

PODOBE BIDERMAJERSKE LJUBLJANE

Uredil MIHA PREINFALK

PODOBE BIDERMAJERSKE LJUBLJANE

ZRC SAZU ZGODOVINSKI INŠTITUT MILKA KOSA

Miha Preinfalk (ur.)

PODOBE BIDERMAJERSKE LJUBLJANE

<i>Recenzenta</i>	Dragica Čeč, Marko Štuhec
<i>Jezikovni pregled</i>	Rok Janežič (slovenščina)
<i>Prevod</i>	Manca Gašperšič (angleščina)
<i>Oblikovanje in prelom</i>	Nina Semolič
<i>Izdajatelj</i>	ZRC SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa
<i>Za izdajatelja</i>	Petra Svoljšak
<i>Založnik</i>	Založba ZRC
<i>Za založnika</i>	Oto Luthar
<i>Glavni urednik založbe</i>	Aleš Pogačnik

<i>Tisk</i>	Collegium Graphicum, d. o. o.
<i>Naklada</i>	200
	Prva izdaja, prvi natis
	Ljubljana 2025

Monografija je nastala v okviru raziskovalnega projekta J7-2604 (Latinske in nemške kronike na Slovenskem) in raziskovalnega programa P6-0052 (Temeljne raziskave slovenske kulturne preteklosti), ki ju iz javnega proračuna sofinancira Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije.

Prva e-izdaja knjige je prosto dostopna pod pogoji licence Creative Commons CC BY-NC-ND 4.0: <https://doi.org/10.3986/9789610508984>

Izid knjige sta podprla Mestna občina Ljubljana in Zgodovinski inštitut Milka Kosa.

Kataložna zapisa o publikaciji (CIP) pripravili v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani

ISBN 978-961-05-0922-6
COBISS.SI-ID 216044803

ISBN 978-961-05-0898-4 (PDF)
COBISS.SI-ID 216185603

Uredil
Miha Preinfalk

PODOBE BIDERMAJERSKE LJUBLJANE

Založba ZRC

Ljubljana 2025

KAZALO

Sprehod s Francem Franzem po bidermajerski Ljubljani	7
MIHA ŠIMAC: Vojaška kariera stotnika Franca Franza	11
MIHA PREINFALK: Franc Franz zasebno	33
BORIS GOLEC: Razgled po Ljubljani v času kronista Franca Franza	61
MIHA PREINFALK: Plemstvo v bidermajerski Ljubljani skozi pisma Franca Franza . . .	83
EVA HOLZ: Meščani bidermajerske Ljubljane v pismih Franca Franza	127
MIHA ŠIMAC: Vojaštvo v vsaki vrstici: ljubljanska garnizija v pismih stotnika Franza. . .	147
TANJA ŽIGON, TONE SMOLEJ: Stanovsko gledališče v Ljubljani v luči pisem in poročil Franca Franza baronu Erbergu	179
MARKO MOTNIK, TANJA ŽIGON: Pregled repertoarja stanovskega gledališča v Ljubljani od sezone 1833/34 do sezone 1839/40.	213
MARKO MOTNIK: Glasbeni in plesni utrip Ljubljane v tridesetih letih 19. stoletja . . .	257
TOMAŽ LAZAR: Tombola v bidermajerski Ljubljani	281
EVA HOLZ: Potovanja kranjske visoke družbe v prvi polovici 19. stoletja	311
KATARINA KEBER: Bolezni in zdravstvo v predmarčni Ljubljani v korespondenci Franca Franza in barona Erberga	333
MATJAŽ AMBROŽIČ: Kranjske cerkvene problematike in tematike v poročilih Franca Franza baronu Erbergu	353
TANJA ŽIGON: Pisma Franca Franza baronu Erbergu iz leta 1836.	373
Seznam avtoric in avtorjev.	493

SPREHOD S FRANCEM FRANZEM PO BIDERMAJERSKI LJUBLJANI

Pisma, ki jih je med letoma 1832 in 1840 upokojeni stotnik Franc Franz skoraj vsakodnevno pošiljal Jožefu Kalasancu baronu Erbergu v Dol, nudijo obilo tematik in gradiva za raziskovanje predmarčne Ljubljane in nadgradnjo že obstoječih raziskav. V pričujoči monografiji so zajete in predstavljene le nekatere. Prvi dve razpravi se posvečata življenju in karieri glavnega protagonista oziroma avtorja pisem, stotnika Franca Franza. Miha Šimac je raziskal Franzeve korenine in prvo polovico življenja, ki jo je preživel v vojaški uniformi in na bojnih poljanah. To je bil čas vojn z Napoleonom, ki so odločilno krojile tudi Franzevo življenje. V drugi razpravi Miha Preinfalk predstavi Franzevo življenje po upokojitvi in njegovi ustalitvi v Ljubljani, ko je kot civilist in zasebnik spremljal utrip mesta in tudi aktivno sodeloval v tamkajšnji (visoki) družbi. Boris Golec je prispeval splošno predstavitev predmarčne Ljubljane, kot sta jo videla in opisala zdravnik Franc Viljem Lipič in ljubljanski kronist Henrik Costa. Ta predstavitev služi za okvir, v katerega je postavljeno dogajanje, kot mu lahko sledimo po Franzevih pismih. Miha Preinfalk nadalje predstavi plemiško družbo v Ljubljani, sestavljeno iz domačega in tujega (uradniškega) plemstva, ki sta se med seboj tesno prepletala. Eva Holz se je posvetila meščanskim družinam in nižjim mestnim slojem, ki jih Franz ni opisoval tako podrobno, a vendar dovolj pogosto, da dobimo vtis o njihovih življenjskih razmerah. Pomemben del ljubljanske družbe je bila tudi vojska, zlasti pripadniki »domačega« 17. pehotnega polka, nastanjenega v šentpetrski vojašnici. V ljubljansko družbo so se aktivno vključevali predvsem visoki častniki, ki so prebivali pri zasebnikih v mestu. Miha Šimac je predstavil tudi širšo sliko takratne vojaške organizacije. Bistveni del družabnega in kulturnega življenja v mestu sta bila gledališče in glasbeno poustvarjanje. Temu segmentu ljubljanske zgodovine so namenjeni kar trije prispevki. V prvem Tanja Žigon in Tone Smolej opisujeta ljubljansko stanovsko gledališče, njegove impresarije in peripetije z igralci, pa tudi posamezne gledališke in operne predstave, ki so v tistem času (včasih bolj, včasih manj) navduševale Ljubljance. V drugem prispevku Marko Motnik in Tanja Žigon rekonstruirata gledališke sezone med letoma 1833 in 1840, glede na uradne gledališke sezname in Franzeva pisma. Kot se je izkazalo, se ta dva vira zaradi nepredvidljivosti članov takratnega gledališkega ansambla pogosto razlikujeta. V tretjem prispevku se Marko Motnik posveti zgolj glasbi, ki so jo razen v stanovskem gledališču izvajali tudi na koncertih Filharmonične družbe ali pa na prostem, v parku Zvezda ali v Tivoliju; pomemben del glasbenega poustvarjanja so bili tudi nastopi vojaške godbe. Ljubljanci so se zabavali in družili tudi v Kazini, zlasti po letu 1838, ko je bila dograjena nova, še danes stoječa stavba Kazine. Tomaž Lazar se je posvetil predvsem tomboli kot bistvenemu delu tovrstnih druženj, ki je udeležencem prinašala zanimive dobitke. Kadar so ljubljanske ulice postale pretesne, so se Ljubljanci odpravili na pot. Potovali so seveda predvsem višji sloji, pot pa jih je vodila bodisi po mestni okolici ali pa dlje po Evropi, recimo vse do Rima in Neaplja. Takratne potovalne navade in peripetije, ki so spremljale Ljubljance na potovanjih, je opisala Eva Holz. Bolezni in zdravstveno stanje so pomembno krojili vsakdan. V času predmoderne medicine, ko

je bilo glavno puščanje krvi in nastavljanje pijavk, je bilo vsako obolenje lahko usodno. Katarina Keber je tako predstavila vsakodnevne bolezni, načine zdravljenja pa tudi epidemijo kolere 1836, iz katere lahko dandanes vlečemo vzporednice z nedavno pandemijo covida. Če so bili za telesno zdravje zadolženi mestni in drugi zdravniki, pa je za duševno zdravje skrbela Cerkev s škofom in ljubljansko duhovščino. Franza ta aspekt ni posebej zanimal, čeprav je dokaj vestno opisoval škofove premike po mestu ali zunaj njega ter njegovo pastoralno (pa tudi posvetno) dejavnost. Matjaž Ambrožič je predstavil položaj katoliške Cerkve v predmarčnem obdobju in v teoretični okvir umestil posamezna Franzeva pisma.

Monografijo zaključuje prevod pisem iz leta 1836, ki so ga naredili Tanja Žigon, Petra Kramberger in Vojko Pavlin. Leto 1836 je bilo za Ljubljano leto preizkušenj, saj je tisto poletje v mestu vladala kolera. Strah, panika pa tudi skepticizem in fatalizem so prevevali ljubljansko družbo, in vzporednice z nedavno pandemijo covida-19 so se pokazale kar same od sebe. Zato se je zdelo smiselno, da pisma, ki razkrivajo spopadanje z nalezljivo boleznijo izpred skoraj 200 let, prevedemo v slovenščino in jih tako še bolj približano današnjemu bralcu. Kljub vsemu napredku v medicini in družbi nasploh so nekatere stvari iz takratnega časa presenetljivo podobne današnjim. »Princip je isti, vse ostalo so nianse«, bi rekel Đorđe Balašević.

To so zgolj nekatere teme, ki so v pričujoči monografiji predstavljene bolj detajlno. Upati je, da bodo te razprave pa tudi siceršnja objava Franzevih pisem vzpodbudili nadaljnje raziskave predmarčne Ljubljane. To obdobje ljubljanske zgodovine je bilo do sedaj raziskovalno precej zapostavljeno oziroma so se raziskovalci posvečali drugim, bolj »slovenskim« temam, recimo Francetu Prešernu in njegovim sopotnikom. Tokrat so v ospredje stopili drugi krogi, ki pa so prav tako tvorili ljubljansko in slovensko zgodovino.

Avtorice in avtorji pričujoče monografije so razprave v pretežni meri pisali na podlagi pisem Franca Franza, ki so objavljena v monografiji *Pisma Franca Franza* baronu Erbergu (1832–1840). Za razbremenitev opomb pod črto so sklici na posamezna pisma v oklepaju med tekstom – v oklepaju sta navedena najprej leto in nato zaporedna številka pisma (npr. 37/13 = 13. pismo iz leta 1837). Vsa pisma so shranjena v Arhivu Republike Slovenije, v fondu Gospostvo Dol (SI AS 730), in sicer v fasciklih 46 (1832–1836) in 47 (1837–1840).

Miha Preinfalk

Miha Šimac

VOJAŠKA KARIERA STOTNIKA FRANCA FRANZA

*»V tej suknji cesarsko palico držim.
Vsa moč i vse gospostvo, dobro me pázi,
Iz gole pálice je porojêno;
Celó v kraljevej roci žezlo rumeno
Le palica je, to vé, kar hodi i lazi.
I kdor je desétnik, stojí na gredéh
Do najviše oblasti pri zémskih ljudeh,
Kar čaka tudi še tebe, če kaj veljáš.«*

SCHILLER, VALENŠTAJN
/PREV. F. CEGNAR/

UVOD

Polk Kranjskih Janezov! Klic, ki vzbudi zanimanje in zavedanje, da bo najbrž govora o kranjskem 17. pehotnem polku. Dejansko pa je bila ta enota iz rekrutov dežele Kranjske sestavljena le od leta 1817 do propada habsburške dvojne monarhije – torej dobrih 100 let. Pred letom 1817 so namreč Kranjci v veliki meri služili v drugih enotah (npr. v 43. pehotnem polku), leta 1674 nastali 17. pehotni polk pa se je sprva dopolnjeval s francoskimi rekruti ter od terezijanskih reform in uvedbe nabornih okrožij leta 1771 večinoma z rekruti, ki so prihajali iz Češke, natančneje, iz litomeriškega okraja. Prav v Litoměřicah je imel polk svoj sedež. Čas vladanja Marije Terezije (1740–1780) in še bolj Jožefa II. (od 1765 kot sovladar do 1790) ter njunih državnoupravnih, šolskih, cerkvenih in davčnih reform ni zaobšel niti modernizacije in reformiranja oboroženih sil.¹ Z reformami vojaštva so začeli že takoj po koncu avstrijske nasledstvene vojne (1740–1748), kjer so dali več poudarka urjenju in manevriranju avstrijske pehote, vojaki so tedaj dobili nove uniforme in nove puške, poenotili so različne pravilnike, urjenje in taktiko. Podobne reforme so uvajali tudi pri topništvu, kjer so dobili nove topove, z izurjenostjo in prilagojeno taktiko pa so cesarski topničarji kmalu postali zgled drugim vojskam.²

Ob začetku spopadov s Francozi je poleg topništva in konjenice glavnino cesarske vojske sestavljala pehota, ki je bila razdeljena na t. i. nemške in ogrske linijske polke (*Linien-Infanterie-Regiment*). Prvi so se rekrutirali na ozemlju današnje Avstrije, Italije, Tirolske, Češke, Slovenije,

¹ Golec, Terezijanske reforme, str. 196.

² Stergar, Uvedba, str. 454.

takratne Galicije in Valonije, drugi pa na ozemlju takratne (ožje Ogrske), Transilvanije in današnje Slovaške ter Hrvaške. K temu bi morali prišteti še prostovoljne enote oziroma korpuse, pa tudi krajiške enote iz Vojne krajine, lovske bataljone in druge manjše enote, ki so bile formirane v času vojnih spopadov. Tako kot v nabornih krajih je obstajalo tudi nekaj razlik med njimi v sami organizaciji in moči enot. Denimo, vsak t. i. nemški linijski pehotni polk je bil takrat sestavljen iz dveh bataljonov (vsak po šest strelskih oziroma fizilirskih³ stotnij) in grenadirskega diviziona (dve stotniji), enota pa je premogla še tretji (garnizijski) bataljon s štirimi fizilirskimi stotnjami, ki je služil kot rezervni kader. V času vojne je takšen pehotni polk na papirju štel 4575 pripadnikov, v času miru pa je bila ta številka precej nižja (2000 do 3000 mož). V času vojne je, vsaj na papirju, vsaka stotnija štela po štiri častnike in 230 vojakov (v času miru le tri častnike in 120 vojakov), dejansko pa je bilo v stotnjah približno okoli 160 mož. Za razliko od te ureditve je ogrski linijski polk na fronto poslal tri bataljone, četrti bataljon pa je bil nadomestni kader. Zato je na papirju ogrski linijski pehotni polk v vojnem času štel nekoliko več vojaštva – 5508 mož.⁴

Cesarski 17. pehotni linijski polk, ki je od leta 1781 nosil ime svojega imetnika,⁵ kneza Friedricha Hohenloheja (1732–1796), sta aprila 1791 sestavljala dva bataljona in divizion grenadirjev. Na papirju je polk sestavljalo 3022, skupaj s prideljenimi in dodeljenimi (*Zuwachs*) pa 3033 pripadnikov. V resnici je premogel le 2577 vojakov in častnikov, ki so služili v 16 stotnjah. Vsaka stotnija je praviloma premogla v povprečju okoli 220 mož, ki so tedaj večinoma prihajali iz vasi in krajev okoli Litoměřic.⁶ Prav s tega nabornega območja je izhajal tudi poznejši zvesti dopisnik barona Erberga, stotnik Franc Franz. V prvi polovici 19. stoletja je bil Franz v Ljubljani precej znana osebnost, spomin nanj pa je sčasoma utonil v pozabo, a ne docela. Širši slovenski javnosti ga je, skupaj s pismi baronu Erbergu, leta 1909 na kratko predstavil že Walter Šmid (1875–1951) v *Carnioli*.⁷ Na podlagi te predstavitve in doslej pregledanih ohranjenih dokumentov v Vojnem arhivu na Dunaju je bilo s pomočjo različnih polkovnih zgodovin, šematizmov in časopisnihotic mogoče še nekoliko bolje osvetliti zanimivo življenjsko pot češkega fanta, ki mu je uspelo postati cesarski častnik in se pozneje vključiti v življenje glavnega mesta Kranjske.

FRANZ V MLADIH LETIH

Walter Šmid je zapisal, da se je Franc Franz rodil leta 1779 v Hohlehlawu na Češkem.⁸ Dejansko gre za kraj Holohlavý, ki leži v okraju Kraljevi Gradec. Zanimivo je, da se v čeških matičnih knjigah najde zapis, iz katerega razberemo, da se je 19. januarja 1779 vojaku Franzu Frantzu in materi Evi

³ Fizilir – izraz označuje vojaka pešca, ki je oborožen s puško (fran.si).

⁴ Haythornthwaite, *Austrian Army*, str. 4–6.

⁵ Imetnik, lastnik oziroma »imejitelj« (*Inhaber*) polka je bil v dobi najemniških vojsk tisti, ki je nabral vojake in sestavil polk, ki je nato nosil njegovo ime. S tem je pridobil posebne pravice (npr. imenovanje častnikov itd.), ki pa jih je cesar postopoma omejeval in odpravljaj. Naposled je imel imetnik v času Avstro-Ogrske praviloma le še vlogo častnega pokrovitelja enot. Prim. Capuder, *Zgodovina*, str. 20–22.

⁶ AT ÖStA/KA, Pers MLST, Infanterie, IR17, Ktn. 1348, Standestabellen 1791, dostopno na familysearch.org. – Vsi omenjeni arhivski dokumenti, povezani s 17. pehotnim polkom, so danes že dostopni tudi na dotični spletni strani, zato na to opozarjamo le v tej prvi opombi.

⁷ Šmid, *Aus Alt Laibach*, str. 143.

⁸ Šmid, *Aus Alt Laibach*, str. 143.

Heft 1		Seite 192 74 58	
Franziskus Semonitz			
Ort	Holzlau	Geburts-Jahr	1799
Beruf	Musikant	Religion	Katholisch
Kreis oder Komitat	Leitzgraben	Stand	Freigeborener
Land	Galizien	Profession	Offizier
am 18. Oktober 1800 bei Prinz Karl Albrecht Festen in N. 17.			
als Hauptmann, Regimentsführer, Kommandant, Adjutant, etc.			
Nachgefollte			
Charge	Veränderung	im Jahre	am
Corporal	avanciert	1799 14.	Februar, aus Galizien
Reisemahl	"	1800 22.	April
Leutnant	erhoben	1806 1.	September, seit 1804
Reisemahl	erhoben	1806 16.	Oktober
Reisemahl	erhoben	1809 20.	Mai
Reisemahl	erhoben	1810 30.	Mai, in Baden-Land, Wittes (nach Ktzn.)
Reisemahl	erhoben	1811 17.	Januar
Reisemahl	erhoben	1811 17.	Januar

Podatki o Franzevi vojaški karieri iz t. i. temeljnega vojaškega matičnega lista (AT ÖStA/KA, Das Grundbuchsblatt IR Nr. 17, 1820–1840, Abgangsklasse II, Heft 1, Seite 58).

v vasici Semonice (Semonitz) rodil sin Franz.⁹ Vendar pa za zdaj ni mogoče z gotovostjo potrditi, da gre pri tem za vpis rojstva poznejšega stotnika Franza,¹⁰ saj sam v pismu baronu Erbergu leta 1840 piše o slavu svojega rojstnega dne v mesecu februarju (19. februarja) (40/27). Drži pa, da je bil Franz sin vojaka, saj o tem poroča že Šmid,¹¹ notica pa je večkrat omenjena tudi v posameznih ohranjenih vojaških dokumentih (*ein Soldaten-Kind*).¹²

Franc Franz se je že kot deček znašel pred odločitvijo, da bi tudi sam postal vojak. Del razloga za takšno izbiro se je gotovo skrival že v tem, da je bil kot otrok iz vojaške družine lahko upravičen do brezplačnega šolanja v katerem od vojaških vzgojno-izobraževalnih zavodov. Ob vseh prenovah so namreč na dvoru želeli pridobiti tudi sposoben častniški in podčastniški kader. Za šolanje častnikov je bila leta 1751 ustanovljena Terezijanska vojaška akademija, za šolanje inženirjev pa

⁹ Gl. krstne matice župnije Holohlavy, vpisi za kraj Semonice (10. 1770–4. 1784): <https://aron.vychodoces-kearchivy.cz/apu/bac5985d-d3bf-4670-bbc7-a929ee4c0ee4/dao/bac5985d-d3bf-4670-bbc7-a929ee4c0ee4/file/c88752fi-oae-4d9c-8b64-cfd6dc55of77> (dostopno 11. 2. 2022). Za pomoč pri iskanju se zahvaljujem msgr. Martinu Davidku in arhivistu litomeriške škofije, msgr. Martinu Barusu.

¹⁰ Priimek se je v vojaških dokumentih tudi pri njem občasno pisal različno (Frantz, Franz). V pričujočem prispevku je vedno pisan kot Franz, kakor se je pozneje tudi podpisoval in kakor ga je mogoče najti v različnih uradnih dokumentih in časopisu.

¹¹ Šmid, Aus Alt Laibach, str. 143.

¹² Gl. npr. zapis v Muster-Liste IR 17, Leib Bataillon, Hauptmann de Karg Compagnie, avgust 1804 (AT ÖStA/KA, Pers MLST, Infanterie, IR17, ML, Ktn. 1318). – Za pomoč in koristne nasvete se zahvaljujem zgodovinarju Klemnu Lužarju.

Tehniška vojaška akademija na Dunaju.¹³ Podčastniški kader so prvotno pridobivali pri polkovnih podčastniških šolah, pozneje pa so razmišljali, da bi ga pridobivali tudi iz vrst osirotelih ali revnih otrok vojakov. Cesar Jožef II. je v ta namen leta 1782 vzpostavil mrežo vzgojno-izobraževalnih zavodov za osirotele ali revne otroke vojakov in častnikov (*Soldatenknaben – Erziehungshäuser*), t. i. polkovne izobraževalne šole. Sprva je bilo odprtih petdeset takšnih zavodov, od tega 12 za ogrske polke, v katerih sta – včasih tudi po dva polka – v en zavod pošiljala po 48 dečkov.¹⁴ Za njihovo izobraževanje in vzgojo je po navadi skrbelo 13 oseb.¹⁵

V polkovne vzgojno-izobraževalne ustanove so sprejemali sinove vojakov in častnikov, ki so morali biti stari najmanj šest let, dobrega zdravja in primerne konstitucije.¹⁶ Kot otrok vojaka je bil za takšen zavod primeren tudi mladi Franz. Najbrž se je že kot šestletnik med prvimi znašel v šoli, ki so jo leta 1782 ustanovili za 17. pehotni polk, saj je naborno območje obsegalo prav kraje, od koder je prihajal. Šola je sprva delovala v Pragi, kaj kmalu pa so jo premestili v 46 km oddaljeni kraj Kosmonosy (*Kosmanos*).¹⁷ V takšnih vzgojno-izobraževalnih ustanovah so gojenci živeli skorajda kot v vojašnicah; sami so morali skrbeti za svoje prostore, oblačila itd. Sredstva za vzdrževanje takšnih zavodov so bila namreč s strani oblasti bolj skopo odmerjena, zato so bili dečki deležni dokaj špartanske vzgoje, pa tudi oprema je bila temu primerna. Gojenci in tako tudi Franz naj bi, če gre verjeti zapisom, sicer dobili vojaška oblačila (npr. vojaški suknjič ipd.) in lesene puške, s katerimi so lahko vadili. Skrbeli so tudi za njihovo prehrano; za kosilo so dobivali npr. juho, govedino in zelenjavo ter kruh.¹⁸ Franz se je, kakor drugi gojenci v tej izobraževalni ustanovi v Kosmonosyju, od šestega do osemnajstega leta izobraževal za svoj bodoči poklic. V prvi vrsti so v šolah dajali poudarek branju, pisanju in računanju, pa tudi geografiji, zgodovini in usposabljanju za poznejše podčastniške naloge (npr. izdelava tabel). Poleg tega so oblasti posebej poudarjale pomembnost vzgoje in oblikovanja značaja gojencev in bodočih podčastnikov. V prvi vrsti so dvorni uradniki svetovali, naj učitelj v ta namen izkoristi četrto ali pol ure ob koncu šole ter učencem s pomočjo zgodb spregovori o ljubezni do sočloveka, vladarja in domovine, pa tudi o hrabrosti in iznajdljivosti vojakov. Izpostavi naj tako takšne vojake, ki so bili kaznovani za različne prestopke, kakor tudi tiste, ki so bili odlikovani zaradi izjemnega poguma. Nagovarja naj jih z Ezopovimi in drugimi basnami ter jim na ta način kaže smernice oziroma vodila za nadaljnje življenje.¹⁹

V polkovni šoli je torej Franz prejel prva znanja in vojaško vzgojo. Med gojence so ves čas prihajale novice o tem, kako se je držala cesarska vojska²⁰ na bojiščih. Čas Franzevega šolanja je bil namreč čas vojnih spopadov; sprva vojne proti Osmanskemu imperiju (1788/1789), od leta 1792 naprej pa je polk deloval v vojnah proti Francozom. Bojni grom v Habsburški monarhiji namreč v naslednjih več kot dvajsetih letih nikakor ni potihnil. Novice o padlih pripadnikih polka, porazih in zmagah ter vojaki, ki so si s svojo neustrašnostjo pridobili medalje za hrabrost, so le še podžigale mlade gojence, da bi čim prej tudi sami prišli v aktivno službo pri polku.

¹³ Stergar, Uvedba, str. 455–456.

¹⁴ Teuber, *Die österreichische Armee*, Bd. 2, str. 687–688.

¹⁵ Rechberger von Rechkron, *Das Bildungswesen*, str. 37, op. 2.

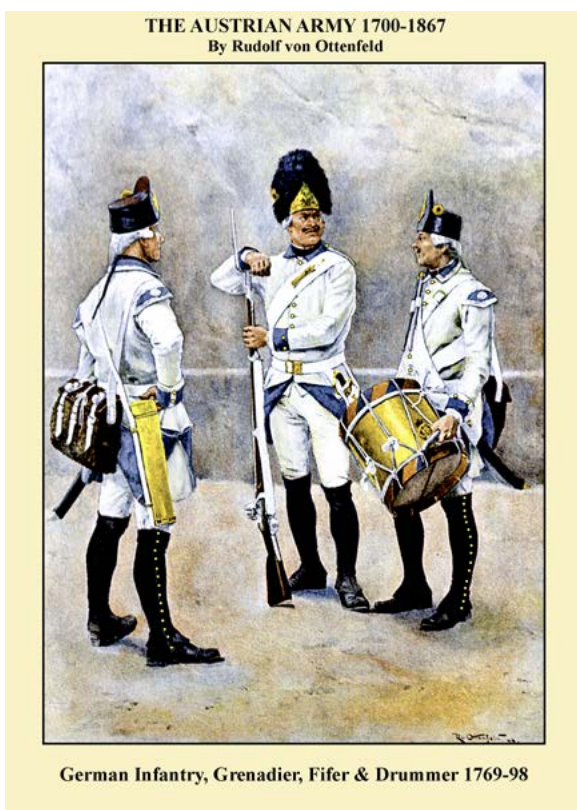
¹⁶ Rechberger von Rechkron, *Das Bildungswesen*, str. 37.

¹⁷ Strobl von Ravelsberg, *Geschichte*, Bd. I, str. 104; Wrede, *Geschichte*, Bd. I, str. 233.

¹⁸ Povzeto po: Rechberger von Rechkron, *Das Bildungswesen*, str. 37–38.

¹⁹ Rechberger von Rechkron, *Das Bildungswesen*, str. 38.

²⁰ O cesarskih oboroženih silah v tem obdobju podrobneje gl. Rothenberg, *Napoleon's Great Adversaries*; Berkovich in Wenzel, *The Austrian Army*, str. 106–128.

Uniforma, kakršno so proti koncu 18. stoletja nosili tudi pripadniki 17. pehotnega linijskega polka Hohenlohe (http://www.uniformology.com/OTTENFELD/Ottenfeld_019_German_Inf_1769-98.jpg)

V VRSTAH 17. PEHOTNEGA POLKA

18. oktobra 1796 se je Francu Franzu ta želja naposled uresničila, saj je postal prostak – vojak pri kadru 17. pehotnega linijskega polka Hohenlohe.²¹ Takrat je končno lahko oblekel polkovno uniformo oziroma »suknjo belo«, ki pa je bila v praksi pri moštvu dejansko bolj biserno sive barve. Na njej so bili tedaj svetlorjavi našivi in beli gumbi. Dobil je tudi tornister iz telečje kože, ki so ga do konca stoletja nosili še na boku, hlače pa so pri t. i. »nemških« polkih nosili z visokimi gamašami. V zadnjih tridesetih letih 18. stoletja so vojaki na glavah nosili t. i. kasket, ki je imel spredaj medeninasto ploščico z emblemom z monogramom vladarjevega imena, kasneje pa le dvoglavega orla. Na levi strani je bil cof v cesarski rumeni in črni barvi. Grenadirji so nosili značilne kučme s podobno ploščico, cof pa je bil na desni strani. V tem času so vojaki imeli veliko opraviti z lasmi, saj so še nosili kite. Glavna oborožitev je bila puška na kresilo, ki pa je ravno v tem času, ko se je Franz pridružil vojaštvu, doživljala očitne spremembe. Vse bolj so namreč začeli zmanjševati kaliber, modificirali pa so tudi vžigalni sistem in naposled uvedli nov model puške – flinto, ki je dobila ime »model 1798«.²² Poleg flinte je Franz prejel še sabljo in bajonet.²³ Tako opravljen je stopil novim izzivom naproti. Teh pa v tistem letu enoti ni manjkalo. Prav 10. avgusta 1796 je namreč umrl tedanji polkovni imetnik, knez Friedrich Hohenlohe. Po njegovi

²¹ AT ÖStA/KA, Pers, GB, OuM Reg. IR 17, 1820–1840, Abgangsklasse II, Heft 1, str. 58: Franz.

²² Povzeto po: Capuder, *Zgodovina*, str. 26–28, 823. Za pojasnila glede uniform se zahvaljujem Marku Ličini.

²³ Prim. Teuber, *Die österreichische Armee*, Bd. 2, str. 823.

smrti polk naslednja štiri leta ni dobil novega »lastnika«, zato ga v ohranjenih dokumentih enote in vojaških šematizmih še vedno najdemo pod imenom *Hohenlobe*.²⁴

Franzev prihod v enoto je sovpadal s časom, ko so se njegovi tovariši pod poveljstvom polkovnika Carla de Riere ob Renu bojevali proti francoskim silam in oblegali utrdbo Kehl (od 3. novembra 1796 do 10. januarja 1797).²⁵ Vojna prve koalicije proti revolucionarni Franciji je bila namreč tedaj še v polnem teku in zimski čas ni prinesel tako zelenega miru. Še več, francoske sile pod poveljstvom Napoleona Bonaparta (1768–1821) so v Italiji žele uspehe, zaradi česar je bilo 17. pehotnemu polku 23. februarja 1797 izdano povelje za premik z nemškega na italijansko bojišče. Na poti pa je »prišlo novo povelje in iz Solnograda je polk primarširal v Ljubljano (21. maja). Po tridnevnem odpočitku je odšel proti Gorici, nato v Trst in po morju v Zadar, da pomaga urediti na novo pridobljeno Dalmacijo.«²⁶ V dogovoru, ki je dokončno obliko dobil z mirovno pogodbo v Campo Formiu 17. oktobra 1797, je tedaj cesar Franc II. (1768–1835) Belgijo dokončno prepustil Franciji, v zameno pa dobil ozemlje Beneške republike, obrežno Istro in Dalmacijo.²⁷ Prvi bataljon je ostal v Zadru, drugi se je nastanil v Splitu, tretji pa je pod poveljstvom majorja Pachnerja deloval v Kotorju.²⁸

V tem času je Franc Franz služil pri kadru na Češkem, doslej pregledani ohranjeni vojaški dokumenti pa ga kot vojaka prvič izrecno omenjajo julija 1798. Takrat je bil, morda že v luči bližajočih se novih trenj na političnem parketu, premeščen k prvemu bataljonu (*Staab*).²⁹ Polku je tedaj še vedno poveljeval polkovnik Carl de Riera, podpolkovnik je bil Ignaz von Sommerfeld, za dušni blagor polka je skrbel polkovni kaplan – kapucinski pater Johann Ezechias Albrecht, za sodne zadeve pa je bil odgovoren vojaški avditor Franz Buresch.³⁰ V novi funkciji se je Franz očitno dobro znašel, nanj pa so postali pozorni tudi njegovi predpostavljeni. 19. februar 1799, ko je polk vsaj na papirju štel 3750 moških,³¹ je za vojaka Franza gotovo predstavljal dan veselja, saj je kot pripadnik 1. gardne stotnije (*Leib-Compagnie*) dočkal prvo povišanje in postal desetnik (*Corporal*). Hkrati s tem povišanjem je prišla še premestitev v stotnijo, ki ji je poveljeval stotnik Josef Donck.³² Po uredbah iz leta 1769 so v vsaki stotnji delovali po štirje desetniki, vsak pa je odgovarjal za zaupano mu moštvo (po tedanjem sistemu za šest oseb), izvajal nadzor nad njihovo disciplino, uniformo, oborožitvijo itd. Desetniku so med drugim zaupali naloge poveljnika manjših nadzornih točk, straže ipd. Na bojišču so mu poleg straž zaupali naloge poveljnika manjših patrolj, transportov itd. Moral je biti večš nemškega jezika, branja in pisanja.³³ Nič od tega Franzu ni povzročalo težav, tako da se je s svojimi novimi zadolžitvami kaj hitro dodobra seznanil.

²⁴ Prim. *Militär-Almanach* 1797, str. 10.

²⁵ Strobl von Ravelsberg, *Geschichte*, Bd. I, str. 115.

²⁶ Capuder, *Zgodovina*, str. 33.

²⁷ Bruckmüller, *Avstrijska zgodovina*, str. 246.

²⁸ Strobl von Ravelsberg, *Geschichte*, Bd. I, str. 115.

²⁹ AT ÖStA/KA, Pers MLST, Infanterie, IR17, ST, Ktn. 1355, Transferierungs-Liste, julij 1798.

³⁰ AT ÖStA/KA, Pers MLST, Infanterie, IR17, ST, Ktn. 1355, Monat Tabella, avgust 1798.

³¹ AT ÖStA/KA, Pers MLST, Infanterie, IR17, ST, Ktn. 1356, Monat Tabella, februar 1799.

³² AT ÖStA/KA, Pers MLST, Infanterie, IR17, ST, Ktn. 1356, Monat Tabella, februar 1799.

³³ Wrede, *Geschichte*, Bd. I, str. 85.

BOJI V ITALIJI V LETIH 1799–1801

Oktobra 1799 je bil 17. pehotni polk, natančneje, 1. in 2. bataljon, skupaj z grenadirji, poslan v Italijo.³⁴ Franzev biograf navaja, da se je Franz na bojišču znašel že leta 1799,³⁵ kar pomeni, da je ognjeni krst najverjetneje doživel v bojih pri Anconi. To mesto je namreč oblegal cesarski general Michael von Fröhlich (1740–1814), francoskim branilcem pa je poveljeval general Jean-Charles Monnier (1758–1816).³⁶ Srditi spopadi so terjali precej žrtev tudi med pripadniki 17. pehotnega polka. Vztrajnost cesarskih vojakov pa se je obrestovala, saj se je mesto 12. novembra vdalo, okoli 3000 francoskih vojakov pa je prišlo v avstrijsko ujetništvo.³⁷ A to je bila le uvertura v bojni grom, nekakšna napoved naslednjih mesecev vojne vihre.

Pozimi se je polk razporedil v Osimu, Firencah in Pisi ter čakal na rekrute, ki bi izpopolnili njegove razredčene vrste. Toda transport 641 vojakov do polka ni prišel v polnem številu, saj jih je na poti do Italije mnogo zbolelo. V začetku marca 1800 se je polkovnik Riera upokojil s činom generala, na njegovo mesto pa je prišel polkovnik Ignaz von Sommerfeld. Ta ni imel dosti časa, saj se je polk pod poveljstvom Michaela von Melasa (1729–1806) že 6. aprila znašel v spopadih in obleganju Genove, kjer je poveljeval francoski general André Masséna (1758–1817).³⁸ V teh bojih, ki so terjali precej žrtev na obeh straneh, se je izkazal tudi desetnik Franc Franz in bil zato 22. aprila 1800 povišan v narednika.³⁹ Kot takšen je bil med drugim t. i. »izvršilni organ« za službo v stotnji, prek njega se je moštvo seznanjalo z ukazi stotnika ali poročnika. Skrbel je za usposabljanje vojakov oziroma stotnije v ožjem smislu; poučeval in opozarjal jih je na t. i. »vojne člene« – torej na vojaško zakonodajo –, pisal različna poročila, med vojaškimi pohodi razvrščal moštvo itd.⁴⁰ Novopečeni narednik Franz je s povišanjem zaslužil nekaj več krajcarjev,⁴¹ a hkrati dobil več odgovornosti in nalog, s katerimi pa se v tistih dneh še ni mogel podrobneje seznaniti.

Boji pred Genovo so se namreč nadaljevali. Avstrijski general Melas je po dolgotrajnem obleganju Masséno naposled le prisilil, da je 4. junija predal trdnjavo. Toda to je bila pirova zmaga, saj jim je za hrbtom že stal Napoleon Bonaparte, ki se je vrnil iz Egipta. 17. pehotni polk je tedaj dobil povelje, naj odkoraka do Piacenze, kjer je Melas želel zbrati armado, ki bi se Francozom postavila po robu. Češki 17. pehotni polk je bil 9. junija 1800 pri kraju Casteggio napaden na maršu; takrat so Francozi zajeli polkovnika Sommerfelda, z njim pa še pet častnikov in 339 vojakov. V spopadu je padlo 44 pripadnikov polka.⁴² Nekaj dni pozneje se je polk Hohenlohe znašel v bitki pri Marengu (14. junija 1800), kjer so bile avstrijske sile že na

³⁴ Strobl von Ravelsberg, *Geschichte*, Bd. I, str. 116.

³⁵ Šmid, *Aus Alt Laibach*, str. 143.

³⁶ Capuder, *Zgodovina*, str. 59.

³⁷ Strobl von Ravelsberg, *Geschichte*, Bd. I, str. 116–117.

³⁸ Strobl von Ravelsberg, *Geschichte*, Bd. I, str. 117.

³⁹ AT ÖStA/KA, Pers, GBBL, OuM Reg. IR 17, 1820–1840, Abgangsklasse II, Heft 1, str. 58: Franz.

⁴⁰ Wrede, *Geschichte*, Bd. I, str. 83.

⁴¹ Ilustrativno je mogoče reči, da se plača vse od časa Marije Terezije kljub inflaciji ni bistveno spremenila, bila pa je pogojena s tem, v kateri enoti (npr. ogrskem ali nemškem linijskem polku) je vojak služil in ali je šlo za službo v vojni ali miru. Okvirno je navaden vojak po tedanji ureditvi prejemal po pet krajcarjev dnevno, z ustrežno prehrano. Starejši narednik je lahko prejemal največ 15 krajcarjev dnevno in ustrezno prehrano ali plačilo zanjo. Pri tem je treba opozoriti, da je bila plača odvisna od več dejavnikov (vojno stanje itd.), pa tudi od tega, od kod je enota izvirala. Več o tem gl. Sked, *The Survival*, str. 17; Duffy, *Instrument of War*, str. 180; Rothenberg, *Napoleon's Great Adversaries*, str. 29–30.

⁴² Capuder, *Zgodovina*, str. 60.

pragu zmage, a jo je preprečil prihod francoskih okrepitev pod poveljstvom generala Louisa Desaix (1768–1800). V teh spopadih je polk utrpel precej izgub, vojaki pa niso umirali le zaradi spopadov in posledic ran, pač pa je pozneje, ko so bili garnizirani v Mantui, veliko življenj terjala mrzlica. Mir v Lunévillu (9. februar 1801) je vplival na to, da je polk že 14. februarja odkorakal na Češko, v Litoměřice.⁴³ 21. maja je polk po štirih letih znova dobil polkovnega imetnika,⁴⁴ in sicer podmaršala kneza Heinricha XV. Reuss-Greiza (1751–1825).⁴⁵

ČAS MIRU IN ČAS VOJNE 1805

Jeseni 1801 je 17. pehotnemu polku še vedno poveljeval Ignaz von Sommerfeld, kot podpolkovnik je v enoti služil Johann baron Urraca, majorja sta bila Gottfried Pachner von Eggenstorff in Josef de Galeotti. Službo polkovnega kaplana je opravljal Vincenc Blasius Swobodnik, avditor pa je bil še vedno Franz Buresch. Polk so tedaj sestavljali trije bataljoni pehote in divizion grenadirjev. Vojaška tabela poda naslednjo okvirno sliko razmestitve stotnij: polkovni štab, grenadirski stotniji ter 1. in 2. stotnija so bili v Litoměřicah, medtem ko je bila 3. stotnija nastanjena v Terezínu (*Theresienstadt*), kjer so bile še nekatere druge stotnije (npr. *1st Major-Compagnie* in stotnije *La Fontaine*, *Bussek*, *Steinhausen*). Stotnija pod poveljstvom stotnika Gabriela Collenbacha je bila nastanjena v kraju Česká Kamenice (*Kamnitz*), stotnija Brenner v kraju Bílina (*Billin*), stotnija Schemring v Ústěku (*Asucha*), stotnija Karg pa v kraju Duschov (*Dux*). Polk je tedaj štel 3291 mož.⁴⁶ Večina teh krajev je od Litoměřic oddaljena okoli 25 km, nekateri pa nekoliko dlje (npr. Česká Kamenice, Bílina).⁴⁷

Čas po miru v Lunévillu je bil tudi sicer čas reform cesarskih oboroženih sil, za katere je poskrbel cesarjev brat, nadvojvoda Karel (1771–1847). Med drugim je leta 1802 dotedanjo dosmrtno službovanje pri pehotnem polku zamenjal z uvedbo 10-letne vojaške službe – pri konjenici je služba trajala 13, pri topništvu pa 14 let.⁴⁸ Prav tako pomembni sta bili preureditev vojske z uvedbo korpusov in brigad ter ureditev častniških pokojnin.⁴⁹

Vojake in častnike so v tem času zaradi različnih vzrokov in potreb večkrat premeščali med stotnijami. Zanimivo pa je, da narednik Franz, kot kaže, tega tedaj ni bil deležen v enaki meri kakor drugi njegovi tovariši. Franz je bil septembra 1803, dve leti po prihodu v garnizijo, v prvem gardnem bataljonu (*Leib-Batallion*), kjer je služil pod poveljstvom tedaj 33-letnega stotnika Johanna von Karga (1769–1829) iz Prage. Nadporočnik je bil prav toliko stari Ludwig Kerwig, nekoliko mlajši, 27-letni Josef baron Lipovsky pa je služil kot podporočnik. Še dve leti manj je štel stotnijski praporščak, Dalmatinec Ferdinand grof Stratico iz Zadra.⁵⁰ Stotnija je tedaj, vsaj na papirju, štela 164 mož, celoten polk z vsemi prideljenimi možmi pa 3373 vojakov in

⁴³ Strobl von Ravelsberg, *Geschichte*, Bd. I, str. 121.

⁴⁴ Zanimivo je, da Wrede in šematizmi enoto navajajo kot polk *Reuss-Plauen*, dejansko pa v vojaški dokumentaciji iz leta 1803 ime polka najdemo zapisano kot *Fürst Reuss*, torej polk kneza Reussa, pozneje (npr. leta 1811) pa *Prinz Reuss*.

⁴⁵ Strobl von Ravelsberg, *Geschichte*, Bd. I, str. 122.

⁴⁶ AT ÖStA/KA, Pers MLST, Infanterie, IR17, ST, Ktn. 1358, Monat Tabella, september 1801.

⁴⁷ Za podatke o krajih se zahvaljujem arhivistu, msgr. Martinu Barusu.

⁴⁸ Prim. Šumrada in Kopitar, *Kranjski Janezi*, str. 11.

⁴⁹ Strobl von Ravelsberg, *Geschichte*, Bd. I, str. 123.

⁵⁰ AT ÖStA/KA, Pers MLST, Infanterie, IR17, ML, Ktn. 1316, Muster-Listen Karg Compagnie, september 1803.

častnikov.⁵¹ V tej stotnji najdemo narednika Franza tudi čez skorajda leto dni, avgusta 1804,⁵² ko so v polku najbrž že vedeli, da se bo dotedanji polkovnik Sommerfeld upokojil. Na njegovo mesto je prišel polkovnik princ Friedrich Wied-Runkel (1770–1824).⁵³ Z novim poveljnikom je prišla nova energija, ki jo je bil v obliki premestitev gotovo deležen tudi Franz. K temu sklepu nas navajajo notice v vojaških dokumentih iz septembra 1805, ko je bil narednik Franz iz stotnije Benzo premeščen pod poveljstvo novopečenega stotnika Heinricha Hochwartha.⁵⁴ A tovrstne premestitve so včasih skrivale tudi pozitivna presenečenja, saj je Franz ob tem tudi napredoval in 1. septembra 1805 postal praporščak (*Fähnrich*).⁵⁵ Toda te službe v dotični stotnji ni utegnil opravljati prav dolgo, saj je bil po polkovnem povelju že 16. oktobra istega leta povišan v podporočnika.⁵⁶

BITKA PRI ULMU 1805

Do Franzevega povišanja je prišlo na predvečer spopadov s francoskimi silami. Že spomladi 1805 je moral češki 17. pehotni polk izvesti mobilizacijo in postaviti »5 bataljonov (1 grenadirski in 4 fisilirske bataljone)«. ⁵⁷ Leta 1805 je bila Francija namreč že vpletena v vojaške spopade z Veliko Britanijo na morju, poleti istega leta pa se je v t. i. tretjo koalicijsko vojno poleg Ruskega imperija, Neapeljskega kraljestva in Švedske podal še habsburški cesar. Oktobra 1805 so izbruhnili spopadi v Italiji, kjer so cesarske sile v bojih s francosko vojsko sprva doživele nekaj uspehov. A vse to francoskega cesarja Napoleona ni preveč skrbelo, saj je vse upe polagal v uspeh svoje armade na nemških tleh – in ni se motil.

Češki 17. pehotni polk se je v tem času znašel na Bavarskem v sestavu Werneckovega korpusa in v armadi, ki ji je poveljeval Karl Mack von Leiberich (1752–1828). Enota je sodelovala v bitki pri Ulmu (16.–19. oktober 1805), ki se je končala s polomom cesarskih sil. 18. oktobra 1805 se je tako pri Bopfingenu (danes Kirchheim am Ries), skupaj z večino Mackove armade, Francozom predalo tudi 62 častnikov in 1764 vojakov 17. pehotnega polka. Dan pozneje se je pri kraju Gunzenhausen predal še polkovni grenadirski bataljon. Le redki pripadniki enote, med njimi polkovnik princ Friedrich Wied-Runkel, so se izmaknili iz francoskega obroča. Zajete pripadnike 17. pehotnega polka, med katerimi je bil najverjetneje tudi novopečeni podporočnik Franz, so namestili v Nördlingenu in Nürnbergu. Francoske straže so bile maloštevilne, zato je okoli 800 mož 17. pehotnega polka že do decembra 1805 pribežalo na Češko. Tako so lahko znova formirali enoto in ji dodali še velik del novincev.⁵⁸

⁵¹ AT ÖStA/KA, Pers MLST, Infanterie, IR17, ST, Ktn. 1362, Monat Tabella, september 1803.

⁵² AT ÖStA/KA, Pers MLST, Infanterie, IR17, ML, Ktn. 1318, Muster Lista Karg Compagnie, avgust 1804.

⁵³ AT ÖStA/KA, Pers MLST, Infanterie, IR17, ML, Ktn. 1318, Muster Lista Karg Compagnie, avgust 1804.

⁵⁴ AT ÖStA/KA, Pers MLST, Infanterie, IR17, ST, Ktn. 1366, Monat Tabella, september 1805.

⁵⁵ AT ÖStA/KA, Pers MLST, Infanterie, IR17, ST, Ktn. 1366, Monat Tabella, september 1805.

⁵⁶ AT ÖStA/KA, Pers MLST, Infanterie, IR17, ST, Ktn. 1366, Monat Tabella, oktober 1805.

⁵⁷ Capuder, *Zgodovina*, str. 33.

⁵⁸ Capuder, *Zgodovina*, str. 61.

V LETIH 1805–1809

Vojna se je končala s podpisom mirovne pogodbe v Bratislavi (26. decembra 1805), s katero je habsburški cesar med drugim izgubil posesti v Italiji, Italijanskemu kraljestvu pa je moral odstopiti Dalmacijo in Benečijo ter plačati vojno odškodnino. Po koncu vojne so se pod vodstvom nadvojvode Karla sicer nadaljevale reforme oboroženih sil, denimo z uvedbo avstrijskega brambovstva (*Landwehr*) in preureditvijo vojaških enot, nekatere reforme pa so posegle tudi na področje uniform; tako so leta 1806 začeli kot pokrivalo uvajati čako, ki je zamenjala dotedanje, kot se je izkazalo, predrage in ne preveč praktične čelade.⁵⁹

Podporočnik Franc Franz je lahko za vse te spremembe in novitete izvedel pri poveljstvu polka, od koder so prihajali ukazi in uredbe, pa tudi različne novice o tej ali oni premostitvi, ki jih je najbrž lahko slišal iz prve roke. V prvih mesecih miru leta 1806 ga namreč najdemo na seznamu bataljonskih adjutantov.⁶⁰ To službo je opravljal do spomladi, ko je bil premeščen v njemu že znano Kargovo stotnijo.⁶¹ A tam ni ostal prav dolgo, saj je konec leta 1807 spet opravljal službo bataljonskega adjutanta.⁶² Tu ga vojaški dokumenti omenjajo še leta 1808,⁶³ ki pa za Franza ni bilo ravno srečno leto. Pri svojem delu je namreč doživel nesrečo s konjem, ob padcu pa si je zdrobil desno lopatico.⁶⁴ Poškodba je najbrž vplivala na odločitve, da so podporočnika, ko so se februarja 1809 znova vnele sovražnosti med Avstrijo in Francijo, namesto na bojišče poslali h kadru. Če je marca še služil kot bataljonski adjutant, je bil Franz aprila 1809 že premeščen k Preislerjevi 2. rezervni stotniji, kjer je prevzel naloge konskripcijskega revizorja.⁶⁵

Medtem ko je Franz služil v zaledju, se je češki 17. pehotni polk znašel na bojišču, kjer se je zlasti 21. in 22. maja 1809 še posebej izkazal v bojih pri Aspernu. Venec slave so si tedaj spletli tudi pripadniki 11. in 47. pehotnega polka. Capuder o hrabrosti fantov 17. polka med drugim zapiše: »Kako hrabro da se je držal naš polk, kaže dejstvo, da je bilo 3,5% vseh padlih in 5,4% vseh ranjencev od našega polka. Padlo je 9. častnikov in 166 mož. Ranjenih je bilo 34 častnikov in 633 mož. Med bojem pri Aspernu je hodil polkovni kaplan Franc Jadolla, ne meneč se za nevarnost, po bojnem polju, je tolažil umirajoče ter pomagal ranjencem.«⁶⁶

23. maja, torej le dan po bitki pri Aspernu, je podporočnik Franz dosegel novo stopničko v vojaški karieri; povišali so ga v nadporočnika.⁶⁷ Kljub povišanju in zdesetkanim vrstam polka pa ga niso poslali na fronto in se torej ni udeležil bitke pri Wagramu (5. in 6. julija 1809). Tudi v teh spopadih so krvaveli pripadniki 17. polka ter med izgube prišteli še tri častnike in 60 mrtvih vojakov, med ranjene pa 16 častnikov in 399 vojakov.⁶⁸ Med padlimi častniki je bil tudi Franzev prijatelj, podporočnik Ignaz Pfitzner (*Pfützner*).⁶⁹ Hude izgube je bilo treba nadomestiti

⁵⁹ Wrede, *Geschichte*, Bd. I, str. 47.

⁶⁰ Prim. AT ÖStA/KA, Pers MLST, Infanterie, IR17, ST, Ktn. 1367, Monat Tabella, april 1806.

⁶¹ Prim. AT ÖStA/KA, Pers MLST, Infanterie, IR17, ST, Ktn. 1367, Monat Tabella, maj 1806.

⁶² Prim. AT ÖStA/KA, Pers MLST, Infanterie, IR17, ST, Ktn. 1370, Monat Tabella, december 1807.

⁶³ Prim. AT ÖStA/KA, Pers MLST, Infanterie, IR17, ML, Ktn. 1322, Revisions Tabella, september 1808.

⁶⁴ Šmid, *Aus Alt Laibach*, str. 143.

⁶⁵ AT ÖStA/KA, Pers MLST, Infanterie, IR17, ST, Ktn. 1374, Monat Tabella, april 1809.

⁶⁶ Capuder, *Zgodovina*, str. 63.

⁶⁷ AT ÖStA/KA, Pers MLST, Infanterie, IR17, ST, Ktn. 1374, Monat Tabella, maj 1809.

⁶⁸ Capuder, *Zgodovina*, str. 63.

⁶⁹ V vojaških dokumentih je priimek zapisan kot Pfitzner, v Stroblovi polkovni zgodovini in seznamu padlih pa najdemo priimek Pfützner (Strobl von Ravelsberg, *Geschichte*, Bd. II, str. 33).

in dopolniti z novimi stotnijami, saj se je polk v posameznih manjših praskah s Francozi bojeval tudi v naslednjih dneh. Izkazali so se zlasti v bojih pri Znojmu, kjer se je še posebej odlikoval 14-letni bobnar Wied: »Ker je njegov boben prestrelila krogla, je skočil proti sovražni vrsti in tam iztrgal dolgemu francoskemu bobnarju njegov boben in zbežal ž njim nazaj k svojim. Za ta predrzen čin je dobil dva zlata.«⁷⁰ Ne glede na izkazano hrabrost vojaštva je avstrijski vladar 14. oktobra 1809 podpisal mirovno pogodbo v Schönbrunnu, ki je število vojakov omejila na 150.000, nalagala plačilo vojne odškodnine ter Avstrijskemu cesarstvu z ustanovitvijo Ilirskih provinc zaprla pot do morja.⁷¹

PRELOMNO LETO 1810

Preživeli pripadniki 17. pehotnega polka so se konec leta 1809 vračali na Češko, prenekateri vojak in častnik pa je za vedno obležal na bojnih poljanah. Tedaj so že vedeli, da se je sedež polka preselil v mesto Mladá Boleslav (*Jungbunzlau*), grenadirji pa so bili poslani v Jožefovo (*Josefstadt*). Polk je v novo garnizijo prikorakal 5. januarja 1810 in bil slovesno sprejet s strani mestnih in deželnih oblasti. Na papirju je polk tedaj štel 4405 pripadnikov, a le polovica je bila aktivna, druga polovica pa je trpela za posledicami ran in bolezni, ki so kosile med vojaštvom. Tako je prenekateri vojak zadnje počivališče našel na pokopališču v kraju Mladá Boleslav. Strobl navaja, da naj bi samo do avgusta 1810 tam pokopali kar 747 mož. Zdesetkano enoto je bilo treba popolniti z novimi rekruti, pri čemer je veliko vlogo odigral major Gottlieb Wagner, tedanji direktor konskripcijske pisarne za Češko.⁷² Nastale vrzeli so poskušali zapolniti tudi z že obstoječim rezervnim kadrom. Tako je bil že januarja 1810 Franc Franz premeščen k 11. stotnji pod poveljstvo stotnika Franza Seyfferta.⁷³ Zanimivo je, da je nadporočnik Franz vsaj še do sredine avgusta prejemal podporočniško plačo.⁷⁴

Ne glede na te prepreke se zdi, da je Franz takrat nekoliko bolj pogledoval za lepšim spolum. A žene si naposled ni našel med samskimi dekleti, pač pa se je zagledal v mlado vdovo padlega kolega Ignaza Pfitznerja. Po plačilu zahtevane predpisane kavcije, pri kateri je, kakor se zdi, precej pomagala nevestina vdovska pokojnina, je 23. maja 1810 tedaj 31-letni nadporočnik Franc Franz v mestu Mladá Boleslav pred oltar popeljal 23-letno vdovo Ano Pfitzner.⁷⁵ Zdi pa se, da se je k poroki že »nekoliko mudilo«, saj sta mladoporočenca že 23. novembra 1810 h krstu prinesla prvorojenko Amalijo.⁷⁶ Franz si je tako v novem okolju ustvaril družino, ki se je v naslednjih letih le še povečevala.⁷⁷

Pri tem nadporočnik še zdaleč ni pozabil na svoje zadolžitve, ki jih je opravljal v polku, natančneje, v drugem bataljonu pri 11. stotnji. Pri tej stotnji je deloval do konca februarja

⁷⁰ Capuder, *Zgodovina*, str. 63.

⁷¹ Sked, *Radetzky*, str. 30.

⁷² Povzeto po: Strobl von Ravelsberg, *Geschichte*, Bd. I, str. 137–138.

⁷³ AT ÖStA/KA, Pers MLST, Infanterie, IR17, ST, Ktn. 1376, Monat Tabella, januar 1810.

⁷⁴ Prim. AT ÖStA/KA, Pers MLST, Infanterie, IR17, ST, Ktn. 1376, Monat Tabella, julij 1810.

⁷⁵ AT ÖStA/KA, Matr, IR 17, Nr. 01502, Trauungsbuch des k. k. Inf. Rgts. 17 (1802–1835), str. 36.

⁷⁶ AT ÖStA/KA, Matr, IR 17, Nr. 01496, Geburts&Tauf-Buch 1805 bis 1835, str. 46.

⁷⁷ Podrobneje o družini Franz in genealogiji gl. prispevek Mihe Preinfalka.

Adolph Kunike: Mlada Boleslav leta 1833 (wikipedia).

1812, ko so ga premestili v 10. stotnijo, ki ji je poveljeval stotnik Johann Mende.⁷⁸ Pod njim pa ni dolgo služil, saj ga vojaški dokumenti januarja 1813 že izkazujejo kot pripadnika 14. stotnije Kostoletzky.⁷⁹ Tu je Franz služil do maja, ko je polk dobil ukaz, da se pripravi na vojno. Polk je bil tedaj sestavljen iz dveh bataljonov (vsak s po šestimi stotnjami) in tretjega bataljona, ki so ga sestavljale štiri stotnije. Pri tem ne gre pozabiti še na dve stotniji grenadirjev. Prav ob teh pripravah na vojni pohod je, kot se zdi, prišlo do številnih premestitev v enoti. Nadporočnik Franz se je denimo nenadoma znašel v 16. stotniji Schwarzbach, ki ji je poveljeval stotnik Philip Khek von Schwarzbach⁸⁰ (ok. 1772–1833). Enota je že sredi maja odšla iz kraja Mladá Boleslav, dotična stotnija pa se je nato znašla v Kraljevem Gradcu (*Königgratz*).⁸¹

V VOJNIH LETIH 1813–1815

To so bili usodni časi, ko so odmevali kriki z bojišč in škripanje diplomatskih peres, ki so sklepala takšne in drugačne dogovore, vse z željo, da se ob zaščiti lastnih interesov zoperstavijo Napoleonu.

⁷⁸ AT ÖStA/KA, Pers MLST, Infanterie, IR17, ST, Ktn. 1379, Monat Tabella, marec 1812.

⁷⁹ AT ÖStA/KA, Pers MLST, Infanterie, IR17, ST, Ktn. 1380, Monat Tabella, januar 1813.

⁸⁰ O njegovi smrti v Ljubljani je poročalo tudi časopisje. Prim. Verzeichniss der hier Verstorbenen, v: *Amtsblatt zur Laibacher Zeitung*, št. 20, 14. 2. 1833, str. 133.

⁸¹ AT ÖStA/KA, Pers MLST, Infanterie, IR17, ST, Ktn. 1380, Monat Tabella, maj 1813.

24. junija 1812 je namreč francoski cesar s številno armado prečkal rusko mejo in začel vojni pohod proti Rusiji, ki se je decembra končal z umikom francoske vojske in ogromnimi izgubami. Oslabljene francoske sile so povzročile, da so se Napoleonovi nasprotniki začeli vse bolj povezovati. Tako so se Prusi povezali z Rusi in Švedi ter začeli s sovražnostmi, a je pruska vojska maja 1813 doživela več porazov. Toda tudi francoskim silam v Španiji ni šlo vse po načrtih, saj so doživljale poraze, kar je še dodatno vplivalo na to, da se je začelo dotlej nevtralnno Avstrijsko cesarstvo vse bolj pomikati k že omenjeni novi koaliciji in je naposled 13. avgusta 1813 Franciji napovedalo vojno. Posamezni Napoleonovi poveljniki so v teh spopadih sicer doživeli nekaj porazov (denimo pri Hagelbergu in Dennewitzu 6. septembra), kljub temu pa je sam Napoleon zavezniške sile porazil pri Dresdnu (26. avgusta). Zaradi tega so se avstrijske enote umikale proti Češki, kjer so se zoperstavile francoski vojski pod poveljstvom Dominiqua Josepha Vandamma (1770–1830). Konec avgusta (29.–30. avgust) 1813 so se Francozi in Avstrijci znašli vpleteni v bitko pri Kulmu (*Chlume*), kjer so Francozi doživeli poraz.⁸² A to je bila le uvertura v hujše spopade, ki so vrhunec doživeli v bitki narodov pri Leipzigu (16.–19. oktober 1813), kjer je Napoleon sam doživel usodni poraz. V teh spopadih je sodeloval tudi češki 17. pehotni polk.⁸³

Temu je avgusta 1813 poveljeval novoimenovani polkovnik Josef Söldner von Söldenhofen (1759–1837), Franzu dobro znani Johann von Karg je služil kot novoimenovani (od 13. maja) podpolkovnik, majorja pa sta bila Andreas vitez Scherer in Johann Schneider von Nagelfürst. Za vojaškega avditorja je bil takrat pri polku Josef Schanke, vojaški zdravnik je bil dr. Paul Sommer, polkovni kaplan pa Gottfried Porsche. Avgusta 1813 je polk štel 6685, skupaj z dodanimi in prideljenimi pa 7389 pripadnikov. Enota je bila sestavljena iz petih bataljonov, od katerih sta bila dva t. i. brambovska (*Landwehr*) bataljona, premogla pa je še dve stotniji grenadirjev. Prvi trije bataljoni, sestavljeni iz po šestih stotnij (stotnija je štela približno 200 vojakov), vključno z grenadirskima stotnijama (vsaka po 144 mož) in divizionom rezerve (dve stotniji, prva je štela 267 in druga 252 mož), so tedaj po podatkih, ki jih najdemo v tabeli, šteli 4534 mož. Medtem ko sta bila k armadi skupaj z grenadirji poklicana prva dva bataljona, sta tretji bataljon in divizion rezerve ostala v Kraljevem Gradcu.⁸⁴

Drugi bataljon 17. pehotnega polka je bil 9. avgusta v kraju Hrischberg, 13. avgusta 1813 pa ga je doletela čast, da je enoto pregledal sam cesar Franc I. Pet dni pozneje so pripadniki polka, skupaj s številnimi drugimi enotami zavezniških sil, slovesno defilirali pred avstrijskim cesarjem, ruskim carjem in pruskim kraljem. Drugi bataljon 17. polka je bil nato kaj kmalu že vpleten v spopade pri Dresdnu (26. in 27. avgusta). Po teh spopadih se je pod polkovnikovim poveljstvom spet znašel tudi polkov prvi bataljon, ki je bil pod poveljstvom majorja Schererja sprva poslan v Terezín. Češki 17. pehotni polk v sestavi divizije Greth se je septembra znašel v hudih spopadih pri vasi Varvažov (*Arbesau*), ki jo je pod polkovnikovim osebnim poveljstvom naposled tudi zavzel. Polk je zadnjega dne bojov v sestavi divizije Colloredo pod poveljstvom generala grofa Hieronymusa von Colloredo-Mannsfelda (1775–1822) sodeloval tudi v bitki narodov pri Leipzigu, kjer se je izkazal s svojo hrabrostjo, a za to plačal precej visoko ceno. Na bojišču je namreč padlo 58 mož, 298 je bilo ranjenih, 135 pripadnikov polka pa je bilo na seznamu pogrešanih. Po zmagi nad Napoleonom so zavezniške

⁸² O omenjenih Napoleonovih bojih leta 1813 na Nemškem podrobneje gl. Leggiere, *Napoleon and the Struggle for Germany*.

⁸³ Capuder, *Zgodovina*, str. 64.

⁸⁴ AT ÖStA/KA, Pers MLST, Infanterie, IR17, ST, Ktn. 1380, Monat Tabella, avgust 1813.

sile francoskemu cesarju sledile ter mu sprva ponudile zanj dokaj ugodne mirovne pogoje, a jih je zavrnil. Zato so zavezniške čete prekoračile Ren in korakale proti Parizu. Na tej poti je bil v sestavu Colloredovega korpusa tudi češki 17. pehotni polk, ki pa so ga nato poslali na jug proti drugemu največjemu francoskemu mestu – Lyonu.⁸⁵

Zdi se, da nadporočnik Franz ni sodeloval v vseh omenjenih bojih in praskah. Iz arhivskih notic je namreč mogoče razbrati, da je bil v času bitke narodov pod poveljstvom stotnika Josefa Rieperja pri rezervi v zaledju.⁸⁶ Tam je bil do januarja 1814, ko so očitno vse bolj razredčene vrste častnikov in vojaštva pri polku klicale po novih okrepitvah. Morda je prav zaradi tega nadporočnik Franz dobil ukaz, s katerim je bil 15. januarja 1814 premeščen k 6. stotniji.⁸⁷ Toda to še ni bilo vse, dva dni pozneje (17. januarja) je prišel še dekret o napredovanju in tega dne je Franz postal *Capitaine-Lieutenant*⁸⁸ oziroma stotnik 2. razreda.⁸⁹ Omenjena 6. stotnija je takrat dobila tudi ime novega poveljnika in bila v sestavu prvega bataljona polka.⁹⁰ Ta je bil februarja še vedno v Franciji in se je po poti skozi različne francoske kraje vse bolj približeval Lyonu. Pri tem je bil deležen še nekaterih prask s francoskimi enotami, žrtve med vojaštvom pa so terjali tudi napor in bolezn. Samo februarja je polk zabeležil 213 umrlih. Marca se je Colloredov korpus znašel blizu Lyona. Po spopadih, v katerih so se izkazali tudi pripadniki 17. polka, se je moralo mesto 21. marca vendarle vdati.⁹¹ Konec marca (30. marca 1814) so zavezniške sile že vkorakale v Pariz, posledično pa sta sledila Napoleonova abdikacija in izgnanstvo na Elbo. Zdelo se je, da je vojna naposled le končana.⁹²

Walter Šmid v že omenjeni kratki biografiji nikjer ne omenja, da bi bil leta 1814 tudi Franz na bojišču,⁹³ čeprav ga v polkovnih noticah enote aprila tistega leta že najdemo med zabeleženimi častniki prvega bataljona na bojnih poljanah (*Im Felde*) z notico: *praes.* (prisoten).⁹⁴ Ne glede na to pa je dejstvo, da je bil Franz konec aprila (30. aprila) znova premeščen. To pot so ga kot častnika poslali v drugi bataljon 17. polka, kjer je prevzel poveljstvo nad 12. stotnijo.⁹⁵ 17. pehotni polk se je po končanih sovražnostih iz Francije vrnil v domačo garnizijo. Septembra 1814 je bil Franz s svojo stotnijo tako že v kraju Mladá Boleslav.⁹⁶

⁸⁵ Povzeto po: Strobl von Ravelsberg, *Geschichte*, Bd. I, str. 140–146.

⁸⁶ AT ÖStA/KA, Pers MLST, Infanterie, IR17, ST, Ktn. 1380, Monat Tabella, september 1813.

⁸⁷ AT ÖStA/KA, Pers MLST, Infanterie, IR17, ST, Ktn. 1382, Monat Tabella, januar 1814.

⁸⁸ Čin so poznali že v 18. stoletju, saj ga najdemo v pravilnikih iz leta 1748. Stotnijam so tedaj poveljevali stotniki ali stotniki poročniki. Ti so poveljevali štirim štabnim stotnijam, ki jih je imel vsak pehotni polk. Tem štabnim stotnijam so uradno poveljevali višji štabni častniki, toda v njihovi odsotnosti so jih kot dejanski poveljniki stotnije zastopali njihovi namestniki, t. i. stotniki poročniki. Leta 1805 je bil ta sistem štabnih stotnij ukinjen, čin pa je ostal. V času, v katerem je deloval Franz, je veljalo, da so stotnijam poveljevali stotniki oziroma *Capitaine-Leutnant*, kar bi lahko dobesedno prevedli kot stotniki poročniki. Ti so poveljevali polstotnijam, stotniki (bodoči stotniki 1. razreda) pa celotnim stotnijam. Vsaka stotnija se je namreč delila v dve polstotniji, vsaka s po dvema vodoma. Leta 1849 so stotniki poročniki uradno postali stotniki 2. razreda, stotniki pa stotniki 1. razreda (gl. Wrede, *Geschichte*, Bd. I, str. 80). – Za lažje razumevanje in ker je v polkovnih zgodovinah izraz stotnik 2. razreda največkrat uporabljen tudi za čas pred letom 1848, je v pričujočem prispevku uporabljen ta čin.

⁸⁹ AT ÖStA/KA, Pers, GB, OuM Reg. IR 17, 1820–1840, Abgangsklasse II, Heft 1, str. 58: Franz.

⁹⁰ AT ÖStA/KA, Pers MLST, Infanterie, IR17, ST, Ktn. 1382, Monat Tabella, januar 1814.

⁹¹ Povzeto po: Strobl von Ravelsberg, *Geschichte*, Bd. I, str. 146–147.

⁹² Prim. Capuder, *Zgodovina*, str. 65.

⁹³ Šmid, *Aus Alt Laibach*, str. 143.

⁹⁴ Prim. AT ÖStA/KA, Pers MLST, Infanterie, IR17, ST, Ktn. 1382, Monat Tabella, april 1814.

⁹⁵ AT ÖStA/KA, Pers MLST, Infanterie, IR17, ST, Ktn. 1382, Monat Tabella, maj 1814.

⁹⁶ AT ÖStA/KA, Pers MLST, Infanterie, IR17, ST, Ktn. 1383, Monat Tabella, september 1814.

Mir iz leta 1814 ni trajal dolgo, saj je Napoleon 26. februarja 1815 z manjšim številom vojakov pobegnil z Elbe in se podal proti Parizu, kjer je znova prevzel oblast. Sledila je nova vojna napoved, ko je Avstrija eno armado poslala v Italijo, drugo pa je ob Renu postavila pod poveljstvo kneza Karla Philippa Schwarzenberga (1771–1820). V tej armadi, v kateri je bil za načelnika glavnega štaba imenovan poznejši sloviti vojskovodja Johann Josef Wenzel grof Radetzky (1766–1858), se je v sestavu že omenjenega korpusa Colloredo znašel tudi 17. pehotni polk. K armadi je bil poklican že 20. marca 1815 in je nato sodeloval pri zavzetju trdnjave Belfort. 29. junija 1815 so češki »siebzehnerji« naskočili francoske okope pri Bourogneu in Morvillarsu, južno od Belforta, pri čemer so utrpeli sedem mrtvih in 36 ranjenih, trije pa so bili med pogrešanimi.⁹⁷ V tem naskoku se je še posebej izkazal prav Franc Franz, ki pa se je pri tem poškodoval.⁹⁸

Polk je bil udeležen še v nekaterih manjših praskah s francoskimi silami vse do premirja 11. julija 1815. Konec septembra je bil 17. pehotni polk v Dijonu, kjer je 5. oktobra sodeloval na veliki paradi, ki ji je prisostvoval tudi cesar Franc I. V domačo garnizijo se je polk vrnil šele sredi februarja 1816, ko so mu v mestu pripravili slovesen sprejem z ovacijami.⁹⁹ Po prihodu v garnizijo se je začelo obdobje miru, ko so stotnije opravljale svoje službene zadolžitve, urjenja itd. Franz je pri 12. stotniji služboval še vse naslednje mesece in bil med drugim kot častnik polka 9. julija 1816 skoraj gotovo prisoten pri slovesnosti polaganja temeljnega kamna za vojaško bolnišnico v garnizijskem mestu, za kar je bil najbolj zaslužen polkovnik Söldner von Söldenhofen.¹⁰⁰

Družina Franca Franza, ki je tedaj prebivala na naslovu Mladá Boleslav št. 13, se je aprila 1817 razveselila rojstva novega družinskega člana, sina Jožefa.¹⁰¹ Septembra 1817 so vojaški pisarji o 12. stotniji zapisali, da stoji pod poveljstvom tedaj 38-letnega češkega stotnika 2. razreda Franca Franza (*Franciscus Franz*). Nadporočnik je bil tedaj 35-letni Čeh Joseph¹⁰² Hoeger iz Prosmiecka, ki je v vojsko vstopil 26. februarja 1797 v Litoměřicah in je postopoma napredoval od navadnega vojaka do nadporočnika (27. oktobra 1813). Takrat ju je doletela naloga pripraviti moštvo stotnije za preselitev v novo garnizijo. Pri tem sta lahko računala na pomoč preostalih podčastnikov, na čelu s 34-letnim podporočnikom Preisslerjem.¹⁰³ V cesarstvu so namreč poleti 1817 na novo organizirali razdelitev nabornih območij. Tako je češki 17. pehotni polk že julija 1817 izvedel, da je dobil novo naborno območje na Kranjskem s sedežem enote v Ljubljani.¹⁰⁴ Treba se je bilo torej pripraviti na selitev proti jugu, kar je gotovo vplivalo tako na vojake in častnike kot tudi na njihove družine.

V NOVI GARNIZIJI 1817

Polkovnik Söldner von Söldenhofen je jeseni 1817, ko se je polk poslavljajal od čeških dežel in odhajal proti Kranjski, enoto razdelil v dve pohodni skupini; prvo skupino sta sestavljala prvi

⁹⁷ Strobl von Ravelsberg, *Geschichte*, Bd. I, str. 148–149.

⁹⁸ Prim. Šmid, *Aus Alt Laibach*, str. 143.

⁹⁹ Capuder, *Zgodovina*, str. 33.

¹⁰⁰ Strobl von Ravelsberg, *Geschichte*, Bd. I, str. 150.

¹⁰¹ AT ÖStA/KA, Matr, IR 17, Nr. 01496, Geburts&Tauf-Buch 1805 bis 1835, str. 74.

¹⁰² Zanimivo je, da so ga leta 1817 v vojaškem dokumentu zabeležili kot Josepha in tako je zabeležen tudi v vojaškem šematizmu za leto 1817; v dokumentih za leto 1819 pa je naveden kot Johann.

¹⁰³ AT ÖStA/KA, Pers MLST, Infanterie, IR17, ML, Ktn. 1326, Muster-Liste, 12. Fousilier, september 1817.

¹⁰⁴ Capuder, *Zgodovina*, str. 33.

bataljon in kader tretjega bataljona, drugo pa drugi bataljon in štab polka. 17. novembra 1817 je prek Ljubelja v Tržič in s tem na Kranjsko prikorakala prva skupina, ki je v Ljubljano prispela 20. novembra, druga skupina pa je do mesta prispela dan pozneje.¹⁰⁵ O slovesnem prihodu v glavno mesto Kranjske je poročal *Laibacher Zeitung* in ob tem nekaj vrstic namenil slovesu meščanov od zadnjih oddelkov polka Wimpfen, ki je bil dotlej vpet v življenje Ljubljane. Drugi bataljon polka, v katerem je služil Franz, je bil, kakor so zapisali, nastanjen v Šiški, »četrte ure od Ljubljane«. 21. novembra so pripadniki 17. pehotnega polka, skupaj s štabom, v svojih značilnih biserno sivih uniformah s svetlorjavimi našitki in belimi gumbi pod poveljstvom divizijskega poveljnika, podmaršala Franza barona Gorupa v. Besána (1749–1835), slovesno vkorakali v glavno mesto Kranjske. To korakanje je z občudovanjem pospremljalo številno občinstvo, na trgu pred mestno hišo pa so bataljon z godbo pozdravili pripadniki meščanskega korpusa. Po končanih slovesnostih so meščani – kakor že dan poprej prvi bataljon – še drugi bataljon oskrbeli z rižem, mesom in vinom.¹⁰⁶ Polkov tretji bataljon je bil tedaj nastanjen v Kranju, grenadirski stotniji pa sta ostali v Pragi, od koder sta odkorakali šele spomladi 1818 in 20. maja prispeli v Trst, kjer so ju pozneje združili z nekaterimi drugimi grenadirskimi stotnijami v en grenadirski bataljon pod poveljstvom podpolkovnika Andreja Jurešiča iz 22. pehotnega polka.¹⁰⁷

Vojaki in častniki 17. pehotnega polka ter njihove družine so se po tej preselitvi znašli v popolnoma novem okolju, daleč od njim poznanih čeških krajev. Počasi so se uspešno prilagodili novim razmeram in navezovali stike z ljubljanskimi meščani. K temu je svoje prispeval tudi spretni polkovnik Söldner von Söldenhofen, ki je zelo dobro skrbel za svoj polk in denimo dosegel, da so leta 1819 tudi polkovno šolo iz Kosmonosa preselili v Ljubljano. Pri tem so na njegovo pobudo veliko pomagali tudi ljubljanski meščani z nabirkami za vzdrževanje zavoda, pa tudi častniki in moštvo pri tem niso zaostajali.¹⁰⁸

Stotnik 2. razreda Franc Franz se je skupaj z družino, kot kaže, dobro znašel v novem okolju. Žal pa je to navdušenje nad spoznavanjem novega mesta in okolice kaj kmalu zamenjala žalost. 24. marca 1818 je namreč umrl še ne leto dni star sinček Jožef, ki so ga naslednjega dne pokopali na ljubljanskem pokopališču.¹⁰⁹ Kljub temu je Franz še naprej zvesto opravljal svojo službo pri 12. stotniji. Polk je nadaljeval z urjenjem in spoznavanjem okolice, v njem pa je medtem prihajalo do premestitev, odhodov v pokoj in povišanj, posamezniki pa so se občasno znašli v kazenskih postopkih, še večkrat pa zaradi bolezni ali poškodb v bolnišnici. Iz tabele za september 1818 denimo izvemo, da je 12. stotnija tedaj štela približno 139 moških.¹¹⁰ Franz je predpostavljenim v mesečnem poročilu sporočil, da so bili posamezniki zaradi bolezni v bolnišnici; med njimi vojaka Franz Laummer in Andreas Herum. Žal pa je moral še sporočiti, da je med pripadniki njegove stotnije prišlo do dezerterstva. V notici piše, da je 22. septembra 1818 iz ljubljanske vojašnice pobegnil vojak Maximilian Würge.¹¹¹ Njegov pobeg pa ni trajal dolgo, saj so ga že 9. oktobra v Brucku na Muri zajeli in pripeljali nazaj v Ljubljano, kjer se je znašel v vojaškem zaporu. Poleg njega je bil

¹⁰⁵ Strobl von Ravelsberg, *Geschichte*, Bd. I, str. 151.

¹⁰⁶ *Laibacher Zeitung*, št. 94, 25. 11. 1817: Laibach.

¹⁰⁷ Capuder, *Zgodovina*, str. 77.

¹⁰⁸ Capuder, *Zgodovina*, str. 77–78.

¹⁰⁹ AT ÖStA/KA, Matr, IR 17, Nr. 01513, Sterberegister (1812–1820), str. 242.

¹¹⁰ AT ÖStA/KA, Pers MLST, Infanterie, IR17, ST, Ktn. 1328, Monat Tabella, september 1818.

¹¹¹ AT ÖStA/KA, Pers MLST, Infanterie, IR17, ST, Ktn. 1328, Monat Tabella, september 1818.

Josef Söldner von Söldenhofen (Strobl von Ravelsberg, *Geschichte*, Bd. I, str. 152).

tedaj zaprt tudi Gottlieb Simbich.¹¹² Franz se je torej pri svojem delu v Ljubljani srečeval tudi s tovrstnimi težavami in skrbmi, ki pa jih je v krogu družine najbrž lahko potisnil nekoliko na stran. Poleti 1818 se je stotnikova družina še razširila. 13. avgusta se je namreč rodil sin, ki so ga krstili za Karla.¹¹³

UPOKOJITEV

Mesto Ljubljana je leta 1819 ob praznovanju cesarjevega rojstnega dne (12. februar) želelo posebej počastiti ta praznik in ob tem pokazati, da ceni prisotnost vojaštva, zato je med vojake polka razdelilo enodnevno plačo. To so storili tudi drugi kraji, kjer so bili oddelki 17. pehotnega polka. V enoti pa so tedaj že služili tudi rekruti, ki so prihajali z novega nabornega območja – iz kresij Ljubljana, Postojna in Novo mesto.¹¹⁴ Pri prvem naboru na Kranjskem so pri polku postopali dokaj rigorozno, kakor piše Capuder: »Polovili so fante kar ob nedeljah pred cerkvijo. Poseben vladni odlok je ta način prepovedal in novačenje se je vršilo pri našem polku pozneje tako redno, da je dobilo polkovno poveljstvo celo pohvalo.«¹¹⁵ Vojaške obveznike iz Kranjske leta 1819 najdemo tudi že na seznamu 12. stotnije, spisanim jeseni tistega leta. V njem beremo, da je stotnji poveljeval 40-letni stotnik 2.

¹¹² AT ÖStA/KA, Pers MLST, Infanterie, IR17, ST, Ktn. 1328, Monat Tabella, november 1818.

¹¹³ AT ÖStA/KA, Matr, IR 17, Nr. 01496, Geburts&Tauf-Buch 1805 bis 1835, str. 85.

¹¹⁴ Prim. Capuder, *Zgodovina*, str. 67.

¹¹⁵ Capuder, *Zgodovina*, str. 68.

razreda Franc Franz (*Franciscus Franz*). V njegovi stotniji so v tem letu še prevladovali češki častniki in podčastniki. Nadporočnik je bil takrat že omenjeni 37-letni Johann Hoeger iz Prosmiecka, poročnik pa leto dni mlajši Johann Breisster iz Křemže. Tudi med moštvom je bilo v stotniji največ vojakov iz čeških krajev; priimki, kot so Wrba, Hulka, Kommarech, Janda, Jellen, Benda in Beraneck, to le še dodatno izpričujejo. Med vojaki so se našli tudi takšni, ki so imeli domovinsko pravico v poljskih krajih. Mednje je sodil 25-letni Thomas Przinsky iz Jinkowa. Med preprostimi vojaki so se, kakor omenjeno, že našli tudi nekateri sinovi Kranjske. Na seznamu enote denimo na 67. mestu najdemo 26-letnega vojaka Matijo Ambrožiča, po poklicu čevljarja, doma iz Ljubljane. Ta se je v vojski znašel v vojnem letu 1813, ko je bil sprva dodeljen 10. lovskemu bataljonu. Kot zanimivost velja omeniti, da je zraven pripisano, da je 19. julija 1815 iz vojske dezertiral pri Lyonu, leto pozneje pa se je spet znašel v vojaški suknji in od decembra 1817 služil pri 17. pehotnem polku. 21-letni Simon Grošelj še ni imel za seboj takšnih burnih doživetij, saj je v vojsko vstopil šele 10. decembra 1817 in je torej dotlej imel za seboj šele dve leti vojaške službe. Poleg omenjenih na seznamu 12. stotnije iz »slavne Ilirije« najdemo še nekaj drugih vojakov s priimki, kot so Taler (*Thaller*), Premrou, Osterman (*Ostermann*), Gričar (*Gritscher*), Penko, Pavlič (*Paulitsch*), Debecv (*Debeutz*), Zadnikar (*Sadnikar*) in Hrovat (*Hrovath*).¹¹⁶

Stotnik 2. razreda Franc Franz je stotniji poveljeval še leta 1820, ko je bil polk 13. avgusta z dvema bataljonom poslan v Italijo. Polk je preko Gorice in Vidma korakal proti mestu Este. Tam je dotedanji poveljnik, polkovnik Josef Söldner von Söldenhofen, postal general in bil premeščen, na njegovo mesto pa je prišel Franzev nekdanji stotnijski poveljnik, novi polkovnik Johann von Karg. Ta je polk decembra istega leta popeljal v Benetke in tam čakal na odločitve visokih diplomatov o nadaljnjih korakih.¹¹⁷ V tem času je Franz že razmišljal o tem, da bi dal slovo vojaški suknji. Šmid piše, da je Franzu poškodba dimeljske kile, ki jo je leta 1815 staknil ob naskoku na francoske okope, sčasoma začela povzročati težave, ki so ga vse bolj ovirale pri opravljanju službe. Zaradi tega je nato stopil v pokoj.¹¹⁸ Dejansko se je Franz upokojil 16. januarja 1821, kakor izkazujejo njegovi vojaški dokumenti, ter ob tem prejel letno pokojnino v višini 400 goldinarjev¹¹⁹ oziroma, kakor navaja Šmid, 600 goldinarjev konvencionalne veljave.¹²⁰ Ko je Franz slekel vojaško suknjo, se je kot upokojeni častnik poskušal čim bolj integrirati v tedanjo meščansko družbo, v kateri se je udeleževal predvsem kot podpornik ali član različnih kulturnih društev. Očetovemu zgledu so sledili tudi otroci. Kljub temu pa je Franz, če sodimo po njegovih pisemih baronu Erbergu, v katerih ne manjka informacij o dogajanju v vojaških vrstah, vse življenje ostal tesno povezan z vojsko. Ne nazadnje se v svojih pisemih, pa tudi voščilih ob novem letu,¹²¹ ko se je v časopisnih vrsticah oglašal z dobrimi željami, ni pozabil podpisati kot stotnik.

Financiranje

Prispevek je nastal v okviru raziskovalnega programa P6-0262 (Vrednote v judovsko-krščanskih virih in tradiciji ter možnosti dialoga), ki ga iz javnega proračuna sofinancira Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije (ARIS).

¹¹⁶ AT ÖStA/KA, Pers MLST, Infanterie, IR17, ML, Ktn. 1330, 1819, 2. Teil, 12. Compagnie.

¹¹⁷ Strobl von Ravelsberg, *Geschichte*, Bd. I, str. 153.

¹¹⁸ Šmid, Aus Alt Laibach, str. 143.

¹¹⁹ AT ÖStA/KA, GBBL, OuM Reg. IR 17, 1820–1840, Abgangsklasse II, Heft 1, str. 58: Franz.

¹²⁰ Šmid, Aus Alt Laibach, str. 143.

¹²¹ Prim. *Intelligenzblatt zur Laibacher Zeitung*, 1. 1. 1835, str. 8.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

AT ÖSTA – Österreichisches Staatsarchiv

KA – Kriegsarchiv

Matr (Militärmatriken), IR (Infanterieregiment) 17.

Pers (Personalunterlagen), MLST (Musterlisten und Standestabellen der k. k. Armee), Infanterie, IR (Infanterieregiment) 17, ML (Musterlisten).

Pers, MLST, Infanterie, IR 17, ST (Standestabellen).

Pers, GB (Militärische Grundbuchsevidenz), OuM (Offiziere und Mannschaften), Grundbuchsevidenz der Regimenter, Branchen und Korps, Ir Reg. IR 17, 1820–1840, Abgangsklasse II.

SI AS – Arhiv Republike Slovenije

AS 730, Gospostvo Dol

ČASOPISI IN LETOPISI

Amtsblatt zur Laibacher Zeitung, 1833.

Intelligenzblatt zur Laibacher Zeitung, 1835.

Laibacher Zeitung, 1817.

Militär-Almanach, 1797.

LITERATURA

Berkovich, Ilya in Wenzel, Michael: *The Austrian Army. The Cambridge History of the Napoleonic Wars, Vol. II: Fighting the Napoleonic Wars* (ur. Bruno Colson, Alexander Mikaberidze). Cambridge: Cambridge University Press, 2022, str. 106–128.

Bruckmüller, Ernst: *Avstrijska zgodovina*. Ljubljana: Slovenska matica, 2017.

Capuder, Karol: *Zgodovina c. in kr. pešpolka št. 17*. Ljubljana: Karantanija, 2005.

Duffy, Christopher: *Instrument of War: Volume 1 – The Austrian Army in the Seven Years War*. Solihull: Helion & Company, 2020.

Golec, Boris: Terezijanske reforme, gibalo sprememb občutka pripadnosti in povezanosti ter identitet v slovenskem prostoru. *Marija Terezija – med razsvetljenskimi reformami in zgodovinskim spominom* (ur. Miha Preinfalk, Boris Golec). Ljubljana: Založba ZRC, 2018, str. 195–216.

Haythornthwaite, Philip: *Austrian Army of the Napoleonic Wars 1: Infantry (Men-at-Arms, 176)*. Oxford: Osprey Publishing, 2012.

Leggiere, Michael V.: *Napoleon and the Struggle for Germany. The Franco-Prussian War of 1813. Volume 2: The Defeat of Napoleon*. Cambridge: Cambridge University Press, 2015.

Rechberger von Rechkron, Josef Ritter: *Das Bildungswesen im österreichischen Heere vom 30jährigen Kriege bis zur Gegenwart, Wien 1878* (Mitteilungen des k. k. Kriegsarchivs, Separatbeilage der Österreichischen militärischen Zeitschrift). Wien: Commisionsverlag von R. V. Waldheim, 1878.

Rothenberg, Gunther E.: *Napoleon's Great Adversaries: The Archduke Charles and the Austrian Army 1792–1814*. New York: Spellmount Publishers Ltd., 1995.

Sked, Alan: *Radetzky: Imperial Victor and Military Genius*. London, New York: I. B. Tauris, 2011.

- Sked, Alan: *The Survival of the Habsburg Empire. Radetzky, the Imperial Army and the Class War, 1848*. London, New York: Longman, 1979.
- Stergar, Rok: Uvedba vojaške obveznosti in druge terezijanske vojaške reforme. *Marija Terezija – med razsvetljenskimi reformami in zgodovinskim spominom* (ur. Miha Preinfalk, Boris Golec). Ljubljana: Založba ZRC, 2018, str. 451–462.
- Strobl von Ravelsberg, Ferdinand: *Geschichte des k. u. k. Infanterie-Regiments Nr. 17 (Ritter von Milde), 1674–1910, Bd. I. in II.* Laibach: Kaiserlich-königlicher Schulbücher Verlag, 1911.
- Šmid, Walter: Aus Alt Laibach. *Carniola: Mitteilungen des Musealvereins für Krain* 2, 1909, št. 3–4, str. 143–153.
- Šumrada, Janez in Kopitar, Adrijan: *Kranjski Janezi, Napoleonovi soldati. Francoski vojaški nabor v ilirski provinci Kranjski, 1812–1813*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2018.
- Teuber, Oscar: *Die Österreichische Armee von 1700 bis 1867*, Bd. 2. Wien: Berte & Czeiger, 1895.
- Wrede, Alphons: *Geschichte der K. und K. Wehrmacht: die Regimenter, Corps, Branchen und Anstalten von 1618 bis Ende des XIX. Jahrhunderts*, Bd. I. Wien: L. W. Seidel, 1898.

CAPTAIN FRANZ FRANZ'S MILITARY CAREER

The correspondence that has been preserved as part of Erberg's legacy portrays the colourful atmosphere of Ljubljana's society during the pre-March period. The letters were written by Franz Franz, a retired army captain, whose life was already briefly presented by Walter Schmid, and a few further details were revealed by drawing from the examined archival documents, kept in Vienna. These documents inform the reader that Franz Franz was born in 1779 in Holohlavy, a village in the district of Hradec Králové in the modern Czech Republic. As gathered from archived notices, he was the son of a soldier, which led him to take up studies at the so-called regimental training school. In the autumn of 1796, Franz became a member of the 17th Infantry Regiment 'Hohenlohe' as an ordinary soldier. The start of his military career coincided with the time of Napoleon's military campaigns. On 19 February 1799, Franz awaited his first promotion for his service and dedication, obtaining the rank of corporal. Holding this rank, he was transferred that same year to the Apennine Peninsula, where he experienced his baptism of fire in the Battle of Ancona. He further distinguished himself in the battle and siege of Genoa, which in April 1800 earned him the promotion to the rank of sergeant. Following the peace treaty of 9 February 1801, he fought with his unit at Litoměřice and was promoted to the rank of sergeant major in September 1805 and then to the rank of second lieutenant a little over a month later. This promotion directly preceded an armed confrontation with the French forces as part of the so-called Third Coalition War, which began that same year. Between 16 and 19 October 1805, the 17th Infantry Regiment took part in the Battle of Ulm, in which the imperial forces suffered a devastating defeat.

Following the peace treaty, concluded in Bratislava (26 December 1805), the imperial army underwent a series of radical reforms. Serving as battalion adjutant at the time allowed second lieutenant Franz to become acquainted with all the novelties directly from the regimental command. In 1808, Franz was injured in a horseback riding accident, which most likely prevented him from joining the rest of the 17th Infantry Regiment in the battlefield in 1809. Instead, he remained in the rear, carrying out assignments of a conscription inspector. On 23 May 1809, only a day after the Battle of Aspern took place, in which the 17th Infantry Regiment gained distinction, Franz was promoted to the rank of senior lieutenant. However, he was not sent to the battlefield immediately

afterwards and did not take part in the bloody Battle of Wagram (5 and 6 July 1809), which claimed a high toll among his comrades.

In 1810, senior lieutenant Franz married an officer's widow Anna Pfitzner, with whom he built a family, which continuously grew over the years. He evidently did not participate in the subsequent military conflicts that raged across the European continent and remained in the rear until January 1814, when he was promoted again, this time to second captain. He most certainly engaged in battle again in June 1815, when he earned himself distinction during the attack on the French trenches south of Belfort.

After the end of the war, Franz assumed command over the 12th Company in Bohemia, where they were informed in 1817 that the unit was assigned a new recruitment area in Carniola, with its seat in Ljubljana. In the autumn of that same year, Bohemian members of the 17th Infantry Regiment settled in Carniola's capital with their families, gradually integrating into the new environment and local society. The same holds for Franz, whose son was baptised in one of Ljubljana's churches in the summer of 1818. Franz performed his service as an officer until he retired on 16 January 1821. Following his retirement, he tried to immerse himself as much as possible into the local bourgeois circles as a supporter or member of various cultural associations. Later, his example was also followed by his children. Nonetheless, as may be gathered from his letters to Baron Erberg, Franz continued to maintain close ties with the military until he died in 1840.

FRANC FRANZ ZASEBNO

FRANC FRANZ V LJUBLJANI

Stotnik Franc Franz (1779–1840), mož, ki nam odstira vpogled v živahno bidermajersko Ljubljano, je bil skoraj dve stoletji domala popolnoma pozabljen. V svojem času najbrž poznan večini Ljubljančanov, zlasti tistim iz visoke družbe, je po smrti izginil iz ljubljanskega kolektivnega spomina, med drugim tudi zato, ker so njegovi potomci po njegovi smrti zapustili Ljubljano in Kranjsko. Sem in tja so spomin nanj pozneje obudili posamezni raziskovalci (npr. Walter Šmid, Peter Vodopivec in Andreja Klasinc Škofljanec),¹ kljub temu pa sta njegovo življenje in vojaška kariera do sedaj ostajala bolj ko ne neraziskana.

Dandanes nam vedno novi in novi raziskovalni pripomočki (zlasti digitalizirano arhivsko in časopisno gradivo) omogočajo, da veliko lažje in hitreje raziščemo še tako skrito zgodovinsko osebnost. Tudi stotnik Franz ni izjema. Sorazmerno podrobno je bilo tako mogoče rekonstruirati zlasti prvo polovico njegovega življenja, ki jo je preživel v vojaški uniformi.² Ko pa se je upokojil, izstopil iz vojaškega sistema in postal zasebnik, se je močno skrčila tudi količina (ohranjenih) podatkov o njem. Kot najbolj zgovorne so se izkazale matične knjige, ki razkrivajo prelomnice v Franzevem družinskem življenju, sem in tja se njegovo ime pojavi tudi v ljubljanskem časopisju ter morda še kje. Pri tem bi verjetno tudi ostalo, če se ne bi ohranilo več kot 1800 pisem, ki jih je med letoma 1832 in 1840 pošiljal Jožefu Kalasancu baronu Erbergu (1771–1843) v Dol pri Ljubljani. V pismih je Franz razkril marsikatero podrobnost o sebi in svoji družini, tako da danes njegova podoba, iztrgana iz pozabe, stopa pred nas bolj plastična, živa in barvita.

Eden najzgodnejših podatkov, ki Franza povezuje z Ljubljano, je iz marca 1818, ko mu je tu umrl še ne enoletni sin Jožef. Franz je bil takrat še aktivni častnik, zato je sinova smrt zabeležena v vojaški dokumentaciji, natančneje, v mrliški knjigi njegovega 17. polka.³ Ta vpis še ne razkriva Franzevega točnega naslova, navedena je zgolj Ljubljana kot mesto. A že slabega pol leta pozneje, ko se mu je rodil sin Karel, se pojavi tudi podatek o naslovu – Ljubljana št. 137.⁴ V tej hiši očitno ni bival prav dolgo, saj sta se njegovi najmlajši hčeri Viljemina leta 1819 in Marija leta 1821 rodili

¹ Šmid, Aus Alt Laibach, str. 143–153; Vodopivec, »Prispevek k zgodovini mentalitete«, str. 79–88; Ljubljana pred 175 leti. Poročila Franca Franca Jožefu Kalasancu baronu Erbergu (http://arhiv.arhiv-spletisc.gov.si/si/delovna_podrocja/razstavna_dejavnost/arhivalija_meseca/arhivalija_meseca_maj_2012/index.html). Gl. tudi Uvodnik k transkripciji pisem.

² Gl. prispevek Mihe Šimca o Franzevi vojaški karieri.

³ AT ÖSTA/KA, Matr HR, IR 17, Nr. 01513, Sterbs-Register 1812–1820, fol. 242.

⁴ AT ÖSTA/KA, Matr HR, IR 17, Nr. 01496, Geburts&Tauf-Buch 1805 bis 1835, fol. 85. Gre za eno od treh stavb na vogalu Starega in Gornjega trga, ki so bile takrat v lasti deželnih stanov. Danes na tem mestu stoji ena hiša z naslovom Gornji trg 2 (Suhadolnik in Anžič, *Stari trg*, str. 66).

v Gradišču 23, v hiši Bernarda Markoviča.⁵ Kmalu zatem se je družina Franz znova selila – še ne triletna hči Marija je namreč julija 1824 umrla v hiši Na trgu (*Am Platze*) 5 in prav tam aprila 1825 tudi njena mati, Franzeva žena Ana;⁶ hiša je bila takrat v lasti trgovca Jožefa Wurschbauerja.⁷ Kolikokrat je Franz še zamenjal bivališče, ni znano, vsekakor se je enkrat do leta 1829 vselil v hišo št. 220 na Novem trgu, last Leopolda barona Lichtenberg-Janežiča (danes Novi trg 5). Ko se je namreč julija tega leta poročila njegova pastorka Ana Pfitzner, je župnik v matično knjigo ljubljanske stolnice kot nevestin naslov navedel prav omenjeno hišo.⁸ Franz je tako pozneje, ko je začel z rednim dopisovanjem z baronom Erbergom, lahko gledal v okna baronovega stanovanja (v Gallenbergovi hiši, danes Novi trg 1), kot v pismih omenja tudi sam.⁹

V prvih letih bivanja v Ljubljani na Franza torej naletimo predvsem v matičnih knjigah, in to ne le v povezavi z njegovo družino. Vsaj enkrat je namreč nastopil tudi kot boter, in sicer 28. avgusta 1823, ko se je rodila Roza Mašek, hči znamenitega kapelnika stanovskega gledališča in glasbenega učitelja Gašparja Maška.¹⁰ Da je šel Franz za botra Maškovi hčeri, ni presenetljivo, saj iz drugih virov vemo, da sta bila gledališče in glasba tudi sicer Franzeva strast. Vsaj od leta 1822 je bil član Filharmonične družbe¹¹ in je aktivno sodeloval v ljubljanskem stanovskem gledališču. Na tamkajšnjih odrskih deskah se je leta 1828 preizkusil kot igralec v stranski vlogi mestnega pisarja v romantični viteški veseloigri o mojstru Martinu in njegovih pomočnikih (*Meister Martin, der Binder und seine Gesellen*), za ljubljanski oder pa je priredil igro *Vier Uhr*, ki so jo igrali oktobra 1829.¹² Tudi v njegovih poznejših poročilih baronu Erbergu sta ljubljansko gledališče in glasba na splošno med najpogostejšimi temami, ki so očitno zanimala oba – poročevalca in naslovnika.

Franzevo ime se občasno pojavi tudi v ljubljanskem časopisju, največkrat ob prelomu starega leta v novo, ko je sam ali z družino voščil srečno novo leto,¹³ ali pa ko se je podal na pot in so njegovo ime zabeležili med prihodi v mesto oziroma odhodi iz njega – julija 1830 je denimo odpotoval v Gradec.¹⁴ Drobce o njem najdemo tudi v drugi zasebni korespondenci iz tistega časa, npr. v pismih zakoncev Terpinc z ljubljanskih Fužin. Tamkajšnji opisi sicer niso preveč povedni, gre zgolj za obrobne omembe, ki pa vendarle potrjujejo, da je bil Franz še kako prisoten v ljubljanskem javnem življenju.¹⁵

⁵ AT ÖSTA/KA, Matr HR, IR 17, Nr. 01496, Geburts&Tauf-Buch 1805 bis 1835, fol. 91; NŠAL, ŽA Ljubljana – Marijino oznanjenje, R 1821–1826, fol. 13. Za hišo gl. *Verzeichniß der Haus-Inhaber* (1822), str. 12. Danes ima hiša naslov Slovenska cesta 14 (Suhadolnik in Anžič, *Kongresni trg*, str. 227).

⁶ NŠAL, ŽA Ljubljana – Sv. Nikolaj, M 1812–1835, fol. 127–128, 135–136.

⁷ Danes ima hiša naslov Mestni trg 5 (Suhadolnik in Anžič, *Mestni trg*, str. 92). Šmidova trditev, da je Franz v Ljubljani živel šele od leta 1831, torej ne drži (Šmid, *Aus Alt Laibach*, str. 143).

⁸ NŠAL, ŽA Ljubljana – Sv. Nikolaj, P 1816–1846, fol. 98.

⁹ Gl. tudi Šmid, *Aus Alt Laibach*, str. 145 in Uvodnik k transkripciji pisem.

¹⁰ NŠAL, ŽA Ljubljana – Sv. Nikolaj, R 1820–1835, fol. 38. Tudi Maškovi so takrat živeli v isti hiši na Mestnem trgu 5 kot Franzevi.

¹¹ Gl. natisnjene sezname članstva Filharmonične družbe (Philharmonische Gesellschaft, *Verzeichniß*). Gl. tudi članek Tanje Žigon in Toneta Smoleja o stanovskem gledališču.

¹² Gl. članek Tanje Žigon in Toneta Smoleja o stanovskem gledališču.

¹³ Gl. npr. *Intelligenzblatt zur Laibacher Zeitung*, 3. 1. 1829; *Laibacher Zeitung*, 1. 1. 1833; *Amtsblatt zur Laibacher Zeitung*, 11. 12. 1834; *Intelligenzblatt zur Laibacher Zeitung*, 11. 1. 1838 in 31. 12. 1839 ...

¹⁴ *Laibacher Zeitung*, 13. 7. 1830.

¹⁵ Budna Kodrič, *Korespondenca* 1, str. 167, 224.

FRANZ V LUČI SVOJIH PISEM

O stotniku Franzu torej v obdobju, preden je postal stalni informator barona Erberga, ne vemo veliko. Po letu 1832 oziroma 1833, ko se začne njegova korespondenca z Erbergom, pa se v njegovih pismih razkrije več osebnih detajlov, ki nekoliko osvetlijo njegovo življenje in jih lahko do določene mere apliciramo tudi za nazaj.

Čeprav po izvoru »plebejec«, si je Franz kot upokojeni častnik očitno pridobil dovolj ugleda, da se je v Ljubljani gibal v visokih krogih. Obiskoval je člane plemiških družin in bil dobro seznanjen z njihovimi razmerami; za mestne čenče se je gotovo zanimal tudi prej, preden jih je začel posredovati Erbergu. Vrata v visoko družbo mu je odpiral tudi njegov stanodajalec Leopold baron Lichtenberg-Janežič, s katerim je občasno hodil na obiske – julija 1834 sta se skupaj odpeljala v Cekinov grad h grofici Welsperg, ki je v tistih dneh praznovala god (34/140).

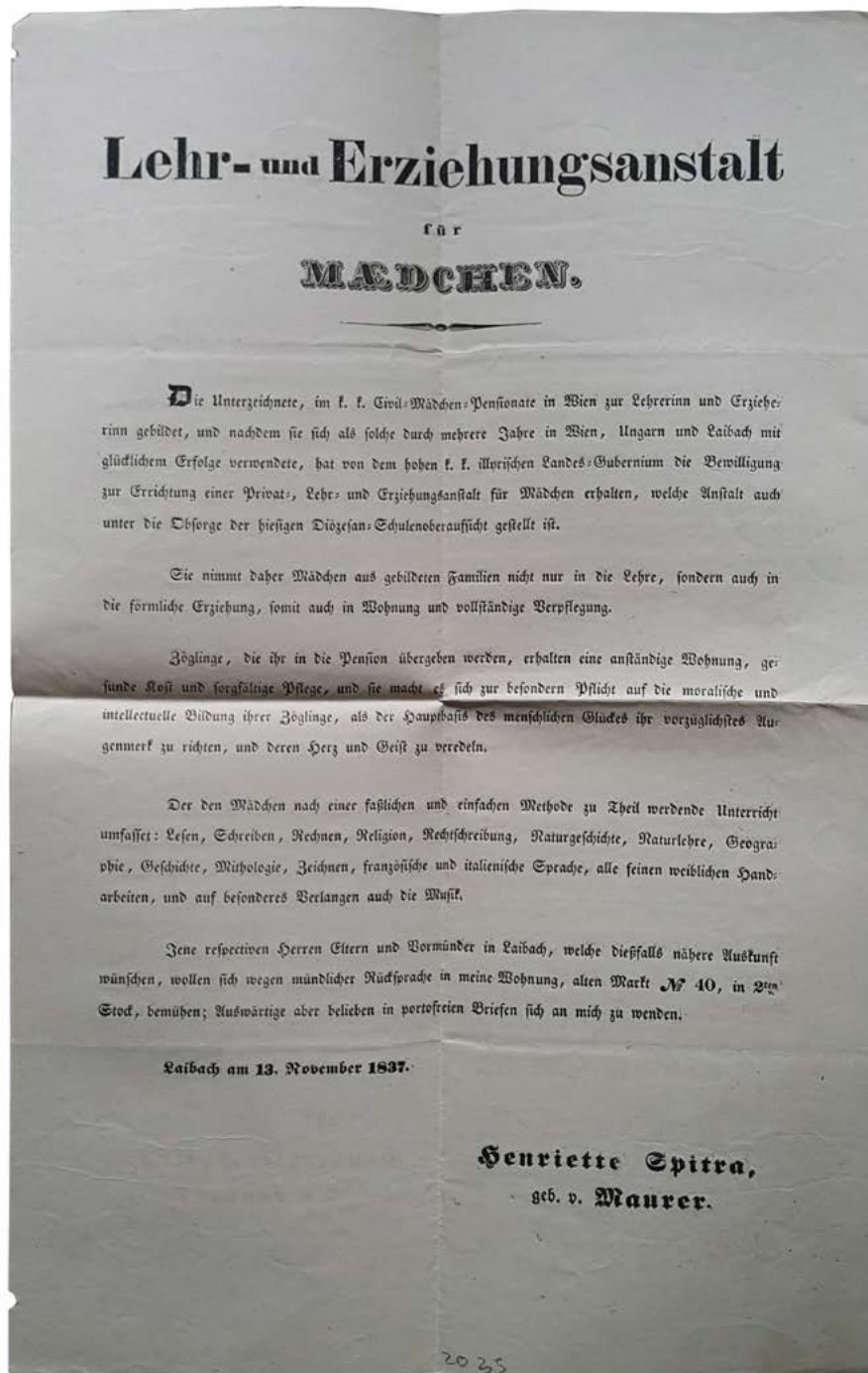
Franzu pa je zagotovo najbolj koristilo tesno poznanstvo z baronom Erbergom. Erberga se je namreč na Kranjskem zaradi njegove pretekle vloge na dunajskem dvoru držala skorajda avra mističnosti,¹⁶ ki je nedvomno obsijala tudi Franza. Da sta se dobro razumela in bila v rednih stikih, je bilo očitno splošno znano, saj so številni posamezniki Franza večkrat prosili, naj bo njihov posrednik pri Erbergu. General Sivkovich je tako denimo Erbergu prek Franza poslal pozdrave (33/5), guverner Schmidburg pa je Franzu izročil paket za Erberga (36/205). Tudi baronica Elsner in grofica Welsperg sta oktobra 1839 Franza prosili, naj Erberga obvesti, da ga želita obiskati v Dolu, in Franz je to storil z ekspresno pošto (39/155, 39/168). Franzeva pisma razkrijejo, da so se gostje v Dol tudi sicer večkrat povabili kar sami. Tako je Franz Erberga avgusta 1836 obvestil, naj pričakuje grofa Welsperga s hčerami ter policijskega direktorja Sicarda s soprogo, ki »se bodo jutri, v torek, po 11. uri odpeljali od tod v Dol in se preko poldneva povabili k vam« (36/165). Celo ljubljanski škof Wolf je svoj obisk Dola napovedal preko Franza – 9. oktobra 1836 je ta tako Erbergu poslal dve pismi: v prvem (verjetno dopoldanskem) mu je sporočil, da ga bodo o napovedanem škofovem obisku obvestili dan prej, on pa bo to informacijo posredoval njemu (Erbergu), v drugem (večernem) pa je sporočil, da bo škof v Dol odpotoval že naslednji dan (36/224, 36/225).

Kako sta se Franz in Erberg pravzaprav spoznala, ni znano. Morda ju je združilo gledališče, v katero sicer Erberg vsaj v obravnavanem času ni prav pogosto zahajal (če sploh), je pa zato Franzu večkrat posodil ključ svoje gledališke lože (33/41, 35/180).¹⁷ Morda je bil eden od odločilnih dejavnikov tudi ta, da sta bila, kot rečeno, soseda na Novem trgu, morda je bil prvotni posrednik med njima Franzev stanodajalec baron Lichtenberg, ki je bil Erbergov sorodnik. Kot lahko razberemo iz Franzevih pisem, je bil njegov odnos z Erbergom sprva nekoliko bolj formalen, sčasoma pa je postajal vedno bolj prijateljski (med drugim sta skupaj igrala loterijo (37/35, 37/37)), čeprav vedno spoštljiv; družbene meje med njima so ostajale jasno začrtane. Franz se Erbergu v pismih pogosto zahvaljuje bodisi za splošno naklonjenost bodisi za usluge, ki jih večkrat ne omenja eksplicitno, saj so bile njima samima dobro poznane (npr. 33/14). V pismih nikoli ne umanjajo Franzeva voščila Erbergu za god, ki je bil hkrati rojstni dan (33/27, 34/180), ali novo leto (npr. 34/294), iz njegovih zahval pa lahko razberemo, da je ob osebnih praznikih tudi Erberg voščil njemu (34/216).¹⁸ Franz

¹⁶ O Erbergovem življenju po vrnitvi z Dunaja gl. npr. Uršič, *Jožef Kalasanc Erberg*, str. 195–210; Preinfalk, *Josef Freiherr v. Erberg*, str. 213–227.

¹⁷ Gl. tudi Šmid, *Aus Alt Laibach*, str. 145.

¹⁸ Enkrat samkrat Franz omeni svoj rojstni dan, in sicer 19. februarja 1840, ko je dopolnil 61 let (40/27). O nejasnosti okoli njegovega rojstnega dne gl. prispevek Mihe Šimca o Franzevi vojaški karieri.

Henrieta Spitra naznanja otvoritev učnega in vzgojnega zavoda za dekleta, 13. 11. 1837
(priloga k pismu 37/259).

je bil v dobrih odnosih tudi z Erbergovo družino – vsako leto je za god voščil Erbergovi hčeri Antoniji (35/109, 37/127), pisal je pisma Erbergovi ženi (39/38) in sinu Jožefu (39/10, 39/11, 39/14), kadar je bil ta v Dolu. Tesno poznanstvo je Franzu omogočilo tudi to, da je Erbergu poročal, kaj sta v Ljubljani počeli baronova žena in hči, kadar sta v mesto prišli sami (37/18, 38/35); morda bi lahko v tem primeru celo nekoliko zlobno rekli, da je Franz za njima vohunil ...

Franz in Erberg sta se pogosto osebno srečevala in verjetno debatirala o osebnih stvareh, ki jih v pismih ni ali pa so le bežno omenjena. O tem priča npr. Franzeva opazka v enem od pisem: »Kot sem že včeraj ustno omenil« (38/159). Franz je večkrat prišel v Dol (35/49, 36/186), kjer se je očitno zelo dobro počutil (»V tako dobrodejni družbi Vaše Ekscelence so moje skrbi v teh dneh izginile« (39/95)). Veliko redkeje sta se srečala v Ljubljani, saj je Erberg redko zapuščal Dol, pa še takrat, ko ga je pot zanesla v mesto, sta se s Franzem pogosto zgrešila, ker je bodisi Erberg predčasno odpotoval (35/77, 35/176, 36/3) ali pa je imel Franz druge opravke (33/52, 33/142, 34/160, 37/131). Novembra 1836 je Franz globoko obžaloval, da ni mogel osebno pozdraviti Erberga v Ljubljani, a njegova večerja s tovariši se je precej zavlekla (36/249).

Iz Ljubljane v Dol in obratno pa niso potovala le pisma, ampak tudi druge dobrine. Franz je Erbergu večkrat pošiljal časopise (npr. *Laibacher Tagblatt* (33/9), *Allgemeine Zeitung* (36/289, 39/109)) ali zgolj (verjetno izrezane) članke (33/1). Pismom je občasno dodal razne priloge, recimo naznanila porok in smrti, uradna vabila na prireditve, od katerih se jih je do danes ohranila le peščica, za obstoj večine pa vemo zgolj zaradi omembe v pismih (npr. naznanilo poroke grofa Mitrowskega (33/42)).

Med Franzem in Erbergom je potekala tudi naturalna izmenjava. Franz je bil očitno gurman in si je od časa do časa privoščil kak luksuz, kaj več pa mu njegovi prihodki niso dopuščali. Zato so bile zanj dobrote z Erbergovega vrta še kako dobrodošle. Največkrat so v pismih omenjene melone, s katerimi ga je Erberg razveseljeval v poletnih mesecih (33/9, 34/179, 34/191).¹⁹ Nedvomno je bil Franz nekoliko večč tudi priprave hrane, saj je Erbergu nekoč zaupal, da bo melone konzerviral in da so v ta namen najboljši še ne povsem zreli sadeži, saj se popolnoma zreli ob vlaganju v sladkor sčasoma spremenijo v vodo (39/127). Franz je bil zelo vesel tudi poslanih paradižnikov (36/206, 36/210),²⁰ ker mu je šla omaka iz njih izredno v slast (39/143). Od sadja in zelenjave je Franz iz Dola večkrat dobil pošiljke jabolk (35/173, 35/184, 38/228, 40/3), hrušk (39/165) in jagod (40/78), pa tudi repe (36/136, 36/268, 37/58), krompirja (37/300), moravskih kumar (36/59) in zemeljskih mandljev (37/182, 38/239, 39/45, 39/84). Nemalokrat mu je Erberg poslal tudi meso iz svojega hleva in gozda – divjačino (36/16, 39/50, 39/172), že pripravljeno pečenko (35/190, 36/268, 38/204) in klobase (40/3) ali kar celo žival, npr. zajce (35/209, 36/249, 37/285, 38/10, 39/174), fazane (36/12, 39/11), kopuna (40/9), kokoš za juho (40/25), kljunača in golobe (40/54) ter druge, neimenovane ptice (37/55, 39/170). Erberg je Franzu pošiljal tudi druge dobrote, ki jih v Ljubljani morda ni bilo mogoče dobiti ali pa so bile za upokojenega stotnika predrage, npr. kavo (37/182), čaj (39/75), desertno vino pikolit (38/272, 38/273, 39/146) ali povsem običajno vino (39/97, 40/9). Čeprav je Franz živel v stanovanju sredi mesta, je v svojem okenskem vrtu (*Fenstergarten*) gojil zelenje, zato mu je Erberg pošiljal cvetlične lonce (36/186) in rože (37/31, 37/34), celo ciprese (37/153), Franz pa mu je v zameno poslal semena, denimo melonina, ki jih je dobil na Jabljah, Krumperku in v Trstu (37/31). Franz je od Erberga ob neki priložnosti dobil tudi pečatni vosek (39/84), precej pogosto

¹⁹ Gl. tudi 35/152, 35/158, 36/162, 36/183, 37/188, 38/147, 38/170, 38/171, 38/194, 39/117, 39/129, 39/133, 39/144, 39/152.

²⁰ Gl. tudi 37/209, 38/246, 38/249, 38/252, 38/262, 39/122, 39/148, 39/156.

pa je barona prosil za kolonjsko vodo (37/18, 37/299, 37/300, 39/50, 39/75, 39/150). Nekoč se je pri transportu zgodila nesreča, tako da je Franz dobil prazno stekleničko; zato jo je Erbergu v dokaz še neodprto poslal nazaj in (med vrsticami) prosil za novo (38/35).²¹

Erberg se je morda s hrano in drugimi dobrinami Franzu oddolžil za njegove korespondenčne usluge. Domnevati sicer smemo, da mu je plačeval tudi z denarjem,²² čeprav to v pismih ni nikjer eksplicitno navedeno.

Korespondenta sta drug drugemu delala tudi usluge. Franz je tako denimo kot nekdanji častnik, ki je dobro poznal ustroj in delovanje vojaškega sistema, leta 1838 Erbergu pomagal, da je bil neki baronov podložnik po imenu Ude (zelo verjetno sorodnik njegovega kustosa Vodeta)²³ oproščen vojaške službe (38/197). Erberg pa je po drugi strani za Franza posredoval na dunajskem dvoru, saj si je ta v letih 1833 in 1834 prizadeval, da bi bil povzdignjen v plemiški stan (33/94, 34/160). Prošnjo je utemeljeval s služenjem v vojski, kar bi lahko samo po sebi zadostovalo za poplemenjenje, problem pa je nastal, ker se je prehitro upokojil in je namesto zahtevanih trideset let v vojaški suknji služil le 24 let (34/79, 34/104, 34/118).²⁴ Kljub temu je Erberg na Dunaju očitno dosegel, da bi Franzu ta pogoj spregledali, tako da bi za plemiško diplomu in predikat plačal le polovično takso. Franz je tudi že pridobil zahtevana potrdila svojih nadrejenih (35/124), a je nazadnje ugotovil, da je celoten postopek zanj prevelik finančni zalogaj in je idejo opustil.²⁵

Z razvijanjem in poglobljanjem odnosa med Erbergom in Franzem se tudi v pismih vedno pogostejše pojavljajo njune osebne stvari, saj je bilo vse več Franzevih osebnih pisem, ne le poročil o dogodkih. Tako od Franza posredno izvemo za smrt (dejansko samomor)²⁶ Erbergovega sina Karla (34/267), smrt hčere Elizabete (Beti) (35/92, 35/133) in prihode sina Jožefa na Dol (35/238, 38/204, 38/219).²⁷ Nekateri omembe se nanašajo tudi na Erbergove razvpite zbirke,²⁸ npr. na nekaj kapnikov (35/199)²⁹ in zbirko grbov (36/188, 38/160), Franz med drugim Erbergu izrazi obžalovanje ob pogibiu »tujerodnega ptiča« (*fremden Vogels*) (38/21).³⁰ Izredno zanimiva je tudi omemba Erbergovega dagerotipskega portreta (*Daguersche Bild*), za katerega je Franz prosil, naj mu ga pošlje na ogled (39/190). To pomeni, da je bil Erberg eden prvih s tem novim izumom celo v svetovnem merilu.³¹

Franzeva pisma potrjujejo, da je Erberg vsako leto aprila potoval na Dunaj (npr. 34/84, 37/71, 38/72).³² April je bil verjetno za potovanje vremensko zelo primeren, poleg tega je imel v tem mesecu rojstni

²¹ O izmenjavi dobrin in uslug med Erbergom in Franzem gl. tudi Šmid, *Aus Alt Laibach*, str. 145.

²² Vodopivec, *Prispevek*, str. 79.

²³ Gl. Uršič, *Jožef Kalasanc Erberg*, str. 207; Preinfalk, *Jožef Kalasanc baron Erberg*, str. 131.

²⁴ Glede pogojev za pridobitev plemiškega naziva gl. tudi Rugále in Preinfalk, *Blagoslovljeni in prekleti*, 2, str. 9.

²⁵ Gl. tudi Šmid, *Aus Alt Laibach*, str. 145.

²⁶ Uršič, *Jožef Kalasanc Erberg*, str. 204.

²⁷ Šmid Erbergovega sina Jožefa Ferdinanda napačno označi kot njegovega brata (Šmid, *Aus Alt Laibach*, str. 144). Sin Jožef je bil sicer diplomat in je večinoma služboval v tujini (Uršič, *Jožef Kalasanc Erberg*, str. 195–210).

²⁸ O Erbergovih umetniških, etnoloških ... zbirkah in knjižnici gl. predvsem Preinfalk, *Jožef Kalasanc baron Erberg*, str. 119–147, in tam navedeno literaturo.

²⁹ Erberg je imel v svojih zbirkah tudi nekaj kapnikov iz Postojnske jame (gl. Preinfalk, *Jožef Kalasanc baron Erberg*, str. 121, 125).

³⁰ To je bila droplja, ki je januarja 1838 zašla v bližino Dola in po nekaj dneh poginila. Poleg tega je imel Erberg nekaj drugih eksotičnih ptičev (gl. tudi Preinfalk, *Josef Freiherr v. Erberg*, str. 225).

³¹ Da je šlo v primeru dagerotipske slike pravzaprav za Erbergov portret, izvemo iz inventarja njegovega premoženja iz leta 1846 (*Daguerotyp Portrait auf einer Silberplatte unter Glas Sr. Excellenz Freiherr von Erberg von Nattarer*); tam je zabeležena celo dagerotipska kamera (*Daguerotyp Camera Obscura*) (podrobneje gl. v Preinfalk, *Jožef Kalasanc baron Erberg*, str. 125, zlasti op. 21).

³² Gl. tudi Preinfalk, *Josef Freiherr v. Erberg*, str. 220; Vodopivec, *Prispevek*, str. 80.

Vabilo baronu Erbergu za ples v redutni dvorani, 30. 1. 1839 (priloga k pismu 39/19).

dan Erbergov nekdanji učenec in varovanec Ferdinand, ki je od marca 1835 sedel na cesarskem prestolu. To pomeni, da Erberg le ni nenehno sameval v Dolu, ampak je vsaj občasno potoval – zagotovo v Ljubljano,³³ pa tudi k sorodnikom Attemsom v Gorico (37/255).

Največ prostora glede osebnih okoliščin obeh korespondentov nedvomno zasedejo zdravstvene tegobe. Ker so ohranjena le Franzeva pisma, je tako danes več znanega o njegovem kakor o Erbergovem zdravstvenem stanju. O baronovih težavah izvemo le posredno, ko mu denimo Franz zaželi hitro okrevanje ob prehladu (33/1, 34/10), zobobolu (35/42, 35/49), glavobolu (35/69) ali »revmatizmu v glavi« (Kopfrheumatismus) (35/71). Še posebej je Franza vznemirilo, ko je Erberg v času hčerine poroke januarja 1839 padel in si poškodoval glavo (39/11), a očitno brez hujših posledic.

Po drugi strani si lahko ustvarimo veliko podrobnejšo sliko Franzevega zdravstvenega stanja. Ob začetku korespondence je bil Franz še sorazmerno zdrav, a bolj ko se bližamo letu 1840, pogosteje tarna nad zdravstvenimi težavami. Sprva so ga mučile manjše nadloge, npr. »revmatični« zobobol (34/141, 34/214), kašelj, pomanjkanje apetita in nespečnost kot posledica gripe, čemur se je pridružil še izpuščaji (36/16, 36/19). Koleri, ki je poleti 1836 pustošila po Ljubljani, se je očitno uspešno izognil, ga je pa zato vedno pogosteje mučila poškodba noge, ki je verjetno izvirala še iz vojnih časov.³⁴ Bolečine mu je povzročalo oteklo koleno (35/69, 35/70),³⁵ po letu 1837 pa se mu je

³³ To med drugim posredno potrjujejo besede guvernerja Schmidburga, ki je Franzu omenil, da Erbergovih že dolgo ni videl v Ljubljani (35/216).

³⁴ Za Franzeve poškodbe iz vojne gl. tudi Šmid, Aus Alt Laibach, str. 143, in članek Mihe Šimca o Franzevi vojaški karieri.

³⁵ Gl. tudi 35/148, 35/170, 35/173, 35/193, 40/25, 40/32, 40/37, 40/54.

očitno na nogi odprla rana (37/13),³⁶ zato je Erberga prosil, ali mu lahko z Dunaja prinese elastični povoj (39/158). Zdravstveno stanje se mu je v zadnjih mesecih življenja tako poslabšalo, da si niti ni mogel obuti čevljev niti se ni mogel ganiti iz hiše (39/129), gleženj pa je bil »otekel vse do prstov in se je svetil kot steklo« (39/155). Tudi sicer je precej oslabil, tako da je kar nekaj pisem po nareku napisala ena od njegovih hčera.³⁷ Pogosto je klical zdravnika (39/174, 39/188, 40/28) in se dal celo prevedeti (40/43). Kljub temu ni opustil upanja in je razmišljal, da bi si zdravje poskušal povrniti v toplicah. Vendar pa si tega ni mogel privoščiti, saj so mu številni zdravnikovi obiski in plačilo najemnine dodobra osušili denarnico, zato je za denarno pomoč prosil Erberga (40/47). Sprva so bile v igri toplice v Beli oziroma Železni Kapli (40/25, 40/27), nazadnje pa se je odločil za Dolenjske Toplice (40/75), kamor se je odpeljal v začetku julija 1840. O poti tja je Erbergu napisal dolgo pismo, v katerem mu je, ves vznemirjen nad dejstvom, da je ponovno na svežem zraku, na dolgo in široko opisal pot (40/90). Na naslednje pismo je Erberg čakal mesec in pol. 22. avgusta mu je Franz med drugim poročal, da se je v zdravilišču okužil z grižo, ki ga je povsem izčrpala (40/91). 27. avgusta (ravno na Erbergov 69. rojstni dan) se je vrnil v Ljubljano in naslednjega dne Erbergu napisal pismo, v katerem mu je sporočil, da mu bo o vsem dogajanju poročal v kratkem, saj naj bi se bolezen nekoliko umirila (40/92). A izkazalo se je, da je bilo to pismo zadnje – naslednjega dne, 29. avgusta, je Franzevo pero za vedno umolknilo.³⁸

Zaključek zgodbe o baronu Erbergu in stotniku Franzu je tako pravzaprav tragičen, saj je Erberg s tem, ko mu je omogočil pot v toplice, posredno in kljub najboljšim namenom pospešil Franzevo smrt. Iz njegove ohranjene korespondence ni razvidno, da bi Franza kot poročevalca nadomestil kdo drug, tako da je Erberg brez glavnega vira novic ostal vse do svoje smrti slaba tri leta pozneje.

FRANZEVA DRUŽINA

OTROCI FRANCA FRANZA

Franz je v pisnih dokaj skop s podatki o svojih družinskih članih. Nekajkrat sicer omeni hčere, proti koncu korespondence tudi sina (nobenega od njih poimensko), vnuka zgolj posredno. Nedvomno sta družinske razmere z Erbergom pretresala ob osebnih srečanjih, zato se v pisnih pojavljajo zgolj občasno. Kljub temu pa je s pomočjo drugih ohranjenih virov Franzevo družino mogoče sorazmerno dobro rekonstruirati.

O Franzevi primarni družini, njegovem otroštvu in zgodnji mladosti ne vemo praktično ničesar, razen da je v vojski služil tudi njegov oče.³⁹ Sam si je družino ustvaril leta 1810, ko se je maja v Mladi Boleslavi, kjer je bila nastanjena njegova enota, poročil z Ano (rojeno Motzel), vdovo polkovnega tovariša Ignaza Pfitznerja, ki je leto prej padel v bitki pri Wagramu. Tudi žena je izvirala iz vojaške družine, saj je bil njen oče Nikolaj Motzel topniški podčastnik.⁴⁰ Žena je v svoj drugi zakon pripeljala hčer Ano Pfitzner, ki je ostala v Franzevem gospodinjstvu do svoje poroke,

³⁶ Gl. tudi 38/25, 38/33, 38/82, 38/90, 39/20, 39/27, 39/42, 39/154, 39/155, 39/163, 39/188.

³⁷ Gl. pisma iz leta 1840, označena z zvezdico (*).

³⁸ NŠAL, ŽA Ljubljana – Sv. Nikolaj, M 1836–1866, fol. 27. Gl. tudi *Laibacher Zeitung*, 5. 9. 1840.

³⁹ Gl. prispevek Mihe Šimca o Franzevi vojaški karieri.

⁴⁰ AT ÖSTA/KA, Matr HR, IR 17, Nr. 01502, Trauungsbuch 1802–1835, fol. 36. Gl. tudi članek Mihe Šimca o Franzevi vojaški karieri in tam navedene vire.

se pravi tudi po materini smrti. Ana Franz je namreč umrla že 18. aprila 1825, stara komaj 38 let. Kot vzrok smrti je navedena kap (*Nervenschlagfluss*).⁴¹

Franzeva pastorka Ana, imenovana tudi Nan(n)ette (1809–1895), se v dvajsetih letih 19. stoletja v (dostopnih) virih običajno pojavlja s priimkom Franz, kar bi morda lahko napeljevalo na domnevo, da jo je očim posvojil in ji dal svoj priimek. Kot kaže, je kmalu po prihodu družine v Ljubljano začela obiskovati tukajšnjo pevsko šolo Filharmonične družbe. Konec leta 1823 je bila namreč med tremi najboljšimi učenkami te šole, ki so za svoj uspeh prejele medaljo iz srebra. Pravila so določala, da je bila lahko prejemnica le tista učenka, ki je šolo obiskovala tri leta.⁴² To pomeni, da se je Ana petja v tej šoli začela učiti konec leta 1820 ali v začetku leta 1821. Že maja 1822 je kot solistka prvič nastopila na koncertu Filharmonične družbe in pozneje še večkrat,⁴³ njeno ime pa se redno pojavlja tudi v seznamih članov Filharmonične družbe – vedno je navedena kot Ana Franz.⁴⁴ Zato je presenetljivo, da je ob poroki leta 1829 v matični knjigi kot nevesta zabeležena s priimkom svojega biološkega očeta, torej kot Ana Pfitzner.⁴⁵ Zdi se, da je očimov priimek uporabljala zgolj kot umetniško ime v glasbenih vodah, uradno pa je še vedno imela tistega, ki ga je dobila ob rojstvu.

Leta 1829 je tako Ana Pfitzner/Franz postala žena Jožefa Bouffleurja, ki je bil takrat računski uradnik pri c. kr. deželnem državnem računovodstvu, in sicer v gradbenem oddelku. Franz pastorko v pismih omeni le trikrat – kot srečno dobitnico na tomboli (35/251, 39/41) in kot plesalko na enem od kazinskih plesov (36/259). Vsaj do srede štiridesetih let 19. stoletja sta zakonca Bouffleur bivala v Ljubljani, pozneje pa je Jožef postal gradbeni direktor hrvaško-slavonske deželne gradbene direkcije v Zagrebu. To mu je prineslo naziv častnega meščana Zagreba, odlikovan je bil tudi z redom Franca Jožefa in papeškim redom sv. Silvestra.⁴⁶ Leta 1864 se je upokojil kot višji gradbeni svetnik.⁴⁷ Zadnja leta sta z ženo preživela v Linzu, kjer je on umrl leta 1878 in ona leta 1895.⁴⁸ Otrok očitno nista imela, zato je osmrtnico za Ano objavila nečakinja Karoline Greutter.⁴⁹

Poleg pastorka Ane je imel Franz sedem lastnih otrok. Hči Amalija se je kot najstarejši otrok rodila v Mladi Boleslavi novembra 1810,⁵⁰ torej šest mesecev po poroki staršev, kar pomeni, da se je s poroko mudilo. V istem kraju so nato sledili Friderik (1812), Frančiška (1814) in Jožef (1817).⁵¹ Nobeden od sinov ni dočakal enega leta. Friderik je umrl pri šestih mesecih v Mladi Boleslavi,⁵² Jožef pa pri enajstih mesecih, marca 1818 – že v Ljubljani.⁵³ Še istega leta, avgusta 1818, se je rodil sin Karel, ki je pozneje nadaljeval rodbino Franz.⁵⁴ Na koncu sta sledili še dve hčeri – Viljemina

⁴¹ NŠAL, ŽA Ljubljana – Sv. Nikolaj, M 1812–1835, fol. 135–136.

⁴² Keesbacher, *Die philharmonische Gesellschaft*, str. 62.

⁴³ Železnik, Solisti, str. 32 sl.

⁴⁴ Gl. natisnjene seznime članstva Filharmonične družbe (Philharmonische Gesellschaft, Verzeichniß).

Gl. tudi članek Tanje Žigon in Toneta Smoleja o stanovskem gledališču.

⁴⁵ NŠAL, ŽA Ljubljana – Sv. Nikolaj, P 1816–1846, fol. 98.

⁴⁶ *Linzer Tages Post*, 30. 5. 1878.

⁴⁷ *Klagenfurter Zeitung*, 16. 4. 1864.

⁴⁸ DL, Linz – Stadtpfarre Urfahr, SB 1878 (Duplikat); DL, Pfarre Linz – Hl. Familie, SB 1895 (Duplikat), fol. 4.

⁴⁹ *Linzer Tages Post*, 22. 1. 1895.

⁵⁰ AT ÖSTA/KA, Matr HR, IR 17, Nr. 01496, Geburts&Tauf-Buch 1805 bis 1835, fol. 46.

⁵¹ AT ÖSTA/KA, Matr HR, IR 17, Nr. 01496, Geburts&Tauf-Buch 1805 bis 1835, fol. 46, 61, 74.

⁵² AT ÖSTA/KA, Matr HR, IR 17, Nr. 01513, Sterbs-Register 1812–1820, fol. 6.

⁵³ AT ÖSTA/KA, Matr HR, IR 17, Nr. 01513, Sterbs-Register 1812–1820, fol. 242.

⁵⁴ AT ÖSTA/KA, Matr HR, IR 17, Nr. 01496, Geburts&Tauf-Buch 1805 bis 1835, fol. 85.

leta 1819 in Marija leta 1821.⁵⁵ Tudi Mariji ni bilo namenjeno dolgo življenje. Umrla je pri treh letih, julija 1824, le nekaj mesecev pozneje, aprila 1825, pa, kot že omenjeno, tudi njena mati oziroma Franzeva žena Ana.⁵⁶

Medtem ko za Amalijo in Karla vemo, da sta se poročila in si ustvarila družino, pa ni znana usoda mlajših hčerk – Frančiške in Viljemine. Podatkov o njuni smrti za zdaj ni bilo mogoče najti ne v cerkvenih ne v vojaških matrikah, vendar to še ne pomeni, da sta preživel otroška leta. Več indicev namreč kaže, da sta tudi onidve delili usodo večine sorojencev in zgodaj zapustili ta svet. Če namreč Amalijo in njeno polsestro Ano redno srečujemo vsaj na seznamih Filharmonične družbe in obe pozneje tudi v poročni knjigi, o Frančiški in Viljemini po drugi strani – razen vpisa v krstno knjigo – ni niti ene samcate sledi. Franz v pismih Erbergu sicer omenja hčere, a nikoli z osebnim imenom in, kot se zdi, vedno le dve. V začetku decembra 1837 je tako sporočil, da je za ošpicami (*Masern*) zbolela njegova mlajša hči (*meine jüngere Tochter*) (37/280). Iz besedne zveze lahko sklepamo, da sta bili hčeri samo dve, saj bi, če bi jih bilo več, verjetno zapisal »najmlajša«. Drugi primer je še bolj nedvoumen. Aprila istega leta (1837) je Franz Erberga, ki se je ravno tedaj mudil na Dunaju, prosil, naj njegovima hčerama (*meine 2 Töchter*) prinese dežnike z Dunaja, ker so cenovno ugodnejši od enakih v Ljubljani (37/84). Pismo je Erberga verjetno doseglo prepozno, zato je dežnike prinesel šele leto pozneje; Franz se je namreč v imenu »obeh hčera« (*meine beyden Töchter*) zanje zahvalil šele maja 1838 (38/94). Nekoliko manj jasno je pismo iz 23. junija 1835, ko je Franz Erbergu sporočil, da je moral hčer pospremiti k izpitu k stolnemu župniku (35/117). A če upoštevamo dejstvo, da se je dobrih štirinajst dni pozneje Amalija poročila,⁵⁷ gre v tem primeru skoraj gotovo za župnikovo preverjanje katekizemskih vsebin pred poroko, kar je bilo obvezno za vsakega ženina in nevesto. Iz Franzevih pisem še izvemo, da je ena od hčera vsaj občasno še vedno živela z njim, zlasti kadar je zbolel in potreboval nego. To je bilo še posebej očitno v začetku leta 1840, ko je tako oslabil, da ni mogel lastnoročno pisati pisem, in je to namesto njega naredila ena od hčera; tudi zadnje pismo, ki ga je Erberg prejel od Franza, je napisano z žensko pisavo (40/93). Morda bi v tem primeru v poštev prej prišla pastorka Ana, ki je bila brez otrok in je tako lažje vskočila kot očetova negovalka. Žal Franz ob smrti ni zapustil oporoke, ki bi danes nedvomno pomagala razjasniti vsa vprašanja glede članov njegove družine.⁵⁸

Če tako nekaj malega vemo o Franzevi pastorki Ani in prav nič o mlajših hčerah Frančiški in Viljemini, pa imamo nekaj več podatkov o Amaliji, ki je bila, kot rečeno, Franzev najstarejši (biološki) otrok. Podobno kot polsestra Ana je tudi Amalija delila očetovo ljubezen do odrskih desk in nastopanja. Sklepati smemo, da je tudi ona obiskovala pevsko šolo Filharmonične družbe, čeprav so dokazi za to zgolj posredni. Še kot najstnica je tako kot polsestra Ana pred občinstvom prvič zapela že leta 1822, ko ji je bilo le 12 let.⁵⁹ Njen glas ni napovedoval uspešne pevske kariere. Fidelis Terpinc je denimo ženi Jožefini 23. junija 1828 zapisal, da igralske sposobnosti gospodične Franz presegajo njen glas, ki je za oder prešibek.⁶⁰ Verjetno je bila prav Amalija tista »gdč. Franz«

⁵⁵ AT ÖSTA/KA, Matr HR, IR 17, Nr. 01496, Geburts&Tauf-Buch 1805 bis 1835, fol. 91; NŠAL, ŽA Ljubljana – Marijino oznanjenje, R 1821–1826, fol. 13.

⁵⁶ NŠAL, ŽA Ljubljana – Sv. Nikolaj, M 1812–1835, fol. 127–128, 135–136.

⁵⁷ NŠAL, Ljubljana – Sv. Nikolaj, Matične knjige, P 1816–1846, fol. 138.

⁵⁸ Gl. poziv glede Franzevih morebitnih upnikov v *Wiener Zeitung*, 6. 11. 1840, kjer je navedeno, da je umrl brez oporoke (*ab intestato*).

⁵⁹ Železnik, Solisti, str. 33.

⁶⁰ Budna Kodrič, *Korespondenca* 1, str. 114. Terpinc jo omenja zgolj kot »gospodično Franz« (*Mademoiselle Franz*), kar bi se lahko nanašalo tudi na njeno polsestro Ano, ki je prav tako uporabljala priimek Franz. Vendar pa glede na to,

(Dlle. Franz), ki je 18. januarja 1829 nastopila v vlogi šiviljske vajenke Line v veseloigri v treh dejanjih *Adam Kratzerl* izpod peresa Josepha Aloisa Gleicha (1771–1842).⁶¹ Zagotovo pa je bila Amalija tako kot oče in polsestra Ana članica ljubljanske Filharmonične družbe⁶² in se je celo sama preizkusila v skladanju. O tem priča oglas v *Laibacher Zeitung*, v katerem je Gašpar Mašek kupcem ponujal njeno klavirsko skladbo »Ljubljanski galop« (*Laibacher Galopp*); verzija za dvoročno igranje je stala deset krajcarjev, štiriročna verzija pa je bila dva krajcarja dražja.⁶³

Do leta 1835 je bilo Amalijine igralske in glasbene kariere vsekakor konec. Julija tega leta je namreč stopila pred oltar ljubljanske stolnice in večno zvestobo obljubila Adolfo Kappusu pl. Pichelsteinu,⁶⁴ ki je bil c. kr. uradnik pri zemljiški knjigi. V naslednjih petih letih sta se paru rodila sin Gustav (1836) in hči Ida (1840).⁶⁵ Prvega vnuka je Franz še dočakal in se ga nedvomno razveselil, čeprav je to Erbergu v duhu objektivnega poročanja sporočil na zelo neoseben, skorajda hladen način (»Soproga gubernijskega koncipista Adolfa Kappusa, rojena Franz, je ponoči povila močnega, zdravega fantka.« (36/75)). Vnučinje Ide pa Franz ni nikoli videl, saj se je rodila v začetku oktobra 1840, nekaj tednov po njegovi smrti.

Družina Kappus je sprva živela v Ljubljani, potem pa se je preselila na Dunaj, ker je Amalijinega moža tja vodila kariera.⁶⁶ Kot sekretar generalne gradbene direkcije in ministerialni koncipist je v cesarskem mestu umrl konec leta 1863, žena Amalija pa mu je sledila leta 1877.⁶⁷ Usoda z njunima otrokoma ni bila preveč prijazna. Gustav, ki je ostal neporočen, se je zaposlil kot akcesist pri c. kr. dvornem računovodstvu za tobak in žige (*k. k. Tabak und Stempel Hofbuchhaltung*). Umrl je januarja 1874, star še ne polnih 38 let, in sicer za posledicami nesreče – v svoji pisarni je padel z lestve in si poškodoval glavo.⁶⁸ Tudi hči Ida je dolgo ostala samska. Šele po materini smrti se je leta 1878 pri skoraj 40 letih poročila s Ferdinandom Florentinom pl. Blumfeldom, c. kr. oddelčnim šefom na ministrstvu za poljedelstvo in pravim tajnim svetnikom,⁶⁹ ki se je leta 1899 okitil celo z baronskim nazivom.⁷⁰ Vendar Ida ni postala baronica, umrla je namreč že deset let prej, leta 1889, za posledicami kroničnega vnetja ledvic.⁷¹ Potomcev ni imela.

da je bila Ana med najboljšimi učenkami glasbene šole, opazka o šibkem glasu verjetno ne more držati zanjo.

⁶¹ Gl. prispevek Tanje Žigon in Toneta Smoleja o stanovskem gledališču.

⁶² Gl. natisnjene sezname članstva Filharmonične družbe (Philharmonische Gesellschaft, Verzeichniß).

Gl. tudi članek Tanje Žigon in Toneta Smoleja o stanovskem gledališču.

⁶³ *Intelligenzblatt zur Laibacher Zeitung*, 25. 9. 1828.

⁶⁴ NŠAL, Ljubljana – Sv. Nikolaj, Matične knjige, P 1816–1846, fol. 138. Kappusovi krstni imeni sta bili sicer Albert Rajmund (prav tam, R 1795–1805, fol. 114), a se pozneje običajno imenuje Adolf. V poročni knjigi je naveden s krstnima imenoma, prav tako ob sinovem rojstvu, pri hčerinem pa je za Albertom vstavljen še Adolf (gl. naslednjo opombo). Tudi v drugih, zlasti mlajših virih je vedno Adolf.

⁶⁵ NŠAL, Ljubljana – Sv. Nikolaj, Matične knjige, R 1836–1850, fol. 4 in 55.

⁶⁶ AT ÖStA/AdR BMfHuV Präs StA Kappus Adolf Albert.

⁶⁷ EW, Pfarre Wien – Wieden, SB 1861–1863, fol. 122 (1863); EW, Pfarre Wien – St. Augustin, SB 1863–1886, fol. 148.

⁶⁸ Zaradi težkih finančnih razmer, v katerih sta se po Gustavovi nesreči in smrti znašli mati Amalija in hči Ida (v nekaterih virih imenovana z drugim krstnim imenom Franciška), je slednja prosila za več plemiških nadarbin (prebend) in v prošnjah opisala družinske razmere (AT ÖStA/AVA Adel HAA Adelige Damenstifte HD 693a.21; AT ÖStA/AVA Adel HAA Adelige Damenstifte HD 705a.42).

⁶⁹ EW, Pfarre Wien – St. Augustin, TrB 1874–1889, fol. 96. Njen mož se je rodil v Mariboru (NŠAM, RMK Maribor – Sv. Janez Krstnik 1834–1859, fol. 23). O njegovi smrti je izšel obsežen nekrolog s sliko v *Osterreichische Forst-Zeitung*, 21. 3. 1902.

⁷⁰ AT ÖStA/AVA Adel HAA AR 244.6.

⁷¹ EW, Pfarre Wien – St. Augustin, SB 1886–1898, fol. 20.

Tako je edini nadaljeval rod, in to vse do današnjih dni, Franzev sin Karel. Njegova najzgodnejša leta ostajajo zavita v temo, tudi Franz ga prvič omeni šele leta 1838, ko je bilo sinu že 20 let. Iz drugih virov vemo, da je Karel oktobra 1830 pri 12 letih začel šolanje na terezijanski vojaški akademiji v Dunajskem Novem mestu.⁷² Akademijo je ujel še za las, saj so tam po pravilih in programu iz let 1806 in 1808 sprejemali zgolj dečke med 10. in 12. letom starosti. Pred sprejemom je moral Karel tako kot ostali kandidati dokazati, da zna brati in pisati ter da obvlada nemški jezik in veronauk. V naslednjih osmih letih, kolikor je trajalo šolanje, so bili na urniku dodatni tuji jeziki (latinščina, francoščina, italijanščina, madžarščina in češčina), splošni predmeti, kot npr. zgodovina, geografija, matematika in fizika, ter specialni predmeti, ki jih je moral poznati bodoči častnik, npr. topništvo in fortifikacija, situacijsko in prosto risanje, mapiranje ter osnove taktike in strategije. Kadeti so morali biti dobro fizično pripravljene in poznati osnove za družabno življenje, zato so jih na akademiji učili plesa, sabljanja, ježe, voltižiranja in plavanja. Glede na sprejem v aktivno vojaško službo po končanem študiju na akademiji⁷³ lahko sklepamo, da je bil Karel med boljšimi učenci, saj je postal praporščak pri 47. pehotnem polku »Alois Graf v. Kinsky«.⁷⁴ Ta čin so namreč dobili le res dobri učenci, medtem ko so bili povprečni vojaškim enotam dodeljeni kot kadeti, zgolj najboljši štirje v letniku pa so postali podporočniki.⁷⁵ V poznejših vojaških dokumentih je Karel opisan kot »nekoliko šibek« (*etwas schwächlich*), vendar naj to ne bi vplivalo na njegovo službo (*ohne Nachtheil seines Dienstes*). Nadalje o njem izvemo, da je miren, resen in dobrovoljen (*still, ernsthaft und gutmüthig*), da ima veliko naravnih talentov ter da od jezikov obvlada nemško, zelo dobro kranjsko in nekoliko italijansko.⁷⁶ Znanje ostalih jezikov, ki si ga je pridobil na akademiji, je bilo očitno zanemarljivo.

Poleti 1838 je Karel zaključil šolanje in se jeseni vrnil domov v Ljubljano. Oče Franc je 3. oktobra Erbergu v pismu sporočil veselo vest, da je sina spet videl po osmih letih odsotnosti (38/205), čeprav si težko predstavljamo, da se oče in sin ves čas sinovega osemletnega šolanja niti enkrat ne bi videla. V pismih ga nato omeni samo še dvakrat: 24. oktobra je z njim preživel »res prijeten dan« (38/223), 15. novembra pa sta bila oba povabljeni k hčeri oziroma sestri (verjetno Amaliji) (38/244). Kmalu zatem se je Karel očitno vrnil v svojo enoto in kot kaže, ga vsaj do očetove smrti ni bilo več v Ljubljano.

DRUŽINA SINA KARLA

Po očetovi smrti je Karel še nekaj časa vztrajal v vojski. Septembra 1842 je napredoval v poročnika in pri svojem polku opravljal naloge adjutanta nabornega okraja. Aprila 1846 je nastopil dvome-sečni dopust, a se junija ni vrnil, temveč je nepreklicno izstopil iz vojske, ne da bi obdržal vojaški čin.⁷⁷ Po skoraj osmih letih vojaške suknje se je namreč odločil za povsem drugo karierno pot in se zaposlil pri Južni železnici, s čimer je, kot bomo videli v nadaljevanju, usmeril življenjsko pot mnogih svojih potomcev moškega in ženskega spola. Točnega razloga za to njegovo odločitev ne poznamo, sklepamo pa lahko, da ga je k temu napeljala ljubezen. Karel se je namreč ravno v

⁷² Svoboda, *Die Theresianische Militär-Akademie*, str. 1838/8.

⁷³ Svoboda, *Die Zöglinge*, str. XI; Poten, *Geschichte*, str. 107.

⁷⁴ Svoboda, *Die Theresianische Militär-Akademie*, str. 1838/8.

⁷⁵ Svoboda, *Die Zöglinge*, str. XI; Poten, *Geschichte*, str. 107.

⁷⁶ AT ÖStA/KA Pers CL IR 47 [1823–1849], Ktn. 125, Conduite-Liste 1841.

⁷⁷ Svoboda, *Die Theresianische Militär-Akademie*, str. 1838/8.

Karel Franz (1818–1895)
(hrani: družina Vanino, Lilienthal).

tistem času – 13. junija 1846 – v Sv. Marjeti nad Pesnico poročil z Marijo Lipič (1817–1865), hčerjo Antona Lipiča, upravnika pri grofih Trauttmansdorffih. Če bi ostal častnik, bi moral po takratni rigorozni zakonodaji plačati visoko kavcijo, v pomanjkanju finančnih sredstev pa se je raje odločil za spremembo karierne poti. Kot ženin je v poročni knjigi že naveden kot blagajnik (*Cassier*) na železniški postaji Graško predmestje v Mariboru.⁷⁸

Južni železnici je Karel ostal zvest vse življenje. Napredoval je v postajnega načelnika in z izjemo kratkega obdobja v Račah je ves službeni čas preživel v Mariboru. Njegova službena tabela razkrije podobno jezikovno znanje kot nekoč vojaška (nemški, slovenski in italijanski jezik), zanimiv pa je tudi seznam kazni in nagrad – v začetku šestdesetih let je zaradi malomarnosti in neupoštevanja pravil dobil kar nekaj kazni in opominov, v sedemdesetih pa zasledimo samo še pohvale, nagrade in odobrene dopuste. Leta 1866 je bil za »zvestobo in delavnost, ki ju je izkazal v vojnem času«, odlikovan z zlatim križcem za zasluge s krono.⁷⁹ V drugi polovici osemdesetih let je šla njegova služba proti koncu. Marca 1886 je zaradi starostne oslabeledosti in pešajočega vida dobil trimesečni odpovedni rok. Konec junija tega leta se je upokojil. Za izvrstno opravljanje službe so mu dodelili nagrado (*Gratifikation*) v višini 300 goldinarjev, ker pa je več kot 25 let vplačeval v pokojninski fond, mu je pripadla tudi letna pokojnina v višini 2560 goldinarjev.⁸⁰

Karlovo zakonsko življenje je bilo precej razgibano. V zakonu z Marijo Lipič se mu je rodilo šest otrok – z izjemo hčere Ane, ki so jo leta 1856 h krstu nesli v Račah,⁸¹ so vsi prišli na svet v Mariboru.⁸²

⁷⁸ NŠAM, PMK Sv. Marjeta ob Pesnici 1824–1847, fol. 249. Poroka je vpisana tudi v poročno knjigo župnije Sv. Marije v Mariboru (NŠAM, PMK Maribor – Sv. Marija 1846–1857, fol. 7).

⁷⁹ *Marburger Zeitung*, 19. 12. 1866. »In rühmlicher Anerkennung der während des Krieges bewiesenen Treue und Werkthätigkeit ...«

⁸⁰ Karlova kariera je povzeta po njegovi službeni tabeli (AT ÖStA/AdR Vkl PA EB SB F Franz Carl 13. 8. 1818).

⁸¹ NŠAM, RMK Slivnica pri Mariboru 1851–1867, fol. 58.

⁸² NŠAM, RMK Maribor – Sv. Marija 1844–1851, fol. 92, 125, 153; NŠAM, RMK Maribor – Sv. Marija 1852–1860, fol. 9; NŠAM, RMK Maribor – Sv. Janez Krstnik 1834–1859, fol. 193.

Olga Fontane (roj. Franz) z vnukoma (hrani: družina Vanino, Lilienthal).

Adela Franz in njen mož Friderik Vanino
(hrani: družina Vanino, Lilienthal).

Le hči Karolina (1848–1849) je umrla v otroštvu,⁸³ ostali otroci – dva sinova in tri hčere – pa so odrasli in se vsi poročili. Hčere Marija, Ana in Ema so ostale zveste družinski tradiciji in si može pretežno našle med uslužbenci Južne železnice,⁸⁴ pa tudi oba sinova – Karel ml. in Franc – sta, tako kot oče, postala železničarja.

Avgusta 1865 je Karlova žena Marija umrla za pljučno boleznijo (verjetno tuberkulozo),⁸⁵ že pet mesecev pozneje, januarja 1866, pa se je Karel poročil še v drugo. Tokrat je pred oltar marijanske cerkve sv. Marije popeljal Adelo Witmann (1841–1908),⁸⁶ katere oče Rudolf je bil carinski nadzornik in je nekaj časa služboval v Radgoni, kjer se je Adela tudi rodila.⁸⁷ V drugem Karlovem zakonu so se rodili še štirje otroci, prav tako vsi v Mariboru – poleg mrtvorojenega sina (1869) še sin Alfonz (1870–?) ter hčeri Elizabeta (1867–?) in Adela (1874–1952).⁸⁸ Medtem ko je za moža starejše hčere Elizabete znano le ime – Otto Fontane,⁸⁹ je o mlajši Adeli, ki je postala gledališka igralka, nekaj več podatkov. Leta 1899 se je v Leobnu poročila s Friderikom Vaninom (1855–1939), knjigovodjem v pivovarni Gösser, po rodu iz Ljutomera.⁹⁰ Njuni potomci živijo še danes.

Oče Karel Franz po upokojitvi ni ostal v Mariboru, ampak je stara leta z ženo preživel na Dunaju. Na naslovu Margaretenstrasse 27 so se mu v začetku leta 1895 tudi iztekli dnevi.⁹¹ Zadnje počivališče je našel na dunajskem osrednjem pokopališču, kjer se mu je leta 1908 pridružila žena Adela.⁹²

GENERACIJA FRANZEVH VNUKOV

Rodbina Franz se je v moški liniji prek Karla nadaljevala z njegovimi tremi sinovi – Karlom ml. in Francem iz prvega zakona z Marijo Lipič ter Alfonzom iz drugega zakona z Adelo Witmann. Vsi trije so bili tako ali drugače povezani z Južno železnico.

Najmlajši Alfonz se je tam zaposlil leta 1890, a so ga že dve leti pozneje zaradi »lahkomiselnega življenjskega sloga in težkih kršitev službenih obveznosti« kazensko odpustili.⁹³ Po družinskih podatkih se je pozneje poročil z neko Elso in imel sina Alfonza, ki je leta 1940 pri 23 letih padel v Belgiji,⁹⁴ o njem samem pa podatki doslej še niso znani.

Najstarejši Karlov sin, ki je po očetu dobil ime Karel (1850–1933), je bil pri 15 letih najprej trgovski vajenec in je eno leto delal v vinski kleti grofa Brandisa v Mariboru. Leta 1866 je kot enoletni prostovoljec stopil v vojsko in postal kadet seržant v 78. pehotnem polku »Baron Šokčević«. Tri leta pozneje (1869) se je pridružil Južni železnici in tam ostal več kot tri desetletja. Njegovo prvo

⁸³ NŠAM, MMK Maribor – Sv. Marija 1845–1873, fol. 59.

⁸⁴ Marija se je poročila z Janezom Plhakom (NŠAM, PMK Maribor – Sv. Marija 1858–1873, fol. 306), Ana z Rudolfom Leutnerjem (NŠAM, PMK Maribor – Sv. Marija 1874–1888, fol. 105) in Ema z Romanom Raggom (NŠAM, PMK Maribor – Sv. Janez Krstnik 1877–1888, fol. 339).

⁸⁵ NŠAM, MMK Maribor – Sv. Marija 1845–1873, fol. 304.

⁸⁶ NŠAM, PMK Maribor – Sv. Marija 1858–1873, fol. 177.

⁸⁷ DGS, Pfarre Bad Radkersburg, TB 1841–1848, fol. 11.

⁸⁸ NŠAM, RMK Maribor – Sv. Marija 1861–1874, fol. 155, 199, 236, 366.

⁸⁹ Družinski arhiv Vanino, družinsko deblo rodbine Franz. Družinsko deblo oziroma podatke o družini Franz sta mi posredovala Ilse Vanino iz Lilienthala in njen zet Marcus Klein, za kar se jima najlepše zahvaljujem.

⁹⁰ DGS, Pfarre Leoben – St. Xaver, TrB 1898–1904, fol. 24; NŠAM, RMK Ljutomer 1854–1862, fol. 22.

⁹¹ EW, Pfarre Wien – Wieden, SB 1894–1896, fol. 1 (1895).

⁹² EW, Pfarre Wien – Rennweg, SB 1907–1908, fol. 45 (1908).

⁹³ AT ÖStA/AdR Vkl PA EB SB F Franz Alfons: »... wegen leichtsinnigen Lebenswandels und schwerer Pflichtverletzungen im Dienste ... strafweise entlassen«.

⁹⁴ Družinski arhiv Vanino, družinsko deblo rodbine Franz.

Alfons Franz (1917–1940)
(hrani: družina Vanino, Lilienthal).

delovno mesto je bilo na Rakeku, nato pa se je vsakih nekaj let selil po Kranjskem in Štajerskem. Ob prelomu stoletja je bil višji nadzornik v Ljubljani, od tam pa je bil zaradi nedostojnega vedenja (*decorumverletzenden Verhalten*) kazensko premeščen v Gradec, kjer se je leta 1903 upokojil.⁹⁵ V štajerski prestolnici je nato živel še tri desetletja in v visoki starosti umrl leta 1933.⁹⁶ Kot oče Karel st. je bil tudi on poročen dvakrat, prvič z Ano Kramer (1843–1875),⁹⁷ s katero je imel samo hčer Olgo, in nato z Ano Pečnik iz Ljutomera (1852–1935),⁹⁸ ki mu je rodila še pet otrok. Otroci so na svet prihajali v krajih, kjer je oče v tistem trenutku služboval – Olga v Pragerskem,⁹⁹ Leo, Irena in Marija v Stübingu,¹⁰⁰ Ida v Postojni¹⁰¹ in najmlajši Karel v Poljčanah.¹⁰² Leo sledil družinski tradiciji in se zaposlil pri železnici. V začetku kleta 1921 se je v Mariboru poročil z domačinko Ano Krobath (1885–1946),¹⁰³ a prej kot v enem letu umrl brez otrok.¹⁰⁴ Mlajši brat Karel je postal električni vzdrževalec (*Elektrowärter*) pri mornarici. Leta 1913 se je v Pulju poročil z Elizabeto Grundner, s katero je imel dve hčeri. Medtem ko za starejšo Margareto, ki se je rodila leta 1914

⁹⁵ AT ÖStA/AdR Vk PA EB SB F Franz Carl 17.07.1850.

⁹⁶ DGS, Pfarre Graz – KH Barmherzige Brüder, SB 1928–1938, fol. 248.

⁹⁷ NŠAL, ŽA Ljubljana – Sv. Nikolaj, P 1847–1872, fol. 142.

⁹⁸ NŠAM, PMK Slovenska Bistrica 1847–1897, fol. 148.

⁹⁹ NŠAM, RMK Spodnja Polskava 1863–1899, fol. 76. Tam je tudi podatek, da je Olga umrla leta 1956 v Mariboru.

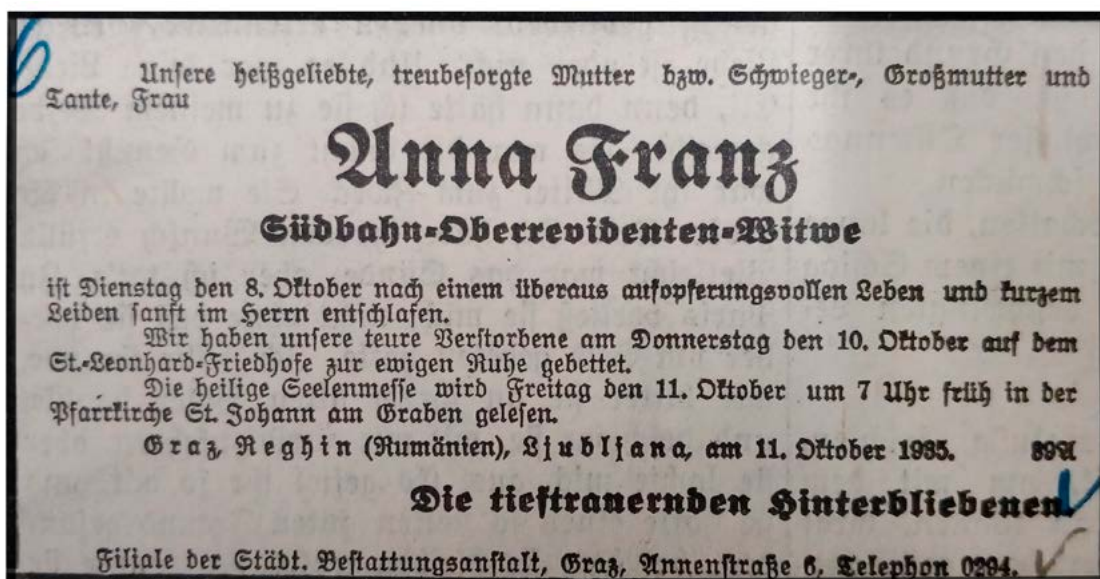
¹⁰⁰ DGS, Pfarre Deutschfeistritz, TB 1862–1881, fol. 272, 296, 325. Irena (1878–1956) se je leta 1909 poročila z uradnikom Jožefom Karlom (1878–1959) (DGS, Pfarre Graz – Graben, TrB 1895–1915, fol. 260), Marija pa leta 1905 z Albinom Semnom iz Krškega (prav tam, fol. 195), ki je bil ljubljanski magistratni uradnik in eden glavnih favoritorov za prvega arhivarja ljubljanskega mestnega arhiva (to mesto je po posredovanju župana Ivana Hribarja nazadnje dobil Anton Aškerc (Vilfan, Anton Aškerc, str. 99)).

¹⁰¹ ŠAK Ž Pos MKK H; o Idi ni drugih podatkov.

¹⁰² NŠAM, RMK Poljčane 1882–1897, fol. 73. Tam so tudi podatki o njegovi poroki.

¹⁰³ NŠAM, RMK Maribor – Sv. Marija 1882–1892, fol. 87.

¹⁰⁴ Gl. nekrolog v *Grazer Volksblatt*, 1. 2. 1922.

Osmrtnica za Ano Franz, rojeno Pečnik (1852–1935).

v Pulju,¹⁰⁵ za zdaj ni najti drugih podatkov, pa o mlajši Edeltrud vemo, da se je rodila leta 1917 v Gradcu, se leta 1942 prvič poročila s Kajetanom Breitschopfom, se od njega ločila in se leta 1955 poročila še drugič, tokrat z nekim Kupcikom. Umrla je leta 2004 v Gradcu in to je za zdaj zadnji podatek o katerem od članov iz glavne linije rodbine Franz.¹⁰⁶

O mlajšem Karlovem sinu iz prvega zakona z Marijo Lipič, ki je po dedu dobil ime Franc (1852–?), je ohranjenih precej manj podatkov kot za njegova brata Karla in Alfonza. Glede na vpise v matične knjige vemo, da je bil strojevodja (*Maschinenführer*) ter da je v Mariboru živel najprej v Novi koloniji¹⁰⁷ in nazadnje v Bancalari-Gasse (danes Raičeva ulica), oboje v neposredni bližini železniške postaje.¹⁰⁸ Poročil se je z Alojzijo Lipič (1855–1905)¹⁰⁹ (verjetno sorodnico po materini strani) in imel z njo sedem otrok, od katerih pa štirje niso preživeli otroških let.¹¹⁰ Hči Leopoldina se je poročila z železničarskim uradnikom Julijem Truško (1877–?),¹¹¹ Olga je ostala samska; zadnji podatek o njej je iz leta 1939, ko je »odpadla od vere« (*a fide defecit*),¹¹² kar očitno pomeni prestop

¹⁰⁵ Podatki o Karlovi karieri in družini povzeti po njegovi personalni mapi v AT ÖStA/KA, Marine NMA Pers OffBea Akten MGBBI 2150 Franz, Karl.

¹⁰⁶ Vsi podatki o Edeltrud so v DGS, Pfarre Graz – St. Peter, TB 1917–1924, fol. 11.

¹⁰⁷ Nova kolonija je bila železničarska stanovanjska kolonija v mariborski mestni četrti Magdalena, zgrajena do leta 1874 in namenjena prav za uslužbenke Južne železnice (Ciglencečki, Urbanistična podoba Maribora, str. 531–555).

¹⁰⁸ Podatki o naslovu so povzeti po vpisih krstov njegovih otrok (NŠAM, RMK Maribor – Sv. Magdalena 1875–1882, fol. 139, 195, 234, 289, 330; NŠAM, RMK Maribor – Sv. Magdalena 1882–1891, fol. 57, 114).

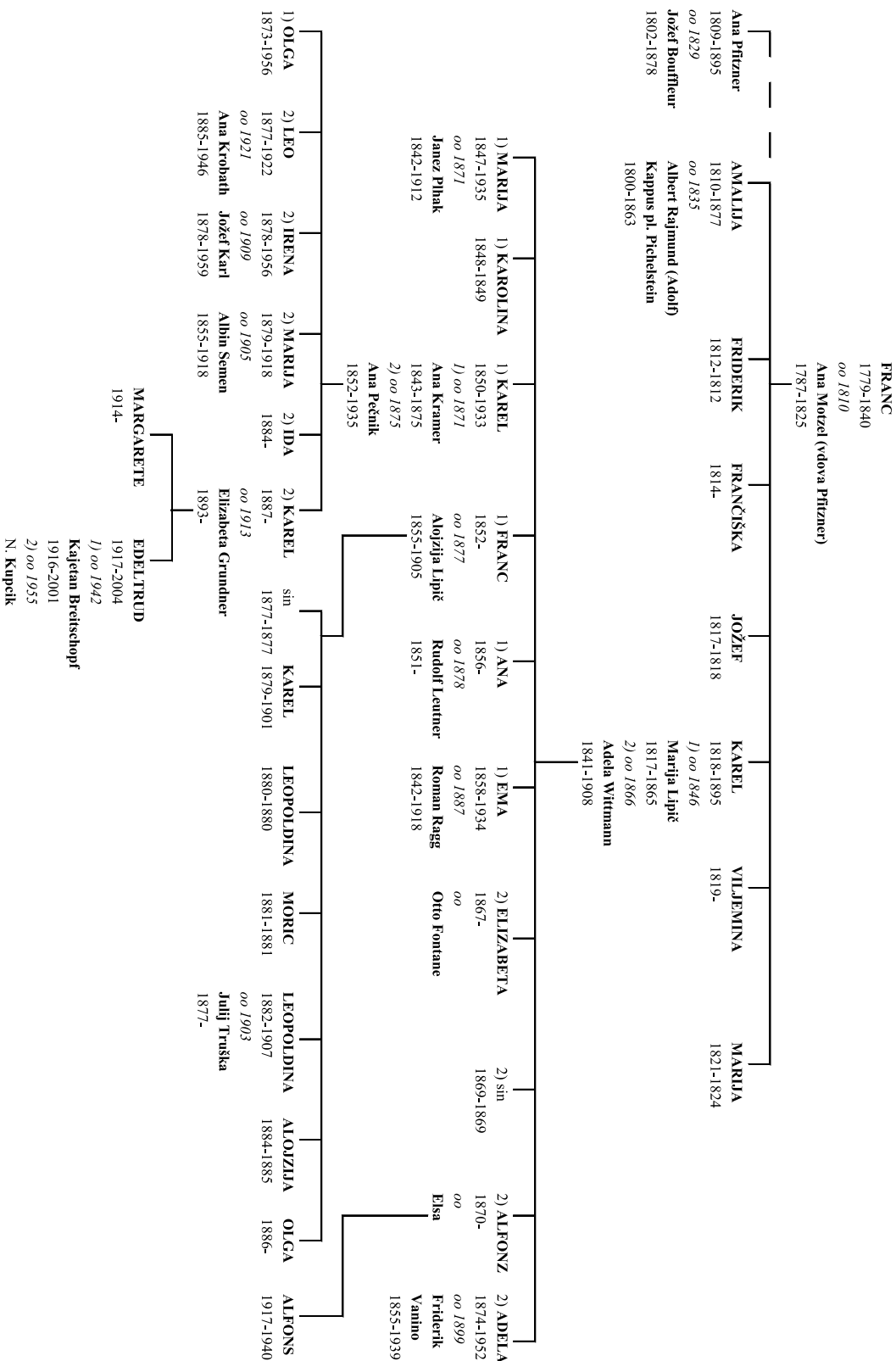
¹⁰⁹ NŠAM, PMK Maribor – Sv. Marija 1874–1888, fol. 77.

¹¹⁰ NŠAM, MMK Maribor – Sv. Magdalena 1866–1881, fol. 434, 536; NŠAM, MMK Maribor – Sv. Magdalena 1881–1894, fol. 14, 187.

¹¹¹ NŠAM, PMK Maribor – Sv. Magdalena 1895–1905, fol. 337. Umrla je že leta 1907 (SI PAM/0635/001/001/04441 Truška, Leopoldina [Rače] – zapuščinska zadeva A VI 549/07, Okrajno sodišče Maribor (1907)).

¹¹² NŠAM, RMK Maribor – Sv. Magdalena 1882–1891, fol. 114.

Rodovnik: Genealoško deblo družine Franz.

v drugo konfesijo. Edini (preživeli) sin Karel je bil veliko upanje družine in priljubljen med Mariborčani. Tudi on je bil zaposlen pri Južni železnici in je – po enem letu v vojski, ko je kot prostovoljec služil v 27. pehotnem polku – kot prometni asistent služboval v Mödlingu. Spomladi 1901 se je moral udeležiti orožnih vaj v Ljubljani, tam pa je nevarno zbolel in po enem mesecu, junija 1901, umrl, star le 22 let.¹¹³ Tako se je posušila še ena veja na drevesu rodbine Franz.

SKLEP

Franc Franz, upokojeni stotnik, korespondent in informator barona Erberga ter kronist bidermajerske Ljubljane, po skoraj dvesto letih znova prihaja v ospredje. Njegov prispevek k današnjemu poznavanju zgodovine Ljubljane izpred dveh stoletij je izjemen, zlasti ob upoštevanju dejstva, da je drugih virov, ki bi razkrivali vsakdanje življenje takratne kranjske prestolnice, sorazmerno malo. Po njegovi zaslugi danes pred nami oživljajo plemiči, bogati in revni meščani, kmetje, duhovniki ter ustvarjalci mestne, deželne, državne, pa tudi mednarodne politike – in ne nazadnje sam Franz, ki nam z lepimi in skrbnimi potezami svojega peresa razkriva svoje tegobe in strahove, pa tudi radosti in srečne trenutke. Na ta način znova vstopa v ljubljanski (in tudi slovenski) kolektivni spomin.

Njegova družinska bilanca ni slaba. Poleg sedmih otrok je imel 12 vnukov in 17 pravnukov. Koliko družinskih članov so šteje naslednje generacije, je težko oceniti, saj je potomcem po ženski liniji zaradi različnih priimkov težko slediti. Zagotovo se do danes nadaljuje veja Franzeve najmlajše vnukinje Adele, poročene Vanino. Sledenje moški liniji se za zdaj konča leta 2004, ko je umrla Franzeva prapravnukinja Edeltrud (podatkov o smrti njenega očeta Karla ni). Kako se je ta linija nadaljevala in ali tudi danes še obstajajo njeni člani, bodo morda povedale prihodnje raziskave. A to v tem trenutku niti ni tako pomembno. Tudi če njegovih potomcev ni več, bo spomin na Franca Franza živel v njegovih pismih.

GENEALOŠKO DEBLO DRUŽINE FRANZ

FRANC (*Franciscus*) (Holohlavy, 19. II. 1779 – Ljubljana, 29. VIII. 1840), c. kr. stotnik v 17. pehotnem polku, ∞ (Mlada Boleslav, 23. V. 1810) **Ana Motzel** (ok. 1787 – Ljubljana, 18. IV. 1825; I ∞ (Terezín, 8. V. 1804) Ignaz Pfitzner (ok. 1774 – Wagram, 5./6. VII. 1809), podporočnik v 17. pehotnem polku)), hči Nikolaja M., artilerijskega podčastnika, in Katarine Czasmann.

1a) (adopt.) **Ana Pfitzner** (Terezín, 1809 – Linz, 17. I. 1895), ∞ (Ljubljana, 9. VII. 1829) **Jožef** (*Joseph Alexander*) **Bouffleur** (ok. 1802 – Linz, 27. V. 1878), c. kr. računski uradnik pri c. kr. provincialnem državnem računovodstvu, sin Jožefa B. in Johane Grasser.

2a) **AMALIJA** (*Amalia*) (Mlada Boleslav, 23. XI. 1810 – Dunaj, 27. I. 1877 ((p) Zentralfriedhof)), ∞ (Ljubljana, 9. VII. 1835) **Albert Rajmund** (**Adolf**) (*Albertus Raymundus*) **Kappus pl. Pichelstein** (Ljubljana, 26. XI. 1800 – Dunaj, 1. X. 1863 ((p) Matzleinsdorf)), c. kr. uradnik pri zemljiški knjigi, sin Janeza K. pl. P., vodje c. kr. carinskega urada v Ljubljani, in Anastazije Redange.

3a) **FRIDERIK** (*Fridericus*) (Mlada Boleslav, 13. V. 1812 – Mlada Boleslav, 29. XI. 1812)

¹¹³ *Marburger Zeitung*, 25. 6. 1901.

4a) **FRANČIŠKA** (*Francisca Romana*) (Mlada Boleslav, 15. I. 1814 – ?)

5a) **JOŽEF** (*Joseph*) (Mlada Boleslav, 11. IV. 1817 – Ljubljana, 24. III. 1818)

6a) **KAREL** (*Karl*) (Ljubljana, 13. VIII. 1818 – Dunaj, 19. I. 1895 ((p) Zentralfriedhof)), postajni načelnik na Južni železnici v Mariboru, I ∞ (*Sv. Marjeta ob Pesnici*, 13. VI. 1846) **Marija** (*Maria*) **Lipič** (*Lippitsch*) (Gradec, 28. IV. 1817 – Maribor, 16. VIII. 1865), hči Antona L., upravnika pri grofih Trauttmansdorff, in Marije Stampfl; II ∞ (*Maribor*, 28. I. 1866) **Adela** (*Adelheid Anna Victoria Carolina*) **Wittmann** (Radgona, 9. VI. 1841 – Dunaj, 6. V. 1908 ((p) Zentralfriedhof)), hči Rudolfa W., c. kr. carinskega nadzornika, in Hildegarde Šušteršič (*Schusterschitz*).

Ex I.

1b) **MARIJA** (*Maria Anna Karolina*) (Maribor, 17. V. 1847 – Gradec, 12. IX. 1935), ∞ (*Maribor*, 28. I. 1871) **Janez** (*Johann*) **Plhak** (Ústí nad Labem (?), Moravska, 25. VI. 1842 – Maribor, 6. I. 1912), uslužbenec Južne železnice, sin Franca P. in Marijane Hidrich.

2b) **KAROLINA** (*Karolina Anna Maria*) (Maribor, 27. XI. 1848 – Maribor, 23. IV. 1849)

3b) **KAREL** (*Carl Friedrich Maximilian*) (Maribor, 17. VII. 1850 – Gradec, 9. VII. 1933 ((p) St. Leonhard)), višji nadzornik pri Južni železnici, I ∞ (*Ljubljana*, 2. XII. 1871) **Ana Kramer** (24. VII. 1843 – Pragersko, 28. IV. 1875), hči čevljarskega mojstra Andreja K. in Marije Trtnik; II ∞ (*Slovenska Bistrica*, 24. XI. 1875) **Ana** (*Anna Gabriele*) **Pecnik** (*Petschnig*) (Ljutomer, 25. II. 1852 – Gradec, 8. X. 1935 ((p) St. Leonhard)), hči davkarja Antona P. in Alojzije Zupančič.

Ex I.

1c) **OLGA** (*Olga Josefina Adele*) (Pragersko, 23. II. 1873 – Maribor, 18. II. 1956)

Ex II.

2c) **LEO** (*Leo Anton Julius*) (Stübing, 7. I. 1877 – Gradec, 31. I. 1922), gradbeni svetnik in inženir pri južni železnici, ∞ (*Maribor*, 15. II. 1921) **Ana Krobath** (*Maribor*, 5. III. 1885 – Maribor, 13. IV. 1946), nezakonska hči služkinje Ane Krobath.

3c) **IRENA** (*Irene Hermine Aloisia*) (Stübing, 19. IV. 1878 – Gradec, 14. IV. 1956), ∞ (*Gradec*, 19. IV. 1909) **Jožef** (*Josef Carl*) **Karl** (Dunaj, 18. VIII. 1878 – Kainbach, 13. VIII. 1959), uradnik, sin Antona K. in Karoline Gerschlager.

4c) **MARIJA** (*Maria Aloisia*) (Stübing, 9. IX. 1879 – Ljubljana, 11. VIII. 1918 ((p) Žale)), ∞ (*Gradec*, 25. IX. 1905) **Albin** (*Albinus Maximilianus*) **Semen** (Krško, 31. X. 1855 – Ljubljana, 17. XI. 1918 ((p) Žale)), magistratni višji komisar, sin okrajnega sodnika Ludvika S. in Matilde Škraber.

5c) **IDA** (*Ida Rudolfina*) (Postojna, 13. IX. 1884 – ?)

6c) **KAREL** (*Carl*) (Maharska vas, Poljčane, 13. XI. 1887 – ?), ∞ (*Pulj*, 24. III. 1913) **Elizabeta Grundner** (*Pulj*, 9. X. 1893 – ?), hči Josefa G. in Albertine Colarič.

1d) **MARGARETE** (*Margarete Albertina Anna*) (*Pulj*, 14. III. 1914 – ?)

2d) **EDELTRUD** (*Edeltrud Irene Maria*) (Gradec, 2. V. 1917 – Gradec, 28. XI. 2004), I ∞ (Gradec, 26. IX. 1942) **Kajetan** (*Kajetan Josef Breitschopf*) (Gradec, 30. IX. 1916 – Gradec, 11. VI. 2001; II ∞ (Frohnleiten, 31. V. 1956) Margaretha Fischer (...)), sin tapecirnega mojstra Kajetana B. in Antonije Krump; II ∞ (Beljak, 3. IX. 1955) N (...).

4b) **FRANC** (*Franz Xaver Carl Maximilian*) (Maribor, 4. VIII. 1852 – ?), strojevodja, ∞ (Maribor, 28. I. 1877) **Alojzija** (*Aloisia Catharina Maria*) **Lipič** (*Lippitsch*) (Vurberk, 5. VIII. 1855 – Maribor, 3. X. 1905 ((p) Pobrežje)), hči Antona L., oskrbnika na gradu Vurberk, in Leopoldine Vizjak.

1c) **sin** (* in † Maribor, 18. XII. 1877)

2c) **KAREL** (*Carl Franz Alois*) (Maribor, 19. II. 1879 – Maribor, 24. VI. 1901 ((p) Pobrežje))

3c) **LEOPOLDINA** (*Leopoldina Aloisia*) (Maribor, 1. II. 1880 – Maribor, 4. II. 1880)

4c) **MORIC** (*Moritz Hermann*) (Maribor, 9. V. 1881 – Maribor, 18. VII. 1881)

5c) **LEOPOLDINA** (*Leopoldina Franciska Aloisia*) (Maribor, 21. VII. 1882 – Rače, 7. XI. 1907), ∞ (Maribor, 25. X. 1903) **Julij** (*Julij*) **Truška** (grad Snežnik, 10. IV. 1877 – ?; II ∞ (Hoče, 19. II. 1908) Emilija (*Emilija Marija*) Spanring (Slivnica, 12. V. 1884 – ?), hči gozdarja v Rogozi Štefana S. in Marije Potočnik)), železniški uradnik, sin Jakoba T. in Marije Weissenstein.

6c) **ALOJZIJA** (*Aloisia Francisca Leopoldina*) (Maribor, 25. VI. 1884 – Maribor, 18. IX. 1885)

7c) **OLGA** (*Olga Aloisia Francisca*) (Maribor, 8. III. 1886 – po 1939)

5b) **ANA** (*Anna*) (Rače, 3. IV. 1856 – ?), ∞ (Maribor, 9. VI. 1878) **Rudolf** (*Rudolf Leutner*) (Altenburg, 15. I. 1851 – ?), asistent pri južni železnici, sin učitelja Janeza L. in Terezije Matieziczeck.

6b) **EMA** (*Emma Katharina*) (Maribor, 21. XI. 1858 – Gradec, 8. II. 1934), ∞ (Maribor, 29. VI. 1887) **Roman** (*August Roman*) **Ragg** (Maribor, 28. IV. 1842 – Gradec, 7. I. 1918; I ∞ (...) Filomena (ok. 1844 – Maribor, 3. IV. 1886)), poštni uslužbenec, sin Jožefa R., špediterja v Mariboru, in Frančiške Aichholzer.

Ex II.

7b) **ELIZABETA** (*Elizabeth Caroline Adelheid Hildegard*) (Maribor, 26. I. 1867 – ?), ∞ (...) **Otto Fontane** (...)

8b) **sin** (* in † Maribor, 7. II. 1869)

9b) **ALFONZ** (*Alfons Rudolf Karl*) (Maribor, 9. VI. 1870 – 9. V. 1920), ∞ (...) **Elsa** (...)

1c) **ALFONS** (Köln, 17. I. 1917 – Belgija, 21. V. 1940)

10b) **ADELA** (*Adelheid Katharina Karolina*) (Maribor, 1. XII. 1874 – Leoben, 16. X. 1952), gledališka igralka, ∞ (Leoben, 27. III. 1899) **Friderik** (*Fridericus Vincentius Josephus*) **Vanino** (Ljutomer, 10. VII. 1855 – Leoben, 9. XII. 1939), knjigovodja v pivovarni Gösser, sin Vincenca V., c. kr. okrajnega adjunkta v Ljutomeru, in Marije Hörhager.

7a) **VILJEMINA** (*Wilhelmina Karolina*) (Ljubljana, 16. VII. 1819 – ?)

8a) **MARIJA** (*Maria Theresia*) (Ljubljana, 24. IX. 1821 – Ljubljana, 28. VII. 1824)

Financiranje

Prispevek je nastal v okviru raziskovalnega projekta J7-2604 (Latinske in nemške kronike na Slovenskem) in raziskovalnega programa P6-0052 (Temeljne raziskave slovenske kulturne preteklosti), ki ju iz javnega proračuna sofinancira Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

AT ÖStA – Österreichisches Staatsarchiv

AdR – Archiv der Republik

BMfHuV (Bundesministerium für Handel und Verkehr) Präs (Präsidium) StA (Standesausweise)

Vk (Verkehr) PA (Personalakten) EB (Eisenbahnen) SB (Südbahngesellschaft)

AVA – Allgemeines Verwaltungsarchiv

Adel HAA Adelige Damenstifte

Adel HAA AR (Allgemeine Reihe)

KA – Kriegsarchiv

Pers CL (Conduitelisten) IR (Infanterie-Regiment) 17

Matr (Militärmatriken), HR (Hauptreihe), Matriken der k. (u.) k. Armee

Marine, Neues Marinearchiv (NMA), Personalunterlagen (Pers), Offiziere und Beamte

Offiziere und Beamte (OffBea), Akten Marinegrundbuchsblätter (MGBBl).

DGS – Diözese Graz – Seckau

Pfarre Bad Radkersburg, Tauf-, Trauungs- und Sterbebücher

Pfarre Deutschfeistritz, Tauf-, Trauungs- und Sterbebücher

Pfarre Graz – Graben, Tauf-, Trauungs- und Sterbebücher

Pfarre Graz – KH Barmherzige Brüder, Sterbebücher

Pfarre Graz – St. Peter, Tauf-, Trauungs- und Sterbebücher

Pfarre Leoben – St. Xaver, Tauf-, Trauungs- und Sterbebücher

DL – Diözese Linz

Pfarre Linz – Hl. Familie, Tauf-, Trauungs- und Sterbebücher

Stadtpfarre Urfahr, Tauf-, Trauungs- und Sterbebücher

Družinski arhiv Vanino

Družinsko deblo rodbine Franz

EW – Erzdiözese Wien

Pfarre Wien – Rennweg, Tauf-, Trauungs- und Sterbebücher

Pfarre Wien – St. Augustin, Tauf-, Trauungs- und Sterbebücher

Pfarre Wien – Wieden, Tauf-, Trauungs- und Sterbebücher

NŠAL – Nadškofjski arhiv Ljubljana

ŽA Ljubljana – Marijino oznanjenje, Matične knjige

ŽA Ljubljana – Sv. Nikolaj, Matične knjige

NŠAM – Nadškofjski arhiv Maribor

Ljutomer, Matične knjige

Maribor – Sv. Janez Krstnik, Matične knjige

Maribor – Sv. Magdalena, Matične knjige

Maribor – Sv. Marija, Matične knjige

Poljčane, Matične knjige

Slivnica pri Mariboru, Matične knjige

Slovenska Bistrica, Matične knjige

Spodnja Polskava, Matične knjige

Sv. Marjeta ob Pesnici, Matične knjige

SI AS – Arhiv Republike Slovenije

AS 730, Gospostvo Dol

SI PAM – Pokrajinski arhiv Maribor

PAM 0635 – Okrajno sodišče Maribor

ŠAK – Škofjski arhiv Koper

Župnija Postojna, Matične knjige

ČASOPISI

Amtsblatt zur Laibacher Zeitung, 1834.

Grazer Volksblatt, 1922.

Intelligenzblatt zur Laibacher Zeitung, 1828, 1829, 1838, 1839.

Klagenfurter Zeitung, 1864.

Laibacher Zeitung, 1830, 1833, 1840.

Linzer Tages Post, 1878, 1895.

Marburger Zeitung, 1866. 1901.

Osterreichische Forst-Zeitung, 1902.

Wiener Zeitung, 1840.

LITERATURA IN TISKANI VIRI

- Budna Kodrič, Nataša (ur.). *Korespondenca Jožefine in Fidelija Terpinc: (1825–1858)*. Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 2018.
- Ciglencečki, Marjeta: Urbanistična podoba Maribora v 19. in 20. stoletju. *Studia Historica Slovenica* 6, 2006, št. 2–3, str. 531–556.
- Keesbacher, Friedrich: *Die Philharmonische Gesellschaft in Laibach seit dem Jahre ihrer Gründung 1702 bis zu ihrer letzten Umgestaltung 1862. Eine geschichtliche Skizze*. Laibach: Kleinmayr & Bamberg, 1862.
- Philharmonische Gesellschaft in Laibach: Verzeichniß sämmtlicher wirklichen, und Ehren-Mitglieder der philharmonischen Gesellschaft in Laibach*. Laibach. Gedruckt bei Joseph Sassenberg, 1828–1831.
- Poten, Bernhard von: *Geschichte des Militär-Erziehungs- und Bildungswesens in den Landen deutscher Zunge. Dritter Band: Österreich*. Berlin: A. Hofmann & Comp., 1893.
- Preinfalk, Miha: Josef Freiherr von Erberg – zwischen Zentrum und Provinz. *Provinz als Denk- und Lebensform. Der Donau-Karpatenraum im langen 19. Jahrhundert* ur. Harald Heppner in Mira Miladinović Zalaznik). Frankfurt am Main: P. Lang, 2015, str. 213–227.
- Preinfalk, Miha: Jožef Kalasanc baron Erberg in njegove zbirke v luči novoodkritih virov. *Umetnostna dediščina plemstva v času njegovega zatona: transformacije, prenosi, reinterpretacije* (ur. Tina Košak). Ljubljana: Založba ZRC, 2023, str. 119–147.
- Rugále, Mariano in Miha Preinfalk: *Blagoslovljeni in prekleti, 2. del: Po sledeh mlajših plemiških rodbin na Slovenskem*. Ljubljana: Viharnik, 2012.
- Suhadolnik, Jože in Anžič, Sonja: *Kongresni trg z okolico do Prešernovega trga : arhitekturni in zgodovinski oris mestnega predela in objektov, lastniki biš in arhivsko gradivo Zgodovinskega arhiva Ljubljana*. Ljubljana: Zgodovinski arhiv Ljubljana, 2009.
- Suhadolnik, Jože in Anžič, Sonja: *Mestni trg z okolico in Ciril-Metodov trg: arhitekturni in zgodovinski oris predela med grajskim hribom z gradom, Cankarjevim nabrežjem, Trančo, Stritarjevo ulico in podgrajskega dela Ciril-Metodovega trga ter arhivsko gradivo Zgodovinskega arhiva Ljubljana*. Ljubljana: Zgodovinski arhiv Ljubljana, 2000.
- Suhadolnik, Jože in Anžič, Sonja: *Stari trg, Gornji trg in Levstikov trg: arhitekturni in zgodovinski oris mestnih predelov in objektov, lastniki biš ter arhivsko gradivo Zgodovinskega arhiva Ljubljana*. Ljubljana: Zgodovinski arhiv Ljubljana, 2003.
- Svoboda, Johann: *Die Theresianische Militär-Akademie zu Wiener-Neustadt und ihre Zöglinge von der Gründung der Anstalt bis auf unsere Tage*. Wien: Hof- und Staatsdruckerei, 1894.
- Svoboda, Johann: *Die Zöglinge der Wiener-Neustädter Militär-Akademie von der Gründung des Institutes bis auf unsere Tage*. Wien: Druck und Commissions-Verlag von F. B. Geitler, 1870.
- Šmid, Walter: Aus Alt Laibach. *Carniola: Mittheilungen des Musealvereins für Krain* 2, 1909, št. 3–4, str. 143–153.
- Uršič, Milena: *Jožef Kalasanc Erberg in njegov Poskus osnutka za literarno zgodovino Kranjske*. Ljubljana: SAZU, 1975.
- Verzeichniß der Hausinhaber in der Provinzial-Hauptstadt Laibach und den Vorstädten sammt ihrer Pfarr-Eintheilung*. Laibach, 1822.
- Vilfan, Sergij: Anton Aškerc – mestni arhivar ljubljanski. *Kronika* 4, 1956, št. 2, str. 99–107.
- Vodopivec, Peter: Prispevek k zgodovini mentalitete na Slovenskem v času biedermaierja. *Mednarodni kulturnozgodovinski simpozij Modinci 1990*, zv. 22. Szombathely, 1994, str. 79–88.
- Železnik, Sara: Solisti na koncertih Filharmonične družbe do leta 1872. *Muzikološki zbornik*, zv. 49, št. 1, 2013, str. 25–55.

SPLETNA STRAN

Klasinc Škofljanec, Andreja: Ljubljana pred 175 leti. Poročila Franca Franca Jožefu Kalasancu baronu Erbergu (http://arhiv.arhiv-spletisc.gov.si/si/delovna_podrocja/razstavna_dejavnost/arhivalija_meseca/arhivalija_meseca_maj_2012/index.html).

FRANZ FRANZ AS A PRIVATE PERSON

Forgotten for nearly two centuries, Captain Franz Franz (1779–1840) now finally provides us with an insight into Ljubljana's vibrant life during the Biedermeier period. In his own time, he was very likely widely known in Ljubljana, especially among its highest circles, and then disappeared from the city's collective memory also because, after his death, his descendants left Ljubljana and Carniola. Nonetheless, it is still possible to reconstruct his life after retirement, at least in very broad strokes. The sources that have proved most useful for this task are civil registers, newspapers from the period concerned, and, of course, more than 1,800 letters that Franz sent to Baron Josef Kalasanz von Erberg at Dol near Ljubljana between 1832 and 1840. In these letters, he revealed numerous details about himself and his family, thus presenting himself in a much more plastic, vivid, and colourful manner.

Once retired, Franz moved to Ljubljana permanently. After changing residence a number of times, he eventually settled down in the house of Baron Leopold von Lichtenberg-Janeschitz in Novi trg, where he remained for the rest of his life. During his first years in Ljubljana, Franz's name appears primarily in parish registers informing the reader about the births and deaths of his children or about his becoming a godfather, and he is also referred to in sources related to Ljubljana's music and theatre life. Apart from being a member of the Philharmonic Society, he also actively participated in Ljubljana's Estates Theatre as an actor and text writer.

Whereas very little is known about Captain Franz before he became Baron Erberg's regular rapporteur, starting from 1832 or 1833, when he embarked on the correspondence, his letters begin to reveal an increasing number of personal details that shed some light on his life, which may, to some extent, also be applied retroactively.

Although of "plebeian" origin, as a retired military officer, Franz must have earned enough reputation that allowed him to move in the high circles of Ljubljana's society. He visited members of noble families and was well acquainted with their situations. The door to high society was also opened to him by his landlord Baron Leopold von Lichtenberg-Janeschitz, with whom he sometimes visited together.

Most of all, however, Franz benefited from his close acquaintance with Baron Erberg, whose past position at the Viennese court earned him an almost mystical aura in Carniola, part of which undoubtedly also shone on Franz. It must have been common knowledge to their contemporaries that they went on well and had regular contact because many requested Franz on several occasions to intercede on their behalf with Erberg.

Nothing is known about the circumstances under which Franz and Erberg first met. Perhaps they were brought together by their passion for the theatre, even though Erberg hardly ever visited it (if at all) during the period covered by the letters; what he did do was lend Franz the key to his theatre box. Another decisive factor may have been that they were neighbours in Novi trg; perhaps they met through Baron Lichtenberg, who was Franz's landlord and Erberg's relative. As the

reader may gather from Franz's letters, his relationship with Erberg started on a more formal note and gradually became increasingly more cordial, yet always very respectful, with social boundaries between them clearly set at all times. They often also met in person, either at Dol or in Ljubljana.

There was also an exchange in kind between the two, with Erberg regularly supplying Franz with food from his vegetable garden or barn as well as other delicacies that were perhaps not available in Ljubljana or not affordable to the retired captain. Perhaps Erberg provided Franz with food and other goods to compensate for his service as a correspondent. He is also believed to have paid Franz in money, but there is no explicit mention of him doing so.

Health afflictions undoubtedly occupy the greatest amount of space with regard to the personal circumstances of both correspondents. Because only Franz's letters have been preserved, more is now known about his condition. After being in relatively good health at the beginning of the correspondence, he then mostly suffered from an old leg injury. He attempted to recover his health by visiting a spa, where he contracted dysentery and died on returning home at the end of August 1840.

In addition, the letters allow for a relatively detailed reconstruction of Franz's family. In his marriage with Anna Motzel, the widow of his comrade, Colonel Ignatz Pfitzner, who lost his life in the Battle at Wagram a year before that, he raised seven children, among them Anna Pfitzner, his wife's daughter from her first marriage. Five children did not survive childhood, and Franz's wife died at a relatively young age. Of the remaining children, his stepdaughter Anna Pfitzner married Joseph Bouffleur, who became the construction director of the Croatian-Slavonian provincial construction direction in Zagreb.

Franz's biological daughter Amalia showed an artistic talent like her father; she was a singer and an actress, and she even tried herself as a composer. After marrying Adolf Kappus von Pichelstein, she settled in Vienna.

The only one who continued the lineage—and has done so to the present day—was Franz's son Karl. Initially destined to pursue a military career, he studied at the military academy in Wiener Neustadt. However, following his father's death, he took off his military uniform and started employment at the Southern Railway company. He spent most of his life in Maribor and moved to Vienna after retirement.

The Southern Railway also tailored the lives of his descendants. All his sons and most of his grandsons were employed with the company, and even his daughters and granddaughters tended to marry the company's employees. All spent most of their lives in Maribor and moved to Graz following the disintegration of the monarchy. The main line of the Franz family ends for the time being in 2004, with the death of Franz's great-great-granddaughter Edeltrud, whereas the descendants of the female lines have survived to the present day.

RAZGLED PO LJUBLJANI V ČASU KRONISTA FRANCA FRANZA

V času kronističnega poročanja upokojenega stotnika Franca Franza v letih 1832–1840 so se lahko njegovi sodobniki o Ljubljani temeljito poučili iz *Topografije cesarsko-kraljevega deželnega glavnega mesta Ljubljane*, ki jo je dal leta 1834 natisniti zdravnik dr. Franc Viljem Lipič (Franz Wilhelm Lippich).¹ V obsežnem delu, v katerem je prestolnico Kranjske obravnaval predvsem z naravoslovno-medicinskega stališča, je postregel tudi s kopico še danes uporabnih podatkov o t. i. fizični topografiji mesta. Ustanovam se je posvetil selektivno, veliko bolj tistim, ki so bile povezane s problematiko njegove obravnave. Institucionalno podobo mesta so sicer prikazovali tiskani uradni šematizmi ljubljanskega gubernija, ki pa razen hierarhične strukture institucij in personalne zasedbe mest ne povedo skoraj nič.² Drugi temeljni vir, na katerega bomo oprli našo obravnavo Ljubljane v tridesetih in na začetku štiridesetih let 19. stoletja, je sicer nekoliko mlajši, a izčrpnější in povednejši. Gre za nekakšno kombinacijo topografskega in institucionalnega orisa Ljubljane izpod peresa Henrika (Heinricha) Coste, državnega uradnika, politika, publicista in zgodovinarja, v njegovih *Popotnih spominih s Kranjske*, izdanih leta 1848.³ Prikaz Ljubljane v Franzevi dobi bomo podkrepili tudi z (novimi) statističnimi in opisnimi podatki iz sodobnih natisnjenih in nenatisnjenih uradnih virov.

LJUBLJANA NA SPLOŠNO IN V PRIMERJAVI S SOSEDNJI REGIONALNIMI SREDIŠČI

Preden se po Lipičevih ter Costovih sledeh in smernicah odpravimo na ogled Ljubljane, se kratko pomudimo pri njenih splošnih značilnostih v obdobju Franca Franza ter pri vprašanju, kakšen položaj je imela med statusno primerljivimi regionalnimi politično-upravnimi središči v svoji sosesčini.

Ljubljana, nemško imenovana Laibach, je bila tedaj, sicer neformalno, edinkrat v svoji zgodovini sedež kraljestva, čeprav zgolj nominalnega. T. i. Kraljestvo Ilirija (1816–1849), po imenu oprto na tradicijo Ilirskih provinc in eno od šestih v Avstrijskem cesarstvu, ni izpolnilo upanja Kranjcev in Ljubljančanov, da bo dobilo enak položaj kot druga kraljestva. Nikoli namreč ni postalo enotno upravno-politično ozemlje, ampak sta na njegovem območju delovala dva med seboj neodvisna gubernija s sedežema v Ljubljani in Trstu, podrejena notranjemu ministrstvu

¹ Lippich, *Topographie der k. k. Provinzialhauptstadt Laibach*. V pričujočem prikazu uporabljamo prevod knjige iz leta 2003 (Lipič, *Topografija c.-kr. deželnega glavnega mesta Ljubljane*).

² Npr. *Schematismus des Laibacher Gouvernements 1835*.

³ Costa, *Reiseerinnerungen aus Krain*.

ter združeni dvorni pisarni na Dunaju. Meje kraljestva in obeh gubernijev so se dokončno oblikovale v dvajsetih letih, ko je leta 1822 od kraljestva in tržaškega gubernija odpadlo zgodovinsko ogrsko-hrvaško ozemlje (karlovško in del reškega okrožja), ljubljanski gubernij pa se je tri leta pozneje, leta 1825, s pridobitvijo celovškega okrožja razširil na celotno Koroško. V Ljubljani je poleg gubernija in sedeža ljubljanskega okrožja, enega od treh okrožij Kranjske, delovala še vrsta drugih cesarsko-kraljevih uradov, vendar vsi le za območje gubernija, edinole uprava kameralnih pristojbin za celotno ozemlje kraljestva.⁴

Politično-upravna vloga mesta je bila tako manjša kakor v obdobju štiriletne francoske zasedbe (1809–1813), ko so iz Ljubljane kot glavnega mesta Ilirskih provinc, sestavnega dela Francoskega cesarstva, upravljali največje ozemlje v njeni zgodovini. Dotlej zgolj glavno mesto Kranjske, ene najmanjših avstrijskih dežel, je tedaj prvič pridobilo pomen, a ta v burnih časih vojn in preurejanj Evrope ni mogel priti do pravega izraza.⁵ K prepoznavnosti Ljubljane je neprimerno bolj prispeval kongres Svete alianse leta 1821, ko so bile oči evropske javnosti več mesecev uprte vanjo kot »neformalno prestolnico (celinske) Evrope«.⁶ Do tridesetih let 19. stoletja, v katerih je nastajala Franzeva korespondenca, je kratkotrajni sloves provincialnega mesta v Iliriji tudi v politični javnosti že tonil v pozabo, saj so ga zasenčili drugi pomembnejši dogodki in dogajanja na celini.

Za evropske razmere je bila Ljubljana zgolj manjše regionalno središče. Ob ljudskem štetju leta 1830 so v Ljubljani in njenih sedmih predmestjih našeli skupaj 12.141 prebivalcev.⁷ Glede na čas francoske zasedbe je nazadovala na področju izobraževanja, saj je izgubila kratkotrajno centralno šolo, tako da odtlej v Ljubljani zopet ni bilo več visokošolskega študija, ampak le gimnazija z licejem.⁸ Po restavraciji avstrijske oblasti so bili sicer obnovljeni kranjski deželni stanovi (1818) kot organ deželne samouprave, vendar z močno omejenimi pristojnostmi.⁹ Ljubljani v predmarčni dobi tudi na cerkvenoupravnem področju ni uspelo ponovno pridobiti vloge, ki jo je kratek čas pred tem že imela kot sedež nadškofije in metropolije (1787–1806). Ostala je samo škofijski sedež, medtem ko je središče leta 1830 obnovljene metropolije postala Gorica, ki je škofijo dobila šele sredi 18. stoletja, skoraj tristo let za Ljubljano.¹⁰ Napredek kranjske in neformalne »ilirske« prestolnice je bilo tako mogoče zaznati predvsem na področju gospodarskih dejavnosti. Okrepljen trgovski promet po glavni cesarski cesti med Dunajem in Trstom ter po vodni prometnici Savi z Ljubljano je spremljal razmah industrijskih obratov.¹¹

Predstavljeno podobo Ljubljane je lažje razumeti, če jo postavimo v širši kontekst – s primerjavo s sosednjimi regionalnimi politično-upravnimi središči. Strogo geografsko bi jo mednje umestili takole: ležala je na presečišču prometnice jugozahod–severovzhod med Trstom in Gradcem, na prometnici zahod–vzhod med Gorico in Zagrebom ter na črti sever–jug med Celovcem in Reko.

Ljubljana je v tem času, kot nasploh v 19. stoletju, ostajala zlasti v senci vse hitreje rastočega Trsta, vodilnega pristaniškega mesta Habsburške monarhije, ki spričo ugodne prometne lege v skrajnem severovzhodnem zalivu Jadranskega morja med avstrijskimi pristanišči ni imelo prave

⁴ Žontar, Ljubljana in uprava, str. 545–547. Prim. *Slovenski zgodovinski atlas*, str. 130.

⁵ Prim. Mal, *Zgodovina slovenskega naroda*, str. 65–70.

⁶ O kongresu gl. zlasti: *Kongres po kongresu*.

⁷ Gl. op. 41.

⁸ Žontar, Ljubljana v 18. in prvi polovici 19. stoletja, str. 169 in 174; Ciperle, Ljubljansko šolstvo, str. 196–198.

⁹ Žontar, *Ljubljana in uprava*, str. 550.

¹⁰ Dolinar, Jožefinizem in janzenizem, str. 155 in 163; Kralj, Versko in cerkveno življenje, str. 179.

¹¹ Žontar, Ljubljana v 18. in prvi polovici 19. stoletja, str. 169–172.

konkurence. Trst se je po kratkotrajni stagnaciji v času Ilirskih provinc v gospodarskem pogledu naglo dvigal predvsem zaradi močnega ladjedelništva, zavarovalništva, (pomorske) trgovine in industrijskih obratov. Število prebivalcev tržaške občine se je – po padcu za četrtno med francosko zasedbo – med letoma 1812 in 1846 povzpelo s 24.600 na 80.000, kar je pomenilo več kot potrojitev.¹² Omenjenega leta (1846) je Ljubljana štela štirikrat manj prebivalcev, 18.583, pri čemer se je njihovo število od leta 1818 povečalo (le) za tri četrtnine.¹³ Zato pa je kranjska prestolnica pred Trstom prednjačila v institucionalnem pogledu. Tudi Trst je bil sedež gubernija (tržaškega oziroma primorskega) in škofije (tržaško-koprske), vendar sta imela oba precej manjši teritorialni obseg in s tem domet kakor njuni sestrski instituciji v Ljubljani.¹⁴ Poleg tega Trst ni premogel liceja in semenišča, ampak je vloga osrednjega izobraževalnega središča za primorski gubernij pripadla Gorici.¹⁵

Iz sence drugega večjega regionalnega središča, Gradca, se je Ljubljana izvijala že od srede 18. stoletja, ko so s terezijanskimi reformami skoraj v celoti ugasnila tamkajšnja notranjeavstrijska centralna oblastva in so dežele vedno bolj postajale neposredno podrejene Dunaju. Štajerski deželni prestolnici jo je še enkrat podvrigel Jožef II., a le za nekaj let. Tako Kranjska v letih 1783–1791 edinkrat ni imela lastnega deželnega upravnega oblastva, ampak je skupaj s Koroško in Štajersko sestavljala notranjeavstrijski gubernij s sedežem v Gradcu.¹⁶ Glavno mesto Štajerske je bilo od Ljubljane oddaljeno približno dvakrat toliko kot Trst in v gospodarskem pogledu že zato manj konkurenčno. Tudi število prebivalstva je v drugi četrtini 19. stoletja naraščalo počasneje, skupaj s predmestji z 41.431 oseb leta 1828 na 52.130 leta 1846.¹⁷ Od Ljubljane približno trikrat večji Gradec, sedež štajerskega gubernija in sekovske škofije,¹⁸ je v tem času pridobil na veljavi zlasti zaradi vrnitve univerze (1827), potem ko je od jožefinske dobe pol stoletja tako kot Ljubljana kot najvišjo izobraževalno ustanovo premogel le licej.¹⁹

Po velikosti in pomenu je bila kranjska prestolnica bolj primerljiva z drugimi sosednjimi regionalnimi središči – z Gorico, Celovcem, Zagrebom in Reko. Med navedenimi je imela največjega tekmeca v Celovcu, glavnem mestu skoraj enako velike dežele vojvodine Koroške. Korošci in Celovčani so težko prenašali upravno podrejenost Ljubljani kot sedežu ljubljanskega gubernija, v katerega je Dunaj po avstrijski restavraciji oblasti najprej vključil zahodno polovico Koroške (beljaško okrožje) in desetletje pozneje (1825) še vzhodno (celovško okrožje). Takšen položaj je dežela onstran Karavank morala prenašati do politično-upravne reorganizacije avstrijske polovice monarhije po marčni revoluciji (1849).²⁰ Mesto Celovec je bilo z 12.490 prebivalci leta 1830²¹ le za las večje od Ljubljane, ki pa je medtem kot prestolnica Ilirskih provinc in gostiteljica kongresa Svete aliance dosegla veliko večjo prepoznavnost v širšem prostoru. V predmarčni dobi je glavno mesto Koroške ostajalo provincialno mesto, ki je s kranjsko in hkrati gubernijsko prestolnico

¹² *Krajevni leksikon. Tržaška pokrajina*, str. 70–71.

¹³ Žontar, *Ljubljana*, str. 172. – Po uradnih podatkih, objavljenih leta 1817, je imela Ljubljana tedaj 9885 prebivalcev, od tega 4379 mesto in 5506 njenih sedem predmestij skupaj (*Haupt-Ausweis über die Einteilung*, fol. A).

¹⁴ Prim. *Slovenski zgodovinski atlas*, str. 130 in 154.

¹⁵ *Slovenski zgodovinski atlas*, str. 135; Kralj, Versko in cerkveno življenje, str. 177.

¹⁶ Žontar, *Struktura uprave*, str. 83–91, 96–98 in 141–142. Prim. *Slovenski zgodovinski atlas*, str. 118–119.

¹⁷ Wiesflecker, *Bevölkerungsentwicklung*, str. 321.

¹⁸ *Slovenski zgodovinski atlas*, str. 130 in 154.

¹⁹ *Slovenski zgodovinski atlas*, str. 135.

²⁰ *Slovenski zgodovinski atlas*, str. 130.

²¹ Baum, *Klagenfurt*, str. 84.

tekmovalo tako v gospodarskem kot še posebej v kulturnem življenju. Tako kot Ljubljana je premoglo sedež škofije, gimnazijo in licej s popolnim teološkim študijem.²² Od ustanov se je nad deželno raven ter s tem nad Kranjsko in Ljubljano dvigalo le celovško apelacijsko sodišče, ki je od jožefinske dobe (s kratko prekinitvijo) pokrivalo celotno Notranjo Avstrijo.²³

Precej manj napeto razmerje je bilo mogoče čutiti med Ljubljano in Gorico, prestolnico občutno manjše poknežene grofije Goriške in Gradiške, ki je bila veliko bolj vezana na Trst in je v tem stoletju vse bolj ostajala v njegovi senci. Po številu prebivalcev je rahlo zaostajala za Ljubljano; leta 1830 jih je imela 8673, deset let pozneje pa 9557, a se je povečala tudi zato, ker so ji malo prej pridružili več sosednjih katastrskih občin.²⁴ Potem ko je v 18. stoletju zaradi intenzivne gradbene dejavnosti doživljala zlato obdobje, je v prvi polovici 19. stoletja v Gorici vladala gospodarska stagnacija.²⁵ Z Ljubljano in zlasti Trstom se je kosala predvsem kot izobraževalno in cerkveno središče. Poleg gimnazije in liceja je od leta 1818 premogla centralno bogoslovno semenišče za vse škofije Avstrijskega primorja, od leta 1830 pa je bila zopet sedež metropolije, in sicer novoustanovljene Ilirske metropolije, v katero je naslednjih sto let kot sufragana spadala tudi ljubljanska škofija.²⁶ Zato pa poknežena grofija Goriška in Gradiška za razliko od vojvodine Kranjske v predmarčni dobi ni doživela obnove pod Francozi odpravljenih deželnih stanov.²⁷

Tako kot Gorica se je v senci Trsta razvijala pristaniška Reka, ki ji je ob avstrijskem favoriziranju Trsta in njegovega pristanišča primanjkovalo kapitala za hitrejši razvoj.²⁸ Temu primerno je imela petkrat manj prebivalcev kakor Trst in vseskozi nekaj manj od Ljubljane. Z okroglih 8000 leta 1810 je njihovo število po nazadovanju šele do leta 1835 spet doseglo to številko (8081) in do leta 1848 preseglo 10.000.²⁹ Leta 1822 so Reko kot sedež majhnega gubernija za Ogrsko primorje – kot *corpus separatum* Ogrskega kraljestva – izvzeli iz Ilirskega kraljestva in ljubljanskega gubernija, kar je pomenilo vrnitev na stanje pred letom 1809.³⁰

Z Ljubljano je bil od sosednjih regionalnih središč zgodovinsko in upravno-politično najmanj povezan Zagreb s statusom svobodnega kraljevskega mesta. Ponašal se je z naslovom prestolnice nominalnega Hrvaško-slavonsko-dalmatinskega kraljestva, dejansko pa je opravljal le funkcijo upravnega središča Civilne Hrvaške in Slavonije s (pokrajinskim) saborom in kraljevskimi uradi.³¹ Predvsem po letu 1830 se je lahko v gospodarskem pogledu pohvalil z naraščanjem pomena obrti in trgovine ter s povečevanjem števila manufaktur.³² Kot izobraževalno središče je z gimnazijo in akademijo, ki ji sicer ni uspelo pridobiti statusa popolne univerze, zasedal položaj med Gradcem in Ljubljano.³³ Sedež zagrebske škofije, precej starejše od ljubljanske, pa ni bil v samem Zagrebu, ampak na upravno samostojnem sosednjem Kaptolu.³⁴ Brez škofijskega Kaptola in še treh

²² Baum, *Klagenfurt*, str. 80–85.

²³ Žontar, *Struktura uprave*, str. 106–107 in 223.

²⁴ *Krajevni leksikon. Goriška pokrajina*, str. 110 in 116.

²⁵ *Krajevni leksikon. Goriška pokrajina*, str. 116.

²⁶ Kralj, *Versko in cerkveno življenje*, str. 179 in 189.

²⁷ Žontar, *Struktura uprave*, str. 227.

²⁸ *Povijest Rijeke*, str. 183–185.

²⁹ *Povijest Rijeke*, str. 188.

³⁰ *Povijest Rijeke*, str. 173.

³¹ Trojedna kraljevina, s. p.; prim. Buntak, *Povijest Zagreba*, str. 672–674.

³² Buntak, *Povijest Zagreba*, str. 734 sl., 749–750.

³³ Buntak, *Povijest Zagreba*, str. 730–732.

³⁴ Zagreb, s. p.

samostojnih občin, ki so se leta 1850 združile v enotno mesto Zagreb,³⁵ je ožji Zagreb (Gradec) po številu prebivalcev tedaj še zaostajal za Ljubljano. Z 9000 dušami leta 1817 se je do leta 1840 povečal na 12.800 prebivalcev in do leta 1850 narasel na 15.965.³⁶

Če povzamemo glavne značilnosti Ljubljane in sosednjih regionalnih središč v tridesetih in zgodnjih štiridesetih letih 19. stoletja, lahko ugotovimo, da »ilirska prestolnica« pravzaprav po ničemer ni bila prva oziroma vodilna. Je pa postala lepša, bolj urejena, modernejša, predvsem pa v širšem prostoru bolj prepoznavna kakor v začetku stoletja ter v vseh stoletjih pred tem.

DEMOGRAFSKA, TOPOGRAFSKA IN INSTITUCIONALNA PODOBA »ILIRSKÉ PRESTOLNICE«

F. V. Lipič je v svoji *Topografiji Ljubljane* iz leta 1834 opis mesta začel z naslednjimi besedami: »Ljubljana se v obliki polmeseca vije ob vznožju Grajskega hriba. Ta mesto deli na severni in južni del. In ker tako mesto deloma sledi Ljubljani, ki okrog hriba napravi zavoj, se deli na vzhodno polovico, to je na desni breg Ljubljanice z Grajskim hribom, ter na zahodno polovico, to je na levi breg Ljubljanice, pri čemer je zahodna polovica mesta večja. Mesto samo skupaj z glavnimi predmestnimi cestami, ki v obliki žarkov vodijo v različne smeri, oblikuje razpoznavno celoto.«³⁷ Notranje mesto je ležalo v sredini, obdano s sedmimi predmestji. Tri od štirih njegovih četrti so sestavljale starejši del mesta in ležale na desnem bregu reke, predmestja pa so bila: Poljansko na severovzhodu, Karlovsko s Kurjo vasjo na jugovzhodu, Kapucinsko na severni strani mestnega središča, vzporedno s Poljanskim Šentpetrsko, na zahodni strani predmestje Gradišče ter na južni Krakovsko in Trnovsko.³⁸

Leta 1833 je Ljubljana skupaj s predmestji po Lipiču štela 927 hiš, tj. 12 več kakor pet let prej (1828), od tega 539 na levem in 388 na desnem bregu Ljubljanice, kjer je ležal starejši del mesta.³⁹ V poldrugem desetletju od ljudskega štetja leta 1817, ko je bilo v mestu 308 hiš in v predmestjih 558, skupaj 866,⁴⁰ se je njihovo število povečalo za 61 ali 7 %. Ob štetju leta 1830, za katero imamo tudi natančne podatke po posameznih delih Ljubljane,⁴¹ pa so ugotovili 911 hiš, od tega 314 v mestu in 597 v predmestjih. Hitreje kot število hiš je naraščalo mestno prebivalstvo: leta 1830 je bilo Ljubljančanov že 12.141, tj. 2256 ali 22,8 % več kakor leta 1817 (9885). Pri tem so občutno večji dvig doživela predmestja, s 5506 na 7197 ali skoraj za tretjino (30,7 %), medtem ko se je število v samem mestu povečalo za dobro osmino (12,9 %), s 4379 na 4944.⁴² Gostota naseljenosti je bila razumljivo večja v ožjem mestu, kjer je leta 1830 prišlo na hišo 15,75 prebivalca in 3,56 gospodinjstva

³⁵ Buntak, *Povijest Zagreba*, str. 751.

³⁶ Buntak, *Povijest Zagreba*, str. 711.

³⁷ Lipič, *Topografija*, str. 110.

³⁸ Lipič, *Topografija*, str. 110–111.

³⁹ Lipič, *Topografija*, str. 111.

⁴⁰ *Haupt-Ausweis über die Einteilung*, fol. A.

⁴¹ Podatke štetja hiš, gospodinjstev in prebivalcev leta 1830 ter poklicne strukture (nosilcev) gospodinjstev za posamezne katastrske občine vsebujejo uvodi v cenilne elaborate v cenilnih operatih franciscejskega katastra iz zgodnjih tridesetih let: SI AS 176, Franciscejski kataster za Kranjsko, Cenilni operati, L 74, k. o. Gradišče; L 100, k. o. Kapucinsko predmestje; L 101, k. o. Karlovsko predmestje; L 122, k. o. Krakovsko predmestje; L 133, k. o. Ljubljana mesto; L 193, k. o. Predmestje Sv. Petra; L 211, k. o. Poljansko predmestje; L 303, k. o. Trnovsko predmestje.

⁴² Za leto 1817: *Haupt-Ausweis über die Einteilung*, fol. A.

Ljubljana s predmestji na franciscejskem katastru, ok. 1840.

(1118 gospodinjstev na 314 hiš), v predmestjih pa približno četrtna manj: 12,06 prebivalca in 2,67 gospodinjstva (1594 gospodinjstev v 597 hišah).⁴³

Lipič je za skupno 12.144 (sic!) stalnih prebivalcev Ljubljane na podlagi različnih virov ugotovil naslednjo socialno strukturo: služinčad 4200 oseb (42,8 %), od tega 2000 dninarjev ter 3200 poslov in služkinj, obrtništvo 4180 (34,4 %), kamor je štel 4130 obrtnikov ter 50 umetnikov in znanstvenikov, državno uradništvo 1199 (9,9 %), od tega 1100 uradnikov in 99 duhovnikov, plemstvo 215 (1,8 %), rentniki 150 (1,2 %) ter nezaposleni mestni reveži 1200 (9,9 %). Poleg stalnih prebivalcev je navedel še približno število 4000 začasnih, kar je pomenilo dodatno četrtno prebivalstva. Delil

⁴³ Kot v op. 41. – Razmerje med številom moških in žensk je v celotni Ljubljani s predmestji znašalo 43,4 % : 56,6 % (5268 moških in 6873 žensk) ter se je v mestu le malo razlikovalo od razmerja v predmestjih: v mestu 42,9 % moških (2121) in 57,1 % žensk (2823), v predmestjih pa 43,7 % moških (3147) in 56,3 % žensk (4050).

jih je na stalne začasne – 2000 pripadnikov vojaštva (garnizija) ter 1000 dijakov in študentov – ter nestalne začasne, kamor je uvrstil 300 potujočih rokodelcev in 700 »drugih tujcev«.⁴⁴

Uradni podatki ljudskega štetja leta 1830, kot jih povzemajo katastrski cenilni operati, prikazujejo poklicno strukturo gospodinjstev oziroma stanovanjskih strank (*Wohnparthejen*), imenovanih tudi družine (*Familien*). Ločijo med tistimi, ki se ukvarjajo samo s kmetovanjem (*Landwirtschaft*), samo z obrtjo (*Gewerbe*) ali z obojem hkrati, četrta kategorija pa so *Honoratioren*, »ugledni meščani«,⁴⁵ v ožjem mestu skupaj z uradništvom (*Beamtenstand*) in v predmestjih z drugimi »svobodnimi poklici« (*sonst freij beschäftigte*). V tej kategoriji je bilo v samem mestu več kot dve tretjini gospodinjstev (779 od 118 ali 69,7 %), skupaj s predmestji pa malce manj (1765 od 2712 ali 65,1 %); v predmestjih je njihov delež znašal 61,9 % (986 od 1594 gospodinjstev), povsod več kot polovico, največ v Poljanskem predmestju, skoraj tri četrtine. Samo od obrti je živela dobra četrtnina ljubljanskih družin (779 ali 28,7 %), neznatno večji delež v mestu (333 ali 29,8 %) kakor v predmestjih (446 ali 28,0 %), kjer srečamo razpon od 15,0 % v Krakovskem predmestju do 35,1 % v Kapucinskem. Kategorija gospodinjstev, ki so se ukvarjala tako z obrtjo kot s kmetovanjem (156), je odtehtala le 5,8 %, zanemarljivo malo v mestu (6 ali 0,05 %) ter slabo desetino v predmestjih (160 ali 9,4 %), od tega največ, slabo četrtnino, v Krakovskem in Karlovškem predmestju. Čistih kmetovalcev je bilo zgolj 12, in sicer od 3 do 5 v treh od sedmih predmestjih.⁴⁶

Manj popolni kakor za zgodnja trideseta leta so demografski podatki iz časa po letu 1840, ko je korespondenca Franca Franza prenehala. Po J. Žontarju je Ljubljana leta 1846 štela 18.583 prebivalcev,⁴⁷ dve leti pozneje pa H. Costa navaja številko 18.663 (80 več), vendar še vedno samo 928 hiš (le eno več kakor Lipič leta 1834), od tega 314 v mestu in 614 v predmestjih.⁴⁸ Potemtakem se je število prebivalstva od štetja leta 1830 povečalo za več kot polovico.

Kakšno podobo je Ljubljana nudila obiskovalcu v tridesetih letih 19. stoletja, od sodobnih virov najbolje izpričuje Lipičeva *Topografija*, iz katere si bomo sposodili nekaj ključnih podatkov. Mesto od konca 18. stoletja ni več imelo obzidja, okopov, obzidnih stolpov in ozkih mestnih vrat, nekdanje grajske utrdbe na Grajskem hribu pa so bile v ruševinah. Ljubljano je premoščalo pet lesenih mostov, dva mostova Gruberjev kanal ter več brvi in mostičkov potoka Gradaščico in Mali graben. O »arhitekturnem stilu« starejšega dela mesta je Lipič zapisal, da je »zaznamovan z mnogimi koti in ozkimi, ukrivljenimi, neravnimi elementi«. V tem delu mesta je bil le en prostornejši trg, in sicer pred šentjakobsko cerkvijo. »Malo pravilnejša« se je zdela novejša mestna četrt s strmim Novim trgom, poleg nje pa širše ceste in prostornejši trgi novih predmestij, med katerimi sta izstopala Kapucinsko predmestje »z vrtu podobnim« Kongresnim trgom in predmestje Poljane z letnim sejmiščem. Pri slednjem je šlo za živinski in žitni trg v spodnjem delu predmestja (danes Krekov trg), na drugem, skrajnem koncu predmestja pa je našla prostor klavnica. Na začetku predmestja je bil poleg mesnice najboljši kraj za nakup mesa zelenjavna tržnica, kjer so prodajali tudi druga živila, je bila pred magistratom na Glavnem trgu (Mestni trg), glavna prostora za

⁴⁴ Lipič, *Topografija*, str. 166–167. – V. Melik je za obe skupini skupaj, stalne in začasne prebivalce, naračunal naslednja razmerja: 49 % delavci, dninarji, služinčad, priložnostno zaposleni in nezaposleni (mestni reveži) z družinskimi člani, 32 % trgovci, obrtniki, pomočniki in vajenci, 12 % plemiči, duhovniki, uradniki in rentniki ter 8 % študenti (Melik, Družba na Slovenskem, str. 516).

⁴⁵ Tipični poklici teh oseb so bili: učitelj, duhovnik, sodnik, zdravnik, gozdar, živinozdravnik, poštni mojster itd. (*The Max Weber Dictionary*, str. 146–147).

⁴⁶ Gl. op. 41.

⁴⁷ Žontar, Ljubljana v 18. in v prvi polovici 19. stoletja, str. 172. Avtor ne navaja vira.

⁴⁸ Costa, *Reiseerinnerungen*, str. 8.

Joseph Wagner: Pogled na Ljubljano proti zahodu, 1843. V ospredju Gruberjev kanal, v ozadju ljubljanski grad, pred njim levo Poljansko predmestje in desno Šentpetersko predmestje (hrani Narodni muzej Slovenije, inv. št. G-2851, foto: Tomaž Lauko).

prodajo sadja sta bila Marijin trg (danes Prešernov) in Novi trg, prodaji rib pa je bil namenjen mali Ribji trg. Razporeditev prodajnih prostorov je Lipič označil kot zelo smiselno. Cestni tlak je bil večinoma iz zaobljenega rečnega kamenja, le na nekaterih mestih iz apnenčastih kvadrov, za odvodne kanale cestnih in hišnih odplak pa je bilo »primerno poskrbljeno« tako, da so se vsi stekali v Ljubljano. Kot »kar zadovoljivo« je ocenjeval mestno razsvetlavo s 414 uličnimi svetilkami, ki so gorele do polnoči.⁴⁹ Ljubljani ni manjkalo vodnih virov, vendar je bilo razmeroma malo hiš preskrbljenih z lastnim vodnjakom, četudi bi jih bilo mogoče izkopati poljubno število. Večina vodnjakov je stala na poroznih prodnatih tleh, prepojenih s talno vodo, za najboljšo vodo v Ljubljani pa je veljala tista iz javnega vodnjaka s črpalko na Kongresnem trgu.⁵⁰ Mesto je imelo v najjužnejšem delu edino javno kopališče in že nekaj let urejena tudi kopališča za reveže. Večji obrati, ki so se ukvarjali s hlapljivimi rastlinskimi in živalskimi snovmi, so delovali zunaj naseljenih središč, tako denimo obrat kresilnih gob in dve tovarni sladkorja (cukrarni), od katerih je starejša leta 1834 pogorela. Prav tako je bila na odročnem kraju, v Trnovem, konjedernica, zunaj

⁴⁹ Lipič, *Topografija*, str. 113–114.

⁵⁰ Lipič, *Topografija*, str. 118–119.

mesta ob Dunajski cesti pa tudi pokopališče pri sv. Krištofu, edini kraj za pokopavanje umrlih,⁵¹ potem ko so konec 18. stoletja, sočasno z njegovo ureditvijo, prenehali pokopavati pri Sv. Petru.⁵²

Cerkvenoupravno sta si notranje mesto delili dve župniji – stolna sv. Nikolaja in jožefinska sv. Jakoba, pod katero je spadalo še Karlovško predmestje. Predmestja so spadala v tri župnije: prvotna pražupnija sv. Petra je pokrivala večji del Šentpetrskega predmestja in Poljan, jožefinska župnija Marijinega oznanjenja (franciškanska) manjši del Šentpetrskega, Kapucinsko predmestje in večji del predmestja Gradišče, prav tako jožefinska župnija sv. Janeza Krstnika v Trnovem pa Krakovo, Trnovo in manjši del Gradišča.⁵³

O stanovanjskih hišah je Lipič zapisal, da je njihova lega v splošnem razvidna iz lege posameznih delov mesta. Običajen gradbeni material sta bila sivi apnenec in opeka, lesene hiše ter škodlaste in slamnate strehe pa so bile zelo redke.⁵⁴ Kar zadeva način gradnje hiš, je šlo za »staronemški stil, deloma italijanskega ali mešanico obeh«, v predmestjih so bile številne hiše podobne podeželskim, sicer pa je bila opazna razlika med sodobnim in starejšim načinom gradnje. Starejše hiše so stale na desnem bregu Ljubljane in bile večinoma prostorsko omejene. Večja javna in zasebna poslopja so povečini stala v mestni četrti na levem bregu reke, bila smotrno urejena predvsem po zaslugi nekdanjega, estetskemu blišču naklonjenega plemstva in po nastanku mlajša. Najnovejša stanovanjska poslopja v osrednjih mestnih delih, nastala zaradi številnih uradov, premeščenih v Ljubljano, so na zunaj delovala precej prostorna, vendar so bila razdeljena na manjše enote, da so lahko sprejela več strank. Manj pohvalnih besed je Lipič namenil stanovanjskim in higienskimi razmeram.⁵⁵

Stavbni fond kot celoto malo pred tem obravnava franciscejski kataster, za Ljubljano sestavljen leta 1825.⁵⁶ V strnjeni narativni obliki ga po posameznih katastrskih občinah prikazujejo katastrski cenilni operati iz zgodnjih tridesetih let. V ožjem mestu, v katastrski občini Ljubljana mesto, so bile hiše zgrajene izključno iz trdega materiala, nadstropne in pokrite z opeko. Kljub temu, da je bila notranja razdelitev »pri velikem delu hiš po novem slogu (*im neuen Style*) udobna in smotrna (*zweckmässig*)«, je pri večini vendarle zelo manjkalo udobnosti. Stopnišča so bila običajno ozka, temačna in zatohla, sobe pa večinoma nizke. Močno so se med seboj razlikovala predmestja. Za Kapucinsko predmestje, ki je imelo od vseh najbolj mestni značaj, je prvi del opisa skoraj identičen kot za mesto: hiše so grajene izključno iz trdega materiala, nadstropne, večinoma v »novem slogu« in na splošno pokrite z opeko. O hlevih in gospodarskih poslopih – teh cenilni elaborat za mesto sploh ne omenja – izvemo, da so tako kot hiše zgrajeni smotrno, da pa prebivalcem nudijo komajda dovolj prostora za potrebe kmetovanja. Podobno sliko srečamo v predmestju Gradišče, kjer je bilo veliko hiš zgrajenih v »plemenitejšem slogu« (*im edlern Style*), medtem ko sta bili manj imenitni Šentpetrsko in Poljansko predmestje. Hiše v novem slogu so se v obeh pojavljale le tu in tam, čeprav so bile tudi tukaj v veliki večini nadstropne in na splošno pokrite z opeko. Več je bilo lesenih gospodarskih poslopij, ustreznih majhni posesti in potrebam. Za spoznanje slabšo podobo

⁵¹ Lipič, *Topografija*, str. 114–115.

⁵² Costa, *Reiseerinnerungen*, str. 19.

⁵³ Lipič, *Topografija*, str. 111.

⁵⁴ Lipič, *Topografija*, str. 115. – Po franciscejskem katastru iz leta 1825 je bilo lesenih stanovanjskih objektov pičlih 1,41 % (vsi v predmestjih), gospodarskih pa dobra petina (22,12 %). Predmestja so skupaj izkazovala 2,18 % lesenih stanovanjskih zgradb, med njimi daleč največ Karlovško (17,17 %), ki je vključevalo tudi kmečko naselje Kurja vas. Približno tolikšen je bil v ožjem mestu delež lesenih med vsemi gospodarskimi objekti (17,95 %). Baš, K stavbnemu in zemljiškemu značaju, str. 82–83.

⁵⁵ Lipič, *Topografija*, str. 115–118.

⁵⁶ O tem natanko: Golec, K podobi Ljubljane.

so stavbe kot celota kazale v Karlovškem predmestju, zlasti tiste ob Golovcu in Grajskem griču, ki so vključevale tudi primestno vaško naselje Kurja vas. Najslabši stavbni fond pa sta premogli sosednji Krakovsko in Trnovsko predmestje. V obeh so bile hiše zgrajene iz trdega materiala – v Krakovskem izključno in v Trnovskem z redkimi izjemami –, večinoma so bile pritlične in z opečnato kritino; zunaj ožjega Trnovskega predmestja je stalo tudi nekaj lesenih hiš s slamnatimi strehami.⁵⁷

Večino reprezentativnih mestnih hiš in palač so že v 18. stoletju prezidali ali povečali v baročnem slogu. Do danes so ostali skoraj povsem baročni Gosposka ulica, Novi trg, Breg, Mestni trg in Gornji trg, v pretežni meri Ciril-Metodov trg, nekaj lepih baročnih palač pa je mogoče najti tudi na Starem trgu. S tako reprezentančnimi palačami in tako enotno baročno podobo se z Ljubljano v času kongresa leta 1821 nista mogla kosati ne Gorica ne Celovec.⁵⁸ Sicer pa se je v kranjski prestolnici od konca 18. stoletja do konca dvajsetih let 19. stoletja le malo gradilo. Gradbena dejavnost je postala živahnejša šele pozneje; v času Franzevih pisem jo je zaznamovala zlasti gradnja nove Kazine na Kongresnem trgu, dvonadstropne palače, kjer se je na družabnih prireditvah shajala vrhnja plast ljubljanske družbe.⁵⁹

V jožefinski dobi so z razpustitvijo več samostanov spremenile namembnost izpraznjene samostanske stavbe, česar se bomo še dotaknili sproti. Od številnih redovnih hiš sta ostali samo dve skupnosti, ki obstajata še danes: frančiškani, ki so se morali iz samostana na sedanjem Vodnikovem trgu preseliti v ukinjeni avguštinski samostan s cerkvijo (današnja frančiškanska na Prešernovem trgu), ter uršulinke s samostanom in cerkvijo ob sedanji Slovenski cesti.⁶⁰ Uršulinke so se že od naselitve v Ljubljani v začetku 18. stoletja ukvarjale s šolstvom in so v Franzevi dobi vodile dekliško glavno in industrijsko šolo, tako notranjo (za gojenke) kot zunanjo.⁶¹

Hišno oštevilčenje, ki ga srečujemo v Franzevem času, je kranjska prestolnica dobila ob preštevilčenju hiš leta 1805. V skladu z novim pravilom, da se oštevilčevanje začne pri najpomembnejši stavbi, v mestih pa pri mestni hiši, so hišne številke tekle po bolj ali manj sklenjeni krožni poti od mestnega magistrata, ki je dobil h. št. 1, čez Mestni, Stari in Novi trg, oštevilčenje se je nato preko Šušarskega mostu vrnilo čez Ljubljano, zajelo še drugo stran območja Mestni trg in se končalo pri hiši poleg magistrata z najvišjo h. št. 314. Vsako od sedmih predmestij je imelo lastno hišno oštevilčenje, pri čemer sta bili v Karlovškem predmestju dve naselji in temu ustrezno dve numeraciji: prva v samem predmestju in druga v Kurji vasi onstran Gruberjevega prekopa.⁶² Trgi in ulice torej niso poznali lastnega oštevilčenja, so pa bili opremljeni z uličnimi napisi v nemščini. Večino teh bi v tridesetih letih zaradi dotrajanosti morali obnoviti, a so z njihovo obnovo zavlačevali v zgodnja štirideseta leta. V tem času so nekatera uradna imena tudi spremenili, česar pa ljudje niso vedno sprejeli.⁶³ H. Costa je leta 1848 zapisal, da bi bilo zaželeno obdržati stara poimenovanja, npr. Kapucinska ulica (*Capuziner=Gasse*) za Gledališko (*Theater=Gasse*) ali *Narrensteig* za (slovensko) *Reber*, ker se na ta imena neredko vežejo zgodovinski spomini.⁶⁴

V nadaljevanju se bomo po Ljubljani sprehodili s pomočjo Costovega »vodnika«, opisa njegovega

⁵⁷ Golec, K podobi Ljubljane, str. 49–51.

⁵⁸ Kemperl, Arhitekturna podoba Ljubljane, str. 58.

⁵⁹ Žontar, Ljubljana v 18. in prvi polovici 19. stoletja, str. 173. Natančneje o tem: Valenčič, Oblikovanje Ljubljane, str. 144–151.

⁶⁰ Costa, *Reiseerinnerungen*, str. 17–18; *Schematismus des Laibacher Gouvernements*, str. 149.

⁶¹ Costa, *Reiseerinnerungen*, str. 17–18 in 26; *Schematismus des Laibacher Gouvernements*, str. 164.

⁶² Golec, K podobi Ljubljane, str. 51.

⁶³ Valenčič, *Zgodovina ljubljanskih uličnih imen*, str. 33–40.

⁶⁴ Costa, *Reiseerinnerungen*, str. 9.

sprehoda z mladim tujcem, slikarjem Augustom Schramom iz Breslaua (današnjega Wroclawa), spomladi 1844, slaba štiri leta po smrti Franca Franza.⁶⁵ Ustavili se bomo le na nekaterih točkah ter posebej pri pomembnejših ustanovah.

Costa in Schram sta začela pri Ljubljanskem gradu, ki je po koncu francoskega medvladja – med katerim je kljub nekaj poškodbam za razliko od gradu nad štajerskim Gradcem obstal – postal kaznilnica za Kranjsko in Koroško, utrdbe na Grajskem hribu pa so se vse bolj spreminjale v ruševine. Po Costovih besedah je Grajski hrib obiskal vsak popotnik, ki se je v Ljubljani zadrževal vsaj nekaj ur ter je želel spoznati lego mesta in okolice. Hkrati je Costa obžaloval, da tja gor ne vodi boljša pot,⁶⁶ kar potrjuje, da takrat – že zaradi namembnosti – grad ni bil posebej priljubljeno sprehajališče Ljubljancev.

Če bi hoteli obiskati najpomembnejše institucije in nosilce javnih služb, bi sprehod po Ljubljani začeli drugje, na levem bregu Ljubljanice, na tedaj še skoraj novem Kongresnem trgu, ki je dobil ime po ljubljanskem kongresu 1821 in kmalu postal eden od okrasov mesta.⁶⁷ Na njegovem jugozahodnem robu, že na začetku Gosposke ulice, je stal še en grad, manjši od onega na Grajskem hribu in za razliko od njega, nemško imenovanega *Schloß*, označen kot *Burg*,⁶⁸ kakor so ga tedaj najverjetneje še vedno imenovali tudi v slovenščini, tako kot v 18. stoletju (Purg, Purka).⁶⁹ Stal je na mestu današnje stavbe univerze, bil rezidenca monarhov, kadar so se mudili v Ljubljani, dolgo sedež leta 1749 ukinjenega vicedomskega urada (od tod alternativno slovensko ime Fištamija), od leta 1791 pa stanovanje vsakokratnega »šefa dežele« (*Landeschef*).⁷⁰ To je bil v času nastajanja pisem Franca Franza baron Jožef Kamilo Schmidburg, dolgoletni guverner ljubljanskega oziroma ilirskega gubernija (1822–1840), ki je med drugim s simpatijami spremljal slovensko kulturno ustvarjanje, zaradi česar mu je bil posvečen prvi zvezek *Kranjske Čbelice* (1830).⁷¹

Guvernerja Schmidburga je pot vsak delovni dan vodila po Gosposki ulici do jugozahodnega roba Novega trga, kjer je imel uradne prostore. Tesna povezanost državne oblasti s kranjsko deželno samoupravo oziroma podrejenost slednje najvišjemu državnemu uradniku v deželi se je več kot nazorno odražala v dejstvu, da je bil v deželni hiši ali lontovžu (*Landhaus*) na Novem trgu (h. št. 201, danes palača SAZU) tako sedež gubernija kakor stanovskega poverjeniškega urada na čelu deželnih stanov (ob njiju pa še deželnega kameralnega in vojaškega plačilnega urada). Vsakokratni guverner je namreč hkrati opravljal funkcijo predsednika poverjeniškega urada kranjskih deželnih stanov.⁷² Od ponovne vzpostavitve leta 1818, devet let po ukinitvi v dobi Ilirskih provinc, so bili deželni stanovi enako kot prej štirje – prelati, gospodje, vitezi in deželnoknežja mesta –, vendar niso imeli več nobene pomembne pristojnosti; celo vladarjeve zahteve po davkih so lahko samo še sprejemali v vednost.⁷³

⁶⁵ Costa, *Reiseerinnerungen*, str. 2.

⁶⁶ Costa, *Reiseerinnerungen*, str. 2–3 in 6.

⁶⁷ Valenčič, Oblikovanje Ljubljane, str. 144.

⁶⁸ Costa, *Reiseerinnerungen*, str. 20.

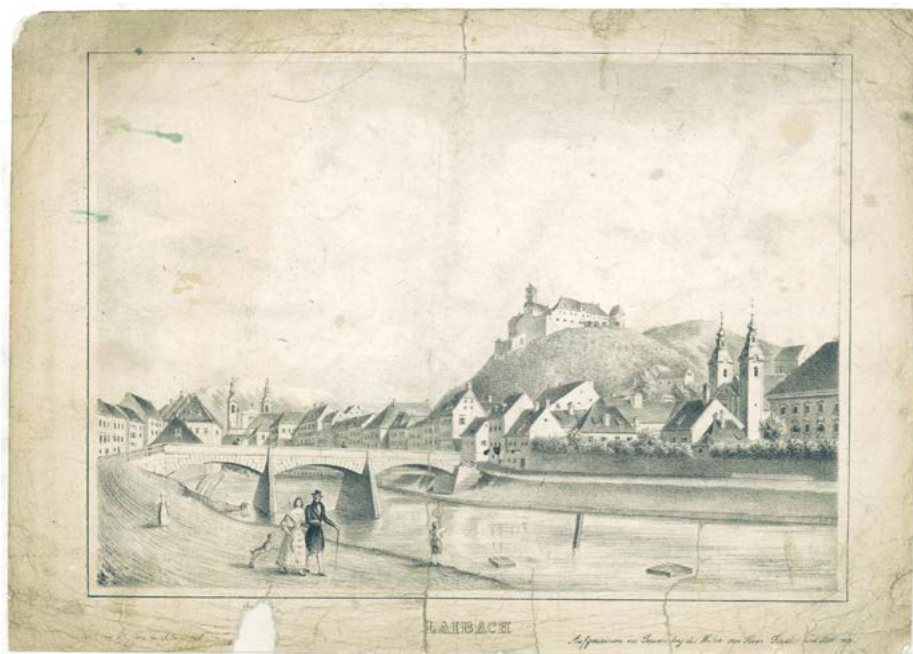
⁶⁹ Golec, Slovenska toponimika, str. 344.

⁷⁰ Costa, *Reiseerinnerungen*, str. 20–21. – O poimenovanju Fištamija gl. Golec, Slovenska toponimika, str. 326 in 344.

⁷¹ Andrejka, Vrhovni predstavniki, str. 105 in 109. Prim. Melik, Ljubljana v Lipičevem času, str. 528. Guverner Schmidburg je po šematizmu ljubljanskega gubernija prebival na naslovu: »in der Burg 212« (*Schematismus des Laibacher Gouvernements*, str. 31).

⁷² Costa, *Reiseerinnerungen*, str. 21; *Schematismus des Laibacher Gouvernements*, str. 31, 79 in 109.

⁷³ Žontar, *Struktura uprave*, str. 224–227; Costa, *Reiseerinnerungen*, str. 21.

Henrik Ferstler: Šentjakobski most, 1838
(hrani Narodni muzej Slovenije, inv. št. G-2510, foto: Tomaž Lauko).

Breg s Šentjakobskim mostom, ok. 1830 (hrani Mestni muzej, inv. št. 1054).

Območje Novega trga in Gosposke ulice tja do Zoisove hiše na Bregu je nudilo streho več državnim uradom,⁷⁴ zato bi ga lahko imenovali kar »ljubljska upravno-politična četrt«. Končevala se je z rečnim pristaniščem na Bregu (z glavnim carinskim uradom), tj. v prometno najživahnejšem delu Ljubljane,⁷⁵ če izvzamemo glavno cesto med Dunajem in Trstom, ki je tekla mimo mesta, po zahodnem obrobju Kapucinskega predmestja in Gradišča. V zvezi z Ljubljanico, ki jo bomo prešli čez t. i. Novi most (Šentjakovski) na Bregu, je Costa zapisal, da je Ljubljana sicer izgubila prej tako priljubljene vožnje po reki, ki naglo teče po (tedaj še) globoki strugi, veliko lepša pa sta postala njena bregova; hiše so dobile prijaznejši videz, le na redkih je še videti umazanijo in nečistočo.⁷⁶

Medtem ko je bila najvišja politična oblast koncentrirana na Novem trgu, je na drugi strani Ljubljane, v Stiškem dvorcu na Starem trgu (h. št. 151), domovalo najvišje pravosodno oblastvo z dolgim sestavljenim uradnim nazivom C.-kr. mestna in deželna pravda, kazensko, merkantilno in menično sodišče; nedaleč stran pa je bil v Hrenovi ulici na Žabjaku preiskovalni zapor (h. št. 80 in 82).⁷⁷ Stiški dvorec, sedež »ljubljske sodne četrti«, je stal ob edinem prostornejšem trgu starega mesta, ki je nastal pozno, šele po požaru in nato porušenju jezuitskega kolegija konec 18. stoletja, od katerega je ostala samo cerkev sv. Jakoba. Med cerkvijo in Stiškim dvorcem je od jožefinske dobe stala stavba redute v domeni deželnih stanov, finančno tesno povezana z gledališčem onstran Ljubljane, ki so ga stanovi med drugim vzdrževali iz njenih prihodkov, kot piše Costa. V Franzevem času so v reduti ob pustu potekali plesi v maskah, živ pa je bil tudi še spomin na prostozidarsko ložo med francosko zasedbo.⁷⁸

Edina prava, sicer ozka cesta skozi stari del mesta je popotnika preko Starega trga in mimo Tranče pripeljala do Mestnega trga ali Placa, na katerem sta dominirala mestni magistrat, na novo pozidan dobrih sto let prej, in Robbov vodnjak, tedaj šele osemdesetletnik, po Costi najlepši kiparski javni spomenik v Ljubljani.⁷⁹ Magistrat, ki ga Costa imenuje »samo« rotovž (*Rathaus*), je bil sedež mestne politične, ne pa več tudi sodne oblasti, t. i. mestne pravde, ki so jo združili z že omenjeno deželno pravdo. Po restavraciji avstrijske oblasti so mestni magistrat na območju nekdanjih Ilirskih provinc imela samo še glavna mesta pokrajin (v Ljubljani, Gorici in Trstu), na Štajerskem pa tudi druga mesta in mnogi trgi. Ljubljanski politično-ekonomski magistrat, kot se je uradno imenoval, ni bil voljen, ampak postavljen organ, ki ga je vodil župan z dvema magistratnima svetnikoma.⁸⁰ Obravnavano dobo je močno zaznamoval dolgoletni agilni župan, domačin Janez Nepomuk Hradecky, na čelu mesta od leta 1820 do smrti 1846. Med drugim je z razumevanjem in simpatijo gledal na prizadevanja slovenskih preporoditeljev.⁸¹

Tako kot je Hradecky četrt stoletja »gospodaril« na magistratu, baron Schmidburg pa nekaj krajšo dobo kot guverner v Lontovžu, je 35 let, od leta 1824 do smrti 1859, kot »cerkveni gospod« Ljubljano obvladoval škof Anton Alojzij Wolf. Ta rojeni Idričan si je trajno mesto v slovenski kulturi zagotovil kot mecen in organizator.⁸² Na drugi strani mu ni uspelo ljubljanski škofiji povrniti naslova

⁷⁴ Costa, *Reiseerinnerungen*, str. 25.

⁷⁵ Costa, *Reiseerinnerungen*, str. 23–24.

⁷⁶ Costa, *Reiseerinnerungen*, str. 13.

⁷⁷ Costa, *Reiseerinnerungen*, str. 23; *Schematismus des Laibacher Gouvernements*, str. 91–97.

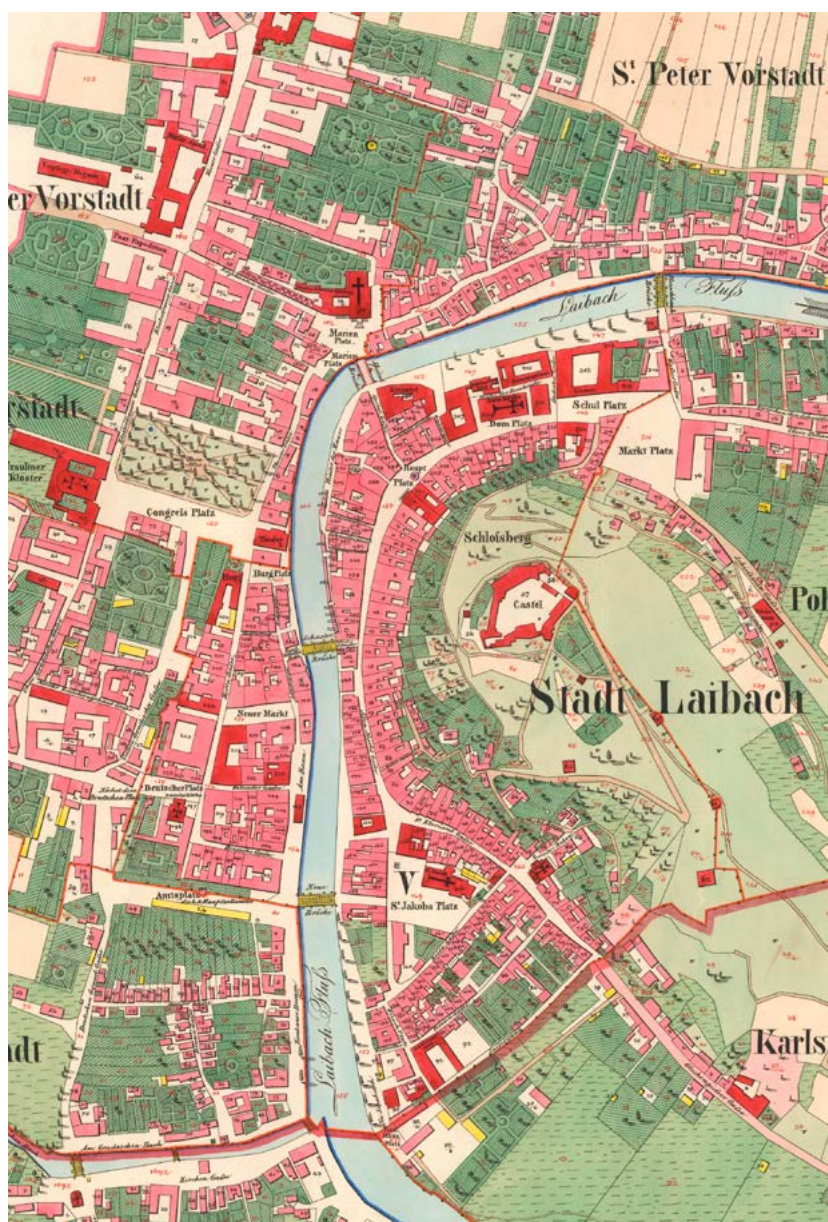
⁷⁸ Costa, *Reiseerinnerungen*, str. 33.

⁷⁹ Costa, *Reiseerinnerungen*, str. 13 in 20.

⁸⁰ Polec, *Kraljestvo Ilirija*, str. 162; Žontar, Ljubljana in uprava, str. 549; *Schematismus des Laibacher Gouvernements*, str. 44–45.

⁸¹ Kidrič, »Hradecky, Janez Nepomuk« (geslo v SBL).

⁸² Dolinar, »Wolf, Anton Alojzij« (geslo v SBL).

Središče Ljubljane na franciscejskem katastru, ok. 1840.

nadškofije in metropolije, ampak le naziv knezoškof za njene škofo, se je pa ozemlje škofije v začetku tridesetih let dokončno izenačilo z obsegom Kranjske.⁸³ Ljubljanska »škofijska četrt«, kjer je Wolf stoloval, se je tako rekoč stikala z »magistratno četrtjo« ter obsegala večji del območja med Mestnim in Šolskim trgom, tedaj imenovanega Stolni trg (*Dom-Platz*). Na njegovi severni strani so si tako kot danes sledili škofijska palača, stolnica sv. Nikolaja in stolno župnišče, nasproti hiše stolnih kanonikov, zadaj na prostoru med stolnico in Ljubljanico pa je stalo bogoslovno semenišče.⁸⁴

Od semenišča, kjer so se v tem času porajali zametki slovenske narodne vzgoje,⁸⁵ je bilo samo nekaj korakov do začetka »ljublanske šolske četrti«, ki jo je utelešal Šolski trg (*Schul-Platz*). »Šolska stavba«, v kateri so, kot pravi Costa, domovale »vse šole od teologije navzdol do normalke«,⁸⁶ je v slovenski (kulturni) zgodovini znana pod imenom Licej. Leta 1786 v licejsko stavbo prezidani frančiškanski samostan (danes tržnica na Vodnikovem trgu) je poleg normalke nudil streho šestletni latinski gimnaziji in liceju s tremi študijskimi stolicami: filozofskemu, medikokirurškemu in teološkemu študiju.⁸⁷ Kot enega od neobveznih predmetov so na liceju od leta 1817 poučevali tudi slovensko filologijo, sprva imenovano slovanska, in sicer od začetka, vso Franzevo dobo in še čez slovničar Franc Metelko.⁸⁸ Ta v Franzevih pismih ni našel omembe, medtem ko je licejski knjižničar Matija Čop kronistovo pozornost pritegnil vsaj s svojo nesrečno smrtjo (35/126). Vsekakor je treba povedati, da je leta 1831 v pritličju liceja prve razstavne prostore dobil novoustanovljeni, sicer že deset let prej (1821) zasnovani kranjski deželni muzej, ustanova kranjskih deželnih stanov, leta 1839 pa se mu je pridružilo še muzejsko društvo.⁸⁹

Preden se prek Špitalskega mostu podamo na levi breg Ljubljanice, nazaj proti izhodišču na Kongresnem trgu, tik pred mostom ne gre prezreti Kresije, ene redkih stavb Franzevega časa, katere ime je živo še danes, čeprav jo je po potresu nadomestila naslednica. Tako so začeli imenovati poslopje meščanskega špitala v tedaj še vijugavi Špitalski ulici (današnji Stritarjevi), potem ko se je leta 1816 vanj preselil okrožni urad za Gorenjsko ali kresija (nemško *Kreisamt*), po katerem je dobila ime.⁹⁰

Veduto Marijinega trga (današnjega Prešernovega) na drugi strani Ljubljanice, na stičišču Šentpeterskega in Kapucinskega predmestja, je tako kot danes obvladovalo pročelje že omenjene frančiškanske, prej avguštinske cerkve. Poleg poti, ki je čez Špitalski most vodila v mesto, so se tu stikale še tri poti. Ena je šla proti vzhodu k Sv. Petru, kjer se je v terezijanski dobi oblikovala »ljublanska vojaška četrt« s t. i. Šentpetersko vojašnico.⁹¹ Odkar Ljubljančani niso več hodili za pogrebi k Sv. Petru, ampak k Sv. Krištofu, se tu, če so šli čez Špitalski most in Marijin trg, niso več obrnili na desno, ampak na levo, šli do Dunajske ceste (današnje Slovenske) in po tej navzgor proti Bežigradu. Na minljivost življenja sta jih na tej poti opozarjala dva špitala, oba v ukinjenih samostanih⁹² – na levi strani ceste

⁸³ Dolinar, »Wolf, Anton Alojzij« (geslo v SBL); Kralj, Versko in cerkveno življenje, str. 179.

⁸⁴ Costa, *Reiseerinnerungen*, str. 22.

⁸⁵ Kralj, Versko in cerkveno življenje, str. 177.

⁸⁶ Costa, *Reiseerinnerungen*, str. 22.

⁸⁷ *Schematismus des Laibacher Gouvernements*, str. 155–157, 159–160 in 162. O organiziranosti liceja in gimnazije gl. Ciperle, *Podoba velikega učilišča*, str. 163–238.

⁸⁸ Ciperle, *Podoba velikega učilišča*, str. 173–174, 226–229; Kolarič, »Metelko, Franc Serafin« (geslo v SBL).

⁸⁹ Costa, *Reiseerinnerungen*, str. 29–30. – O tem natančno: Kotar, *Od ustanovitve*, str. 23–51.

⁹⁰ *Schematismus des Laibacher Gouvernements*, str. 40–41; Costa, *Reiseerinnerungen*, str. 25; Kopriva, *Ljubljana skozi čas*, str. 51–52.

⁹¹ Costa, *Reiseerinnerungen*, str. 23. – Vojaški sferi je v pričujoči monografiji posvečeno posebno poglavje Mihe Šimca.

⁹² V pričujoči monografiji je zdravstvenim razmeram in bolnišnicam posvečeno posebno poglavje Katarine Keber.

Franz pl. Kurz zum Thurn und Goldenstein: Ljubljanski licej, ok. 1840
(hrani Narodni muzej Slovenije, inv. št. R-486, foto: Tomaž Lauko).

vojaški špital v nekdanjem samostanu klaris,⁹³ malo naprej na desni strani, na Ajdovščini, pa civilni špital s pridruženimi ustanovami, nastanjen v nekdanjem samostanu bosonogih avguštincev.⁹⁴

Veliko bolj priljubljen cilj od vojašnice, špitalov in pokopališča je bil južno od Marijinega trga – Kongresni trg, do katerega je z Marijinega trga vodila Gledališka ulica (*Theater-Gasse*), prvotno Kapucinska (danes Wolfova in del Kongresnega trga), imenovana po stanovskem gledališču na mestu današnje Filharmonije.⁹⁵ Gledališče iz leta 1765, v pismih Franca Franza ena najpogostejše omenjenih ljubljanskih lokacij, je prvotno res stalo ob tej ulici, ko namreč še ni bilo Kongresnega trga, nastalega šele v letih po ljubljanskem kongresu 1821. Malo pred kongresom se je dvignila kvaliteta ljubljanskega gledališkega življenja, še posebej pa nato sredi tridesetih let, kot pravi Costa, ki gledališče navaja kot prvega med »ljubljskimi kraji zabave« (*Vergnügungsorten Laibach's*) in v tesni navezavi z njim že omenjeno reduto.⁹⁶ Za glavni kraj te vrste, namenjen eliti prebivalstva (*Hauptvergnügungsort der Elite der Bevölkerung Laibach's*), pa je štel Kazino, stavbo na drugem, severozahodnem koncu

⁹³ Costa, *Reiseerinnerungen*, str. 23; Kopriva, *Ljubljana skozi čas*, str. 154.

⁹⁴ Costa, *Reiseerinnerungen*, str. 27; Kopriva, *Ljubljana skozi čas*, str. 158.

⁹⁵ Valenčič, *Zgodovina ljubljanskih uličnih imen*, str. 34.

⁹⁶ Costa, *Reiseerinnerungen*, str. 32–33. Gledališču je v pričujoči monografiji posvečeno posebno poglavje Tanje Žigon in Toneta Smoleja.

Anton Jurmann: Marijin trg z mostom nadvojvode Franca Karla (naslednikom Špitalskega mostu), ok. 1850 (hrani Narodni muzej Slovenije, inv. št. G-1405, foto: Tomaž Lauko).

Kongresnega trga, ki je odprla vrata na prelomu v leto 1838. Franz o njej govori kot o novi Kazini (npr. 37/255 in 37/284), za razliko od stare. Ta je po obnovitvi kazinskega društva delovala v najetih prostorih v Gosposki ulici (h. št. 214), prejšnje, leta 1833 razpuščeno kazinsko društvo pa je domovalo na Mestnem trgu (h. št. 5).⁹⁷

Osrednji del Kongresnega trga, leta 1822 zasajeni drevored Zvezda (*Sternallee*), je Costa upravičeno označil kot »resnični okras mesta« (*in der That eine Zierde der Stadt*), ki je tako rekoč v njegovem središču, skoraj v štirikotniku med uršulinsko cerkvijo in gledališčem, (spodnjim) gradom (*Burg*) in stavbo Kazine. Imenoval ga je tudi punčica očesa (*Augapfel*) Ljubljančanov, ki je starim in mladim močno prirasla k srcu; če bi jim jo kdo hotel vzeti, bi to pomenilo napad na njihovo javno življenje.⁹⁸

Naj bo sprehoda po Ljubljani Franca Franza dovolj. Pomudili smo se samo pri izbranih pomembnih točkah kranjske prestolnice, ne da bi omenili sleherni, ki jo lahko najdemo v njegovih pismih baronu Erbergu. Ob strani smo pustili dvorce in priljubljene cilje v neposredni okolici mesta, začeni s parkom Tivoli, ter večino javnih spomenikov, o katerih je Costa povedal, da je Ljubljana z njimi revna (*arm*).⁹⁹

Končno še omenimo, da se je za glavno mesto Kranjske ravno v času Franca Franza utrjevala današnja slovenska oblika imena Ljubljana. Kot je v uvodu v predstavitev mesta zapisal Costa, je Franc Metelko njegovo ljudsko ime Iblana (*im Munde des Volkes*) etimologiziral v svoji slovnici leta 1825.¹⁰⁰

⁹⁷ Costa, *Reiseerinnerungen*, str. 32–33.

⁹⁸ Costa, *Reiseerinnerungen*, str. 37–38.

⁹⁹ Costa, *Reiseerinnerungen*, str. 9.

¹⁰⁰ Costa, *Reiseerinnerungen*, str. 8.

NAMESTO SKLEPA

Ljubljana, po kateri je hodil kronist Franc Franz in v pismih Erbergu zapustil poročila o njenem utripu, je bila torej v njegovem času na eni strani tradicionalno mesto srednjeveškega izvora s stabilnimi institucijami in z »dolgotrajnimi« nosilci vodilnih javnih položajev (knezoškof Wolf, guverner Schmidburg, župan Hradecky), na drugi strani pa je vse bolj prihajala do izraza modernizacija, ki je v mesto vedno hitreje vstopala zlasti po zgraditvi železnice, česar Franz ni več doživel.

S temi besedami bi njegov čas in prostor strnjeno označil zgodovinar. Umetnostni zgodovinar ali urbanist bi imel nekoliko drugačen pogled, v katerem bi bila v ospredju pozni barok in bidermajer, literarni zgodovinar pa bi v pisma ujeti čas Franca Franza prav gotovo razmejil z dvema Prešernovima življenjskima mejnikoma: malo zatem, ko je ljubljanski kronist začel svojo korespondenco, je največji slovenski pesnik v trnovski cerkvi prvič ugledal Primičevo Julijo, v letu Franzevega odhoda v večnost pa je v Prešernovi prisotnosti omahnil v smrt Andrej Smole. Toda svet Franca Franza ni bil isti kot Prešernov, s katerim si je delil prostor in čas, prav tako ni bil svet slikarstva, kiparstva in stavbarstva. Prešernovega kroga se je kronist, kot smo že omenili, samo bežno dotaknil z omembo Prešernove pesmi na zastavi, ki jo je ljubljansko strelsko društvo darovalo domačemu 17. pehotnemu polku (35/196), z opisom utopitve »bibliotekarja, prej profesorja« Matije Čopa (35/126), pri čemer je pokojnemu namenil samo priimek brez osebnega imena, in še skromneje, ko je zgolj ošvrknil pogreb »Poljaka Korytka« (39/022). Povedano potrjuje, da so v »mali« Ljubljani predmarčne dobe tudi v višjih in intelektualnih krogih, ki so bili glavni predmet kronistovega poročanja, obstajali različni, pogosto vzporedni svetovi.

Financiranje

Prispevek je nastal v okviru raziskovalnega projekta J7-2604 (Latinske in nemške kronike na Slovenskem) in raziskovalnega programa P6-0052 (Temeljne raziskave slovenske kulturne preteklosti), ki ju iz javnega proračuna sofinancira Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

SI AS – Arhiv Republike Slovenije

AS 176, Franciscejski kataster za Kranjsko

AS 730, Gospodstvo Dol

LITERATURA IN OBJAVLJENI VIRI

Andrejka, Rudolf: Vrhovni predstavniki državne uprave na Kranjskem od 1747 do 1941. *Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo* 24, 1943, str. 103–111.

- Baš, Angelos: K stavbnemu in zemljiškemu značaju Ljubljane v franciscejskem katastru. *Slovenski etnograf* 5, 1952, str. 76–100.
- Baum, Wilhelm: *Klagenfurt. Geschichte einer Stadt am Schnittpunkt dreier Kulturen*. Klagenfurt, Wien: Kitab Verlag, 2002.
- Buntak, Franjo: Povijest Zagreba. Zagreb: Nakladni zavod Matice Hrvatske, 1996.
- Ciperle, Jože: Ljubljansko šolstvo 1774–1884. *Zgodovina Ljubljane. Prispevki za monografijo. Gradivo s posvetovanj o zgodovini Ljubljane* 16. in 17. novembra 1983 v Ljubljani (ur. Ferdo Gestrin za uredniškim odborom). Ljubljana: »Kronika«, časopis za slovensko krajevno zgodovino in Zgodovinsko društvo Ljubljana, 1984, str. 189–198.
- Ciperle, Jože: *Podoba velikega učilišča ljubljanskega. Licej v Ljubljani 1800–1848*. Ljubljana: Slovenska matica, 2001.
- Costa, Heinrich: *Reiseerinnerungen aus Krain*. Laibach, 1848.
- Dolinar, France M.: Jožefinizem in janzenizem. *Zgodovina Cerkve na Slovenskem* (ur. Metod Benedik). Celje: Mohorjeva družba, 1991, str. 153–171.
- Golec, Boris: K podobi Ljubljane po kongresu leta 1821. Stavbe in njihovi lastniki v franciscejskem katastru. *Kronika* 69, 2021, št. 1, str. 43–88.
- Golec, Boris: Slovenska toponimika Ljubljane do prvega tiskanega popisa toponimov iz leta 1787. *Kronika* 70, 2022, št. 2, str. 307–362.
- Haupt-Ausweis über die Einteilung des Laibacher Gouvernements in Provinzen, Kreise, Sektionen, Bezirksobrigkeiten, Hauptgemeinden, Untergemeinden und Ortschaften, nebst deren Häuser und Seelenzahl in Jahre 1817*. [Laibach, 1817].
- Kemperl, Metoda: Arhitekturna podoba Ljubljane in nastanitvene možnosti v času kongresa. *Kongres po kongresu. Ob 200-letnici ljubljanskega kongresa* (ur. Gregor Antoličič). Ljubljana: Slovenska matica; ZRC SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa, 2022 (Odstiranj; 7), str. 35–60.
- Kongres po kongresu. Ob 200-letnici ljubljanskega kongresa* (ur. Gregor Antoličič). Ljubljana: Slovenska matica; ZRC SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa, 2022 (Odstiranj; 7).
- Kopriva, Silvester: *Ljubljana skozi čas. Ob latinskih in slovenskih napisih in zapisih*. Ljubljana: Borec, 1989.
- Kotar, Jernej: Od ustanovitve Kranjskega deželnega muzeja v Ljubljani do odhoda kustosa Henrika Freyerja (1821–1852). *Narodni muzej Slovenije: 200 let* (ur. Tomaž Lazar et al.). Ljubljana: Narodni muzej Slovenije, 2021, str. 23–63.
- Krajevni leksikon Slovencev v Italiji. Druga knjiga: Goriška pokrajina* (ur. Aldo Rupel). Trst: Založba Devin, 1995.
- Krajevni leksikon Slovencev v Italiji. Prva knjiga: Tržaška pokrajina* (ur. Miloš Bufon in Aleksej Kalc). Trst: Založništvo tržaškega tiska, 1990.
- Kralj, Franc: Versko in cerkveno življenje v dobi dozorevanja slovenskega naroda (zgodovinski oris). *Zgodovina Cerkve na Slovenskem* (ur. Metod Benedik). Celje: Mohorjeva družba, 1991, str. 173–194.
- Lipič, Fran Viljem: *Topografija c.-kr. deželnega glavnega mesta Ljubljane z vidika naravoslovja in medicine, zdravstvene ureditve in biostatike*. Ljubljana: Znanstveno društvo za zgodovino zdravstvene kulture Slovenije, 2003.
- Lippich, Fr.[anz] Wilhelm: *Topographie der k. k. Provinzialhauptstadt Laibach, im Bezug auf Natur- u. Heilkunde, Medizinalordnung u. Biostatik*. Laibach, 1834.
- Mal, Josip: *Zgodovina slovenskega naroda. Najnovejša doba*. Celje: Družba sv. Mohorja, 1928–1939.
- Melik, Vasilij: Družba na Slovenskem v predmarčni dobi. *Obdobje romantike v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi. Mednarodni simpozij v Ljubljani od 26. do 28. junija 1980* (ur. Boris Paternu et al.). Ljubljana: Univerza Edvarda Kardelja, Filozofska fakulteta, Znanstveni inštitut, PZE za slovanske jezike in književnosti, 1981, str. 513–523.
- Melik, Vasilij: Ljubljana v Lipičevem času. V: Lipič, Fran Viljem: *Topografija c.-kr. deželnega glavnega mesta*

- Ljubljane z vidika naravoslovja in medicine, zdravstvene ureditve in biostatike*. Ljubljana: Znanstveno društvo za zgodovino zdravstvene kulture Slovenije, 2003, str. 525–528.
- Polec, Janko: *Kraljestvo Ilirija. Prispevek k zgodovini razvoja javnega prava v slovenskih deželah. I. del. (Z eno karto.)*. Ljubljana: Založba Zvezne tiskarne in knjigarne, 1925 (Splošna knjižnica št. VI).
- Povijest Rijeke* (ur. Danilo Klen). Rijeka: Skupština općine; Izdavački centar Rijeka, 1988.
- Schematismus des Laibacher Gouvernements im Königreiche Illyrien für das Jahr 1835*. Laibach, [1835].
- Slovenski zgodovinski atlas* (ur. Drago Bajt in Marko Vidic). Ljubljana: Nova revija, 2011.
- The Max Weber Dictionary. Key Words and Central Concepts* (ur. Richard Swedberg in Ola Agevall). Stanford: Stanford University Press, 2016.
- Trojedna kraljevina. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2024 (<https://enciklopedija.hr/clanak/trojedna-kraljevina>).
- Valenčič, Vlado: Oblikovanje Ljubljane v prvi polovici XIX. stoletja. *Kronika* 14, 1966, št. 3, str. 141–152.
- Valenčič, Vlado: *Zgodovina ljubljanskih uličnih imen*. Ljubljana: Zgodovinski arhiv, Partizanska knjiga, 1989 (Gradiva in razprave 9).
- Wiesflecker, Peter: Bevölkerungsentwicklung. *Geschichte der Stadt Graz. Band I. Lebensraum – Stadt – Verwaltung* (ur. Walter Brunner). Graz: Stadt, Eigenverlag, 2003, str. 311–334.
- Zagreb. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2024 (<https://www.enciklopedija.hr/clanak/66685>).
- Žontar, Jože: Ljubljana in uprava Kraljestva Ilirije. V: Lipič, Fran Viljem: *Topografija c.-kr. deželnega glavnega mesta Ljubljane z vidika naravoslovja in medicine, zdravstvene ureditve in biostatike*. Ljubljana: Znanstveno društvo za zgodovino zdravstvene kulture Slovenije, 2003, str. 545–550.
- Žontar, Jože: Ljubljana v 18. in prvi polovici 19. stoletja. *Zgodovina Ljubljane. Prispevki za monografijo. Gradivo s posvetovanja o zgodovini Ljubljane 16. in 17. novembra 1983 v Ljubljani* (ur. Ferdo Gestrin z uredniškim odborom). Ljubljana: »Kronika«, časopis za slovensko krajevno zgodovino in Zgodovinsko društvo Ljubljana, 1984, str. 157–176.
- Žontar, Jože: *Struktura uprave in sodstva na Slovenskem od srede 18. stoletja do leta 1848*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 1998.

SPLETNE STRANI

- Dolinar, France M.: »Wolf, Anton Alojzij« (<https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi844842/>)
- Kidrič, France: »Hradecky, Janez Nepomuk« (<https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi237908/>)
- Kolarič, Rudolf: »Metelko, Franc Serafin« (<https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi363425/>)

LJUBLJANA IN THE TIME OF THE CHRONICLER FRANZ FRANZ. A DEMOGRAPHIC, TOPOGRAPHIC, AND INSTITUTIONAL VIEW OF THE "ILLYRIAN CAPITAL"

In the period, during in which the retired Captain Franz Franz compiled his chronicle reports (1832–1840), his contemporaries could thoroughly inform themselves about Ljubljana by reading *Topographie der k. k. Provinzialhauptstadt Laibach* (The Topography of the Imperial Royal Provincial Capital of Ljubljana), written by Dr. Franz Wilhelm Lippich in 1834. The second fundamental source for the discussion about Ljubljana in the 1830s and early 1840s is a slightly more recent but more

exhaustive and revealing description of Ljubljana, provided by Heinrich Costa in his *Reiseerinnerungen aus Krain* (Travel Memories from Carniola) from 1848. The presentation of the capital of the Duchy of Carniola in Franz's time is further underscored by (new) statistical and descriptive data obtained from the then both printed and unprinted official sources.

In the said period, Ljubljana—or Laibach in German—was, albeit informally and for the only time in its history, the seat of a kingdom, even if merely a nominal one. The Kingdom of Illyria (1816–1849), named after the Napoleonic Illyrian Provinces (1809–1913) and constituting one of the six kingdoms in the Austrian Empire, never developed into a unified administrative political entity. Rather, its territory was governed by two relatively independent gubernia seated in Ljubljana and Trieste, respectively, which were directly subordinate to Vienna. As a result, the city played a less important political administrative role than during the four-year period of French occupation, when Ljubljana was the capital of the Illyrian Provinces (an integral part of the Napoleon's French Empire), exerting its rule over the largest territory in its history. An incomparably greater contribution to Ljubljana's recognition was made by the Congress of the Holy Alliance in 1821, when it remained at the centre of Europe's attention for months as the “informal capital of (continental) Europe”.

From the European perspective, Ljubljana was a minor regional centre. The population census of 1830 counted altogether 12,141 inhabitants in the city and its seven suburbs. Compared to the time of French occupation, Ljubljana stagnated in the field of education, having abandoned the third-level education and returning to the gymnasium and lyceum. The restoration of Austrian rule also led to the reestablishment of the Carniolan provincial estates (1818) as the body of provincial self-administration, albeit with severely truncated competences. In the church-administrative area, too, Ljubljana failed to reclaim the role it had briefly played as the seat of archdiocese and metropolis, being demoted to the rank of a diocesan seat. The progress of the Carniolan and informal “Illyrian” capital could therefore be primarily observed in its economic activities.

In Franz's time and the nineteenth century in general, Ljubljana was overshadowed, especially by the rapidly growing Trieste, the Habsburg Monarchy's main outlet to the sea, and partly also by Graz. When further compared to other neighbouring regional centres, such as Gorizia, Klagenfurt, Zagreb, and Rijeka, it becomes clear that the “Illyrian capital” was, in fact, in no regard a leader during the 1830s and early 1840s. What it did, however, is grow into a more beautiful, organized, modernized, and especially more widely recognized city than it was at the beginning of the nineteenth century and all preceding centuries.

The second part of the article walks the reader through Ljubljana, starting from Kongresni trg (Congress Square)—in a way the new centre of the city, named after the Ljubljana Congress (1821)—through the “political”, “judicial”, “magistrate”, “diocesan”, and “school” quarters, and then back to Kongresni trg. The author stops at selected locations, that is, important institutions which also found their way into Franz's correspondence, most notably at the theatre and the Kazina building as the main gathering places of the city's elite.

PLEMSTVO V BIDERMAJERSKI LJUBLJANI SKOZI PISMA FRANCA FRANZA

Predmarčna doba je bila ne le na Slovenskem, pač pa v celotni Habsburški monarhiji nekakšen labodji spev plemstva kot družbene elite. Pred dokončno odpravo fevdalnih odnosov leta 1848 je plemstvo še vedno igralo pomembno, pravzaprav odločilno vlogo. Plemiči so bili zemljiški gospodje, še vedno so zasedali najpomembnejše položaje v vojski, upravi, Cerkvi in politiki. Čeprav so se ubadali z naraščajočimi finančnimi težavami, so bili še vedno sorazmerno premožni, zato so bili središče družabnega življenja. Tudi Kranjska in Ljubljana v tem pogledu nista bili izjema.

Sestava plemstva v Ljubljani je bila podobna kot v drugih večjih mestih, ki so bila hkrati upravna središča. Po eni strani je v mestu živelo domače, »avtohtono« plemstvo, ki je bilo na Kranjskem prisotno več desetletij ali celo stoletij in je pretežno še sodilo med zemljiške gospode, po drugi strani pa je bilo tu prisotno uradniško plemstvo, ki se je v Ljubljani znašlo po službeni dolžnosti. Med njimi so prevladovali prišleki iz drugih delov Habsburške monarhije, ki so v Ljubljani ostali le nekaj let, preden jih je kariera odpeljala na drugo delovno mesto.

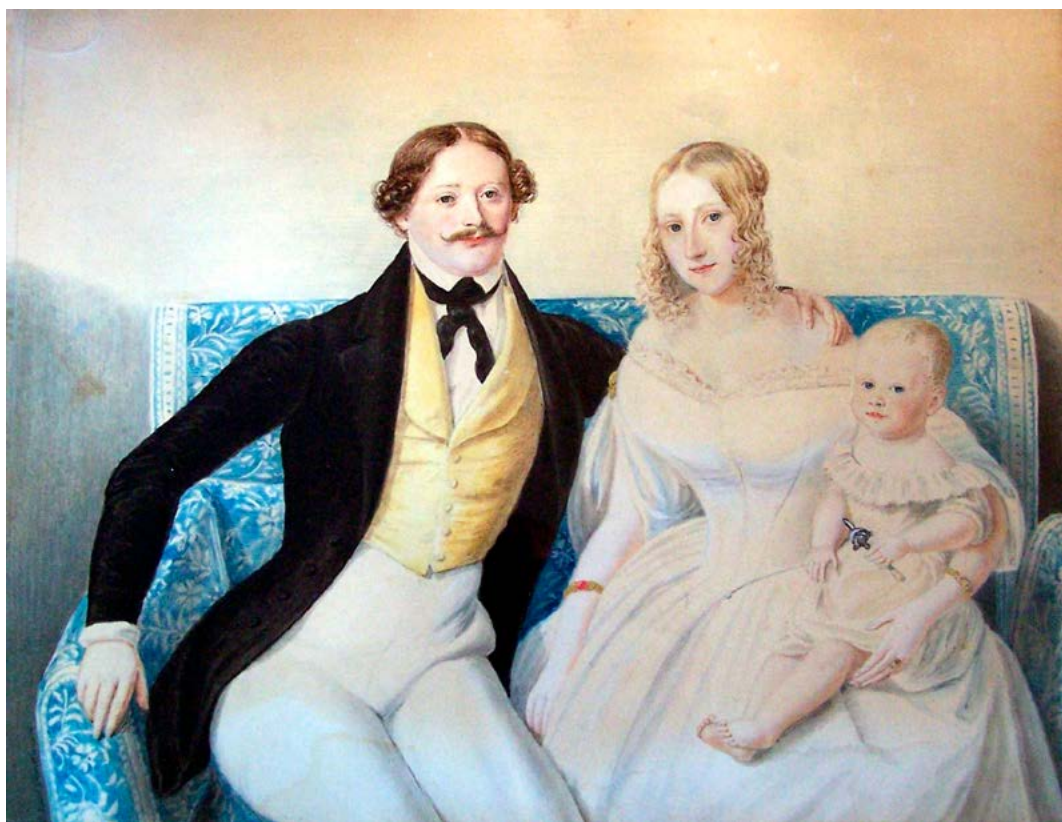
S plemstvom ali vsaj s krogi, v katerih je plemstvo prevladovalo, se je družil tudi upokojeni stotnik Franc Franz, ki je skoraj desetletje (1832–1840) Jožefu Kalasancu Erbergu v Dol pri Ljubljani pisno poročal o dogajanju v Ljubljani. Zato je razumljivo, da v njegovih pismih prav plemstvo zaseda velik del prostora. Hkrati je treba upoštevati, da je tudi sam Erberg kot baron pripadal plemstvu in bil z mnogimi plemiškimi družinami v bližnjem ali daljnem sorodstvu, zato ga je nedvomno zanimalo, kaj počnejo in kaj se z njimi dogaja. In Franz mu je pri tem zelo rad ustregel.

DOMAČE PLEMSTVO

V primerjavi s 17. in 18. stoletjem se je število plemiških rodbin na Kranjskem precej skrčilo,¹ a kljub temu je bilo v predmarčni Ljubljani še vedno kar lepo število domačih plemiških rodbin. Nekatere od njih so imele poleg matičnih gradov na podeželju svoje mestne palače (npr. Auersperg, Lazarini, Lichtenberg-Janežič itn.), spet drugi plemiči so v Ljubljani prebivali zgolj občasno in so v mestu najemali stanovanja: družina grofa Barba je sprva najela stanovanje nasproti križevniške cerkve, hlev pa pri baronu Lichtenbergu (35/155); čez nekaj let se je preselila v knežji дворец, v katerem je imela najeto stanovanje tudi baronica Codelli, ki ji je odstopila del prostorov (37/52).

Na čelu kranjskega plemstva so bili nedvomno Auerspergi kot ena najstarejših in najuglednejših kranjskih plemiških rodbin. Njihovi začetki segajo globoko v srednji vek, saj jim na Kranjskem

¹ Gl. zlasti raziskave Maje Žvanut (Od viteza do gospoda; Plemiške zgodbe) in Marka Štuhca (*Besede, ravnanja in stvari*).

Jožef grof Auersperg (1812–1883) z ženo Hermino (1820–1893) in prvorojencem Hannom (1838–1861)
(hrani: družina Auersperg, Gradec).

sledimo že v 11. stoletju. Rodbina je imela vedno dovolj moških potomcev, da ni izumrla, hkrati pa se je razdelila v več linij in se razširila po celotni Srednji Evropi.² V predmarčni dobi je na Kranjskem obstajalo več rodbinskih vej, med katerimi je bila najpomembnejša glavna veja s Turjaka. Glava družine, grof Vajkard, je umrl junija 1833, torej ravno ob začetku Franzeve korespondence. Skozi Franzeva pisma nato lahko spremljamo Vajkardovo vdovo Terezijo in njene hčere, od katerih se je poročila le ena – Pavlina (njen mož je bil Henrik baron Gerliczy, uradnik na Reki) (33/37), ostale hčere pa so ostale doma ob materi in bile njene spremljevalke na družabnih prireditvah v mestu in na potovanjih na Dunaj, v Gradec ali različne toplice. V pismih sledimo tudi zgodbi starejšega sina Jožefa (mlajši Rihard Rainer je bil v ozadju), ki je družinsko dediščino prevzemal pod okriljem neporočenega strica Benedikta, se izšolal v Gradcu (34/39) in se leta 1837 poročil z mokriško sestrično Hermino grofico Auersperg (37/130). V Franzevi korespondenci so zabeležena rojstva njegovih prvih otrok (38/83, 39/202), pa tudi spori z družino (37/139), ki dajejo slutiti, zakaj so njegove sestre ostale neporočene.³ Franz pogosto omenja Benedikta, ki je bil sicer precej družaben, prirejal je ples in se udeleževal fantovščin, vendar je bil že nekoliko v letih in je umrl

² O Auerspergih gl. predvsem Preinfalk, *Auerspergi*.

³ Jožef sestram ni izplačal dediščine, kot je bila določena v očetovi oporoki (Preinfalk, *Auerspergi*, str. 124–125).

leto pred Franzem (1839).⁴ Zanimivo je, da v Franzevih pismih zaman iščemo obvestilo o njegovi smrti, kar napeljuje na domnevo, da se morda nekatera pisma niso ohranila; težko si namreč predstavljamo, da Franz Erbergu takšnega dogodka ne bi omenil.

Druga veja Auerspergov so bili Auerspergi z Mokric, ki so pri Franzu omenjeni precej redkeje kot njihovi turjaški sorodniki. V prvih letih korespondence se v pismih pojavijo predvsem takrat, ko so prišli v Ljubljano, pozneje pa od družinskih članov v ospredje stopi predvsem že omenjena Hermina, ki ji je kot ženi družinskega poglavarja pripadlo posebno mesto tako znotraj družine kakor v kranjski plemiški družbi. Poleg Hermine je nekaj več pozornosti požela njena starejša sestra Ema, ki je bila umetniško precej nadarjena (38/38) in družabna (38/16), a je novembra 1838 komaj 20-letna podlegla škrlatinki (38/257).

Anton Aleksander grof Auersperg je kot predstavnik veje s Šrajbarskega turna v Franzevi korespondenci omenjen bolj poredko, saj je bil po več mesecev na potovanjih in zato odsoten iz Kranjske. Franzu se je zdel zelo zanimiv njegov spor s pesnikom Karlom Johannom Braunom vitezom Braunthalom (1802–1866) leta 1837 o identiteti pesnika Anastasiusa Grüna (Auerspergov psevdonim), očitno pa je to zanimalo tudi Erberga, saj mu je Franz prepisoval celotno korespondenco med akterjema, ki je bila javno objavljena v *Allgemeine Zeitung* (37/187, 37/229 in 37/253).⁵ Ena zadnjih omemb Antona Aleksandra je povezana z njegovo zaroko z Marijo grofico Attems v začetku leta 1839 (39/65), vendar pa poročila o poroki iz julija tega leta⁶ v pismih ni, kar znova odpira vprašanje o ohranjenosti vseh pisem.

Precej pogostejše kot Anton Aleksander je v pismih omenjena njegova mati Cecilija, ki je bila (odtujena) žena Franzevega stanodajalca Leopolda barona Lichtenberg-Janežiča. Čeprav je bila zaradi druge poroke z Lichtenbergom »le« baronica, jo Franz vztrajno naslavlja z »grofica Lichtenberg«, verjetno zaradi njene prve poroke z grofom Auerspergom.⁷ Zanimivi so zlasti opisi njene smrti julija 1836 sredi najhujše epidemije kolere. Pred boleznijo se je baronica sicer umaknila v svoj dvorec Jama v Šiški, a ko se je tam vpričo nje zgrudil eden njenih služabnikov, jo je od strahu zadela kap in je po nekaj dneh umrla (36/89, 36/137, 36/142). Po njeni smrti v ospredje stopita njeni mlajši hčeri Nina in Sofija (starejša Terezija je bila takrat že poročena), ki sta se nemudoma lotili iskanja ženinov. V zvezi s tem se je prav po Franzevi zaslugi ohranila zabavna zgodba, povezana s Sofijinimi snubci. Eden od njih je bil gubernijski koncipist Karel Hufnagl, ki je redno zahajal v Šiško in se sprehajal pod oknom svoje nesojene izbranke, ta pa je na okno nastavila lutko in jo oblekla v svoje obleke. Hufnagl, ki je bil kratkoviden, je bil prepričan, da mu grofična vrača naklonjenost, ta pa se mu je posmehovala (37/256). Kot grofica Auersperg je imela nedvomno višje cilje kot postati žena nekega uradnika. Leta 1838 se je poročila s Karlom baronom Schweigerjem (38/129).

Poleg grofovske linije Auerspergov je obstajala tudi knežja linija, katere člani pa so vsi že več desetletij živeli zunaj Kranjske, predvsem na Spodnjeavstrijskem in Češkem. Na Kranjsko je občasno zahajal le »šef« celotne linije, ki je pregledoval svoje posesti na Kočevskem, Dolenjskem in v Istri. V Franzevem času je bil to mladi Karel Auersperg, imenovan Carlos (1814–1890), ki je

⁴ NŠAL, ŽA Ljubljana – Sv. Nikolaj, M 1836–1866, fol. 21.

⁵ Gl. tudi prispevek Tanje Žigon in Toneta Smoleja.

⁶ DGS, Pfarre Graz – Hl. Blut, TrB 1828–1842, fol. 195.

⁷ Franz v pismih večkrat uporabi ta način naslavljanja žensk, ne nazadnje tudi pri Erbergovi ženi, ki je bila sicer rojena grofica Attems, a je bila zaradi poroke z Erbergom le baronica. V vseh pismih jo praviloma omenja kot grofico, celo kot »grofico Erberg« (39/15).

knežji naziv in vrhovni položaj v družini še kot najstnik prevzel leta 1827, po zgodnji smrti očeta Viljema. Franz je dvakrat poročal o njegovem obisku Ljubljane. Prvič je mladi knez prišel avgusta 1834 v spremstvu svojega svetovalca, na poti nazaj dva meseca pozneje pa se je udeležil enega od ljubljanskih kazinskih večerov (34/178, 34/219). Drugič je bil v Ljubljani maja 1840. Takrat ga je spremljala mati, ki je obisk Kranjske izkoristila tudi za obisk Dolenjskih Toplic, ki so bile ravno tako v njihovi družinski lasti (40/67, 40/70).

Veliko prostora je v Franzevi korespondenci namenjenega baronom Lazarinijem. Rodbina, katere korenine segajo v Benetke, se je na Kranjskem zasidrala v 17. stoletju, plemiški status pa ji je bil posredno potrjen leta 1687 s sprejetjem v kranjske deželne stanove. Razdelila se je na jablaniško in gotniško linijo, slednja pa pozneje še na smledniško in čušpersko vejo.⁸ V Franzevi korespondenci se pojavljajo člani vseh linij, vendar različno pogosto. Franz najredkeje omenja člane jablaniške linije, ki so v Ljubljano prihajali zgolj občasno (npr. 40/53). Po drugi strani lahko precej podrobno spremljamo barona Franca Lazarinija s Smlednika, ki je po očetovi smrti leta 1832 prevzel družinsko posest in se tri leta pozneje poročil z Elizabeto (35/135), drugorojeno hčerko ilirskega guvernerja Jožefa Kamila barona Schmidburga. Franz poroča o rojstvu in smrti Lazarinijevega sina Kamila (36/100, 36/104), rojstvu hčere Eveline (37/282) in smrti žene Elizabete (38/28). Drugič se je Lazarini poročil z Ano grofico Brandis, a že po Franzevi smrti, oktobra 1840.⁹ Če so tovrstni podatki dosegljivi tudi v drugih virih, zlasti matičnih knjigah, pa se moramo izključno Franzu zahvaliti, da se je ohranila zgodba o Lazarinijevi nesreči pri baronih Rasternih na Češeniku. Ko se je Lazarini tam v začetku oktobra 1836 udeležil lova, se mu je po nesreči sprožila lovska puška in ga ranila v kolk. Baron je moral dlje časa preživeti v postelji, bali so se, da bo morda ostal hrom, a je k sreči okrevljal (36/216, 36/218).

Čušperska veja Lazarinijev, s katero je imel Franz več stikov in jo je tudi večkrat obiskal, je imela drugačno dinamiko. Na čelu družine je bil stari Ludvik Dizma, ki pa je proti koncu Franzeve korespondence postajal dementen (40/70) in je umrl na isti dan kot Franz, 29. avgusta 1840.¹⁰ Njegovi številni sinovi so bili kot uradniki in častniki raztreseni po monarhiji in so se le občasno vračali domov, kljub temu pa je Franz dokaj zvesto sledil dogodkom v njihovem življenju (npr. poroke in rojstva otrok), saj je z nekaterimi od njih osebno prijateljeval. Tako je bil septembra 1837 navzoč pri slovesu Ludvika Lazarinija ml. (1805–1882), ki se je po obisku očeta in družine vračal k svojemu polku. Po Franzevih besedah je bilo slovo zelo ganljivo, on sam pa je nastopal v vlogi tolažnika (37/202). Na Kranjskem je od sinov starega Ludvika Dizme ostal le najstarejši Alojz, ki mu je oče že pred tem predal Čušperk.¹¹

Podoben status kot Lazariniji so imeli baroni Codelliji. Tudi oni niso sodili med zelo staro plemstvo – v plemiški stan jih je proti koncu 17. stoletja povzdignil cesar Leopold I., njegova vnukinja Marija Terezija pa je družini sredi 18. stoletja podelila baronski naziv. Codelliji so na Kranjskem (in Goriškem) v 19. stoletju sodili med pomembnejše in premožnejše družine, v veliki meri po zaslugi podjetnega Petra Antona Codellija (1660–1727), ki je obogatel s trgovino ter svoje premično in nepremično premoženje pred smrtjo spremenil v fidejkomis.¹² Podobno

⁸ Gl. Lazarini, *Zgodovina rodbine Lazarini*.

⁹ Lazarini, *Zgodovina rodbine Lazarini*, str. 258.

¹⁰ NŠAL, ŽA Kopanj, matične knjige, M 1812–1854, fol. 50.

¹¹ Smole, *Graščine*, str. 130.

¹² Preinfalk, »Codelli pl. Fahrenfeld« (geslo v SBL).

Franc Ksaver baron Lazarini (1802–1860)
(hrani: družina Lazarini, Ljubljana).

kot pri Auerspergih in Lazarinijih je tudi pri Codellijih družinski oče Anton Codelli umrl v začetku Franzeve korespondence (1832),¹³ tako da je družinske vaje prevzel njegov najstarejši in istoimenski sin Anton. Zato se pri Franzu vsaj v začetku pojavlja precej pogosto, tudi zaradi poroke z najstarejšo guvernerjevo hčerko Antonijo baronico Schmidburg (34/76, 34/77). Pozneje je bil zaradi službe precej odsoten iz Kranjske, zaradi česar ga v pismih zasledimo le občasno. To še bolj velja za njegovega mlajšega brata Karla, ki je pozneje nadaljeval rod na Kranjskem, saj Anton ni imel otrok. V Franzevih poročilih so precej pogosteje omenjene mati vdova Elizabeta Codelli in tri hčere, zlasti najstarejša Viktorija, ki se je poročila z gubernijskim tajnikom in poznejšim okrožnim glavarjem Ludvikom baronom MacNevenom (1795–1873) (35/201).

Od starih kranjskih plemiških rodbin se v Franzevi korespondenci pojavljajo še grofje Lichtenberg. Sprva so se pisali Schwab, v 16. stoletju pa so kot kognatski (po ženski strani) sorodniki srednjeveških izumrlih Lichtenbergov prevzeli njihov priimek. Tudi ta rodbina se je skozi stoletja močno razvejala in se ustalila po številnih gospostvih na Kranjskem, vendar je v 19. stoletju njena ekonomska moč precej oslabela. Prodati je morala številna gospostva, po katerih se je nekoč imenovala (Snežnik, Tuštanj, Smuk), so pa nekateri posamezniki v predmarčni dobi še vedno zasedali pomembne funkcije, predvsem na deželni ravni.¹⁴ Franz Lichtenberge omenja sorazmerno pogosto, vendar ne podrobno. Pri njem je veliko bolj v ospredju baron Leopold Lichtenberg-Janežič (1781–1858), v čigar hiši na Novem trgu je živel. Baron je sicer pripadal isti »hiši« kot grofje Lichtenbergi, vendar veji, ki je bila v 17. stoletju izpuščena iz baronskega in grofovskega povzdiga, zato je šele v 18. stoletju »izsilila« vsaj baronski naziv.¹⁵ Leopold je bil v Franzevem času zadnji predstavnik omenjene veje. Poročen je bil s Cecilijo baronico Billichgrätz (vdovo Auersperg), s

¹³ NŠAL, ŽA Kamnik, M 1812–1835, fol. 146.

¹⁴ Za Lichtenberge gl. predvsem Slana, Lichtenbergi na Tuštanju.

¹⁵ Slana, Lastniki dvorca Jablje, str. 233–242.

Jožef Tominc: Leopold baron Lichtenberg-Janežič (1781–1858) in njegova žena Ceciliya (roj. baronica Billichgrätz, vdova grofica Auersperg) (1786–1836) (Narodna galerija, NG S 381 in NG S 1647).

katero pa se ni razumel in je živel ločeno od nje.¹⁶ Po njeni smrti leta 1836 se je podal v iskanje nove žene. V zvezi s tem se je omenjalo več kandidatk, npr. bogato baronico Wimpffen (38/191), pozneje se je zaročil z mlado grofico Klementino Welsersheimb, a je zaroka propadla (39/87). Pred oltar je drugič stopil šele leta 1851, nekaj let pred smrtjo.¹⁷ S pomočjo Franzevih pisem lahko danes spremljamo drobce iz baronovega življenja, zlasti njegova potovanja, bolezni in ljubezenske dogodivščine. Franz je bil precej dobro poučen tudi o baronovi materi Hiacinti, ki je bila razpeta med Ljubljano in družinskim dvorcem Črni Potok pri Litiji. Baronica je bila precej v letih in je imela številne zdravstvene težave, tako da so jo pogosto obiskovali zdravniki in ji puščali kri (npr. 37/52). Kljub temu se je izkazala kot zelo trdoživa gospa, ki je preživela marsikoga, tudi Franza.¹⁸

Baronica Hiacinta Lichtenberg je bila rojena grofica Blagaj in torej članica še ene stare in ugledne kranjske grofovsko rodbine. Njene korenine so segale v srednjeveško Hrvaško, kjer se je rod imenoval Babonići, ob koncu srednjega veka pa so pred osmanskimi Turki pribežali na Kranjsko, kjer so postali grofje Blagaji (Ursini-Blagaj).¹⁹ Franz pogosto omenja Hiacintine sorodnike grofe Blagaje iz boštanske veje, še pogostejše pa nečaka grofa Riharda iz Polhovega Gradca in njegovo ženo Antonijo, roj. baronico Billichgrätz.²⁰ Zakonca sta bila brez otrok in sta po smrti Antonijine sestre Cecilije (Auersperg/Lichtenberg) kratek čas skrbela za njeni neporočeni hčeri, Nino in Sofijo Auersperg. Franz v pismih omeni tudi načrtovano potovanje

¹⁶ Gl. tudi Preinfalk, *Auerspergi*, str. 203.

¹⁷ Preinfalk, *Plemiške rodbine*, 7, str. 73.

¹⁸ Umrla je 18. decembra 1842 v dvorcu Črni Potok (NŠAL, ŽA Šmartno pri Litiji, M 1842–1875, fol. 3).

¹⁹ O Blagajih gl. predvsem Preinfalk, *Plemiške rodbine*, 5, str. 255–276 (s tam navedeno literaturo).

²⁰ O zakoncih Blagaj gl. tudi zbornik *Gospod z rožo*, zlasti članke v tematskem sklopu »O grofu Rihardu Ursiniju Blagaju in Blagajevem volčinu« (str. 45–168).

zakoncev Blagaj do Wieliczke na Poljskem, kjer je bil direktor tamkajšnjega rudnika soli grofov polbrat Franc Blagaj, vendar se je potovanje zaradi grofičinega slabega zdravstvenega stanja končalo že v Špitalu ob Dravi (39/111).

Med pomembnejšimi kranjskimi plemiškimi rodbinami, ki jih Franz sorazmerno pogosto omenja, velja omeniti še barone Schweiger, ki so bili takrat razdeljeni na dve liniji – otoško (z Otočca) in ruperčvrško.²¹ Z dolenskega Rakovnika so v Ljubljano pogosto prihajali grofje Barbo-Waxenstein,²² del plemiške elite so bili tudi baroni Rastern, ki so bili graščaki na Česeniku pri Domžalah, sicer pa so večinoma živeli v Ljubljani, kjer so imeli v lasti Gruberjevo palačo in hišo v Križevniški ulici.²³ Pozabiti ne smemo na barone Zois, ki so bili nenehno na poti med ljubljansko palačo na Bregu in dvorcem Brdo pri Kranju, večkrat pa so zahajali tudi v двореc Javornik pri Koroški Beli, ki ga danes ni več.²⁴ Franz je Erbergu redno poročal tudi o dogajanju pri grofih Thurnih. Najbolj je bil seznanjen s člani t. i. linije Zbelovo-Celje, ki je v 18. stoletju živela v Celju, v 19. stoletju pa se je eden njenih članov, Jožef, priženil na grad Krumperk in tam osnoval lastno vejo, ki se je končala že z njegovimi otroki. Leta 1836 je namreč umrl Jožefov istoimenski neporočeni sin Jožef ml. (36/34), ki je z oporoko (oziroma več njenimi izvodi) povzročil nemalo zmede in razburjenja med sorodniki (36/36), njena glavna posledica pa je bila, da je Krumperk prešel v roke njegove starejše sestre Barbare, poročene baronice Rechbach, in s tem v roke baronov Rechbach, ki so grad obdržali še skoraj stoletje.²⁵ V Ljubljani so v Franzevem času živeli tudi bratranci krumperških Thurnov, torej družina Antona Kamila, mlajšega brata Jožefa st., ki so se aktivno udeleževali ljubljanskih družabnih dogodkov. Precej manjkrat so omenjeni sorodniki iz radovljiške veje, čeprav so bili s palačo na Novem trgu 4 Franzevi sosedje, vendar očitno niso prav dostikrat prišli v Ljubljano. Leta 1835 je omenjen požar v Radovljici, ki je poškodoval njihov tamkajšnji двореc (35/84, 35/86). V Ljubljani se nekajkrat pojavijo še člani devinske veje Thurn-Hofer-Valsassina (34/150, 37/150), ki pa je že sredi 19. stoletja v moški liniji izumrla.²⁶

Pri Franzu se občasno pojavljajo tudi člani drugih kranjskih plemiških rodbin, a so njihove omembe dostikrat omejene zgolj na življenjske prelomnice (poroke, smrti), prihode v Ljubljano in odhode iz nje ali na udeležbo na kazinskih prireditvah. V tem okviru lahko omenimo rodbine Gasparini, Coppini, Apfalter, Gallenberg, Andrioli, Gall, Gusič, Flödnigg, Grimschitz, Kappus in Taufferer. Nekaj več omemb so bili deležni baroni Elsnerji,²⁷ ki so bili leta 1836 vpleteni v dediščinske peripetije po krumperškem graščaku Jožefu grofu Thurnu (njegova teta Barbara je bila poročena baronica Elsner) (36/36, 36/82), ter plemeniti Höfferni z Brda pri Lukovici,²⁸ ki so leta 1840 polnili predvsem črno kroniko: starejši sin je zaradi krivolova ustrelil nekega domačina, mlajši sin je bil zaradi sodelovanja pri umoru zaprt in so mu odvzeli plemiški naziv, ena od sester pa je zapustila moža in kradla v Postojni (40/44). Med kranjske rodbine so se šteli

²¹ O Schweigerjih gl. Preinfalk, *Plemiške rodbine*, 4, str. 136–154.

²² O Barbih gl. Preinfalk, *Plemiške rodbine*, 5, str. 9–54.

²³ O Rasternih gl. Preinfalk, *Plemiške rodbine*, 7, str. 172–192.

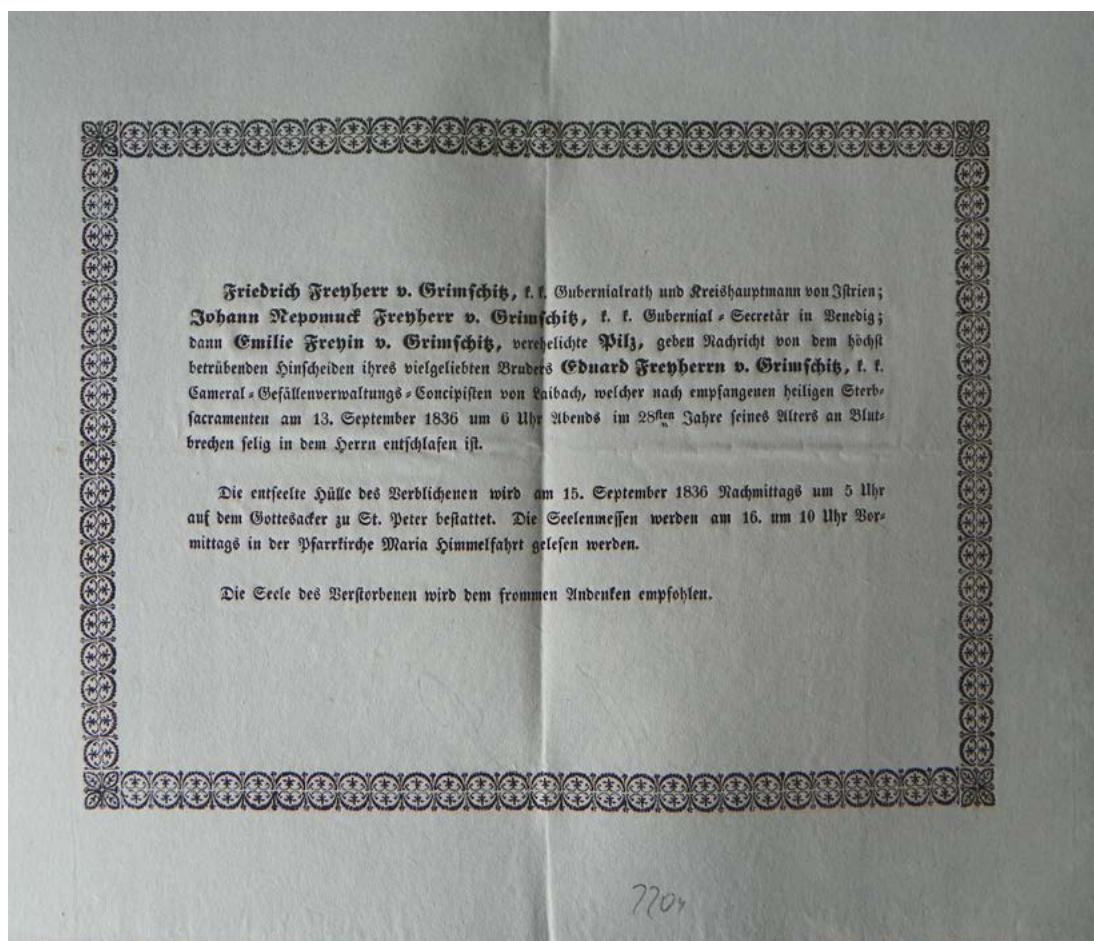
²⁴ O Zoisih gl. Preinfalk, *Plemiške rodbine*, 3, str. 185–199.

²⁵ Smole, *Graščine*, str. 247.

²⁶ O radovljiški veji grofov Thurnov gl. Preinfalk, Die Grafen Thurn-Valsassina, str. 363–374; podatki za krumperško in devinsko vejo so povzeti po SI ZAL LJU 340, šk. 19.

²⁷ O Elsnerjih gl. Golec, Zadnji člani, str. 128–130.

²⁸ O Höffernih gl. Potočnik, *Grad Brdo*, str. 73–76.

Osmrtnica za Edvardom baronom Grimschitzem, september 1836 (priloga k pismu 36/200).

tudi grofje Coronini, ki so imeli kot dediči po Cobenzlih obsežno posest na Kranjskem,²⁹ Franz pa je največ črnila pretil zaradi mladega grofa Ernesta, ki je bil »kriv« za nezakonskega otroka gospodične pl. Klosenau, a se je pozneje kljub temu poročil z njo (37/272, 39/26). Zelo pogosto je Franz Erbergu poročal o Francu Jožefu grofu Hohenwartu, npr. o njegovih povezavah s Kranjskim deželnim muzejem (33/132, 33/136) in njegovem sporu z Janezom Nepomukom baronom Busetom (36/143, 36/174). Novice o Hohenwartu so Erberga nedvomno posebej zanimale, saj sta bila svaka (Hohenwartova žena Margareta je bila Erbergova sestra).³⁰ V Franzevih pismih je seveda močno prisotna tudi sama družina Erberg – Franz je Erbergu poročal o njegovi ženi in hčeri, kadar sta se sami odpravili v Ljubljano, še več (sicer posrednih) informacij pa vsebujejo Franzeva osebna pisma, v katerih omenja baronovo družino.³¹

²⁹ Gl. Preinfalk in Košak, »Cobenzl« (geslo v SBL) in zbornik *I Cobenzl*.

³⁰ O povezavah Erbergov in Hohenwartov gl. Preinfalk, *Plemiške rodbine*, 4, str. 50–53.

³¹ Gl. prispevek Mihe Preinfalka o Francu Franzu zasebno.

URADNIŠKO PLEMSTVO

Poleg domačega plemstva je ljubljansko elito sestavljalo sorazmerno veliko pripadnikov uradniškega plemstva. Izraz uradniško plemstvo sicer običajno označuje tiste plemiče, ki so plemiški naziv dobili na podlagi svoje uradniške kariere. V širšem smislu pa bomo na tem mestu s tem izrazom zajeli vse nosilce javnih funkcij s plemiškim statusom, ne glede na to, ali so sodili med staro, fevdalno plemstvo ali pa so predstavljali uradniško plemstvo v ožjem pomenu besede.

Struktura ljubljanskega uradništva kaže, da so najvišje položaje zasedali pretežno plemiči, in to tako na ravni gubernija in dežele oziroma okrožij kot na področju sodstva. To so bili praviloma tujci, prišleki iz drugih delov monarhije, ki jih je v Ljubljano pripeljala kariera. Nekateri so tu ostali dlje časa, nekaj let ali celo desetletij, praviloma pa so se hitro menjavali in odhajali na druga delovna mesta, tako da se na Kranjskem niso ustalili z morebitnim nakupom posesti. Kljub temu se je pogosto zgodilo, da so se sorodstveno povezali s tukajšnjim prebivalstvom, zlasti plemstvom. Najlepši tovrstni primer je bila družina barona Jožefa Kamila Schmidburga (1779–1846), ki je kot ilirski guverner zasedal najvišje mesto na uradniški hierarhični lestvici. Schmidburg (uradno Schenk pl. Schmidburg) je pripadal stari porenjski plemiški rodbini iz Trierja, ki ji je leta 1793 cesar Franc II. priznal baronski naziv in podelil inkolat na Češkem.³² Jožef Kamilo se je sicer rodil v Gradcu, a je mladost preživel na Češkem, kjer je začel kariero kot sodni uradnik. Pozneje je služboval tudi v Celovcu in Veroni, v Ljubljano pa je prišel leta 1822, potem ko je nezadovoljni cesar Franc I. odstavil prejšnjega ilirskega guvernerja Jožefa grofa Sweets-Sporcka.³³ Leta 1833, ko se začel redna Franzeva korespondenca, je bil torej Schmidburg guverner že 11. leto. Hkrati je bil najvišji predstavnik koroške uprave, saj sta bili Kranjska in Koroška združeni v skupni ilirski gubernij z glavnim mestom v Ljubljani. Guverner je, kot pritiče njegovemu statusu, z družino živel v vicedomskem dvorcu, imenovanem *Burg*, na Kongresnem trgu.³⁴ Dvorec ni bil le središče politične moči, pač pa tudi eno od središč družabnega življenja. Guverner in njegova žena Magdalena (rojena baronica Born) (1779–1871) sta pripravljala redne družabne prireditve, od soarej do plesov. »V četrtek je bil redni obisk pri Nj. Ekselenci g. guvernerju,« je Franz Erbergu poročal avgusta 1833 (33/24; gl. tudi 33/140).

Včasih so že napovedani dogodki odpadli ali pa se guverner ali njegova žena zaradi slabega počutja dogodka nista udeležila (34/272, 34/292). Guvernerja so namreč pestile številne zdravstvene težave, zlasti protin, zato je pogosto potoval v toplice, največkrat v Belo pri Železni Kapli (33/2), pozneje tudi v Bad Gastein (39/98), Karlove Vare in Marianske Lazne (40/81). Januarja 1840 je bil tako slab, da ni mogel stati pokonci (40/1, 40/13, 40/20). Imel je tudi težave z očmi (39/194), kar je bilo zanj na koncu usodno: leta 1845 so mu namreč poskušali odstraniti sivo mreno, vendar operacija ni uspela, tako da je leto pozneje (1846) po hudem trpljenju umrl.³⁵

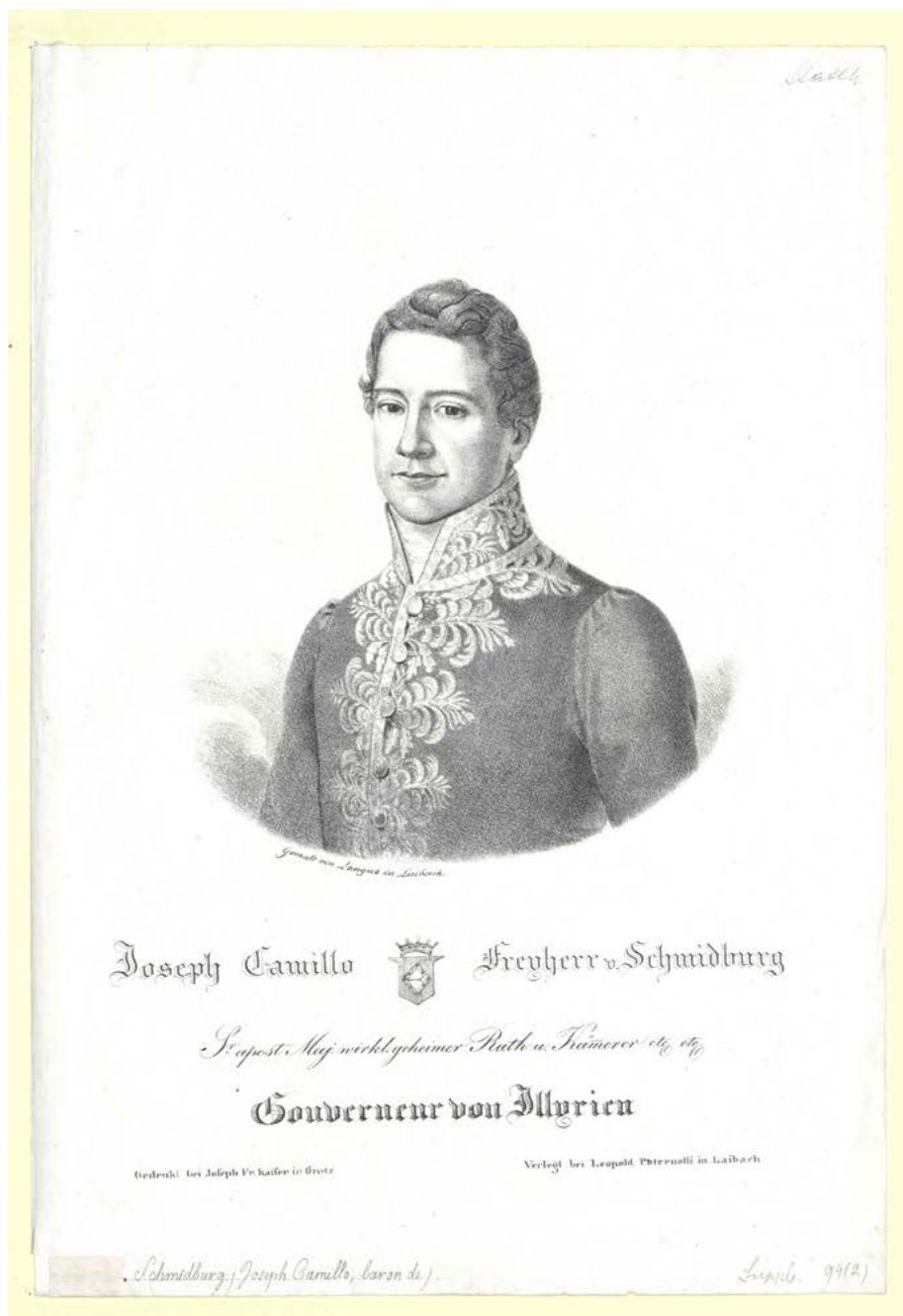
Kljub številnim boleznim je Schmidburg na položaju guvernerja vztrajal ves čas Franzeve korespondence in se je umaknil šele v letu Franzeve smrti, torej leta 1840. To pomeni, da je bil ne le službeno, pač pa tudi zasebno močno vpet v lokalno okolje. Ob prihodu v Ljubljano leta

³² O rodbini Schmidburg in njeni genealogiji gl. Wurzbach, *Biographisches Lexikon*, 30, str. 192–196, in različne letnike *Gothaisches Genealogisches Taschenbuch der Freiherrlichen Häuser*.

³³ O guvernerju Schmidburgu gl. npr. Šimac, *Prvi gradniki*, str. 135.

³⁴ Stavba je bila po potresu leta 1895 porušena, na njenem mestu pa so leta 1903 zgradili nov deželni dvorec, v katerem je danes univerza (Golec, *Slovenska toponimika*, str. 344).

³⁵ Kranjec, »Schmidburg, Jožef Kamilo, baron« (geslo v SBL).

Ilirski guverner Jožef Kamilo baron Schmidburg (1779–1846)
(Österreichische Nationalbibliothek, Wien, PORT_00151891_01).

1822 je imel enega sina in več hčera v starosti od dveh do trinajst let, ki so v naslednjih letih vsi odrasli in bili godni za poroko. In prav vsi so se odločili za člane lokalne elite oziroma domačih, pretežno kranjskih plemiških rodbin. Najstarejša Antonija je tako za moža vzela Antona barona Codellija s Turna ob Ljubljani (danes Kodeljevo) (34/76, 34/77), drugorojena Elizabeta je postala žena smledniškega graščaka Franca barona Lazarinija (35/135), mož hčere Frančiške pa je bil Franc Ksaver vitez (od leta 1861 baron) Kalchberg, graščak z dolenske Mirne (39/181). Še najdlje od doma je šla hči Doroteja oziroma Darja, ki se je poročila s Francem vitezom Rosenthalom, okrožnim komisarjem v Beljaku (35/142), a je bil tudi ta kmalu premeščen v Ljubljano (38/138). Franz dokaj podrobno opisuje nekatere od teh porok, zlasti Antonijino s Codellijem, kjer se je posvetil predvsem ženinovi fantovščini v Vodnikovi gostilni Pri kamniti mizi v Šiški (34/76), opisal pa je tudi razburjenje ob Frančiškini poroki s Kalchbergom, saj nevestina poročna obleka ni pravočasno prišla z Dunaja (39/181). Tudi guvernerjev edini sin Viktor je vzel domačinko iz Kranjske – baronico Alojzijo Schweiger-Lerchenfeld iz ruperčvrške veje. S to poroko, do katere je prišlo novembra 1840,³⁶ torej že po Franzevi smrti, se je očitno zapletalo, saj jo je Franz napovedal že konec leta 1836 (36/216) in še enkrat spomladi 1840 (40/62). Od guvernerjevih hčera je ostala neporočena le hči Matilda, ki je kot dama ustanove (*Stiftsdame*) do smrti leta 1874 živela v Ljubljani.³⁷ V mladosti je menda slovela kot lepotica, prav tako kot njena bodoča svakinja Alojzija Schweiger, in je bila ena od zvezd družabnih prireditev.³⁸

Če sledimo *Šematizmu za ljubljanski gubernij v Ilirskem kraljestvu* iz leta 1833,³⁹ ko se je začela Franzeva redna korespondenca, je bil torej na vrhu gubernijske uprave guverner Schmidburg (ki je imel še druge funkcije),⁴⁰ takoj pod njim pa je bil njegov namestnik, dvorni svetnik Karel grof Welsperg, ki je stanoval v Cekinovem gradu.⁴¹ Njegova starodavna rodbina je imela korenine v Pustriški dolini in obsežno posest na Južnem Tirolskem.⁴² Z Ljubljano očitno ni bil preveč zadovoljen, saj si je prizadeval, da bi ga premestili v Gradec (37/17), a je v Ljubljani ostal do upokojitve leta 1841. Tako je spomladi 1840 v Cekinovem gradu umrla njegova žena Henrieta (rojena baronica Türkheim), eden od stebrov ljubljanskega predmarčnega družabnega življenja. Organizirala je piknike za ljubljansko elito (36/55, 37/129, 39/68, 39/118); poleg tega je v moževem imenu nedvomno prirejala uradne in poluradne družabne dogodke – teh je bilo skoraj toliko kot pri guvernerju (npr. 37/10). V začetku leta 1840 je zbolela, a se je njeno stanje počasi izboljševalo (Franz je zapisal, da je njeno zmerjanje dober znak (40/3)), nato pa se je v začetku marca nenadoma zgrudila ob peči in umrla (40/36). Njenega pogreba se je udeležilo zelo veliko ljudi, sprevod se je vil od Cekinovega gradu do pokopališča pri Sv. Krištofu (40/39). Pozneje se je vdovec Welsperg poročil z Marijo grofico Stainach, tudi vdovo, domačinko iz Kranjske – rodila se je namreč kot grofica Thurn na Krumperku. Welspergovi otroci so za razliko od Schmidburgovih poročne partnerje iskali zunaj lokalne elite. Hči Helena je imela na ljubezenskem področju precej smole, saj sta se sfižili (vsaj)

³⁶ NŠAL, ŽA Novo mesto – Šmihel, P 1833–1861, fol. 36.

³⁷ NŠAL, ŽA Ljubljana – Sv. Nikolaj, M 1867–1893, str. 59.

³⁸ Korytko, *Korespondenca*, II, str. 78.

³⁹ *Schematismus für das Laibacher Gouvernement=Gebieth im Königreich Illyrien*, 1833.

⁴⁰ Bil je npr. predsednik stanovskih poverjenikov ter protektor Kmetijske družbe, Filharmonične družbe in Ilirske hranilnice.

⁴¹ Emil Korytko, ki mu je bil Welsperg zelo naklonjen in ga je pogosto vabil v goste, je zapisal, da ima grof »največjo in najgostoljubnejšo hišo« (Korytko, *Korespondenca*, II, str. 40).

⁴² O zgodovini grofov Welsperg in njihovi genealogiji gl. Wurzbach, *Biographisches Lexikon*, 54, str. 246–251, in različne letnike *Gothaisches Genealogisches Taschenbuch der Gräflichen Häuser*.

Karel grof Welsperg (1779–1873) (Österreichische Nationalbibliothek, Wien, PORT_00016271_01)

dve njeni zaroki. Najprej se je zanjo ogrel mladi stotnik Friderik Sunstenau v. Schützenthal, ki je v hišo zahajal že leta 1833 (33/75). Šest let pozneje je prišlo do uradne zaroke (39/2, 39/22), ki pa se iz neznanega razloga ni končala s poroko. Leto pozneje je Heleno snubil častnik Friderik grof Rohde, za katerega pa se je izkazalo, da je že poročen (40/34, 40/36, 40/62, 40/70). Morda so bila ta razočaranja kriva, da se je Helena poročila šele leta 1851, in sicer s hrvaškim plemičem Ferdinandom grofom Orssich-Slavetichem. Še bolj razburkano dekliško dobo je imela Helenina sestra Matilda, ki se ji je pri 28 letih zgodil moralni zdrs – kot neporočena je zanosila in nato nezakonskega otroka konec leta 1838 rodila pri teti v Innsbrucku (38/232, 39/37).⁴³ Morda je bil oče njenega otroka častnik Ernest vitez Gold (po materi član rodbine Zois), s katerim se je poročila poldrugo leto pozneje.⁴⁴ Tudi Helenin in Matildin brat Wolfgang Welsperg je za ženo vzel na pol domačinko, ki jo je gotovo spoznal v Ljubljani – Emilijo Micheli, katere mati je bila grofica Lichtenberg. Zanimivo je, da sta se poročila šele leta 1871, ko sta imela oba že več kot 50 let.⁴⁵

Tudi med drugimi gubernijskimi uradniki so prevladovali plemiči. Leta 1833 so bili npr. gubernijski svetniki Peter vitez Ziegler, Leopold grof Welsersheimb in Zeno grof Saurau. V družabnem življenju so igrali različne vloge, vsaj če sodimo po Franzu, saj se nekateri zelo pogosto omenjajo v njegovih pismih, drugi skoraj nič. Treba je tudi upoštevati, da je bil Franz morda z nekaterimi v tesnejših stikih in jih je zato večkrat omenjal. Ziegler je kmalu zapustil Ljubljano, saj je bil spoznan za krivega finančne poneverbe še iz časov, ko je služboval v Brucku na Muri (34/260). Grof Saurau, sicer štajerski deželan, se v pismih običajno omenja v povezavi s tombolami, precej pogosteje pa je Franz Erbergu poročal o grofu Welsersheimbu,⁴⁶ ki je s številno družino živel v Gruberjevi palači (40/53) – imel je deset otrok, od katerih so se mlajši rodili v Ljubljani, nazadnje sin Zeno (1835–1921) (imenovan po svojem botru, grofu Saurau) (35/235), ki je pozneje postal avstrijski feldcajmojster, politik in diplomat. Leta 1839 je Welsersheimb odšel za okrožnega glavarja v Celovec (39/4). Welsersheimbi so bili v ljubljanskem javnem življenju nedvomno bolj prisotni tudi zato, ker so bili sorodstveno povezani z nekaterimi tukajšnjimi plemiškimi družinami – sestra Leopolda Welsersheimba, Antonija, je bila poročena s Ferdinandom grofom Aichelburgom, ki je bil v Ljubljani eden od gubernijskih sekretarjev in hkrati graščak na Lisičjem pri Škofljici,⁴⁷ sestra slednjega, Serafina grofica Aichelburg (1791–1849), pa je bila žena Karla barona Zoisa (1775–1836). Tudi v naslednji generaciji je prišlo do povezav med družinami, saj se je Zoisova hči Serafina leta 1839 poročila z Welsersheimbovim bratom Gotfridom. To poroko, o kateri je Franz prav tako poročal Erbergu, je spremljala precejšnja negotovost, saj je vihar na Jadranskem morju oviral prihod ladje z ženinom iz Ancone, v kateri je služboval kot konzul. Ženinu je nazadnje le uspelo priti v Ljubljano in poroka je potekala z zamudo (39/67–72). Kar nekaj prahu je dvignila propadla zaroka med Leopoldovo hčerjo Klementino Welsersheimb in baronom Leopoldom Lichtenberg-Janežičem. Vdovec Lichtenberg, ki je bil od mlade grofične starejši skoraj štiri desetletja, se je z njo (za Franza nekoliko nepričakovano) zaročil januarja 1839 (39/19, 39/20), še aprila sta omenjena kot ženin in nevesta (39/71), a že konec maja je bilo vsega konec (»Tu se povsod govori o razpadli poročni zadevi g. bar. Leopolda Lichtenberga, pri čemer –

⁴³ Korytko je obe hčeri zelo hvalil kot lepi, prijazni in lepo vzgojeni (*Korespondenca*, II, str. 43, 74).

⁴⁴ NŠAL, ZA Koroška Bela, Matične knjige, P 1815–1861, str. 13.

⁴⁵ DGS, Pfarre Graz – Graben, TrB 1846–1872, str. 270.

⁴⁶ O zgodovini grofov Welsersheimb in njihovi genealogiji gl. Wurzbach, *Biographisches Lexikon*, 54, str. 232–242, in različne letnike *Gothaisches Genealogisches Taschenbuch der Gräflichen Häuser*.

⁴⁷ Smole, *Graščine*, str. 257.

Ferdinand grof Aichelburg (1788–1872) in njegova žena Antonija, rojena grofica Welsersheimb (1790–1878) (hrani: Wladimir Aichelburg, Dunaj).

glede na različne možnosti – krivdo bolj ali manj valijo nanj.» (39/87). Točnega razloga za razpad zveze Franz v pismih žal ne razkrije (zagotovo pa sta o tem z Erbergom govorila na štiri oči), le nekoliko nedoločno nesrečni izid napove nekaj dni prej: »Zaradi znanega nesrečnega naključja se je [baron] znašel v zelo velikih težavah, saj je bilo treba [...] preložiti nameravano poroko.« Razlog naj bi se skrival tudi v baronovi nenehni odsotnosti, ki jo je zahtevala prenova tako gradu Jablje kot ljubljanskega stanovanja zanj in za njegovo mater Hiacinto (39/76).

Tudi gubernijski sekretarji so bili vsi po vrsti plemiči, npr. že omenjena Anton baron Codelli in Ferdinand grof Aichelburg, pa Benedikt Mansuet pl. Fradeneck, Franc pl. Premierstein, Jožef baron Flödnigg in Ludvik baron Mac-Neven (oba pozneje okrožna glavarja), Friderik vitez Kreuzberg (tudi Creizberg) in Janez Nepomuk baron Spiegelfeld. Kar nekaj jih je bilo domačinov (Codelli, Premierstein, Flödnigg in Kreuzberg), ostali pa so se, čeprav tujci, kar dobro integrirali v kranjsko družbo. Fradeneck, sicer Korošec, je bil več let začasni kustos Kranjskega deželne muzeja,⁴⁸ MacNeven, prišlek iz Prage z irskimi koreninami, pa se je s poroko s sestro Antona Codellija tudi sorodstveno zasidral v Ljubljani.⁴⁹

Tudi na ravni okrožij so bila vodilna mesta praviloma rezervirana za plemiče. Ljubljansko okrožje je med letoma 1828 in 1838 vodil Jožef Fluck († 1841), ki sprva sicer ni bil plemenit, si je pa za svojo službo plemiški naziv s predikatom »Leidenkron« prislužil leta 1834.⁵⁰ Ljubljansko družabno kroniko so s porokami polnile predvsem njegove hčere – leta 1837 sta pred oltar stopili kar dve, Marija in Jakobina. Prva se je poročila z Edvardom baronom Zoisom iz Gradca (1813–1857) (37/240), druga pa je vzela nadporočnika Jožefa Schwarzenberga (1801–1850), svaka

⁴⁸ Kotar, *Od ustanovitve*, str. 26–33.

⁴⁹ Gl. Preinfalk, *Plemiške rodbine*, 7, str. 127.

⁵⁰ AT ÖStA/AVA Adel HAA AR 244.19 (gl. tudi 33/114).

Andrej vitez Buzzi (1779–1864), predsednik mestne in deželne pravde (wikipedija).

Antona barona Zoisa. Pri prvi poroki se je Franzu zdelo vredno omeniti, da ženin ni zahteval dote, temveč zgolj nevesto in njen klavir (37/224), drugi par pa se je soočal s številnimi preprekami. O tej poroki se je sicer govorilo že maja 1836 (36/91), a je bilo treba najprej čakati na dovoljenje vojaških oblasti in zagotoviti kavcijo v višini 6000 goldinarjev (36/93), nazadnje pa se je kot pogoj za sklenitev zakonske zveze (morda na zahtevo nevestine družine) pojavila še zahteva po Schwarzenbergovem napredovanju v stotnika (36/99). Kaj se je dogajalo v naslednjih mesecih, Franz ne pove, a do poroke je nato le prišlo, in sicer avgusta 1837 – »končno«, kot je zapisal Franz –, ko je bil ženin še vedno nadporočnik (37/172).

Flucka je na mestu okrožnega glavarja zamenjal že omenjeni Ludvik baron MacNeven, ki se je priženil h baronom Codellijem. Precej pogosto se v Franzevih pismih pojavlja glavar novomeškega okrožja Friderik baron Rechbach (1789–1843), sicer Korošec iz Celovca, saj sta imela oba z ženo (roj. grofico Strassoldo) v Ljubljani sorodnike, veliko manj pa postojnski Klemen grof Brandis (1798–1863), ki je bil Štajerec (graščak na Betnavi in Slivnici pri Mariboru)⁵¹ in ga je pot redko zanesla v Ljubljano. Maja 1834 ga je tu dohitela vest o hudi bolezni in nato smrti žene Adrienne na Betnavi (34/101). Naslednje leto ga je kot okrožni glavar v Postojni nadomestil domačin iz Kranjske, Jožef baron Flödnigg (1787–1840) (35/140).

Med uradniškim plemstvom velja omeniti še predsednika mestne in deželne pravde Andreja viteza Buzzija (1779–1864), ki je tako kot guverner Schmidburg in njegov namestnik Welsperg prirejal družabne dogodke za ljubljansko smetano (33/140, 35/19). V Ljubljani je bila njegova družina priljubljena, a kot Korošec si je prizadeval za premestitev v rodni Celovec (34/170, 34/210) in je to leta 1835 tudi dosegel (35/113, 35/189). Zamenjal ga je Vincenc Raicich, ki je bil

⁵¹ Lazarini, Klemen grof Brandis, str. 75–91.

do takrat predsednik mestne in deželne pravde za Avstrijsko primorje v Trstu (35/106). Raicich je leta 1836 tudi sam zaprosil za plemiški naziv, vendar prošnji niso ugodili.⁵²

PLEMSTVO V DRUGIH POKLICIH

Plemiči niso bili le avtohtoni fevdalci ali člani uradništva, pač pa jih najdemo tudi v drugih poklicih. V prvi vrsti je treba omeniti vojsko, saj so bili najvišji vojaški častniki v Ljubljani pretežno vsi plemiči, večina pa je bila skupaj s soprogi aktivno udeležena v ljubljanskem javnem in družabnem življenju. Udeleževali so se družabnih dogodkov in jih tudi sami organizirali, saj niso stanovali v vojašnici, ampak v mestu pri zasebnikih. V času Franzeve korespondence so v Ljubljani delovali trije brigadirji: Johanna pl. Sivkovicha je leta 1836 zamenjal Peter baron Pirquet (36/81), njega pa dve leti pozneje Andreas baron Neu (38/211). Leta 1836 je kot divizionar v Ljubljano prišel August Georg grof Leiningen-Westerburg (36/163). Tudi v vrstah »domačega«, ljubljanskega 17. polka najdemo veliko plemičev, tako med višjimi kot med nižjimi častniki; če sodimo po omembah v Franzevih pismih, je bil med najbolj družabnimi polkovnik Heinrich baron Rath. V Ljubljano je večkrat prišel tudi vrhovni poveljnik za Ilirijo, Notranjo Avstrijo in Tirolsko Filip princ Hessen-Homburg.⁵³

Veliko manj kot pri vojaštvu je bilo plemstva med duhovščino. Najvišji predstavnik ljubljanske duhovščine, škof Alojzij Wolf, je bil po rodu sicer neplemič (na čelu ljubljanske škofije ni bilo plemiča že od Mihaela barona Brigida, ki je škofovanje v Ljubljani zaključil leta 1806), je pa leta 1826 znova pridobil naziv knezoškofa, ki je bil pred tem v veljavi od 16. stoletja do leta 1806;⁵⁴ vendar je bil to osebni plemiški naziv oziroma naziv po funkciji (drugi plemiški nazivi, ki so jih dobili laiki, so bili praviloma dedni). Nekaj plemičev je bilo med stolnimi kanoniki, npr. Štefan pl. Grisoni († 1866), Lovrenc pl. Schluderbach († 1835) in Franc Ksaver vitez Andrioli (1792–1851). Slednji je v slovenski zgodovini zapisan tudi kot eden začetnikov slovenskega narodnega prebujanja; bil je namreč med pobudniki ideje, da bi leta 1824 začeli izdajati prvi slovenski časopis *Slavinja*.⁵⁵

Med učitelji na ljubljanskem liceju ni bilo plemičev, prav tako ne med zdravniki, ki so tedaj delovali v Ljubljani. Je pa eden od njih, dr. Janez Zhuber, tik pred smrtjo leta 1865 dobil plemiški naziv s predikatom »Okrog« (Zhuber v. Okrog).⁵⁶ Zhuber je bil v predmarčni dobi eden najuglednejših in najuspešnejših zdravnikov, ki so ga klicali k najtežjim bolnikom, zdravil pa je tudi domačo in tujo elito, večkrat npr. saškega kralja Friderika Avgusta, ki je v Ljubljani preboleval mrzlico in za uspešno zdravljenje Zhubra bogato nagradil (37/181).

⁵² AT ÖStA/AVA Adel HAA AR 768.37.

⁵³ Več o častnikih gl. v prispevku Mihe Šimca.

⁵⁴ Gl. npr. Šimac, »Opes regum«, str. 164–165.

⁵⁵ Kidrič, »Andrioli, Frančišek Ksaverij, pl.« (geslo v SBL); Žejn, V kali zatrti, str. 144–148.

⁵⁶ Rugále in Preinfalk, *Blagoslovljeni in prekleti*, 1, str. 220–222.

NEKAJ UTRINKOV IZ PLEMIŠKEGA ŽIVLJENJA

Na zasebni ravni so se plemiči družili pretežno med seboj, čeprav ne izključno. V njihov krog so smeli vstopiti tudi bogati meščani, ne nazadnje pa je bilo nemalo vplivnih meščanskih družin prej ali slej povzdignjenih v plemiški stan. Kljub temu je bilo mešanje med sloji bolj ali manj omejeno le na družabne dogodke, medtem ko na področju sorodstvenih povezav tovrstnih odstopanj skorajda ne zasledimo – plemiči so poročne partnerje še vedno skoraj izključno iskali med sebi enakimi. Na vsakodnevni ravni so znanci, prijatelji in sorodniki obiskovali drug drugega, včasih igrali družabne igre (36/262, 271, 282, 286, 296), se skupaj vozili na izlete in se vabili na večerje – maja 1834 je denimo grofica Welsersheimb pripravila večerjo (*Diné*) za zakonca Codelli in Sicard (34/107), konec avgusta istega leta pa je grofica Welsperg na večerjo povabila grofico Thurn (34/182).

Kadar je v mesto prišel tuj plemič, ga je bilo treba »vpeljati« v družbo. To je veljalo zlasti za ženski del plemstva: grofica Welsersheimb je tako avgusta 1836 svoji družbi predstavila grofico Leiningen, katere mož je bil kot divizijonar in vojaški poveljnik premeščen v Ljubljano (36/172), marca 1837 pa je prav ta grofica Leiningen guvernerjevi ženi, baronici Schmidburg, predstavila dve drugi plemkinji iz vojaških vrst (37/43). »Vpeljevanje« v družbo ni bilo namenjeno le predstavitvi tujcev, pač pa se je to zgodilo tudi ob spremembi stanu – ko sta se januarja 1835 poročila upokojeni praporščak Peter Konrad pl. Thelen in Klementina pl. Kappus, je po njuni vrnitvi s poročnega potovanja grofica Stubenberg začela mladoporočenko predstavljati drugim ljubljanskim damam, čeprav ta kot domačinka iz Ljubljane spoznavnih predstavitev pravzaprav ne bi potrebovala (35/22).

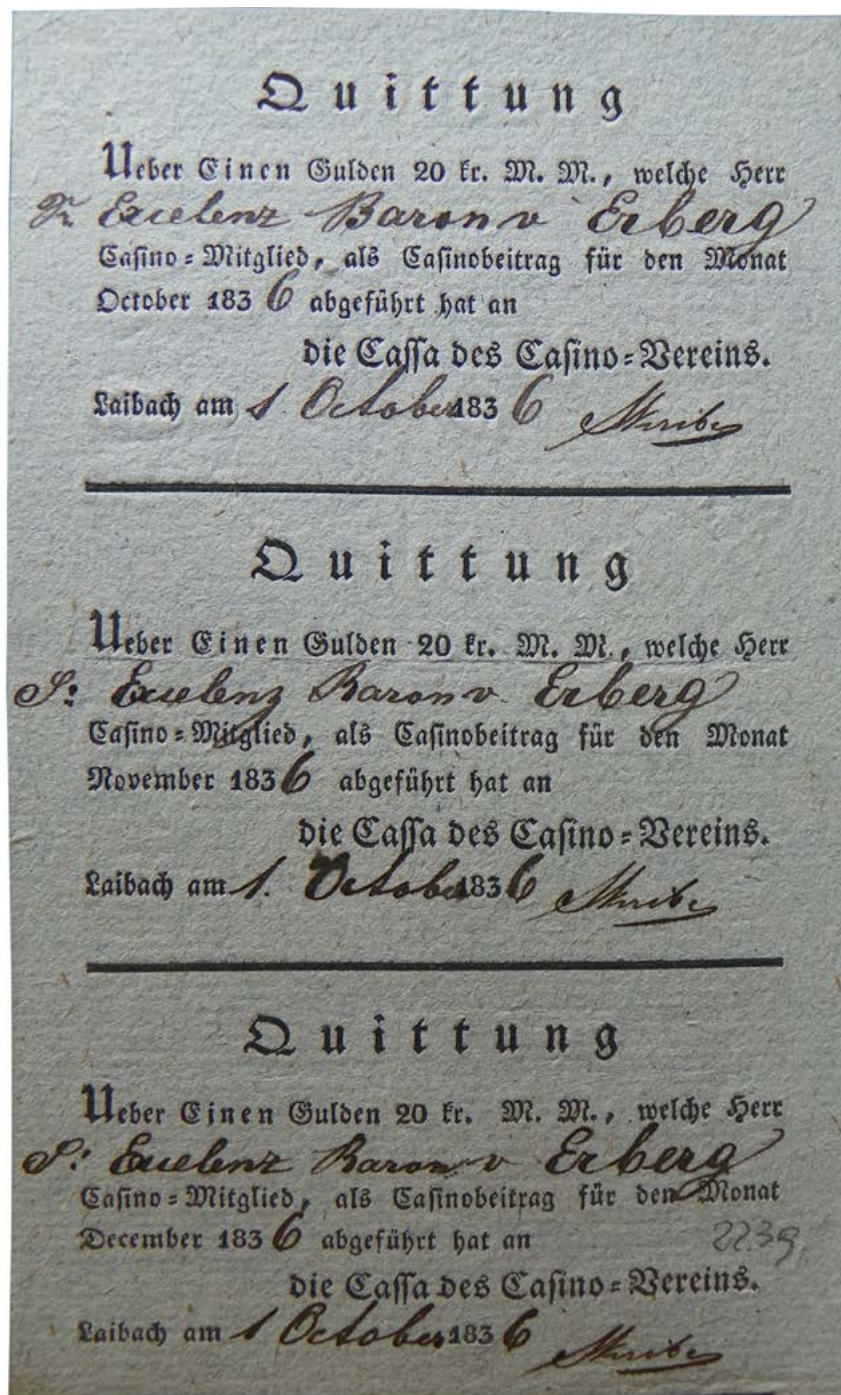
Plemiči (in meščani) so se, kot rečeno, srečevali tudi ob številnih družabnih dogodkih, na koncertih Filharmonične družbe ali predstavah v stanovskem gledališču, najpogosteje pa v Kazini, kjer so plesali, igrali tombolo in karte ter preverjali ženitni trg. Sem in tja je Franz svoja pisma začel s kakim utrinkom, ki je bolj plastično prikazal tamkajšnje veselo razpoloženje in interakcijo med udeleženci. Ko je npr. baron Mladota na tomboli večkrat zadel gledališki perspektiv, so ga ostali zbadali, da mora odpreti trgovino z optiko (35/237); grof Lichtenberg, s čigar listkom je pl. Gasparinijeva zadela sladkorno košarico, se je nagradi odpovedal, češ da on od nobene ženske ne bo sprejel košarice (36/2); nadporočnik Sepp pl. Seppenburg pa se je tako pogosto znašel med srečnimi dobitniki, da so njegove dobitke drugi udeleženci pospremili z glasnimi vzkliki, Franzu pa se je to, da nekoč ni dobil nobene nagrade, zdelo vredno posebej izpostaviti (37/3, 37/47, 37/53).

Plemiči so bili središče družabnega življenja, hkrati pa so tudi sami prirejali dogodke in na njih aktivno sodelovali. Ker je bila glasbena izobrazba eden od stebrov plemiške vzgoje, zlasti za ženske, so plemkinje rade pokazale svoje znanje in na zasebnih srečanjih ali javnih dogodkih nastopile kot pevke ali pianistke. Maja 1837 so tako na koncertu pevke in pevske pedagoginje Marie Theresie de Sessi kot pevke nastopile tudi baronici Fani (Frančiška) Schmidburg⁵⁷ in Lori (Eleonora) Codelli ter grofica Matilda Welsperg, svoje klavirske sposobnosti pa sta med drugim pokazali grofica Pepi (Jožefina) Welsersheimb in baronica Matilda Schmidburg (36/41, 37/87).⁵⁸

Družabne dogodke sta večinoma prirejala guverner Schmidburg in njegov namestnik Welsperg. To so bila bodisi redna vsakotedenska srečanja (npr. 34/1) ali posebne slavnosti oziroma uradna

⁵⁷ Fani (Frančiška) Schmidburg je bila nadarjena risarka, tako kot njena sestra Elizabeta (gl. Tavčar, *Vzporedni svetovi*, str. 65–79).

⁵⁸ Več o tem gl. v prispevku Marka Motnika.

Tri pobotnice z datumom 1. oktober 1836, ki potrjujejo, da je baron Jožef Erberg plačal članarino v višini 1 goldinar 20 krajcarjev za Kazino za tri mesece – oktober, november in december 1836 (priloga k pismu 36/216).

praznovanja, npr. ob cesarjevem rojstnem dnevu (34/27) in poklon novemu cesarju (35/91). Dogodke pa so prirejali tudi drugi plemiči po zasebnih hišah. Pred pustom 1835 se je tako Franz spraševal, ali se bodo zabave tudi to leto, tako kot prejšnje, porazdelile med različne družine (35/15). Sredi januarja 1836 je večerno zabavo s plesom priredila baronica Zois (36/13), v začetku leta 1838 pa se je več takšnih dogodkov zvrstilo pri grofu Jožefu Auerspergu; povod zanje je bila menda njegova svakinja Ema Auersperg z Mokric, ki si je zaželela zabave (38/16, 38/22). Poleti so bila popularna družabna srečanja na prostem, zlasti pikniki na Rožniku (npr. 34/93, 34/96, 34/151, 36/51, 36/57) in Lavrici (37/100). Povod za piknike so bila pogosto osebna praznovanja, npr. julija 1834 god grofice Saurau (34/151), junija 1837 pa je ob godu sv. Antona Padovanskega grofica Welsperg priredila piknik za vse Antonije in Antone (36/47, 36/49, 37/129).

Posebna vrsta druženja je bil lov, ki je bil ena pglavitnih vrst zabave za plemiče (37/173, 37/244, 37/268). Domači plemiči so lovske pogone organizirali v svojih gozdovih, npr. baron Lazarini na Smledniku (34/249) ali baron Zois na Brdu (34/225, 37/232), (tuji) plemiči brez lastne zemlje pa so lovske revirje zakupili. Eden takšnih revirjev je bil Bimberg pri Dragomlju, ki ga je imel najprej v zakupu predsednik sodišča vitez Buzzi, ko pa je bil ta prestavljen v Celovec, je lovišče prevzel grof Welsperg (35/200, 36/230).

Plemstvo je bilo sloj, ki je bil poleg meščanov zelo mobilan. Zdi se, da so bili plemiči nenehno »v pogonu«, najsi je šlo za službena potovanja, uradne premestitve ali za povsem zasebne izlete, obiske toplic ali zgolj »sprehajanja« s kočijo.⁵⁹ Plemiči, ki so imeli podeželske dvorce v bližini Ljubljane, so nenehno potovali tja in nazaj, tisti iz bolj oddaljenih koncev pa so svoje podeželske rezidence običajno naselili v poletnem času, da so se umaknili pred vročino v mestu, čas med jesenjo in pomladjo pa so preživali v mestu, ker je bilo manjša stanovanja lažje vzdrževati in ogrevati, poleg tega je bil zimski čas sezona gledališča in Kazine. Sredi avgusta 1835 je npr. Franz Erbergu potarnal: »Sicer pa je trenutno Ljubljana povsem oropana višje družbe, povsod same zaprte žaluzije!« (35/144).

Pomemben element mestnega življenja so bile govorice. V času, ko so novice potovale zelo počasi, je bila njihova izmenjava od ust do ust včasih edini način, da si kaj novega izvedel. Seveda je imel tak način tudi slabo stran – širjenje netočnih novic. Tudi Franz je Erbergu velikokrat sporočil govorico, ki jo je že v naslednjem pismu demantiral. Najhitreje so se širile »sočne« govorice, povezane s škandali, na katere tudi plemiška družba še zdaleč ni bila imuna. Ker je bilo treba za vsako ceno obdržati videz dostojnosti, so tovrstni dogodki dostikrat ostali skriti pred širšo javnostjo, če pa so malenkosti že pricurlyale na plano, se je iz njih dostikrat razvila prenapihnjena ali povsem napačna zgodba. Govorice praviloma niso našle mesta v uradnih dokumentih (razen če so se pozneje izkazale za resnične), zato jih danes večinoma ne poznamo. Prav zato so toliko bolj dobrodošli viri, kot je Franzeva korespondenca, saj se je prav po njihovi zaslugi ohranilo, kar bi sicer ostalo za vedno skrito v preteklosti.

Med ljubljanskimi plemiči je bila pogosta tarča obrekovanja grofica Klementina Thurn, roj. grofica Lichtenberg (1795–1852), ki je poskrbela za več škandalov. Kot mlada vdova je vodila precej nekonvencionalno življenje, ki je bilo daleč od kreposti. Julija 1833 se je govorilo, da se bo poročila z nekim bogatim Grkom (33/12), a se to ni zgodilo. Avgusta 1836 se je razširila vest, da je noseča, oče njenega nezakonskega otroka pa naj bi bil neki »južnjak« oziroma kuhar pri španski kraljevi družini, ki se je ravno v tistem času zadrževala v Ljubljani (36/179). Dve leti pozneje, junija 1838,

⁵⁹ Več o tem gl. v prispevku Eve Holz.

je z nekim igralcem pobegnila v Zagreb, a se je nato vrnila in meščani so jo lahko videvali, kako brezciljno blodi po ulicah (38/124).

Nezakonski otroci tudi sicer niso bili neznanka v plemiških krogih. Omenjena sta bila primera Matilde Welsperg, ki je šla otroka roditi k teti v Innsbruck, in Johane pl. Klosenau, ki je zanosila z grofom Ernestom Coroninijem. Očitno je bilo podobnih primerov še več, le pri Franzu ne zasledimo vseh. Emil Korytko je namreč sredi decembra 1838 pisal staršem: »Zdaj imamo pri nas 8 gospodičen *aus dem hohen Adel*, ki so, sirote, zanosile. Zaradi njih so razdvojene družbe in *chronique scandaleuse* se vsak dan bogati z novimi dodatki. ... Ecce – pred dnevi so eno najnedolžnejših zalotili pri samem dejanju. A ne le gospodične, tudi omožene bežijo od mož, kličejo po ločitvi in razvezi.«⁶⁰

Zadnji Korytkov stavek se nedvomno nanaša tudi na primer trgovca Janeza Nepomuka Mühleisna, ki se je novembra 1837 poročil s 16-letno Celovčanko Hermino Rottauer, ki mu je že po pol leta ušla z drugim. Zgodba se je končala srečno in nezvesta žena se je vrnila k možu (38/115, 38/128). Ljubljansko *chronique scandaleuse*, ki jo omenja Korytko, je polnila tudi grofica Engelshaus: novembra 1837 se je namreč po mestu širila govorica, da se je samska grofica, ki je bila pri skoraj 40 letih že zarjavela devica, sama ponujala v zakon ovdovalemu krojaču Mallyju; temu pa očitno ni bilo toliko do titul, ampak mu je bil pomembnejši denar, zato je snubil hčer bogatega mengeškega trgovca Mihaela Stareta. A tudi ta račun se ni izšel – Staretu se je zdel krojač premalo za njegovo hčer in je zvezi nasprotoval (37/256). Zanimivo je, da pri Franzu nikjer ne zasledimo niti namiga o domnevni zvezi grofice Stubenberg in škofa Wolfa, o kateri se je menda precej šušljalo, Prešern pa je o tem celo napisal zbadljivko, v kateri je grofico poimenoval škofela.⁶¹

Franz veliko piše o nesrečah, zlasti pri nižjih slojih, a tudi pripadniki višjih slojev so jo dostikrat skupili. Tako od Franza izvemo, da se je na poti iz Dola (s kočijo) ponesrečila guvernerjeva žena (34/209), prevrnjena kočija pa je bila kriva tudi za nesrečo grofice Stubenberg, ki so se ji oktobra 1836 splašili konji. Grofica si je izpahnila ključnico, njeno spremljevalko, guvernerjevo hčer Frančiško Schmidburg, pa so zgolj opekale koprive (36/224). Podobna nesreča se je leto prej, novembra 1835, pripetila grofici Ernestini Lichtenberg, ki so se ji na poti iz Praproč v Šmarje prav tako splašili konji in prevrnili kočijo, pri čemer sta se poškodovali tako stara grofica kakor tudi njena vnukinja Albertina (35/198). Za las sta se nesreči izognili Erbergova žena in hči, ko se je zrušil most (35/180, 35/181, 35/190). Grof Barbo si je poškodoval roko pri padcu s konja (36/42), v domačem okolju sta se poškodovala grof Aichelburg in vitez Buzzi. Prvi je stopil na stol, da bi navil uro, a je izgubil ravnotežje in si pri padcu poškodoval rebra (34/220), drugemu pa je pri vstajanju s stola spodrsnilo in si je poškodoval palec na roki (35/96). Dogajale so se tudi nesreče s strelnim orožjem. Omenjena je že bila nesreča barona Lazarinija (36/217), strelno rano pa je dobil tudi najstniški sin grofa Barba, ki je zaradi tega zbolel od strahu; po mestu so se celo razširile govorice, da je šlo za kaznivo dejanje in da bo zadevo obravnavalo sodišče, a se je to potem izkazalo za neresnično (37/232, 37/235, 37/236).

Smrti nekaterih plemičev je Franz samo omenil, spet druge so se ga bolj dotaknile in je o njih pisal podrobneje. Takšna je bila nenadna smrt krumperškega graščaka Jožefa grofa Thurna v začetku leta 1836, pri kateri se je precej razpisal tudi o njegovi oporoki – komu je kaj namenil in koga je izpustil (36/34, 36/36). Skozi zgodbe Thurnovih dedičev dobimo vpogled v njihove

⁶⁰ Korytko, *Korespondenca*, II, str. 114.

⁶¹ Hladnik, *Zgodbe*, str. 226.

medsebojne odnose, ki, kot se zdi, niso bili ravno idealni (36/40). Franz je bil seznanjen tudi z oporoko barona Karla Zoisa (36/135), baronice Cecilije Lichtenberg (36/143) in grofa Edvarda Lichtenberga (38/263), celo z oporoko odvetnika Luke Rusa (36/130). Poleg opisov zadnjih trenutkov nekaterih Franzevih plemiških znancev in njihovih oporok v pismih najdemo opise nekaj pogrebov, npr. pogreba baronice Lichtenberg (36/144), grofice Welsperg (40/39) in barona Karla Zoisa, ki je imel kot častnik vojaški pogreb (36/131).

V Franzevi korespondenci je prostor našlo tudi tuje plemstvo, ki je zahajalo v Ljubljano ali je zgolj potovalo skozi mesto. Običajno so se ustavili in prenočili v gostišču pri Maliču. Visoko plemstvo je pogosto potovalo »inkognito« (npr. francoska kraljeva družina 33/52), ker ni želelo uradnih sprejemov, vendar pa že sama pojava z večvprežnimi kočijami in vsem pompom ni mogla skriti njihove identitete. Ti obiski so Erberga nedvomno zanimali, saj je mnoge člane visoke aristokracije osebno poznal in marsikdo od njih je obisk Ljubljane izkoristil tudi za obisk Dola. Leta 1835 se je npr. veliko govorilo, da bodo v Dol prišli člani španske kraljeve družine, a iz pisem ne izvemo, ali se je to res zgodilo (35/168, 35/211, 35/224).

Če je lahko Franz o prihodih tujih plemičev v Ljubljano poročal iz prve roke, je novice o plemičih iz tujine dobival prek posrednikov. Erbergu je običajno poročal o članih cesarske družine, od katerih je Erberg večino poznal osebno še iz časov službovanja na dunajskem dvoru.⁶² Včasih pa se v pismih znajdejo tudi drugi, tako npr. v začetku leta 1836 afera kneza Schwarzenberga, ki je v navalu ljubosumja streljal na lastno ženo in se potem odpravil na Dunaj, da je cesarju osebno poročal o dogodku (36/24). V Ljubljano so večkrat pripotovale novice o atentatu na francoskega kralja Ludvika Filipa, ki so se pozneje večinoma izkazale za neresnične. Ena od takšnih novic februarja 1839 je močno prizadela Erbergovo sestro, ki je ves dan jokala, njen mož grof Hohenwart pa je ostal v sobi (39/32). V čas Franzeve korespondence je padla tudi menjava na angleškem prestolu, ki Franza ni pustila ravnodušnega; v pismih je precej prostora namenil opisom slavlja, z vsemi podrobnostmi o posameznih in dragocenem posodju vred (37/266, 37/267).

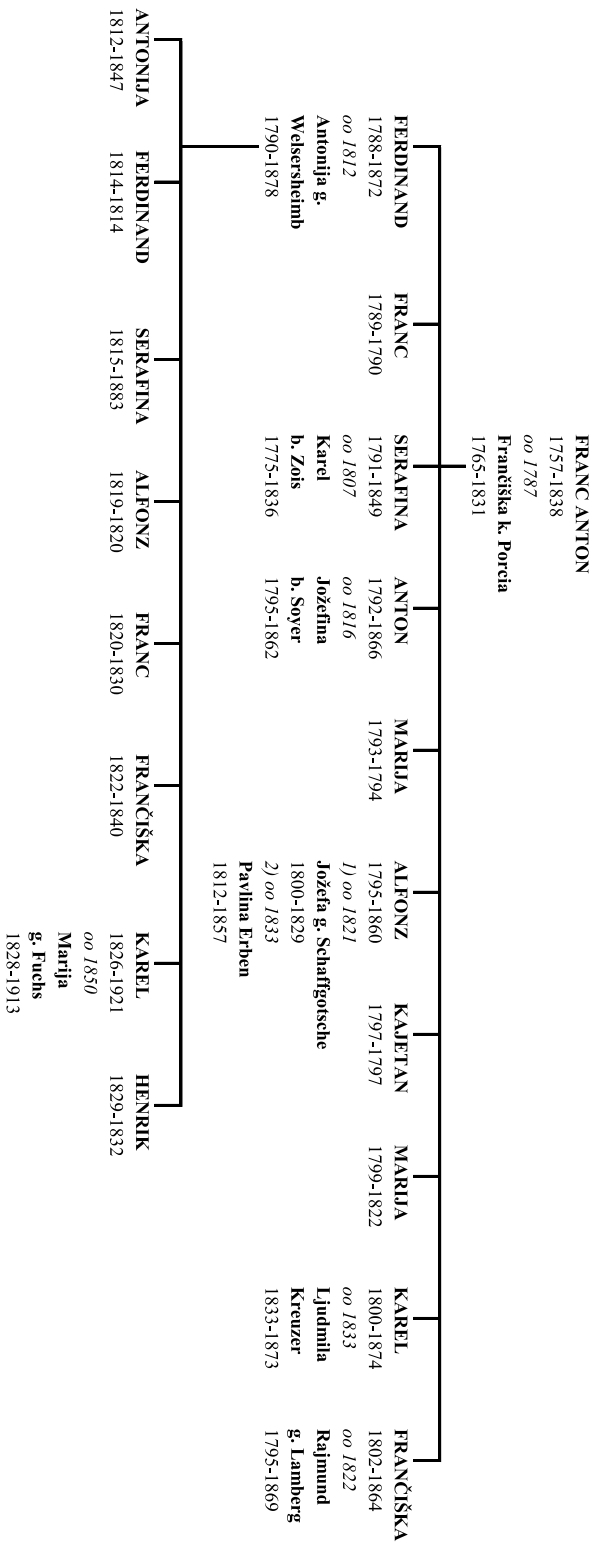
ZAKLJUČEK

Pisma Franca Franza prinašajo številne podrobnosti iz življenja predmarčne Ljubljane, njihova največja vrednost pa je morda v tem, da odstirajo tančico z vsakdanjega življenja ljubljanske elite, v prvi vrsti plemstva, saj je bilo to področje do sedaj bolj ali manj bela lisa tako v ljubljanski zgodovini kot v slovenskem zgodovinopisju nasploh. Glavni cilj Franzevega pisanja seveda ni bil podrobna predstavitev plemiškega življenja, se je pa temu cilju nehote vendarle približal. Iz njegovih poročil baronu Erbergu tako dobimo sorazmerno podrobne, vsekakor pa zelo zanimive opise in drobce, ki razkrivajo, kako so plemiči živeli, kaj so počeli na vsakodnevni ravni, kaj jih je razveseljevalo in žalostilo, kakšen odnos so imeli do Ljubljane in kako so izkoristili možnosti, ki jih je mesto na periferiji Habsburške monarhije takrat ponujalo.

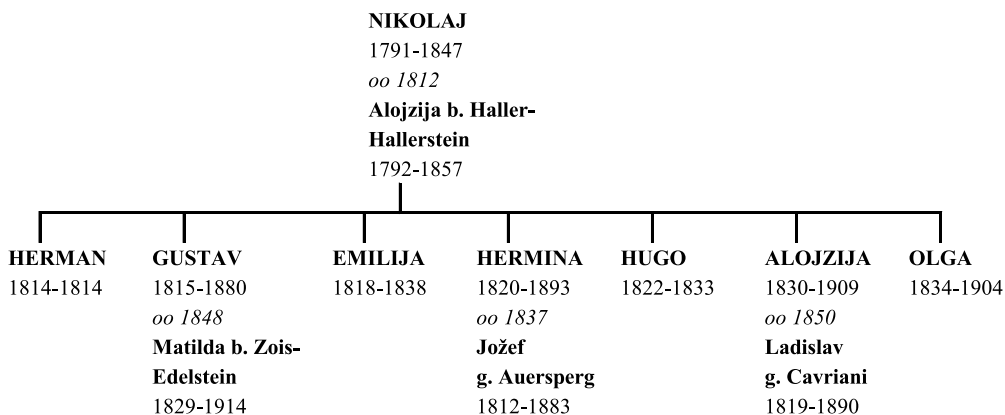
⁶² O Erbergovem službovanju na dunajskem dvoru gl. Preinfalk, *Kako je Jožef Kalasanc baron Erberg iz Dola pri Ljubljani spremenil tok zgodovine* (<https://www.alternator.science/sl/daljse/kako-je-jozef-kalasanc-baron-erberg-iz-dola-pri-ljubljani-spremenil-tok-zgodovine/>).

PRIOLOGA: RODOVNIKI PLEMIŠKIH RODBIN (PO ABECEDI)

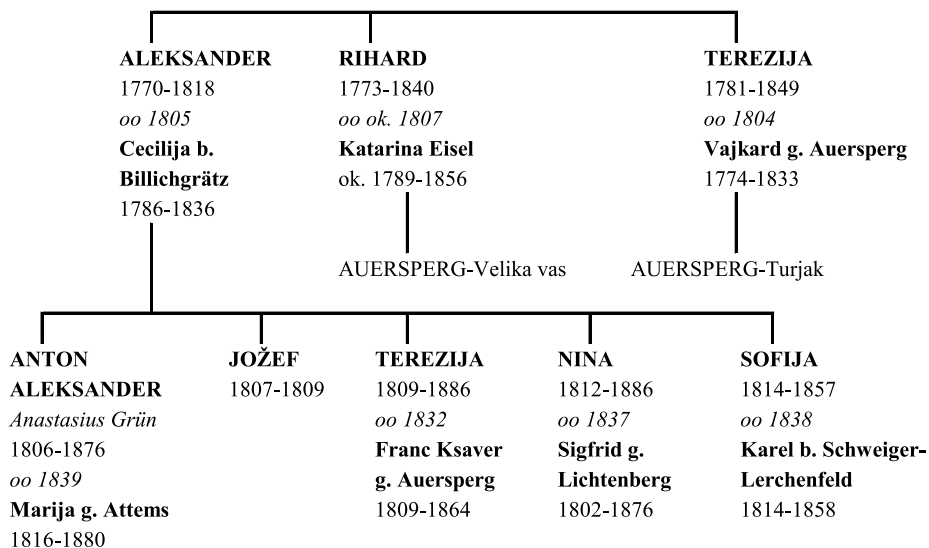
AICHELBURG-grojfe

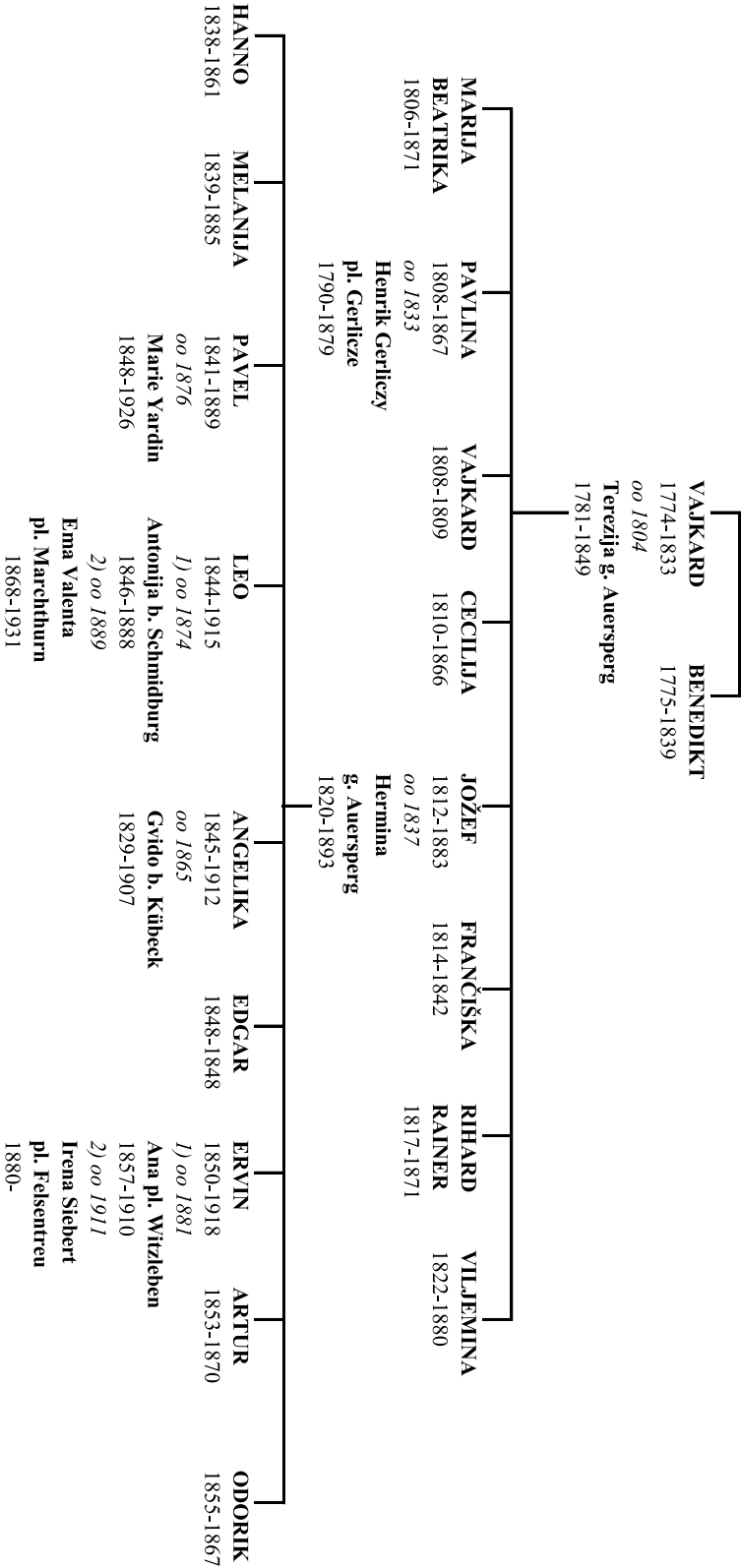
AUERSPERG-Mokrice

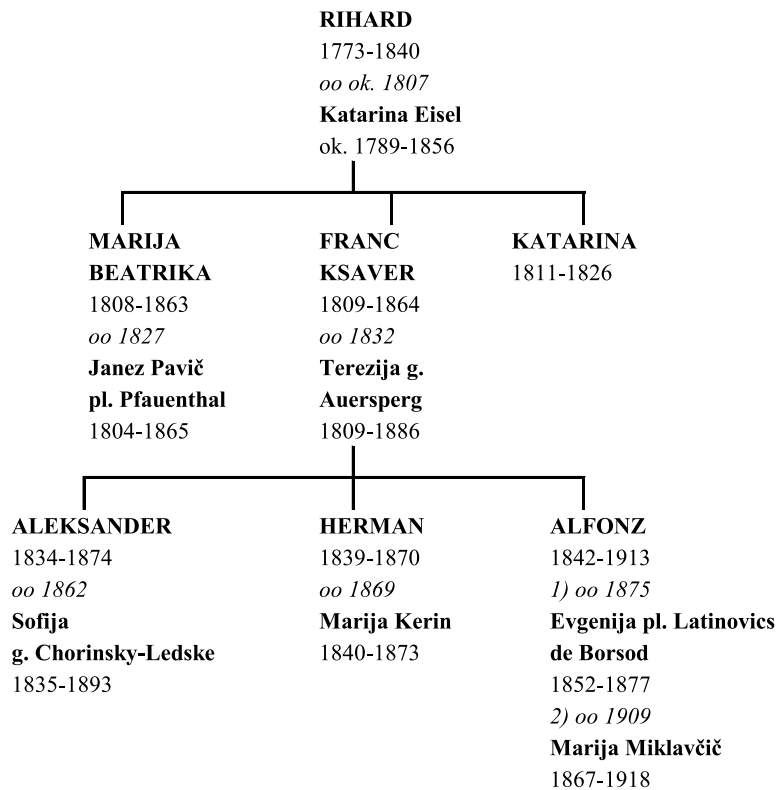
AUERSPERG-Šrajbarski turn

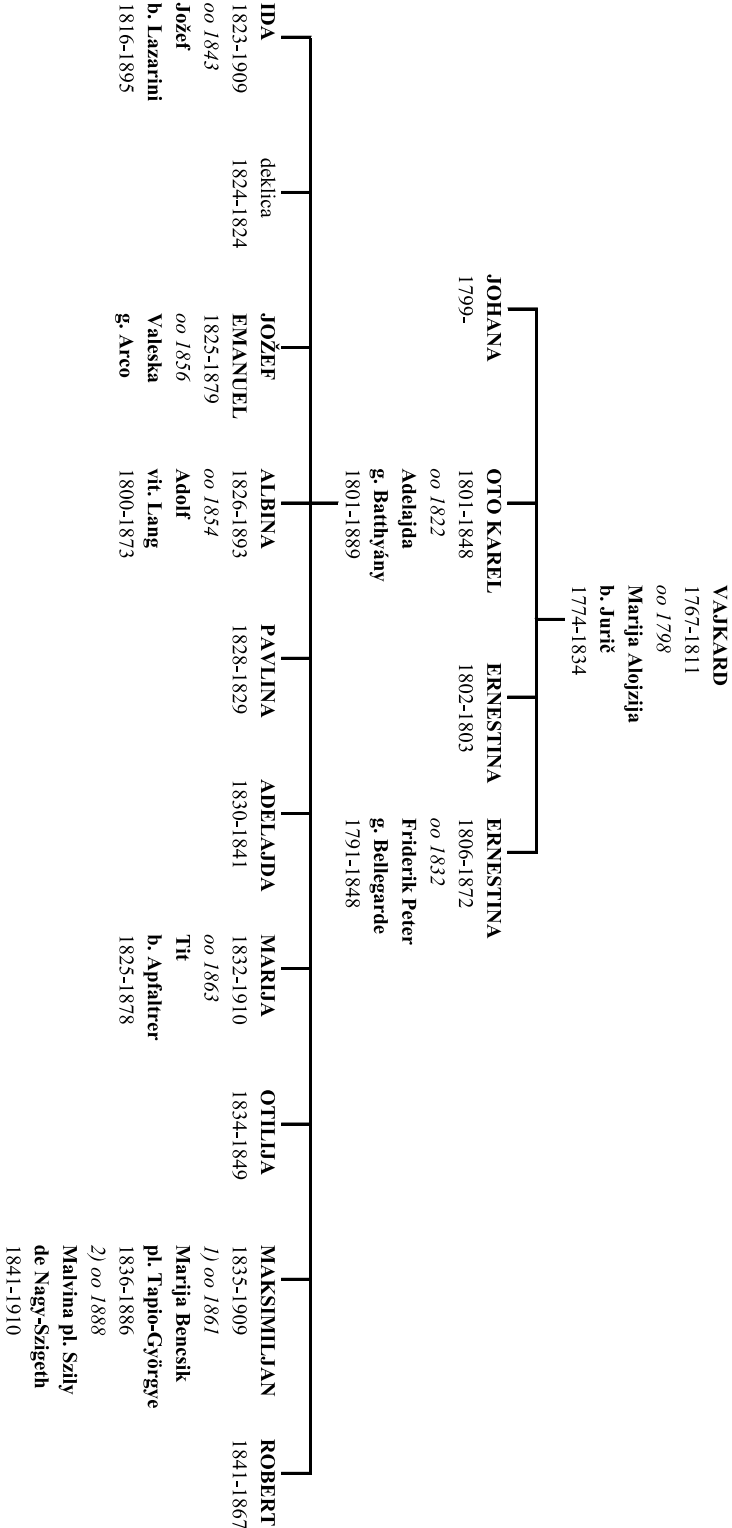
AUERSPERG-Turjak

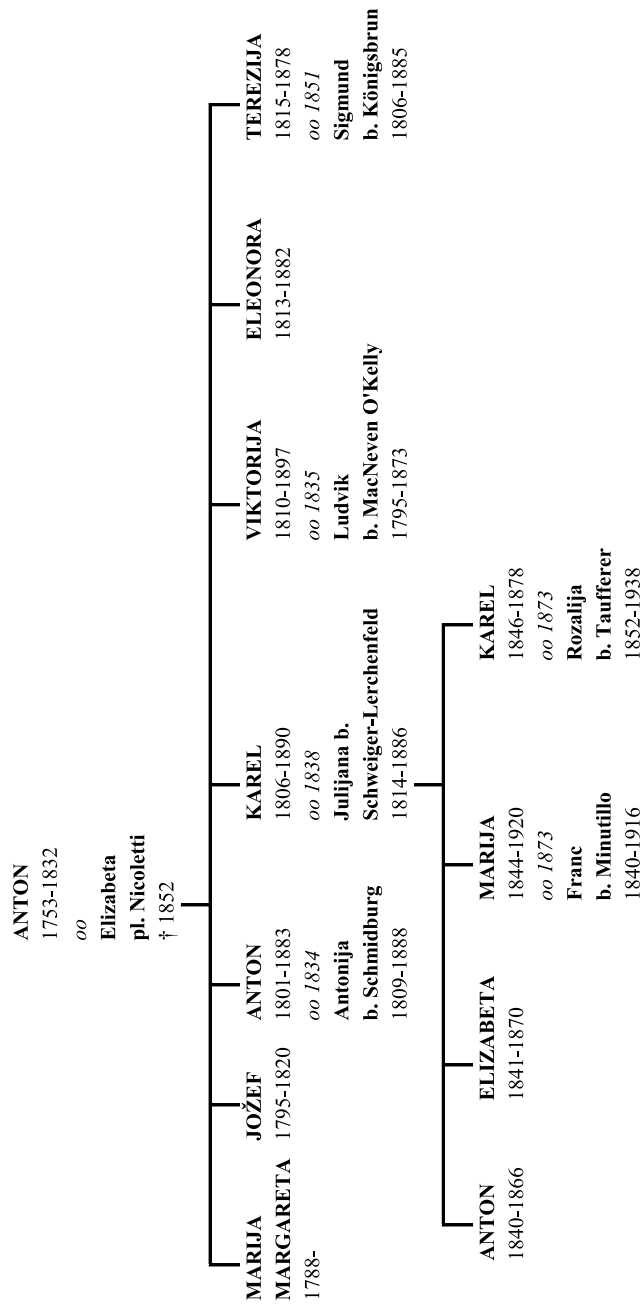
AUERSPERG-Velika vas

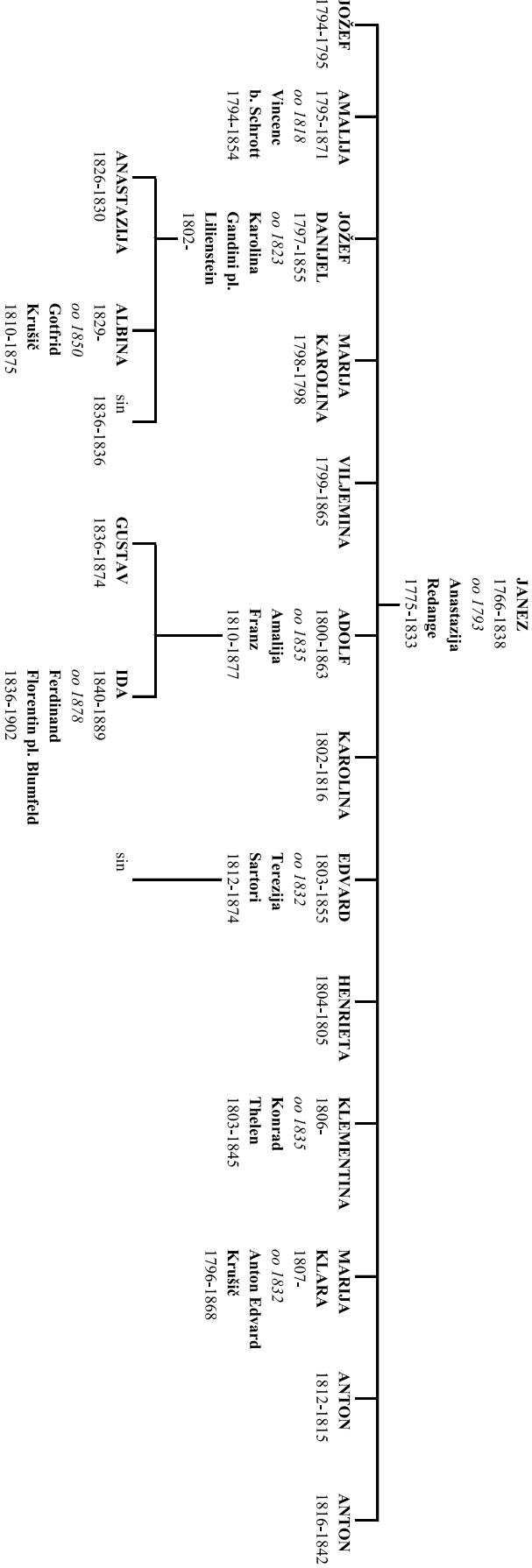
BARBO-WAXENSTEIN

CODELLI-FAHNENFELD

KAPPUS-PICHELSTEIN

LAZARINI-Čušperk

LUDVIK DIZMA

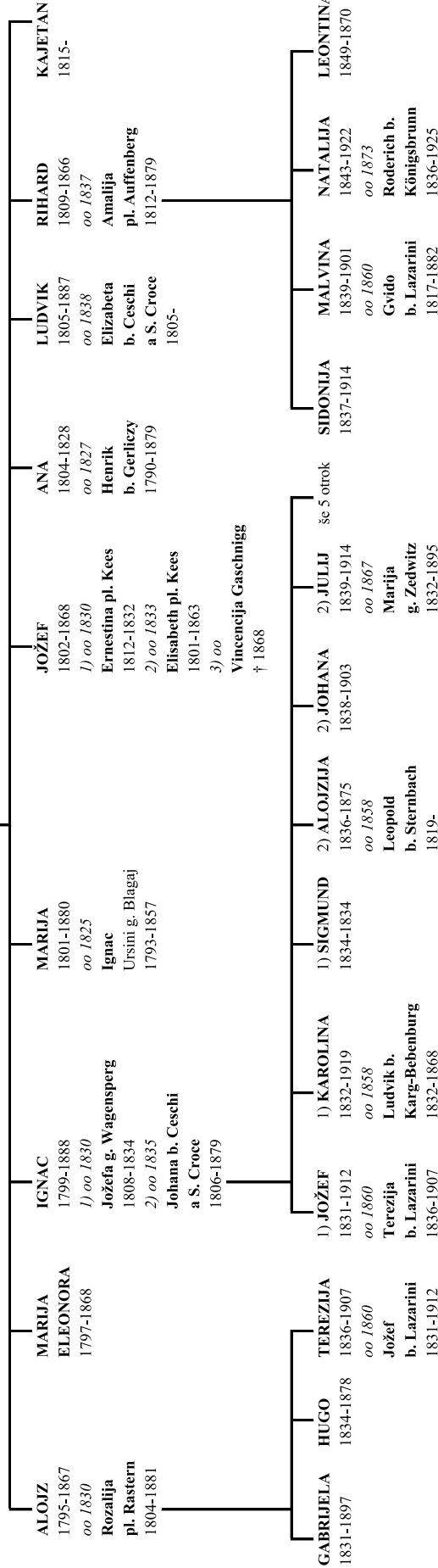
1767-1840

oo 1792

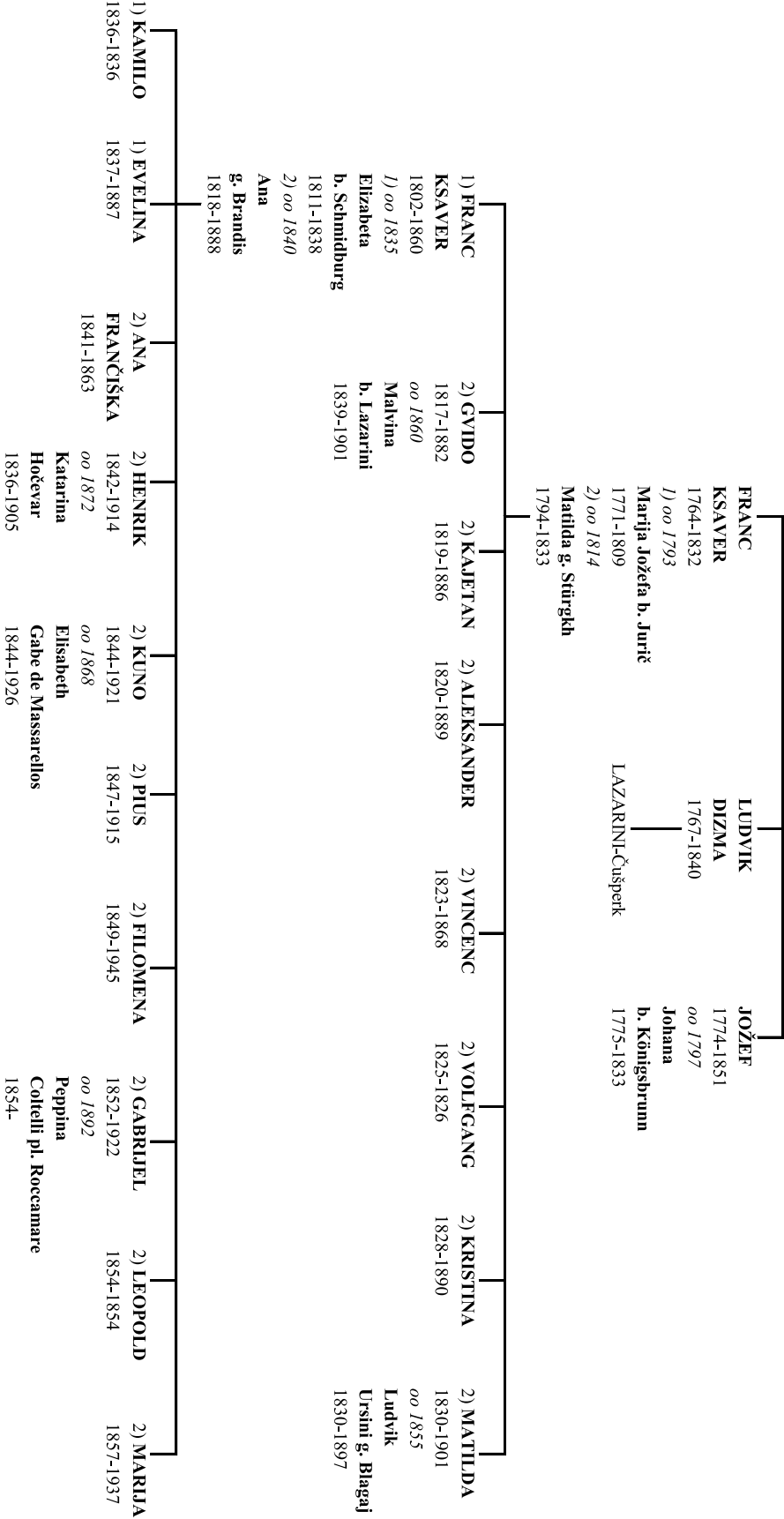
Terezija

b. Marenzi

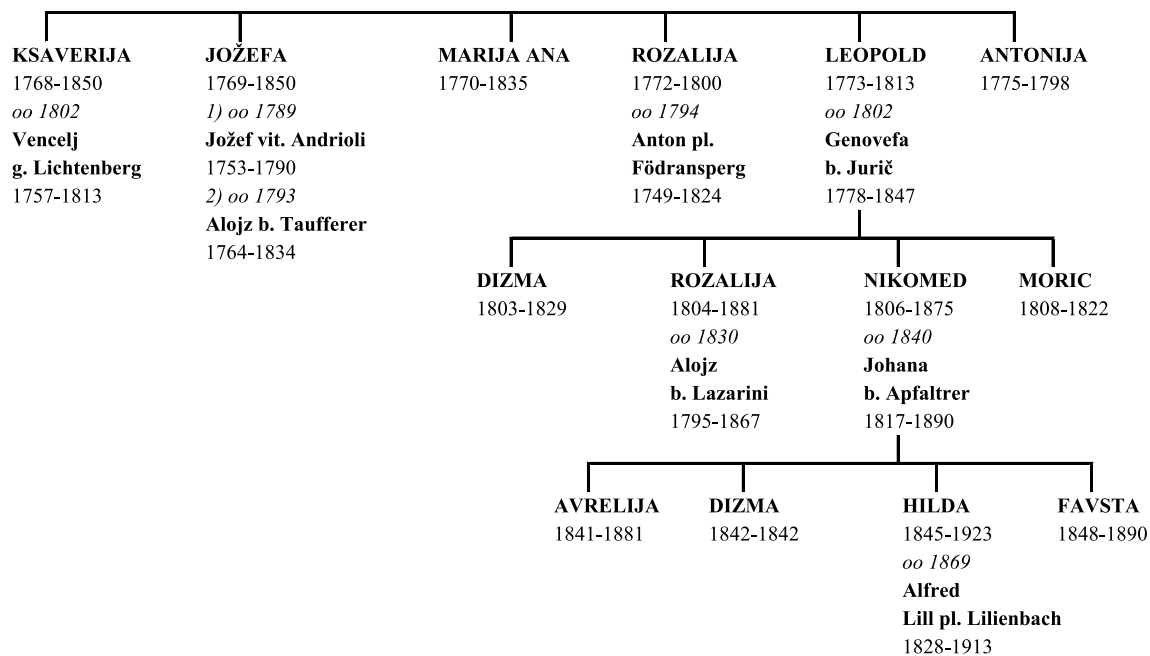
1773-1820

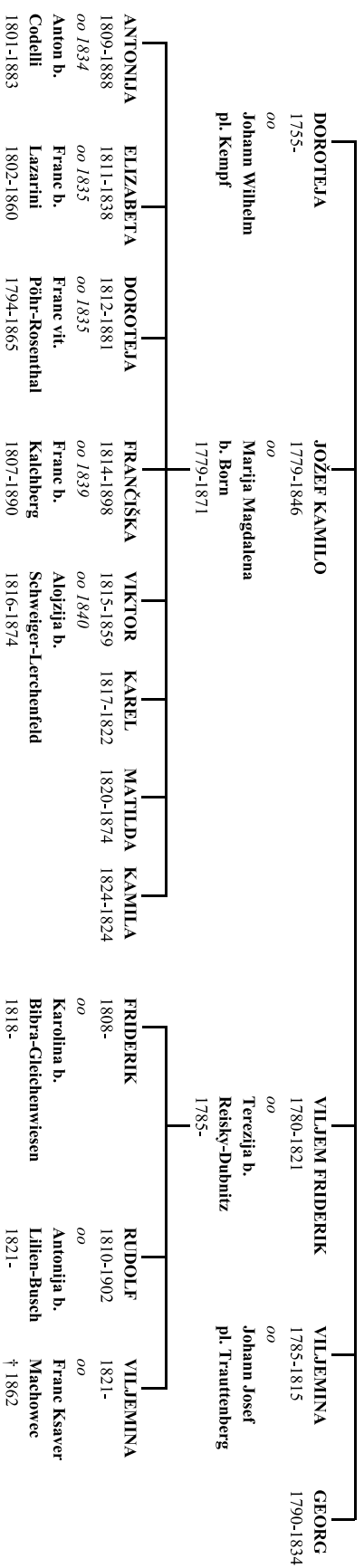
LAZARINI-Smlednik

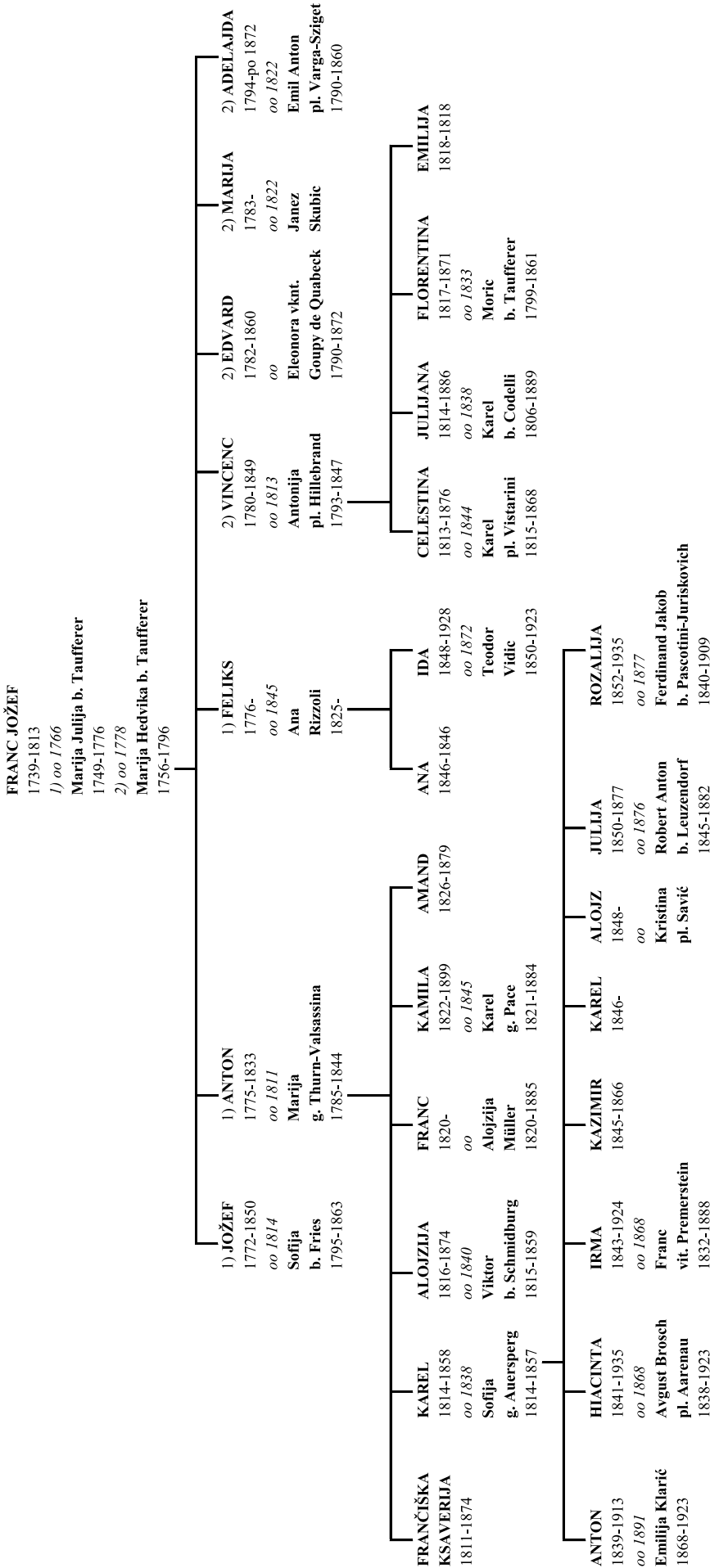

RASTERN

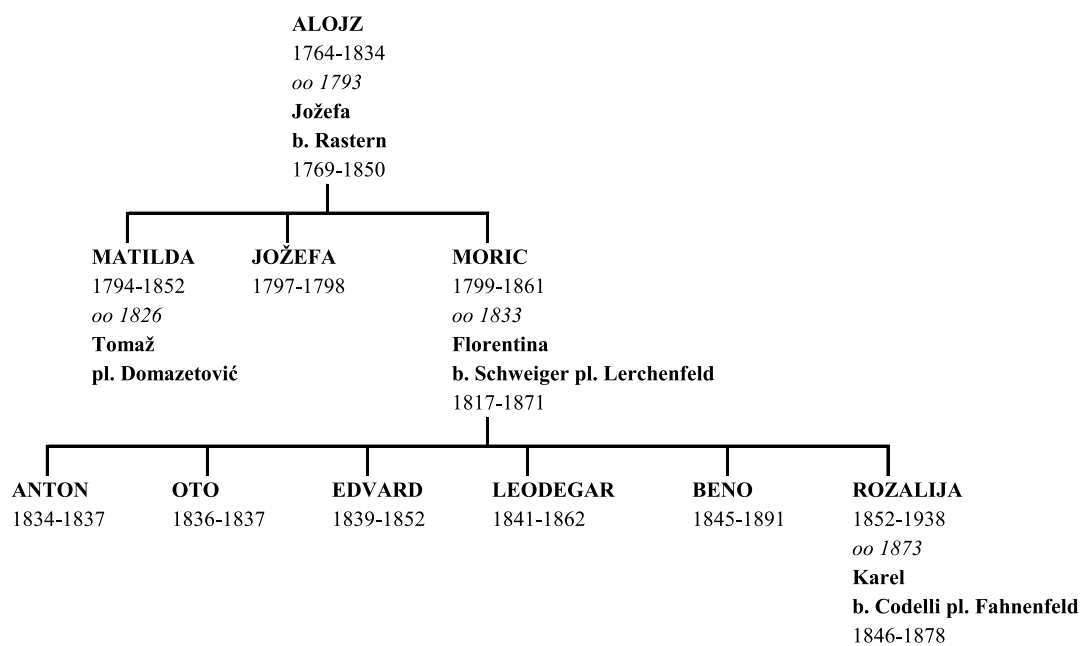

SCHMIDBURG

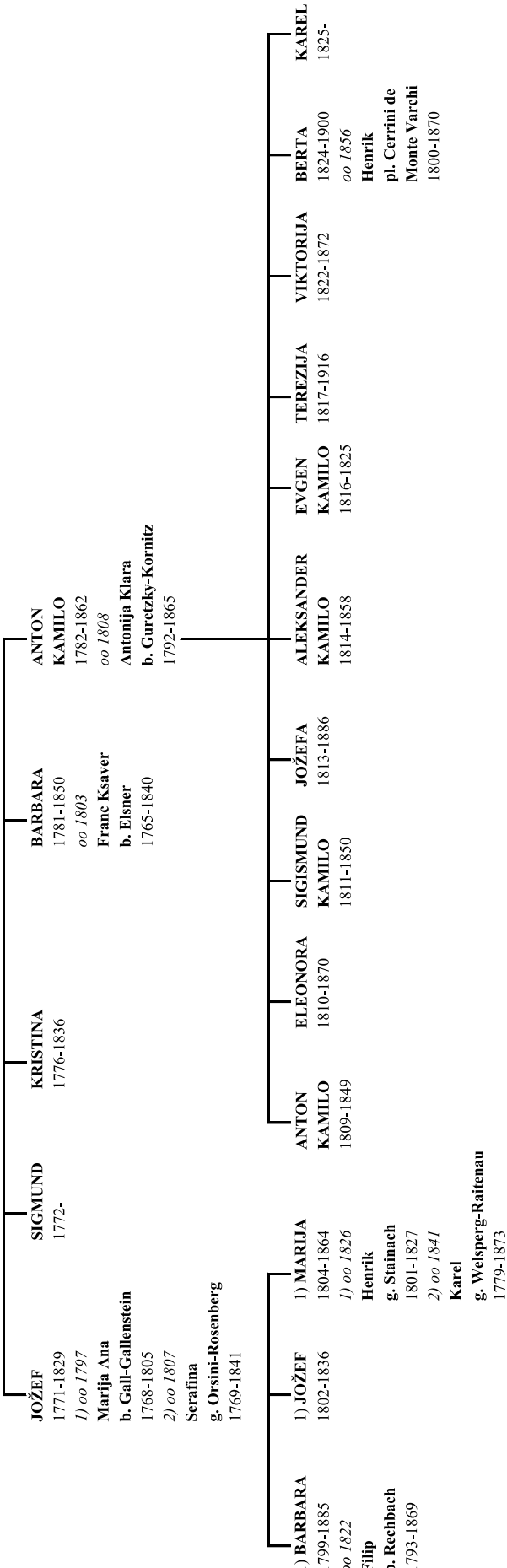

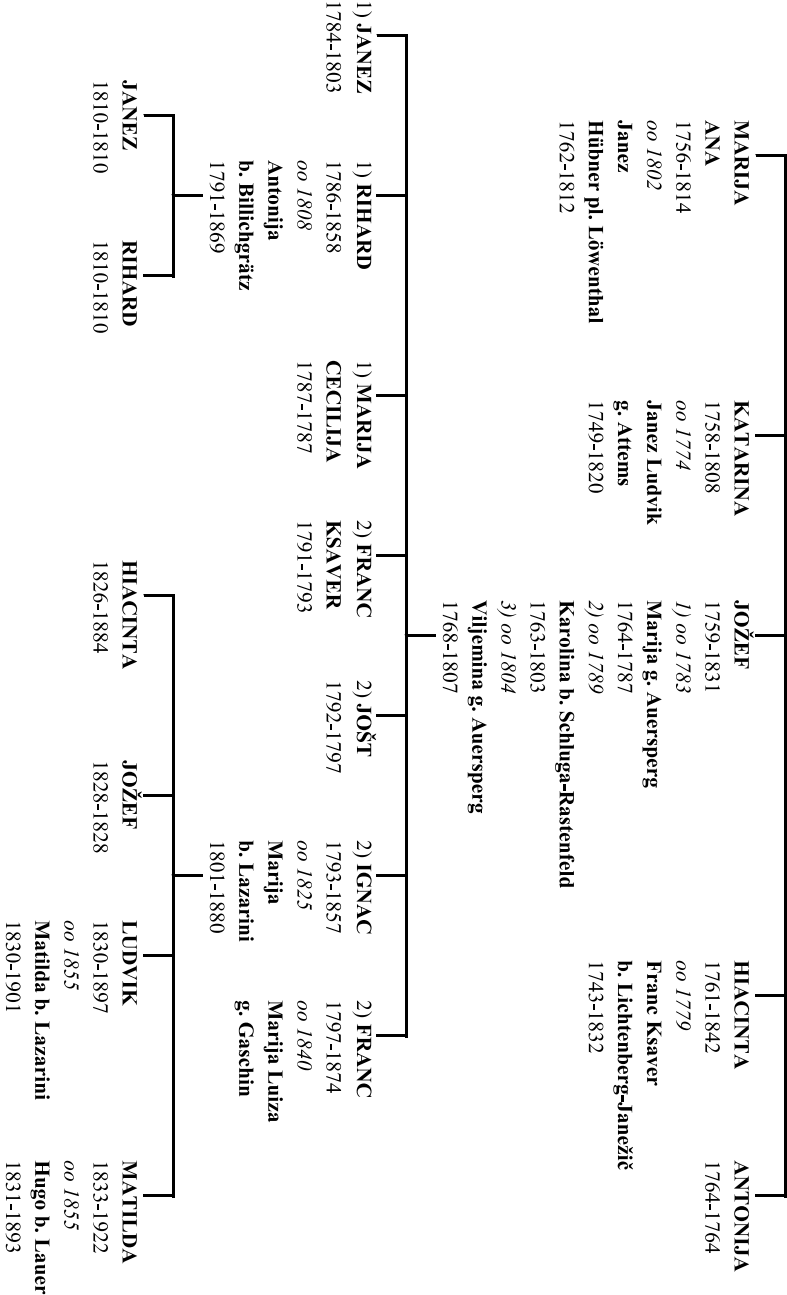
TAUFFERER

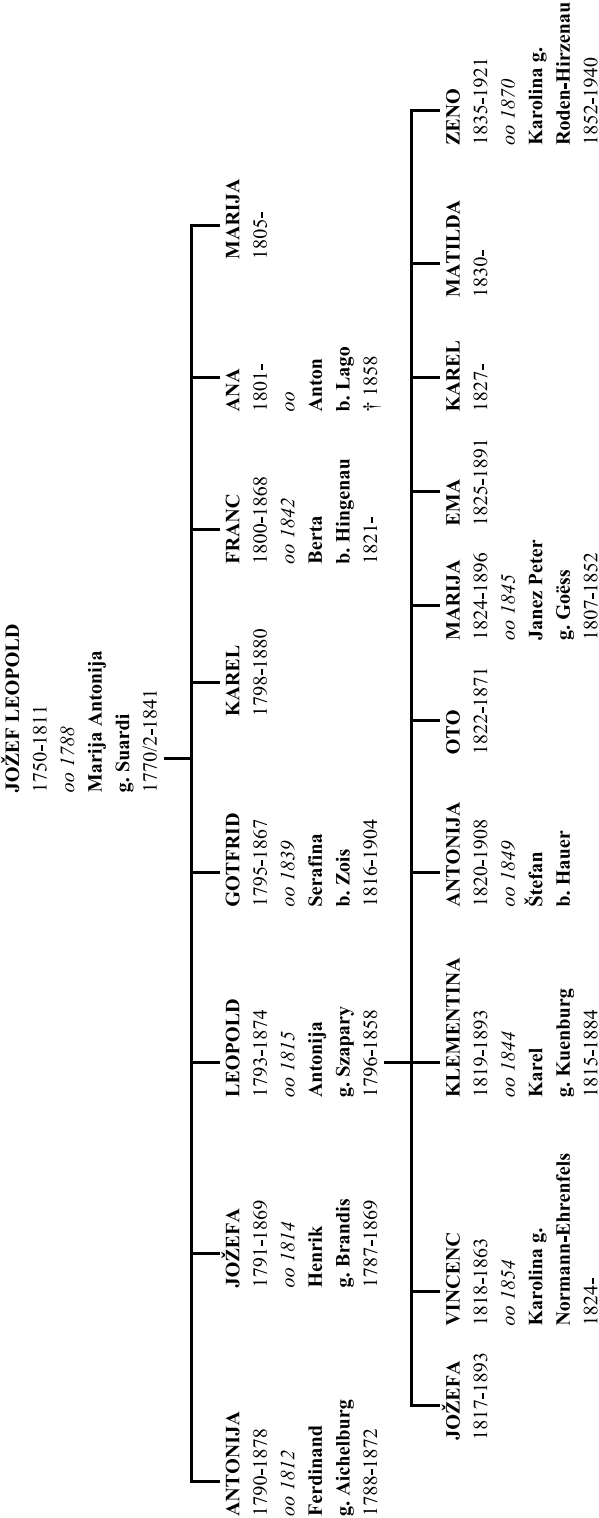
THURN-VALSASSINA-Zbelovo-Celje in Krumperk

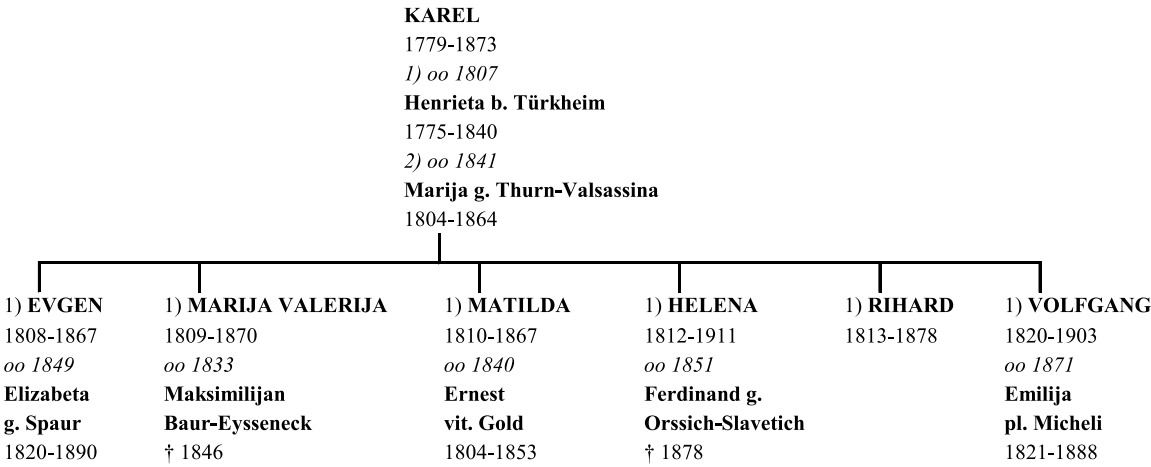
URSINI BLAGAČ

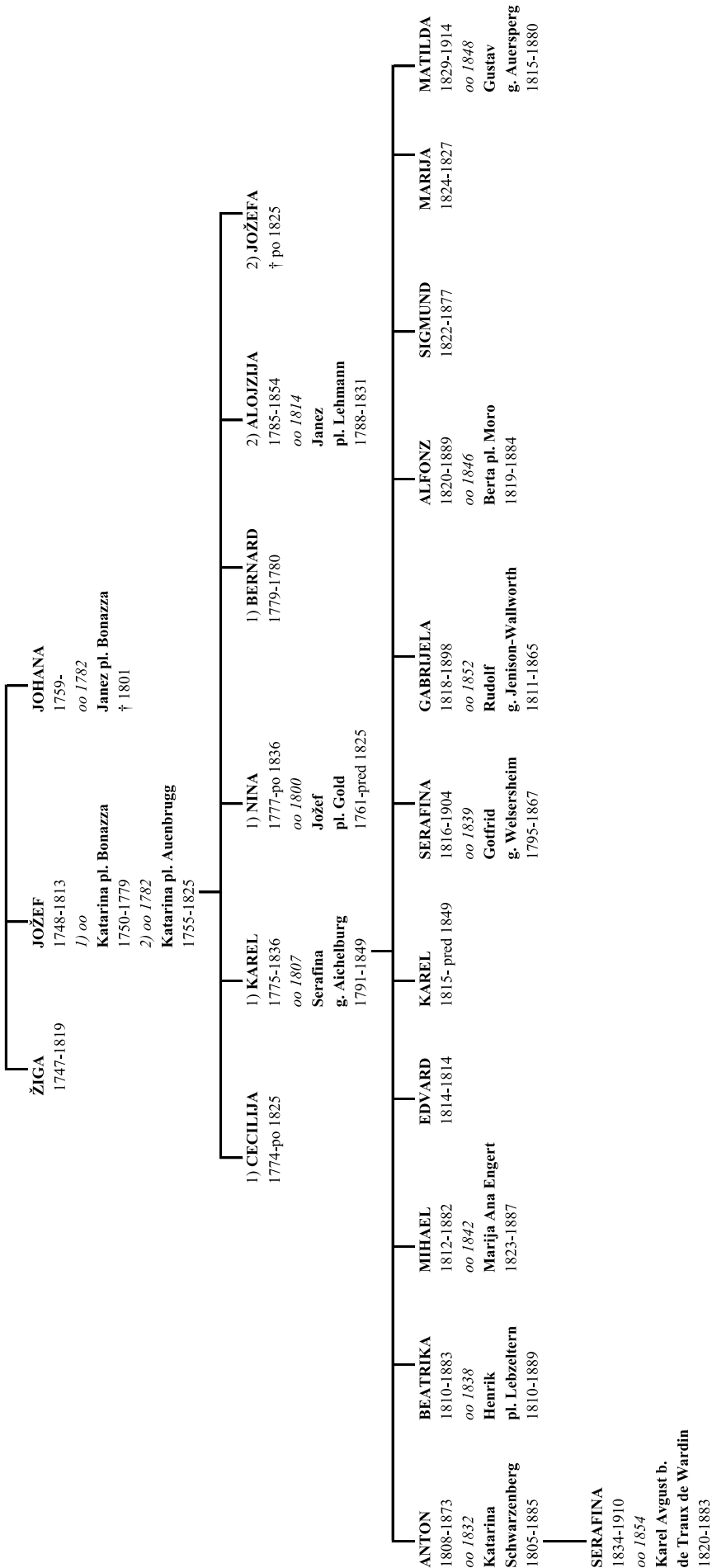
WELSERSHEIMB

WELSPERG

ZOIS-EDELSTEIN

Financiranje

Prispevek je nastal v okviru raziskovalnega projekta J7-2604 (Latinske in nemške kronike na Slovenskem) in raziskovalnega programa P6-0052 (Temeljne raziskave slovenske kulturne preteklosti), ki ju iz javnega proračuna sofinancira Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

AT ÖStA/AVA – Österreichisches Staatsarchiv, Allgemeiner Verwaltungsarchiv
Adel HAA (Hofadelsarchiv) AR (Allgemeine Reihe)

DGS – Diözese Graz-Seckau
Pfarre Graz – Hl. Blut, Tauf-, Trauungs- und Sterbebücher
Pfarre Graz – Graben, Tauf-, Trauungs- und Sterbebücher

NŠAL – Nadškofjski arhiv Ljubljana
ŽA Kamnik, Matične knjige
ŽA Kopanj, Matične knjige
ŽA Koroška Bela, Matične knjige
ŽA Ljubljana – Sv. Nikolaj, Matične knjige
ŽA Novo mesto – Šmihel, Matične knjige
ŽA Šmartno pri Litiji, Matične knjige

SI AS – Arhiv Republike Slovenije
AS 730, Gospostvo Dol

SI ZAL – Zgodovinski arhiv Ljubljana
LJU 340, Zbirka plemiških genealogij Ludvika Lazarinija

LITERATURA

- Golec, Boris: Slovenska toponimika Ljubljane do prvega tiskanega popisa toponimov iz leta 1787. *Kronika* 70, 2022, št. 2, str. 307–362.
- Golec, Boris: Zadnji člani Dizmove bratovščine po seznamu iz leta 1801: dejanski in potencialni umetnostni naročniki. *Acta historiae artis Sloveniae* 27, 2022, št. 2, str. 81–145.
- Gospod z rožo: zbornik Simpozija Rihard Ursini Blagaj v slovenski kulturi (ur. Milka Bokal). Polhov Gradec: Turistično društvo; Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2009.
- Gothaisches Genealogisches Taschenbuch der Freiherrlichen Häuser* (različni letniki).
- Gothaisches Genealogisches Taschenbuch der Gräflichen Häuser* (različni letniki).
- Hladnik, Miran: Zgodbe Prešernovih rokopisov. *Slavistična revija* 64, 2016, št. 3, str. 217–239.
- I Cobenzl: una famiglia europea tra politica, arte e diplomazia (1508–1823)* (ur. Federico Vidic in Alessio Stasi). Roma: Lithos; Gorizia: Archivio di Stato di Gorizia, 2022.
- Korytko, Emil: *Korespondenca z družino; II. del: Prevod*. Ljubljana: SAZU, 1983.

- Kotar, Jernej: Od ustanovitve Kranjskega deželnega muzeja v Ljubljani do odhoda kustosa Henrika Freyerja (1821–1852). *Narodni muzej Slovenije: 200 let* (ur. Tomaž Lazar, Jernej Kotar, Gašper Oitzl). Ljubljana: Narodni muzej Slovenije, 2021, str. 23–63.
- Lazarini, Franc: *Zgodovina rodbine Lazarini*. Radovljica: Didakta, 2013.
- Lazarini, Franci: Klemen grof Brandis – politik in umetnostni naročnik. *Acta historiae artis Sloveniae* 21, 2016, št. 1, str. 75–91.
- Potočnik, Mitja: *Grad Brdo skozi stoletja*. Novo mesto: Markus, 2008.
- Preinfalk, Miha: *Auerspergi. Po sledih mogočnega tura*. Ljubljana: ZRC, 2005 (Thesaurus memoriae, Dissertationes, 4).
- Preinfalk, Miha: Die Grafen Thurn-Valsassina in Kärnten und Krain. *Carinthia* I, 200, 2010, str. 353–390.
- Preinfalk, Miha: *Plemiške rodbine na Slovenskem. 16. stoletje, 1. del. Od Barbov do Zetschkerjev*. Ljubljana: Viharnik, 2016 (Blagoslovljeni in prekleti, 5).
- Preinfalk, Miha: *Plemiške rodbine na Slovenskem. 17. stoletje, 1. del. Od Billichgrätzov do Zanettijev*. Ljubljana: Viharnik, 2014 (Blagoslovljeni in prekleti, 4).
- Preinfalk, Miha: *Plemiške rodbine na Slovenskem. 18. stoletje, 1. del. Od Andriolija do Zorna*. Ljubljana: Viharnik, 2013 (Blagoslovljeni in prekleti, 3).
- Preinfalk, Miha: *Plemiške rodbine na Slovenskem. 18. stoletje, 2. del. Od Del-Negrov do Škerpinov*. Ljubljana: Viharnik, 2022 (Blagoslovljeni in prekleti, 7).
- Rugále, Mariano in Miha Preinfalk: *Blagoslovljeni in prekleti, 1. del. Plemiške rodbine 19. in 20. stoletja na Slovenskem*. Ljubljana: Viharnik, 2010.
- Schematismus für das Laibacher Gouvernement=Gebiet im Königreich Illyrien*, 1833.
- Slana, Lidija: Lastniki dvorca Jablje skozi čas in portreti nekaterih lastnikov iz 18. in 19. stoletja. *Kronika* 64, 2016, št. 2, str. 225–246.
- Slana, Lidija: Lichtenbergi na Tuštanju. *Kronika* 57, 2009, št. 2 (Iz zgodovine gradu Tuštanj pri Moravčah), str. 171–200.
- Smole, Majda: *Graščine na nekdanjem Kranjskem*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1982.
- Šimac, Miha: »Opes regum corda subditorum«. Drobcji o odlikovanjih lavantinskih in ljubljanskih škofov. *Acta ecclesiastica Sloveniae, Miscellanea* 38, 2016, str. 157–179.
- Šimac, Miha: Prvi gradniki muzeja. *Narodni muzej Slovenije: 200 let* (ur. Tomaž Lazar, Jernej Kotar, Gašper Oitzl). Ljubljana: Narodni muzej Slovenije, 2021, str. 131–144.
- Štuhec, Marko: *Besede, ravnanja in stvari: plemstvo na Kranjskem v prvi polovici 18. stoletja*. Ljubljana: Slovenska matica, 2009.
- Tavčar, Lidija: *Vzporedni svetovi: risarke in slikarke prve polovice 19. stoletja na Kranjskem*. Ljubljana: Narodna galerija, Modrijan, 2014.
- Wurzbach, Constant v.: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*, 30, 1875; 54, 1886.
- Žejn, Andrejka: V kali zatrti slovenski časopis: primer cenzure Slavinje. Slovenski literati in cesarska cenzura v dolgem 19. stoletju (ur. Marijan Dovič). Ljubljana: Založba ZRC, 2023, str. 137–155.
- Žvanut, Maja: *Od viteza do gospoda*. Ljubljana: Viharnik, 1994.
- Žvanut, Maja: *Plemiške zgodbe: kranjsko plemstvo v šestnajstem in sedemnajstem stoletju*. Ljubljana: Viharnik, 2009.

SPLETNE STRANI:*Alternator:*

Preinfalk, Miha: Kako je Jožef Kalasanc baron Erberg iz Dola pri Ljubljani spremenil tok zgodovine (<https://www.alternator.science/sl/daljse/kako-je-jozef-kalasanc-baron-erberg-iz-dola-pri-ljubljani-spremenil-tok-zgodovine/>).

Slovenska biografija:

Kidrič, France: »Andrioli, Frančišek Ksaverij, pl.« (<https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi129930/>).

Kranjec, Silvo: »Schmidburg, Jožef Kamilo, baron« (<https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi544124/>).

Preinfalk, Miha: »Codelli pl. Fahnenfeld« (<https://www.slovenska-biografija.si/rodbina/sbi1005430/>).

Preinfalk, Miha in Košak, Tina: »Cobenzl« (<https://www.slovenska-biografija.si/rodbina/sbi159952/>).

NOBILITY IN THE BIEDERMEIER-STYLE LJUBLJANA THROUGH FRANZ FRANZ'S LETTERS

During the pre-March period, the nobility sang its swansong as the social elite not only in the territory of modern Slovenia but throughout the entire Habsburg Monarchy. Before the feudal relations were ultimately abolished in 1848, it still played an important, if not crucial, role. As feudal lords, noblemen occupied the highest positions in the army, administration, church and politics. Although faced with growing financial difficulties, they were still relatively wealthy and at the centre of social life. Carniola and Ljubljana were no exception in this regard.

The composition of the nobility in Ljubljana was similar to other major cities that also served as administrative centres. On one hand, it was vernacular, autochthonous nobility, which had maintained its presence in Carniola for several decades or even centuries and continued to form the ranks of feudal lords. On the other hand, it was also composed of the official nobility, which found its way to Ljubljana by virtue of their function. Most came from other parts of the Habsburg Monarchy and only remained in Ljubljana for a few years until they took office elsewhere.

One of the individuals that mingled with the noble crowd or at least with its circles was also Franz Franz, a retired captain, who, for almost a decade (1832–1840), sent written reports on the goings-on in Ljubljana to Josef Kalasanz von Erberg at Dol near Ljubljana. The nobility thus understandably took centre stage in his letters. On the other hand, it should be borne in mind that as a baron Erberg was also himself a member of the nobility, either closely or distantly related to many noble families and hence eager to know about the events and happenings in their lives.

Franz's letters bring forth a host of details about life in the pre-March Ljubljana and, perhaps even more importantly, they lift the veil from the daily life of the city's elite, in particular the nobility, which has so far largely remained a grey area in the history of Ljubljana and Slovenian historiography in general. Although the main objective of Franz's writing was not to offer a meticulous presentation of noble ways, he inadvertently came very close to doing so. His reports to Baron Erberg provide the reader with rather exhaustive and undoubtedly interesting descriptions and fragments about the life of the nobility, their day-to-day activities, their problems and joys, and finally, their attitude towards Ljubljana itself and how they made the best of the opportunities offered to them by the city on the periphery of the Habsburg Monarchy.

MEŠČANI BIDERMAJERSKE LJUBLJANE V PISMIH FRANCA FRANZA

O MEŠČANSTVU NA KRANJSKEM V PREDMARČNI DOBI

Meščanstvo 18. in 19. stoletja je bilo dokaj raznolika skupina ljudi, ki jo je povezoval le skupen nasprotnik, ta pa se je spreminjal, odvisno od obdobja in njegove moči.¹ Delilo se je v več skupin. Poznamo meščane po premoženju, kamor so spadali veletrgovci, špediterji, tovarnarji, bankirji, lastniki kapitala in podjetniki. Druga skupina so bili meščani po izobrazbi, to so bili zdravniki, pravniki, sodniki, profesorji in visoki uradniki (upravni in državni), torej osebe z akademsko izobrazbo. Poleg tega se je meščanstvo delilo še na visoko, srednje in malomeščanstvo. K meščanstvu nista spadala plemstvo in duhovščina, čeprav sta živela v mestu, prav tako pa sem niso spadali nižji sloji mestnega prebivalstva. Za meščane, ki so bili stisnjeni med plemstvo in kmete, je v drugi polovici 19. stoletja z razvojem industrije in s spremembami v gospodarstvu postajala vse pomembnejša razmejitev navzdol proti nižjim slojem. Vse številčnejše so bile namreč skupine prebivalstva, ki so se skušale preriniti vsaj med malomeščanstvo.² Privlačna moč meščanstva je bila v 19. stoletju vse večja. Čeprav so bili meščani povsod v Evropi le manjši del prebivalstva, so v državno blagajno prispevali znaten delež.³ Za meščanski način življenja je bil potreben stalni zaslužek, ki je moral biti znatno višji od življenjskega minimuma. Poleg strahu pred skupnim sovražnikom so vse te različne skupine meščanstva povezovali skupen življenjski slog, odnos do dela in kultura. Oblikovanje meščanstva je bilo precej težje v deželah, ki so bile izrazito narodnostno mešane.⁴

Po koncu napoleonskih vojn so se na gospodarskem področju spremembe začele tudi v Avstriji. Dunajski in tržaški grosisti so začeli del svojega kapitala spreminjati v industrijski kapital; velikanske vsote so posojali državi ali posameznikom, ki so se začeli ukvarjati z industrijo. S svojim kapitalom so sodelovali tudi pri gradnji železnic.⁵ V Avstriji so se tako razmere na gospodarskem področju začele spreminjati, pojavila se je gospodarska konjunktura, povečalo se je število parnih strojev, zaznati je bilo mogoče nekoliko hitrejši razvoj industrije. Spreminjalo se je gospodarsko okolje, širjenje železniških povezav je med drugim spodbudilo nastajanje in širjenje delniških družb, uveljavljali so se borzni in bančni posli, nastajal je sloj velepodjetnikov in veletrgovcev, naraščala pa so nasprotja med veliko in malo obrtno dejavnostjo. Avstrijska oblast je bila do hitrih in radikalnih sprememb na tehničnem in gospodarskem področju zadržana.⁶ V

¹ Kocka, Bürgertum, str. 25–29; Bruckmüller in Stekl, Zur Geschichte, str. 160–192.

² Holz, Nekaj utrinkov, str. 286–287.

³ Holz, Nekaj utrinkov, str. 290.

⁴ Holz, Nekaj utrinkov, str. 288–289.

⁵ Holz, Nekaj utrinkov, str. 292.

⁶ Vodopivec, O gospodarskih, str. 224–225.

slovenskem prostoru so spremembam sledili s precejšnjim zaostankom. Na Štajerskem so imele novosti večji odmev kot na Kranjskem; Trst in okolica ter Gradec so reagirali drugače.⁷

Kot drugod po avstrijskem prostoru so si meščani na Kranjskem ustvarili kapital z veletrgovino in špedicijo. Sredstva, ki so jih pridobili, so bila za tukajšnje razmere precejšnja, vendar pa še vedno premajhna, da bi se lahko posameznik začel ukvarjati z večjo neagrarno dejavnostjo. Da bi na gospodarskem področju ustvarili več, so se tisti, ki so si upali tvegati, združevali v okviru razširjene družine ali v krogih znancev. Če je bilo kapitala še vedno premalo, so se povezovali z znanci predvsem iz Trsta, Gradca in Dunaja, a tudi iz Velike Britanije.⁸ V slovenski prostor je začel prihajati dunajski in tržaški kapital. Prvi je vlagal v železarska podjetja na Koroškem, drugi se je pojavljal na Primorskem, kjer so npr. v Ajdovščini ustanovili bombažno predilnico; oba skupaj sta v Ljubljani investirala v rafinerijo sladkorja (1828). Domači kapitalisti so obvladali veliko trgovino z deželnimi pridelki, usnjarstvo, sitarstvo in suknarstvo; vzpostavili so moderno papirno industrijo, uveljavljali so se tudi v bančnih poslih. Jasno jim je bilo, da je treba za večje gospodarske podvige ustanoviti delniške družbe.⁹ Narodna opredelitev v predmarčni dobi še ni igrala večje vloge.

Kapitala za razvoj gospodarstva pa njegovi lastniki niso vlagali le »na lepe oči«, pač pa so temeljito preučili dogajanje tako v Avstriji kot v Evropi. Za podjetnejše bogate meščane so bila obvezna daljša potovanja, ki so vsebovala tudi obiske krajevnih znamenitosti. Potovanja so bila usmerjena v Italijo vse do Neaplja, v nemški prostor, na Češko, pa tudi v Veliko Britanijo, obiski Francije so bili redkejši. Obiskovali so razstave, sejme, tovarne in velike trgovce, pri katerih so se šolali in izpopolnjevali svoje znanje. Sklepali so poslovna in prijateljska partnerstva ter poskušali pridobljeno znanje uveljaviti tudi doma. Skoraj soglasno so zahtevali uvedbo primernih šol za veletrgovino, špedicijo in prihajajočo industrijo, v kateri so se pojavljali vse zahtevnejši stroji. Te stroje so na Kranjskem najprej le občudovali, saj so z njimi znali ravnati le ljudje, ki so hkrati s stroji pripotovali iz tujine.¹⁰ Vendar je liberalni del meščanstva (tudi po letu 1848) ostal zelo previden (omahljiv) v odnosu do novosti, tako da je cepetal na mestu. Med redkimi izjemami so bili Fidelis Terpinc in njegov krog znancev ter družina Luckmann. Zavedali so se splošne neseznanjenosti prebivalstva s prihajajočimi tehničnimi spremembami.¹¹ Tako sta vsaj ustanovitev Mahrove trgovske šole omogočili domači firmi Terpinc & Fabriotti in Mihael Smole, se pravi bogati trgovci.¹² O življenju bogatih meščanov ter njihovi gospodarski dejavnosti v predmarčni dobi lahko izvemo iz usode treh bogatih ljubljanskih trgovskih družin Terpinc, Zeschko (Češko) in Luckmann.¹³

Slovensko moderno meščanstvo je bilo večinoma kmečkega porekla, oblikovalo se je s pomočjo šol in je bilo nezaupljivo do »starega« meščanstva. Gradnja železniške proge Dunaj–Trst je pri kranjskem meščanstvu zbudila velika pričakovanja. Ob dokončanju povezave pa se je pokazalo, da

⁷ Vodopivec, *O gospodarskih*, str. 226–227.

⁸ Šorn, *Začetki*, str. 11–178; Šorn, *Obdobje*, str. 17–37; Zgodovina družine Luckmann, str. 290–301.

⁹ Holz, *Nekaj utrinkov*, str. 292; Šorn, *Začetki*, str. 11–178; Šorn, *Obdobje*, str. 17–37; Zgodovina družine Luckmann, str. 290–301.

¹⁰ Šorn, *Začetki*, str. 11–178; Vodopivec, *O gospodarskih*, str. 31–46, 111–130, 131–150; Budna Kodrič, *Korespondenca*, str. 72–91, 95–104, 105–109, 129–138, 140–147, 175–186, 196–211, 213–226, 233–268, 274–275, 290–328, 329–336, 342–349.

¹¹ Vodopivec, *O gospodarskih*, str. 11–27.

¹² Šorn, *Začetki*, str. 191.

¹³ Budna Kodrič, *Korespondenca*; Budna Kodrič, *Jožefina Terpinc*, str. 111–133; Zgodovina družine Luckmann, str. 290–301.

je slovensko ozemlje le prehodno in da slovenski meščani od te povezave niso imeli večjih koristi. Za svoje razočaranje so bili deloma krivi tudi sami, in sicer zaradi svoje počasnosti in obotavljivosti. Podjetnejši bogati meščani so se preselili v Trst ali pa tja prenesli del svoje proizvodnje.¹⁴ Konservativci so ves ta čas na vse pretege svarili pred prehitrim »pomeščanjem« dobrih kmetov in s tem pred izgubo kmečke domačijskosti.¹⁵

Za meščansko družbo in njeno kulturo je bil v vsem 19. stoletju značilen ideal ugledne, umirjene in uspešne družine, ki je morala dajati občutek varnosti otrokom in utrujenemu hišnemu gospodarju. V tem okolju je pomembno vlogo igrala ženska kot žena in mati. Poleg skrbi za družino je bila njena naloga vzdrževanje kulture obiskovanja ter zagotavljanja in vzdrževanja družabnih vezi. Vse to je vplivalo na oblikovanje stanovanjske kulture in kulture lepega obnašanja. Ta družabna mreža je morala dobro delovati, da je prestregla nepričakovane težave in pomagala družinskemu poglavarju na gospodarskem področju.¹⁶ Sem je spadalo tudi načrtovanje in spletnje porok. Kakor med plemstvom je tudi pri bogatih meščanih pri načrtovanju porok ekonomski interes igral zelo pomembno vlogo. Hčerke iz bogatih meščanskih družin so bile zaželen cilj, ki pa ga ni bilo vedno lahko ali mogoče doseči.¹⁷ Od znanja, izobraženosti in razgledanosti gospe je bilo odvisno njeno sodelovanje pri moževi gospodarski dejavnosti. To se je izrazito pokazalo, ko so ovdovele.¹⁸

Bogati meščani, predvsem ženske, so radi zahajali v toplice, kjer so oblikovali krog znancev ter poskušali navezovati stike s plemstvom, ki je prav tako rado zahajalo tja.¹⁹

V javnosti so se lahko dame in gospodične uveljavljale kot dobrodelnice. Lahko so prispevale ali izdelovale različne predmete za tombolo, pomembno so npr. prispevale k ustanovitvi otroškega zavetišča v Ljubljani leta 1834.

Gospodarsko uspešni meščani so po letu 1848 sodelovali tudi v politiki. Takrat se je že začela čutiti narodna opredelitev. Podpirali so kulturno dejavnost v Ljubljani in na širšem Kranjskem. Nadaljevali so s svojim delom in se poskušali čim uspešneje prilagajati novostim. Mlajši člani starih družin večinoma niso dosegli zagona prednikov. Bili pa so izobraženi in so zasedli različne odgovorne položaje.²⁰

LJUBLJANSKI MEŠČANI V PISMIH FRANCA FRANZA V LETIH 1832–1840

Franc Franz je v pismih baronu Erbergu dokaj podrobno opisoval dogajanje v Ljubljani v letih 1832–1840. Popisoval je predvsem zgode in nezgode plemstva, ki je prebivalo v mestu, dotaknil pa se je tudi meščanov. Pri njihovih opisih je bil precej bolj redkobeseden. V njegovih poročilih je zelo jasno razlikovanje med bogatimi in manj bogatimi meščani ter med prebivalci predmestij. Njegovo mnenje o bogatih meščanih je julija 1833 nekoliko zmedel obisk bogatega Američana, ki je v Ljubljani iskal sorodnike. Družino, ki je prišla v Ljubljano, so sestavljali mož, žena, dojenček,

¹⁴ Holz, Nekaj utrinkov, str. 293.

¹⁵ Vodopivec, *O gospodarskih*, str. 11–27.

¹⁶ Holz, Nekaj utrinkov, str. 289.

¹⁷ Budna Kodrič, *Korespondenca*, str. 13–22; Budna Kodrič, Jožefina Terpinc, str. 111–133.

¹⁸ Budna Kodrič, *Korespondenca*, str. 15.

¹⁹ Budna Kodrič, *Korespondenca*, str. 52–55, 109–127, 147–162, 166–168, 171–172, 230–232, 337–342.

²⁰ Andrejka, Fidelis Terpinc, str. 114–120; Budna Kodrič, *Korespondenca*, str. 8–12; Zgodovina družine Luckmann, str. 291–301; Šorn, Obdobje, str. 17–37.

njegova varuška, sluga in prevajalec. Zanimali so se za sorodnike Luzenbergerje, družino furirja in družino zdravnika pri polku Thurn. Iz Trsta so pripotovali 10. julija ter se ustavili v gostišču pri Maliču, kjer je ameriški Luzenberger izvedel, da njegov stric, upokojeni nadporočnik, živi v Ajdovščini. Nečak ga je obiskal, se čez dva dni vrnil v Ljubljano, nakupil še nekaj »kranjskih knjig« ter z družino odpotoval v Gradec in preko Dunaja v London ter v ZDA. Franz je dogajanje precej obširno komentiral. Dejal je, da mora biti oče ameriškega Luzenbergerja, sedaj sedemdesetletni državljani ZDA, zelo bogat, da je sinu omogočil tako potovanje. Ob tem je še pripomnil, da družina živi zelo pompozno, saj so za kosilo naročili deset jedi, ki so morale priti na mizo vse hkrati, pri čemer so vse dobro plačali. Stricu v Ajdovščini je Luzenberger takoj daroval 2000 gld, o bodoči finančni pomoči pa se bo brat v Ameriki še odločil (33/7, 33/8). Očitno je bil Franz ob tako hitrem in uspešnem posredovanju mladega Luzenbergerja precej pretresen.

Precej bolj na kratko je opisal obisk misijonarja Friderika Barage (1797–1868) v Ljubljani. Poročal je, da je misijonar najprej pridigal v nemščini v stolnici in popoldne v slovenščini (kranjsčini) pri frančiškanih. Obisk je bil v obeh cerkvah velikanski, tako da je morala posredovati policija (37/69).

O bogatih meščanih je Franz spregovoril, ko je poročal o njihovih porokah in opisoval njihovo udeležbo na posameznih plesih in tomboli ali kadar so se odpravljali na daljša potovanja. O njihovi gospodarski dejavnosti je pisal zelo malo ali nič. Prav tako se je o njih razpisal ob nesrečah, ki so jih doletele, in zanimivih oporokah. Ljubljana je v tem času premogla tudi judovsko družino Heimann, ki jo omenja le mimogrede, ko govori o njenem neuspešnem angažmaju pri gradnji Kazine. Prebivalci predmestij so ga zanimali le takrat, kadar so se jim zgodile nesreče.

OPOROKE IN POROKE

Kot že omenjeno, so Franza pri bogatih ljubljanskih trgovcih zanimale njihove zanimive oporoke, poroke, nakupi hiš in stečaji. Tako je njegovo pozornost pritegnila oporoka bogatega trgovca Mihaela Dežmana, strica bodočega muzejskega kustosa Karla Dežmana. Vrednost njegove zapuščine je bila ocenjena na 200.000 gld, za univerzalnega dediča je bil imenovan ljubljanski ubožni sklad, določena pa so bila tudi volila drugim ubogim v vseh petih okrajih gubernija. Zapuščina se je nato delila še na nekaj posameznih podrobnosti. Vodja trgovske družbe je poleg zaloga blaga dobil še 8000 gld, hišni hlapec 1000 gld, nekaj denarja so prejeli reveži nekega kraja na Moravskem, od koder je pokojni večinoma kupoval blago, deželni trgovci, ki so od pokojnega prevzemali blago na kredit, so prejeli po 200 do 300 gld glede na vsoto, ki so jo bili dolžni, homeopatski zdravnik dr. Mayer, ki je zdravil Dežmana, pa 100 gld na leto (35/16). Druga oporoka, ki se je zdela Franzu dovolj zanimiva, je bila oporoka bogatega odvetnika dr. Luke Rusa, v skladu s katero je vse premoženje ostalo v družini (36/130).

Franc Franz je Erbergu poročal o porokah, ki so se pletle med trgovskimi družinami (35/88). Tako mu je konec leta 1836 poslal kar seznam porok, ki jih je razporedil po kategorijah: povsem zanesljive, možne, verjetne in propadle (36/216). Omembe vredni sta se mu zdeli poroka trgovca Kanza, ki se je poročil s hčerjo lekarnarja Mayerja in hkrati drugemu trgovcu za 30.000 gld prodal svojo trgovino na drobno in skladišče (36/247), ter poroka hčerke umrlega trgovca Sonza z ljubljanskim trgovcem Mayerjem, nekaj let pred tem krščenim Judom (37/79). Poroka je bila za osirotele trgovske hčerke ena od možnih rešitev ekonomskega in družabnega položaja (39/83).

Leta 1836 je v središču Ljubljane kar nekaj hiš zamenjalo lastnike. Franz je poročal o šestih večjih nakupih, ki so jih opravili znani ljubljanski trgovci Gustav Heimann, brata Schantel, lector

in svečar Homan, Souvan, Seeger, Walland in Schreyer. Cene kupljenih hiš so se vrtele od 14.000 do 32.000 gld (36/301).

So pa imeli ljubljanski trgovci tudi težave. Polom nekaterih veletrgovcev na Dunaju leta 1839 je povzročil, da so v Ljubljani propadli nekateri od njih odvisni trgovci (39/48, 39/57, 39/83).²¹ Ob tem se je v Ljubljani našel šaljivec, ki je za trgovca, ki je bil v zelo slabem gospodarskem položaju, naročil zvonjenje z navčkom (39/71).

DOBRODELNOST

Ena od oblik delovanja meščanske družbe je bila dobrodelnost. To je Franz omenil že pri oporoki Mihaela Dežmana, nekoliko podrobneje pa jo je predstavil v poročilih o nastajanju ljubljanskega otroškega zavetišča (*Klein-Kinder-Bewahr-Anstalt*). Leta 1832 je namreč cesar z odlokom dovolil ustanavljanje dobrodelnih društev za varstvo majhnih otrok. Društva je moral voditi škofijski konzistorij, sprejemati so smela otroke do petega leta starosti, vzdrževati so se morala le s prostovoljnimi prispevki in darili ter se niso smela potegovati za podporo iz javnih sredstev.²²

V Ljubljani so leta 1834 (»Končno!«, kot je v enem od pisem Erbergu vzkliknil Franz) ustanovili zavetišče za majhne otroke (34/235). Na slovesno otvoritev, ki je bila 3. novembra 1834, je vabilo Provizorično društvo za otroško zavetišče (*Provisorischer Verein der Kleinkinder Bewahranstalt*). Ob 10. uri je bila v farni cerkvi sv. Jakoba maša, nato pa otvoritev zavetišča, ki naj bi sprejelo 103 otroke. Naval je bil precej večji, tako da so morali 100 otrok odkloniti. Otvoritvi zavetišča v Rožni ulici 108 (34/242) so prisostvovali guverner, knezoškof, gubernijski gremij in dame z gospo guvernerko (guvernerjevo ženo) na čelu. Župan je imel slovesen govor, otroci v spremstvu staršev pa so dobili jabolka, zemlje in slike, ki so jih delile dobrodelne dame in guvernerka. Visoki gostje so se vpisali v spominsko knjigo ter si ogledali prostore, v katerih se bodo otroci zadrževali in učili. Franzu se je zdelo vredno omeniti, da je bilo v igralnici otrokom na voljo veliko igral. Po ogledu zavetišča so se visoki gostje odpravili v ubožnico (34/244).

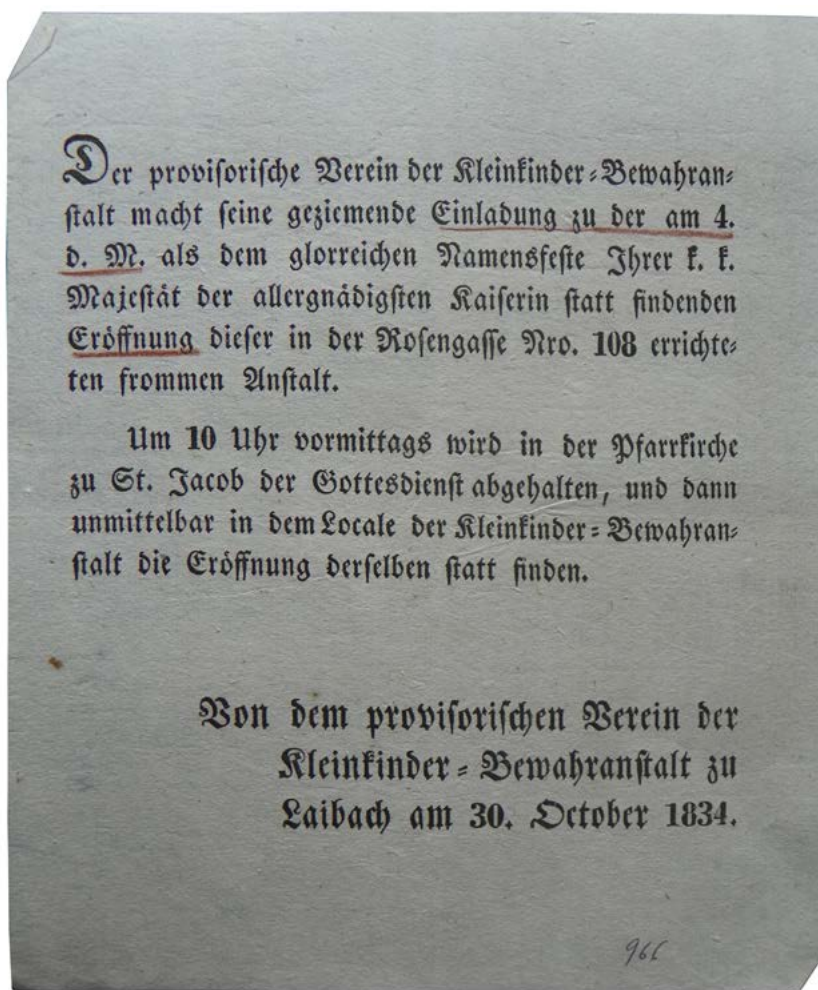
Glede na zelo strog in omejujoč zakon o ustanavljanju zavetišč je imel Henrik Costa kar prav, ko je 14 let kasneje spregovoril o veliki dobrodelnosti ljubljanskih dam ob ustanovitvi zavetišča. Statut damskega združenja je oblast potrdila šele 14. avgusta 1835, društvo pa je zaživel leta 1836. V njem je bilo 24 dam vseh stanov, tudi žena Simona Heimanna,²³ pomembnega judovskega trgovca v Ljubljani. Združenje je vodila žena deželnega guvernerja, direktor ustanove pa je bil duhovnik fare sv. Jakoba Janez Zlatoust Pohlin. Z otroki sta se ukvarjala učitelj in varuška.²⁴ Kot je zahtevala

²¹ Gl. tudi 39/95, 39/124; Budna Kodrič, *Korespondenca*, str. 244.

²² *Sammlung*, str. 56: *Genehmigung der Einführung von Kleinkinder=Wartanstalten*. *Studien=Hofcommissions=Verordnung vom 26. Februar 1832, Zahl 857. Gubernial=Verordnung vom 22. März 1832, Zahl 5760. An die Kreisämter und bischöflichen Ordinariate. Seine k. k. Majestät haben mit allerhöchsten Entschliessung vom 21. Februar 1832, die Einführung von Kleinkinder=Wartanstalten und das Fortbestehen der Vereine, welche sich zum Behufe derselben gebildet haben, gegen dem zu genehmigen beruht, dass selbe zunächst unter der Aufsicht der Consistorien zu stehen, kleine Kinder über fünf Jahre aufnehmen, sich nur durch freiwillige Beiträge zu erhalten, und unter keinem, wie immer gearteten Vorwande, einen Beitrag oder eine Unterstützung aus dem Normalschul oder andern Fonde anzusprechen, mithin im strengsten Sinne nur als Privat=Vereine und Anstalten, nicht als Schulen, zu bestehen haben* (gl. tudi Jarc, *Osnove*, str. 1–18; Slokar, *Prvo otroško zavetišče*, str. 118–120; Radics, *Die Wohltätigkeit*, str. 34–35; Anžič, *Skrb*, str. 98–90; Čipić Rehar, *Otroško zavetišče*, str. 45–62).

²³ Valenčič, *Židje*, str. 47.

²⁴ Costa, *Reiseerinnerungen*, str. 26–27.

Vabilo na otvoritev otroškega zavetišča, 30. 10. 1834 (priloga k pismu 34/242).

oblast, se je zavetišče vzdrževalo le z dobrotelnimi darili in plesi (34/64, 39/23),²⁵ loterijo (34/64, 36/58) in tombolo (34/270, 36/4). Za tombolo v korist zavetišča so dobitke pripravile ljubljanske dame in gospodične, včasih je kdo daroval tudi kaj več (37/60). Sredstva za zavetišče so zbirali tudi na guvernerjevi slavnostni večerji in tomboli (39/67). Govorilo se je o ustanovitvi še enega zavetišča v šentpetrskem predmestju, vendar iz tega ni bilo nič (39/15).

ČRNA KRONIKA

V predmarčni dobi so ljubljanski meščani doživljali različne nezgode, ki jim je tudi Franz posvetil precej pozornosti. Opisoval je požare, nevihte, umore, samomore, pretepe, kraje, poskuse razpečevanja ponarejenega denarja ali nakradenega blaga ter strašenje. Pri tem se je večinoma vzdržal komentiranja in moraliziranja ter je dogodke le opisal.

²⁵ Gl. tudi 39/47, 39/64.

Požari

Še v 19. stoletju so bili požari večen strah meščanov, čeprav se je v tem času požarna varnost že bistveno izboljšala. Konec 18. stoletja je bilo v središču Ljubljane še kar nekaj lesenih in s slamo kritih hiš, da o predmestjih sploh ne govorimo. Da bi lahko ob požaru čim hitreje pomagali, je veljal predpis, po katerem so imeli meščani določene dolžnosti, razporejene po mestnih četrtih in cehih. Tem dolžnostim se niso smeli izogibati, sicer so bili strogo kaznovani. Da bi čim bolj zmanjšali možnosti požarov, je bilo določeno, da smejo imeti meščani v mestu le odmerjeno količino sena in slame (en voz). Na grajskem hribu je bila požarna straža, ki je ob nevarnosti z zvonjenjem sprožila alarm; podnevi so v smeri predela, v katerem je gorelo, obesili rdečo zastavo, ponoči pa prižgali rdečo luč. Druga straža je bila na najvzhodnejšem predelu grajske stavbe, tretja pa na utrdbi. Zaradi megle se je včasih zgodilo, da stražar požara ni opazil (38/238). V času Marije Terezije je nastala stanovska požarna komisija, ki je imela lasten fond, v katerega je moral vsak, ki je pridobil meščanstvo, vplačati 3 gld. Leta 1790 so od hišnih lastnikov zahtevali, da v času požara prižgejo laterno, da se ljudje ob hitenju na pomoč ne bi zaletavali in se ne bi dogajale še druge nesreče. Hišni lastniki so morali imeti vedno pripravljeno tudi vedro vode.²⁶

V času avstrijske restavracije je bila požarna bramba razmeroma dobro urejena. Leta 1814 so z dekretom dvorne pisarne določili, da morajo biti nove hiše zgrajene po požarnovarnostnih predpisih, krite so morale biti z opeko. Leta 1825 so ta predpis ponovili. Za požarno varnost so morali poskrbeti tudi v času ljubljanskega kongresa leta 1821. V pomoč domačim gasilcem je iz Radgone pripotovala še posebej izurjena gasilska četa. Res je v času kongresa v mestu dvakrat zagorelo, večje škode pa ni bilo.²⁷

Požare v mestu so povzročali vžigi saj (33/122) in udari strele (36/141), govorilo se je tudi o podtaknjenih požarih. Tako naj bi bil požar podtaknjen v krakovskem predmestju, v katerem je pogorela ena hiša (33/55, 33/56, 38/238). Tudi velik požar v Cukrarni naj bi bil podtaknjen, ogenj pa je razpihal še veter (34/31). Večji požar je izbruhnil v hiši za nekdanjo Cukrarno, sedaj predilnico, in tudi zanj so domnevali, da je bil podtaknjen (38/183), prav tako za požar v Šiški (38/288). Večji požar je zaradi mizarjeve nepazljivosti izbruhnil v hiši grofa Jožefa Auersperga in naredil precej škode. Zagorela so tri hišna krila (pohištvo, knjižnica, zaloga žita), četrtemu krilu je bilo prizaneseno (39/97).

Večji požari so bili tudi drugod po Kranjskem, npr. v Dolenjskih Toplicah, kjer so goreli kopalnice, cerkev, župnišče in še 40 stavb (34/193), in Radovljici, kjer sta pogorela naselje in grad grofa Vincenca Thurna. Za pogorele so pripravili koncert (35/84). V Mengšu je požar uničil velik del kraja (34/84). Ob požaru v Tomačevem so ostale cele le tri hiše ob cerkvi, pogorelo pa je 22 stavb (40/55).

Pretepi, umori, samomori, utopitve, kraje, ponarejen denar

Ob poročanju o samomorih Franz ne moralizira, pač pa poskuša najti razlago zanje (33/10, 34/117).²⁸ Precej preteпов med pijanimi kmečkimi fanti se je včasih končalo s smrtnimi žrtvami (34/161, 38/73, 38/74).²⁹

Dogajali so se tudi umori iz koristoljublja. Tako je bil umorjen uradnik, ki je zasebno posojal denar (38/97), na Barju se je zgodil roparski umor (40/29). Prihajalo je do nesreč s smrtnim izidom (38/238, 38/245, 39/162),

²⁶ Vrhovec, *Die wohllobliche*, str. 263–172; Valenčič, *Oblikovanje*, str. 141–144.

²⁷ Holz in Costa, *Ljubljanski kongres*, str. 124–125; Valenčič, *Oblikovanje*, str. 142.

²⁸ Gl. tudi 38/112, 38/113, 40/28.

²⁹ Gl. tudi 38/72, 40/18.

bodisi zaradi pijanosti (40/17) ali objestnosti – na Kongresnem trgu je npr. učenec zabodel drugega učenca (36/27). Tudi detomori niso bili redkost (36/53, 37/275, 37/284).

V poletnem času je več ljudi utonilo v Ljubljani ali Gradaščici. Na Prulah sta utonila dva vrvarska pomočnika (34/129), prav tako je utonil kopalec v Iščici (34/142). Da bi preprečili nesreče pri kopanju, je policija predlagala zgraditev lesenega bazena na Ljubljani (34/149), vendar so se nesreče kljub temu še vedno dogajale. Tako je padla v vodo – ali pa so jo porinili vanjo – neka ženska, ki je niso našli (36/53), utonil je tudi čevljarški vajenec, ki se je kopal ob plavalni šoli (40/80). Franz je nekoliko podrobneje opisal nesrečo Matije Čopa pri Tomačevem in ob tem omenil, da so bila vsa prizadevanja za njegovo oživljanje zaman (35/126).

Zanimiva stran črne kronike so bili vlomi, kraje, preprodajanje naropanega blaga, ponarejanje denarja in strašenje. Vlomi in kraje so bili pogosti, včasih je pri lovljenju nepridipravov pomagala tudi vojska (33/35, 37/103). Plen je bil zelo različen, od dragocenosti do oblek in blaga. Vrednost nakradenega je bila včasih visoka, tudi do 2000 gld. Marsikdaj so govorice namigovale, da se je moral tat v hiši dobro spoznati (37/229). Franz omeni tudi primer, ko vlomilci niso ničesar odnesli, so pa razrezali vse obleke, perilo in posteljnino ter tako povzročili za 200 gld škode (37/304).

Žrtev tatov je bil tudi stolni dekan Jerin, ki so ga okradli pri belem dnevu, ob pol enih popoldne. Stanovalci so tatova sicer videli, a so bili prepričani, da sta obiskovalca pri dekanu. Odnese sta dragocenosti v vrednosti 500 gld (38/120). Prav tako pri belem dnevu, v nedeljo dopoldne, so v predsobi barona Lichtenberga iz zaklenjene omare odnesli dele obleke enega od njegovih kočijažev (38/126). Pri slikarju Langusu so tatovi ukradli plašč Fidelisa Terpinca, ki je bil na obisku (38/120, 38/121). Bogastvo posameznih trgovcev lahko ocenimo tudi po poročanju Franza o kraji v Špitalski ulici. Tam so trgovki s platnom tatovi odnesli 1070 gld. v zlatu in srebru, 900 gld. na hranilni knjižici, obligacije za 55 gld., 12 prstanov in štiri pare zlatih uhanov (38/264).

Zločine so včasih zagrešili tudi pripadniki plemiškega stanu. Franz tako omenja člane družine Höffern-Saalfeld z Brda pri Lukovici. Starejša hči je v Postojni v gostilni ukradla pribor, ker pa so jo ujeli, še preden je nakradeno razpečala, je bila obsojena le na dva meseca zapor. Njen mlajši brat je bil zaradi udeležbe pri umoru obsojen na pet let ječe na gradu, starejši brat pa je ustrelil divjega lovca, a ker ob dogodku ni bilo prič, je bil Franz prepričan, da jo bo odnesel brez kazni (40/44).

Naropano blago je bilo treba prodati naprej, tu pa se je lahko zalomilo (38/257). Prav tako ni bilo preprosto prodati tihotapsko blago (38/106) ali spraviti v obtok ponarejeni denar (39/92, 39/114). So se pa tudi ljubljanski meščani pečali s tihotapljenjem; tako je znani urar Karinger poskušal iz Ljubljane na Dunaj pretihotapiti nekaj francoskih cilindričnih žepnih ur, vendar se je poskus ponesrečil (36/94, 36/112).

Nekatere meščane so nepridipravi strašili. Tako je ponoči strašilo pri družini kameralnega svetnika Spauna (38/126, 38/133). Nekoliko drugačno pa je bilo strašenje v Selu pri Ljubljani. Ker so nekega otroka pokopali brez poslednje odveze, naj bi začel strašiti po hiši. Zadevo je raziskal neki frančiškan (39/194). »Duha« (našemljenega otroka) so ujeli in zasliševali na magistratu, neodgovorjeno pa je ostalo vprašanje, kdo je bila odrasla oseba, ki ga je pripeljala v hišo in ropotala po njej, medtem ko je »duh« strašil v sobi (39/201).

Ljubljanski meščani se gotovo niso najbolje počutili, ko je pobegnilo osem zapornikov, ki so bili zaprti na rotovžu (33/17). Kaznjenci so sicer večkrat pobegnili in lov nanje ni bil vedno najuspešnejši (34/132, 34/133).³⁰

³⁰ Gl. tudi 37/87, 37/90, 37/141.

V črno kroniko spadajo tudi prometne nesreče. Te so se v mestu dogajale zaradi slabo ali pa sploh ne osvetljenih voz (39/127, 39/129, 39/130), zaradi nerodnosti voznika (33/8), splašenih konj (36/262), prehitre vožnje (39/88) ali ker je voznik zaspal (39/97) oziroma neprevidno prehiteval (40/42). Naraščajoči tovorni vozni promet ni prispeval k varnosti v ozkih in strmih ulicah, ki so vodile proti pristanišču na Bregu.³¹

Zabava

Ljubljanski meščani prve polovice 19. stoletja so znali ceniti zabavo. V zimski sezoni so se vrstili plesi, tombole in gledališke predstave, poleti pa so meščani uživali na prostem, v Tivoliju in parku Zvezda, kjer so nastopali različni potujoči umetniki, znamenite so bile tudi vožnje s čolni po Ljubljani. Zabavo je marsikdaj pokvarilo slabo vreme.

Med ljubljanskimi meščani je imelo gledališče pomembno vlogo. Franz je v letih 1832–1840 baronu Erbergu zvesto poročal o dogajanju, igrah in posameznih igralcih, včasih je na kratko povzel vsebino predstave. Dokaj podrobno je opisal dogajanje, ki ga je v Ljubljani sprožila Nestroyeva igra Lumpacij Vagabund. Že leta 1833 je bila žena krojača Mallyja zaradi lika krojača Nitke (*Zwirn*) tako užaljena, da je od moža zahtevala, naj na magistratu zahteva prepoved igre, ker žali krojače (33/74). Večji škandal je izbruhnil leta 1835. Najprej je igralca, ki je igral Nitko, nekdo opozoril, da ga bodo izžvižgali, če bo ponovil določen del teksta. Ker igralec svarila ni upošteval, so ga z galerije začeli obmetavati z jajci, krompirjem in drugimi predmeti, in sicer v takih količinah, da so morali spustiti zaveso in igro prekiniti, dokler se dvorana ni pomirila. V tem času pa se je policija pripravila na konec predstave, skupaj z vojsko je zasedla izhode in polovila 16 do 18 krojaških pomočnikov, ki so jih za en dan zaprli in jim naložili post. Naslednje jutro so bili na zidovih v Gradišču, kjer je bilo skladišče gasilnih priprav, in ob vrtu policijskega direktorja Sicarda napisali: »Maščevanje policiji in posebej gospodu Sicardu«. Širile so se govorice, da se bodo nemiri ponovili; prav tako je krožila govorica, da so z okrožnico krojaške pomočnike v vseh delavnicah pozivali, naj množično obiščejo gledališče; mojstri naj ne bi o tem nič vedeli. Igra je ostala na sporedu in Franz ni poročal o novih težavah (35/212).³²

Drug pomemben kulturni prostor v Ljubljani je bila Kazina. Obstajala je že od srede 18. stoletja. To je bil prostor za društvene in družabne sestanke višjega sloja, povezan z gledališčem in kavarno. Delovala je tudi v času Ilirskih provinc, takrat je imela prostore na Mestnem trgu. Leta 1813 se je preselila v Lepušičevo hišo v Gosposki ulici. Število članov je z leti naraščalo, prostori na Gosposki pa so kljub prilagajanju in izboljšavam postajali premajhni (33/47, 33/65).³³ Leta 1835 je kazinsko društvo v Tivoliju odprlo poletni prostor za razvedrilo, kavarno in restavracijo. Vstop je bil prost.³⁴ Z leti je pomen Kazine za ljubljansko družbo naraščal; v njenem odboru so sodelovali tudi bogati meščani (33/47, 34/279).³⁵ Glavna skupščina je določila odprtje sezone ter urnik zabav in dejavnosti (34/1). Ob odprtju sezone je bil velik naval (34/5); do zaključka sezone so se v Kazini vrstili plesi in tombole (34/46, 34/53),³⁶ včasih pa je bil na sporedu tudi kak poseben nastop. Tako se je v Kazini s svojimi spretnostmi z lokom in sulico predstavil črnc iz plemena

³¹ Valenčič, Oblikovanje, str. 148.

³² O gledališču gl. članek Tanje Žigon in Toneta Smoleja v tej monografiji.

³³ Lah, Ob stoletnici, str. 204.

³⁴ Lah, Ob stoletnici, str. 182–183, 201–206.

³⁵ Lah, Ob stoletnici, str. 202–203; Costa, *Reiseerinnerungen*, str. 34.

³⁶ Gl. tudi 34/067, 34/073. O Kazini in tomboli gl. članek Tomaža Lazarja v tej monografiji.

Georg Pajk po Franzu pl. Kurz zum Thurn und Goldenstein: Kongresni trg s Stanovskim gledališčem, 1836 (hrani Narodni muzej Slovenije, inv. št. G-2801, foto: Tomaž Lauko).

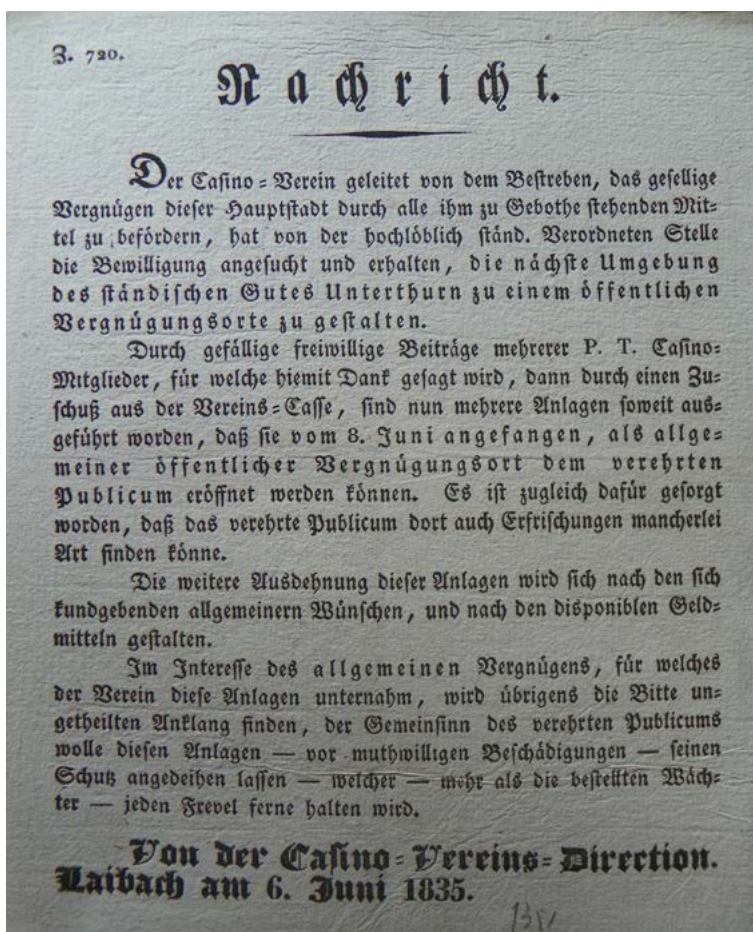
Ašanti, ki je pritegnil veliko radovednežev, nekateri so se dotikali njegove kože in skodranih las (34/34). Na ples v Kazino so lahko prišli tudi nečlani, če jih je pripeljal član ali če so imeli prijatelje med častniki (35/189).

Nazadnje so vse večjo prostorsko stisko sklenili rešiti z gradnjo nove Kazine. Pobudo za novogradnjo je dal ugleden ljubljanski trgovec, Jud Simon Heimann, ki je pripravil načrt in nameraval podpisati prispevek za 10.000 gld in še 5000 gld za nekatere prijatelje. Vendar brumno katoliško prebivalstvo Ljubljane ni hotelo njegovega (judovskega) denarja, sprejeli so zgolj njegov finančni načrt. V nekaj dneh so zbrali 30.000 gld delnic, hranilnica je dala 20.000 gld, zagotovili so si 500.000 kosov opeke (36/21).³⁷ Leta 1836 so se na Kongresnem trgu začela izkopavanja za gradnjo, pri tem so naleteli na precej rimskih ostankov (36/57, 36/63).³⁸ Ob gradnji je prihajalo tudi do nesreč, ki so se včasih končale s smrtjo delavcev (36/204, 37/935).³⁹ Decembra 1837 so v novi Kazini odprli zgornjo kavarno in čitalnico. Na otvoritev je prišlo okrog 200 ljudi (37/286). Na generalni skupščini članov Kazine so govorili o izgubi in določili število plesov v pustnem času (37/305, 37/307). Januarja 1838 so se v novi stavbi začeli plesi. Otvoritev je nekoliko šepala, ker

³⁷ Valenčič, *Židje*, str. 47.

³⁸ Gl. tudi 36/64, 36/77, 36/78, 36/79.

³⁹ Gl. tudi 37/102.

Obvestilo direkcije kazinskega društva o odprtju prostora za razvedrilo v Tivoliju, 6. 6. 1835 (priloga k pismu 35/105).

je bila zaradi mraza slaba razsvetljava (38/6). Nadaljevanje je bilo sicer uspešnejše, vendar je sedaj zaradi pretiranega kurjenja skoraj izbruhnil požar (38/11, 38/12). Marca je v Kazini nastopil violinski virtuoz, ki je očaral občinstvo (38/51). Leta 1839 so se, kot druga leta, vrstili plesi in tombola, je pa v kazinski družbi prišlo tudi do napetosti, ki so jih nekateri pripisali temu, da so gospodje na tombolo prihajali neprimerno oblečeni in s tem zmanjševali ugled prireditve, posledično pa je bil tudi manjši obisk.⁴⁰ Leta 1840 so v družbi Kazina izplačali delnice, med delničarji so bili tudi bogati meščani (40/8).

Plesi

Pomemben del družabnega življenja ljubljanskih meščanov so bili plesi. V zimski sezoni so bile vsaj tri plesne prireditve na teden. Te plesne je obiskovalo od 300 do 400 ljudi. Vstopnina je bila 30 kr, vožnja na ples in nazaj pa je stala v mestu 25 kr in zunaj mesta 32 kr. Poleg javnih plesnih prireditev so bili plesi pri posameznih plemiških družinah, v zaprtih družbah, kamor je bil vstop mogoč le s povabilom.⁴¹

⁴⁰ Budna Kodrič, *Korespondenca*, str. 242.

⁴¹ Schollmayer-Costa, *Alte Tagebücher*.

Anton Jurmann: Ljubljanska Kazina, ok. 1850 (hrani Narodni muzej Slovenije, inv. št. G-1403, foto: Tomaž Lauko).

Najelitnejši plesi so bili v Kazini, kjer se je zbirala ljubljanska višja družba. Franz v pismu baronu pripoveduje o ženi nekega krojača, ki si je prizadevala, da bi mož opustil obrt in postal trgovec z blagom, da bi ona kot trgovčeva žena lahko prišla na ples v Kazino (37/154).

Plese so prirejale različne skupine za zabavo in zaslužek, včasih tudi v dobrodelne namene. Streliško društvo je priredilo ples v korist pogorelim v Mengšu (34/125), obrtniki so pripravili ples v korist ustanovi za obolele obrtnike (39/8). V redutni dvorani so v predpustnem času pripravili ples v korist otroškega zavetišča. Ta ples je pritegnil tako plemstvo, ki je pripravilo lep defile mask, kot tudi veliko radovednežev in plesalcev (40/24). Dobro so bili obiskani ljudski maškaradni plesi (38/20), meščanski plesi (38/22, 39/15) in obrtniški plesi (39/15, 39/19).⁴² Se je pa tudi zgodilo, da je bil ples zaradi slabega obiska popolna polomija; enkrat je denimo prišlo le enajst ljudi, deset moških in ena ženska (39/12). Najbolj obiskani so bili t. i. »pudl bali«, plesi za preprostejše meščane.⁴³

Vojaška godba

Med ljubljanskimi meščani je bila godba zelo priljubljena. V Tivoliju in Zvezdi je imela po Franzevih besedah veliko poslušalcev vseh stanov. Ob cesarjevem rojstnem dnevu so se godbeniki še posebno potrudili. Obisk poslušalcev je bil precej odvisen od vremena in zgodilo se je, da je nalive pregnal občinstvo. V času kolere leta 1836 je bilo poslušalcev nekoliko manj. Občinstvu je najbolj ugajalo, kadar je godba priredila potpuri vojaških skladb (36/78, 36/88).⁴⁴ Veliko poslušalcev so pritegnile tudi podoknice (39/114).

Tivoli in Zvezda

Poleg Kazine in plesov v zimskem času sta bila parka Tivoli in Zvezda tista prostora, kjer se je od spomladi do jeseni dogajalo veliko zanimivega za ljudi vseh slojev. V Tivoli so Ljubljančani peš ali s kočijami prihajali poslušat godbo ali pa so si privoščili prigrizke, kavo in pijačo. V poletnem

⁴² Gl. tudi 39/24, 39/29, 40/20, 40/24, 40/28, 40/31.

⁴³ O plesih gl. tudi prispevek Marka Motnika v tej monografiji.

⁴⁴ Gl. tudi 36/90, 36/91, 36/121, 36/191, 37/126, 37/138, 37/206, 38/106, 38/111, 38/113, 38/120, 38/126, 38/128, 38/158, 38/156, 39/74, 39/82, 39/87, 39/102, 39/103, 38/108, 39/110, 39/116, 39/120.

Georg Pajk po Franzu pl. Kurz zum Thurn und Goldenstein: Kongresni trg z uršulinsko cerkvijo, ok. 1836 (hrani Narodni muzej Slovenije, inv. št. G-2517, foto: Tomaž Lauko).

času so tam nastopali vrhovodci (36/90, 38/143), vrstili so se telovadni nastopi (38/89), leta 1838 je nekdo na ogled prinesel *camero obscuro* (36/90, 36/91). Nič nenavadnega ni bilo, če je bilo hkrati več predstav, npr. telovadni nastop z vsem spremljajočim bobnanjem in piskanjem ter prihod kralja, ki si je prišel ogledat model teleskopa. Telovadni nastop naj bi si prišlo ogledat več kot 1000 ljudi (38/91). Prav tako so imeli v Tivoliju na isti dan godbo, predstavitev modela lesenega parnika, (ki so ga sicer dan prej predstavili v Kazini, občinstvo si je lahko ogledalo le zunanost), nastopili so akrobatski jezdeci, nekaj živali (tjulenj in želve) je pritegnilo množico radovednežev (38/146). V Tivoliju so organizirali veliko žrebanje loterije v korist poplavljenim v Budimpešti. Žrebanja se je udeležila taka množica, da so si ljudje stopali po nogah in se suvali pod rebra (38/149).

Skozi Ljubljano so potovali različni popotniki, ki so po svoje zabavali, pa tudi poučevali občinstvo. Precej dogodkov je bilo na Kongresnem trgu. Tu se je večkrat ustavil cirkus (33/15, 33/63, 38/49). Med meščani je zbudila radovednost potujoča kuhinja pekarna, ki jo je vodil nekdanji vojak. Najprej se je ustavila na Mestnem trgu in se nato preselila na Kongresni trg. Ta pekarna je bila hkrati potovalni voz za štiri ljudi (33/16). Na Kongresnem trgu so se predstavili hitrostna tekačica (33/22, 33/23), tekači, ki so nastopali s hoduljami in brez njih (33/56, 34/76), vrhovodci

(34/89, 39/92) in akrobati na konjih (33/22, 33/33).⁴⁵ V mestu sta se ustavila menažerija iz Lyona in opičji cirkus (34/72). Pripotovala je tudi večja menažerija s 130 živalmi, ki je imela slona, največ zanimanja in smeha pa so zbujale opice (37/255, 37/259). V Ljubljani se je znašel rokohitrc in balonar (*Aerostatiker*) Anton Fabris, ki se je predstavil na strelišču (39/126). Vsi, ki so nastopali na prostem, so bili odvisni od lepega vremena; če zaradi slabega vremena niso mogli nastopati, so večkrat zašli v dolgove, vendar pa niso mogli zapustiti mesta, dokler jih niso poravnali (33/44, 33/47).

Potekale so posamezne predstavitve tehničnega napredka. Tako je v botaničnem vrtu prof. Piatschowsky s fizikalnimi poskusi spravil v zrak majhen balon (39/103).

V mestu so se ustavljali tudi drugačni umetniki: voskar, ki je izdeloval portrete iz voska (34/109), italijanska družina, ki je pred očmi kupcev spretno oblikovala predmete iz stekla (38/141), ter lastnik gledališča avtomatov, ki si je pozornost in veliko obiska v reduti pridobil z mehaničnimi lutkami (33/96, 33/99).⁴⁶ Mehanik s Tirolskega se je predstavil z mehaničnimi figurami, ki so plesale po vrvi (39/119, 39/126). V redutni stavbi in gostilni »Stern« sta se naselila dva kabineta voščenenih lutk (33/92). Ko se je epidemija kolere nekoliko poglobila, so si meščani spet lahko ogledovali voščene lutke, ki so predstavljale pomembne ljudi (36/258). Voščene lutke so si lahko ogledali tudi leta 1838 (38/23).

Mesto so večkrat obiskali lutkarji. Lutkar, ki se je vračal v Gorico, se je predstavil v gledališču. Računal je še na predstave v Postojni, predvsem na obiskovalce jame (36/87). Na Kongresnem trgu je nastopil lutkar iz Gradca. Voz je imel tako urejen, da je bil v njem tudi oder, vse pa je bilo dokaj majhno in skromno (37/170).

Meščani so si ogledali umetnije z golobi (34/201, 34/202), uspeh so imeli optično gledališče (35/78), *camera obscura* (36/258) in čarobna predstava mehanika v gledališču (37/145, 37/147). Radovedneži so si lahko ogledali dva čevlja in osem col visoko ter 18 funtov težko 22-letno Tirolko (34/94)⁴⁷ ter poslušali popolnoma slepega človeka, ki je hodil po domovih, igral na citre in posnemal glasove različnih živali (39/26).

Posebno pozornost je v mestu zbudil v črno oblečen starejši možak s kitaro, ki je jezdil črnega osla s perjanico. Nastopal je po javnih prostorih in trgih, od časa do časa razjahal, udaril nekaj akordov na kitaro, zajahal in nadaljeval svojo pot. Spremljala ga je gruča otrok in »nižjega ljudstva«, ki je z njegovo potjo rasla (38/119).

Zabava ob cerkvenih praznikih

Tudi večji cerkveni prazniki so bili povezani z zabavo in tekmovanji. Pogosto so se sprevrgli v prerekanja in pretepe, ki so se včasih zelo slabo končali (38/73, 38/74, 38/75). V Ljubljani je bila tradicija, da so na velikonočni ponedeljek v t. i. Turški jami za Bežigradom meščani fantiče, ki so se zbrali v jami, obmetavali z jabolki, pomarančami in pirhi (36/67). Ta običaj naj bi zamrl leta 1872, ko so jamo zasuli za razširitev pokopališča.⁴⁸

Ob velikonočnih praznikih je bil množičen obisk sv. groba v Štepanji vasi. Tja so ljudje prihajali peš, na konju in s kočijami (38/52). Julija so praznik sv. Ane počastili s plovbo po Ljubljani. S seboj so imeli godbo, ob odhodu in vrnitvi so izstrelili nekaj raket (38/158). Vožnja

⁴⁵ Gl. tudi 34/168, 34/181, 36/258.

⁴⁶ Gl. tudi 33/101, 33/103.

⁴⁷ Čevelj je 31,6 cm, cola je 2,5 cm in funt je 0,56 kg. Tirolka je bila tako visoka okoli 83 cm in je tehtala okoli 9 kg.

⁴⁸ *Krajevni leksikon Slovenije*, II, str. 339; Costa, *Reiseerinnerungen*, str. 19.

s čolni po Ljubljani je bila sploh priljubljena meščanska zabava. Velikost čolnov in število čolnarjev sta bila odvisna od števila izletnikov. Zaradi nesreč, ki so se ob teh veselicah dogajale, je vlada leta 1828 veseljačenje (plese) na čolnih prepovedala.⁴⁹

Za praznik sv. Roka je bil velik naval v cerkvi v Zgornji Šiški. Leta 1838 je Franz pripomnil, da je le manjšina prišla zaradi maše, večina pa na zabavo (38/169).

ZAKLJUČEK

V nekaj manj kot desetih letih, kolikor je trajalo Franzevo in Erbergovo dopisovanje, se je v bidermajerski Ljubljani marsikaj dogajalo. Meščani v Franzevih pismih sicer niso osrednje osebe, vendar pa se je v desetletju njegovega pisanja nabralo dovolj dobrih in slabih dogodkov, ki so se dotikali tudi njih, da si lahko oblikujemo predstavo o meščanskem življenju v predmarčni Ljubljani. To je seveda precej subjektivna predstavitev, saj je Franz baronu bolj na široko pisal o stvareh, za katere je bil prepričan, da ga zanimajo, druge pa so ostale v ozadju ali celo prezrte.

Kljub Franzevim subjektivnim opisom prebivalcev bidermajerske Ljubljane se nam danes razkriva manj znana stran življenja v mestu in njegovi bližnji okolici. Ob prebiranju pisem se odpre paleta zelo zanimivih detajlov glede odnosov v takratni meščanski družbi, tudi o položaju žensk, in to ne le v krogih bogatih meščanov, pač pa tudi med ostalimi sloji mestnega prebivalstva. Kot ena pomembnejših meščanskih vrlin je izpostavljena dobrodelnost. Včasih se je pomešala z zabavo, saj so marsikateri ples organizirali v korist ljudi, ki so jih prizadele poplave ali požari, ali pa je bil izkupiček namenjen v korist zavetišča za majhne otroke ali za ostarele obrtnike. V dobrodelni dejavnosti so lahko nastopale meščanske gospe in gospodične, ne da bi se kdo spotikal ob njihovo javno delovanje.

Pri dokaj pogostem in natančnem pisanju Franz Erbergu le mimogrede omenja gospodarsko dejavnost meščanov. Bolj se razpiše ob propadu posameznih trgovcev in posledicah tega dogajanja. Tak dogodek je bil najbolj neprijeten za trgovske hčere, ki so svoj družbeni in gospodarski položaj reševale z možnostjo.

Na prvi pogled se zdijo Franzeva pisma le naštevanje, kdaj in kaj se je komu zgodilo, ob pozornejšem branju pa se pokaže, da na področju poznavanja in razumevanja (konkretno ljubljanskega) meščanstva v predmarčni dobi ponujajo vrsto odgovorov in hkrati odpirajo številna nova vprašanja.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

SI AS – Arhiv Republike Slovenije

AS 730, Gospodstvo Dol

⁴⁹ Vrhovnik, *Trnovska župnija*, str. 56–61; Schollmayer-Costa, *Alte Tagebücher*.

ČASOPISI

Laibacher Zeitung, 1892.

LITERATURA IN OBJAVLJENI VIRI

- Andrejka, Rudolf: Fidelis Terpinc. *Kronika slovenskih mest* 1, 1934, št. 2, str. 114–120.
- Anžič, Sonja: *Skrb za uboge v deželi Kranjski. Socialna politika na Kranjskem od srede 18. stoletja do leta 1918*. Ljubljana: Zgodovinski arhiv, 2002 (Gradivo in razprave, 22).
- Bruckmüller, Ernst in Stekl, Hannes: Zur Geschichte des Bürgertums in Österreich. *Bürgertum im 19. Jahrhundert. Deutschland im europäischen Vergleich*, Band 1 (Hg. Jürgen Kocka). München: Deutscher Taschenbuch Verlag, 1988, str. 160–192.
- Budna Kodrič, Nataša: Jožefina Terpinc »femme fatale« 19. stoletja. *Arhivi* 43, 2020, št. 1, str. 111–133.
- Budna Kodrič, Nataša: *Korespondenca Jožefine in Fidelija Terpinc (1825–1858)*. Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 2018 (Viri, 41).
- Costa, Heinrich: *Reiseerinnerungen aus Krain*. Laibach: Druck der Eger'schen Gubernial-Buchdruckerei, 1848.
- Čipić-Rehar, Marija: Otroško zavetišče v Ljubljani – nastanek in delovanje v prvem desetletju (1834–1844). *Arhivi* 43, 2020, št. 1, str. 45–62.
- Genehmigung der Einführung von Kleinkinder=Wartanstalten. *Sammlung der politischen Gesetze und Verordnungen für das Laibacher Gouvernements-Gebiet in Königreiche Illirien*, 14. Band: Jahr 1832. Laibach: Herausgegeben auf allerhöchsten Befehl, unter der Aufsicht des k. k. illirischen Länder-Guberniums, 1833, str. 56.
- Holz, Eva in Costa, Heinrich: *Ljubljanski kongres 1821*. Ljubljana: Nova revija, 1997.
- Holz, Eva: Nekaj utrinkov o meščanstvu na Kranjskem v drugi polovici 19. stoletja in času med obema vojnama. V: Hribar, Angelika: *Rodbinska kronika Dragotina Hribarja in Evgenije Šumi*. Ljubljana: ZZDS, 2008, str. 285–302 (Knjižnica »Kronike«, 11).
- Jarc, Evgen: Osnova sodobne zaščite otrok v Sloveniji. *Kronika slovenskih mest* 3, 1936, št. 1, str. 1–18.
- Kocka, Jürgen: Bürgertum und bürgerliche Gesellschaft im 19. Jahrhundert. Europäische Entwicklungen und deutsche Eigenarten. *Bürgertum im 19. Jahrhundert. Deutschland im europäischen Vergleich*, Band 1 (Hg. Jürgen Kocka). München: Deutscher Taschenbuch Verlag, 1988, str. 11–76.
- Krajevni leksikon Slovenije, II: Jedro osrednje Slovenije in njen jugovzhodni del* (ur. Roman Savnik). Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1971.
- Lah, Ivan: Ob stoletnici ljubljanske Kazine. *Kronika slovenskih mest* 3, 1936, št. 3, str. 182–183; št. 4, str. 201–206.
- Radics, Peter von: *Die Wohltätigkeit in Krain unter der Herrschern aus dem Hause Habsburg: eine culturgeschichtliche Studie*. Wien: Österreichisch-Ungarische Revue, 1898.
- Sammlung der politischen Gesetze und Verordnungen für das Laibacher Gouvernements-Gebiet im Königreiche Illirien*, 14. Band: Jahr 1832. Laibach: Herausgegeben auf allerhöchsten Befehl, unter der Aufsicht des k. k. illirischen Länder-Guberniums, 1833.
- Schollmayer-Costa, Corneila: Alte Tagebücher. *Laibacher Zeitung*, 121, 28. 5. 1892.
- Slokar, Ivan: Prvo otroško zavetišče v Ljubljani. *Kronika* 11, 1963, št. 2, str. 118–120.
- Šorn, Jože: Obdobje grosističnih tvrdk. *Kronika* 12, 1964, št. 1, str. 17–37.
- Šorn, Jože: *Začetki industrije na Slovenskem*. Maribor: Založba Obzorja, 1984.
- Valenčič, Vlado: Oblikovanje Ljubljane v prvi polovici XIX. stoletja. *Kronika* 14, 1966, št. 3, str. 141–152.
- Valenčič, Vlado: *Židje v preteklosti Ljubljane*. Ljubljana: Park, 1992.

- Vodopivec, Peter: *O gospodarskih in socialnih nazorih na Slovenskem v 19. stoletju*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2006 (Razpoznavanja/Recognitiones, 5).
- Vodopivec, Peter: Prispevki k zgodovini mentalitete na Slovenskem v času bidermajerja. *Mednarodni kulturnozgodovinski simpozij Modinci*, zv. 22, 1990. Köseg 1990, Szombathely 1994, str. 79–101.
- Vrhovec, Ivan: *Die wohllöbl. landesfürstl. Hauptstadt*. Laibach: Selbstverlag, 1886.
- Vrhovnik, Ivan: *Trnovska župnija v Ljubljani*. Ljubljana: Akademsko založba, Trnovska župnija, 1991 (faksimile izdaje iz leta 1933).
- Zgodovina družine Luckmann. Prevedla in pripravila za objavo Eva Holz. *Kronika* 37, 1989, št. 3, str. 290–301.

LJUBLJANA'S BOURGEOISIE DURING THE BIEDERMEIER PERIOD AS FEATURED IN FRANZ FRANZ'S LETTERS

In the early modern period, the bourgeoisie was a highly diversified group. In addition to wealth (wholesale traders, freight forwarders, industrialists, bankers, capital owners, entrepreneurs) and education (physicians, teachers, lawyers, judges as well as high administrative and state officials), it may be further classified into the high, middle, and petty bourgeoisie. The nobility, the clergy, and the lower urban population strata, albeit residing in the city, did not form part of the bourgeois class. The industrial and economic development in the second half of the nineteenth century brought changes to the status of the bourgeoisie; new groups of population began to emerge, trying to push their way at least into the ranks of the petty bourgeoisie.

Despite representing a minor part of population everywhere in Europe, the bourgeoisie contributed significant amount of funds into the state coffers. Its representatives required a steady income, one considerably higher than life's minimum, to maintain a bourgeois lifestyle. Although they valued work above all else, the bourgeois also supported and personally took part in various cultural activities. The formation of the bourgeoisie was slightly more challenging in ethnically mixed provinces, where the issue of language, both official and vernacular, was increasingly taking centre stage.

When in the first half of the nineteenth century the Habsburg Monarchy finally began to introduce economic changes, the Slovenian provinces adapted to them slowly and with a great deal of caution. Despite the fact that Styria and Trieste with its surroundings embraced these changes more readily than Carniola, its bourgeoisie also embarked on the first major capital ventures in wholesale trade and freight forwarding, beginning to accrue what might be considered significant funds for the local conditions but still falling short of establishing a major economic industry. Those that dared to take a risk and launch a large enterprise, did so by first pooling resources within the framework of their extended families or close acquaintances; failing that, they would then also engage their friends in Trieste, Graz, Vienna, and as far as Great Britain.

Even though the bourgeoisie never featured prominently in Franz Franz's letters to Baron Erberg, a sufficient number of mixed events also involving its representatives had accumulated over the decade of his writing for the modern reader to form an impression of the bourgeois life in the pre-March Ljubljana. It is, of course, a rather subjective presentation because Franz wrote more extensively about matters that he thought were of more interest to the baron while pushing other topics to the side or disregarding them completely.

Much attention was devoted to describing social events. During winter, the members of the bourgeoisie and, of course, the nobility entertained themselves at numerous dance events, playing tombola at Kazina (a pastime reserved strictly for the wealthy bourgeois), and by going to the theatre. From spring to autumn, weather permitting, they took strolls in Park Tivoli or Park Zvezda, where they would listen to their favourite military band and admire acrobatic and gymnastic shows, menageries, wax museum displays, puppet shows, and so on, performed by touring artists or gymnasts during their brief sojourn in Ljubljana.

The city also witnessed a series of crimes and accidents such as thefts, burglaries, murders, arsons, traffic accidents, suicides, and so forth. Franz compiled fairly detailed reports on these events, always without moralizing. With respect to a few robberies, he even stated the worth of objects or money stolen. The reports suggest that thieves knew well what houses to break into while also giving an idea about the wealth of individual members of the bourgeoisie.

Franz's writings about the inhabitants of the Biedermeier-style Ljubljana, albeit subjective, present the modern reader with some lesser-known aspects of life in the city and its immediate surroundings. The letters reveal a wide array of striking details regarding relationships in the then bourgeois society, including the position of women—not only within the wealthy bourgeois circles but also across other social strata in the city. Charity, regarded as one of paramount bourgeois values, occasionally blended with entertainment through many dance events organized to help those affected by floods or fires or to donate the proceeds to small children or elderly craftsmen shelters. Bourgeois ladies, young and old, were free to engage in charitable activities without raising any eyebrows about their public engagement.

Interestingly, Franz's fairly frequent and detailed letters to Erberg only contain sporadic mentions about the economic ventures of Ljubljana's bourgeoisie. He became more effusive when reporting on the demise of individual tradesmen and its aftermath, which was particularly inconvenient for their daughters, who tried to remedy their social and economic situation through marriage.

At first glance Franz's letters amount to no more than a list of what and when happened to whom; however, on a closer read, they reveal a multitude of answers regarding the knowledge and understanding of (specifically Ljubljana's) bourgeoisie in the pre-March period while also raising many new questions.

VOJAŠTVO V VSAKI VRSTICI: LJUBLJANSKA GARNIZIJA V PISMIH STOTNIKA FRANZA

UVOD

V slovenskem prostoru se vse do danes ni posebej raziskalo in predstavilo življenja vojaštva v času pred marčno revolucijo 1848 v glavnem mestu dežele Kranjske. Vojaštvo v Ljubljani tudi v poznejšem času, vse do preloma 20. stoletja,¹ ni bilo deležno posebne obravnave. Presenetljivo tudi vedno satirični Jakob Alešovec (1842–1901) predstavnikov vojske v svojih podobah ljubljanskega sveta leta 1879 ni posebej obravnaval: »Je pač še nekoliko drobnejših slik, ki dajó Ljubljani sedanje lice, vendar niso tako karakteristične, da bi Ljubljana po njih izdatno različna bila od drugih mest enake vrste. Vojaki in policaji so v vsakem mestu enaki, ravno tako delavci, obrtniki in rokodelci, mežnarji, pa še marsikaj družega.«² S tem se gotovo ni strinjal upokojeni stotnik Franc Franz, ki se je kot nekdanji pripadnik oboroženih sil še kako zanimal za vse dogajanje, povezano z uniformiranimi osebami. V pismih baronu Erbergu se je le redko zgodilo, da ni vsaj v eni vrstici zabeležil informacije, povezane z vojaštvom. Pazljivo je motril dogajanje doma in na tujem, beležil govorice, ki so krožile po ljubljanskih ulicah, in prebiral časopisne vrstice, ki so govorile o premestitvah enot, napredovanjih, upokojitvah, odlikovanjih častnikov in generalov, manevrih, premestitvah enot, paradah, porokah, nesrečah, samomorih ter smrtih v vojaških vrstah.

Pričujoča razprava želi na podlagi te korespondence podrobneje predstaviti vojaške vrste in vidnejše osebnosti, ki so delovale v Ljubljani, ter s tem opozoriti, kako pisma, ki jih je Franz pošiljal baronu Erbergu v Dol, po eni strani posredno odstirajo odsev sprememb v ureditvi in reformiranju takratnih oboroženih sil (npr. uvedba nove puške), po drugi strani pa prikazujejo utrip družbenega življenja deželnega glavnega mesta, v katerem so v Franzevem času vidno sodelovali tudi predstavniki vojske. Navsezadnje, »v predmarčni dobi,« piše Moriz Edler von Agneli (1829–1904), »ni bilo ostre razlike med vojakom in civilistom, zlasti med intelektualci, kjer je bil častnik vedno dobrodošel družabnik, veliko bolj svobodno se je gibal takrat v dovoljeni civilni obleki in manj izstopal v splošni javnosti. Takrat nikomur ni prišlo na misel, da bi se ob vsaki priložnosti pred vojaki postavljali kot »davkoplačevalec« in vojsko označil za parazita, ki živi na račun drugih.«³

¹ O garnizonu v Ljubljani v tem času gl. Stergar, *Vojski prijazen in zaželen garnizon*.

² Alešovec, *Ljubljanske slike*, str. 167.

³ Agneli, *Wien nach 1848*, str. 50–51.

NA SPLOŠNO O VOJAŠTVU V CESARSTVU PO LETU 1816

Konec Napoleonovih vojn je cesarju Francu I. in njegovemu cesarstvu prinesel ugled in slavo. Hkrati s tem pa je Avstrija znova pridobila ozemlja tako na vzhodu kot na Apeninskem polotoku ter Tirolsko, Predarlško, Innviertel in leta 1816 tudi Salzburg.⁴ Poleg tega je habsburški dvor znova dobil v posest ozemlje nekdanjih Ilirskih provinc. Pri tem so na Dunaju ravnali pragmatično, saj niso odpravili vseh francoskih reform. Nekaj časa so celo razmišljali, da bi to ozemlje povezali v posebno celoto. Rezultat tega je bila ustanovitev t. i. Ilirskega kraljestva 3. avgusta 1816. To je imelo celo svoj grb, toda kot enotna celota ni nikoli zaživel in je ostalo le na papirju ter v vladarskem naslovu. V praksi sta namreč ozemlje kraljestva sestavljala dva gubernija; prvi, ljubljanski, je združeval Kranjsko in sprva beljaško okrožje, po letu 1825 pa vso Koroško; drugi, tržaški gubernij, pa je združeval Trst, Gradiško, Gorico in Istro (dele hrvaškega ozemlja le do leta 1822).⁵ Oba gubernija sta bila neposredno podrejena osrednji vladi. Ilirija se je dejansko uveljavila le v cerkveni organizaciji, ko je leta 1830 goriški nadškof postal metropolit Ilirije.⁶

Povečanje cesarstva z novimi ozemlji je pomenilo povečanje števila prebivalstva. Samo t. i. Kraljestvo Ilirija naj bi leta 1822 štelo 1.039.175 duš, leta 1831 pa 1.145.445 prebivalcev, ki so živeli v 55 mestih, 65 trgih ter 6871 vaseh in naseljih.⁷ Pet let pozneje, 1836, naj bi v Kraljestvu Ilirija živelo že 1.202.900 prebivalcev, od tega le na Kranjskem 442.900.⁸ Statistika je seveda še kako izmuzljiva, a dejstvo je, da so novo teritorialno zaokroženost cesarstva upoštevali tudi pri reorganizaciji generalnih vojaških poveljstev in nabornih območij. Cesarstvo je bilo tedaj na novo administrativno razdeljeno na 12 generalnih poveljstev (*General-Commando*) s sedeži na Dunaju, v Pragi, Brnu, Budi (*Ofen*), Lvivu (*Lemberg*), Veroni, Petrovaradinu, Temišvaru, Sibiuju (*Hermannstadt*), Zadru, Zagrebu in Gradcu, kjer je bil sedež za Ilirijo, Notranjo Avstrijo in Tirolsko. Na čelu takšnega poveljstva je bil poveljujoči general (*commandierender General*), poveljstvo pa je bilo sestavljeno iz petih oddelkov (vojaški, politični, gospodarski, preskrbovalni in sodni). Za vsakega od njih je bil zadolžen poseben referent – za vojaškega adjutant generalnega poveljstva, za oskrbo glavni intendant itd. Poleg tega so pri generalnem poveljstvu delovale še druge službe, npr. direkcija vojaškega zdravstva pod vodstvom štabnega zdravnika in vojaški superiorat pod vodstvom vojaškega superiorja.⁹

Po cesarstvu so v posameznih mestih, kjer je bil sedež gubernijev (ni pa bilo generalnega poveljstva), vzpostavili še (višja) vojaška poveljstva, katerih predstojniki so bili brigadni ali divizijski generali. Ti so bili ob opravljanju funkcije in skrbi za enote pod svojim poveljstvom odgovorni še za vse posle, ki jih je bilo treba uskladiti z deželno vlado oziroma gubernijem. Ob tem so se morali usklajevati s poveljujočim generalom generalnega poveljstva, tako da so bili neke vrste njegovi zastopniki. Takšna poveljstva so v Avstrijskem cesarstvu vzpostavili v Linzu za Gornjo

⁴ Bruckmüller, *Avstrijska zgodovina*, str. 251; Capuder, *Zgodovina*, str. 65.

⁵ Vodopivec, *Od Poblinoe slovnice*, str. 28.

⁶ Cvirn, *Ilirsko kraljestvo*, str. 124.

⁷ Rudtorffer, *Militär-Geographie*, str. 280.

⁸ Prim. Schmidl, *Das Kaiserthum Oesterreich*, 1, str. 53.

⁹ Müller, *Die kaiserl. königl. österreichische Armee*, 1, str. 312–315.

Avstrijo, v Opavi (*Troppau*) za Šlezijo, v Innsbrucku za Tirolsko, za milansko območje v Milanu, za Primorje v Trstu in za Ilirijo v Ljubljani.¹⁰

V celotnem cesarstvu so leta 1817 na novo uredili 58¹¹ oziroma, če upoštevamo vse enote v Vojni krajini in Tirolsko, kjer so po novem rekrutirali cesarske lovce, kar 79 nabornih okrožij.¹² Tako sta po novem »Ilirija in Notranja Avstrija (Štajersko, Koroško, Kranjsko in Primorsko)« morali v prihodnje prispevati po »5 pešpolkov, 2 konjeniška polka, 1 topničarski polk in 2 lovška bataljona«. ¹³ Ob teh preureditvah je način rekrutiranja žal »zavozil v stari tir: Nič manj kot štiri različne načine nabora smo imeli v dobi do l. 1867 v raznih delih naše države. Tirolska, lombardo-benečanske dežele, prave avstrijske dežele (stare konskribirane dežele) in Ogrska, vsak teh delov skupne države je imel drugo vojaško dolžnost.« Kranjska je sodila pod »stare konskribirane dežele«, temu ustrezno je vojaška služba tedaj za nabornike trajala 14 let (na Ogrskem dosmrtno).¹⁴ Tudi nov »brambni odlok z dne 4. avgusta 1827« tega v večji meri ni uspel spremeniti. Znova je uvedel le vrsto skupin oseb (npr. duhovščina, uradništvo, učitelji, doktorji medicine, plemiči itd.), ki so bile izvzete iz vojaške službe, kar je pomenilo, da je vojaška dolžnost slonela na majhnem delu prebivalstva: »Ni čuda, da so se fantje bali ‚suknje bele‘, saj jih je odtrgala za celih 14 let od doma.« Zaradi tega je pogosto prihajalo do dezerterstva oziroma izogibanja vojaški službi; nekateri naborniki so pobegnili na tuje, drugi v gore in gozdove.¹⁵

Cesarska vojska je po Napoleonovih vojnah v mirnodobni sestavi štela okoli 400.000 mo¹⁶. Toda ta številčna moč armade je bila v resnici bolj ko ne na papirju, saj je bilo zaradi redukcij, finančnih okvirjev in varčevanja, posledično pa tudi slabo plačanih častnikov, ki so odhajali drugam ali se upokojevali, število vojakov precej nižje. Večina raziskovalcev ocenjuje, da se je efektivna moč vojaštva mirnodobne sestave gibala okoli 250.000 oziroma,¹⁷ po nekoliko bolj optimističnih ocenah, med 270.000 in celo 330.000 mo¹⁸. Med tistimi, ki so dejansko aktivno službovali v prvih letih opisanega preurejanja vojske, je bil tudi aktivni stotnik 2. razreda Franc Franz (1779–1840), ki je bil leta 1817 s 17. pehotnim polkom premeščen v Ljubljano. Ob prihodu v glavno mesto dežele Kranjske je upal, da bo po več kot dvajsetih letih nenehnih bojov vendarle nastopil čas miru.

Na obdobje miru, obnove in razvoja so računali tudi evropski vladarji, a so bile tedanje razmere v Evropi vse prej kot mirne, še več, vse države so bile močno zadolžene, kar je pomenilo višje davke, manjšo kupno moč prebivalstva in omejevanje izdatkov. Povrh je izbruh vulkana Tambora v Indoneziji leta 1815 vplival na poslabšanje podnebnih razmer: »V mnogih predelih Evrope je prišlo do lakote, veliko ljudi je bilo brezposelnih.«¹⁹ Vse skupaj je še dodatno vplivalo na delovanje revolucionarnih gibanj zlasti na italijanskem polotoku, v Neaplju in na Siciliji v začetku

¹⁰ Müller, *Die kaiserl. königl. österreichische Armee*, 1, str. 316–317. – Müller, zanimivo, ne omenja poveljstva v Celovcu, ki je bilo, kakor bomo videli, prav tako vzpostavljeno.

¹¹ Prim. Meynert, *Geschichte*, 4, str. 152.

¹² Müller, *Die kaiserl. königl. österreichische Armee*, 1, str. 349.

¹³ Capuder, *Zgodovina*, str. 67.

¹⁴ Capuder, *Zgodovina*, str. 67–68; Meynert, *Geschichte*, 4, str. 152–153; Wrede, *Geschichte*, 1, str. 105–108.

¹⁵ Capuder, *Zgodovina*, str. 68.

¹⁶ Prim. Fennenberg, *Österreich*, str. 224; Basset, *For God and Kaiser*, str. 293.

¹⁷ Prim. Deak, *Beyond nationalism*, str. 30; Rothenberg, *The Army*, str. 15. – Dve leti pred revolucionarnim letom 1848 so *Novice* poročale, da je tedaj mirnodobna sestava armade res štela »okoli 369.000 mo¹⁸, ktera ima pa zdej le okoli 250.000 mo¹⁹« (*Novice*, 28. 10. 1846, str. 172: Avstrijsko vojništvo).

¹⁸ Prim. Sked, *The Survival*, str. 44.

¹⁹ Bruckmüller, *Avstrijska zgodovina*, str. 253.

dvajsetih let 19. stoletja. Vladarji so se povezovali, leta 1814 so tako Anglija, Rusija, Prusija in Avstrija sklenile multilateralno alianso, ki so jo leta 1815 obnovile z namenom zagotavljati mir v Evropi. Nič čudnega torej ni, da so se vladarji na nova trenja in nemire odzivali s kongresi in pošiljanjem intervencijskih čet. Toda to je bilo le gašenje požarov, ki so znova vzplamteli leta 1830 po julijski revoluciji v Franciji, ki je Karla X. (vladal 1824–1830) prisilila k abdikaciji, liberalno meščanstvo pa je za novega vladarja oklicalo Ludvika Filipa Orleanskega (vladal 1830–1848). Dogajanje v Franciji je namreč vplivalo na dogodke v Belgiji, na Nizozemskem, Poljskem in na Apeninskem polotoku. Leta 1831 je prišlo do uporov v papeški državi, Parmi in Modeni, ki so jih zatrle tja napotene avstrijske čete.²⁰ Ob tem bi v takratnih napetih razmerah pričakovali, da se bosta habsburški dvor in z njim dvorni vojni svet (*Hofkriegsrat*) na to odzvala z uvajanjem novosti in izboljšav v oboroženih silah. A sprememb in modifikacij so se lotevali precej obotavljivo. Te so se sprva odražale bolj v vojaških uniformah in opreми kakor v resničnih izboljšavah;²¹ zato pa so bile pogoste premestitve poveljnikov in vojaških enot. Te spremembe je občutilo tudi vojaštvo v ljubljanskem garnizonu.

LJUBLJANA KOT GARNIZIJSKO MESTO

V deželi Kranjski je bilo v Franzevem času le sedem deželnoknežjih mest: Kranj, Kamnik, Novo mesto, Črnomelj, Lož, Višnja Gora in Ljubljana.²² Glavno mesto je, kakor navaja Lipič, na začetku tridesetih let 19. stoletja štel 13.000 stalnih prebivalcev, h katerim pa je treba prišteti še tisoč študentov, tisoč tujcev, popotnikov, rokodelcev in drugih, ki so se v mestu znašli le začasno, ter dva tisoč mož vojaštva.²³ Glavno mesto dežele Kranjske je bilo namreč že prej in pozneje pomemben vezni člen med morjem in Dunajem, pa tudi med italijanskimi mesti in Dunajem, kar je pomenilo, da prisotnost stalnih vojaških posadk, njihovo premeščanje, korakanje čet in transporti drugih vojaških enot skozi mesto za meščane niso bili nikakršna posebnost. Tako je bilo v Ljubljani več vojaških objektov in ustanov.

Leta 1848 je zgodovinar, politik in publicist Henrik Costa (1796–1870) izdal knjižico *Reiseerinnerungen aus Krain*. V njej je podrobno opisal glavno mesto dežele Kranjske ter se zadržal tudi pri poslopih in ustanovah, povezanih z vojaštvom. Tako je posebej omenil garnizijsko vojaško bolnišnico in vojaško zbirno postajo, skladišča, vojaški vzgojni zavod oziroma polkovno šolo (Gradišče) ter vojašnico pri Sv. Petru. Ta je stala na mestu nekdanje bolnišnice, ki so jo zgradili v prvi polovici 17. stoletja. Stavbo so za potrebe vojske že leta 1749 nameravali dograditi in ji prizidati še eno nadstropje.²⁴ Toda končni sklep in izvedbo tega projekta so po načrtih stotnika Soberletha uresničili šele v zadnjih letih vladanja Marije Terezije. Gustav Dzimski je vojašnico takole opisal: »Stavba je sestavljena iz štirih velikih kril, ki tvorijo štirikotnik in obkrožajo veliko dvorišče.« Vojašnica naj bi zagotavljala nastanitev dveh bataljonov.²⁵ Costa je o tem zapisal, da je

²⁰ Bruckmüller, *Avstrijska zgodovina*, str. 254–255.

²¹ Prim. Meynert, *Geschichte*, 4, str. 154–166.

²² Schubert, *Handbuch*, str. III.

²³ Lipič, *Topografija*, str. 167.

²⁴ Vrhovec, *Die Wolblöbl*, str. 180–181.

²⁵ Dzimski, *Laibach*, str. 72; *Die hygienischen Verhältnisse der grösseren Garnisonsorte der österreichisch-ungarischen Monarchie 1887*, str. 48.

Georg Pajk po Franzu pl. Kurz zum Thurn und Goldenstein: Del Šentpeterskega predmestja s Šentpetersko vojašnico (levo) in Cukrarno (desno), 1835/1836 (hrani Narodni muzej Slovenije, inv. št. G-1558, foto: Tomaž Lauko).

bila v njegovem času stavba v resnici premajhna, zato so si morali pomagati s t. i. kvazikasarno (*Quasi-Caserne*) v trnovskem predmestju.²⁶ Že v Lipičevem opisu mesta dobrih deset let poprej zasledimo večino omenjenih objektov, pa tudi pritožbe glede prostorske stiske: »Na voljo je le ena vojašnica in če primanjkuje prostora, kar se običajno dogaja, si je treba pomagati z nastanitvijo vojakov v zasebnih hišah.« Ob tem je Lipič dodal, da je garnizijo navadno sestavljalo moštvo dveh bataljonov, od katerih je bil vsaj en bataljon domačega polka.²⁷ Poleg nekaterih drugih vojaških uradov in ustanov (npr. garnizijsko vojaško sodišče, mestno poveljstvo (*Platz-Commando*), vojaška skladišča itd.), ki so delovali v Ljubljani,²⁸ Lipičeva *Topografija* omenja, da je bilo v mestu tedaj »vrhovno vojaško poveljstvo«. V resnici je bilo v Ljubljani tedaj nastanjeno »le« (višje) vojaško poveljstvo (*Militär-Commando*).²⁹

²⁶ Costa, *Reiseerinnungen*, str. 23.

²⁷ Lipič, *Topografija*, str. 169.

²⁸ Prim. *Schematismus des Laibacher Gouvernements-Gebietes*, 1834, str. 100–101.

²⁹ Prim. Lipič, *Topografija*, str. 169. – V izvirniku je zapisano: »*Militär-Ober-commando*« (Lippich, *Topographie*, str. 129), kar bi lahko prevedli kot *vojaško višje poveljstvo*. Izraz »vrhovno« ne ustreza dejanski vojaški organiziranosti v tedanjem obdobju.

Po reorganizaciji nabornih območij leta 1817 je, kakor rečeno, dotedanji češki 17. pehotni polk s tremi bataljoni postal »domači« regiment Kranjske s sedežem v Ljubljani. Toda pripadniki te enote so pogosto opravljali kordonsko službo, saj so iz Osmanskega cesarstva – zlasti iz Bosne – na Kranjsko vpadali vojaški begunci in roparske tolpe. Tako se je dogajalo, da je bilo v mestu le malo pripadnikov vojaštva, o čemer se je ob svojem obisku leta 1830 prepričal tudi cesar: »Ko je 2. junija tega leta prišel cesar Franc I. v Ljubljano, da si ogleda osuševanje barja, je bila v mestu samo ena stotnija našega polka, vse druge so prežale na roparje.«³⁰

»DOMA POVSOD, DOMA NIKÍR« – VOJAKI NA POTI

Pripadnik domačega 17. pehotnega polka, ki je od leta 1826 po imetniku (lastniku) polka oziroma imetniku generalu Karlu Gustavu princu Hohenlohe-Langenburgu (1777–1866) nosil ime Hohenlohe, je še od Franzevih časov večinoma ohranil svojo uniformo: »Kakoršen je prišel v Ljubljano, tak je ostal na splošno do nastopa cesarja Franca Jožefa I. Na glavi je nosil čako, ki je postala nekaj nižja po predpisih iz leta 1827. /.../ Značilna za uniformo je bila barva suknje. Slovenski narodni pesmi je ta ‚suknja bela‘ posebno dobro znana. Suknja je imela zadaj škrice, bil je pravi frak. V celi dobi do leta 1849 je ostala ta ne ravno lepa oblika glavnega dela vojaške uniforme. Posebno grenadirsko pokrivalo ‚kosmata kapa‘, prav za prav le čaka z dolgimi dlakami spredaj zgoraj okrašena, je delala pehoto te dobe bolj neenakomerno.«³¹ A tako uniformirane vojake domačega polka so meščani po letu 1831 srečevali nekoliko bolj poredko, saj so večino pripadnikov 17. pehotnega polka poslali v Italijo – sprva dva bataljona, nato še bataljon brambovcev. Na Kranjskem je ostal le tretji bataljon domačega regimenta, ki je še naprej izvajal kordonsko službo. V pomoč so mu vojaške oblasti v Ljubljano pošiljale pripadnike drugih enot, tako da so takrat meščani pogostejše srečevali povsem drugače uniformirane predstavnike oboroženih sil. Spremembe so bile pač vojakov vsakdanjik. Deloma zaradi potreb, deloma pa tudi iz političnih razlogov so namreč vojaške enote pogosto premeščali, zato Prešernovi verzi, da je vojak »doma povsod, doma nikjer«, lepo odražajo realnost tistega časa.

O premestitvah vojaških enot so večkrat poročali takratni časopisi, deloma pa o nenehnem gibanju vojaštva pričajo tudi vojaški dokumenti. Decembra 1833 so na generalnem poveljstvu v Gradcu dobili sporočilo, da je bilo tedaj v Iliriji, Notranji Avstriji in na Tirolskem v vojaški suknji 34.827 mož, ki so bili razporejeni po različnih postojankah v manjših in večjih krajih. Ilustrativno je mogoče orisati stanje v ljubljanskem garnizonu, katerega jedro je bil tedaj 1. brambovski bataljon 18. pehotnega polka Lilienberg: 1. stotnija je bila zastopana s 160, 2. stotnija s 170, 3. stotnija s 163 in četrta s 159 možmi. Vsaka od teh stotnij je prispevala po nekaj vojakov, ki so bili nastanjeni drugje (npr. desettinija 1. stotnije je bila v Črnomlju, 10 vojakov 2. stotnije v Cerknici, 13 vojakov 3. stotnije pa v Ribnici). 6. stotnija brambovskega bataljona je bila večinoma razporejena v ljubljanski kresiji, z manjšimi patruljami pa je bila prisotna tudi v novomeški kresiji. V Postojni in tamkajšnji kresiji so bili tedaj brambovci, pripadniki 1. pehotnega polka cesarja Franca, ki je imel nekatere stotnije razporejene tudi v novomeški kresiji. A že v naslednjih mesecih se je stanje večkrat spremenilo. Leto dni pozneje, v začetku decembra 1834, so bili v ljubljanskem garnizonu že drugi vojaki, pripadniki

³⁰ Capuder, *Zgodovina*, str. 80.

³¹ Capuder, *Zgodovina*, str. 71.

drugih enot. Po odhodu brambovskega bataljona Lilienberg so se v mestu spet znašli vojaki in častniki 3. bataljona domačega 17. pehotnega polka Hohenlohe, skupaj z njimi pa tudi pripadniki krajiškega oziroma graničarskega (brodskega) polka št. 7. Posebej je bilo navedeno, da je bil takrat v Ljubljani štab tretjega bataljona in vse štiri stotnije polka Hohenlohe. Poleg tega je bil v mestu nastanjen polkovni štab krajiškega polka (62 oseb) ter pripadniki 2. bataljona te enote. Dve stotniji 2. bataljona pa sta bili razporejeni po postojankah v različnih krajih na Kranjskem, kjer so bile tedaj med drugim stotnije brambovskega 1. bataljona 21. pehotnega polka grofa Alberta Gyulaija. Večina jih je bila v novomeški kresiji. Poleg tega je treba omeniti, da so bili v ljubljanski garniziji – poleg častnikov in vojakov, ki so delovali v različnih že omenjenih ustanovah – še pripadniki pratežnih enot in oddelka, ki je skrbel za vzrejo in oskrbo konj (75 oseb).³² Toda prav decembra 1834 je Franz že pisal, da bo 11. lovski bataljon iz Gorice premeščen v Dalmacijo. To je bil razlog, da je prišlo še do drugih premeščanj; denimo že omenjeni brambovci polka 21. pehotnega polka grofa Alberta Gyulaija, ki so takrat še skrbeli za varnost ter bili dislocirani v novomeški in postojnski kresiji, so bili premeščeni v Gorico, na njihovo mesto pa so poslali dotlej v Ljubljani garnizirane pripadnike brodskega krajiškega polka, le polkovni štab je še ostal v Ljubljani. Zato pa so tja iz Koroške premestili bataljon gradiških krajišnikov;³³ »2 stotniji bosta v Kranju in 4 stotnije v Ljubljani« (34/278). Ustrezno tem premestitvam se v Franzevi korespondenci ob opisovanju družabnih dogodkov pojavljajo tudi častniki enot, ki so se znašle v ljubljanski garniziji.

Vsakdanje korakanje domačih enot so občasno popestrili prihodi oddelkov tujega vojaštva, ki so skozi Ljubljano le potovali, se v mestu morda ustavili na počitku za dan ali dva in nadaljevali pot (prim. 34/239). Med njimi so bile tudi bavarske enote, ki so se leta 1834 vračale iz Grčije. Bavarski princ Oto (1815–1867) je namreč leta 1832 postal grški kralj, Bavarska pa je v Grčijo napotila svoje enote. V Ljubljani se je tako dvakrat znašel tudi bataljon bavarskega polka pod energičnim vodstvom polkovnika Wilhelma pl. Baliganda (1784–1852), ki se je, kakor so zapisali v bavarskem časopisju, odlikoval s taktnostjo in pravim nastopom.³⁴ Toda Franz leta 1834 Erbergu ni omenjal polkovnikove taktnosti, pač pa to, da se je polkovnik leto prej v Kranju zaljubil v gospodično Gold in ji obljubljal zakon (34/28), od česar pa potem ni bilo nič. Omenjeni bataljon pa v tistem letu ni bil edina bavarska enota v Ljubljani; 10. maja 1834 je v mesto prikorakal drugi bataljon 11. bavarskega polka,³⁵ sredi maja pa je skozi Ljubljano potoval topniški divizion bavarske armade.³⁶

Franz je Erbergu pogosto pisal o sodelovanju različnih vojaških enot pri paradah, slavnostih, obhajanju praznikov in praznovanjih cesarskih jubilejev (34/27, 36/211). A pri tem je imel ves čas v mislih domači 17. pehotni polk, v katerem je nekoč služil tudi sam. Z vso pazljivostjo je beležil vse govorice, ki so krožile o polku Hohenlohe; tudi to, da naj bi regiment vstopil celo v papeško službo (33/13). Ob tem se je živo zanimal tudi za razmere v bataljonu 17. pehotnega polka, ki je ostal doma. Tako je baronu Erbergu poročal, kaj je glede dopusta Antonu Bümmelu zakuhal začasni poveljnik bataljona. Iz pisma izvemo, da se je Franz celo sam ponudil za posrednika ter z intervencijo pri bataljonskem adjutantu, poročniku Josefu Schneiderju, zaplet rešil v Antonovo korist (34/118). Iz tega bi lahko sklepali, da je imel med aktivnimi častniki upokojeni stotnik še precej dobrih poznanstev in ugleda.

³² AT ÖSTA/KA, Feldakten (FA) Alte-Feldakten (AFA) Dislokation 3816 Innerösterreich und Tirol 1804–1852.

³³ O prihodu omenjenih pripadnikov gradiščanskega polka gl. *Laibacher Zeitung*, 30. 12. 1834.

³⁴ *Bayerischer Militär-Calender für 1854*, str. 80–81.

³⁵ Prim. *Laibacher Zeitung*, 13. 5. 1834: Laibach.

³⁶ Prim. *Laibacher Zeitung*, 22. 5. 1834: Laibach.

Franz in številni drugi so si še kako želeli, da bi se domači polk karseda kmalu vrnil v Ljubljano. Nič čudnega torej ni, da je pazljivo beležil, kaj se govori po ulicah, kaj govore častniki in kako poročajo časopisi. 21. septembra 1835 je baronu že poročal o govoricah, ki so dan poprej zaokrožile ob ljubljanskih omizjih, da se bo domači polk Hohenlohe vrnil iz Italije (35/166). O tem pa ni bil popolnoma prepričan, zato je čakal na dodatno potrditev govoric, kar je dočakal 1. oktobra in baronu sporočil, da bodo bataljoni domačega polka v Ljubljano prispeli 25., 26. in 27. oktobra (35/169). A časovnica se je pozneje še spreminjala (prim. 35/175, 35/186), kar je Franz vestno beležil. Prihod 17. pehotnega polka v domače garnizijsko mesto je v javnosti še kako odmeval; in tako slovesnosti, pogostitev in napovedanih plesov v tistih dneh ni manjkalo (prim. 35/188). O tej vrnitvi, slovesnem sprejemu domačega polka na ljubljanskih ulicah in pogostitvi je poročalo tudi takratno ljubljansko časopisje.³⁷ F. Legat je ob tej priložnosti napisal pesnitev in jo objavil v *Illyrisches Blatt*.³⁸ Prav iz časopisja izvemo, da je ljubljansko strelsko društvo 1. novembra 1835 polku poklonilo polkovno zastavo.³⁹ Stotnik Franz je ob tem dogodku edini ohranil zanimiv podatek, da je bila polkovna zastava okinčana z verzi dr. Prešerna (35/196). Na žalost pa se doslej še ni odkrilo, za katere verze je v tem primeru šlo.

Polk Hohenlohe je bil po vrnitvi spet vpet v življenje ljubljanskega garnizona in kordonsko službo, zato so bile posadke raztresene po vsej deželi: »V naslednjih letih 1838, 1839, 1840 in 1841 je polk zelo raztresen po raznih krajih cele Kranjske.«⁴⁰ Ukazi o teh in predvsem večjih premestitvah so prihajali iz poveljstev, kjer so imeli glavno besedo predstavniki generalitete.

GENERALITETA

»General: poveljnik, ki ne vodi določene vrste vojaških enot, temveč so mu podrejeni vsi rodovi vojske, čeprav tudi vsaka veja oboroženih sil sicer pozna lastne generale. – Zbor vseh generalov v oboroženih silah se imenuje: generaliteta. /.../ V avstrijski armadi generaliteto sestavljajo: feldmaršali, feldcajgmojstri oziroma generali konjenice, feldmaršallajtnanti (oziroma podmaršali, op. a.) in generalmajorji,« je sredi 19. stoletja pisal Jaromir Hirtenfeld (1816–1872).⁴¹ V času po letu 1816 je večji del generalitete še vedno prihajal iz vrst plemstva. Kakor je ugotavljal Gunther Rothenberg (in pred njim že Preradovich), je bilo v šematizmu armade leta 1816 med 14 feldmaršali (trema titularnimi, ki so jih dobili predstavniki tujih držav, kot denimo nizozemski kralj) mogoče najti še tri nadvojvode in osem pripadnikov visokega plemstva. Takrat je bilo v cesarskih oboroženih silah še 24 feldcajgmojstrov in konjeniških generalov, 88 feldmaršallajtnantov in 123 aktivnih generalmajorjev, med katerimi ni manjkalo princev, nadvojvod, baronov, grofov in predstavnikov višjega plemstva iz vrst družin, kot so Colloredo-Mansfeld, Hadik, Kolowrath-Liebsteinsky, Liechtenstein, Kinsky, Windischgrätz in Auersperg.⁴² Vsi ti so nosili bele vojaške

³⁷ *Laibacher Zeitung*, 3. 11. 1835, str. 357–358: Laibach.

³⁸ *Illyrisches Blatt*, št. 43, 24. 10. 1835. Prim. Capuder, *Zgodovina*, str. 82; Strobl von Ravelsberg, *Geschichte*, str. 163.

³⁹ *Laibacher Zeitung*, 3. 11. 1835, str. 358.

⁴⁰ Capuder, *Zgodovina*, str. 83.

⁴¹ Hirtenfeld, *Österreichisches Militär-Conversations-Lexikon*, 2, str. 674.

⁴² Povzeto po: Rothenberg, *Nobility Military Career*, str. 183.

suknjiče s škrlatnimi zavihki; seveda pa so se razlike med njimi odražale predvsem v barvah oznak oziroma celi vrsti drugih podrobnosti na njihovih uniformah.⁴³

O predstavnikih generalitete je stotnik Franz v svojih pismih pogosto poročal baronu Erbergu. Že v prvem pismu ohranjene korespondence je navedel (sicer nepopoln) seznam povišanj generalmajorjev v čin feldmaršallajtnantov in tistih polkovnikov, ki so takrat dosegli generalsko čast. Poleg tega ni pozabil omeniti vseh premestitev in imenovanj na druga službena mesta ter upokojitev, ob katerih so nekateri prejeli višje titularne naslove. Generalmajor Franz vitez Papp-Vizákna je denimo z januarjem 1832 odšel v pokoj in ob tem prejel titularni čin (*ad honores*) feldmaršallajtnanta (32/1). Takšnih seznamov napredovanj in upokojitev, pa tudi govoric o premestitvah, ne manjka v vsej ohranjeni korespondenci (prim. 33/6, 33/77, 34/74, 35/14, 37/166, 39/131). Ob tem je Franz pokazal zanimanje tudi za predstavnike tujih sil, ki so se za kratek čas znašli v cesarskih deželah oziroma nekateri celo v Ljubljani (prim. 35/197), lapidarno pa je baronu omenjal tudi smrt tega ali onega predstavnika generalitete (prim. 34/241, 40/11). Upokojeni stotnik se je v pismih precej ukvarjal tudi z govoricami o ljubezenskih podvigih posameznih generalov. Tako se je leta 1838 ob ljubljanskih omizjih veliko govorilo o »pozni pomladi« upokojenega feldmaršallajtnanta Jožefa barona Rechbacha (1778–1838). V Gradcu se je zagledal v 20-letno dekle Albo pl. Jacomini, hčerko upokojenega gubernijskega sekretarja, in se želel z njo poročiti, do česar pa zaradi njegove smrti ni prišlo (38/64). Franz je baronu v kar treh pismih omenjal tudi odločnost žene generala Josefa barona Koudelke, ki ni želela potovati z njim na novo službeno mesto v Ljubljano, kamor bi torej moral priti sam (37/190). Zaradi tega so zakrožile govorice, da se bo upokojil (1837/231). V resnici je avstrijsko časopisje že decembra 1837 navajalo, da je bil feldmaršallajtnant na lastno prošnjo zaradi slabega zdravja začasno upokojen.⁴⁴ Vse to pa so bile le kuriozitet o osebah, ki največkrat niso imele neposrednega vpliva na življenje v deželnem glavnem mestu

POVELJUJOČI GENERAL ILIRIJE, NOTRANJE AVSTRIJE IN TIROLSKE

Stotnik Franz je večkrat poročal o poveljujočem generalu za Ilirijo, Notranjo Avstrijo in Tirolsko (prim. 33/8). Njemu so bile podrejene vse vojaške enote, utrdbe, oskrbovalna skladišča, komisije, bolnišnice in druge ustanove, ki so delovale na področju generalnega poveljstva. Tu stacionirane enote so bile razdeljene na več divizij, ki so jim v cesarskih silah navadno poveljevali generali s činom feldmaršallajtnanta (ali višje),⁴⁵ divizijo pa sta sestavljali dve ali tri brigade različnih rodov vojske. Brigadi, navadno sestavljeni iz dveh polkov, so poveljevali generali s činom generalmajorja.⁴⁶

Poveljujoči general je bil torej odgovoren za usposabljanje, pripravljenost in oskrbo zaupanih mu enot, delovati pa je moral v skladu z navodili, ki jih je prejemal od dvornega vojnega sveta. Ob tem je skrbel tudi za administrativno delovanje poveljstva in njemu podrejenih pisarn.⁴⁷

To funkcijo je skorajda ves čas Franzevega dopisovanja, vse do leta 1839, opravljal feldcajgmojster,

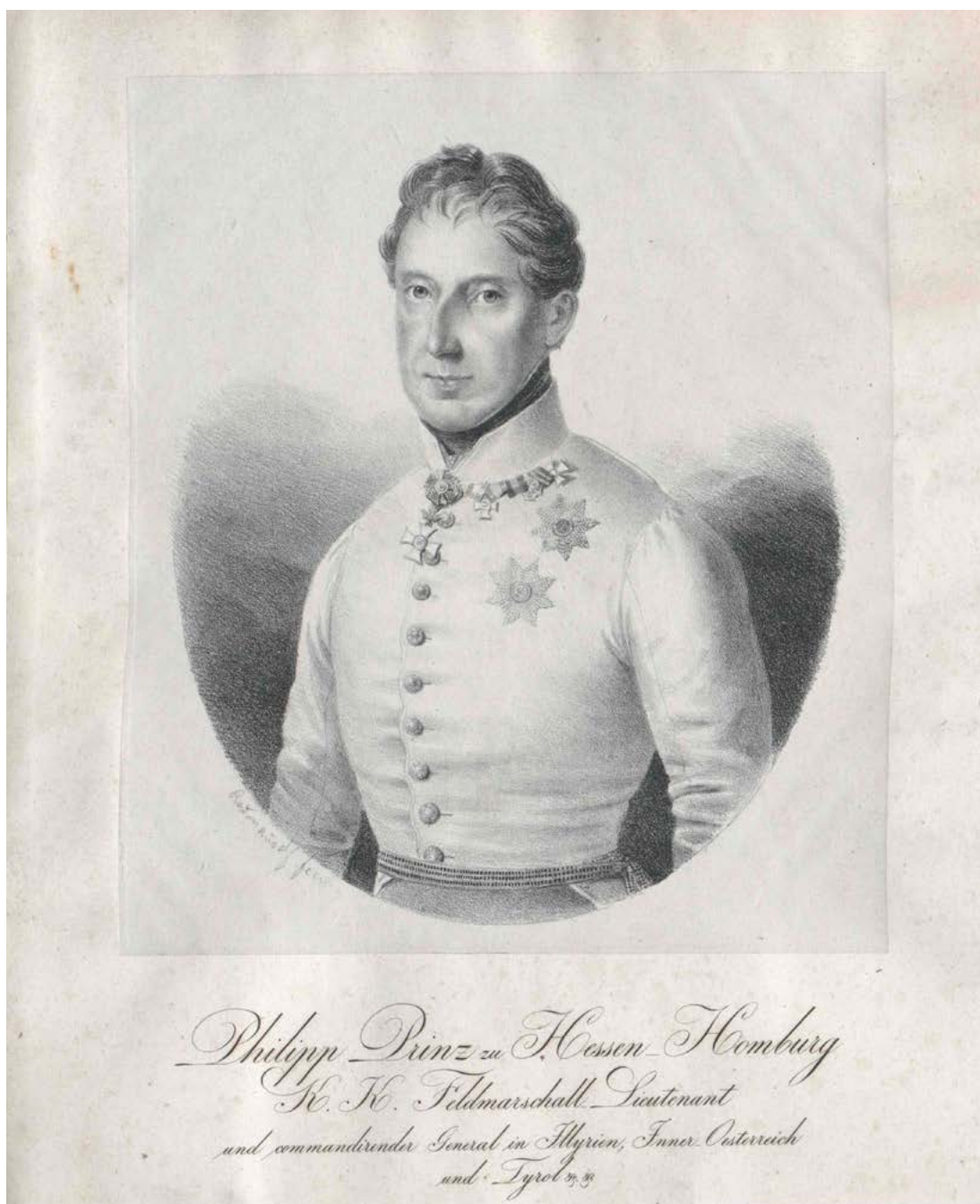
⁴³ Prim. Hirtenfeld, *Österreichisches Militär-Conversations-Lexikon*, 2, str. 674–675.

⁴⁴ *Wiener Zeitung*, 14. 12. 1837.

⁴⁵ Hirtenfeld, *Österreichisches Militär-Conversations-Lexikon*, 2, str. 91; Meynert, *Neues Militär-Conversations-Lexikon*, str. 64.

⁴⁶ Hirtenfeld in Meynert, *Österreichisches Militär-Conversations-Lexikon*, 1, str. 516; Xylander, *Das Heer-Wesen*, str. 5–6.

⁴⁷ Xylander, *Das Heer-Wesen*, str. 5–6.

Filip deželni grof Hessen-Homburg (1779–1846)
(Österreichische Nationalbibliothek, Wien, PORT_00062093_01).

princ Filip Hessen-Homburg (1779–1846), zato je prav, da mu posvetimo nekaj vrstic. Že kot petnajstletnik se je bojeval proti Francozom, sprva v nizozemski službi, nato pa je kot prostovoljec vstopil v cesarsko armado. V vojski je hitro napredoval in bil leta 1800 že major, pet let pozneje pa podpolkovnik ter nato polkovnik in poveljnik pehotnega polka nadvojvode Ferdinanda. Leta 1809 je bil zaradi izjemnega vodenja v bitki pri Aspernu že na bojišču povišan v generalmajorja. Za izkazano hrabrost v bojih pri Wagramu, kjer je bil težko ranjen, je bil odlikovan z viteškim križcem vojaškega reda Marije Terezije.⁴⁸ S svojo brigado je bil leta 1812 v sestavu korpusa kneza Schwarzenberga, leta 1813 pa povišan v feldmaršallajtnanta. Kot takšen se je odlikoval v bojih pri Dresdnu, Kulmu in Lindenauu. Kratek čas je bil celo guverner Velikega vojvodstva Frankfurt in kneževine Isenburg, februarja 1814 pa je prevzel poveljstvo nemškega 6. korpusa in z njim 22. marca vkorakal v Lyon. V letih 1818–1820 je bil na različnih diplomatskih misijah v Rusiji in Angliji, leta 1821 pa se je z avstrijsko divizijo podal v Neapelj, kjer je bil imenovan za tamkajšnjega guvernerja. Leta 1825 je bil imenovan za poveljujočega generala Ilirije, a je bil od tam že dve leti pozneje premeščen v Lviv (Lemberg), od koder se je leta 1829 znova vrnil v Gradec. Tega leta je bil celo pretendent za grški prestol, a je temu nasprotovala Francija.⁴⁹ Tako je princ Hessen-Homburg namesto vladarskih poslov še naprej opravljal naloge poveljujočega generala za Ilirijo, Notranjo Avstrijo in Tirolsko ter bil 6. junija 1832 povišan v feldcajmojstra.⁵⁰

Princ Hessen-Homburg je večkrat prišel v Ljubljano, Franz pa je o njegovih obiskih in njihovem namenu podrobno poročal baronu Erbergu. Tako ni zamudil priložnosti, da barona ne bi obveščal tako o generalovih inšpekcijskih obiskih ljubljanskega garnizona in tam delujočih vojaških ustanov (prim. 34/119, 36/196) kot o generalovih poteh, ko je bila Ljubljana zanj le prehodno mesto (prim. 36/254). Franz je Erberga obveščal tudi o bolj zasebnih odločitvah poveljujočega generala Ilirije, o katerih se je sprva šušljalo po ulicah, pozneje pa jih je objavilo tudi časopisje. Tako je jeseni 1837 pisal, da se bo feldcajmojster princ Hessen-Homburg, kot kaže, poročil z znano lepo vdovo Schimmelpfennig (37/235). A če je zabeležil to govorico, ki se je z morganatično poroko uresničila prihodnje leto, je presenetljivo, da se o sami poroki pozneje ni posebej razpisal in jo je omenil le mimogrede (38/136). Je pa zato ta prinčeva poroka z vdovo Schimmelpfennig, leta 1806 rojeno hčerko uglednega trgovca Antonijo Rozalijo Potočnik (Potoschnigg), v širši javnosti precej bolj odmevala. Rozalija, ki je bila pred tem poročena z gubernijskim tajnikom Jožefom baronom Schimmelpfennigom, a je kmalu ovdovela, je menda že v mladosti zaradi svoje izjemne lepote dobila »častni« naslov »štajerske Venere«, tisto leto pa jo je zasnubil poveljujoči general Ilirije, kar je močno vznemirilo zlasti njegovo sorodstvo oziroma člane družine Hessen-Homburg. Večina prinčevih sorojencev se je nato s tem nekako sprijaznila; Rozalija je mesec dni pred poroko celo dobila naziv grofice Naumburg, kar sta pozneje priznala tudi pruski kralj in avstrijski cesar. Težje pa so, kot se zdi, to bratovo odločitev sprejele njegove sestre. Princ se na to ni preveč oziral in je svojo zaročenko, grofico Naumburg, 26. junija 1838 v Gradcu popeljal pred oltar.⁵¹ Toda mladoporočenca nista dolgo ostala v štajerskem glavnem mestu. 19. januarja 1839 je namreč umrl prinčev brat Ludvik, ki je bil brez otrok, kar je pomenilo, da je princ Filip postal njegov dedič.⁵² Že 6.

⁴⁸ Prim. Hirtenfeld, *Der Militär-Maria Theresien Orden*, 2, str. 1020–1023.

⁴⁹ Griechische Revolution: <https://www.hellenicaworld.com/Greece/History/de/GriechischeRevolution.html> (12. 6. 2024).

⁵⁰ Wurzbach, *Biographisches Lexikon*, 8, str. 441.

⁵¹ Schwartz, *Landgraf*, str. 144–145.

⁵² Wurzbach, *Biographisches Lexikon*, 8, str. 441; Schwartz, *Landgraf*, str. 145.

februarja 1839 je Franz baronu Erbergu poročal tudi o teh dogodkih in zapisal: »Vladajoči knez Hessensko-Homburški je umrl; spričo tega bo tukajšnji poveljujoči general feldcajgmojster knez Filip Hessensko-Homburški prevzel vladu« (39/25).

Zanimivo je, da je maja 1839 baronu poročal, da naj bi se princ Hessen-Homburg kljub prevzemu oblasti v svoji deželi še vrnil v Gradec (39/79). Toda v začetku septembra je Franz že pisal, da je princ tedaj postal guverner Mainza, na njegovo mesto poveljujočega generala za Ilirijo, Notranjo Avstrijo in Tirolsko pa je bil imenovan feldmaršallajtnant baron Friderik Karl Gustav August Langenau (1782–1840), ki je bil prav tako odlikovan z viteškim križcem reda Marije Terezije⁵³ (39/1831). V glavno mesto Štajerske je Langenau prišel iz Galicije, kjer je bil generalni guverner. Toda Franz o novem poveljujočem generalu ni mogel zapisati veliko, saj je ta že po slabem letu dni, 4. julija 1840, po dvomesečnem bolehanju umrl.⁵⁴

Ob tej omembi Gradca in obeh poveljujočih generalov velja omeniti, da je bil tam nekaj časa nastanjen tudi general Karel Gustav princ Hohenlohe-Langenburg, imetnik 17. pehotnega polka. Kot takšen je tedaj imel »še več važnih pravic posebno pri častniških imenovanjih«, kar je pomenilo, da je bil general zelo dobro seznanjen tako z dogajanjem v enoti kakor z razmerami v Ljubljani.⁵⁵

GENERALI V LJUBLJANSKI GARNIZIJI

Poveljujoči general Ilirije je v Ljubljano prihajal občasno, kakor so se na poti v Trst ali proti Gradcu v mestu ustavljali drugi visoki predstavniki generalitete. A če je bil obisk poveljujočega generala na sporedu bolj poredko, so lahko na ljubljanskih ulicah veliko pogosteje opazili bele suknjiče s škrlatnimi zavihki v mestu službujočih generalov, ki so bili poleg službenih obveznosti vpeti tudi v življenje tedanje ljubljanske družbe. Zato se v Franzevih pismih precej pogosto omenjajo priimki iz vrst generalitete, kot denimo Sivkovich, Pirquet, Neu, Mengen in Leiningen-Westerburg.

SIVKOVICHEVO OBDOBJE

Brigadir Johann von Sivkovich (1779–1857) je izhajal iz karlovške častniške družine tamkajšnjih graničarjev oziroma krajišnikov. Nič čudnega torej ni, da je tudi sam kot kadet vstopil v vojaško službo ter se v vojnah proti Napoleonu večkrat izkazal; leta 1809 je zaradi izkazane hrabrosti in iznajdljivosti v boju izredno napredoval v stotnika. Z ustanovitvijo Ilirskih provinc se je v francoski službi znašel tudi Sivkovich, kjer je deloval kot poveljnik kordona na turški meji. Zaradi preudarnosti in odločnosti je prejel viteški križ Legije časti, februarja 1813 pa je napredoval v majorja. S tem činom se je znova znašel pod habsburškim žezlom in leta 1818 napredoval v podpolkovnika, šest let pozneje pa v polkovnika v 2. banatskem krajiškem polku. Vse moči je usmeril v zagotavljanje varnosti in sodeloval pri izboljševanju življenjskih razmer (npr. ustanavljanju šol, urejanju cest, mostov itd.) tamkajšnjih prebivalcev.

Leta 1831 je bil Sivkovich z decembrskimi napredovanji povišan v generalmajorja ter poslan v Ljubljano, kjer je nadaljnjih pet let zasedal mesto poveljnika ljubljanskega poveljstva in brigadirja.

⁵³ Več o tem gl. Hirtenfeld, *Der Militär-Maria Theresien Orden*, 2, str. 1180–1184.

⁵⁴ Prim. *Grätzer Zeitung*, 6. 7. 1840.

⁵⁵ Capuder, *Zgodovina*, str. 78–79.

Johann pl. Sivkovich (1779–1857) (Österreichische Nationalbibliothek, Wien, PORT_00102717_01).

Prav na tem službenem mestu se je leta 1834 takrat 55-letni brigadir sklenil poročiti. Tako je Franz 17. januarja v pismu navedel, da je podpolkovnikovo vdovo Kheck pl. Schwarzbach že razglasil za svojo nevesto (34/9). V resnici so potem le še čakali na poročno dovoljenje nadrejenih, ki je prispelo v začetku marca (34/49). Tako je brigadir Sivkovich že 13. marca 1834 v cerkvi Nemškega viteškega reda pred oltar popeljal leta 1799 rojeno podpolkovnikovo vdovo Valburgo Khek pl. Schwarzbach (roj. Paunovich).⁵⁶ Stotnik Franz je baronu na kratko poročal o slovesnosti ter dodal, da je gospod general z nevesto nato odpotoval v Trst (34/54, 34/56). Tudi sicer je Franz vestno zapisoval vse generalove aktivnosti; od službenih poti (prim. 34/201, 35/89) do njegovih poti na Dunaj in drugam (35/228, 35/231) ter izletov v Toplice pri Varaždinu, ko je general pred odhodom celo naročil pozdrave za barona Erberga (33/6). Pedantni stotnik pa ob tem ni pozabil omeniti niti vseh tistih, ki so družino poveljnika brigade morda le obiskali (npr. 34/112, 34/213, 34/217). V tem času je bila generalova hiša, kakor razkrivajo Franzeva pisma, eno od središč ljubljanskega družabnega življenja, saj so pogosto prav v njej prirejali različna druženja in za izbrano družbo tudi plese (prim. 35/ 27, 35/33). Sredi aprila 1836 je v glavnem mestu Kranjske zaokrožila novica o Sivkovichevi premestitvi v Trst, v Ljubljano pa je bil za poveljnika brigade poslan general Peter baron Pirquet pl. Mardaga in Cesenatico (1781–1861) (36/81). Ta nenadna sprememba je odmevala v tedanji ljubljanski družbi, a generalovo slovo je bilo neizbežno, o čemer je Franz podrobno poročal (prim. 36/87, 36/99, 36/110).

ZDRUŽITEV POVELJSTEV LETA 1836

General Sivkovich je poprej sam opravljal tako funkcijo brigadnega generala kakor poveljnika ljubljanskega vojaškega poveljstva. Zanimivo je, da je že od preureditev vojaških območij leta 1816 obstajalo tudi vojaško poveljstvo (*Militär-Commando*) v Celovcu, o čemer pa vojaški leksikoni tiste dobe bolj ali manj molčijo.⁵⁷ A da je bilo tako, je mogoče razbrati iz armadnega šematizma, kjer piše, da je bil leta 1816 generalmajor Filip v. Pflüger (1761–1837) poveljnik brigade in celovškega poveljstva, leta 1835 pa je v Celovcu to službo opravljal feldmaršallajtnant Karl v. Steininger (1772–1841).⁵⁸ Novi vladar Ferdinand I. (1835–1848) je 18. marca 1836 določil premestitev oziroma združitev vojaškega poveljstva v Celovcu s tistim v Ljubljani,⁵⁹ hkrati pa je bil v Ljubljano premeščen sedež divizijonarja, kakor je poročalo ljubljansko časopisje.⁶⁰ O tej združitvi poveljstev iz Franzeve korespondence z baronom Erbergom izvemo le posredno, in sicer iz pisem, poslanih leto dni pozneje, ko so se že porajale pobude, da bi leto poprej združeno vojaško poveljstvo znova selili, tokrat v Celovec (37/231). Iz tega ni bilo nič, je pa morda prav ta združitev poveljstev prispevala k temu, da se je v glavnem mestu Kranjske leta 1836 znašel kak general več. Tako je bil na mesto komandanta vojaškega poveljstva in divizijonarja imenovan feldmaršallajtnant August Georg grof Leiningen-Westerburg (1770–1849), na mesto poveljnika brigade oziroma brigadirja (*Brig in Illyrien*) pa so poslali že omenjenega generalmajorja barona Pirqueta.⁶¹

⁵⁶ NŠAL, ŽA Ljubljana – Sv. Nikolaj, P 1816–1846, fol. 132.

⁵⁷ Prim. Müller, *Die kaiserl. königl. österreichische Armee*, 1, str. 316–317.

⁵⁸ Prim. *Militärschematismus* 1816, str. 51; *Militärschematismus* 1836, str. 46.

⁵⁹ *Sammlung der politischen Gesetze und Verordnungen für das Laibacher Gouvernement-Gebiet in Königreiche Illyrien* 1836, str. 654.

⁶⁰ *Laibacher Zeitung*, 5. 5. 1836.

⁶¹ Prim. *Militärschematismus* 1837, str. 42 in 45.

Peter baron Pirquet-Cesenatico (1781–1861)
(Österreichische Nationalbibliothek, Wien, PORT_00005757_01).

NOVI POVELJNIKI V LJUBLJANI

Med obema generaloma, poslanima v Ljubljano, je bilo sicer 11 let starostne razlike, a sta si bili njuni kariere v cesarski armadi v marsičem podobni; oba sta v cesarsko službo vstopila v času Napoleonovih vojn. Starejši grof Leiningen-Westerburg, ki je poprej služil že v holandski in nekaj časa tudi v francoski vojski (1789–1791), je tedaj stopil v cesarsko armado in bil v začetku novembra 1792 praporščak, leta 1799, ko je kot kadet v vojsko vstopil tudi mlajši Pirquet, pa je bil že poročnik. Leta 1805 sta oba napredovala; Pirquet je tedaj postal podporočnik, starejši grof Leiningen-Westerburg pa stotnik. Slednji se je oktobra 1805 posebej izkazal s svojo hrabrostjo v bitki pri Ulmu in bil zato že takrat povišan v majorja, v 71. promociji leta 1806 pa je bil odlikovan z viteškim križem vojaškega reda Marije Terezije. Leta 1809 je bil že podpolkovnik, mlajši Pirquet pa je tisto vojno leto dočkal kot nadporočnik in se izkazal v bojih pri Linzu 3. maja 1809 z uspešno izvedeno evakuacijo tamkajšnjega gradu Ebelsberg, sam pa je hudo ranjen padel v francosko ujetništvo. Za njegovo iniciativno ravnanje in izkazano hrabrost je bil izredno povišan v stotnika 2. razreda (*Capitaine-Lieutenant*). Pozneje je prejel viteški križ vojaškega reda Marije Terezije.⁶² Oba brata sta torej zaslovela po pogumu in drznosti. Slednjo so še posebej izpostavljali pri starejšem grofu Leiningenu-Westerburgu, ki je ta sloves potrdil s svojimi akcijami v bitkah pri Aspernu in Wagramu, še posebej pa pri Znojmu leta 1809, ko je v hudem dežju napadel z bajoneti in sovražnika potisnil čez reko Thaya.

Leta 1813 se je kot polkovnik 11. pehotnega polka proslavil v bitki pri Dresdnu, ko je bila njegova enota popolnoma obkoljena in se je z drzno ježo izognil neizbežnemu ujetništvu, kjer bi ga obravnavali kot dezerterja. Med begom mu je uspelo rešiti obe polkovni zastavi. Konec vojne je grof Leiningen-Westerburg dočkal na francoskih tleh s činom polkovnika, Pirquet pa na Apeninskem polotoku s činom majorja. Slednji je bil že oktobra 1815 povišan v podpolkovnika ter je naslednje leto že poveljeval 9. lovskemu bataljonu, tri leta pozneje pa je prejel avstrijski baronski naslov. Nato sta oba napredovala nekoliko počasneje. Prvi je napredoval grof Leiningen-Westerburg leta 1821, ko je postal generalmajor in bil poslan za poveljnika brigade v Gorico, leta 1829 pa je dočkal čast, da je postal polkovni imetnik 31. pehotnega polka. Prav tega leta je napredovanje dočkal tudi Pirquet in postal polkovnik. Toda ta čin je imel le kratek čas, saj je že dve leti pozneje, 19. januarja 1831, dočkal novo povišanje – postal je generalmajor in bil postavljen za poveljnika lahke brigade pri cesarski armadi v Italiji. Tudi generalmajor Leiningen-Westerburg je tedaj poveljeval brigadi, a ne več v Gorici, pač pa v Mainzu. Že leta 1832 je bil povišan v feldmaršallajtnanta in premeščen v Gradec, od koder je leta 1836 prišel v Ljubljano.⁶³

Prvo dejanje na novem službenem mestu je bilo povezano z njuno selitvijo. Če je iz pisem mogoče razbrati, da je baronu Pirquetu junija 1836 pri tem vse teklo gladko in se je zlahka nastanil v hiši grofa Thurna (36/110), je več težav s selitvijo imel njegov predpostavljeni, feldmaršallajtnant grof Leiningen-Westerburg. Le stežka je za visoko najemnino našel stanovanje, ki so ga nato zanj uredili (36/50) in kamor so prispeli hišni posli s številnimi zaboji (36/88). Tudi feldmaršallajtnant je navzlic ugibanjem v Ljubljano prispel šele 6. avgusta 1836 in se končno vselil v stanovanje. Naslednjega dne so ga sprejeli predstavniki častniškega zbora (36/163), tri dni pozneje pa sta dva bataljona domačega regimenta pri Fužinah zanj priredila slovesno parado (36/167).

⁶² Prim. Hirtenfeld, *Der Militär-Maria-Theresien-Orden*, 2, str. 949–953.

⁶³ Wurzbach, *Biographisches Lexikon*, 14, str. 326–328; 22, str. 342–343.

August Georg grof Leiningen-Westerburg (1770–1849)
(Österreichische Nationalbibliothek, Wien, PORT_00005624_01).

Počastitve in sprejem novega poveljnika ljubljanskega poveljstva je v ljubljanski družbi kmalu zasenčila novica, povezana z družino Pirquet. V ospredju tokrat ni bil general, pač pa *Frau Generalin*, kakor je baronico Pirquet (in vse soproge generalov) imenoval Franz. Gospa je namreč v Ljubljano prispela že v blagoslovljenem stanju, 17. avgusta pa je rodila hčerko (36/175, 36/176). Polkovni kaplan 17. pehotnega polka Simon Wilfan (1802–1881) je deklico že naslednjega dne krstil za Marijo Terezijo Romano Heleno⁶⁴ (36/178). A če je v teh zapisih odzvanjala pozitivnost, tedaj ni manjkalo niti bolj žalostnih sporočil, saj je kolera⁶⁵ terjala svoj davek v mestu in potrkala tudi na vrata stanovanj gospodov generalov. Tako je grof Leiningen v kratkem času ostal brez dveh svojih poslov (36/187).

Franz je Erbergu, kakor že za Sivkovicha, tudi sedaj poročal o aktivnostih obeh generalov; od zasebnih potovanj v Italijo, kamor je baron Pirquet potoval s soprogo (37/110), ter udeležb na različnih tekmovanjih in lovu, kjer se je udejstvoval feldmaršallajtnant grof Leiningen (prim. 36/200, 1836/229), do službenih poti katerega od njiju (prim. 37/92, 37/170). V pismih je Franz le redko poročal o vojaški službi obeh generalov, veliko več je podatkov o njunem vključevanju v ljubljansko visoko družbo.⁶⁶ Zdi se, da so bili pri tem nekoliko bolj angažirani v družini grofa Leiningen-Westerburga, kjer naj bi potekali kar dve soareji v enem tednu. Franz je ob tem pripomnil: »Če se bo zdaj družba ob sredah in petkih zbirala pri g. grofu Leiningenu oziroma ob sredah pri Nj. Ekselenci g. guvernerju, ob ponedeljkih v Kazini in vsako nedeljo pri gospe grofici Welsperg, bodo za obisk gledališča ostali le torki, četrtki in sobote« (36/259). Te soareje so bile, kakor je poročal Franz, večinoma dobro obiskane (36/261), včasih so na njih priredili ples (37/64) ali celo igro (37/110). Zanimivo je, da se je takšnih večernih srečanj višje družbe udeleževal tudi Emil Korytko (1813–1839), ki je takole sodil o obeh generalih: »Med najprijaznejše in najvrednejše ljudi, kar sem jih spoznal, štejem *feldmaršala* gr. Leiningena in generala Pirqueta. Ne le, da sta naju prijateljsko in kar najgostoljubneje sprejela in nama takoj vrnila obisk, ampak nama želita biti v oporo in pomoč v vsem, kar bo v njuni moči. *Feldmaršal* je že starejši človek, vendar krepak, zdrav, vesel, velik, živahen in je ob grofu Welsbergu glava prve hiše v mestu.«⁶⁷

Feldmaršallajtnant grof Leningen-Westerburg pa v Ljubljani ni ostal dolgo, že septembra 1837 se je namreč razširila vest o njegovi premestitvi na položaj vojaškega poveljnika v Innsbrucku, na njegovo mesto pa naj bi prišel že omenjeni general Koudelka (37/190). Še dodatno pa je vse skupaj začinila novica, da bo oktobra v Ljubljano na poti proti Italiji prispel nadvojvoda Karel. Temu ustrezno so se morali vsi najvišji predstavniki oblasti pripraviti na slovesen sprejem (37/223). Emil Korytko je v pismu staršem 5. oktobra 1837 o tem poročal: »Včeraj je bila tukaj velika slovesnost. Na poti se je ustavil nadvojvoda Karel. Morala bi biti osvetlitev, pa se ni posrečila, nameraval je v gledališče, pa ni šel, ker je prispel že pozno, danes pa je odpotoval v Verono.«⁶⁸ To je bilo najbrž zadnje večje uradno dejanje grofa Leningen-Westerburga, ki se je od Ljubljane poslovil jeseni oziroma novembra (37/258, 37/260).

V času priprav na njegovo selitev je na Dunaj potoval tudi general Pirquet in tedaj obiskal svojega sina Antona (roj. 1826), gojenca Terezijanske vojaške akademije,⁶⁹ kamor ga je bil pospremil

⁶⁴ Vpis krsta najdemo v polkovni krstni knjigi 17. pehotnega polka. Gl. AT ÖSTA/KA Matr, IR 17, Nr. 01497, Geburts-Taufbuch, Tom. 6, str. 1.

⁶⁵ Več o bolezni, ki je leta 1836 kosila tudi v Ljubljani, gl. poglavje Katarine Keber v tej monografiji.

⁶⁶ O družabnem življenju in plemstvu gl. prispevek Mihe Preinfalka v tej monografiji.

⁶⁷ Kot kaže, je šlo za napačno prevajanje čina, saj ga Leiningen ni dosegel (gl. Korytko, *Korespondenca*, str. 43).

⁶⁸ Korytko, *Korespondenca*, str. 74.

⁶⁹ Svoboda, *Die Zöglinge*, str. 725.

leto dni poprej (36/236, 37/228). Zdi pa se, da se Anton tam ni dobro znašel, zaradi česar je oče morda ukrepal ter ga pripeljal s seboj na počitnice, kakor je 19. oktobra 1837 pisal Franz (37/237). Toda v resnici takrat ni šlo za *Urlaub*, saj Franz morda še ni vedel – ali pa je obzirno zamolčal –, da je Anton takrat prekinil s šolanjem na Terezijanski akademiji in se tja ni več vrnil.⁷⁰

PREHODNA POSTAJA – LJUBLJANA

Vrnitev generalovega sina tedaj ni bila prva tema ljubljanskih omizij, mnogo bolj so namreč ugi bali, kdo bo novi komandant ljubljanskega poveljstva. Znano je namreč bilo, da že omenjenega generala Koudelke ne bo – kdo pa naj bi prišel? Tega niso vedeli. Franz je že konec oktobra 1837 ujel novice, da bo na to mesto iz Galicije prišel dotedanji feldmaršallajtnant Karel baron Mengen (1774–1851) (37/240). Rojen je bil v Lünenburgu na Spodnjem Saškem in že kot 16-letni mladenič vstopil v vojsko. Kot podporočnik se je leta 1790 udeležil obleganja Cetingrada v vojni z osmanskim cesarstvom, v času vojn proti Napoleonu pa je postopoma napredoval in se proslavil kot poveljnik znamenitega ulanskega polka kneza Schwarzenberga, kjer je marca 1808 dočkal povišanje v majorja, leta 1811 v podpolkovnika, leta 1815 pa v polkovnika. V teh bojih se je večkrat odlikoval in si leta 1814 v bitki pri Briennu s pogumnim nastopom priboril viteški križ vojaškega reda Marije Terezije. Po končanih vojnah je bil baron Mengen na Apeninskem polotoku, kjer je bil leta 1820 povišan v generalmajorja, sodeloval pa je v bojih v Piemontu. Nato je bil več let poveljnik v Opavi, leta 1831 je napredoval v feldmaršallajtnanta, leta 1836 pa je postal imetnik kirasirskega polka št. 4.⁷¹ Zanimivo, da se ne v Hirtenfeldovi knjigi ne v Wurzbachovem leksikonu – pa tudi v nekrologih ne!⁷² – ne omenja njegovega delovanja v Ljubljani, čeprav je to iz armadnih šematizmov jasno razvidno.⁷³ Njegovo prisotnost v glavnem mestu Kranjske pa zato izpričujejo Franzeva pisma. Franz piše, da je baron Mengen v Ljubljano prispel januarja 1838 (38/9). Kot zanimivost velja navesti, da je v eni od prvih omemb novega generala Franz primerjal visoka odlikovanja, ki sta jih prejela divizionar baron Mengen in brigadir baron Pirquet. Oba sta bila odlikovana z viteškim križem vojaškega reda Marije Terezije, vendar je imel baron Mengen šest, baron Pirquet pa pet odličij. Po odličnosti prejetih odlikovanj je Mengen presegel Pirqueta predvsem zaradi odličij bavarskega vojaškega reda Maxa Josepha in ruskega reda Sv. Jurija IV. stopnje (38/17). Odlikovanja posameznih držav je sicer težko primerjati, vendar sta obe omenjeni odlikovanji kotirali dokaj visoko, podeljevali pa so ju izključno za hrabrost, izkazano na bojišču. Bavarski vojaški red Maxa Josepha je bil najvišje bavarsko vojaško odlikovanje, odlikovancu pa je – tako kot avstrijski vojaški red Marije Terezije – prinašal plemiški naziv.⁷⁴

O aktivnostih divizionarja Mengna je Franz poročal precej bolj skopo, spregovori le o bolezni

⁷⁰ Anton je pozneje študiral na tehnični vojaški akademiji in leta 1844 študij uspešno končal ter postal poročnik. Kot stotnik se je leta 1848 s cesarskimi lovci posebej izkazal v bojih v Italiji. Za izkazano hrabrost v bojih pri Pastrengu (28., 29. in 30. april 1848) je, kakor oče, ob promociji 27. novembra 1848 Anton baron Pirquet prejel najvišje vojaško odlikovanje monarhije, viteški križec vojaškega reda Marije Terezije – žal posthumno, saj je 22. julija padel v bojih pri Rivoliju (Hirtenfeld, *Der Militär-Maria-Theresien-Orden*, 2, str. 1505–1508).

⁷¹ Hirtenfeld, *Der Militär-Maria-Theresien-Orden*, 2, str. 1277–1278; Wurzbach, *Biographisches Lexikon*, 17, str. 338–340.

⁷² Prim. *Oesterreichischer Soldatenfreund*, 9. 12. 1851, str. 591; *Wiener Zeitung*, 10. 12. 1851, str. 3562.

⁷³ »Mengen, Carl, Freybr. l.../Divisionär und Militär-Commandant zu Laibach.« (*Militärschematismus* 1838, str. 41).

⁷⁴ Za pojasnila se zahvaljujem dr. Pavlu Carju.

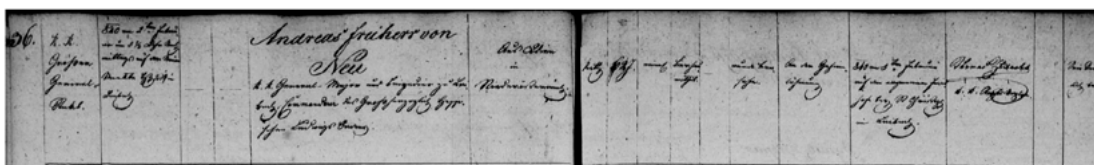

Viteški križ vojaškega reda Marije Terezije (wikipedija).

(38/91) in poteh, ki jih je opravil leta 1838 (38/214). Zato pa je bil v pismih pogostejše omenjen brigadir baron Pirquet, o katerem se je leta 1838 veliko govorilo predvsem zato, ker so pri omizjih že ugibali, kdaj bo dočakal »zanesljivo« napredovanje v feldmaršallajtnanta (38/90). V času tega vročičnega pričakovanja je moral brigadir v odsotnosti obolelega barona Mengna prevzeti zastopstvo vojaških oblasti pri slovesnem sprejemu saškega kralja, ki je 13. maja prispel v Ljubljano (38/91). Prav tedaj so prišla sporočila o majskih napredovanjih, ki pa so brigadirju prinesla veliko razočaranje: »Človek bi mislil, da bo dobrega generala zaradi tega še pobralo,« je pisal Franz, saj je baron Pirquet dobil »le« titularni čin feldmaršallajtnanta (*ad honores*) in imel zato še vedno le generalmajorsko plačo, s katero pa je moral prevzeti novo dolžnost – poveljnika trdnjave v Legnanu v Lombardiji (38/91, 38/95, 38/99). Tja je sam odpotoval že avgusta (38/167), družina je odšla za njim šele v začetku oktobra (38/225), na njegovo mesto pa je za poveljnika brigade v Ljubljano prispel Andreas baron Neu (1777–1840). Zanimivo je, da Franz v pismih njegovo ime zapisuje kot *Ney* (prim. 39/87), a bolj kot generalove aktivnosti omenja njegovo bolezen, kateri je 2. februarja 1840 v Ljubljani tudi podlegel (40/19, 22) in bil tri dni pozneje pokopan pri Sv. Krištofu.⁷⁵ Na njegovo mesto v Ljubljano je nato prišel generalmajor grof Franc Xaver Ludolf (1784–1863) (40/70).

Po slovesu barona Pirqueta je, kar zadeva divizionarja barona Mengna, v poročilih stotnika Franza zavladalo mrtvilo, saj se novi poveljnik, kot kaže, ni najbolje vključil v ljubljansko družbo. Morda je slutil, da je Ljubljana zanj le »prehodna postaja«. Tako je marca 1839 že bilo slišati, da bo odšel v Opavo, na njegovo mesto pa naj bi prišel feldmaršallajtnant Karl Gorzkowski pl. Gorzkow (1778–1858) (39/59, 61). Že maja je Franz zapisal notico dunajskih časopisov, ki so poročali, da je baron Mengn postal nadporočnik pri cesarski telesni straži (39/78).

⁷⁵ Vpis o njegovi smrti in datum pogreba najdemo tudi v polkovni mrliški matični knjigi 17. pehotnega polka (AT ÖSTA/KA, Matr, IR 17, Nr. 0156, Sterbebuch (1835–1847), str. 36).

Vpis datuma smrti in pogreba generalmajorja Andreasa barona Neua (1877–1840) v Ljubljani v mrliško matično knjigo 17. pehotnega polka (AT ÖStA/KA, Matr HR, IR 17, Sterbebuch 1835–1847, str. 36).

Na mestu divizijonarja in komandanta ljubljanskega poveljstva se je torej znašel feldmaršallajtnant Karl Gorzkowski pl. Gorzkow. Vojaško pot je začel kot kadet leta 1792, se bojeval v spopadih proti Francozom (1792–1795) in bil nato leto dni pri poljski gardi. Že leta 1796 se je kot nadporočnik priključil ulancem, s katerimi se je znašel v spopadih proti francoskim silam, postopoma napredoval ter bil leta 1809 že podpolkovnik pri Radetzkyjevi brigadi. Z avstrijskim pomožnim korpusom se je udeležil ruske kampanje in oktobra 1812 postal polkovnik. Leta 1815 se je bojeval na Apeninskem polotoku in tam dočakal konec vojne. Maja 1820 je bil povišan v generalmajorja ter imenovan za brigadirja v Košicah (Kaschau), marca 1831 je dosegel čin feldmaršallajtnanta in prevzel mesto divizijonarja v Brnu, od leta 1833 pa je to službo opravljal v Pragi in od tam prišel v Ljubljano.⁷⁶ General Gorzkowski pl. Gorzkow je v bojih pokazal izjemno hrabrost in si pridobil več odličij, a v času službovanja na Kranjskem (še) ni bil nosilec viteškega križa vojaškega reda Marije Terezije.⁷⁷ Tudi o njem je Franz zabeležil nekaj notic, ki pa so bile vezane bolj na sorodstvene vezi in obiske (39/109) kakor na njegovo udejstvovanje v mestu.

Tabela 1: Generaliteta na službenih mestih v Ljubljani v letih 1831–1840.

Poveljnik ljubljanskega poveljstva (Militär-Commando)/divizijonar	Brigadir
generalmajor Johann pl. Sivkovich (1831–1836)	generalmajor Johann pl. Sivkovich (1831–1836)
feldmaršallajtnant August Georg grof Leiningen-Westerburg (1836–1837)	generalmajor Peter baron Pirquet pl. Mardaga in Cesenatico (1836–1838)
feldmaršallajtnant Karel baron Mengen (1838–1839)	generalmajor Andreas baron Neu (1838–1840)
feldmaršallajtnant Karl Gorzkowski pl. Gorzkow (1839–1840)	generalmajor grof Franc Xaver Ludolf (1840–)

NA KRATKO O ČASTNIKIH

Generaliteta, katere del je imel določnejši vpliv na življenje visoke družbe v glavnem mestu

⁷⁶ Wurzbach, *Biographisches Lexikon*, 5, str. 275–276.

⁷⁷ To visoko odlikovanje si je prislužil leta 1848 v Italiji (Hirtenfeld, *Der Militär-Maria-Theresien-Orden*, 2, str. 1489–1495).

Kranjske, je bila predstavljena nekoliko obširneje. Za vse predstavnike častniškega zbora⁷⁸ v ohranjeni korespondenci bi bilo to v takšni obliki nekoliko težje storiti; deloma tudi zato, ker so se skupaj z enotami menjavali precej hitreje kot generali. Lahko pa že iz pisem zaslutimo, da je pomemben del avstrijskih častnikov – ne glede na enoto, ki so ji pripadali – takrat še sestavljalo plemstvo. Že v vojaškem šematizmu za leto 1833, ko so bili v Ljubljani nastanjeni tudi pripadniki 18. polka Lilienberg, med častniki najdemo kar nekaj plemičev.⁷⁹ Nič čudnega torej ni, da se ti pojavljajo tudi v Franzevih pismih, v katerih ne manjka nadporočnikov, stotnikov in polkovnikov z baronskim, grofovskim ali drugim plemiškim naslovom.

Med tedaj službujočimi častniki niso manjkali tako veterani iz časa Napoleonovih vojn kot diplomanti akademij in različnih vojaških izobraževalnih ustanov, pa tudi kadeti, ki so imeli primerne zveze, da so dosegli napredovanja, in redki podčastniki, ki jim je uspelo napredovati zaradi uspešnega služenja v vojski.⁸⁰ Čas po vojni ni bil najbolj prijazen do častnikov, ki so želeli napredovati; nekateri so na to čakali dolga leta in morda nikoli dočakali. Pri tem so imeli pomembno vlogo lastniki oziroma imetniki polka: »Odkar je leta 1827 stari grof Kinski kot lastnik regimenta v svoje roke vzel kadrovanje v polku, je za nas, podoficirje, šlo vse narobe. Ko se je pojavilo prosto oficirsko mesto, je Kinski, skoraj bi ga lahko imenovali trgovec z ljudmi, kot oficirje v regiment vedno pošiljal tujce iz drugih regimentov, ali pa celo mlade ljudi civilnega stanu. Kadeti in naredniki, ki smo vojski služili že več let, pa smo ostali praznih rok in smo se morali zadovoljiti z obljubo, da pridemo na vrsto naslednjič,« je pisal Mariborčan Friderik Layer, pripadnik mariborskega 47. pehotnega polka Kinsky, ki je bil v tridesetih letih 19. stoletja v Italiji. Grof je zahteval, da so pri enoti ustanovili častniško šolo, ki jo je uspešno končal tudi Layer in čakal, da bo nastopil ta »naslednjič«, tako da bo tudi on postal častnik.⁸¹ A ta *naslednjič* za Layerja ni prišel nikoli. Koliko takšnih zgodb se je odvilo v enotah po cesarstvu, pa lahko le ugibamo.

VOJAŠKI VSAKDAN

Častniki so bili skupaj s podčastniki odgovorni za vodenje zaupanih jim čet, med vojaki pa so morali skrbeti za red in disciplino, sprejemati novince, jih seznanjati s pravili vojaške službe ter jih primerno izuriti in pripraviti na vojaško službo.⁸² Zato je v garnizonu že v vojašnicah in na dvoriščih odmevalo od ukazov častnikov, ki so podrejene in zaupane jim vojake skušali primerno izuriti. Korakanja, drila, čiščenja uniform in prostorov ter urjenja torej ni bilo nikoli dovolj.

V poznih tridesetih letih 19. stoletja so se morali častniki seznanjati tudi z novostmi, ki so jih postopoma uvajali v cesarske oborožene sile. Franz je baronu Erbergu leta 1836 poročal o

⁷⁸ Meynert je častnika predstavil kot poveljnika večjega ali manjšega števila vojakov, za nosilca čina pa je imel vsakega poveljnika od poročnika navzgor. Pri splošnem poimenovanju vseh častnikov se ti delijo na višje in nižje častnike (kamor so sodili tudi kadeti oziroma pozneje častniški namestniki), skupaj pa so tvorili častniški zbor (Meynert, *Neues Militär-Conversations-Lexikon*, str. 215). Pri tem je treba upoštevati spremembe, do katerih je prihajalo v cesarskih oboroženih silah v času Ferdinanda I., zlasti pri činu poročnika (oziroma podporočnika) ter praporščaka (Wrede, *Geschichte*, I, str. 81–83).

⁷⁹ Prim. *Militärschematismus* 1833, str. 129.

⁸⁰ Več o avstrijskem častniškem zboru gl. Sked, *The Survival*, str. 3–33.

⁸¹ Radovanovič, *Ponovno doma*, str. 97.

⁸² O življenju vojaka oziroma podčastnika v predmarčni dobi zgovorno pričajo Layerjevi zapisi (gl. Radovanovič, *Ponovno doma*, str. 81–110).

nekaterih modifikacijah vojaških uniform pri artileriji (36/166), leto pozneje pa, da so na Dunaju med vojake testno razdelili večje število perkusijskih pušk (37/111). V resnici je takrat v cesarski armadi potekalo preizkušanje nove puške za pehoto, po novem sistemu t. i. perkusijskega vžiga, ki ga je že leta 1807 iznašel škotski pastor Alexander John Forsyth (1768–1843). Šlo je za to, da je ob sprožitvi kladivce udarilo bakreno netilno kapico in njeno eksplozivno vsebino zdrobilo na vrhu netilne cevke, imenovane piston. Plamen, ki se je ob tem prižgal, je po netilni cevki planil do glavne smodniške polnitve v cevi.⁸³ Te vrste pušk so, kakor piše Capuder, imenovali »perkusijske puške (*Perkussionsgewehr*)«.⁸⁴ Prve tovrstne puške je v Avstrijskem cesarstvu nekoliko modificiral avstrijski finančni uradnik Giuseppe Console, prvič pa so jih preizkusili spomladi 1835. Vojaki, opremljeni z njegovo verzijo puške, so lahko ustrelili dvanajstkrat v času, ko so lahko s staro puško ustrelili le petkrat. Za začetek so s temi puškami opremili le pripadnike lovskih bataljonov. Vendar pa je imel Consolejev sistem nekaj večjih pomanjkljivosti, na katere je opozarjal general Natalis von Beroaldo-Bianchini (1779–1854).⁸⁵ Za iskanje rešitev in izboljšav pušk Consolejevega sistema je bil nato zadolžen poznejši feldcajmojster Vincenz baron Augustin (1780–1859),⁸⁶ ki je odpravil težave. Tako je bila njegova verzija puške konec leta 1841 vpeljana v oborožitev cesarskih sil.⁸⁷

Ob teh procesih in modifikacijah so se častniki in vojaki še vedno srečevali z vsakodnevnimi opravili, ki so jih včasih prekinjali inšpekcijski obiski divizijskega oziroma brigadnega generala (prim. 34/211), včasih so bile na sporedu parade, prazniki, pa tudi manevri, kjer so jih ocenjevali njihovi predpostavljeni oziroma generaliteta. Takšni manevri so leta 1837 potekali pri Šmarju-Sap (35/157). Jeseni 1837 so imeli takšne vojaške vaje tudi pri Ptuj, kamor sta 20. septembra odkorakala tudi 1. in 2. bataljon 17. pehotnega polka (37/209). Inšpekcijski general je tedaj v poročilu cesarju za zgleden nastop posebej pohvalil prav pripadnike polka Hohenlohe.⁸⁸ A če je bila to uradna pohvala enoti, je o častnikih domačega polka neuradno pisal tudi Emil Korytko: »Oficirji so do naju izredno vljudni. Kaj bi, pri nas [med častniki] pač ni take vzgoje niti izobrazbe, kakršno imajo v Hohenlohejevem korpusu.«⁸⁹ Kako je bilo zares z izobrazbo, še ni mogoče reči, dejstvo pa je, da pohvale, četudi dobro denejo, gotovo niso vplivale na to, da med častniki ne bi prihajalo do premestitev, nekateri so dočakali zeleno povišanje (včasih kdo tudi degradacijo), odhajali v začasni ali stalni pokoj⁹⁰ in umirali.

FIAT IUSTITIA ...

V vsakdanjo rutino vojaštva po monarhiji – in tako tudi v ljubljanski garniziji – je tu in tam zarezala vest o tragičnih dogodkih v vojaških vrstah; od nesreč (prim. 34/291) do samomorov (prim. 35/26). Včasih pa je vsakdanje obveznosti prekinil alarm in posamezni oddelki pod poveljstvom predpostavljenih so se po nalogu oblasti podali v lov za razbojniki, kar pa ni bilo vedno

⁸³ Povzeto po Šibilja in Kovačič, *Pomen pehote*, str. 34–35.

⁸⁴ Capuder, *Zgodovina*, str. 72.

⁸⁵ Več o njem gl. Wurzbach, *Biographisches Lexikon*, 1, str. 332.

⁸⁶ Več o njem gl. Wurzbach, *Biographisches Lexikon*, 1, str. 90.

⁸⁷ Németh, *Early Military Rifles*, str. 25–27.

⁸⁸ Capuder, *Zgodovina*, str. 83.

⁸⁹ Korytko, *Korespondenca*, str. 43.

⁹⁰ O pokojninah gl. Sked, *The Survival*, str. 24–26.

brez posledic (prim. 37/103). Še hujše posledice so nastopile, če se je vojak sam znašel na strani prestopnikov. Vsak, ki je vstopil v vojsko, je namreč že pri prisegi izvedel za t. i. vojne člene (*Artikel-Brief*) in kazni, ki bi sledile ob kršitvi. Friderik Layer je prisego takole opisal: »Prisego smo podali na hitro, toda posamezni členi zakonodaje so mi še dolgo odzvanjali v ušesu kot ,kdor zastavo nečastno zapusti, bo kaznovan s tekom skozi šibe, ali pa bo glede na okoliščine usmrčen s smodnikom in svincem.«⁹¹ Za te kršitve in prestopke so delovala vojaška sodišča v treh stopnjah. Prvo je predstavljal že »imetnik polka«, ki je tedaj še vedno imel *ius gladii*, torej pravico odločanja o življenju in smrti, kakor so jo imeli njega dni plemiči. To pravico je lahko s pooblastilom prenesel na poveljnika regimenta.⁹² Drugo stopnjo je predstavljal Vrhovni vojaški sodni senat (*Oberster Militärjustizsenat*), ki je deloval pri dvornem vojnem svetu (*Hofkriegsrat*), »kar je v praksi pomenilo, da je pritožbo o postopku apelacijskega sodišča presodilo kasacijsko sodišče v enaki sestavi«.⁹³

Tudi v Ljubljani je prihajalo do takšnih vojaških sodb, o čemer lahko beremo v ohranjeni korespondenci. Zaradi dezertstva, rop in umora⁹⁴ ter nato še zaradi kraje je bil leta 1834 na smrt z obešanjem obsojen 27-letni pripadnik 17. regimenta Janez Karič (*Johann Karitsch*) iz Mirne na Dolenjskem (34/187). O tej usmrčitvi je Franz obvestil Erberga in pismu priložil podrobno poročilo, ki pa ga v ohranjeni korespondenci žal ni (34/192). Takšni sodni postopki niso bili redki, a vse sodbe se vendarle niso končale tako tragično. Franz je leta 1838 baronu pisal celo o pomilostitvi na smrt obsojenega vojaka (38/222).

DROBEC IZ DRUŽABNEGA ŽIVLJENJA

Častniki so se v prostem času navadno posvečali drugim stvarem, ki pri večini ponavadi niso bile povezane s študijem in pisanjem; se je pa tudi med njimi našel kateri, ki je prosti čas porabil za knjižno ali raziskovalno delo. Med temi je bil v Ljubljani službujoči poročnik Gottfried Laschan (1796–1857), gojenec terezijanske vojaške akademije,⁹⁵ ki se je leta 1832 proslavil z natisnjeno knjigo – trigonometričnim zemljevidom Kranjske.⁹⁶ A takšnih študijev osebniosti je bilo med častniki malo,⁹⁷ zato pa se je večji del častniškega kadra v prostem času raje odpravil na izlete, se udeleževal različnih koncertov ter obiskoval gledališče, različne zabave in operne predstave. Iz Franzeve korespondence je mogoče razbrati, da so v Ljubljani operne predstave včasih večkrat izvajali posebej za vojaštvo. Tako so pred odhodom pripadnikov 17. pehotnega polka na manevre opero Norma izvedli kar štirikrat, najbrž zato, da bi si jo lahko ogledalo karseda veliko vojakov in častnikov (37/192).

Za vse tovrstne radosti je bil potreben denar, kar pa je znalo marsikomu povzročati težave, saj so bile plače (kljub inflaciji) še vedno takšne kakor v času Marije Terezije.⁹⁸ Ljubljana pa

⁹¹ Radovanovič, *Ponovno doma*, str. 84.

⁹² Prim. Wrede, *Geschichte*, I, str. 62–63.

⁹³ Komac, »V imenu«, str. 266–267.

⁹⁴ *Jeder Mord ist sowohl in Kriegs- als Friedenszeiten mit dem Strange zu bestrafen.* (gl. *Die Dienst-Vorschriften sämtlicher Waffengattungen und Branchen der k. k. österreichischen Armee, Achte Abtheilung, Militär-Justizwesen*, str. 47).

⁹⁵ Prim. Svoboda, *Die Zöglinge*, str. 367.

⁹⁶ Prim. Capuder, *Zgodovina*, str. 82.

⁹⁷ Prim. Rothenberg, *The Army*, str. 12.

⁹⁸ Podrobneje o plačah gl. Sked, *The Survival*, str. 16–24.

leta 1837 ni bila ravno poceni: »Tukaj je nemogoča draginja. Presega vsako pričakovanj, kajti ne le stanovanje in hrana, ampak tudi vse blago je dražje kot v Lvovu, razen pomaranč, ki so po krajcar,«⁹⁹ je Korytko poročal domačim. Zanj je bil to – kakor najbrž za marsikaterega častnika – kar hud šok. Kljub temu je najbrž prenekateri mladi častnik, ki se je prvič znašel v takšnem provincialnem mestu, vzklikal z Emilom: »Mlad sem in potrebujem življenja, življenjske hrane,«¹⁰⁰ pri čemer finančne zadrege večine od njih niso pripravile do odpovedi družabnemu življenju. Te življenjske hrane so predvsem mlajši častniki navadno iskali v zabavah, dvorjenju ženskemu spolu in različnih ljubezenskih romancah. Pri tem so tvegali, da bo ena od *morebitnih posledic* takšnih romanc izpostavljenost na pranger ljubljanskih »govoric«, ki so skorajda o vsakem vedele povedati še tako pikantne podrobnosti. Včasih so katere od teh govoric o intimni zasebnosti posameznih častnikov vsebovale tudi ugibanja o porokah; tako so leta 1836 ob ljubljanskih omizjih ta ugibanja celo kategorizirali, in sicer med gotove (*ganz gewisse*), verjetne, domnevne in *ponesrečene* poroke. In res so se nekatere napovedi uresničile (36/216). Da pa bi zares zazvonili poročni zvonovi, so morali pripadniki vojaštva poprej pridobiti ustrezna dovoljenja predpostavljenih, častniki pa še plačati ustrezno poročno kavcijo (*Heriatskaution*).¹⁰¹ Kakor piše Rok Stergar, vojska namreč »ni hotela, da bi si njeni mladi častniki prehitro ustvarili družine in jih potem ne bi mogli preživljati«. Uvedba poročnih kavcij naj bi z ustreznimi letnimi obrestmi omogočala primerno preživetje častniških družin.¹⁰² Višina poročne kavcije je bila odvisna od čina, leta službe itd.

IZ VOJAŠKIH MATIC

Polkovna matična knjiga 17. pehotnega polka izpričuje, da so leta 1836 nekateri pripadniki domačega regimenta res stopili pred oltar. Tako se je takrat 30-letni nadporočnik 17. pehotnega polka Joseph Plöbst poročil s 23-letno Vincencijo Cecilijo Leitner von Leitenreu pri Gospe Sveti na Koroškem.¹⁰³ Poročali so se tudi podčastniki in vojaki. Tako se je v farni cerkvi na Bledu 20. avgusta poročil 39-letni vojak 14. stotnije Jožef Hribar, ki je pred oltar popeljal 29-letno Marijo Gogala. 14 dni pozneje se je pripadnik 6. stotnije 17. pehotnega polka, tedaj 40-letni Franc Bankovsky iz Galicije, poročil z leto dni starejšo Mario Ano Inschul. Pri tem je zanimiva zabeležka: *Findlkind* – torej je šlo za najdenko.¹⁰⁴

Vsi niso imeli takšnih možnosti, da bi plačali kavcijo in se poročili, a to seveda ni preprečilo dvorjenja ali celo prikritih ljubezenskih zvez,¹⁰⁵ ki pa so lahko privedle do »neželenih«¹⁰⁶ posledic, o čemer pa vsaj vojaške matične knjige molče.

So pa zato toliko bolj povedne matične knjige, ki spregovorijo o smrtnih primerih, ko so zaradi bolezni, poškodb, že omenjenih nesreč ali sodnih justifikacij umirali tako vojaki kot

⁹⁹ Korytko, *Korespondenca*, str. 34.

¹⁰⁰ Korytko, *Korespondenca*, str. 94.

¹⁰¹ *Jeder k. k. Offizier bedarf zur Schliessung einer Ehe der Bewilligung der competenten Militärbehorde./.../* – O dovoljenjih in poročni kavciji gl. Meynert, *Neues Militär-Conversations-Lexikon*, str. 135.

¹⁰² Stergar, *Vojski prijazen*, str. 23.

¹⁰³ AT ÖSTA/KA, Matr, IR 17, Nr. 01502, Trauungsbuch des k. k. Inf. Rgts. 17 (1802–1835), str. 1.

¹⁰⁴ AT ÖSTA/KA, Matr, IR 17, Nr. 01502, Trauungsbuch des k. k. Inf. Rgts. 17 (1802–1835), str. 2.

¹⁰⁵ Prim. Sked, *The Survival*, str. 38.

¹⁰⁶ O nezakonskih rojstvih v takratni ljubljanski družbi gl. prispevek Mihe Preinfalka v tej monografiji.

častniki. Ob pregledu mrliške matične knjige ljubljanske vojaške garnizijske bolnišnice (od 1830 do novembra 1835) za obdobje ohranjene korespondence (od 1832 do 1835) nam vpisi ilustrativno pričujejo o precejšnjem številu umrlih; leta 1835 najdemo 74 vpisov, naslednje leto 71, leta 1834 jih je 72, v zadnjem obravnavanem letu 1835 pa je bilo samo do 25. novembra vpisanih že 75 oseb. To je bil čas, ko so se v ljubljanski garniziji pojavljale druge enote, zato najdemo vpisanih precej pripadnikov tujih enot; od gradiščanskega do brodskega krajiškega oziroma graničarskega polka.¹⁰⁷

O minljivosti priča tudi polkovna matična knjiga 17. pehotnega polka. Leta 1836 je vanjo smrti pogosto vpisoval takratni polkovni vojaški duhovnik Simon Wilfan (1802–1881). Že 1. januarja 1836 je v mrliško knjigo vpisal podatke o smrti 40-letnega pripadnika 15. stotnije domačega polka Josefa Habla, ki je umrl v Logatcu. Vzrok: *Verhaertung der Baucheingenainten*. Pokopan je bil v Novem mestu dva dni pozneje. V Ljubljani so prvič v tistem letu pokopavali vojaka 18. januarja, ko je umrl 23-letni Blaž Messner, sicer domačin, ki je služil pri 6. stotnji brambovskega bataljona. Poleg omenjenih je januarja umrlo še pet pripadnikov 17. pehotnega polka. Navčec se je oglašal tudi v prihodnjih mesecih, vojaški duhovnik pa ni pokopaval le vojakov, pač pa tudi otroke iz vojaških družin. Tako je 10. junija v bolnišnici umrla komaj eno leto stara deklica Ana, hčerka vojaka Johanna Laska, pripadnika 32. pehotnega polka. Pokopali so jo dva dni pozneje na pokopališču pri sv. Krištofu. Pogrebni obred je vodil polkovni dušni pastir Wilfan. Istega dne so k večnemu počitku pospremili še 27-letnega pripadnika 12. pehotnega polka Johanna Rohazha iz Moravske. Dan pozneje, 13. junija, sta umrla še pripadnik že omenjenega 12. pehotnega polka, 26-letni Jakob Mützka iz Galicije, in 32-letni pripadnik 32. pehotnega polka Georg Martony iz Ogrske.

Pregled vpisov v polkovni matični knjigi nam ilustrativno postreže s podatkom, da je bilo v tem letu vanjo vpisanih 179 umrlih oseb, ki so bile tako ali drugače povezane z vojaštvom in predvsem domačim regimentom. Med njimi je največ vojakov, ki so umrli v Ljubljani, najdemo pa tudi vpise tistih pripadnikov polka, ki so umrli v drugih bolnišnicah – denimo v Trstu ali Vicenzi, nekateri pa tudi po drugih krajih na Kranjskem ali celo na Moravskem.¹⁰⁸ Med vzroki smrti se največkrat pojavljata vodenica in jetika oziroma sušica (*Lungensucht*), nekajkrat pa živčna mrzlica (*Nervenfieber*), nemalokrat pa griža (*Brechrubr*), driska (*Durchfall*) oziroma kolera. Slednjo je Wilfan kot neposredni vzrok smrti navedel le petkrat (*Colera*), pa čeprav je bila za visoko število umrlih leta 1836 kriva prav epidemija kolere, o kateri je dnevno poročal tudi Franz (prim. 36/116, 36/159, 36/161, 36/164, 36/169).¹⁰⁹

NAMESTO SKLEPA

Ohranjena korespondenca odslikava življenjski vsakdan ljubljanske družbe v predmarčni dobi, v katerem so v večji ali manjši meri sodelovali tudi predstavniki cesarskih oboroženih sil, ki so službovali v glavnem mestu dežele Kranjske. Franz je v kratkih noticah in obvestilih barona Erberga obveščal tako o življenju generalov in njihovih premestitvah kot o častnikih, ki so se udeleževali različnih družabnih dogodkov. V pismih ni manjkalootic o manevrih, premikih enot, defilejih,

¹⁰⁷ AT ÖSTA/KA, Matr, Garnisonsspital o8 Laibach, Nr. 0805, Sterberegister (1830–1847–1856). – Na prvi strani knjige pa je navedeno, da so za obravnavani čas v knjigi le vpisi od novembra 1830 do 26. novembra 1835.

¹⁰⁸ AT ÖSTA/KA, Matr, IR 17, Nr. 0156, Sterbebuch (1835–1847), str. I–II.

¹⁰⁹ Podrobneje o koleri gl. prispevek Katarine Keber v tej monografiji.

zabavah in različnih sprejemih, pa tudi o bolj tragičnih, žalostnih dogodkih (utopitve, nesreče, samomori) in sodnih justifikacijah. Iz drobnih Franzevih zapisov se razbere tudi uvajanje novosti in sprememb, torej razvoj oboroženih sil. Za vojake in častnike se je ves čas podrobno zanimal in o njih vestno poročal. Tudi tako je dokazoval, da je v resnici le vojak – pripadnik oboroženih sil. Njegova življenjska pot odseva življenje posameznika v oboroženih silah predmarčne dobe.

Financiranje

Prispevek je nastal v okviru raziskovalnega programa P6-0262 (Vrednote v judovsko-krščanskih virih in tradiciji ter možnosti dialoga), ki ga iz javnega proračuna sofinancira Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije (ARIS).

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

AT ÖStA – Österreichisches Staatsarchiv

KA – Kriegsarchiv

Feldakten (FA) Alte-Feldakten (AFA) Dislokation 3816 Innerösterreich und Tirol 1804–1852.

Matr, Garnisonsspital 08 Laibach, Nr. 0805, Sterberegister (1830–1847–1856)

Matr, IR 17, Nr. 01497, Geburts-Taufbuch

Matr, IR 17, Nr. 01502, Trauungsbuch 1802–1835

Matr, IR 17, Nr. 0156, Sterbebuch (1835–1847)

NŠAL – Nadškofijski arhiv Ljubljana

ŽA Ljubljana – Sv. Nikolaj, Matične knjige.

TISKANI VIRI

Die Dienst-Vorschriften sämmtlicher Waffengattungen und Branchen der k. k. österreichischen Armee, Achte Abtheilung, Militär-Justizwesen. Wien: Verfasser, 1844.

Die hygienischen Verhältnisse der grösseren Garnisonsorte der österreichisch-ungarischen Monarchie. Wien: Hof- und Staatsdruckerei, 1887.

Militär-Schematismus des österreichischen Kaiserthumes 1816, 1833, 1836, 1837, 1838, Wien: k. k. Hof- und Staats-Druckerei.

Sammlung der politischen Gesetze und Verordnungen für das Laibacher Gouvernement-Gebiet in Königreiche Illyrien 1836. Laibach: Eger'schen Gubernial-Buchdruckerey, 1839.

Schematismus des Laibacher Gouvernements-Gebietes. Laibach: Eger'schen Gubernial-Buchdruckerey 1834.

ČASOPISI

Bayerischer Militär-Calender für 1854.

Grätzer Zeitung, 1840.

Laibacher Zeitung, 1834–1836.

Novice, 1846.

Oesterreichischer Soldatenfreund, 1851.

Wiener Zeitung, 1837, 1851.

LITERATURA

Alešovec, Jakob: *Ljubljanske slike: podoba ljubljanskega sveta pod drobnogledom*. Ljubljana: samozaložba, 1879.

Angeli, Moriz von: *Wien nach 1848. Aus dem Nachlasse von Moriz Edlen von Angeli ... Mit einer Einleitung von Dr. Heinrich Friedjung*. Wien: W. Braumüller, 1905.

Basset, Richard: *For God and Kaiser: The Imperial Austrian Army, 1619–1918*. New Haven: Yale University Press, 2015.

Bruckmüller, Ernst: *Avstrijska zgodovina*. Ljubljana: Slovenska matica, 2017.

Capuder, Karol: *Zgodovina c. in kr. pešpolka št. 17*. Ljubljana: Karantanija, 2005.

Costa, Henrik: *Reiseerinnerungen aus Krain*. Laibach: Eger, 1848.

Cvirn, Janez: *Ilirsko kraljestvo. Slovenska kronika XIX. stoletja (1800–1860)* (ur. Janez Cvirn). Ljubljana: Nova revija, 2005, str. 123–124.

Deák, István: *Beyond Nationalism. A Social and Political History of the Habsburg Officer Corps, 1848–1918*. New York: Oxford University Press, 1990.

Dzimski, Gustav: *Laibach und seine Umgebungen: nebst einer Beschreibung der interessantesten Punkte in Krain: ein Wegweiser für Fremde und Einheimische: mit einem Plane und einer Ansicht*. Laibach: J. Giontini, 1860.

Fenner von Fenneberg, Daniel Ferdinand: *Oesterreich und seine Armee*. Leipzig: Cabinet für Literatur, 1847.

Hirtenfeld, Jaromir in Meynert, Hermann: *Österreichisches Militär-Conversations-Lexikon*, Bd. 1. Wien: Im Komptoir des Österreichischen Soldatenfreundes, 1852.

Hirtenfeld, Jaromir: *Der Militär-Maria Theresien Orden und seine Mitglieder*, Bd. 2. Wien: Kaiserlich-Königliche Hof- und Staatsdruckerei, 1857.

Hirtenfeld, Jaromir: *Österreichisches Militär-Conversations-Lexikon*, Bd. 2. Wien, 1852.

Komac, Jernej: »V imenu Njegovega Veličanstva cesarja avstrijskega ---«: vojaško kazensko sodstvo in zakonodaja v habsburški monarhiji v drugi polovici dolgega 19. stoletja. *Arhivi* 44, 2021, št. 2, str. 261–280.

Korytko, Emil: *Korespondenca z družino; II. del: Prevod*. Ljubljana: SAZU, 1983.

Lipič, Fran Viljem: *Topografija c.-kr. deželnega glavnega mesta Ljubljane z vidika naravoslovja in medicine, zdravstvene ureditve in biostatike*. Ljubljana: Znanstveno društvo za zgodovino zdravstvene kulture Slovenije, 2003.

Lippich, Fr.[anz] Wilhelm: *Topographie der k. k. Provinzialhauptstadt Laibach, im Bezug auf Natur- u. Heilkunde, Medizinalordnung u. Biostatik*. Laibach, 1834.

Meynert, Hermann: *Geschichte der K.K. österreichischen Armee: ihrer Heranbildung und Organisation, so wie ihrer Schicksale, Thaten und Feldzüge*, Bd. IV. Wien: C. Gerold und Sohn, 1854.

Meynert, Hermann: *Neues Militär-Conversations-Lexikon*. Wien: Universitäts-Buchhandlung, 1870.

Müller, Franz: *Die kaiserl. königl. österreichische Armee seit Errichtung der stehenden Kriegsheere bis auf die neueste Zeit*, Bd. I. Prag: Haase, 1845.

Németh, Balázs: *Early Military Rifles 1740–1850*. Oxford: Osprey Publishing, 2020.

Radovanovič, Sašo: *Ponovno doma: zgodovina 47. mariborskega pešpolka*. Maribor: S. Radovanovič, 2007.

Rothenberg, Gunther: *Nobility Military Career. Military Affairs*, vol. 40, 1976, No. 4, str. 182–186.

Rothenberg, Gunther: *The Army of Francis Joseph*. West Lafayette: Purdue University Press, 1998.

Rudtorffer, Franz von: *Militär-Geographie von Europa*. Prag: Gottlieb Haase, 1839.

- Schmidl, Adolph: *Das Kaiserthum Oesterreich, Bd. 1: Die Alpenlaender: Das Königreich Illirien*. Stuttgart: J. Scheible's Buchhandlung, 1840.
- Schubert, Friderich Wilhelm: *Handbuch der allgemeinen Staatskunde des Kaiserthums Oesterreich*. Königsberg: Im Verlage der Gebrüder Bornträger, 1842.
- Schwartz, Karl: *Landgraf Friedrich V. von Hessen-Homburg und seine Familie: aus Archivalien und Familienpapieren, Bd. 1*. Rudolstadt: Buchhandlung der F. priv. Hofbuchdruckerei, 1878.
- Sked, Alan: *The Survival of the Habsburg Empire. Radetzky, the Imperial Army and the Class War, 1848*. London, New York: Longman, 1979.
- Stergar, Rok: *Vojski prijazen in zaželen garnizon. Ljubljanski častniki med prelomom stoletja in prvo svetovno vojno*. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1999.
- Strobl von Ravelsberg, Ferdinand: *Geschichte des k. u. k. Infanterie-Regiments Nr. 17 (Ritter von Milde), 1674–1910, Bd. I. in II*. Laibach: Kaiserlich-königlicher Schulbücher Verlag, 1911.
- Svoboda, Johann: *Die Zöglinge der Wiener-Neustadter Militär-Akademie von der Gründung des Institutes bis auf unsere Tage*. Wien: F. B. Geitler, 1870.
- Šibilja, Dejan in Kovačič, Benjamin: *Pomen pehote in pehotnih ognjenih oborožitvenih sistemov skozi čas (zaključna naloga višjega štabnega tečaja)*. Maribor, 2018.
- Vodopivec, Peter: *Od Poblinove slovnice do samostojne države: slovenska zgodovina od konca 18. stoletja do konca 20. stoletja*. Ljubljana: Modrijan, 2007.
- Vrhovec, Ivan: *Die Wolblöbl. Landesfürstl. Hauptstadt Laibach*. Laibach: Selbstverlag, 1886.
- Wrede, Alphons: *Geschichte der K. und K. Wehrmacht: die Regimenter, Corps, Branchen und Anstalten von 1618 bis Ende des XIX. Jahrhunderts, Bd. I*. Wien: L. W. Seidel, 1898.
- Wurzbach, Constant von: *Biographisches Lexicon des Kaiserthums Österreich*, Bd. 1, Wien, 1856; Bd. 5, Wien, 1859; Bd. 8, 1862; Bd. 14, Wien, 1865; Bd. 17, Wien, 1867; Bd. 22, Wien, 1870.
- Xylander, Max Ritter: *Das Heer-Wesen der Staaten des deutschen Bundes*. Augsburg: Karl Kollmann, 1842.

SPLETNI VIR

Griechische Revolution: <https://www.hellenicaworld.com/Greece/History/de/GriechischeRevolution.html>

MILITARY MATTERS FILLING EVERY SINGLE WRITTEN LINE. LJUBLJANA GARRISON IN CAPTAIN FRANZ'S LETTERS

The life of military personnel in the Carniolan capital before the March Revolution in 1848 has to date not been subject to any particular research and presentation. This void will now hopefully be filled by the article at hand, which draws from the letters that the retired Captain Franz Franz wrote to Baron Josef von Erberg at Dol near Ljubljana for almost an entire decade (1832–1840). It was on very rare occasions that Franz failed to devote at least one written line in his letters regarding matters of the military. He followed closely the developments both at home and abroad, recorded rumours that circulated the streets of Ljubljana, and read newspaper reports about the transfers of army units, manoeuvres, promotions and retirements, the decorations of commissioned officers and generals as well as about parades, weddings, accidents, suicides, and deaths in the military. The article thus provides a fairly detailed portrayal of the military ranks and prominent military figures serving in Ljubljana. In this regard, the correspondence preserved is a valuable source of information which, among other things, provides an indirect reflection of regulatory changes and reform of the armed forces in that time (for example, the introduction of the new uniform, etc.) while also presenting fragments of the social heartbeat of Carniola's provincial capital, in which the representatives of the military played a notable part.

Tanja Žigon, Tone Smolej

STANOVSKO GLEDALIŠČE V LJUBLJANI V LUČI PISEM IN POROČIL FRANCA FRANZA BARONU ERBERGU

Celostnega pregleda zgodovine nemškega gledališča na Slovenskem, predvsem dramske produkcije na odru Stanovskega gledališča v Ljubljani, do danes še nimamo. Kot je bilo v navadi na odrih 19. stoletja, so tudi na ljubljanskih deskah uprizarjali tako operne kot dramske predstave.¹ Prav tu so konec decembra 1789 odigrali Linhartovo *Županovo Micko*.² A medtem ko je glasbeno gledališče od konca 18. stoletja do leta 1861 v svojem delu med prvimi podrobno obravnaval Jože Sivec,³ ki so mu sledili še drugi raziskovalci in raziskovalke,⁴ se z dramsko produkcijo na nemškem odru v Ljubljani ukvarjajo predvsem germanistične raziskave, vendar se omejujejo zgolj na določena obdobja ter recepcijo posameznih avtorjev in avtoric ali pa analizirajo in kontekstualizirajo le nekatere objavljene gledališke kritike. Tudi slovenska literarna zgodovina se je doslej bistveno bolj posvečala raziskovanju slovenskega gledališča in se do raziskovanja nemškega odra obnašala precej mačehovsko, čeprav ne moremo mimo dejstva, da sta se prav ob obiskovanju predstav v ljubljanskem Stanovskem gledališču, v obravnavanem času edini gledališki hiši v mestu, oblikovala in vzpostavljala tudi gledališki okus in intelektualna razgledanost slovenskih izobražencev, ki so takrat govorili tako nemško kot slovensko.⁵ Po drugi strani je nemški oder slabše raziskan tudi zaradi nepoznavanja arhivskih virov, ki poleg časopisnih objav pomembno dopolnjujejo sliko o dramski dejavnosti. Eden takšnih virov so pisma protagonista pričujoče monografije, stotnika Franca Franza (1779–1840), Jožefu Kalasancu baronu Erbergu (1771–1843), v luči katerih si bomo v nadaljevanju ogledali dogajanje na ljubljanskem odru v tridesetih letih 19. stoletja, pri čemer se prispevek osredotoča na uprizoritve dramskih del.

KRATEK PREGLED DOSEDANJIH RAZISKAV

Če si le na kratko in v grobih obrisih ogledamo, kdo se je v preteklosti v svojih raziskavah dotaknil gledališke zgodovine na Slovenskem, smemo začeti z Valvasorjem, ki v *Slavi vojvodine Kranjske*

¹ Dramska in glasbena produkcija sta bili neločljivo povezani, kar je terjalo mnogotere talente igralske in pevske zasedbe. Pevci so tako nastopali tudi kot igralci v dramskih delih in igralci kot pevci, večinoma v zboru.

² Podrobneje o tem Vidmar, Prevajanje posvetne dramatike v razsvetljenstvu; prim. tudi Šrimpf, *Vloga prevajalca v razsvetljenstvu*.

³ Sivec, *Opera v Stanovskem gledališču*; Sivec, *Opera na ljubljanskih odrih*.

⁴ Gl. prispevek Marka Motnika v tej monografiji.

⁵ V predmarčnem času tudi ne moremo govoriti o nacionalnih trenjih med nemštvom in slovenstvom. Tako lahko v Vošnjakovih *Spominih* (str. 15–16) beremo, da se vsaj do leta 1848 nihče ni zmenil za nacionalno pripadnost in se ni imel ne za Nemca ne za Slovenca.

poročja, da si je v Ljubljani ogledal dramatično igro *Paradiž* (nem. *Paradiesspiel*),⁶ ki so jo revni dijaki jezuitskega kolegija igrali v slovenskem jeziku,⁷ kar Dušan Moravec razume kot »naše prvo natisnjeno teatrološko sporočilo«,⁸ Stanko Škerlj pa govori o »prvi slovenski dramatični igri«.⁹ Sistematičnega raziskovanja gledališke umetnosti na Slovenskem, predvsem nemškega gledališča, se je med prvimi lotil kranjski polihistor Peter pl. Radics, ki mu Lojze Filipič pravi celo »prvi kronist slovenskega gledališča«.¹⁰ Radicsu so sledili drugi, npr. Avgust Dimitz z razpravo o ljubljanskem odru od 18. stoletja do leta 1865,¹¹ Anton Trstenjak s študijo o zgodovini slovenskih gledaliških predstav,¹² germanist Dušan Ludvik, ki je raziskoval predvsem nemško gledališče v Ljubljani v 18. stoletju, pa tudi zveze med Stanovskim gledališčem v Ljubljani in predmestnimi odri na Dunaju v letih 1790–1848,¹³ romanist Stanko Škerlj, ki se je posvetil raziskavam o italijanskem gledališču v Ljubljani v preteklih stoletjih,¹⁴ ter že omenjeni Jože Sivec, ki je prispeval študijo in več razprav o opernih predstavah na ljubljanskem odru v letih 1790–1861. Med novejšimi deli naj omenimo raziskave Matjaža Birka o recepciji Nestroya pri nas¹⁵ in o nemškem stanovskem odru v Ljubljani v predmarčnem času,¹⁶ pri čemer se njegova rekonstrukcija dramske produkcije v ljubljanskem Stanovskem gledališču opira na gledališke kritike, objavljene v štiridesetih letih 19. stoletja v *Illyrisches Blatt*, večinoma izpod peresa Leopolda Kordescha (1808–1879).

FRANC FRANZ TER NJEGOVA PISMA IN POROČILA BARONU ERBERGU

Franc Franz, rojen na Češkem, se je po razgibani vojaški karieri ustalil v Ljubljani. Tu je živel (vsaj) že od leta 1818, ko se mu je rodil sin Karel (1818–1895),¹⁷ leta 1821 se je upokojil, se večkrat selil po mestu in se nazadnje ustalil v stanovanju na Novem trgu (*Neuer Markt* št. 220), torej nasproti ljubljanskega stanovanja barona Erberga.¹⁸ Verjetno sta se oba protagonista nekje v Ljubljani tudi spoznala. Erberg je svoje bivališče v mestu sčasoma opustil. Spričo bolezenskih težav v družini se je vse bolj odmikal od družabnega življenja tako na Dunaju kot v Ljubljani in si domovanje uredil na družinskem dvorcu v Dolu, dober ducat kilometrov oddaljenem od Ljubljane. Tam

⁶ Paradiž je scenski rekvizit, in sicer pisano, okrašeno drevesce, simbol raja, ki ga skupina, ki uprizarja igro, nosi s seboj (Škerlj, *Italijansko gledališče*, str. 33–34; prim. tudi Deželak Trojar, *Zametki*, str. 157).

⁷ Raba slovenščine je nesporno izpričana za leto 1670 (Deželak Trojar, *Zametki*, str. 163–164).

⁸ Moravec, *Temelji*, str. 6.

⁹ Škerlj, *Italijansko gledališče*, str. 33.

¹⁰ Filipič, *Zgodba*, str. 283. To je povezano z dejstvom, da je Radics leta 1865 v knjižni obliki izdal dramo iz 17. stoletja, ki sta jo napisala Martinus Höndler in Melchior Harrer, v prilogi dramskemu besedilu pa je objavil dva seznama, in sicer seznam gledaliških predstav v Ljubljani v 17. in 18. stoletju (*Theatralische Aufführungen in Laibach im XVII. und XVIII. Jahrhundert*) ter popis slovenskih predstav v letih 1640–1864 (*Slovenische Dramen und die slovenischen Aufführungen im Laibacher Theater*) (prim. Radics, *Der verirrt Soldat*, str. 103–120).

¹¹ Dimitz, 100 Jahre der Laibacher Bühne.

¹² Trstenjak, *Slovensko gledališče*.

¹³ Ludvik, *Nemško gledališče v Ljubljani*; Ludvik, *Zveze med stanovskim gledališčem v Ljubljani*.

¹⁴ Škerlj, *Italijansko gledališče*.

¹⁵ Birk, »[...] es flogen Äpfel«, str. 185–194.

¹⁶ Birk, *Die deutschsprachige Dramenproduktion*, str. 213–226; Birk, *Die deutsche Bühne in Ljubljana*, str.

11–22.

¹⁷ Podrobno o rodbini Franz gl. prispevek Mihe Preinfalka v tej monografiji.

¹⁸ Šmid, *Aus Alt Laibach*, str. 144.

se je v miru posvečal znanosti, zbirateljstvu in umetnosti,¹⁹ s stotnikom Franzem pa sta ostala v pristnih stikih. Še več, baron Erberg si je prizadeval za Franzev povzdig v plemstvo (33/80),²⁰ poleg tega pa je, ker mu poročanje ljubljanskega časnika *Laibacher Zeitung* ni zadostovalo, Franza (verjetno) proti plačilu najel za svojega poročevalca iz Ljubljane. Tako je Franz postal nekakšna vez med življenjem na gospodstvu Dol ter družabnim, kulturnim, gospodarskim in vojaškim utripom v prestolnici Kranjske. Medtem ko je Laibacherica številne novice velikokrat povzemala kar po uradnem dunajskem časopisu *Wiener Zeitung* ter se posvečala vojaškim in političnim poročilom, je bila skopa z novicami o dogajanju v Ljubljani. V osrednjem delu časopisa in prilogah *Intelligenzblatt* ter *Amstsblatt* so sicer objavljali razne razglase, sezname ljudi, ki so pripotovali ali zapustili mesto, cene živil, oglase in podobno, a lokalne novice so bile prej izjema kot pravilo. Tudi literarna priloga Laibacherice *Illyrisches Blatt*, ki je objavljala prispevke iz kranjske preteklosti, domoznanske teme, besedila nemško, a tudi slovensko pišočih avtorjev s Kranjske in v tridesetih letih tudi posamezne gledališke kritike, ni potešila baronove radovednosti. Erberg, a verjetno ne le on, temveč vsa okoli njega zbrana družina,²¹ je namreč želel biti obveščen, kako živi mestna elita, kdo zahaja v Kazino, kdo je priredil to ali ono soarejo, kje se zabavajo meščani, uradniki in plemstvo ter kaj se dogaja na deskah Stanovskega gledališča. Nadalje je želel vedeti, kdo v prestolnici je zbolel ali preminil, Franz pa mu je često natančno opisoval tudi vremenske razmere, kar je baronu pričaralo del vzdušja, ki so ga občutili npr. obiskovalci gledališča, ko so odhajali na predstavo ali se vračali domov. Tako je Franz 20. decembra 1835 slikovito poročal, da so bila prejšnji dan, ko se je ob pol sedmih odpravil v gledališče, tla še črna in prašna, ko pa se je vračal domov, je bilo mesto že dodobra prekrito z novozapadlim snegom (35/244). Franz je ločeval med govoricami, ki so se širile po mestu – te je, kadar so se izkazale za neresnične, nemudoma demantiral –, in preverjenimi informacijami, o katerih se je prepričal sam ali so mu jih posredovali znanci, ki so sodili v krog njegovih zanesljivih obveščevalcev, ali jih povzel po časopisih, za katere je menil, da barona Erberga ne bodo dosegli.²²

Čeprav se bomo v nadaljevanju ukvarjali s Franzevimi poročili o gledališkem utripu v bidermajerski Ljubljani, velja omeniti epizodo, o kateri je izčrpno poročal Erbergu in ki je prav tako zanimiva z vidika literarne zgodovine. Franz je septembra 1837 baronu Erbergu namreč vestno poročal o sporu, ki se je vnel med pesnikom Anastazijem Grünom, torej Antonom Aleksandrom grofom Auerspergom (1806–1876), in njegovim pesniškim kolegom Karlom Johannom Braunom vitezom Braunthalom (1802–1866), pri čemer so Auerspergu podpora izrazili številni sodobniki. Potem ko je Braunthal v svojem literarnem časopisu *Oesterreichischer Musenalmanach* objavil cikel pesmi *Fünf Stunden (Pet ur)* in jih pripisal Grünu, je slednji trdil, da niso prišle izpod njegovega peresa in da želi Braunthal zgolj ustvariti vtis, da jih je napisal on. Braunthal je nato Grünu, kot

¹⁹ Vodopivec, Prispevek, str. 80. S stališča literarne zgodovine je izjemnega pomena osnutek kranjske literarne zgodovine *Versuch eines Entwurfes zu einer Literar-Geschichte für Crain. Nach den Quellen der Lustthaler Bibliothek und Archiv bearbeitet zu meinem blos eigenen Gebrauche*, ki ga je spisal, kot pravi, v zimskih večerih leta 1825 na podlagi virov, ki jih je našel v domači knjižnici in arhivu (več o tem Uršič, *Jožef Kalasanc Erberg in njegov poskus osnutka za literarno zgodovino*).

²⁰ Po Franzevih pismih povzema tudi Šmid, *Aus Alt Laibach*, str. 145.

²¹ Franz v pismu z dne 29. avgusta 1833 zapiše, da bo imel poročevalec čast, da naslednjič svojim cenjenim bralcem (*seinen verehrten Lesern*) pošlje seznam celotne gledališke zasedbe skupaj s popisom karakternih vlog, ki so jih posamezniki navadno igrali (33/29), to pa daje slutiti, da je Franzeva poročila prebirala vsaj še Erbergova družina, verjetno pa tudi prijatelji in znanci, ki so redkeje zašli v prestolnico.

²² Več o tem Vodopivec, Prispevek, str. 80–83; Šmid, *Aus Alt Laibach*, str. 146–150.

beremo v Franzevem poročilu (37/187), ironično zabrusil, da gre za predrzno in nesramno insinuacijo, saj potemtakem avtor z imenom A. Grün res obstaja in si tako lahko vsak pisatelj izbere njegovo ime za psevdonom, tako kot je nekoč Wilhelm Hauff (1802–1827), zato da je satirično napadel tedanjo trivialno literaturo,²³ objavil roman v slogu Carla Heuna (1771–1854), in sicer pod Heunovim psevdonomimom H. Clauren, torej anagramom pravega imena.²⁴ Potem ko Braunthal v svojem almanahu ni želel objaviti Auerspergovega ostrega demantija in ko je na plano, kar je bilo po godu cenzuri, počasi pronicala identiteta avtorja *Sprehodov dunajskega pesnika* (*Spaziergänge eines Wiener Poeten*, 1831), sta protagonista obračunala v časopisju, in sicer v augsburškem *Allgemeine Zeitung*, ki je bil dovoljen in razširjen tudi med avstrijskimi bralci. Na Auerspergovo stran so nemudoma stopili številni njegovi prijatelji in znanci, med njimi mnogi avtorji, katerih dela so uprizarjali tudi na ljubljanskem odru (Bauernfeld, Grillparzer, Feuchtersleben, Castelli idr.), vitez Braunthal pa je potegnil krajši konec, saj so se ga odtlej »pišoči kolegi izogibali kot kuge«.²⁵ O tem pesniškem medijskem dvoboju je Franc Franz Erbergu poročal tako, da mu je pošiljal prepisane Grünove in Braunthalove objave iz *Allgemeine Zeitung* (37/187, 37/229 in 37/253).

Če se vrnemo k ohranjeni Franzevi korespondenci, jo smemo razdeliti v dve skupini, in sicer na poročila in pisma. Poročila obravnavajo splošne in neosebne teme ter večinoma zasledujejo pragmatične cilje, včasih so zelo obsežna, spet drugič skopa. Franz v njih brez posebne strukture niza informacije, ki bi utegnile zanimati barona in njegovo družino. V drugo skupino sodijo pisma, namenjena baronu osebno. Tu Franz barona naslavlja z *Eure Excellenz*, torej *Vaša Ekszellenca*, mu pošilja različne bodisi zanj nakupljene dobrine, npr. češke fazane, moravske kumarice ali vino, bodisi se zahvaljuje za Erbergove darove, honorarje, naklonjenost, obiske in vabila. Vsekakor je mogoče iz pisem razbrati globoko, vdano in »prepokorno«²⁶ spoštovanje, ki ga je stotnik gojil do barona. Dejstvo je, da Franzeva pisma pogosto odpirajo več vprašanj, kot ponujajo odgovorov, a kljub temu odkrivajo tudi številne neznane podrobnosti iz življenja Ljubljane in Ljubljancev v tridesetih letih 19. stoletja ter so kulturno-zgodovinski vir, ki slikovito dopolnjuje znanstvene raziskave,²⁶ tudi s področja gledališke ustvarjalnosti, kot bomo spoznali v nadaljevanju.

STANOVSKO GLEDALIŠČE V LJUBLJANI V POROČILIH IN PISMIH FRANCA FRANZA

Za zgodovino gledališča na Slovenskem so Franzeva pisma baronu Erbergu pomembno odkritje. Franz svojemu naročniku namreč ni poročal le o gledaliških impresarijih (v nem. gledaliških direktorjih, torej *Theaterdirektoren*) in igralski zasedbi, temveč mu je redno pošiljal tudi sporede gledaliških predstav za prihajajoči teden ter nekatere predstave, vsaj v prvih letih poročanja baronu Erbergu, tudi izčrpno komentiral. Seveda ni nenavadno, da je Franz baronu poročal o gledališču

²³ Mähly, »Clauren, Heinrich«, str. 282.

²⁴ Prim. tudi *Außerordentliche Beilage zur Allgemeinen Zeitung*, št. 468–469 z dne 23. 9. 1837, str. 1873. Dve veseloigri Carla Heuna alias Heinricha Claurena, ki je v svojem času veljal za enega najbolj branih nemških avtorjev, so v obdobju od januarja 1834 do februarja 1839 igrali tudi na ljubljanskem odru (prim. rekonstrukcijo repertoarja stanovskega odra v tej monografiji (Motnik in Žigon)).

²⁵ Pavičić in Smolej, *Zgodnji komparativist*, str. 128. Več o sporu med Grünom in Braunthalom prim. še Wurzbach, »Braun, Ritter von Braunthal«, str. 122; prim. tudi Scharmitzer, *Anastasius Grün*, str. 147–152.

²⁶ Krauße, *Der Brief*, str. 1–28.

in njegovih obiskovalcih, saj je Talijin hram poleg Kazine sodil med glavna zbirališča, kjer se je odvijalo javno in družabno življenje Ljubljancev. A tu je še drugi razlog za Franzevo navdušenje nad stanovskim odrom ter dogajanjem na njem in ob njem. Četudi tega iz njegovih pisem ne izvemo neposredno, smemo domnevati, da si je Franc Franz večino predstav tudi sam ogledal, saj mu je baron Erberg že sredi septembra 1833 izročil ključ svoje lože, kot beremo v korespondenci (33/41). Poleg tega iz ohranjenih gledaliških lepakov izvemo, da je bila družina Franz močno vpeta v gledališko dejavnost v Ljubljani. Stotnik Franz in vsaj ena njegovih hčera sta se namreč na stanovskem odru preizkusila celo kot igralca. Tako je leta 1828 v času enterprize Carla Waidingerja Franc Franz nastopil v stranski vlogi mestnega pisarja v romantični viteški veseloigri o mojstru Martinu in njegovih pomočnikih (*Meister Martin, der Binder und seine Gesellen*),²⁷ ki jo je po E. T. A. Hoffmanu (1776–1822) za nemški oder priredil Franz Ignaz von Holbein (1779–1855), jeseni 1829, ko sta gledališče vodila brata Franz in Joseph Glöggel, pa je Franz za ljubljanski oder priredil francosko dramo v treh dejanjih *Ob štirih ali Prekinjeno poročno slavlje* (*Vier Uhr, oder: Das unterbrochene Hochzeit*).²⁸ Poleg Franza se je na odrskih deskah preizkusila tudi njegova hči; 18. januarja 1829 na gledališkem lepaku med igralci zasledimo *Dlle. Franz* (»gdč. Franz«). Najverjetneje gre za Franzevo hčerko Amalijo (1810–1877),²⁹ ki je nastopila v vlogi šiviljske vajenke Line v veseloigri v treh dejanjih *Adam Kratzerl* izpod peresa Josepha Aloisa Gleicha (1772–1841).³⁰ Franzeva poročila tako tudi v luči njegovega osebnega navdušenja nad gledališčem skupaj z drugimi arhivskimi viri ponujajo natančen vpogled v dramsko in operno produkcijo Stanovskega gledališča v letih 1833–1840, omogočajo lažjo rekonstrukcijo repertoarja in pomagajo ljubljanski oder umestiti v širši kontekst predmarčnega časa.

V tridesetih letih 19. stoletja je Ljubljana štela med 13.000 in 16.000 prebivalcev,³¹ kar ustreza velikosti tedaj srednje velikih mest, v katerih so imeli nemško gledališče, npr. Zagreb, Pécs (*Fünfkirchen*), Sopron (*Ödenburg*) in Sibiu (*Hermannstadt*).³² Prebivalstvo v vseh naštetih mestih je bilo večjezično, nemško govoreči del meščanstva pa je pripadal višjemu sloju, na katerega so lahko gledališki impresariji računali, da bo s svojim obiskom polnil gledališko blagajno. Gledališče je bilo v tem času namreč komercialno naravnano, impresarij pa je bil odgovoren za finančni

²⁷ NMS, *Comedien-Zettel-Sammlung* 1827/28, št. 114, 13. april 1828.

²⁸ NMS, *Comedien-Zettel-Sammlung* 1829/30, št. 27, 11. oktober 1829. Franzeva priredba ni bila nikoli natisnjena, igralcem je bila na voljo v rokopisu, kar je zabeleženo tudi na gledališkem lepaku. Ker rokopisa Franzeve priredbe danes ni mogoče najti, saj se je najverjetneje izgubil, ne moremo ugotoviti, za katero izvirno francosko delo gre. Oktobrska premiera ponovitve ni doživela.

²⁹ Več o njej v prispevku Mihe Preinfalka v tej monografiji. Amalijo Franz v pismu soprogi Jožefini z dne 23. junija 1828 omenja Fidelis Terpinč, ko zapiše, da igralske sposobnosti gospodične Franz presegajo njen glas, ki je za oder prešibek (Budna Kodrič, *Korespondenca*, str. 114). Tako Amalija kot Franzeva pastorka Ana (Nannette) sta verjetno skupaj obiskovali pevsko šolo Filharmonične družbe v Ljubljani in v dvajsetih letih 19. stoletja nastopali na koncertih Filharmonične družbe (prim. Železnik, *Solisti na koncertih*, str. 33–34; za Ano prim. tudi NUK, Filharmonična družba, koncertni list Filharmonične družbe za 4. november 1825, kjer je navedena kot gojenka inštituta, torej *Instituts-Zögling*; več o pevskih nastopih prim. Budkovič, *Razvoj glasbenega šolstva*, str. 52–53). Tako Amalija kot Ana sta bili skupaj z očetom oz. očimom članici Filharmonične družbe in se skupaj z njim pojavljata v seznamih članov (npr. *Philharmonische Gesellschaft, Verzeichniß*, 1828, str. 6, in 1829, str. 6). Ana se je leta 1829 poročila z Jožefom Bouffleurjem, računskim uradnikom pri c. kr. deželnem državnem računovodstvu in je v seznamih odtlej navedena pod priimkom Bouffleur (*Philharmonische Gesellschaft, Verzeichniß*, 1830, str. 4, 1831, str. 6; za sorodstvena razmerja gl. prispevek Mihe Preinfalka in tam navedene vire).

³⁰ NMS, *Comedien-Zettel-Sammlung* 1829/30, št. 75, 18. januar 1829.

³¹ Pipp, *Razvoj*, str. 68–69.

³² Ulrich, *Eine statistische Untersuchung*, str. 107.

Laibach.

Abonnement N° 27 Suspendu.

Heute Sonntag den 11. Oktober 1829,
wird unter der Direktion der Gebrüder Franz und Joseph Glöggel, im hiesigen
ständischen Schauspielhause gegeben:

z u m e r s t e n M a l e

Vier Uhr,

o d e r:

Das unterbrochene Hochzeitfest.

Drama in 3 Aufzügen, nach dem Französischen, von Franz Franz.
(Manuskript.)

P e r s o n e n:

Simon Gerard, Sergeant	— — — — —	Hr. Simeon.
Alexius Gerard, sein Bruder, unter dem Namen August Robert	— — — — —	Hr. Wacker.
Bernier, Alexius Jugendfreund	— — — — —	Hr. Palmer.
Viktorine, Tochter eines Uhrmachers	— — — — —	Mad. Palmer.
Madam Bertrand, Gastwirthin	— — — — —	Elle Bernardi.
Claude, ihr Hausknecht	— — — — —	Hr. Polka.
Dubrocard, Perückenmacher	— — — — —	Hr. Hörnstein.
Picardin, Negoziant	— — — — —	Hr. Köppl.
Allard, Kottokollektant	— — — — —	Joseph Glöggel.
Ferron, Wechsellensal	— — — — —	Hr. Mayer.
Montbreuil, Lieutenant der Gensd'armie	— — — — —	Hr. Conti.
Martel, Diener der Mairie	— — — — —	Hr. Brabbee.
Franchette,	— — — — —	Elle. Herrmann.
Virginie,	— — — — —	Elle. Henkel. d. ä.
Laurette,	— — — — —	Elle. Watis.
Georgette,	— — — — —	Elle. Mayer d. ä.

Gensd'armen, Hochzeitgäste, Nachbarn, Ausrufer. Diener der Mairie. Volk.

P r e i s e d e r P l ä z e:

Parterre 20 fr. — Sperrsiß im Parterre 10 fr.
Sperrsiß auf der Gallerie mit Inbegriff des Eintritts, Billets 12 fr.
Gallerie 7 fr.
Kinder bezahlen auf das Parterre 10 fr.

Der Anfang ist um 7 Uhr.

Gedruckt bei
Joseph Glöggel

Jeseni 1829 je Franc Franz za ljubljanski oder priredil francosko dramo v treh dejanjih
Vier Uhr (*Ob štirih*), kar razberemo z gledališkega lepaka z dne 11. oktobra 1829
 (NMS, *Comedien-Zettel-Sammlung*, sezona 1829/30, sig. 13085).

uspeh ali neuspeh svojega »podjetja«. Stanovsko gledališče v Ljubljani je bilo edini oder v mestu, impresariji, ki so s svojo zasedbo gostovali na številnih odrih širom monarhije, pa so morali tudi v Ljubljani pridobiti koncesijo za eno ali več sezon in z gledališko direkcijo skleniti pogodbo o zakupu gledališča.³³

V ljubljansko gledališče, kjer je bilo v tridesetih letih 19. stoletja prostora za okoli 650 ljudi,³⁴ je zahajal predvsem premožnejši sloj: plemstvo, meščanstvo, uradništvo, ki je imelo v gledališču nemalokrat zakupljene lože ali vsaj sedeže, ter v mestu stacionirano vojaštvo, medtem ko so preostalo prebivalstvo, kot piše Ludvik, v gledališče »pritegnile le posebno znamenite predstave in glasbene igre ali taki spektakli, ki so bili preračunani predvsem za oko«. ³⁵ Čeprav Ludvik ne pojasni, katere predstave naj bi to bile, in se njegova sodba zdi precej pavšalna, smemo sklepati, da misli operne in dramske uprizoritve, ki si jih je občinstvo pred tem z navdušenjem ogledalo v avstrijski prestolnici ali na kakem drugem odru v monarhiji, recimo v Celovcu ali Gradcu. Poleg tega lahko z veliko gotovostjo trdimo, da so ljubitelje dramske umetnosti v gledališče privabljala še imena gostujočih umetnikov, ki so v Ljubljano prišli s tujih odrov,³⁶ ter predstave, ki so jih prirejali v dobrodelne namene in katerih izkupiček so namenili bodisi honorarjem posameznih igralcev, igralk, pevk in pevcev, režiserja, šepetalca ali drugega gledališkega osebja³⁷ bodisi različnim ustanovam v mestu, npr. mestnim revežem (34/46). Franz namreč ob takšnih priložnostih skoraj vedno poroča, da se je v gledališču trlo obiskovalcev.

Franz v svoji korespondenci z Erbergom omenja tudi meščane slovenskega rodu, med njimi industrialca Fidelisa Terpinca (1799–1875),³⁸ njegovega svaka, prav tako trgovca in tovarnarja Valentina Česka (1807–1885) s soprogo, slikarja Matevža Langusa (1792–1855) ter duhovnika, pesnika in profesorja Stare zaveze v ljubljanskem bogoslovju Jakoba Zupana (1785–1852),³⁹ vendar v skladu s takratnim dojemanjem nikoli ne razločuje med Nemci in Slovenci. Za vse našete tudi nikoli ne omeni, da so obiskali gledališče, čeprav si skoraj ne moremo predstavljati, da ne bi zahajali v ljubljansko talijo. Prav tako v njegovih poročilih (razen enkrat) ne naletimo na Franceta Prešerna (1800–1849), za katerega vemo, da je bil ljubitelj gledališke umetnosti. Zanj Slodnjak piše, da je pozimi 1834/35 Primicevi Juliji v gledališču in na kazinskih plesih nekoliko očitneje izkazoval svojo naklonjenost, »vendar se je tudi zdaj vedel tako, da ni spravljal ne nje ne sebe v zobe radovedne družbe«. ⁴⁰ Prešeren je septembra 1838 v gledališču »zasačil« Antona Martina Slomška (1800–1862), ga »spremil nato k večerji in mu ponagajal ob slovesu z epigramom«. ⁴¹ Franz v vseh letih poročanja Erbergu le redko eksplicitno omeni, kdo je bil v gledališču. Tako 18. novembra 1836 poroča, da je bilo gledališče nabito polno in da je »kontrolor kameralne blagajne Novak« dobil dovoljenje, da

³³ Ulrich, *Eine statistische Untersuchung*, str. 107.

³⁴ Ludvik, *O stanovskem gledališču*, str. 139.

³⁵ Ludvik, *O stanovskem gledališču*, str. 140.

³⁶ Gostje so bili v obravnavanem obdobju operni pevci in pevke (prim. pismo 33/115; gl. tudi prispevek Marka Motnika v tej monografiji; prim. tudi Motnik, *Eine Stadtchronik oder ein Ego-Dokument?*).

³⁷ O tem zgovorno pričajo Franzeva poročila v naslednjih pismih: 33/58, 33/120, 34/8, 34/46, 35/214, 36/293.

³⁸ Franc Franz se na nekaj mestih pojavi tudi v korespondenci Fidelisa in Jožefine Terpinca, enkrat v vlogi krstnega botra, spet drugič kot nekdo, ki v mesto prinaša semena kolerabe in druge dobrine (Budna Kodrič, *Korespondenca*, str. 169, 176, 224).

³⁹ Za omembe navedenih oseb iz javnega življenja gl. pisma 34/18, 36/86, 37/072, 38/113, 39/80.

⁴⁰ Slodnjak, »Prešeren«.

⁴¹ Slodnjak, »Prešeren«. Kidrič piše, da je Prešeren v Ljubljani hodil v gledališče prav tako rad kakor že prej na Dunaju (Kidrič, *Prešeren*, str. CXLIII).

z družino prisostvuje predstavi v eni od lož (36/263).⁴² Lože so bile namreč v zasebni lasti in so jih imeli v zakupu premožnejši posamezniki, med njimi odvetnik Blaž Crobath, zdravnik Fran Viljem Lipič (Lippich), družina Primic, zakonca Mašek in ljubljanski župan Janez Nepomuk Hradecky. Celo stanovi so imeli zakupljenih samo šest lož, ki so jih navadno dali na razpolago vsakokratnemu impresariju. Občinstvu so bile lože na voljo na licitaciji, vsaj do leta 1848 pa so na začetku vsake sezone izlicitirali 60 sedežev (33/29 in 33/33).⁴³

Gledališka sezona se je v Ljubljani vedno začela jeseni, navadno v začetku ali sredi septembra (jesenska sezona), in je trajala do konca koledarskega leta. Zimska sezona se je začela z novim letom in se zaključila okoli velike noči. Franz je Erbergu tedensko pošiljal bodisi prepisan gledališki program za tekoči teden bodisi je programski list oziroma razpored gledaliških in opernih predstav priložil, kar je za raziskovanje dosti manj ugodno, saj so se lističi pogosto izgubili in jih ni med korespondenco. Zato so nam poleg Franzevih pisem pri rekonstrukciji repertoarja ljubljanskega stanovskega odra v veliko pomoč ohranjeni gledališki žurnali, t. i. *Theaterjournali*,⁴⁴ gradivo, zbrano v *Comedien-Zettel-Sammlung*, ki jo hranijo v Narodnem muzeju Slovenije, in gradivo iz fonda Višja gledališka direkcija v Arhivu Republike Slovenije.

Ker so gledališčniki stremeli k temu, da bi bil obisk gledališča čim večji, so se trudili, da iste predstave občinstvu niso ponudili prevečkrat v sezoni.⁴⁵ Tako so nekatere igre odigrali le enkrat, spet druge, ki so bile za obiskovalce verjetno privlačnejše (in zato tudi donosnejše), pa večkrat. Repertoar za posamezno sezono je bil temu primerno izjemno raznolik, bogat, predvsem pa v primerjavi z današnjimi gledališkimi repertoarji zelo obsežen. V sezoni 1835/36, ki si jo bomo kot študijo primera natančneje ogledali v nadaljevanju, je bilo na repertoarju osem opernih predstav in – za današnji čas nepredstavljivo – več kot šestdeset dramskih del, večinoma so bile to veselo-igre, pa tudi romantične čarobne igre dunajskega ljudskega gledališča izpod peresa Ferdinanda Raimunda (1790–1836) in Johanna Nestroya (1801–1862). Pri operah so se najuspešnejše predstave, ki so obetale dobiček, ponovile večkrat, Bellinijeva *Mesečnica* (*La sonnambula*; nem. *Die Nachtwandlerin*) je bila na sporedu kar enajstkrat,⁴⁶ pri dramskih delih pa so v tej sezoni približno

⁴² Za omembe oseb, ki so prišle v gledališče, gl. še Franzeva pisma 36/251 in 292; 37/265; 39/36.

⁴³ Prim. tudi Ludvik, O stanovskem gledališču, str. 140. Posamezna vabila na licitacije hranijo tudi v Arhivu Republike Slovenije (SI AS 13, TE 10, fasc. 12).

⁴⁴ Včasih se imenujejo tudi almanahi (*Theater-Almanach*) ali pa so jih naslovili celo bolj poetično, kot npr. *Blumen-Sträußchen zum Abschiede* (*Šopek ob slovesu*) leta 1840. V nadaljevanju je vedno uporabljen prevzeti nemški izraz *Theaterjournal*. Med prvimi se je s preučevanjem *Theaterjournalov* ukvarjal Paul S. Ulrich (njegove razprave so navedene v seznamu literature; še več podatkov o njegovih raziskavah o gledaliških žurnalih na nemških odrih v Habsburški monarhiji je dostopnih na spletni strani <https://www.theaterjournal.at/> (dostop 12. 12. 2023)). Nadalje prim. Žigon, Souffleure sind die große Feder. Seznam ohranjenih *Theaterjournalov*, ki se nanašajo na ljubljanski oder za obdobje od jeseni 1833 do spomladi 1840, je naveden v prispevku Marka Motnika in Tanje Žigon v tej monografiji.

⁴⁵ Ulrich, Eine statistische Untersuchung, str. 107.

⁴⁶ Če upoštevamo le zanesljive navedbe v *Comedien-Zettel-Sammlung*, je bila zelo priljubljena tudi druga opera Vincenza Bellinija (1801–1835), in sicer *Norma*, ki so jo v sezoni 1835/36 uprizorili sedemkrat. Nadalje se je nemški skladatelj Carl Maria von Weber (1786–1826) z opero *Der Freischütz* (*Čarostrelec*) ljubljanskemu občinstvu predstavil trikrat, prav tako priljubljena pa so bila tudi dela francoskih skladateljev v nemških prevodih: dvakrat si je lahko občinstvo ogledalo operi *Maurer und Schlosser* (*Le Maçon*) Daniela-Françoisa-Esprita Auberta (1782–1871) in *Die weiße Frau* (*La dame blanche*) Andriena Françoisa Boieldieuja (1775–1834), enkrat pa je bila na sporedu opera *Robert der Teufel* (*Robert le Diable*) Giacoma Meyerbeerja (1791–1864). Za podrobnejše podatke gl. pregled repertoarja v tej monografiji (Motnik in Žigon).

tretjino del uprizorili večkrat, večinoma dvakrat,⁴⁷ vse druge uprizoritve pa so bile na sporedu enkrat. Pri tem celo nimamo natančnega podatka, kdaj v septembru 1835 so sezono otvorili, saj so se Franzevim pismom priloženi tedenski programski listi izgubili. Franz Erbergu sicer poroča, da naj bi se sezona začela 15. septembra 1835 (35/159), prvi ohranjen gledališki lepak v *Comedien-Zettel-Sammlung* pa je datiran z 22. septembrom 1835. Z drugimi besedami, repertoar je najverjetneje obsegal še kakšno gledališko ali operno predstavo več. Iz Franzevih poročil nadalje razberemo, da se je zimski del sezone zaključil po veliki noči leta 1836, kdaj natančno, prav tako ne izvemo. Zadnji ohranjen gledališki lepak te sezone je občinstvu sporočal, da bodo 26. marca 1836 izvedli Bellinijevo *Normo*.⁴⁸ Nekajkrat v tej sezoni so v enem večeru občinstvu ponudili dve predstavi, navadno je bila to najprej enodejanka, ki ji je sledila operna ali dramska predstava v več dejanjih. Gre za značilnost gledališke dejavnosti tega časa, katere temeljni cilj je bil v gledališče privabiti čim več obiskovalcev. To je impresarijem uspevalo tudi tako, da so velikokrat sledili »preizkušnemu receptu« in na oder postavili tiste igre, ki so svoj krst uspešno prestale že na Dunaju. Prvič je to pomenilo, da so se izognili težavam s cenzuro, drugič pa je bilo to tudi zagotovilo za številčen obisk.⁴⁹

Franc Franz je baronu Erbergu na začetku vsake sezone poročal tudi o gledališki zasedbi, torej o gledališkem impresariju in igralcih ter pevcih (npr. 35/161),⁵⁰ velikokrat tudi o tem, kdaj so ali bodo prispeli v mesto (33/22, 33/23, 38/183, 38/190), in v primeru, da je prišlo do zamud, opozoril na to, da je morda negotov napovedan začetek sezone (npr. 34/183). V tridesetih letih 19. stoletja se je v Ljubljani zvrstilo nekaj impresarijev, ki jih Franz v poročilih zgolj našteva in se ne dotakne njihovega biografskega ozadja, če že, pa večinoma vedno znova poroča le o finančnih težavah, s katerimi se spopadajo, kar je še posebej značilno za enterprizo Amalije Mašek, soproge skladatelja in dirigenta Gašparja Maška (1794–1873), ki je na ljubljansko prizorišče stopil v času ljubljanskega kongresa leta 1821 kot vodja koncertov Filharmonične družbe.⁵¹ Amalija Mašek je vodenje gledališča prevzela po dveh predhodnikih, Eduardu Neufeldu in Heinrichu Börnsteinu (sezona 1832/33), sicer tudi prevajalcu,⁵² ki sta po ljubljanski izkušnji odšla v Linz in tam nekaj sezon delovala kot impresarija deželnega gledališča,⁵³ nato pa ju srečamo tudi na drugih odrih po monarhiji. Četudi je na začetku kazalo, da bo dvoletna enterpriza Amalije Mašek (sezoni 1833/34 in 1834/35) uspešna, je kmalu zašla v težave. Še 30. septembra 1833 je Franz Erbergu poročal, da je bilo gledališče nabito polno, da si je gledališka blagajna mela roke in da je premierna uprizoritev Nestroyevega *Lumpacivagabunda* občinstvo očarala (33/50), že dober teden pozneje, 9. oktobra 1833, pa je zapisal, da so bili gledalci sicer navdušeni nad Kotzebuejevo štiridejanko *Die*

⁴⁷ Občinstvo si je lahko v Ljubljani trikrat ogledalo veseloigro nemškega gledališčnika in dramaturga Carla Töpferja *Einfalt von Lande* (*Naivka z dežele*) in Nestroyevo čarobno igro s petjem *Die Familien Knieriem, Zwirn und Leim, oder Der Welt-Untergangs-Tag* (*Družine Kneftra, Šivanka in Lim ali Konec sveta*), ki je nadaljevanje njegove čarobne burke *Lumpacivagabund*, uprizorjene dvakrat v sezoni 1835/36. V tej sezoni so dvakrat uprizorili tudi dramo Ernsta Raupacha *Der Müller und sein Kind* (*Mlinar in njegova bči*) in igro Theodorja Hella o šestnajstletni švedski kraljici Kristini (*Die Königin von sechzehn Jahren*), prirejeno po francoskem izvirniku.

⁴⁸ *Theaterjournal* za to sezono ni ohranjen, Franz pa v pismu 24. marca 1836 navede zgolj govorico, da bodo v gledališču v soboto, 26. t. m., na oder spet postavili opero *Die Stumme von Portici* (*La muette de Portici*, slov. *Mutavka iz Porticija*) in da po veliki noči gledališča ne bodo takoj zaprli (36/56).

⁴⁹ Ulrich, *Eine statistische Untersuchung*, str. 107.

⁵⁰ V *Theaterjournal*ih sta bila navadno navedena še režiser in šepetalec, pa tudi drugo gledališko osebeje.

⁵¹ Kuret in Weiss, *Glasbeno dogajanje*, str. 93–94.

⁵² Smolej, *Slovenska recepcija*, str. 114.

⁵³ Wurzbach, »Börnstein, Heinrich«, str. 487; Bachleitner, Heinrich Börnstein, str. 27–45.

Unvermählte (Neporočena),⁵⁴ a je bil obisk skromen (33/59), podobno kot konec novembra 1833, ko so na oder postavili Grillparzerjevo žaloigro *Die Abnfrau (Prababica)* (33/109). Decembra, ko so igrali Holbeinovo romantično veseloigro v petih dejanjih *Der Fürst und der Minnesänger (Knez in minezenger)*, katere izkupiček je šel v dobrodelni namen, in sicer režiserju Rosenschönu, je Franz Erbergu potožil, da se nekateri igralci svojega besedila niso dobro naučili, da pa je predstava kljub vsemu požela aplavz, tako da sta režiser in igralec Treumann na koncu predstave ob ploskanju občinstva še nekajkrat prišla na oder (33/116). Na začetku naslednje sezone, jeseni 1834, je Franz poleg ugotovitve, da je prišla v gledališče le peščica ljubiteljev dramske umetnosti, dodal, »da se zdi, da publika ni zadovoljna z izborom igralcev« in da bo morala vodja gledališča v Gradcu ali na Dunaju poiskati okrepitev za gledališko zasedbo v Ljubljani (34/194).⁵⁵ Januarja je bil še bolj jasen in je Erbergu pisal, da se je gledališka podjetnica znašla v nezavidljivem položaju in da ji verjetno ne bo preostalo drugega kot vreči puško v koruzo (35/10). Dejansko se ni več mogla izkupati iz finančnih težav, tako da je v sezoni 1835/36 krmilo Stanovskega gledališča prevzel Franz Anton Zwoneczek (35/161),⁵⁶ o katerem nam Franz pove le, da 11. septembra 1835 še ni prispel v Ljubljano, četudi je bila otvoritev sezone napovedana za torek, 15. septembra 1835, ko je potekalo jesensko zasedanje deželnihi stanov in so bili gledališčniki večinoma že v Ljubljani (35/159).

Naslednje tri sezone, torej od septembra 1836 do aprila 1839, je gledališče vodil Ferdinand Funk (1800–1848). Jeseni 1836 je imel zaradi epidemije kolere kar nekaj težav s sestavo gledališkega ansambla. Najprej je sodelovanje odpovedala pevka Karolina Hanal, ki so jo verjetno še najbolj motili nizki honorarji v Ljubljani (36/36 in 36/66), a tudi sicer impresarij, kot poroča Franz, še teden dni pred odprtjem sezone ni imel dokončnega seznama igralcev, igralk, pevcev in pevk (36/200). Funk, ki je obenem vodil gledališče v Celovcu (36/66), je na ljubljanskem odru sezono odprl s prologom, ki je bil, kot je Karl Ullepitsch oziroma Ulepič (alias Jean Laurent) zapisal v časopisu *Illyrisches Blatt*, »nekakšna vizija ljubljanskega odra, in če se bo vizija tudi uresničila, o čemer pri vsej že znani zagnanosti gospoda Ferdinanda Funka ni dvomiti, bo občinstvo uživalo v gledaliških večerih, ki se obetajo«.⁵⁷ Franc Franz je Funka nedvomno dobro poznal, saj je 2. novembra 1836 Erbergu pisal, da mu je impresarij osebno povedal, da v mesto že prihaja nova pevka, dunajska diva Marie Ehnes (36/248), za katero je Emil Korytko (1813–1839) oktobra 1837 v pismu staršem zapisal, da »poje blagozvočno« in je »zelo fina«.⁵⁸ V Franzevih pismih na omembo Funka naslednjič naletimo ob odprtju jesenske sezone 5. septembra 1837, ko se je na odru zbrala vsa igralska in pevska zasedba; Funk je stopil pred ansambel in se v prologu, ki ga je recitiral, ljubiteljem gledališča zahvalil za podporo v preteklem letu in se tudi v nadalje priporočil njihovi cenjeni naklonjenosti (37/194), kar priča o njegovem pristnem in prisrčnem odnosu do ljubljanskega občinstva.⁵⁹ Dobrodošlico je Funk ljubljanski publiki namenil tudi ob otvoritvi sezone

⁵⁴ Več o uprizoritvah Kotzebuejevih del na ljubljanskem stanovskem odru prim. Smolej in Žigon, Kotzebues, str. 303–323.

⁵⁵ Prim. tudi Sivec, *Opera v Stanovskem gledališču*, str. 102–105.

⁵⁶ Franz napačno zapiše njegov priimek, in sicer Zwoniczek. Zwoneczek je bil pred tem impresarij v Zagrebu (prim. Ulrich, *Eine statistische Untersuchung*, str. 108; prim. tudi Batušić, *Geschichte*, str. 69–70).

⁵⁷ L. J., *Theater-Bericht*, str. 160. Več o Funku gl. Sivec, *Opera na ljubljanskih odrih*, str. 108–119.

⁵⁸ Korytko, *Korespondenca II*, str. 73.

⁵⁹ Korytko je imel o Stanovskem gledališču v času Funkovega vodenja mešane občutke. Februarja 1837 je v enem izmed svojih pisem poročal: »Gledališče je slabo. Opera je bila dobra, a je odšla« (prav tam, str. 118). Svoje mnenje je spremenil že v začetku naslednje gledališke sezone, oktobra 1837, in je v pismu staršem zapisal: »Gledališče v Ljubljani je čisto v redu. Opere so boljše kot v Lvovu« (prav tam, str. 73).

naslednje leto (38/192). Zanj je Korytko že oktobra 1838 napovedal, da zaradi pevske zasedbe ne bo preveč uspešna.⁶⁰ V zadnji sezoni, ki jo je še spremljal Franc Franz (sezona 1839/40), je bil impresarij ljubljanskega stanovskega odra Josef Glöggel,⁶¹ o katerem nam pisec poročil prav tako ne zaupa nobenih podrobnosti. Res pa je tudi, da so bila od leta 1838 Franzeva poročila vedno bolj skopa,⁶² kar se tiče gledališča in opernih ter dramskih predstav pa omejena zgolj na to, da je Erbergu poročal, kaj je v tekočem tednu na sporedu. V enem zadnjih pisem, v katerem Franz omenja gledališče, baronu Erbergu sporoča, da se jeseni v Ljubljano vrača Eduard Neufeld, ki je v sezoni 1832/33 skupaj s Heinrichom Börnsteinom že bil impresarij v Ljubljani, nato pa je deloval še v gledališčih v Lvivu in Linzu (40/65).

Čeprav je Franz, kot že omenjeno, v gledališče verjetno redno zahajal, iz njegovih pisem in poročil izvemo razmeroma malo o posameznih uprizoritvah, odzivu občinstva in morebitnih kritikah. Ko je pisal Erbergu, se je navadno omejil na nekaj stavkov o igri ali petju tega ali onega igralca, igralke, pevca ali pevke ali pa je poročal o tem, da je bilo občinstvo enkrat bolj in spet drugič manj navdušeno nad predstavo. Konec avgusta je tako Erbergu poročal, da bodo za otvoritev sezone 1833/34 na oder postavili dramo v dveh dejanjih *Die Königin von sechzehn Jahren oder Christinens Liebe und Entsagung* (Šestnajstletna kraljica ali Kristinina ljubezen in odrekanje) Theodorja Hella, čigar pravo ime je bilo Karl Gottfried Winkler (1775–1856), »ki je doslej na vseh odrih, kjer so jo igrali, požela aplavz« (33/29). Nadalje je po septembrski izvedbi štiridejanke *Preciosa* avtorja Piusa Alexandra Wolffa (1782–1828), tedaj manj znanega od skladatelja Carla Marie von Webra (1786–1826), ki je za *Precioso* napisal scensko glasbo, Franz poročal, da je igra »zelo dobro izpadla, gospodična Klein pa je odlično odigrala glavno vlogo, zato je bila na koncu predstave večkrat nagrajena z aplavzom« (33/39).⁶³ Sčasoma je bilo takšnih poročil vse manj, zdi se celo, da se je moralo zgoditi kaj zares nenavadnega, da je to vzbudilo Franzevo pozornost in je o tem pisal Erbergu, kot da bi ga hotel razvedriti s čenčami in banalnostmi. Takšna priložnost se je ponudila konec septembra 1833, ko so se po mestu razširile govorice, da je bila ljubljanska krojaška mojstrica Mally ogorčena nad vlogo krojača Zwirna (v slov. prevodu iz leta 1927 Simon Šivanka)⁶⁴ v Nestroyevem *Lumpacivagabundu*, saj lik sramoti »hvalevredni krojaški ceh« in žali krojaško čast. Franz je Erbergu pisal, da je bila mojstrica nepopisno jezna in je svojega soproga⁶⁵ poslala naravnost v mestno hišo, kjer je moral zahtevati, da igre, ki je žaljiva do krojaškega ceha, nikoli

⁶⁰ V pismu z dne 2. oktobra 1838 beremo: »Gledališče letos ni posebno dobro. Iz Lvova je tukaj gospa Christiani – druga pevka, prva je Eder – Beatrice di Tenda je bila tukaj prva operna predstava. Zdaj naj bi bila Elisir d'amore. To so vse tukajšnje štorije!« (prav tam, str. 108).

⁶¹ Josef Glöggel (1799–1858) je bil z bratom Franzem (1779–1832) impresarij ljubljanskega Stanovskega gledališča že konec dvajsetih in v začetku tridesetih let, v sezoni 1831/32 pa je gledališče vodil le njegov brat Franz, medtem ko je Josef deloval kot impresarij c. kr. gledališča v Salzburgu (Ulrich, *Deutschsprachige Theater-Almanache*, str. 39–41; Harrandt in Fastl, Glöggel).

⁶² Za podrobnejšo analizo gledaliških predstav v sezoni 1838/39 na ljubljanskem stanovskem odru prim. Smolej in Žigon, Stanovsko gledališče, str. 89–103.

⁶³ Kot piše Sivec, je bila Wolffova melodramatična romantična igra *Preciosa* z Webrovo glasbo na ljubljanskem odru prvič uprizorjena že v dvajsetih letih 19. stoletja (1823), z njo pa se v repertoarju Stanovskega gledališča »že začenja postopen preokret od klasicizma k romantiki«. Če letnico ljubljanske premiere (1823) nadalje primerjamo z letnicami premier v Pragi (1821), na Dunaju (1823) in v Budimpešti (1824), ugotovimo, da je prišla na ljubljanski oder zelo hitro, celo prej, kot so jo izvedli v Londonu in Parizu, in sicer leta 1825 (Sivec, *Opera v Stanovskem gledališču*, str. 70–72; Sivec, *Opera na ljubljanskih odrih*, str. 28).

⁶⁴ Nestroy, *Lumpacivagabund ali Zanikrna trojica*.

⁶⁵ Oba protagonista sta bila znana ljubljanska mestna krojača, in sicer Karel (prim. *Intelligenz-Blatt zur Laibacher Zeitung*, št. 109 (10. 9. 1833), str. 460) in njegova soproga Franciška Mally, ki je imela delavnico ob Čevljarskem

več ne postavijo na oder (33/74). Seveda mu, kot je mogoče razbrati iz repertoarja, niso ustregli. Franzu se je zdelo, da mora Erbergu poročati tudi o neljubi epizodi na ljubljanskih deskah, ki se je pripetila novembra 1833, ko je na oder prišel opiti Gustav Treumann. Igralec je pred tem tako globoko pogledal v kozarec, da so ga morali dobesedno odvreči z odra (33/106). Med tovrstne novice sodijo tudi poročila o tem, da je nejasno, kaj bodo igrali naslednji teden, saj igralci zaradi neplačanih honorarjev odpovedujejo poslušnost impresariju (36/43), ali samo o nenadnih spremembah programa, do katerih je največkrat prišlo zaradi bolezni v ansamblu.

Zanimivo je, da Franz v vseh letih na dolgo in široko poroča le o veseloigri *Dominik ali Obsedeni*, ki je bila v tridesetih letih na repertoarju Stanovskega gledališča samo enkrat, in sicer novembra 1833. Po francoskem izvirniku *Dominique ou Le possédé* iz leta 1831 (d'Épagny in Dupin) je veseloigro v treh dejanjih za nemško občinstvo priredil Ignaz Campe. V Ljubljani bi jo morali uprizoriti že 23. novembra 1833, a so jo izvedli nekaj dni pozneje, in sicer 30. novembra 1833.⁶⁶ V glavni vlogi je nastopil zgoraj omenjeni Gustav Treumann. Franz je Erbergu na nekaj straneh, kar sicer ni bilo v njegovi navadi in kar se v naslednjih letih ni ponovilo, natančno opisal vsebino drame ter poročilo zaključil z besedami, da »številni šaljivi prizori sicer res poskrbijo za zabaven večer, a ker je Treumann v vlogi Dominika močno pretiraval, pa tudi drugi igralci v svojih vlogah niso bili dovolj prepričljivi, je predstava izzvenela medlo in zdelo se je, kot da vse skupaj sploh ni povezana celota« (33/112). Zakaj je Franz prav o tej veseloigri poročal tako izčrpno, ni povsem jasno. Ker pa je tudi o opernih predstavah Erbergu obširneje poročal le na začetku njune korespondence, nato pa so tudi ta poročila postajala vedno bolj skopa in suhoparna, bi morda smeli sklepati, da Erberg ni kazal posebnega zanimanja za natančnejše opise dogajanja na ljubljanskih stanovskih deskah.

SEZONA 1835/36: ENO LETO V ŽIVLJENJU IGRALCA⁶⁷

Gledališka sezona 1835/36 je rekonstruirana na podlagi pisem Franca Franza in ohranjenih gledaliških listov oziroma lepakov iz zbirke *Comedien-Zettel-Sammlung*. Gre za prvi poskus rekonstrukcije in interpretacije ene od sezon v Stanovskem gledališču v Ljubljani, pri čemer velja še enkrat poudariti, da se osredotočamo na dramsko in ne na glasbeno produkcijo ter da je obravnavana sezona vzorčni primer ljubljanskega repertoarja v tridesetih letih 19. stoletja. Že na prvi pogled lahko hitro ugotovimo, da je bil repertoar izredno obsežen in kakovosten. Primerjava z repertoarjem

mostu ter je svojim strankam ponujala klobuke vseh vrst (prim. *Intelligenz-Blatt zur Laibacher Zeitung*, št. 33 (18. 3. 1834), str. 136).

⁶⁶ Načrtovana uprizoritev 23. novembra 1833 je bila odpovedana. Čeprav je Franz v pismu 18. novembra (33/100) predstavo napovedal in je v *Comedien-Zettel-Sammlung* shranjen gledališki lepak zanjo, je odpadla. *Theaterjournal* navaja, da je bila ta dan na sporedu ponovitev veseloigre v enem dejanju *Der Freund in der Noth* (*Prijatelj v stiski*), ki jo je napisal Adolf Bäuerle (prim. *Theater-Journal des Ständischen Theaters zu Laibach für das Jahr 1833*, str. 8). Glede na to, da je v vlogi Dominika nastopil Gustav Treumann, o katerem Franz 24. novembra 1833 piše, da so ga pijanega odnesli z odra (33/106), smemo sklepati, da so morali v gledališču zaradi incidenta improvizirati in so na oder v naglici postavili enodejanko, o kateri izvemo iz *Theaterjournala*.

⁶⁷ Naslov namiguje na uspešnico *Dreißig Jahre aus dem Leben eines Spielers* (*Trideset let iz življenja igralca na srečo*), ki jo je po francoskem izvirniku priredil Johann Wenzel Lambert, parodiral pa sam Johann Nestroy, o čemer več v nadaljevanju. Upoštevane so predvsem drame, ki so dostopne v Avstrijski narodni knjižnici, seveda pa ne vemo, v kolikšni meri so posamezno besedilo prilagodili za ljubljanski oder.

dunajskega Burgtheatra⁶⁸ izkazuje, da so med letoma 1830 in 1835 na Dunaju že odigrali več dram, ki se pojavljajo v naši sezoni, med drugimi tudi dve predelavi francoskih iger.

Sezona 1835/36 se je začela z venčkom izbranih prizorov *Ernst ist das Leben, heiter sey die Kunst* (*Resno je življenje, vesela naj bo umetnost*) ter z dialogom v aleksandrincih *Der grüne Domino* (*Zeleni Domino*) Theodorja Körnerja (1791–1813). Skladno z uvodno devizo je bil ves september v znamenju veseloiger in burk. Že oktobra pa so se pojavile drugačne teme. Najprej so 4. oktobra 1835 uprizorili »ljudsko igro« (*Volksdrama*) *Der Müller und sein Kind* (*Mlinar in njegova bči*) Ernsta Raupacha (1784–1852), ki se dogaja na začetku 18. stoletja v neki šlezijski vasici. Revni Konrad ljubi Marijo, ki pa jo oče mlinar sili v poroko z drugim. Ker vaški grobar širi vraže, češ da na sveti večer v cerkev zaidejo duhovi tistih, ki bodo naslednje leto umrli, se Konrad odpravi na pokopališče, da bi videl, ali je med njimi tudi stari mlinar. Poleg njega se mu v sanjah prikaže še Marija. Oba sta zavita v mrtvaški prt, kar pomeni, da bosta kmalu umrla. Bolehnemu mlinarju se zaradi Konradovega videnja zdravstveno stanje poslabša, Marija pa ima nekdanjega ljubimca za očetovega morilca. Spravita se šele tik pred njeno smrtjo, saj v grobu ni več ne jeze ne sovraštva.

Tudi delo, uprizorjeno 5. oktobra 1835, tematizira na videz nemogočo zvezo, saj se spet pojavi motiv »trmoglavega skrbnika« (*der starrsinnige Vormund*).⁶⁹ Gre za igro *Hermann und Dorothea* (*Herman in Doroteja*), ki jo je po Goethejevem epu napisal Carl Töpfer (1792–1871). Delo je bilo premierno uprizorjeno leta 1820 v Hofburgtheatru, Goethe pa si ga je ogledal štiri leta pozneje v Weimarju.⁷⁰ Töpfer je znameniti ep, sestavljen iz devetih delov, poimenovanih po muzah, in spesnjen v heksametrih, predelal v »idilično družinsko sliko v štirih dejanjih« (*idyllisches Familiengemälde in vier Aufzügen*), kar pomeni, da je odstranil klasično antično obliko, s tem pa je lahko še bolj poudaril nemško meščansko snov v modernem okolju, značilno za Goethejevega *Hermana*.⁷¹ Ohranil je tudi vse glavne osebe in zaplet. Herman med nudenjem pomoči beguncem, ki bežijo pred Francozi, spozna revno Dorotejo, a oče zvezi nasprotuje, saj si želi premožnejšo snaho. Herman očetove izbranke zavrača, saj so se norčevale iz njegove obleke, v epu so ga celo zasmehovale zaradi nepoznavanja oseb iz Mozartove *Čarobne piščali*, česar pri Töpferju ni mogoče najti. Herman kljub zadržkom Dorotejo pripelje k svoji družini, ki jo po vseh nesporazumih slednjič sprejme. Medtem ko ima v epu zadnjo besedo Herman, ki svoji nevesti obljubi: *Du bist mein; und nun ist das Meine meiner als jemals*, torej »Moja si; moje sedaj je bolj, kot bilo je kdaj moje«, ⁷² pa se igra konča z očetovim slavljenjem družinske sreče. Sreča pa je možna le, če trmoglavi skrbnik popusti. V obeh delih pomeni poroka v negotovih časih trdno zvezo in red v nasprotju s kaosom, ki ga je povzročila vojna.⁷³ Ob tem velja dodati, da je bila snov izvirnega Goethejevega epa v Ljubljani poznana. Matija Čop (1797–1835), ki ni čakal premiere ljubljanske dramatizacije, je ep v znamenitem pismu Skarzynskemu razglasil za »resnično epopejo naše dobe«. ⁷⁴

Nadalje je bil oktober v znamenju romantične nemške književnosti, ki pa je bila tedaj povsem sočasna. Dobrih štiriindvajset let poprej je Heinrich Kleist skupaj s Henriette Vogel storil samomor in le petindvajset let poprej je bila v dunajskem Theater an der Wien prazizvedba njegove *Das*

⁶⁸ *Burgtheater 1776–1976*, str. 160–178.

⁶⁹ Hacks, *Das Theater des Biedermeier*, str. 41.

⁷⁰ Wilpert, »Töpfer, Carl«, str. 1077.

⁷¹ Wilpert, »Hermann und Dorothea«, str. 468.

⁷² Goethe, *Herman in Doroteja*, str. 149.

⁷³ Wilpert, »Hermann und Dorothea«, str. 468.

⁷⁴ Čop, *Pisma I*, str. 286 (pismo Januaryju Skarzynskemu, nastalo med letoma 1834 in 1835).

Käthchen von Heilbronn oder Die Feuerprobe (Katica iz Heilbronna ali Preizkus z ognjem). »Velika zgodovinska viteška igra« (*großes historisches Ritterschauspiel*) je morala biti za ljubljansko Stanovsko gledališče precejšen izziv, saj Kleist gledalce najprej postavi pred tajno sodišče, pred katerim se mora grof Strahlski zagovarjati, da je povsem obsedel Katico, hčerko kovača iz Heilbronna. Zaradi preteklih bolezenskih videnj je grof prepričan, da se mora poročiti s cesarjevo hčerko, ki mu jo je predstavil angel. Ker v svoji vročični viziji ni dobro videl njenega obraza, bi to lahko bila zagonetna Kunigunda Thurenška, cesarjeva pravnukinja, ki jo je rešil iz ujetništva. A tudi Katica ne zapusti svojega grofa, ko mu zaradi morebitne poroke preti maščevanje renskega grofa. Posebno zahteven prizor je bil t. i. preizkus z ognjem, saj Kunigunda pošlje Katico v goreči grad po neko podobo, iz plamenov pa jo reši kerub. Interpretka Katice je morala pokazati veliko nadarjenosti v prizoru, ko grofu v polsnu pove, da je imela tudi sama videnje viteza z njegovim obrazom. Ker sam cesar prizna, da je imel pred šestnajstimi leti afero z njeno materjo, je Katica povišana v Katarino Švabsko, s katero se poroči grof Strahlski. Dunajski cenzor je radoživega cesarja spremenil v vojvodo Švabskega.⁷⁵

Vloga cesarja je nadvse pomembna tudi v dramski pesnitvi *Hans Sachs* Johanna Ludwiga von Deinhardsteina (1790–1859), ki je praižvedbo doživela leta 1827 v dunajskem Hofburgtheatru. V času ljubljanske premiere je bil Deinhardstein, sicer profesor estetike, že nekaj let vodja tega dunajskega gledališča. Dramatik, ki se je osredinil zlasti na biografske drame velikih umetnikov, je v svojem delu opisal izmišljene ljubezenske zgode in nezgode znamenitega nemškega mojstra pevca Hansa Sachsa, ki ga sicer sam – kot je razvidno iz uvoda – kot poeta ni posebno cenil.⁷⁶ Sachs bi se rad poročil s Kunigundo, hčerko bogatega zlatarja iz Nürnberga, a ima njen oče drugačne načrte. V obravnavani sezoni smo se z motivom trmoglavega skrbnika že srečali.⁷⁷ V tem delu pa imovita zaročenka od Sachsa pričakuje, da se bo njej na ljubo odpovedal svojemu poklicnemu stanu, česar pa ne more storiti, saj je ponosen na svojo čevljarsko obrt. Ko strt zapusti mesto, sreča popotnika, ki ga prosi, naj ga spremlja v Nürnberg. Izkaže se, da gre za samega cesarja Maksimilijana, ki z veseljem pomaga pesniku, o katerem je že veliko slišal. Trmoglavi zlatar popusti, skesana Kunigunda pa se sprašuje, kakšni so videti angeli, če je že cesar tak velik človek. Igra se konča z vzkliki *Heil Habsburg! Heil für immer!*⁷⁸ Poudariti velja, da je Deinhardsteinovo igro, na podlagi katere je nastala Lortzingova komična opera *Hans Sachs* (1840), pri snovanju svoje opere *Die Meistersinger von Nürnberg* upošteval tudi Richard Wagner.⁷⁹

Delom iz nemške zgodovine je sledila veseloigra, ki se je zgledovala pri italijanski komediji 18. stoletja. Vsestranski umetnik Carl Blum (1786–1844), igravec, dramatik, skladatelj in Salierijev učenec, je pod vplivom Goldonijeve *Krčmarice* (*La locandiera*) napisal komedijo *Mirandolina*. Dogajanje je iz Firenc prestavil v Ženevo in znatno zmanjšal število oseb. Od Goldonija je prevzel predvsem zgodbo *Mirandoline* in viteza Ripafratte, saj je tudi njegov popotnik nedovzeten za čare lepe krčmarice. Blumova *Mirandolina* je mnogo bolj izobražena, saj razpravlja o literaturi, hkrati pa želi predvsem svojega Franza, domačega natakara, ozdraviti ljubosumja. Medtem ko se Goldonijeva krčmarica zaroči z natakarjem Fabricijem, da bi se dokončno znebila občudovalcev, se Blumova *Mirandolina* s Franzem poroči iz ljubezni.

⁷⁵ Wagener, *Kleist für Eilige*, str. 86.

⁷⁶ Deinhardstein, *Hans Sachs*, str. XII.

⁷⁷ Hacks, *Das Theater des Biedermeier*, str. 41.

⁷⁸ Hacks, *Das Theater des Biedermeier*, str. 123.

⁷⁹ Voss, *Die Meistersinger von Nürnberg*, str. 582.

V ljubljanskem Stanovskem gledališču so bile odmevne tudi melodrame francoskega izvora, bolj rečeno melodramatske igre reševanja, v katerih so se pojavljali nedolžna žrtve (ki ni revna, toda krepostna, ampak krepostna, toda revna), hladni, cinični, brezbožni in čutni hudobnež ter žrtvin pomočnik. Skratka, dogajanje v melodrami je preganjanje žrtve, njen cilj pa je moralni nauk.⁸⁰ Že oktobra 1835 so uprizorili dve takšni melodrami, prirejeni po Victorju Ducangeu (1783–1833), v katerih nastopa nedolžna žrtve, ogroža pa jo bodisi hudobnež bodisi partnerjeva obsedenost.

Po zgodnji Ducangeovi melodrami (*Thérèse, ou l'orpheline de Genève*) je Ignaz Franz Castelli (1781–1862) priredil delo *Die Waise aus Genf* (*Ženevska sirota*). Na gradu v bližini Ženeve se mladi graščak Karl zaljubi v siroto Henrietto, ki pastору prizna, da ji je v resnici ime Tereza in da se skriva pred pravosodjem. Čeprav jo je dobrotnica v oporoki razglasila za edino dedinjo, so Terezo na sodišču uspešno obtožili, da je dokumente ponaredila. Ker se je branila z molkom, jo je sodišče obsodilo zaradi goljufije. Tereza se ne vda svojemu zaupniku Strömborstu, zato ta razkrije njeno skrivnost, Karlova mati pa jo prežene z gradu. Nato Strömborst na deželi ubije Karlovo mamo, misleč, da se je znebil Tereze. Ko se okrvavljena Tereza prikaže z nožem, sum pade nanjo, vendar pravega morilca ujamejo v past. Ko se mu v beli obleki prikaže Tereza, Strömborst, misleč, da gre za prikazen, prizna svoj zločin.

Istega meseca so uprizorili tudi igro *Dreißig Jahre aus dem Leben eines Spielers* (*Trideset let iz življenja igralca na srečo*), ki jo je Johann Wenzel Lambert (1780–1851), znani dunajski igralec in dramatik, prav tako priredil po Ducangeu. Georges kot strasten igralec rulete zapravi vse svoje premoženje, njegov na smrt bolni oče pa verjame, da se je sin svoji navadi odrekel, zato odobri poroko z bogato siroto Amelijo. Ko se po poroki izkaže, da je ukradel celo ogrlico, ki jo nosi nevesta, ga oče prekolne in umre. Petnajst let pozneje je Georges še vedno hazarder. Ker ženi prizna, da je poneveril dokumente in ga čaka huda kazen, mu ta prepusti še preostanek svoje dote. Warner, ki ga usmerja na neprava pota, zapeljuje nesrečno Amelijo, ljubosumni Georges pa sumi nekoga drugega in ga v besnilu ubije. Petnajst let pozneje se zakonca skrivata na Bavarskem, kjer Georges ubije premožnega popotnika, da bi družini zagotovil dostojno življenje. Warner ga prepričuje, naj umori še mladega častnika, česar pa Georges noče storiti. Izkaže se, da je to njegov sin, za katerega je skrbel Amelijin premožni stari stric. Georges, ki je ubil tri ljudi, je razkrit, Amelija pa se lahko s sinom vrne v Francijo. Lambertova predelava, ki je bila na Dunaju uprizorjena marca 1828, je bila očitno zelo odmevna, saj jo je v svojem delu *Dreißig Jahre aus dem Leben eines Lumpes* (*Trideset let iz življenja nekega lumpa*) parodiral sam Johann Nestroy. V igri, ki je praizvedbo doživela v Gradcu decembra 1828, je Longinus, nad katerim je oče razočaran, iz čarobnega sveta za trideset let pregnan na zemljo, kjer pa se tudi ne izkaže.

Prav tako oktobra 1835 so na stanovskem odru uprizorili »knežjo družinsko sliko« (*fürstliches Familiengemälde*) *Das Mädchen aus Marienburg* (*Deklica iz Marienburga*), ki jo je leta 1795 napisal Franz Kratter (1758–1830), ravnatelj lvovskega gledališča. Kratter je v več dramah obravnaval življenje ruskega carja Petra Velikega, v nemškem prostoru pa je bila *Deklica* njegova največja uspešnica.⁸¹ V igri marienburški pastor Glück išče svojo posvojenko Katinko, ki so jo po ruski okupaciji mesta odpeljali na carski dvor, kjer jo zdaj – kot spletično kneginje Menšikove – občuduje sam car. Ko mu pripoveduje, kako se je v otroštvu igrala bitko med švedskim kraljem Karlom in carjem Petrom, ki je Karla prisilila v vdajo, ji vladar prizna, da ga je že povsem osvojila. V nasprotju z

⁸⁰ Hacks, *Das Theater des Biedermeier*, str. 161.

⁸¹ Minzloff, *Pierre le Grand*, str. 473–474.

Unter der Direktion des A. F. Zwoneczek.
 Heute Sonntag den 25. Oktober 1835,

Dreißig Jahre

aus dem Leben eines Spielers.

Schauspiel in 3 Abtheilungen, nach dem französischen Drama: „Trente ans d'un joueur.“

Personen.

Erste Abtheilung.

Freiherr v. Behlen, 75 Jahre alt	—	—	—	—	Hr. Beer.
Georg v. Behlen, sein Sohn, 24 Jahre alt	—	—	—	—	Hr. Eichwald.
Von Warning, dessen Freund, 24 Jahre alt	—	—	—	—	Hr. Wirsing.
Von Neupen, Kaufmann und Plantagen-Besitzer, Amaliens Oheim, 45 Jahre alt	—	—	—	—	Hr. Seeligmann.
Rudolph von Wirkheim, 28 Jahre alt	—	—	—	—	Hr. Julius.
Der Anführer der Stadtwache	—	—	—	—	Hr. Baumann.
Johann, Behlens Bedienter, 45 Jahre alt	—	—	—	—	Hr. Werner.
Ein Beamter des Stadtgerichts	—	—	—	—	Hr. Wallisch.
Ein Banquier im Spielhause	—	—	—	—	Hr. Dvorzazek.
Ein Bedienter daselbst	—	—	—	—	Hr. Karger.
Amalie, eine reiche Waise, bei Behlen erzogen und mit Georg verlobt, 18 Jahre alt	—	—	—	—	Mad. Eichwald.
Louise Bender, ihre Kammerfrau, 35 Jahre alt	—	—	—	—	Mad. Ney.
Hochzeitssäße. Spieler. Croupiers. Bediente. Gensdarmes.					

Zweite Abtheilung.

Die Handlung dieser Abtheilung ereignet sich um 5 Jahre später.

Georg von Behlen, 29 Jahre alt	—	—	—	—	Hr. Eichwald.
Amalie, dessen Gattin, 25 Jahre alt	—	—	—	—	Mad. Eichwald.
Von Warning, 29 Jahre alt	—	—	—	—	Hr. Wirsing.
Von Neupen, 50 Jahre alt	—	—	—	—	Hr. Seeligmann.
Von Wirkheim, 35 Jahre alt	—	—	—	—	Hr. Julius.
Johann, Behlens Bedienter, 50 Jahre alt	—	—	—	—	Hr. Werner.
Louise Bender, Amaliens Kammerfrau, 40 Jahre alt	—	—	—	—	Mad. Ney.
Karl, Warnings Jockey	—	—	—	—	Kl. Ney.
Gensdarmes. Bediente. Volk.					

Dritte Abtheilung.

Die Handlung dieser Abtheilung ereignet sich um 25 Jahre später als in der zweiten Abtheilung.

Georg v. Behlen, 54 Jahre alt	—	—	—	—	Hr. Eichwald.
Amalie, dessen Gattin, 48 Jahre alt	—	—	—	—	Mad. Eichwald.
Albert, sein Sohn, Kapitän, 26 Jahre alt	—	—	—	—	Hr. Wallner.
Elementine, seine Tochter, 12 Jahre alt	—	—	—	—	Kl. Ney.
Wilmann, Gastwirth	—	—	—	—	Hr. Baumann.
Frau Wilmann	—	—	—	—	Alle. Klein.
Ein Reisender	—	—	—	—	Hr. Julius.
Ein Knecht im Gasthose	—	—	—	—	Hr. Gruber.
Katze, Magd	—	—	—	—	Alle. Denker.
Landleute. Musikanten. Aufwärter im Gasthose.					

Morgen wird eine Theater-Vorstellung. Uebermorgen bleibt die Bühne verschlossen.

Preise der Plätze sind bekannt.

Der Anfang ist um 7 Ubr.

Gedruckt bei J. B. W. W. W.

Gledališki lepak z dne 25. oktobra 1835, ko so v Stanovskem gledališču uprizorili igro *Dreißig Jahre aus dem Leben eines Spielers* (*Trideset let iz življenja igralca na srečo*) (NMS, *Comedien-Zettel-Sammlung*, sezona 1835/36, sig. 13085).

zgodovinsko osebo, ki je po Villeboisu carja intimno spoznala že prvo noč,⁸² Katinka ostaja zadržana in stanovitna. Čeprav Katinka tudi Glücku zagotavlja, da jo močno varuje kneginja Menšikova, predvsem pa hvaležen spomin vernega otroka na modro učenje svojega očeta, ji Glück ne verjame. Igra se prelije v klasično meščansko žaloigro, v kateri se družinski oče spopade z aristokratom za čast svoje hčerke, saj car Glücku ne dovoli, da bi jo odpeljal domov. Kratterjevo delo se od klasične meščanske žaloigre razlikuje, saj aristokrat popusti: *Du kannst mich nicht lieben: und so ist's besser, wir Beyde sehen uns nie wieder – Ziehe hin im Frieden.*⁸³ Ko pa izve, da ga dekle vendarle zelo ljubi, napove poroko s Katinko, s katero bo delil krono in vladanje nad širno rusko državo. Že Minzloff poudarja, da je bila *Deklica iz Marienburga* tako popularna, ker je Kratter slavil poštena čustva.⁸⁴ Resnična cesarica Katarina I., poznejša Petrova naslednica, nima veliko skupnega s Katinko, ki je zelo izobražena in vladarju očita, da jo ima kot svobodnjakinjo za sužnjo. Hkrati ga pouči, da je celo sirakuški vladar Gelon nadvse cenil človekove pravice, saj je od poraženih Kartažanov zahteval le, naj prenehajo z žrtvovanjem ljudi. V *Deklici iz Marienburga* so prisotne številne razsvetljske ideje, ki pa jih cenzura verjetno ni dovolila. Car od svojih uradnikov zahteva, da se morajo do ljudstva obnašati tako kot do njega.⁸⁵ Zelo filozofski so tudi pogovori med carjem Petrom in pastorjem Glückom, ki poudarja, da imata car in pastor isti cilj: osrečiti ljudstvo. Ko car izreče misel, da njegovo ljudstvo prezira vse, kar hoče narediti, in se mu nenehno upira, mu pastor odvrne, da ga ljudstvo ljubi. Njegovo ljudstvo so pridni orači, dejavni obrtniki in pošteni meščani, ne pa knezi, bojarji, popi in arhimandriti.⁸⁶

Naslednji mesec, novembra 1835, je impresarij na spored uvrstil še Schillerjevo *Kabale und Liebe* (*Spletke in ljubezen*). Čeprav je delo nastalo ob koncu razvoja meščanske žaloigre, ima vse tipične motive zvrsti.⁸⁷ Tako kot pri Kratterju ima tudi v tem delu pomembno vlogo družinski oče Müller, meščan, ki z veliko skepso sprejema hčerkinjo zvezo s plemičem, sinom samega predsednika Walterja. Ko predsednik, ki želi sina poročiti z angleško aristokratkinjo, žali Luizo kot vlačugo, njeno mater pa kot zvodnico, se stari Müller upre: »Vaša ekscelenca ... Otrok je očetovo delo, milosti prosim ... Kdor hčer zmerja za lajdro, je očeta počil okrog ušes in klofuta da klofuto ... Tako se to dela pri nas, milosti prosim.«⁸⁸ Hkrati poudarja, da se z ljubici sam ne ukvarja. Dokler ima dvor tako zalogo, ni potrebe, da bi jih »dobavljali« še meščani. Predsednik lahko namreč vlada v deželi, ne pa v njegovi izbi, iz katere ga lahko kot neotesanega gosta prežene. *Spletke in ljubezen* je izrazita antiaristokratska igra, s katero je Schiller, kot je zapisal Hermann August Korff, zaril nož v srce absolutizma.⁸⁹

Prav tako novembra je bila spet na sporedu predelava francoske igre, saj so igrali *Das Irrenhaus zu Dijon oder der Wahnsinnige* (*Dijonska norišnica ali Blazni*). Medtem ko je bila v nemškem prostoru znana priredba Ludwiga Meyerja, člana mestnega gledališča v Leipzigu,⁹⁰ ki je *Dijonsko*

⁸² Troyat, *Peter Veliki*, str. 119.

⁸³ Kratter, *Mädchen von Marienburg*, str. 133.

⁸⁴ Minzloff, *Pierre le Grand*, str. 474.

⁸⁵ Kratter, *Mädchen von Marienburg*, str. 45.

⁸⁶ Kratter, *Mädchen von Marienburg*, str. 106–108.

⁸⁷ Guthke, *Das deutsche bürgerliche Trauerspiel*, str. 81.

⁸⁸ Schiller, *Spletke in ljubezen*, str. 59.

⁸⁹ Korff, *Geist der Goethezeit*, str. 209.

⁹⁰ Meyer, *Das Irrenhaus von Dijon* (gl. naslovnico leipziške izdaje). Kot preberemo na naslovnici, so jo uprizorili v Achnu, Berlinu, Kölnu, Düsseldorfu, Leipzigu, Dresdnu in celo Sankt Peterburgu. V Ljubljani so najverjetneje Prixovo verzijo najbrž izvedli tako v sezoni 1835/36 kot tudi 5. in 26. februarja 1835, 6. januarja 1837 in 26. marca 1838.

Unter der Direktion des A. F. Zwoneczek.

Heute Sonntag den 1. November 1835,

Das Irrenhaus zu Dijon,

oder:

Wahnsinn und Verbrechen.

Großes Drama in 3 Akten, frei nach dem Französischen von Adalbert Prie.
(Manuskript.) Nach dem Vorbild der, mit allgemeinem Beifalle auf dem Theater
an der Wien gegebenen Vorstellungen, in die Scene gesetzt vom Regisseur
Herrn Eichwald.

Personen.

Dorville	—	—	—	—	—	Hr. Seelmann.
Eberard, ehemals Advokat (wahnsinnig)	—	—	—	—	—	Hr. Eichwald.
Düflos	—	—	—	—	—	Hr. Wirsing.
Ernestine, seine Gattin	—	—	—	—	—	Alle. Keger.
Darbois, Verwandter des Dorville	—	—	—	—	—	Hr. Julius.
Noland, Oberarzt des Gefängnisses	—	—	—	—	—	Hr. Werner.
Ein Gerichtsbeamter	—	—	—	—	—	Hr. Mayer.
Amalie, eine Waise	—	—	—	—	—	Alle. Klein.
Der Inspektor des Irrenhauses	—	—	—	—	—	Hr. Hüllner.
Lorenz, erster Wächter	—	—	—	—	—	Hr. Wallner.
Theobald, Gärtner des Dorville	—	—	—	—	—	Hr. Beer.
Annette, seine Tochter	—	—	—	—	—	Alle. Denker.
Sergey	—	—	—	—	—	Hr. Kurz.
St. Clair, } Freunde des Darbois	—	—	—	—	—	Hr. Seydl.
Offizier der Wache	—	—	—	—	—	Hr. Krebs.
Erster } Vertrauter Düflos	—	—	—	—	—	Hr. Gerstel.
Zweiter } Vertrauter Düflos	—	—	—	—	—	Hr. Baumann.
Dominik, in Düflos Diensten	—	—	—	—	—	Mad. Ney.
Therese, Ernestines Kammerfrau	—	—	—	—	—	Mad. Ney.
Der Portier des Hospitals. Damen und Herren als Gäste. Wachen. Wärter.	—	—	—	—	—	Mad. Ney.
Gefängniswärter. Diener. Landleute.	—	—	—	—	—	Mad. Ney.

Preise der Plätze:

Ein Sperrst. 10 kr. — Parterre-Entree 20 kr. — Gallerie 7 kr. — Kinder bis
9 Jahren zahlen auf das Parterre die Hälfte.

Der Anfang ist um $1\frac{1}{2}$ 7 Uhr.

In der Herrngasse Nr. 217 ist im ersten Stocke zu haben:
Einzugsmarsch für das Piano-Forte; dem löbl. k. k. Infanterie-
Regimente Prinz Hohenlohe Langenburg
gewidmet von Leopold Ferd. Schwerdt.

Morgen bleibt das Theater geschlossen.

Gedruckt
bei
Jof. Wagnit.

Na ljubljanskem odru so 1. novembra 1836 uprizorili predelavo francoske igre *Das Irrenhaus zu Dijon oder der Wahnsinnige* (*Dijonska norišnica ali Blazni*); gledališči lepak nam izda, da niso igrali različice, ki jo v nemščino prevedel Ludwig Meyer, temveč priredbo Adalberta Prie, ki nam danes ni več poznana (NMS, *Comedien-Zettel-Sammlung*, sezona 1834/35, sig. 13085).

norišnico za nemški oder predelal po obsežni igri *Le Fou* (*Norec*) Antonyja Bérauda (1791–1860), so v Ljubljani 1. novembra 1835 na oder postavili predelavo nekega Adalberta Pixa, ki je ostala v rokopisu in nam ni poznana, pred tem pa so jo uprizorili v dunajskem gledališču Theater an der Wien.⁹¹ Gledališki list za to predstavo še izdaja, da je Prixovo besedilo za ljubljansko občinstvo pripravil režiser stanovskega odra Joseph Eichwald.⁹² Avtor francoskega izvirnika Béraud je bil nekdanji Napoleonov častnik in se je začel ukvarjati z dramatikom, ko je bil v času restavracije degradiran. V njegovi drami Duflos, ljubimec Ernestine, zaradi dolgov ubije njeno sestrčno, da bi dobila njeno dediščino. Za krivega razglasijo Valryja, ki tudi ljubi Ernestine in se mu ob pogledu na okrvavljeno truplo omrači um. Ko se po dolgem času iz ujetništva vrne polkovnik Orvilliers, mož umorjene, odkrije svojo ugrabljeno hčerko Amelijo, ki je v Duflosovem primežu, hkrati pa ne more verjeti, da bi bil njegov prijatelj morilec. Najinovativnejši je konec, saj Valryja, Duflosa in Ernestine soočijo na kraju zločina, kjer je tudi hčerka umorjene. Valry se počasi začenja spominjati dogodka, Duflos pa zabode svojo sokrivko, ki prosi odpuščanja.

Novembra so uprizorili tudi nekatere veseloigre. Na vrsto je prišel Eduard Bauernfeld – Rusticocampus (1802–1890), državni uradnik, ki se je v zgodnjih tridesetih uveljavil z jezikovno prefinjenimi družabnimi komedijami. Komaj štiri leta po praizvedbi v Hofburgtheatru so tudi v Ljubljani predstavili njegovo veseloigro *Das Liebes-Protokoll* (*Ljubezenski protokol*). V igri si baron Fels za nevesto izbere mlado Adelaido, hčerko meščanskega bankirja, ki nadvse ceni plemstvo in se izraža v francoščini. Kmalu spozna, da je Rozalija, »ponosna princesa Turandot«, ki ga je pred leti nepričakovano zavrnila, zdaj družica njegove neveste. Adelaida sicer sanja o mladem neznancu, ki ga je videla le enkrat. Čeprav ga ni pozabila, ji baron, ki ga je Rozalija nekoč že zavrnila, ni nesimpatičen. Pri tem citira francoskega kralja iz *Kralja Leara*, ko govori o Kordeliji: *Den Wegwurf heb' ich auf!*⁹³ Zadeve se zapletejo, ko se izkaže, da je Bergheim, ki naj bi se poročil z Rozalijo, pravzaprav lepi Adelaidin neznanec, kar sama prizna svojemu dnevniku, pa tudi sodnemu svetniku. Ta na zahtevo zaskrbljenega očeta sestavi pravi ljubezenski protokol. Vmes se izkaže, da baron ni imel ljubice, kot je zmotno mislila Rozalija, ampak je le pomagal prijateljici, ki se je skrivno poročila. Ker je bil oče zaradi zaslug v industriji plemeniten, mu je vseeno, s kom se bo hčerka poročila. Bergheim lahko vzame Adelaido, Rozalija, ki spet vzljubi barona, pa se na koncu – kot že prej njena prijateljica – izrazi z besedami francoskega kralja: »Vzamem, kar so drugi vrgli stran!«⁹⁴

Bauernfeldovemu *Ljubezenskemu protokolu* je novembra sledila izvirna veseloigra *Die Radikalkur* (*Radikalna kura*) Johanne Franul von Weissenthurn (1772–1847), plodne komediografinje, dolgoletne članice Hofburgtheatra, ki jo je občudoval sam Napoleon.⁹⁵ V komediji se avtorica posveti mladi Frideriki, ki ji oče, klasični militarist, ne dovoli poroke, dokler traja vojna. Težave ima tudi s svojim zaročencem Heinrichom, ki je bolešno ljubosumen. Zato polkovnik Wartburg, družinski prijatelj, predlaga posebno kuro, ki jo prične z napovedjo prihoda svojega nečaka, ki je v nasprotju

Seveda pa obstaja možnost, da so se naslonili na Mayerjevo predelavo, česar na podlagi trenutno pregledanih virov ne moremo z gotovostjo potrditi ali zanikati.

⁹¹ NMS, *Comedien-Zettel-Sammlung* 1834/35, I. II. 1835.

⁹² NMS, *Comedien-Zettel-Sammlung* 1834/35, I. II. 1835.

⁹³ Bauernfeld, *Liebes-Protokoll*, str. 113.

⁹⁴ Shakespeare, *Kralj Lear*, str. 613.

⁹⁵ Johanna Rachel Theresia, roj. Grünberg, se je leta 1791 poročila z Aloisem Franul von Weissenthurnom. Iz iste reške patricijske družine je izviral Vincenc Franul von Weissenthurn (1771–1871), avtor prve slovnice kranjskega jezika za Italijane in prirejevalec Linhartovega *Matička*.

s Heinrichom vojak. Heinricha zmedejo omembe Friderikinega morebitnega snubca, zato obleče uniformo, a se kmalu znajde v vojaškem priporu, iz katerega pa mu pomaga uiti Friderika. Ker ga Wartburg razglasi za dezerterja, mu grozi celo ustrelitev, Friderika pa se je pripravljena poročiti s skrivnostnim nečakom, da bi ga rešila. Skrivnostni prišlek pa je samo njen brat, ki je bil v vojni ranjen. Oče se pošali, da je sicer izgubil oko, a je bil povišan v nadporočnika, sin pa odvrne, da bi bil feldmaršal brez rok in nog, če bi za vsak nov čin izgubil del telesa. V tem smislu je *Radikalna kura* tudi subtilna kritika radikalnega militarizma. Heinrich, ozdravljen ljubosumja, se zdaj lahko poroči s Frideriko.

Novembra 1835 so uprizorili še *Partey-Wuth, oder die Kraft des Glaubens* (*Strankarski fanatizem ali Moč vere*), izvirno igro, ki jo je Friedrich Wilhelm Ziegler (1761–1827), dramatik in igralec Hofburgtheatra, postavil v leto 1651, ko je bila Anglija republika. Mlada vdova in nadvse pobožna katoličanka Johanna ljubi mestnega šerifa Eduarda, hkrati pa skriva monarhističnega častnika Heinricha. Ko ga odkrije sodnik Kocke, Heinrich, da bi si rešil glavo, obremeni svojo dobrotnico, ki je zaradi veleizdaje obsojena na smrt. A tik pred usmrtitvijo se Heinrich pokesa, ubije sodnika ter skupaj z Johanno in Eduardom pobegne v Holandijo. Kot je razvidno že iz naslova, je Zieglerjevo promonarhistično delo zelo kritično do angleške republike, ki jo prikazuje kot maščevalno, krvoželjno in brezbožno. Sodnikove izjave o svobodnem ljudstvu, ki si vlada samo, izzvenijo ironično, ko Johanna pripomni, da v republiki slavijo lepe človekove pravice in jih ubijajo.⁹⁶

V repertoarju sezone 1835/36 posebno zanimanje vzbuja naslov *Faust*, ki so ga uprizorili 13. decembra 1833. Iz ohranjenega gledališkega lepaka je razvidno, da ne gre za Goethejevega, marveč za Klingemannovega *Fausta*. Ernst August Klingemann (1777–1831) se je sicer v gledališko zgodovino vpisal kot režiser prve javne uprizoritve Goethejevega *Fausta* januarja 1829.⁹⁷ Že prej pa je objavil svojo različico *Fausta* in v predgovoru zapisal, da Goethejeva mojstrovina ni napisana za oder, sam pa je želel poudariti zlasti skrivnostne in grozljive sestavine snovi.⁹⁸ V ospredju Klingemannove drame je tako Faustov odnos do družine, ki jo prezira, tako da na koncu zastrupi svojo nosečo ženo in ustrelji svojega slepega očeta. Ob tem citirajmo še zapis Matije Čopa z Dunaja 1816: »Pravkar sem se vrnil iz gledališča, kjer sem videl strašansko lepega Fausta, toda ne Goethejevega, temveč Klingemannovega. Tega namreč tolikokrat igrajo. Delo je napisano talentirano in globoko pretresljivo in jaz sem še čisto trd od strahu, ko sem pravkar videl, kako je odnesel živega Fausta resnični satan z odra.«⁹⁹

Druge decembrske predstave so bile tesno povezane z razbojniško tematiko. Najprej so uprizorili veliko uspešnico *Die Räuber auf Maria Culm, oder die Kraft des Glaubens* (*Razbojniki z Maria Kulma ali Moč vere*). Heinrich Cuno († 1829), vsestranski kulturnik iz Karlovih Varov, je »sliko iz domoznanske zgodovine«, kot ji pravi v podnaslovu, zasnoval na podlagi srednjeveških virov o razbojniških tolpah. Njegov Kust, vodja razbojnikov, se bogatim dekletom predstavlja kot grof, nato pa jih zahrbtno umori in okrade. Zoperstaviti se mu je pripravljena samo pobožna Bibiana, hči grajskega oskrbnika in priča zločina, ki se mu nastavi kot vaba. Pogumno dekle se lahko na koncu, kljub skromnemu poreklu, poroči z viteзом.

Kot poroča Franz (35/238), bi morali 20. decembra 1835 na oder postaviti še eno delo z razbojniško motiviko – žaloigro *Abällino* (slov. *Abelino*) Heinricha Zschokkeja (1771–1848), a se to – zakaj,

⁹⁶ Ziegler, *Partey-Wuth*, str. 79.

⁹⁷ Wilpert, »Klingemann«, str. 568.

⁹⁸ Klingemann, *Faust*, str. 165–166.

⁹⁹ Čop, *Pisma I*, str. 35 (pismo Tomažu Ramovšu, 13. 11. 1816).

ne izvemo – ni zgodilo.¹⁰⁰ Zschokke je bil na Kranjskem znan tudi zaradi očitkov, da se je pri njem nekoliko preveč zgledoval Charles Nodier, ko je snoval svojega ilirskega *Jeana Sbogarja*. Beneškega doža Andrea Grittija obiskuje zadržani mladenič Flodoardo iz Firenc, v katerega se kmalu zaljubi njegova nečakinja Rosamunda, občasno pa tudi okrutni morilec Abelino, ki ga opozarja na nevarnosti. Ker se Flodoardo še ni izkazal v službi republike, mu dož ponudi roko svoje nečakinje, če privede Abelina. Na senat pride sam, zahteva Rosamundino roko, nato pa se preobrazi v Abelina. Rosamunda pa ne more verjeti takšnemu zlitju satana in serafa. *Schöne Rosamunde! Dein Flodoardo ist Abällino und Abällino dein Flodoardo!*¹⁰¹ Na koncu se izkaže, da se je Flodoardo, torej Abelino, sin beneškega grofa Obrizza, priključil razbojnikom, le da bi razkril zaroto zoper doža. Zschokkejevo delo, ki je bilo zaradi motiva dvojne osebnosti v zgodnji romantiki zelo popularno, se je zgledovalo pri najpomembnejšem evropskem literarnem razbojniku – Karlu von Mooru Friedricha Schillerja.¹⁰² Prav zato je še toliko bolj zanimivo, da so v ljubljanskem gledališču tak tematski mesec, kot je bil december 1835, zaključili z glavnim vzorom – dramo *Die Räuber* (*Razbojniki*). Ne vemo, kakšna je bila tedaj gledališka interpretacija Moora, a ustvarjalci se verjetno niso mogli izogniti ideji pregnanega angela in vzvišenega razbojnika,¹⁰³ predvsem pa zadolženega študenta, ki se je zapletel v dvoboj in izgubil očetovo naklonjenost. Gotovo so bili za občinstvo zanimivi njegovi monologi o »jalovem skopljenskem stoletju« (*schlappe Kastratenjahrhundert*), ki samo prežvekuje dejanja prednikov in mrcvari junake starega veka. Sam spoznava, da v Barbarossovih vnukih ni več svobodnih orlovih kril. Če so bile na odru izrečene, so bile verjetno zelo učinkovite njegove maščevalne izjave, da bi zastrupil morja vsega sveta, da bi se napili smrti iz vseh vrelcev. Ne smemo pozabiti, da je še osem let poprej dunajska cenzura *Razbojnike* prepovedala in pregnala v predmestna gledališča.¹⁰⁴ Ker je njegov duh žejen dejanj, postane Moor poveljnik razbojniške tolpe, ki naj bi bila le orodje njegovih višjih naklepov. Pozneje ubije državnega grofa, izropa dominikansko cerkev in zaneti požar v pobožnjaškem mestu. V nasprotju z Abelinom pa Karl pogubi svojo zaročenko. Schiller je vplival tudi na obrobni razbojniški motiv v drami *Kerker und Krone* (*Celica in krona*) barona Josepha Christiana von Zedlitz (1790–1862), ki so jo odigrali kot drugo predstavo januarja 1836.¹⁰⁵

Zgodovinske teme na odru ljubljanskega gledališča niso bile posebna novost, bolj redke pa so bile umetniške drame, ki so bile sicer v nemški dramatiki tega obdobja dokaj pogoste. Zedlitz si je izbral eno najbolj znanih umetniških tem, nesrečno življenje italijanskega pesnika Torquata Tassa, ki je bilo dobro poznano tudi na Kranjskem, Prešeren ga omenja v svoji »Glosi«. Če se je Goethe v svoji znameniti drami ukvarjal predvsem z začetki pesnikove bolezni, se je Zedlitz osredinil na obdobje, ko je bil Tasso po sedmih letih izpuščen iz bolnišnice sv. Anne. Avstrijski dramatik se je zgledoval pri bolj znani Raupachovi igri *Tasso's Tod* (*Tassova smrt*), pa tudi pri francoski igri Alexandra Duvala, kjer se prav tako pojavlja pesnikova mladoletna spremljevalka.¹⁰⁶ Ko izve, da lahko zapusti svojo celico, Tasso izreče naslednjo misel: *Sterben ist nichts, leben ist nichts, frei seyn ist Alles!*¹⁰⁷ Ko pa mu sporočijo, da se bo princesa Leonora poročila z mantovskim vojvodo, se vpraša,

¹⁰⁰ Žaloigro so nato uprizorili šele 9. novembra 1839 (gl. seznam predstav v tej monografiji (Motnik in Žigon)).

¹⁰¹ Zschokke, *Abällino*, str. 114.

¹⁰² Praz, *Agonija romantizma*, str. 71.

¹⁰³ Praz, *Agonija romantizma*, str. 68–69.

¹⁰⁴ Bachleitner, *Die literarische Zensur*, str. 250.

¹⁰⁵ Dietrich, *Die deutschen Tassodramen*, str. 279.

¹⁰⁶ Dietrich, *Die deutschen Tassodramen*, str. 276–279.

¹⁰⁷ Zedlitz, *Kerker und Krone*, str. 31. V slovenskem prevodu: »Smrt ni nič, življenje ni nič, svoboda je vse!«

ali je za takšno ceno dobil svobodo.¹⁰⁸ Lenora zaroko zanika in mu obljubi večno ljubezen, sam pa odvrne, da je bila prapodoba vsega veličastnega v ljubezni in življenju, ki jo je nosil globoko v prsih in hranil v globoki bedi, luč njegovi mračni duši, za kar ji je hvaležen.¹⁰⁹ Kljub vsemu mu ob strani stoji le zvesta Angioletta, ki pa jo zaradi svojih težav želi odvrniti od sebe. Na koncu ga papež povabi v Rim, kjer naj bi bil okronan za kralja pesnikov. V samostanu Sv. Onofrija umre prav v trenutku, ko množica vpije, naj živi Tasso!

Leta 1836 se je gledališče odprlo s prologom iz igre *Die Einfalt vom Lande* (Naivka z dežele) Carla Töpferja. Gre za klasično veseloigro o skrbniku (*Vormund, der Mund wässert ihm nach Mündel und Vermögen*),¹¹⁰ ki želi poročiti svojo varovanko, ta pa se zaljubi v drugega in dokaže, da ni le »naivka z dežele«. Januarja 1836 so uprizorili še »sliko iz meščanskega življenja« (*Gemälde aus dem Bürgerleben*) z naslovom *Ein Tag vor Weibnacht* (Dan pred svetim večerom) istega dramatika. V družini Müller vlada revščina, saj je oče kopist zadolžen in brez dela. Razmere bi se spremenile le, če bi Müller prodal pesmarico s srebrnim ovitkom, ki mu jo je zapustil oče in mu zabičal, da jo sme odpreti samo v najhujši stiski. Müllerjeva nečakinja in posvojenka Lina zaradi pritiskov njegove žene in nadležne ženitne posrednice pristane na poroko z uradnikom, ki je odkupil dolg, čeprav ljubi drugega. Müller pa poroko odpove in posrednico nažene iz hiše, kar sproži katastrofo. Med prerivanjem s sodnim izvršiteljem, ki je prišel iztirjat dolg, pade pesmarica na tla in iz knjige se vsujejo bankovci, kar Müller pojmuje kot darilo z nebes. Lina se bo poročila s svojim ljubljanim, družina pa bo spokojno praznovala božič.

Januarja 1836 so na oder postavili tudi Albinijevo komedijo *Kunst und Natur* (Umetnost in narava), ki je bila popularna še v naslednjih desetletjih. Albini je bil psevdonim Albina Johanna Baptista von Meddlhammerja, cesarskega častnika, komediografa in italijanista, ki se je leta 1777 rodil v štajerskem Mariboru. Svojo veseloigro je postavil na grad, kjer ima vsa služinčad zaradi obsedenosti pokojnega grofa z grško mitologijo imena, povezana s trojansko vojno. Grajska gospoda in zbrana služinčad pričakujeta grofa Borna, ki bodoče žene, grajske grofične Avrore, še nikoli ni videl, saj so se o njuni poroki dogovorili že pred leti. Born naj bi imel nagnjenja do preprostih deklet, zato Avrora zamenja vlogo s svojo služabnico Polikseno. Ker pa Avrora tudi v kostimu služabnice recitira Schillerjevo *Würde der Frauen* (Čast žensk) ter se hvali s svojo umetniško nadarjenostjo in poduhovljenostjo, grofa ne navduši. Prepričan je namreč, da je narava obdarila ženske z lepoto, da bi osrečila moške, zato išče preprosto in neizumetničeno dekle, ki jo najde v Polikseni. Iz pogovora z neuko, a ljubko služabnico v grofičinem kostumu ugotovi, da ta nima pojma ne o botaniki ne o mitologiji, hkrati pa mu dekle takoj prizna, da je prišlo do zamenjave. Grof sklene, da bo iskal srečo v naročju tega otroka narave, ki ga bo sam omikal. Na hitro se poroči s Polikseno, zgroženim aristokratom pa zabrusi, da je bil prepričan v ženitev z grofično.

Tako kot jeseni 1835 so bile tudi januarja 1836 na sporedu predelave francoskih dram. Karl Wilhelm Koch (1785–1860), dunajski juvelir in gledališčnik, je po Jean-Françoisu Bayardu, ki je le nekoliko pozneje postal direktor Théâtre des Variétés, priredil igro *Vorleserin* (Bralka); ta je bila v Hofburgtheatru premierno uprizorjena komaj leto dni poprej. Bayardova igra je *comédie-vaudeville*,¹¹¹ kar je bil v Avstriji povsem nov žanr, saj je Koch uporabljal pojem *Schauspiel*. Na

¹⁰⁸ Zedlitz, Kerker und Krone, str. 39.

¹⁰⁹ Zedlitz, Kerker und Krone, str. 44–45.

¹¹⁰ Töpfer, *Die Einfalt vom Lande*, str. 19.

¹¹¹ Po Pavisu se je vodvil v 19. stoletju iz spevoigre z akrobatskimi točkami in monologi spremenil v komedijo zapleta, v lahkotno komedijo brez intelektualnih pretenzij.

Škotskem srečamo slepega kapitana Cobridgea, ki mu mora njegov nečak vsak dan brati, tudi slepega pesnika Milтона. Ko se nerazpoloženemu starcu sosed Arthur predstavi kot častnik dragonskega regimenta iz Lincolna, kapitan dragonce označi za podleže. Nezadovoljen s svojim nečakom, ki ga spremlja samo zaradi dediščine, ponudi službo bralke mladi Karolini, ki jo razglasi za svojo novo Antigono. V drami je pomembna navezava na Shakespeara, saj mora Karolina kapitanu brati odlomek iz *Kralja Leara*, ko se ta odpove svoji hčerki Kordeliji, ki jo označi za tujko: »Divji Skit / in kanibal, ki lastni narod žre, / bo srcu mojemu enako blizu, / deležen iste nege in pomoči / kot moja bivša hči.«¹¹² Kmalu se izkaže, da je Karolina lady Preston, katere čast je omadeževal prav dragonec Arthur, ko se je neke noči povzpел do njenih soban. Čeprav ga je zavrnila, se je novica razširila, njen mož, ki je verjel govoricam, pa je umrl v pretepu za njeno čast. Kot kralj Lear se ji je nato odpovedal tudi njen oče. To je seveda stari kapitan, ki slednjič prepozna glas hčerke, ki kot »bralka« bere svoje pismo, v katerem ga prosi odpuščanja. Arthur pa jo pred vsemi razbremenil vsakršne krivde in jo prosi za roko. Ob tem velja dodati, da so v takratni Avstriji *Kralja Leara* igrali v prirejeni različici s srečnim koncem.¹¹³

Bayard je leta 1828 zaslovel z igro o kraljici Kristini, na ljubljanskem odru pa so jo v začetku leta 1836 odigrali dvakrat, in sicer v priredbi Karla Gottfrieda Winklerja (*Die Königin von sechzehn Jahren oder Christinens Liebe und Entsagung*), ki pa ne navaja izvirnega avtorja. Leta 1642 je švedska kraljica dopolnila šestnajst let in minister jo opozarja na njeno dolžnost do kraljevine, saj si bo morala poiskati moža. Minister želi svojo nečakinjo Emo poročiti z vplivnim aristokratom, a sama ljubi kraljičinega stotnika Friderika. Ker mladi častnik, ki mu je zelo naklonjena tudi kraljica, moti ministre načrte, ga hoče ta poslati v vojno. Kristina pa bi se morala poročiti z danskim princem, da bi med državama zavladal mir. Globoko strta prebira Vergilovo *Eneido*, v kateri je pozorna na naslednji verz: *At regina gravi iamdudum saucia cura vulnus alit venis*. Ker je tudi sama ranjena z ljubezensko muko, v svojih žilah pa hrani rano, se isti s kartažansko kraljico Didono. Na koncu Kristina dovoli poroko Eme in Friderika, ki ga kot poslanika pošlje na Dansko, sama pa sporoči, da ne bo sprejela snubcev in da bo Švedski vladala sama, očetovo žezlo bo torej ostalo nedeljeno.

Omeniti velja še dve zgodovinski drami, ki so ju uprizorili februarja 1836, a sta bili zaradi posegov cenzure verjetno zelo okrnjeni. V tridesetih letih 19. stoletja namreč ni bilo preprosto uprizarjati Schillerjevega *Wilhelma Tella*. Ko so le devet let poprej v Hofburgtheatru *Tella* želeli postaviti na oder, je imela cenzura velike pomisleke, a je slednjič cesar dovolil precej okleščeno predstavo. V t. i. avstrijski verziji velja Tell za hujskača, Geßlerjeva oblast pa je legitimna.¹¹⁴ Kot je znano, Schiller opisuje švicarsko vstajo zoper dinastijo Habsburg v 14. stoletju in omenja uboj kralja Albrehta. Za cenzuro so bili precej moteči vzkliki zoper Habsburžane.

Posebno odkritje je uprizoritev Hugojeve prozne drame *Angelo, tyran de Padoue* (*Angelo, padovanski tiran*), saj so – po doslej znanih podatkih – tega francoskega pisatelja v ljubljanskem tisku prvič omenjali šele tri leta pozneje.¹¹⁵ Predvsem pa nas mora presenetiti, da je bila praizvedba *Angela* v pariškem Théâtre-Français 28. aprila 1835,¹¹⁶ torej manj kot deset mesecev pred ljubljansko (18. februar 1836). Prvi nemški prevodi so bili sicer leta 1836 že na tržišču, a je vprašanje, če so bili dostopni ljubljanskemu intendantu. Leta 1549 Padovi kot podesta vlada Angelo, ki je poročen s

¹¹² Shakespeare, *Kralj Lear*, str. 608.

¹¹³ Bachleitner, *Die literarische Zensur*, str. 251.

¹¹⁴ Bachleitner, *Die literarische Zensur*, str. 250.

¹¹⁵ Smolej, *Slovenska recepcija*, str. 111.

¹¹⁶ Thierry in Méléze, *Notices et notes*, str. 1893–1894.

Katarino, a ljubimka z igralko Tizbo. Ta je zaljubljena v Rudolfa, ki pa pravzaprav ljubi Katarino. Vmes se vplete še Homodei, ki je vohun beneškega Sveta deseterice in se hoče maščevati Katarini, ker ga je nekoč zavrnila. Ko Angelo izve, da ima njegova žena ljubimca, jo obsodi na smrt. Rešila bi se lahko le, če bi izdala njegovo ime. Dunajska cenzura je v tem romantičnem besedilu videla predvsem nizanje okrutnosti, problematičen pa je bil tudi zaupnik vladajoče *signorie*, ki je zlorabil zaupanje.¹¹⁷

Če je Dunaj v 19. stoletju veljal za pomembno gledališko mesto, to ni bilo zaradi umetniško dovršene igre v Hofburgtheatru, marveč predvsem zaradi ljudskega in predmestnega teatra.¹¹⁸ Glavni predstavnik tega gledališča je bil Johann Nestroy. Ljubljanskemu občinstvu se je najprej predstavil že novembra 1835 z uprizoritvijo čarobne igre s petjem o družinah Kneftra, Šivanka in Lim (*Die Familien Knieriem, Zwirn und Leim*), nato pa še januarja 1836 s »čarobno burko« (*Zauberposse*) *Der böse Geist Lumpacivagabundus oder Das liederliche Kleeblatt* (*Hudobni duh Lumpacivagabund ali Zanična triperesna deteljica*), v kateri nastopajo isti liki in s katero je Nestroy zaslovel. *Lumpacivagabunda* so v Ljubljani igrali že v prejšnjih sezonah,¹¹⁹ sicer pa je burka nastala v fazi, ko je dramatik sicer že opuščal čarobni aparat, ni pa se še povsem odpovedal shemi didaktične »igre poboljšanja« (*Besserungstück*), v kateri nadnaravne sile usmerjajo zablodele na pravo pot.¹²⁰ Fortuna je prepričana o svoji moči in je pripravljena dovoliti poroko svoje hčerke le, če ji Amoroza dokaže, da lahko trije smrtniki dvakrat zavržejo srečo. Trije brezposelni, mizar Leim, krojač Zwirn in čevljar Knieriem, na loteriji zadenejo visoko vsoto. Medtem ko se Leim srečno poroči in denar investira, ga frivolni Zwirn zapravi v visoki družbi, pa tudi Knieriem (vloga, ki jo je Nestroy igral skoraj tri desetletja) ostaja pijanček. Čeprav jima Leim ponudi pomoč, se odločita za brezdelno boemsko življenje. Ker sta dvakrat zavrgla srečo, Fortuna izgubi stavo in dovoli poroko.

Februarja 1836 so na stanovskem odru nadaljevali z dunajsko predmestno dramatikom, saj so uprizorili še *Das Mädchen aus Feenwelt, oder Der Bauer als Millionär* (*Deklica iz vilinskega sveta ali Kmet kot milijonar*), ki je praizvedbo doživela deset let poprej v dunajskem gledališču Theater in der Leopoldstadt, kjer je Ferdinand Raimund (1790–1836) deloval kot igralec in režiser. Raimund je igro zasnoval kot »romantično čarobno pravljico s petjem« (*romantisches Zauber Märchen mit Gesang*). Čarobna pravljica je sicer izvirala iz duha razkošnega baročnega gledališča, a ni nikoli izgubila neposredne povezave z ljudstvom, saj je veljala za tipično dunajsko lokalno igro.¹²¹ Raimundova pravljica prikazuje vmesno kraljestvo med človeško in božjo sfero. Ker ni prikazovala realnih oseb, ni bila podvržena cenzuri, hkrati pa je lahko na diskreten način občinstvu marsikaj sporočila. Sicer pa se v Raimundovem vilinskem svetu družijo in zabavajo kot v meščanskem.¹²² V veliki vilinski dvorani, ki je osvetljena z magičnimi lučmi najrazličnejših barv, vila Lakrimosa, obkrožena s čarodeji in vilami, razloži, da je pred leti želela poročiti svojo hčerko s sinom vilinske kraljice, kar pa je ta ostro zavrnila in zapovedala, da se bo morala Lottchen še pred svojim osemnajstim letom poročiti z revnim kmetom. Lakrimosa, ki je izgubila vso moč, je hčerkinjo vzgojo prepustila kmetu Fortunatu Wurzlu. Ker pa se Lakrimosa ni želela poročiti z Zavistjo, se je ta »knez žolča« maščeval, tako da je kmet našel zaklad in se preselil v mesto, kjer zdaj živi na veliki

¹¹⁷ Bachleitner, *Die literarische Zensur*, str. 252.

¹¹⁸ Zentner, Nachwort, str. 79.

¹¹⁹ Gl. seznam predstav v tej monografiji (Motnik in Žigon).

¹²⁰ Bobinac, *Austrijski kazališni klasici*, str. 117.

¹²¹ Zentner, Nachwort, str. 79.

¹²² Müller, *Das Volksstück*, str. 20–22.

nogi. Od Lottchen pa pričakuje, da se bo poročila z bogatašem, čeprav sama ljubi revnega ribiča. Če se do polnoči naslednjega dne ne bo poročila z revežem, bo za mater za vselej izgubljena. Ko Wurzel načene svojo posvojenko, ga obiščeta Mladost in Visoka starost. Ker prekolne Zavist, ki mu je dala bogastvo, je Wurzel spet pahnen v revščino. Ta lik pooseblja dunajske novopečene bogataše, ki so hitro obogateli, a bogastvo še hitreje izgubili, kar je Raimund večkrat videl kot otrok predmestja Mariahilf.¹²³ Vmes s pomočjo Sovraštva, mlečnega brata Zavisti, obogati še ribič. Ko se še ta odpove bogastvu, se lahko Lottchen poroči z revežem, kar pomeni, da so izpolnjene vse kraljičine zahteve.

Marca 1836 so uprizorili Raimundovo »romantično-komično izvirno čarobno igro« (romantisch-komisches Original-Zauberspiel) *Der Alpenkönig und der Menschenfeind* (*Alpski kralj in ljudomrznež*). V nasprotju z *Deklico iz vilinskega sveta* je to delo samo čarobna igra, ne več pravljica. Astragalus, alpski kralj, mora prepričati Rappelkopfa, da so njegovi ljudomrzni pogledi na svet povsem napačni. Ko Rappelkopf s pomočjo alpskega kralja prevzame podobo svojega svaka Silberkerna, spozna, da ga žena še vedno ljubi in da mu je tudi hčerka, ki ji ni dovolil poroke z mladim slikarjem, še vedno vdana. Pravo razsvetljenje pa doživi, ko se pojavi Astragalus v Rappelkopfovi podobi, saj mora zdaj sam v svakovi podobi braniti svojo družino pred drugim v njegovi podobi. Na koncu se družina pod pokroviteljstvom alpskega kralja spravi, Rappelkopf pa razglasi, da se bo kot ljudomrznik upokojil.

Na koncu se je torej vse srečno izteklo, kot se je iztekla tudi sezona 1835/36, čeprav s hudimi finančnimi zagatami. Ker namreč impresarij Zwoneczek »zaradi neplačanih honorarjev z igralci ni bil v najboljših odnosih, so mu ti odrekli poslušnost«, tako da sredi marca 1836 dober teden dni sploh ni bilo predstav (36/43). Zadnja predstava je bila izvedena konec marca. In četudi je Franz napovedal, da bodo uprizorili Auberjevo opero *Mutavka iz Porticija* (36/56), so na oder verjetno postavili Bellinijevo *Norma*, o čemer priča ohranjen gledališki lepak za 26. marec 1836.

SKLEP

Ohranjena pisma Franca Franza so za gledališko zgodovino na Slovenskem pomembno in dragoceno gradivo, saj v primerih, ko drugih virov nimamo, omogočajo rekonstrukcijo dramske produkcije v Ljubljani v tridesetih letih 19. stoletja. A dejstvo je, da tako poročila kot pisma, ki jih je Franz skoraj celih osem let tako rekoč dnevno pošiljal baronu Erbergu, redko presežejo okvire suhoparnega nizanja podatkov, saj avtor ne podaja vrednostnih sodb, subjektivnih pogledov na dogajanje ali kritičnih opažanj. Iz ohranjene korespondence je mogoče razbrati, da je bil Franz razgledan in izobražen človek, ki se je navduševal nad gledališčem in se na odrskih deskah pojavil tudi kot igralec. V poročilih in pismih Erbergu pogosto uporablja zahtevne besedne zveze, idiome in številne tujke, predvsem sposojenke iz latinščine, njegov jezik pa odseva jezikovno stvarnost tistega časa. V jezikovnem smislu je zanimivo, da v vsej obsežni korespondenci ne naletimo niti na eno samo slovensko besedo ali na morebiten vpliv slovenščine na uporabljene nemške formulacije, prav tako pa Franza ne zanimajo »slovenski kulturni ustvarjalci in izobraženci, ki se v tridesetih letih 19. stoletja že odmevno oglašajo prav v mestu, iz katerega poroča«,¹²⁴ in ki so svoje poglede

¹²³ Zentner, Nachwort, str. 82.

¹²⁴ Vodopivec, Prispevek, str. 86.

na gledališko umetnost nedvomno ostrili tudi z obiskovanjem nemških predstav na stanovskem odru. Predvsem v prvih letih poročanja baronu Erbergu je Franz zelo natančno podajal vsebine, povezane z gledališčem, pristno predstavil gledališko življenje in težave gledališčnikov v obravnavanem času, povzemal vsebine predstav in ocenjeval nastope posameznih igralcev. Po letu 1833 je daljših ekskurzov, namenjenih gledališču, mnogo manj, Franz se je omejil na pošiljanje tedenskega gledališkega sporeda in sem ter tja priobčil kakšno misel o dogajanju na odru, bolj ali manj vezano na odpovedi posameznih napovedanih predstav ter prihode ali odhode gledališčnikov v mesto, ali omenil posamezna nesoglasja, ki so bila navadno povezana z višino honorarjev. To kaže, da je gledališče mnogo bolj zanimalo Franza kot barona Erberga, ki so mu bile ljubše podrobnosti o dogajanju v ljubljanski Kazini, manj pa ga je zanimalo gledališko zakulisje ali poglobljeni opisi in kritike predstav.

V prispevku je posebej predstavljena dramska produkcija v sezoni 1835/36, česar zaradi nepoznavanja gradiva literarna zgodovina doslej ni mogla obravnavati. Analiza iger v sezoni 1835/1836 je pokazala, da jih skoraj tretjina črpa snov iz zgodovine, največkrat iz italijanske ali nemške. Petina so ljubezenske komedije, šestina pa predelave francoskih dram. Le desetina je povezana z igrami dunajskega predmestnega teatra, podoben delež imajo meščanske slike in žaloigre. Opazen je tudi delež avtoric. Sklenemo lahko, da je bil repertoar omenjene sezone izredno obsežen, ambiciozen, zahteven in dokaj raznolik. Pomenil je stičišče starejših dram 18. stoletja, romantičnih zgodovinskih iger ter novih francoskih melodram, ki bodo obvladovale gledališče 19. stoletja. Škoda pa je, da tako bogat repertoar že v tridesetih letih 19. stoletja med slovenskimi literati ni okrepil prizadevanj za lastno dramsko ustvarjalnost.

Financiranje

Prispevek je nastal v okviru raziskovalnega programa P6-0265 (Medkulturne literarnovedne študije) ter raziskovalnega projekta J7-2604 (Latinske in nemške kronike na Slovenskem), ki ju financira Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije (ARIS) iz državnega proračuna.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

SI AS – Arhiv Republike Slovenije

AS 13, Višja gledališka direkcija v Ljubljani

AS 730, Gospodstvo Dol

NMS – Narodni muzej Slovenije

Comedien-Zettel-Sammlung, sig. 13085 (II)

NUK – Narodna in univerzitetna knjižnica

Filharmonična družba: Koncertni list Filharmonične družbe v Ljubljani: Gesellschafts-Akademie (4. II. 1825).

ČASOPISNI IN DRUGI TISKANI VIRI

Außerordentliche Beilage zur Allgemeinen Zeitung, št. 468–469 z dne 23. 9. 1837.

Illyrisches Blatt, 1836.

Intelligenz-Blatt zur Laibacher Zeitung, 1833, 1834.

Philharmonische Gesellschaft in Laibach: Verzeichniß sämmtlicher wirklichen, und Ehren-Mitglieder der philharmonischen Gesellschaft in Laibach. Laibach. Gedruckt bei Joseph Sassenberg, 1828–1831.

Theater-Journal des ständischen Theaters zu Laibach für das Jahr 1833. Einem hohen gnädigen Adel, und den verehrungswürdigen Schauspielgönnern zum Abschiede ehrfurchtsvoll gewidmet vom Souffleur Schäber und Inspicienten Stelzer. Laibach. Gedruckt bei Joseph Blasnik 1833 (NMS, Radicseva gledališka mapa).

DRAMSKA BESEDILA

Albini, A. (= Meddlhammer, Albin, Johann, Baptist von): *Kunst und Natur*. Berlin, 1828.

Albini, A.: *Umetnost i narava*. Poslovenil Andrejčekov Jože. Ljubljana: Eger, 1871.

Bauernfeld, Eduard von: *Liebes-Protokoll. V: Gesammelte Schriften 1*. Wien: Braumüller, 1871.

Béraud, Antony: *Le fou*. Paris: Barba, 1829.

Blum, Carl: *Mirandolina*. Berlin: Enslin, 1844.

Castelli, Ignaz, Franz: *Die Waise aus Genf*. Nach dem Französischen des Victor Ducange. Augsburg, Leipzig: Jenisch & Stage, 1822.

Cuno, Heinrich: *Die Räuber auf Maria Culm oder die Kraft des Glaubens*. Wien: Wallishausen, 1835.

Deinhardstein, Johann Ludwig von: *Hans Sachs*. Wien: Armbruster, 1829.

Ducange, Victor: *Thérèse, ou l'orpheline de Genève*. Paris: Barba, 1820.

Ducange, Victor: *Trente ans ou La vie d'un joueur*. Paris: Didot, 1827.

Duval, Alexandre-Vincent: *Le Tasse*. Paris: Duverger, 1826.

Franul von Weissenthurn, Johanna: *Die Radikalkur*. Wien: Wallishausser, 1833.

Goldoni, Carlo: *Krčmarica*. Prevedla Silva Trdina. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1958.

Hell, Teodor (= Karl Gottfried Winkler): *Die Königin von sechzehn Jahren oder Christinens Liebe und Entsagung* (nach dem Französischen). Dresden, Leipzig: Arnold, 1831.

Holbein, Franz Ignaz von: *Das Turnier zu Kronstein oder Die drey Wahrzeichen*. Pest: Hartleben, 1820.

Hugo, Victor: *Angelo, le tyran de Padoue. Théâtre complet II*. Paris: Gallimard, 1964.

Kleist, Heinrich: *Katica iz Heilbrona ali preizkus z ognjem*. Prevedel Lado Kralj. *Gledališki list SNG Drama*. Sezona 2007/2008.

Klingemann, August: *Faust*. Wien: Leopold Grund, 1818.

Koch, Karl: *Die Vorleserin* (nach Bayard). Wien: Wallishausser, 1835.

Koch, Karl: *Testament einer armen Frau* (nach Ducange). Wien: Wallishausser, 1836.

Kratter, Franz: *Mädchen von Marienburg*. Wien: Jahn, 1795.

Meyer, Ludwig: *Das Irrenhaus zu Dijon oder der Wahnsinnige*. Nach dem Französischen des Béraud. Berlin: Kühlig, 1833.

Nestroy, Johann: *Der böse Geist Lumpazivagabundus oder Das liederliche Kleeblatt*. Stuttgart: Reclam, 1965.

Raimund, Ferdinand: *Das Mädchen aus Feenwelt oder Der Bauer als Millionär*. Stuttgart: Reclam, 1990.

Raimund, Ferdinand: *Der Alpenkönig und der Menschenfeind*. Stuttgart: Reclam, 1993.

Raupach, Ernst: *Der Stiefvater*. Nach Holberg. Hamburg: Hoffmann und Campe, 1833.

Raupach, Ernst: *Der Müller und sein Kind*. Hamburg: Hoffmann und Campe, 1835.

Schiller, Friedrich: *Razbojnikji*. Prevedel Fran Albrecht. Tipkopis.

- Schiller, Friedrich: *Spletke in ljubezen*. Prevedla Gitica Jakopin. Tipkopis, 1989.
- Shakespeare, William: *Kralj Lear*. Prevedel Matej Bor. V: *Zbrane gledališke igre 3*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1978.
- Töpfer, Carl: *Die Einfalt vom Lande*. Berlin: Duncker und Humblot, 1839.
- Töpfer, Carl: *Ein Tag vor Weibnacht*. Berlin: Duncker und Humblot, 1843.
- Zedlitz, Joseph Christian Freiherr von: *Kerker und Krone*. V: *Dramatische Werke II*. Stuttgart: Cotta, 1860.
- Ziegler, Friederich Wilhelm: *Partey-Wuth, oder die Kraft des Glaubens*. Wien: Rehm, 1817.
- Zschokke, Heinrich: *Abällino*. Frankfurt, Leipzig, 1807.

LITERATURA

- Bachleitner, Norbert: *Die literarische Zensur in Österreich von 1751 bis 1848*. Wien, Köln, Weimar: Böhlau Verlag, 2017.
- Bachleitner, Norbert: Heinrich Börnstein als Übersetzer und Vermittler französischer Lustspiele. *Übersetzen im Vormärz* (ur. Bernd Kortländer in Hans T. Siepe). Bielefeld: Aisthesis-Verlag, 2008, str. 27–45.
- Batušić, Nikola: *Geschichte des deutschsprachigen Theaters in Kroatien* (ur. Elisabeth Großegger und Gertraud Marinelli-König). Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2017.
- Birk, Matjaž »[...] es flogen Äpfel, Eier und andere Gegenstände [...] auf die Bühne«. Zu einigen Merkmalen der Nestroy-Rezeption in einer südslawisch-österreichischen Provinz im Vormärz und darüber hinaus. *Nestroyana* 24, 2004, št. 3, str. 185–194.
- Birk, Matjaž: Die deutsche Bühne in Ljubljana (Laibach) im Spiegel der vormärzlichen Wiener Literaturpublizistik. *Sprachkunst* 33, 2002, št. 1, str. 11–22.
- Birk, Matjaž: Die deutschsprachige Dramenproduktion am Ständischen Theater Ljubljana (Laibach) im Vormärz. *Sprachkunst* 30, 1999, št. 2, str. 213–226.
- Bobinac, Marijan: *Austrijski kazališni klasici*. Zagreb: Leykam international, 2020.
- Budkovič, Cvetko: *Razvoj glasbenega šolstva na Slovenskem I: od začetka 19. stoletja do nastanka konservatorija*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1992.
- Budna Kodrič, Nataša (ur.): *Korespondenca Jožefine in Fidelija Terpinc (1825–1858)*. Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 2018 (Viri, 41).
- Burgtheater 1776–1976*. Aufführungen und Besetzungen von zweihundert Jahren. 1. Bd. Wien: Ueberreuter, 1977.
- Čop, Matija: *Pisma I* (ur. Anton Slodnjak, uvod in opombe napisal Janko Kos). Ljubljana: SAZU, 1986.
- Deželak Trojar, Monika: Zametki in razcvet duhovne dramatike v zgodnjem novem veku na Slovenskem. *Jezik in slovnstvo* 67, 2022, št. 1–2, str. 151–181.
- Dietrich, Oskar: *Die deutschen Tassodramen vor und nach Goethe's Torquato Tasso*. Wien: Univ. Dissertation, 1912.
- Dimitz, August: 100 Jahre der Laibacher Bühne. *Blätter aus Krain* 9, 1865, št. 17, 29. 4., str. 66–67; št. 18, 6. 5., str. 70–72; št. 19, 13. 5., str. 74–75.
- Filipič, Lojze: Zgodba o teatrskem arhivskem molju. *Novi svet*, 1952, št. 3, str. 280–288.
- Goethe, Johann Wolfgang: *Herman in Doroteja*. Prevedel Branko Žužek. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1966.
- Guthke, Karl S.: *Das deutsche bürgerliche Trauerspiel*. Stuttgart: Metzler, 1976.
- Hacks, Peter: *Das Theater des Biedermeier (1815–1840)*. Berlin: Aurora Verlag, 2011.
- Harrandt, Andrea in Fastl, Christian: Glöggel (Glökl, Glöckl, Glökel, Klöckl), Familie. *Oesterreichisches Musiklexikon online* (ur. Barbara Boisits). https://www.musiklexikon.ac.at/ml/musik_G/Gloeggel_Familie.xml (dostop 27. 2. 2023).
- Kidrič, France: *Prešeren: 1800–1838. Življenje pesnika in pesmi*. Ljubljana: Tiskovna zadruga, 1938.

- Korff, August, Hermann: *Geist der Goethezeit. Versuch einer ideellen Entwicklung der klassisch-romantischen Literaturgeschichte: Sturm und Drang*. 1. Teil. Leipzig: Weber, 1923.
- Korytko, Emil: *Korespondenca z družino (1836–1838). II. knjiga: Prevod*. Ljubljana: SAZU, 1983.
- Krauße, Erika: Der Brief als wissenschaftshistorische Quelle. *Der Brief als wissenschaftshistorische Quelle* (ur. Erika Krauße). Berlin: VWB-Verlag für Wissenschaft und Bildung 2005, str. 1–28.
- Kuret, Primož in Weiss, Jernej: Glasbeno dogajanje v času ljubljanskega kongresa. *Kongres po kongresu: ob dvestoletnici ljubljanskega kongresa* (ur. Gregor Antoličič). Ljubljana: Slovenska matica, ZRC SAZU, str. 91–106.
- L[aurant], J[ae]n: Theater-Bericht. *Illyrisches Blatt*, št. 40, 1. 10. 1836, str. 160.
- Ludvik, Dušan: *Nemško gledališče v Ljubljani do leta 1790* (doktorska disertacija). Ljubljana: Filozofska fakulteta, 1957.
- Ludvik, Dušan: O Stanovskem gledališču v Ljubljani. *Jezik in slovstvo* 3, 1957, št. 3, str. 139–140.
- Ludvik, Dušan: Zveze med stanovskim gledališčem v Ljubljani in predmestnimi odri na Dunaju v l. 1790–1848. *Dokumenti slovenskega gledališkega muzeja* 2, 1966, št. 8–9, str. 231–238.
- Mähly, Jacob Achilles: Clauren, Heinrich. *Allgemeine Deutsche Biographie*, zv. 4, 1876, str. 281–282. <https://www.deutsche-biographie.de/pnd118521101.html#adbcontent> (dostop 12. 1. 2023).
- Minzloff, Rudolf: *Pierre le Grand dans la littérature étrangère*. St. Petersburg: Glasounow, 1872.
- Moravec, Dušan: *Temelji slovenske teatrologije*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1990.
- Motnik, Marko: Eine Stadtchronik oder ein Ego-Dokument? Die Schilderungen des Musiklebens im Ljubljana der 1830er Jahre in den Berichten von Franz Franz. *Studien zur Musikwissenschaft, Beihefte der Denkmäler der Tonkunst in Österreich* 62, 2024, str. 25–48.
- Müller, Gerd: *Das Volksstück von Raimund bis Kroetz. Die Gattung in Einzelanalysen*. München: Olenbourg Verlag, 1979.
- Pavičič, Mladen in Smolej, Tone: Zgodnji komparativist Meltzl in jubilat Grün. *Anton Aleksander grof Auersperg – Anastazij Grün* (ur. Mira Miladinovič Zalaznik in Stane Granda). Ljubljana: Nova revija, 2009, str. 117–140.
- Pavis, Patrice: *Gledališki slovar*. Ljubljana: Mestno gledališče ljubljansko, 1997.
- Pipp, Lojze: Razvoj števila prebivalstva Ljubljane in bivše vojvodine Kranjske. *Kronika slovenskih mest* 2, 1935, št. 1, str. 66–72.
- Praz, Mario: *Agonija romanticizma*. Beograd: Nolit, 1974.
- Radics, Peter von: *Der verirrte Soldat oder Des Glücks-Probierstein. Ein deutsches Drama des XVII. Jahrhunderts aus einer Handschrift der k. k. Studienbibliothek in Laibach* (ur. Peter von Radics). Agram: Commissions-Verlag der Suppan'schen Buchhandlung, 1865.
- Radics, Peter von: *Die Entwicklung des deutschen Bühnenwesens in Laibach*. Laibach: Selbstverlag, 1912.
- Scharmitzer, Dietmar: *Anastasius Grün (1806–1876). Leben und Werk*. Wien, Köln, Weimar: Böhlau, 2010.
- Sivec, Jože: *Opera na ljubljanskih odrih od klasicizma do 20. stoletja. Izbrana poglavja* (ur. Metoda Kokole in Klemen Grabnar). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2010.
- Sivec, Jože: *Opera v Stanovskem gledališču v Ljubljani od leta 1790 do 1861*. Ljubljana: Slovenska matica, 1971.
- Slodnjak, Anton: Prešeren, France (1800–1849). *Slovenska biografija*. Ljubljana: SAZU, ZRC SAZU, 2013. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi463215/#slovenski-biografski-leksikon> (dostop 1. 3. 2023).
- Smolej, Tone in Žigon, Tanja: Kotzebues komische dramatische Formen auf der Ständischen Bühne in Laibach von 1830 bis 1840. *Acta Neophilologica* 56, 2023, št. 1–2, str. 303–323.
- Smolej, Tone in Žigon, Tanja: Stanovsko gledališče v Ljubljani v sezoni 1838/39: Od Carla Meisla do Friedricha Halma. *Jezik in slovstvo* 69, 2024, št. 1–2, str. 86–103.

- Smolej, Tone: *Slovenska recepcija francoske književnosti od klasicizma do simbolizma*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2020.
- Škerlj, Stanko: *Italijansko gledališče v Ljubljani v preteklih stoletjih = Il teatro italiano a Ljubljana nei secoli passati*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1973.
- Šmid, Walter: Aus Alt Laibach. *Carniola: Mitteilungen des Musealvereins für Krain* 2, 1909, št. 3–4, str. 143–153.
- Šrmpf, Urban: *Vloga prevajalca v razsvetljenstvu in prevodno vzpostavljanje književnih zvrsti* (doktorska disertacija). Ljubljana: Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, 2018.
- Thierry, J. J. in Méléze, Josette: Notices et notes. *Victor Hugo. Théâtre complet II*. Paris: Gallimard, 1964, str. 1823–1926.
- Troyat, Henri: *Peter Veliki*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1981.
- Trstenjak, Anton: *Slovensko gledališče. Zgodovina gledaliških predstav in dramatične književnosti slovenske*. Ljubljana: Dramatično društvo, 1892.
- Ulrich, Paul S.: A Preliminary Bibliography of German-Language Theatre Almanacs, Yearbooks, Calendars and Journals of the 18th and 19th Centuries. *Maske und Kothurn* 35, 1994, št. 4, str. 3–141.
- Ulrich, Paul S.: Abonnement Suspendu der Unterirdischen Gedächtnisstützen. *Souffleur-Journale und -Almanache, Quellen der deutschen Theatergeschichte des 18. und 19. Jahrhunderts. Aktuelle Tendenzen der Theatergeschichte* (ur. Miriam Göbel). Berlin: Gesellschaft für Theatergeschichte, 1997, str. 83–101.
- Ulrich, Paul S.: *Deutschsprachige Theater-Journale/German-Language Theater Journals (1772–1918). Bibliographie/Bibliography*. Wien: Hollitzer Verlag, 2022.
- Ulrich, Paul S.: Eine statistische Untersuchung des Repertoires deutschsprachiger Theater im Vormärz in Agram, Arad, Fünfkirchen, Hermannstadt, Laibach, Ödenburg und Temesvár. *Deutsche Sprache und Kultur im Banat: Studien zur Geschichte, Presse, Literatur und Theater, sprachlichen Verhältnissen, Wissenschafts-, Kultur- und Buchgeschichte, Kulturkontakten und Identitäten* (ur. Wynfrid Kriegleder, Andrea Seidler in Josef Tancer). Bremen: edition lumiere, 2015, str. 105–133.
- Ulrich, Paul S.: Pankratius Brüllers Vermächtnis. Der Souffleur und seine Theateralmanache und -journale. *Jahrbuch der Rückert-Gesellschaft* 13, 2001, str. 157–181.
- Ulrich, Paul S.: The 19th Century Souffleur-Journal in Brünn. Example of a Tradition Largely Ignored in Theatre Research. *Deutsches Theater im Ausland vom 17. zum 20. Jahrhundert. Interkulturelle Beziehungen in Geschichte und Gegenwart* (ur. Horst Fassel, Paul S. Ulrich in Otto G. Schindler). Berlin: LIT-Verlag, 2007, str. 123–145.
- Uršič, Milena (ur.): *Jožef Kalasanc Erberg in njegov poskus osnutka za literarno zgodovino Kranjske = Joseph Kalasanc Erberg et son essai d'une esquisse faite pour une histoire littéraire de la Carniole*. Ljubljana: SAZU, 1975.
- Vidmar, Luka: Prevajanje posvetne dramatike v razsvetljenstvu. *Zgodovina slovenskega literarnega prevoda I: pregled zgodovinskega razvoja* (ur. Nike K. Pokorn idr.). Ljubljana: Založba Univerze v Ljubljani in Cankarjeva založba, 2023, str. 171–186.
- Vodopivec, Peter: Prispevek k zgodovini mentalitete na Slovenskem v času biedermaierja. *A polgari világ a pannon térségben 1830 és 1867 között / Die bürgerliche Welt im pannonischen Raum zwischen 1830 und 1867 / Meščanski svet na panonskem območju med 1830 in 1867. Nemzetközi Kultúrtörténeti Szimpozion Mogerdorf 1990: Kőszeg*. Szombathely, Zsámboki Árpád Titkársávezető, 1994, str. 79–89.
- Voss, Egon: Die Meistersinger von Nürnberg. *Pipers Enzyklopädie des Musiktheaters* 6 (ur. Carl Dahlhaus). München: Piper Verlag, 1997, str. 582–590.
- Vošnjak, Josip: *Spomini* (ur. Vasilij Melik). Ljubljana: Slovenska matica, 1982.
- Wagener, Sybil: *Kleist für Eilige*. Berlin: Aufbau Taschenbuch Verlag, 2003.

- Wilpert, Gero von, 1998: Töpfer, Carl. *Goethe-Lexicon* (ur. Gero von Wilpert). Stuttgart: Kröner, 1998, str. 1077.
- Wilpert, Gero von: Hermann und Dorothea. *Goethe-Lexicon* (ur. Gero von Wilpert). Stuttgart: Kröner, 1998, str. 467–469.
- Wilpert, Gero von: Klingemann, Ernst, August. *Goethe-Lexicon* (ur. Gero von Wilpert). Stuttgart: Kröner, 1998, str. 568.
- Wurzbach, Constantin von: Börnstein, Heinrich. *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*, 22. Bd. Wien: Verlag der typografisch-literarisch-artistischen Anstalt (L. C. Zamarski, C. Dittmarsch & Comp.), 1870, str. 487.
- Wurzbach, Constantin von: Braun, Ritter von Braunthal, Karl Johann. *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*, 2. Bd. Wien: Verlag der typografisch-literarisch-artistischen Anstalt (L. C. Zamarski, C. Dittmarsch & Comp.), 1857, str. 121–123.
- Zentner, Wilhelm: Nachwort. V: Raimund, Ferdinand. *Das Mädchen aus Feenwelt oder Der Bauer als Millionär*. Stuttgart: Reclam, 1990, str. 79–84.
- Železnik, Sara: Solisti na koncertih Filharmonične družbe do leta 1872. *Muzikološki zbornik* 49, 2013, št. 1, str. 25–55.
- Žigon, Tanja: Souffleure sind die große Feder in [jeglicher] Theateruhr: wie sich Souffleure, Zettelträger, Requisitoure und Billeure in der Laibacher Theaterlandschaft ihren Platz sicherten und das Publikum eroberten. *Provinz als Denk- und Lebensform: der Donau-Karpatenraum im langen 19. Jahrhundert* (ur. Harald Heppner in Mira Miladinović Zalaznik). Frankfurt am Main: P. Lang, 2015, str. 229–247.

THE ESTATES THEATRE IN LJUBLJANA AS FEATURED IN FRANZ
FRANZ'S LETTERS AND REPORTS TO BARON ERBERG

The history of German-language theatre in Slovenia, unlike that of its Slovenian counterpart, has not been subject to a comprehensive study to date, which makes this article one of the first to position Ljubljana's Estates Theatre in Slovenian cultural history. Drawing on letters and reports that Franz Franz wrote to Baron Josef Kalasanz von Erberg, the discussion offers an insight into theatre events that took place in the city during the 1830s, when the Estates Theatre was still the only establishment of its kind in Ljubljana, frequented by both German and Slovenian theatre lovers for as long as there was still no separation of the two ethnic groups in the city. Although the Estates Theatre staged both theatre and opera performances, the article focuses on drama production.

In the first part, the article presents the theatre's impresarios, who were responsible for the repertoire and its implementation, and shrewdly navigated financial challenges to maintain the institution in sound financial condition. Then, drawing from the archival material reviewed, it presents Franz's enthusiasm for drama, explaining that he was not only a regular visitor to the Estates Theatre, but that he also tried acting himself, and that he even translated and adapted a play for the town stage. Franz diligently and regularly supplied Erberg with the theatre program, and he wrote to him about its troupe, the quality of acting, and the number of viewers as well as occasionally about extraordinary events that punctuated the life of the theatre. His reports therefore significantly flesh out the character of the theatre and theatrical life in Ljubljana during the Biedermeier period.

In its second part, the article thoroughly presents a case study of the theatre's 1835/36 season, during which the impresario Franz Anton Zwoneczek performed not only eight operas but also as many as sixty plays. Even though it is impossible today to judge the quality of the works performed, it can nonetheless be established that the repertoire was a mixture of earlier eighteenth-century works and more recent plays from the nineteenth century. In addition to German classics, the productions most often staged were Biedermeier-style works discussing the social conflict related to the excessively low social status of a bride or groom. As may be gathered from the reconstructed theatre program and Franz's reports, the audience also enjoyed German versions of French melodramas, in which the suffering heroine was rewarded for her virtuousness, and the theatre likewise attracted large audiences with historical plays and their on-stage recreations of Renaissance Italy, Puritan England, or the court of Russian Emperor Peter the Great. These occasionally also met with censorship, such as Friedrich Schiller's *William Tell* (Germ. *Wilhelm Tell*) for its anti-Habsburg note or Victor Hugo's *Angelo* for its anti-nobility stance. The Estates Theatre in Ljubljana also staged the plays of the *Volkstheater* in Vienna, especially Ferdinand Raimund's magic plays, and Johann Nestroy's popular *Lumpacivagabundus*.

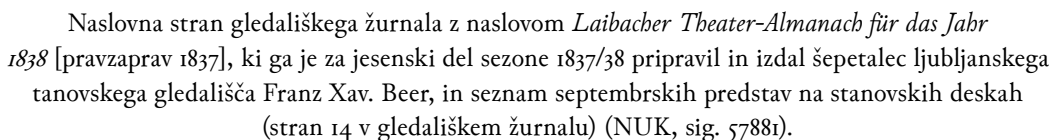
The repertoire of the Estates Theatre in Ljubljana was extremely rich and diverse, and as such completely on a par with the programs of other theatres across the monarchy. However, because it also attracted Slovenian intellectuals, it is lamentable that the assorted theatre production on Ljubljana's German stage did not offer Slovenian playwrights an opportunity to present their own stage productions as early as the 1830s.

PREGLED REPERTOARJA STANOVskega GLEDALIŠČA V LJUBLJANI OD SEZONE 1833/34 DO SEZONE 1839/40

Pisma Franca Franza baronu Erbergu (1832–1840) so zaradi številnih poročil o predstavah na stanovskem odru dobro izhodišče za raziskovanje zgodovine gledališča v Ljubljani. Čeprav je na prvi pogled videti, da je na osnovi pisem mogoče dokaj natančno rekonstruirati repertoar, se kmalu izkaže, da Franzeva poročila ne zadostujejo za verodostojno in popolno sliko sporeda ljubljanskega odra v tridesetih letih 19. stoletja. Razloga sta dva. Prvi je ta, da Franz v svojih poročilih ni dosleden. Medtem ko prva leta baronu Erbergu tedensko in dokaj natančno poroča o dramskih in opernih predstavah ter ga sproti obvešča o spremembah programa in odpadlih predstavah, se v drugi polovici tridesetih let njegov pristop spremeni. Franz tedenskega sporeda odtlej velikokrat ni več prepisal, temveč je pismom le priložil gledališki list s seznamom predstav. Prav tako je redkeje opozarjal na spremembe v tedenskem programu, do katerih je največkrat prihajalo zaradi nenadnih bolezni v ansamblu, ali pa se je celo zgodilo, da pevke, pevci, igralka in igralci zaradi prenizkih ali neplačanih honorarjev niso hoteli nastopiti. Drugi razlog je povezan z načinom navajanja del, saj je Franz praviloma zapisoval le skrajšane naslove in skoraj nikoli ni dodajal imen avtorjev ali gledaliških zvrsti. Tako se velikokrat zaplete že pri vprašanju, ali gre za dramo ali opero. Če torej želimo podati čim natančnejšo sliko dogajanja na stanovskih deskah, moramo seči tudi po drugih arhivskih virih in z njihovo pomočjo dopolniti seznam, ki ga ponujajo Franzeva pisma. Za rekonstrukcijo gledališkega repertoarja so Franzeva pisma Erbergu le osnovni skelet.

Izdelava natančnega pregleda repertoarja je potekala v več korakih. Avtorja sva repertoar, o katerem poroča Franz, najprej dopolnila na podlagi ohranjenih gledaliških žurnalov, tako imenovanih *Theaterjournalov*, kot jih bova imenovala v nadaljevanju. Gre za natisnjene letne preglede repertoarja, ki so jih ob koncu gledališke sezone ali za novo leto za svoje oboževalce in prijatelje gledališča uredili igralci sami ali pa tudi sicer bolj ali manj spregledani in »nevidni« člane gledališkega ansambla, največkrat šepetalci, občasno pa tudi inspicienti. Tudi raznašalci gledaliških lepakov, biljeterji in rekviziterji so zvestemu občinstvu in častilcem Talije svoje najboljše želje pogosto izrazili na posebnih natisnjenih lepakih.¹ V *Theaterjournalih* je bil poleg raznih gledaliških prigod, zgodb

¹ Šepetalci so lahko le redko spregovorili o svojem poklicu, stiskah in potrebah, zato so radi izkoristili priložnost, da se oglasijo in se predstavijo javnosti. Tako je že leta 1805 Johann Nepomuk Adolphy, verjetno šepetalec ljubljanskega Stanovskega gledališča, v svojem *Theaterjournalu* objavil pesem o častnem delu in plačilu šepetalcev (*Die Würde und der Lohn der Souffleure*), v kateri je potožil, da so šepetalci gonilna sila vsake gledališke predstave, a ko na koncu ploska tisoč rok, nihče ne pomisli nanje (*Laibacher Theater-Taschenbuch für das Jahr 1805*, str. 15; več o tem Žigon, *Souffleure*, str. 229–247; Kovács in Ulrich, *Die Souffleure im deutschsprachigen Theater*; Ulrich, *Eine statistische Untersuchung*, str. 105–125; Ulrich, *Deutschsprachige Theater-Journale*, za Ljubljano str. 270–280).

V drugem koraku sva avtorja seznam dopolnila s podatki iz ohranjenih gledaliških listov oziroma lepakov, ki jih je gledališka direkcija natisnila pred vsako predstavo ter tako ljubljansko občinstvo ob večerih vabila v gledališče. Najobsežnejšo in najpopolnejšo zbirko lepakov v tako imenovani zbirki *Comedien-Zettel-Sammlung* hrani Narodni muzej Slovenije (NMS). Za raziskavo so prišli v poštev gledališki listi od 1. septembra 1833 do 30. aprila 1837. Gradivo pokriva več desetletij pred začetkom Franzevih poročil, za leta od jesenske sezone 1837 dalje pa žal ni ohranjeno. Poleg navedb iz *Theaterjournalov* je zbirka *Comedien-Zettel-Sammlung* posebej dragocena, saj v njej skoraj ni manjkajočih listov, gradivo si sledi kronološko in je načeloma brez večjih časovnih vrzeli. Na lepakih natisnjeni podatki izčrpno poročajo o uprizorjenem delu. Iz njih izvemo, katere glasbene točke so zazvenele pred predstavo ali po njej oziroma med dejanji,² navedena je celotna igralska zasedba, občinstvo pa so lepaki obveščali tudi o tem, kdaj se predstava začne in (včasih tudi) kdaj je predviden konec. A najpomembneje je, da je v gledaliških listih natisnjen polni naslov predstave skupaj z žanrom, navedena pa sta tudi avtor besedila in skladatelj oziroma oba, ko gre npr. za burko s petjem. Prav tako je večinoma navedeno, ali gre za prevod ali priredbo po izvirniku v francoščini, redkeje v španščini, italijanščini ali katerem drugem jeziku. Takšni podatki po eni strani pomembno

² O glasbi med dejanji prim. Zupančič, *Between Acts*, str. 225–277.

Gledališki lepak, s katerim so v ponedeljek, 5. oktobra 1836, vabili na ogled Meyerbeerjeve operne predstave *Robert der Teufel* (NMS, *Comedien-Zettel-Sammlung*, sezona 1836/37, sig. 13085).

dopolnjujejo sliko o gledaliških predstavah, po drugi strani pa zaradi zopet novih nedoslednosti odpirajo nova vprašanja. Tako se v gledaliških listih pojavlja ime italijanskega pesnika, dramatika in libretista Carla Goldonija (1707–1793) kot avtorja izvirnih predlog, medtem ko je pri večini drugih avtorjev izvirnikov kot avtor izvedenega dela naveden le prevajalec oziroma prireditelj dela. V takih primerih se moramo zadovoljiti s preprostimi oznakami, kot npr. »prosto po francoskem izvirniku«, »prirejeno po« in podobno. V nekaterih primerih je izvirno avtorstvo (namenoma ali slučajno) povsem zakrito. Tak primer je predelava francoske igre *Le Fou* (Norec) Antonyja Bérauda (1791–1860) z naslovom *Das Irrenhaus zu Dijon oder der Wahnsinnige*, kar bi se v slovenščini glasilo *Dijonska norišnica ali Blazni*. Za nemški oder jo je priredil Ludwig Meyer,³ vendar so v Ljubljani očitno igrali predelavo avtorja Adalberta Prixa, ki jo je za ljubljanski oder dodatno priredil tedanji režiser Stanovskega gledališča Joseph Eichwald. Predstavo so uprizorili 1. novembra 1835, predloga za igro *Das Irrenhaus von Dijon, oder Wahnsinn und Verbrechen* (*Dijonska norišnica ali blaznost in zločin*)⁴ pa je bila skoraj zagotovo Béraudova drama, četudi sta v gledališkem listu kot avtorja navedena le Prix in Eichwald.

V rekonstruiranem repertoarju so torej vedno imenovani le avtorji in avtorice, ki jih navajajo gledališki listi, ne pa tudi imena avtorjev izvirnikov, saj bo to predmet nadaljnjih in bolj poglobljenih raziskav. V nekaj redkih primerih avtor prevoda oziroma priredbe ni naveden, temveč je zapisano le, da gre za priredbo po tem ali onem avtorju izvirnika. Tako sva npr. 18. februarja 1836, ko so na oder postavili dramo *Angelo* in dodali, da gre za »prosto priredbo po Victorju Hugoju«, kot avtorja

³ Gl. prispevek Tanje Žigon in Toneta Smoleja v tej monografiji.

⁴ Ker delo ni ohranjeno oziroma rokopisa ne poznamo, težko sodimo, za kakšno priredbo oziroma predelavo francoskega besedila je šlo. Morda se je avtor celo oddaljil od francoskega izvirnika.

navedla Hugoja. Podobno sva ravnala v vseh takšnih primerih, recimo pri Shakespearjevem *Hamletu*, uprizorjenem 14. februarja 1839, kjer na podlagi dostopnih virov sploh ni mogoče preveriti, kdo je delo prevedel oziroma priredil za ljubljanski stanovski oder. Prav tako nisva posebej označevala, ali gre za preproste prevode ali dejanske priredbe. Pri posameznem delu je torej vselej naveden avtor oziroma skladatelj, kot je naveden v gledališkem listu. Pri opernih delih so navedeni skladatelji, niso pa posebej omenjeni libretisti; pri uprizoritvah dramskih del z glasbenimi vložki pa v večini primerov nisva zapisala imena skladatelja spremljajoče glasbe, četudi sta scenska glasba in petje igrala pomembno vlogo pri posameznih predstavah in sta bila za ljubljansko publiko posebej privlačna. Ne glede na vse izpuste bi zanesljive podatke na podlagi gledaliških lepakov iz *Comedien-Zettel-Sammlung* lahko navajala le za čas, za katerega so lepaki ohranjeni, torej do konca sezone 1836/37.

V tretjem koraku sva rekonstruirala še predstave od sezone 1837/38 do sezone 1839/40. Seznam, ki sva ga najprej povzela po pismih Franca Franza in treh ohranjenih *Theaterjournalih*, je bilo treba dopolniti s podatki iz drugih virov. Tokrat sva si pomagala s fondom Višje gledališke direkcije v Ljubljani v Arhivu Slovenije (AS 13). Tu je ohranjena le peščica gledaliških listov za obravnavano obdobje, ki jih lahko preštejemo na prste ene roke.⁵ Oprla sva se še na popise dohodkov Stanovskega gledališča, ki so jih skrbno beležili za posamezne sezone (AS 13, TE 10, fasc. 15). Pri vsakem uprizorjenem delu so v računske knjige zapisali datum izvedbe, naslov, žanr in finančne dohodke gledališča. Avtorja posameznega dela so omenili le izjemoma. Ker podatkov ni mogoče preveriti in primerjati s podatki na gledaliških listih, je možno, da je pri katerem od navedenih del prišlo do netočnosti, prav tako pa pri nekaterih uprizoritvah sploh ni več mogoče z gotovostjo ugotoviti avtorstva. Na takšne negotovosti v seznamu uprizorjenih del opozarjajo vprašaji. V seznamu so navedene le operne in dramske predstave, nisva pa posebej navajala vmesnih točk. Namen slednjih je bil v gledališče privabiti čim več gledalcev. Takšni primeri so bili v sezoni 1838/39 nastopi artista Schwarzenberga (Franz 39/20 in 39/22), ki so mu rekli *Feuerkönig* (»ognjeni kralj«) – na odru je izvajal eksperimente z bengaličnim ognjem in nastopal skupaj z opico. V seznam niso vključene plesne in druge prireditve, ki so razmeroma pogosto potekale predvsem pod Funkovo in Glögglovo gledališko direkcijo, torej predvsem v zadnjih dveh sezonah obravnavanega obdobja.

Spodnja tabela predstavlja vire, na podlagi katerih sva rekonstruirala gledališki repertoar za obdobje, ki ga v pismih baronu Erbergu obravnava stotnik Franc Franz:

	jesenska sezona	zimska sezona
1833/1834	1. 9. 1833 do 31. 12. 1833 Pisma Franca Franza baronu Erbergu. <i>Theaterjournal</i> (1. sep. do 31. dec.). <i>Comedien-Zettel-Sammlung</i> (NMS).	1. 1. 1834 do 22. 3. 1834 Pisma Franca Franza baronu Erbergu. <i>Theaterjournal</i> (1. jan. do 22. mar.). <i>Comedien-Zettel-Sammlung</i> (NMS).
1834/1835	2. 9. 1834 do 30. 12. 1834 Pisma Franca Franza baronu Erbergu. <i>Comedien-Zettel-Sammlung</i> (NMS).	1. 1. 1835 do 2. 4. 1835 Pisma Franca Franza baronu Erbergu. <i>Comedien-Zettel-Sammlung</i> (NMS).

⁵ Gre za nekaj ohranjenih gledaliških lepakov, shranjenih v mapah, datiranih po letnicah (SI AS 13, TE 10, fasc. 17), in sicer za Raimundovo čarobno pravljico s petjem v treh delih *Der Verschwender* (17. 3. 1838), Kreutzerjevo opero *Das Nachtlager von Granada* (12. 1. 1839), Bauernfeldovo veseloigro *Der Zauberbrache* (6. 3. 1839), Donizettijevo opero *Belisar* (11. 12. 1839) in Bellinijevo opero *Norma* (11. 1. 1840).

1835/1836	22. 9. 1835 do 31. 12. 1835 Pisma Franca Franza baronu Erbergu. <i>Comedien-Zettel-Sammlung</i> (NMS).	1. 1. 1836 do 26. 3. 1836. Pisma Franca Franza baronu Erbergu. <i>Comedien-Zettel-Sammlung</i> (NMS).
1836/1837	20. 9. 1836 do 31. 12. 1836 Pisma Franca Franza baronu Erbergu. <i>Comedien-Zettel-Sammlung</i> (NMS).	1. 1. 1837 do 30. 4. 1837. Pisma Franca Franza baronu Erbergu. <i>Theaterjournal</i> (1. jan. do 30. apr.) <i>Comedien-Zettel-Sammlung</i> (NMS).
1837/1838	5. 9. 1837 do 31. 12. 1837 Pisma Franca Franza baronu Erbergu. <i>Theaterjournal</i> (5. sep. do 18. dec.). AS 13 (Višja gledališka direkcija v Ljubljani).	1. 1. 1838 do 7. 4. 1838. Pisma Franca Franza baronu Erbergu. AS 13 (Višja gledališka direkcija v Ljubljani).
1838/1839	17. 9. 1838⁶ do 30. 12. 1838 Pisma Franca Franza baronu Erbergu. <i>Theaterjournal</i> (17. sep. do 16. dec.). AS 13 (Višja gledališka direkcija v Ljubljani).	1. 1. 1839 do 23. 3. 1839. Pisma Franca Franza baronu Erbergu. <i>Theaterjournal</i> (18. dec. do 23. mar.) AS 13 (Višja gledališka direkcija v Ljubljani).
1839/1840	14. 9. 1839 do 31. 12. 1839 Pisma Franca Franza baronu Erbergu. AS 13 (Višja gledališka direkcija v Ljubljani).	1. 1. 1840 do 11. 4. 1840. Pisma Franca Franza baronu Erbergu. <i>Theaterjournal</i> (1. jan. do 11. apr.) AS 13 (Višja gledališka direkcija v Ljubljani).

Pri rekonstrukciji repertoarja se je pogosto izkazalo, da na isti dan različni viri navajajo različne predstave. Do razlik je prihajalo zaradi nenadnih odpovedi predstav, največkrat zaradi bolezni glavnega igralca ali igralka oziroma prvega pevca ali pevke, torej nekoga iz zasedbe, ki je bil nepogrešljiv in nenadomestljiv. Kadar je Franz v pismih posebej omenil preklic kake predstave (bolezen, neprimerna primadona itd.), kar je razmeroma dosledno počel le v prvih letih poročanja Erbergu, je v seznamu predstav zabeleženo, kaj je bilo napovedano in kaj dejansko izvedeno (npr. predstava 12. oktobra 1833 ali predstavi 6. in 8. januarja 1835; gl. pisma 33/63, 35/8 in 35/10). Če Franz ni izrecno omenil, da predstava odpade, in ni navedel nadomestne uprizoritve, je v seznamu za ta dan navedeno delo, ki ga je zabeležil Franz, a tudi delo, ki ga je zabeležil drug vir, bodisi *Theaterjournal*, lepak v *Comedien-Zettel-Sammlung* ali popis iz fonda Višja gledališka direkcija v Ljubljani (AS 13).⁷ Tako npr. za 8. marec 1834 *Theaterjournal* navaja, da so v Stanovskem gledališču uprizorili Rossinijevo komično opero *Seviljski brivec* (*Der Barbier von Sevilla*), Franz pa pravi (34/46), da naj bi bila na sporedu Boieldieujeva opera *Die weiße Frau* (*La dame blanche*; slov. *Bela gospa*). Na natisnjem lepaku je za ta dan pisalo, da so na oder postavili Cunovo veseloigro *Vetter Benjamin aus Polen* (*Bratranec Benjamin iz Poljske*). Ker je Franz v pismu 9. marca 1834, torej dan po predstavi, zapisal, da so »včeraj, v soboto, uprizorili *Seviljskega brivca*« (34/51), opera *Die weiße Frau* v seznamu zaradi ekonomičnosti in nepotrebne zmede ni imenovana. Sklepati smemo, da je bila najprej odpovedana Boieldieujeva operna predstava, ki naj bi jo nadomestila veseloigra, za

⁶ Prvo dramsko delo so uprizorili 20. septembra 1838, pred tem pa so sezono otvorili 17. septembra 1838 s tako imenovano *Glasbeno akademijo* (*Musikalische Akademie*).

⁷ Podatki se vselej nanašajo na SI AS 13, tehnična enota 10, fasc. 15.

Izsek z gledališkega lepaka z dne 11. januarja 1835, ko so v Stanovskem gledališču uprizorili Kotzebuejevo romantično igro v petih dejanjih *Johanna von Montfaucon* (NMS, *Comedien-Zettel-Sammlung*, sezona 1834/35, sig. 13085).

katero so že natisnili lepak, a so jo morali očitno tik pred zdajci odpovedati. Časa za natis novega plakata je zmanjkalo, pa tudi v finančnem smislu to ne bi bilo vzdržno. Šepetalec Schäber je tako ob koncu sezone v *Theaterjournalu* za leto 1834 edini zabeležil dejansko uprizoritev. Podobnih primerov je veliko, pri čemer danes velikokrat sploh ni več mogoče ugotoviti, katero predstavo si je občinstvo dejansko ogledalo. Vsekakor velja, da so navedbe v *Theaterjournalih* in na lepakih iz *Comedien-Zettel-Sammlung* ter podatki iz fonda Višje gledališke direkcije v Ljubljani (AS 13) mnogo bolj zanesljivi od Franzevih podatkov, še posebej takrat, kadar Franz Erbergu pošilja le napoved programa za prihajajoči teden, ne poroča pa o morebitnih spremembah oziroma zapiše le, da program velja, »če ne bo vmes spet posegla bolezen ali kaka druga sprememba« (34/237). Posebej od sezone 1837/38 dalje so Franzeve navedbe najmanj zanesljive; januarja 1840 je v enem od pisem celo sam potožil, da v gledališču dnevno uprizarjajo nekaj drugega, kot je bilo sprva napovedano (40/13). Vsem negotovostim navkljub so podatki iz Franzevih pisem v obdobju, za katero ni ohranjenih gledaliških listov v *Comedien-Zettel-Sammlung*, v seznamu navedeni, saj hkrati pričajo o veliki prilagodljivosti gledališnikov ter celo improviziranosti in iznajdljivosti v vsakdanjem gledališkem življenju. Če Franz ni izrecno poudaril, da je predstava odpadla, v seznamu od leta 1838 dalje ni posebej zabeleženo, kaj je bilo napovedano in kaj izvedeno, četudi

se zdi, da so skoraj zagotovo uprizorili delo, navedeno v popisih dohodkov gledališča (AS 13) ali v *Theaterjournalu*.

V seznamu predstav so različni podatki iz posameznih virov označeni s krajšavami v oglatem oklepaju na koncu navedbe uprizorjenega dela, in sicer: pisma Franca Franza: [F], *Theaterjournal*: [TJ], *Comedien-Zettel-Sammlung*: [CZ], Arhiv Slovenije, fond Višja gledališka direkcija v Ljubljani, fasc. 15 [AS 13]. Kadar med podatki ni odstopanj, je navedeno samo (vsaj domnevno) izvedeno delo; podatka iz Franzevih pisem nisva posebej navajala, kadar je bilo jasno, da je šlo za pomoto, ali pa bi nepotrebno nizanje naslovov še bolj obremenilo preglednost seznama.⁸ Naslovov se ob izjemni količini gledaliških del ne zdi smiselno prevajati v slovenščino, saj bi se s prevajanjem izgubila njihova prepoznavnost. Hkrati prevodi naslovov niso vselej enostavni, tako da bi bilo treba v veliko primerih podrobno poznati vsebino dela in se tako izogniti morebitnim dvoumnostim.⁹ Za imenom avtorja ali avtorice – če ga je dejansko mogoče ugotoviti – je naveden naslov dela v nemškem jeziku; sledi gledališki žanr, v oklepaju pa je zapisano število dejanj. Predvsem pri kratkih gledaliških delih z enim ali dvema dejanjema je na isti večer pogosto sledila izvedba še enega dela.

REKONSTRUKCIJA REPERTOARJA

SEPTEMBER 1833

1. Heinrich, Franz Xaver: *Des Mimen Ziel und Bitte*, prolog.
Hell, Theodor (pravo ime Karl Gottfried Theodor Winkler): *Die Königin von sechzehn Jahren* [tudi pod naslovom *Christine, Königin von sechzehn Jahren*],¹⁰ drama (2).
5. Holbein, Franz Ignaz von: *Der Verräther*, veseloigra (1).
Rosenau, Ferdinand (pravo ime Ferdinand Rossen): *Die Gunst der Kleinen, oder Die Hintertreppe*, veseloigra (1).
7. Blum, Carl: *Die beiden Britten*, veseloigra (3).
9. Holbein, Franz Ignaz von: *Liebe kann Alles, oder Die bezähmte Widerspenstige*, veseloigra (4).
10. Beckmann, Friedrich: *Der Eckensteber Nante im Verhör*, burka (1).
Bäuerle, Adolf: *Der Freund in der Noth*, veseloigra (1).
12. Wolff, Pius Alexander: *Preciosa*, romantična igra s scensko glasbo Carla Marie von Webra (4).
14. Castelli, Ignaz Franz: *Gabriele*, drama (3).
15. Castelli, Ignaz Franz: *Die Waise und der Mörder*, drama z glasbo (3).
16. Wolff, Pius Alexander: *Preciosa*, romantična igra s scensko glasbo Carla Marie von Webra (4).
17. Hutt, Johann: *Das war ich!*, veseloigra (1).
Franz von Weißenthurn, Johanna: *Der Traum*, veseloigra (1).
21. Hérolde, Ferdinand: *Zampa, oder Die Marmorbraut*, romantična opera (3).
22. Hérolde, Ferdinand: *Zampa, oder Die Marmorbraut*, romantična opera (3).
24. Carl, Carl (pravo ime Karl Andreas von Bernbrunn): *Staberl's Reiseabentheuer in Frankfurt und München*, burka (2).

⁸ Npr. v primerih, ko Franz navaja, da je bilo delo izvedeno dan ali dva dni pozneje, kot ga je sprva napovedal.

⁹ Mestoma se na gledaliških lepkih in v drugih virih naslov istega dela pojavlja v več različicah. V seznamu so naslovi, kolikor je bilo mogoče in smiselno, poenoteni.

¹⁰ Drugi del naslova, ki ga v sporede in na gledališke lepake navadno niso zapisovali, se glasi *Christines Liebe und Entsagung* (gl. prispevek Tanje Žigon in Toneta Smoleja v tej monografiji).

26. Bauernfeld, Eduard von: *Leichtsinn aus Liebe, oder Täuschungen*, veseloigra (4).
28. Hérold, Ferdinand: *Zampa, oder Die Marmorbraut*, romantična opera (3).
29. Nestroy, Johann: *Der böse Geist Lumpacivagabundus, oder Das liederliche Kleeblatt*, čarobna burka s petjem (3).
30. Nestroy, Johann: *Der böse Geist Lumpacivagabundus, oder Das liederliche Kleeblatt*, čarobna burka s petjem (3).

OKTOBER 1833

1. Nestroy, Johann: *Lumpacivagabundus*, čarobna burka s petjem (3).
3. Rossini, Gioachino: *Tancred*, heroična opera (2).
5. Schneider, Louis (pravzaprav Ludwig Wilhelm Schneider; ps. L. W. Both): *Die beiden Foster, oder Die Witwe von Cornbill*, dramska slika (5).
6. Nestroy, Johann: *Der böse Geist Lumpacivagabundus, oder Das liederliche Kleeblatt*, čarobna burka s petjem (3).
7. Körner, Theodor: *Die Braut*, veseloigra (1).
Rosenau, Ferdinand (pravo ime Ferdinand Rossen): *Die Gunst der Kleinen, oder Die Hintertreppe*, veseloigra (1).
8. Kotzebue, August von: *Die Unvermählte*, igra (4).
9. Rossini, Gioachino: *Tancred*, heroična opera (2).
10. Goldoni, Carlo: *Der Diener zweier Herren*, veseloigra (3).
12. Napovedano: Vogel, Wilhelm: *Der Erbvertrag, oder Das Majorat*, dramska pesnitev v dveh delih; prvi del: *Das Verbrechen* (1); drugi del: *Das Gewissen* (4). [F]
Izvedeno: Nestroy, Johann: *Der böse Geist Lumpacivagabundus, oder Das liederliche Kleeblatt*, čarobna burka s petjem (3). [CZ]
13. Hérold, Ferdinand: *Zampa, oder Die Marmorbraut*, romantična opera (3).
14. Bauernfeld, Eduard von: *Leichtsinn aus Liebe, oder Täuschungen*, veseloigra (4).
15. Hell, Theodor (pravo ime Karl Gottfried Theodor Winkler): *Die Königin von sechzehn Jahren* [tudi pod naslovom *Christine, Königin von sechzehn Jahren*], drama (2).
17. Vogel, Wilhelm: *Der Erbvertrag, oder Das Majorat*, dramska pesnitev v dveh delih (5).
19. Kotzebue, August von: *Die Corsen*, igra (4).
20. Nestroy, Johann: *Der böse Geist Lumpacivagabundus, oder Das liederliche Kleeblatt*, čarobna burka s petjem (3).
23. Auber, Daniel-François-Esprit: *Die Stumme von Portici*, opera (5).
24. Auber, Daniel-François-Esprit: *Die Stumme von Portici*, opera (5).
25. Franul von Weißenthurn, Johanna: *Pauline*, igra (5).
27. Auber, Daniel-François-Esprit: *Die Stumme von Portici*, opera (5).
28. Meddlhammer, Albin von (ps. Albini): *Fragt nur mich um Rath!*, veseloigra (1).
Franul von Weißenthurn, Johanna: *Der Traum*, veseloigra (1).
29. Pantomima: predstava akrobatov na konjih, jahalno društvo gospoda Sibertusa.
30. Pantomima: predstava akrobatov na konjih, jahalno društvo gospoda Sibertusa.
31. Méhul, Étienne Nicolas: *Joseph und seine Brüder*, opera (3).

NOVEMBER 1833

1. Koch, Karl Wilhelm: *Das Testament einer armen Frau*, igra (5).
2. Méhul, Étienne Nicolas: *Joseph und seine Brüder*, opera (3).
3. Hérold, Ferdinand: *Zampa, oder Die Marmorbraut*, romantična opera (3).
4. Kotzebue, August von: *Die deutsche Hausfrau*, igra (3).
6. Ziegler, Friedrich Wilhelm: *Der Hausdokter*, veseloigra (3).
7. *Eilwagenreise durch die Theater-Welt*, glasbeno-dramatični kvodlibet različnih avtorjev (2).
9. Auber, Daniel-François-Esprit: *Die Stumme von Portici*, opera (5).
10. Cuno, Heinrich: *Die Räuber auf dem Culmer-Berge, oder Die Kraft des Glaubens* [tudi pod naslovom *Die Räuber auf Maria Kulm*], zgodovinska igra (5).
12. Kotzebue, August von: *Die beiden Klingsberg*, veseloigra (4).
14. Hérold, Ferdinand: *Der Zweikampf*, komična opera (3).
15. Hérold, Ferdinand: *Der Zweikampf*, komična opera (3).
16. Hérold, Ferdinand: *Der Zweikampf*, komična opera (3).
17. Schiller, Friedrich: *Die Räuber*, igra (5).
18. Franul von Weißenthurn, Johanna: *Pauline*, igra (5).
19. Hérold, Ferdinand: *Zampa, oder Die Marmorbraut*, romantična opera (3).
20. Hérold, Ferdinand: *Der Zweikampf*, komična opera (3).
21. Meddlhammer, Albin von (ps. Albin): *Frage nur mich um Rath!*, veseloigra (1).
Krikeberg, Friederike: *Der Kammerdiener*, veseloigra (1).
23. Napovedano: Campe, Ignaz: *Dominik, oder Der Besessene*, veseloigra (3). [CZ]
Izvedeno: Bäuerle, Adolf: *Der Freund in der Noth*, veseloigra (1). [TJ]
24. Schneider, Louis (pravzaprav Ludwig Wilhelm Schneider; ps. L. W. Both): *Die beiden Foster, oder Die Witwe von Cornhill*, dramska slika (5).
26. Hérold, Ferdinand: *Marie, oder Verborgene Liebe*, romantično-komična opera (3).
27. Grillparzer, Franz: *Die Abnfrau*, drama (5).
28. Hérold, Ferdinand: *Marie, oder Verborgene Liebe*, romantično-komična opera (3).
30. Campe, Ignaz: *Dominik, oder Der Besessene*, veseloigra (3).

DECEMBER 1833

1. Gleich, Joseph Alois, *Der Mahler und sein Farbenreiber, oder Abentheuer einer Fußreise*, komična slika s petjem (4).
3. *Musikalisches Kleeblatt* v 3 delih:
Méhul, Étienne Nicolas: *Joseph und seine Brüder* (2. dejanje)
Rossini, Gioachino: *Tancred* (2. dejanje)
Hérold, Ferdinand: *Zampa, oder Die Marmorbraut* (3. dejanje).
4. Holbein, Franz Ignaz von: *Der Fürst und der Minnesänger, oder Das Zaubertal*, romantična veseloigra (5).
5. Koch, Karl Wilhelm: *Das Testament einer armen Frau*, igra (5).
7. Grammerstädter, Carl Eduard: *Die räthselhaften Brunnengäste*, veseloigra (3).
8. Holbein, Franz Ignaz von: *Das Turnier zu Kronstein, oder Die drei Wahrzeichen*, romantična viteška veseloigra (5).
10. Mercadante, Saverio: *Elise und Claudio*, opera (2).

11. Mercadante, Saverio: *Elise und Claudio*, opera (2).
12. Mercadante, Saverio: *Elise und Claudio*, opera (2).
14. Birch-Pfeiffer, Charlotte Karoline: *Robert der Tiger*, romantična igra (3).
15. Mercadante, Saverio: *Elise und Claudio*, opera (2).
17. Cuno, Heinrich: *Die Brautkrone, oder Das Traumgesicht*, romantična slika (5).
18. Mercadante, Saverio: *Elise und Claudio*, opera (2).
19. Nestroy, Johann: *Der böse Geist Lumpacivagabundus, oder Das liederliche Kleeblatt*, čarobna burka s petjem (3).
21. Paër, Ferdinando: *Sargines, oder Der Triumph der Liebe*, heroično-komična opera (2).
26. Nestroy, Johann: *Der böse Geist Lumpacivagabundus, oder Das liederliche Kleeblatt*, čarobna burka s petjem (3).
27. Mercadante, Saverio: *Elise und Claudio*, opera (2).
28. Birch-Pfeiffer, Charlotte Karoline: *Pfeffer-Rösel, oder Die Frankfurter Messe im Jahre 1297*, romantična igra (5).
29. Nestroy, Johann: *Der böse Geist Lumpacivagabundus, oder Das liederliche Kleeblatt*, čarobna burka s petjem (3).
30. Lebrun, Carl: *Postwagenabentheuer*, burka (3).
31. Paër, Ferdinando: *Sargines, oder Der Triumph der Liebe*, heroično-komična opera (2).

JANUAR 1834

1. Rosenschön, Carl: *Neujahrs-Feier*, predigra (1).
- Deinhardstein, Johann Ludwig: *Garrick in Bristol*, veseloigra (4).
4. Rossini, Gioachino: *Wilhelm Tell*, heroična opera (3).
5. Castelli, Ignaz Franz: *Die Waise aus Genf*, drama (3).
6. Rossini, Gioachino: *Wilhelm Tell*, heroična opera (3).
8. Clauren, Heinrich: *Der Wollmarkt, oder Das Hôtel de Wibourg*, veseloigra (4).
11. Rossini, Gioachino: *Der Barbier von Sevilla*, komična opera (2).
12. Bäuerle, Adolf: *Laibach, Paris, London und Konstantinopel, oder Ueberall ist es gut, zu Hause aber am besten*, čarobna igra s petjem (3).
14. Schneider, Louis: *Die Scheidungsklage*, veseloigra (3).
16. Ziegler, Friedrich Wilhelm: *Die Mohrin*, igra (4).
18. Kleist, Heinrich von: *Das Käthchen von Heilbronn*, romantična viteška igra (5).
19. Meisl, Karl: *Der lustige Fritz, oder Schlafz, träume, stehe auf, zieh dich an, und bessere dich*, pravlјica s petjem (2).
21. Rosenschön, Carl: *Azil, oder Abentheuer einer jungen Eskimo*, igra (4).
23. Kotzebue, August von: *Der Wirrwarr, oder Der Muthwillige*, burka (5).
24. Deinhardstein, Johann Ludwig: *Garrick in Bristol*, veseloigra (4).
25. Meisl, Karl: *Arsenius, der Weiberfeind*, čarobna pravlјica s petjem (2).
26. Nestroy, Johann: *Der böse Geist Lumpacivagabundus, oder Das liederliche Kleeblatt*, čarobna burka s petjem (3).
27. Lambert, Johann Wenzel (pravo ime Wenzel Tremler oziroma Trem(e)l): *Onkel Adam und Nichte Eva*, veseloigra (3).
28. Meisl, Karl: *Arsenius, der Weiberfeind*, čarobna pravlјica s petjem (2).

30. Nestroy, Johann: *Zamperl, der Tagdieb, oder Die Braut von Gips*, parodija s petjem (3).
31. Nestroy, Johann: *Zamperl, der Tagdieb, oder Die Braut von Gips*, parodija s petjem (3).

FEBRUAR 1834

1. Franul von Weißenthurn, Johanna: *Elisene, die Prinzessin aus Bulgarien, oder Der Wald bei Hermannstadt*, romantična igra (4).
2. Nestroy, Johann: *Zamperl, der Tagdieb, oder Die Braut von Gips*, parodija s petjem (3).
4. Cuno, Heinrich: *Vetter Benjamin aus Polen, oder Der Achtgroschen-Vetter*, veseloigra (5).
6. Franul von Weißenthurn, Johanna: *Die Bestürmung von Smolensk*, romantična igra (4).
8. Deinhardstein, Johann Ludwig: *Hans Sachs, Schuster und berühmter Meistersänger*, drama (4).
9. Cuno, Heinrich: *Die Räuber auf dem Culmer-Berge, oder Die Kraft des Glaubens* [tudi pod naslovom *Die Räuber auf Maria Kulm*], zgodovinska igra (5).
10. Carl, Carl (pravo ime Karl Andreas von Bernbrunn): *Staberl's Reiseabentheuer in Frankfurt und München*, burka (2).
13. Mozart, Wolfgang Amadeus: *Titus, der Gütige*, heroična opera (2).
15. Kotzebue, August von: *Die Pagenstreiche*, burka (5).
16. Nestroy, Johann: *Der böse Geist Lumpacivagabundus, oder Das liederliche Kleeblatt*, čarobna burka s petjem (3).
17. Lembert, Johann Wenzel (pravo ime Wenzel Tremmler oziroma Trem(e)l): *Onkel Adam und Nichte Eva*, veseloigra (3).
18. Nestroy, Johann: *Zamperl, der Tagdieb, oder Die Braut von Gips*, parodija s petjem (3).
20. Franul von Weißenthurn, Johanna: *Johann, Herzog von Finnland, oder Frauenwürde*, igra (5).
22. Stawinsky, Carl: *Der Quäcker und die Tänzerin*, veseloigra (1).
Kotzebue, August von: *u. A. w. g., oder Die Einladungskarte*, burka (1).
23. Kleist, Heinrich von: *Das Käthchen von Heilbronn*, romantična viteška igra (5).
25. Rossini, Gioachino: *Der Barbier von Sevilla*, komična opera (2).
27. Neubruck, Karl: *Der Wochenmarkt im Tempel der Musen*, tragikomični kvodlibet s petjem (3).

MAREC 1834

1. Mercadante, Saverio: *Elise und Claudio*, opera (2).
2. Ziegler, Friedrich Wilhelm: *Der Landsturm in Tyrol, oder Seelengrösse*, igra (5).
4. Auber, Daniel-François-Esprit: *Fra Diavolo, oder Das Gasthaus von Terracina*, opera (3).
5. Kotzebue, August von, *Das Landhaus an der Herrstrasse*, burka (1).
Hagemann, Friedrich Gustav: *Der Doppelpapa*, veseloigra (3).
6. Auber, Daniel-François-Esprit: *Fra Diavolo, oder Das Gasthaus von Terracina*, opera (3).
7. Vogel, Wilhelm: *Der Amerikaner*, veseloigra (5).
8. Cuno, Heinrich: *Vetter Benjamin aus Polen, oder Der Achtgroschen-Vetter*, veseloigra (5). [CZ]
Rossini, Gioachino: *Der Barbier von Sevilla*, komična opera (2). [TJ, F]
9. Nestroy, Johann: *Der böse Geist Lumpacivagabundus, oder Das liederliche Kleeblatt*, čarobna burka s petjem (3).
11. Hérold, Ferdinand: *Zampa, oder Die Marmorbraut*, romantična opera (3).
13. Boieldieu, François-Adrien: *Die weiße Frau*, opera (3).

15. Napovedano: Weigl, Joseph: *Die Schweizer-Familie*, opera (3). [F]
Izvedeno: Wolff, Pius Alexander: *Die Falschmünzer, oder Das geraubte Gnadenbild von St. Salvator*, romantična igra (3). [CZ]
16. Boieldieu, François-Adrien: *Die weiße Frau*, opera (3).
18. Rossini, Gioachino: *Die Italienerin in Algier*, komična opera (2).
19. Holbein, Franz Ignaz von: *Fridolin, oder Der Gang nach dem Eisenhammer*, viteška igra (5).
20. Boieldieu, François-Adrien: *Die weiße Frau*, opera (3).
22. Schneider, Louis (pravzaprav Ludwig Wilhelm Schneider; ps. L. W. Both): *Der erste Eindruck*, veseloigra (1).
Bellini, Vincenzo: *Montecchi und Capuleti*, opera (1. dejanje).

SEPTEMBER 1834

2. Heinrich, Franz Xaver: *Erstlings-Blüthen*, prolog.
Schreiber (por. Ribics), Avgusta: *Bis Mitternacht*, veseloigra (3).
4. Marsan, Wilhelm von: *Die Helden*, burka (1).
Herzenskron, Hermann: *Was der Eine gut macht, verdirbt der Andere*, veseloigra (1).
6. West, Carl August (pravo ime Joseph Schreyvogel): *Donna Diana, oder Stolz und Liebe*, veseloigra (3).
7. Gleich, Joseph Alois: *Herr Joseph und Frau Baberl*, burka s petjem (3).
9. Wolff, Pius Alexander: *Baron Schniffelinsky*, veseloigra (4).
11. Schletter, Salomo Friedrich: *Trüffel's Verlegenheiten und List, oder Der Diener zweier Herren*, veseloigra (3).
13. Raupach, Ernst: *Isidor und Olga, oder Die Leibeigenen*, žaloigra (5).
14. Raimund, Ferdinand: *Die gefesselte Fantasie*, romantično-komična čarobna igra s petjem (2).
15. Raimund, Ferdinand: *Die gefesselte Fantasie*, romantično-komična čarobna igra s petjem (2).
16. Kotzebue, August von: *Das Epigramm*, veseloigra (4).
17. Gleich, Joseph Alois: *Herr Joseph und Frau Baberl*, burka s petjem (3).
18. Kotzebue, August von: *Der schelmische Freier*, veseloigra (1).
20. Kotzebue, August von: *Der Rehbock, oder Die schuldlosen Schuldbewußten*, veseloigra (5).
21. Bürger, Elise: *Clara von Montalban*, igra (5).
23. Franul von Weißenthurn, Johanna: *Das Gut Sternberg*, veseloigra (4).
25. Hell, Theodor (pravo ime Karl Gottfried Theodor Winkler): *Die Königin von sechzehn Jahren* [tudi pod naslovom *Christine, Königin von sechzehn Jahren*], drama (2).
27. Körner, Theodor: *Hedwig, die Banditenbraut*, drama (3).
28. Holbein, Franz Ignaz von: *Das Alpenröslein, das Patent und der Shawl*, igra (3).
29. Weißenthurn, Johanna Franul von: *Adelheid, Markgräfin von Burgau*, romantična igra (4).
30. Kotzebue, August von: *Braut und Bräutigam in einer Person*, burka (2).
Lebrun, Carl: *Nummer 777*, burka (1).

OKTOBER 1834

1. Angely, Louis: *Die Nachtigall in Berlin, oder Die falsche Sonntag*, burka s petjem (2).
2. Bauernfeld, Eduard von: *Die Bekenntnisse*, veseloigra (3).

4. Napovedano: Bellini, Vincenzo: *Montecchi und Capuleti*, opera (2). [F]
Izvedeno: Kotzebue, August von: *Der Schutzgeist*, dramska legenda (6). [CZ]
5. Angely, Louis: *Die Nachtigall in Berlin, oder Die falsche Sonntag*, burka s petjem (2).
7. Bellini, Vincenzo: *Montecchi und Capuleti*, opera (2).
8. Bellini, Vincenzo: *Montecchi und Capuleti*, opera (2).
9. Franul von Weißenthurn, Johanna: *Elisene, die Prinzessin aus Bulgarien, oder Der Wald bei Hermannstadt*, romantična igra (4).
11. Holbein, Franz Ignaz von: *Liebe hilft zum Recht*, veseloigra (4).
12. Bäuerle, Adolf: *Die falsche Prima Donna*, burka s petjem (2).
14. Nestroy, Johann: *Der böse Geist Lumpacivagabundus, oder Das liederliche Kleeblatt*, čarobna burka s petjem (3).
15. Bauernfeld, Eduard von: *Die Bekenntnisse*, veseloigra (3).
16. Nestroy, Johann: *Der böse Geist Lumpacivagabundus, oder Das liederliche Kleeblatt*, čarobna burka s petjem (3). [CZ]
Deinhardstein, Johann Ludwig: *Hans Sachs, Schuster und berühmter Meistersänger*, drama (4). [F]
18. Boieldieu, François-Adrien: *Die weiße Frau*, opera (3).
19. Zedlitz, Joseph Christian von: *Der Herr und der Sklave, oder Die Rache*, drama (2).
Angely, Louis: *Das Fest der Handwerker*, burka s petjem (1).
21. Deinhardstein, Johann Ludwig: *Hans Sachs, Schuster und berühmter Meistersänger*, drama (4).
22. Korntheuer, Friedrich Joseph: *Alle sind verliebt*, veseloigra (1).
[?], *Die neue diebische Elster, oder Die bekehrte Prima Donna*, burka s petjem (1).
23. Preuß, Alexander: *Der junge Ehemann*, veseloigra (3).
25. Hell, Theodor (pravo ime Karl Gottfried Theodor Winkler): *Die beiden Galeerensklaven, oder Die Mühle von St. Aldervon*, melodrama (3).
26. Meisl, Karl: *Der Kirchtag in Petersdorf, oder Die beiden Nachtwächter*, burka s petjem (2).
28. Cuno, Heinrich: *Die Räuber auf dem Culmer-Berge, oder Die Kraft des Glaubens* [tudi pod naslovom *Die Räuber auf Maria Kulm*], zgodovinska igra (5).
30. Auber, Daniel-François-Esprit: *Der Schwur, oder Die Falschmünzer*, heroična opera (3).

NOVEMBER 1834

1. Schneider, Louis (pravzaprav Ludwig Wilhelm Schneider; ps. L. W. Both): *Carl der XII. auf Rügen*, zgodovinska veseloigra (4).
2. Hell, Theodor (pravo ime Karl Gottfried Theodor Winkler): *Die beiden Galeerensklaven, oder Die Mühle von St. Aldervon*, melodrama (3).
4. Bauernfeld, Eduard von: *Das letzte Abentheuer*, veseloigra (5).
5. Auber, Daniel-François-Esprit: *Der Schwur, oder Die Falschmünzer*, heroična opera (3).
6. Ziegler, Friedrich Wilhelm: *Die Mohrin*, igra (4).
8. Napovedano: Weigl, Joseph: *Die Schweizer-Familie*, opera (3). [F]
Izvedeno: Kettel, Johann Georg: *Richard's Wanderleben*, veseloigra (4). [CZ]
9. Wolff, Pius Alexander: *Preciosa*, romantična igra s scensko glasbo (4) Carla Marie von Webra.
11. Auber, Daniel-François-Esprit: *Der Schwur, oder Die Falschmünzer*, heroična opera (3).
12. Franul von Weißenthurn, Johanna: *Das letzte Mittel*, veseloigra (4).
13. Raupach, Ernst: *Der Müller und sein Kind*, ljudska drama (5).

15. Mercadante, Saverio: *Elise und Claudio*, opera (2).
16. Stockum, Franz August: *Scherz und Ernst, oder Je toller je besser*, kvodlibet (3).
18. Auber, Daniel-François-Esprit: *Der Schwur, oder Die Falschmünzer*, heroična opera (3).
19. Schneider, Louis (pravzaprav Ludwig Wilhelm Schneider; ps. L. W. Both): *Carl der XII. auf Rügen*, zgodovinska veseloigra (4).
20. Schenk, Aduard von: *Die Krone von Cypern*, igra (5).
22. Körner, Theodor: *Der Nachtwächter*, burka (1).
Hérolde, Ferdinand: *Das Heilmittel*, komična opera (1).
23. Nestroy, Johann: *Der böse Geist Lumpacivagabundus, oder Das liederliche Kleeblatt*, čarobna burka s petjem (3).
25. Raupach, Ernst: *Robert der Teufel*, romantična igra (5).
26. Mercadante, Saverio: *Elise und Claudio*, opera (2).
27. Hérolde, Ferdinand: *Das Heilmittel*, komična opera (1).
Korntheuer, Friedrich Joseph: *Alle sind verheirathet*, veseloigra (1).
29. Meisl, Karl: *Julerl, die Putzmacherin*, burka s petjem (2).
30. Raupach, Ernst: *Robert der Teufel*, romantična igra (5).

DECEMBER 1834

2. Hell, Theodor (pravo ime Karl Gottfried Theodor Winkler): *Charvigny, oder Wenn ich's selbst nur wüßte!*, veseloigra (2).
4. Birch-Pfeiffer, Charlotte Karoline: *Gaugraf Philipp, genannt der Wilde, und Hinko, der Freiknecht*, romantična igra (5).
6. Rossini, Gioachino: *Tancred*, heroična opera (2).
7. Schreiber (por. Ribics), Avgusta: *Finette Aschenbrödel, oder Rose und Schuh*, čarobna igra s petjem (3).
8. Birch-Pfeiffer, Charlotte Karoline: *Gaugraf Philipp, genannt der Wilde, und Hinko, der Freiknecht*, romantična igra (5).
9. Körner, Theodor: *Der Vetter aus Bremen, oder Die drei Schulmeister*, veseloigra (1).
Hérolde, Ferdinand: *Das Heilmittel*, komična opera (1).
10. Stockum, Franz August: *Eilwagen-Reise durch die Theaterwelt*, kvodlibet (3).
11. Hell, Theodor (pravo ime Karl Gottfried Theodor Winkler): *Clara Wendel, oder Die Schweizer Räuberin*, veseloigra s petjem (3).
13. Raupach, Ernst: *Der Müller und sein Kind*, ljudska drama (5). [CZ]
Weigl, Joseph: *Die Schweizer-Familie*, opera (3). [F]
14. Meisl, Karl: *Julerl, die Putzmacherin*, burka s petjem (2).
15. Carl, Carl (pravo ime Karl Andreas von Bernbrunn): *Staberl's Reiseabenteuer in Frankfurt und München*, burka (2).
16. Holbein, Franz Ignaz von: *Das Turnier zu Kronstein, oder Die drei Wahrzeichen*, romantična viteška igra (5).
18. Birch-Pfeiffer, Charlotte Karoline: *Peter von Szapar, oder Der Held in Sklavenketten*, igra (5).
20. Hérolde, Ferdinand: *Zampa, oder Die Marmorbraut*, romantična opera (3).
21. Kotzebue, August von: *Johanna von Montfaucon*, romantična igra (5).
26. Angely, Louis: *Zwölf Mädchen in Uniform*, vodvile (1).

- Beethoven, Ludwig van: *Die Schlacht bei Vittoria, oder Wellington's Sieg*.
27. Rosenau, Ferdinand (pravo ime Ferdinand Rossen): *Scüs, Mond und Pagat, oder Tarokerl's Hochzeitstag*, čarobna burka (2).
28. Birch-Pfeiffer, Charlotte Karoline: *Peter von Szapar, oder Der Held in Sklavenketten*, igra (5).
29. Raupach, Ernst: *Die Schleichhändler*, veseloigra (4).
30. Napovedano: Schneider, Louis (pravzaprav Ludwig Wilhelm Schneider; ps. L. W. Both): *Die beiden Foster, oder Die Witwe von Cornhill*, dramska slika (5). [F]
Izvedeno: Hérold, Ferdinand: *Zampa, oder Die Marmorbraut*, romantična opera (3). [CZ, F]

JANUAR 1835

1. Holbein, Franz Ignaz von: *Der Doppelgänger*, veseloigra (4).
3. Nestroy, Johann: *Nagerl und Handschuh, oder Die Schicksale der Familie Maxenpfutsch*, parodija oziroma čarobna burka s petjem (3).
4. Nestroy, Johann: *Nagerl und Handschuh, oder Die Schicksale der Familie Maxenpfutsch*, parodija oziroma čarobna burka s petjem (3).
6. Napovedano: Kotzebue, August von: *Johanna von Montfaucon*, romantična igra (5). [F]
Izvedeno: Meisl, Karl:¹¹ *Doktor Kramperl, oder Fünf Bräutigam und eine Braut*, veseloigra (3). [CZ]
8. Napovedano: Raupach, Ernst: *Die Schleichhändler*, veseloigra (4). [F]
Izvedeno: Bellini, Vincenzo: *Montecchi und Capuleti*, opera (2). [CZ]
10. Castelli, Ignaz Franz: *Die Zauberlaterne*, alegorično-komična čarobna igra s petjem (2).
11. Napovedano: Birch-Pfeiffer, Charlotte Karoline: *Pfeffer-Rösel, oder Die Frankfurter-Messe im Jahre 1297*, romantična igra (5). [F]
Izvedeno: Kotzebue, August von: *Johanna von Montfaucon*, romantična igra (5). [CZ, F]
13. Napovedano: Kotzebue, August von: *Der Wirrwarr, oder Der Muthwillige*, burka (5). [F]
Izvedeno: Lembergt, Johann Wenzel: *Dreißig Jahre aus dem Leben eines Spielers*, igra (3). [CZ, F]
14. Napovedano: Birch-Pfeiffer, Charlotte Karoline: *Pfeffer-Rösel, oder Die Frankfurter-Messe im Jahre 1297*, romantična igra (5). [F]
Izvedeno: Kollmann, Ignaz: *Die glühende Sichel, oder Fluch der bösen That*, romantična igra (4). [CZ, F]
15. Kotzebue, August von: *Der Wirrwarr, oder Der Muthwillige*, burka (5). [CZ]
Birch-Pfeiffer, Charlotte Karoline: *Pfeffer-Rösel, oder Die Frankfurter Messe im Jahre 1297*, igra (5). [F]
17. Raimund, Ferdinand: *Der Alpenkönig und der Menschenfeind*, čarobna igra s petjem (3).
18. Raimund, Ferdinand: *Der Alpenkönig und der Menschenfeind*, čarobna igra s petjem (3). [CZ]
20. Napovedano: Raupach, Ernst: *Die Schleichhändler*, veseloigra (4). [F]
Izvedeno: Claren, Heinrich: *Das Gasthaus zur goldenen Sonne*, veseloigra (4). [CZ]
22. Vogel, Wilhelm: *Marquise von Mariniere, oder Folgen der Leidenschaft*, igra (3).
24. Weigl, Joseph: *Die Schweizer-Familie*, lirična opera (3).

¹¹ Na lepaku v *Comedien-Zettel-Sammlung* je kot avtor naveden Meisl, sicer pa je izvirno veseloigro napisal njegov stanovski kolega Joseph Alois Gleich. Veseloigro so postavili na oder tudi 23. novembra 1840, a ker gledališki lepak ni ohranjen, ne moremo vedeti, kdo je bil dejansko naveden kot avtor, Gleich ali Meisl.

25. Birch-Pfeiffer, Charlotte Karoline: *Pfeffer-Rösel, oder Die Frankfurter-Messe im Jahre 1297*, romantična igra (5).
26. Odpovedano: Kotzebue, August von: *Pagenstreiche*, burka (5). [F]
27. Holbein, Franz Ignaz von: *Der Doppelgänger*, veseloigra (4).
28. Napovedano: Krones, Therese: *Sylphide, das See-Fräulein*, romantična čarobna burka s petjem (2). [F]
Izvedeno: Gulden, Eduard: *Die Goldgrotte des Geisterbanners, oder Noch einmal jung*, romantično-komična čarobna igra s petjem (2). [CZ]
31. Rossini, Gioachino: *Semiramis*, opera (2).

FEBRUAR 1835

1. Napovedano in odpovedano: Schneider, Louis (pravzaprav Ludwig Wilhelm Schneider; ps. L. W. Both): *Die beiden Foster, oder Die Witwe von Cornhill*, dramska slika (5). [F]
2. Birch-Pfeiffer, Charlotte Karoline: *Schloß Greiffenstein, oder Der Sammtschuh*, romantična igra (5).
3. Rossini, Gioachino: *Semiramis*, opera (2).
5. Napovedano: Prix, Adalbert: *Das Irrenhaus zu Dijon*, igra (3). [F]¹²
Izvedeno: Boieldieu, François-Adrien: *Die weiße Frau*, opera (3). [CZ]
7. Rossini, Gioachino: *Semiramis*, opera (2).
8. Hensler, Karl Friederich: *Die Teufelsmühle am Wienerberge*, ljudska pravljica z glasbo (4).
12. Weidmann, Franz Carl: *Das Dauernde im Wechsel, oder Habsburg's Erbe*, dramska slika (3).
14. Krones, Therese: *Sylphide, das See-Fräulein*, romantično-komična čarobna burka s petjem (2).
15. Angely, Louis: *Die Nachtigall in Berlin, oder Die Falsche Sonntag*, burka s petjem (2).
17. Kotzebue, August von: *Das Taschenbuch*, igra (3).
19. Meddlhammer, Albin von (ps. Albini): *Milady Mann und Lieutenant Frau*, burka (3).
21. Hérold, Ferdinand: *Das Heilmittel*, komična opera (1).¹³
Angely, Louis: *Nach Sonnen-Untergang*, veseloigra (1).
22. Hensler, Karl Friedrich, in Ferdinand Kauer: *Das Donauweibchen*, 1. del; romantično-komična ljudska pravljica s petjem.
24. Kotzebue, August von: *Die Corsen in Ungarn*, igra (4).
25. Meisl, Karl: *Arsenius, der Weiberfeind*, čarobna pravljica s petjem (2).
26. Prix, Adalbert: *Das Irrenhaus zu Dijon*, igra (3).
28. Mozart, Wolfgang Amadeus: *Die Zauberflöte*, opera (2).

MAREC 1835

1. Hensler, Karl Friedrich in Kauer, Ferdinand: *Das Donauweibchen*, 2. del; romantično-komična ljudska pravljica s petjem.
Told, Franz Xaver: *Domi, der amerikanische Affe*, melodrama s petjem (3).
5. [?], *Don Goutier*, [?].

¹² Morda gre za predelavo Ludwiga Meyerja. Prim. članek Tanje Žigon in Toneta Smoleja v tej monografiji.

¹³ Po 21. februarju 1835 gledališki listi te sezone niso ohranjeni.

7. Auber, Daniel-François-Esprit: *Fra Diavolo, oder Das Gasthaus von Terracina*, opera (3).
8. Schneider, Louis (pravzaprav Ludwig Wilhelm Schneider; ps. L. W. Both): *Die beiden Foster, oder Die Witwe von Cornhill*, dramska slika (5).
24. Lebrun, Carl: [?], burka. [F]
Kotzebue, August von: [?], burka. [F]
28. Castelli, Ignaz Franz: *Gabriele*, drama (3). [F]¹⁴

SEPTEMBER 1835

22. *Ernst ist das Leben, beiter sey die Kunst*, venček izbranih scen s petjem in plesom (2).
24. Körner, Theodor: *Der grüne Domino*, veseloigra (1).
Seeligmann, Karl: *Arlequin todt und lebendig, oder Pirots als Kindsweib*, komična čarobna pantomima s plesom (2).
26. Marsan, Wilhelm von: *Die Helden*, burka (1).
27. Korntheuer, Friedrich Joseph: *Alle sind verheirathet*, veseloigra (3).
28. Holbein, Franz Ignaz von: *Fridolin, oder Der Gang nach dem Eisenhammer*, viteška igra (5).
29. Castelli, Ignaz Franz: *Das Anekdotenbüchlein*, veseloigra (1).

OKTOBER 1835

1. Lambert, Johann Wenzel (pravo ime Wenzel Tremler oziroma Trem(e)l): *Wahn und Wahnsinn*, igra (3).
3. Lambert, Johann Wenzel (pravo ime Wenzel Tremler oziroma Trem(e)l): *Der Mann meiner Frau*, veseloigra (3).
4. Raupach, Ernst: *Der Müller und sein Kind*, ljudska drama (5).
5. Töpfer, Carl: *Hermann und Dorothea*, družinska slika (4).
6. Lambert, Johann Wenzel (pravo ime Wenzel Tremler oziroma Trem(e)l): *Wahn und Wahnsinn*, igra (3).
8. Hell, Theodor (pravo ime Karl Gottfried Theodor Winkler): *Christine, Königin von sechzehn Jahren*, veseloigra (2).
Töpfer, Carl: *Nehmt ein Exempel d'ran*, veseloigra (1).
10. Blum, Carl: *Die beiden Britten*, veseloigra (3).
11. Holbein, Franz Ignaz von: *Das heimliche Gericht*, predigra (1).
Kleist, Heinrich von: *Das Käthchen von Heilbronn*, romantična viteška igra (5).
13. Blum, Carl: *Mirandolina*, veseloigra (3).
Schneider, Louis (pravzaprav Ludwig Wilhelm Schneider; ps. L. W. Both): *Die junge Pathe*, veseloigra (1).
14. Deinhardstein, Johann Ludwig: *Hans Sachs, Schuster und berühmter Meistersänger*, drama (4).
15. Seipelt, Joseph: *Fürst Blaubart*, dramska viteška igra (4).
17. Clauren, Heinrich: *Der Bräutigam aus Mexiko*, veseloigra (5).
18. Lambert, Johann Wenzel (pravo ime Wenzel Tremler oziroma Trem(e)l): *Der Scharfrichter von Amsterdam*, igra (3).

¹⁴ Kot navaja Franz, se je gledališka sezona zaključila s predstavo 2. aprila (35/75); priloženi listi s programom niso ohranjeni.

20. Clauren, Heinrich: *Der Wollmarkt, oder Das Hôtel de Wibourg*, veseloigra (4).
21. Holbein, Franz Ignaz von: *Das Alpenröslein, das Patent, und der Shawl*, igra (3).
22. Castelli, Ignaz Franz: *Die Waise aus Genf*, drama (3).
24. Boieldieu, François-Adrien: *Die weiße Frau*, opera (3).
25. Lember, Johann Wenzel (pravo ime Wenzel Tremler oziroma Trem(e)l): *Dreißig Jahre aus dem Leben eines Spielers*, igra (3).
26. Birch-Pfeiffer, Charlotte Karoline: *Die Walpurgis-Nacht*, čarobna igra s petjem (4).
28. Odpovedano: Boieldieu, François-Adrien: *Die weiße Frau*, opera (3).¹⁵
29. Kratter, Franz: *Das Mädchen von Marienburg*, knežja družinska slika (5).
31. Rossini, Gioachino: *Der Barbier von Sevilla*, komična opera (2).

NOVEMBER 1835

1. Prix, Adalbert: *Das Irrenhaus von Dijon, oder Wahnsinn und Verbrechen*, drama (3).¹⁶
3. Pannasch, Anton: *Alboin*, igra (4).
4. Holbein, Franz Ignaz von: *Liebe kann Alles, oder Die bezähmte Widerspenstige*, veseloigra (4).
5. Ziegler, Friedrich Wilhelm: *Die Mohrin*, igra (4).
7. Holtey, Karl von: *Lorbeerbaum und Bettelstab, oder Drei Winter eines deutschen Dichters*, igra (3).
8. Angely, Louis: *Das Fest der Handwerker*, komična slika, vodvil (1).
Rosenau, Ferdinand (pravo ime Ferdinand Rossen): *Die Gunst der Kleinen, oder Die Hintertreppe*, veseloigra (1).
10. Nestroy, Johann: *Die Familien Knieriem, Zwirn und Leim, oder Der Welt-Untergangs-Tag*, čarobna igra s petjem (2).
11. Nestroy, Johann: *Die Familien Knieriem, Zwirn und Leim, oder Der Welt-Untergangs-Tag*, čarobna igra s petjem (2). [CZ]
Bauernfeld, Eduard von: *Das Liebes-Protokoll*, veseloigra (3). [F]
12. Schiller, Friedrich: *Kabale und Liebe*, meščanska žaloigra (5).
14. Bauernfeld, Eduard von: *Das Liebes-Protokoll*, veseloigra (3). [CZ]
Weber, Carl Maria von: *Der Freischütz*, opera (3). [F]
15. Napovedano: Birch-Pfeiffer, Charlotte Karoline: *Gaugraf Philipp, genannt der Wilde, und Hinko, der Freiknecht*, romantična igra (5). [F]
Izvedeno: Nestroy, Johann: *Die Familien Knieriem, Zwirn und Leim, oder Der Welt-Untergangs-Tag*, čarobna igra s petjem (2). [CZ, F]
17. Schickh, Kilian Joseph: *Die Entführung vom Maskenball, oder Die ungleichen Brautwerber*, burka s petjem (3).
18. Weber, Carl Maria von: *Der Freischütz*, opera (3). [F]
Schickh, Kilian Joseph: *Die Entführung vom Maskenball, oder Die ungleichen Brautwerber*, burka s petjem (3). [CZ]
19. Franul von Weißenthurn, Johanna: *Radikalkur*, veseloigra (3). [F]

¹⁵ Franz piše, da predstave niso izvedli (35/193); gledališkega lista za ta dan ni.

¹⁶ Za ljubljanski oder priredil režiser Joseph Eichwald (CZ).

- Holtey, Karl von: *Lorbeerbaum und Bettelstab, oder Drei Winter eines deutschen Dichters*, igra (3). [CZ]
21. Weber, Carl Maria von: *Der Freischütz*, romantična opera (3).
22. Weber, Carl Maria von: *Der Freischütz*, romantična opera (3). [CZ]
 Birch-Pfeiffer, Charlotte Karoline: *Gaugraf Philipp, genannt der Wilde, und Hinko, der Freiknecht*, romantična igra (5). [F]
23. Ziegler, Friedrich Wilhelm: *Die Parthey-Wuth, oder Die Kraft des Glaubens*, igra (5).
24. Püchler, Benedikt von: *Die Brigittenau*, dramska slika (3).
25. Franul von Weißenthurn, Johanna: *Die Radikalkur*, veseloigra (3).
26. Raupach, Ernst: *Der Müller und sein Kind*, ljudska drama (5). [CZ]
 Püchler, Benedikt von: *Die Brigittenau*, dramska slika (3). [F]
28. Rossini, Gioachino: *Der Barbier von Sevilla*, komična opera (2).
29. Birch-Pfeiffer, Charlotte Karoline: *Gaugraf Philipp, genannt der Wilde, und Hinko, der Freiknecht*, romantična igra (5).

DECEMBER 1835

1. Raimund, Ferdinand: *Goldkönig, Vogelbändler und Pudelscherer, oder Die Eisenpforte im grünen Thale*, romantično-komična čarobna igra s petjem (2).
2. Blum, Carl: *Die beiden Britten*, veseloigra (3).
3. Holbein, Franz Ignaz von: *Das heimliche Gericht*, predigra (1). [CZ]
 Kleist, Heinrich von: *Das Käthchen von Heilbronn*, romantična viteška igra (5). [CZ]
 Müller, Adolf; Raimund, Ferdinand: *Goldkönig, Vogelbändler und Pudelscherer, oder Die Eisenpforte im grünen Thale*, romantično-komična čarobna igra s petjem (2). [F]
5. Weber, Carl Maria von: *Der Freischütz*, romantična opera (3).
6. Napovedano: Cuno, Heinrich: *Die Räuber auf dem Culmer-Berge, oder Die Kraft des Glaubens* [tudi pod naslovom *Die Räuber auf Maria Kulm*], zgodovinska igra (5). [F]
 Izvedeno: Raimund, Ferdinand: *Goldkönig, Vogelbändler und Pudelscherer, oder Die Eisenpforte im grünen Thale*, romantično-komična čarobna igra s petjem (2). [CZ, F]
8. Cuno, Heinrich: *Die Räuber auf dem Culmer-Berge, oder Die Kraft des Glaubens* [tudi pod naslovom *Die Räuber auf Maria Kulm*], zgodovinska igra (5).
10. Zedlitz, Joseph Christian von: *Kerker und Krone, oder Das Irrenhaus zu St. Anna*, igra (5). [CZ]
 Bellini, Vincenzo: *Die Nachtwandlerin*, opera (2). [F]
12. Korntheuer, Friedrich Joseph: *Alle sind verheirathet*, veseloigra (1). [CZ]
 Bellini, Vincenzo: *Die Nachtwandlerin*, opera (2). [F]
13. Klingemann, August: *Faust*, drama (5).
15. Bellini, Vincenzo: *Die Nachtwandlerin*, opera (2).
16. Bellini, Vincenzo: *Die Nachtwandlerin*, opera (2).
 [?], *Waffenschmied – Tyroler Sänger*. [F]
17. Bellini, Vincenzo: *Die Nachtwandlerin*, opera (2).
19. Bellini, Vincenzo: *Die Nachtwandlerin*, opera (2).

20. Napovedano: Zschokke, Heinrich: *Abällino*, žaloigra (5).¹⁷ [F]
Izvedeno: Bellini, Vincenzo: *Die Nachtwandlerin*, opera (2). [CZ, F]
21. Birch-Pfeiffer, Charlotte Karoline: *Kaiser Maximilian's Heldenkampf zu Worms*, historično-zgodovinska viteška igra (5).
26. Birch-Pfeiffer, Charlotte Karoline: *Schloß Greiffenstein, oder Der Sammtschub*, romantična igra (5).
27. Schiller, Friedrich: *Die Räuber*, drama (5).
30. Hérold, Ferdinand: *Zampa, oder Die Marmorbraut*, romantična opera (3).
31. Bellini, Vincenzo: *Die Nachtwandlerin*, opera (2). [F]¹⁸

JANUAR 1836

1. Töpfer, Carl: *Die Einfalt vom Lande*, veseloigra (4).
2. Bellini, Vincenzo: *Die Nachtwandlerin*, opera (2). [F]¹⁹
3. Zedlitz, Joseph Christian von: *Kerker und Krone, oder Das Irrenhaus zu St. Anna*, igra (5).
5. Bäuerle, Adolph: *Lindane, oder Die Fee und der Haarbeutelschneider*, čarobna pravljica s petjem (3).
6. Bellini, Vincenzo: *Die Nachtwandlerin*, opera (2).
7. Töpfer, Carl: *Die Einfalt vom Lande*, veseloigra (4).
9. Meddlhammer, Albin von (ps. Albini): *Verwirrung über Verwirrung, oder Kunst und Natur*, veseloigra (4). [F]
Bellini, Vincenzo: *Die Nachtwandlerin*, opera (2). [CZ]
10. Bäuerle, Adolph in Kanne, Friedrich August: *Lindane, oder Die Fee und der Haarbeutelschneider*, čarobna pravljica s petjem (3).
12. Auber, Daniel-François-Esprit: *Der Maurer und der Schlosser*, komična opera (3). [F]
Rossini, Gioachino: *Der Barbier von Sevilla*, komična opera (2). [CZ, F]
13. Meddlhammer, Albin von (ps. Albini): *Verwirrung über Verwirrung, oder Kunst und Natur*, veseloigra (4).
14. Töpfer, Carl: *Ein Tag vor Weihnacht, oder Das Vermächtniß des Vaters*, slika iz meščanskega življenja (2). [F]
Blum, Carl: *Mirandolina*, veseloigra (3). [CZ]
16. Auber, Daniel-François-Esprit: *Der Maurer und der Schlosser*, komična opera (3).
17. Koch, Karl Wilhelm: *Die Vorleserin*, igra (2).
19. Bellini, Vincenzo: *Die Nachtwandlerin*, opera (2).
21. Auber, Daniel-François-Esprit: *Der Maurer und der Schlosser*, komična opera (3). [CZ]
Hell, Theodor (pravo ime Karl Gottfried Theodor Winkler): *Die Königin von sechzehn Jahren* [tudi pod naslovom *Christine, Königin von sechzehn Jahren*], drama (2). [F]
23. Lemberg, Johann Wenzel (pravo ime Wenzel Tremmler oziroma Trem(e)l): *Der Freund und die Krone, oder Das Opfer der Freundschaft*, romantična igra (4).

¹⁷ Zschokkejeva žaloigra je bila načrtovana, a je na koncu verjetno niso izvedli, saj Franz v pismu baronu Erbergu 21. decembra (36/243) poroča le o uspešni predstavi *Mesečnice* (*Die Nachtwandlerin*).

¹⁸ Gledališkega lista ni in ta dan očitno ni bilo predstave.

¹⁹ Gledališkega lista ni in ta dan očitno ni bilo predstave.

24. Töpfer, Carl: *Ein Tag vor Weibnacht, oder Das Vermächtniß des Vaters*, slika iz meščanskega življenja (2). [CZ]
 Koch, Karl Wilhelm: *Er bezahlt Alle*, veseloigra (1). [CZ]
 Meisl, Karl: *Arsenius der Weiberfeind*, čarobna pravljica s petjem (2). [F]
26. Nestroy, Johann: *Der böse Geist Lumpacivagabundus, oder Das liederliche Kleeblatt*, čarobna burka s petjem (3).
28. Nestroy, Johann: *Der böse Geist Lumpacivagabundus, oder Das liederliche Kleeblatt*, čarobna burka s petjem (3).
30. Vogel, Wilhelm: *Die Wanderung durch das Leben, oder Das Traumgesicht*, igra (4).
31. Holbein, Franz Ignaz von: *Fridolin, oder Der Gang nach dem Eisenhammer*, viteška igra (5).

FEBRUAR 1836

1. Koch, Karl Wilhelm: *Die Vorleserin*, igra (2).
 Töpfer, Carl: *Ein Tag vor Weibnacht, oder Das Vermächtniß des Vaters*, slika iz meščanskega življenja (2).
4. Grillparzer, Franz: *Die Abnfrau*, drama (5).
6. Schiller, Friedrich: *Wilhelm Tell*, drama (5).
7. Franul von Weißenthurn, Johanna: *Es spuckt*, veseloigra (2).
9. Hell, Theodor (pravo ime Karl Gottfried Theodor Winkler): *Christine, Königin von sechzehn Jahren*, veseloigra (2).
 Koch, Karl Wilhelm: *Er bezahlt Alle*, veseloigra (1).
11. Lembert, Johann Wenzel (pravo ime Wenzel Tremler oziroma Trem(e)l): *Der Freund und die Krone, oder Das Opfer der Freundschaft*, romantična igra (4).
13. Raimund, Ferdinand: *Das Mädchen aus der Feenwelt, oder Der Bauer als Millionär*, čarobna pravljica s petjem (3).
18. Hugo, Victor: *Angelo, Podesta von Padua, oder Das Opfer unglücklicher Liebe*, igra (4).
20. Bellini, Vincenzo: *Die Nachtwandlerin*, opera (2).
21. Raupach, Ernst: *Robert der Teufel*, romantična igra (5).
23. Odpovedano: Bellini, Vincenzo: *Norma*, opera (2). [F]
24. Bellini, Vincenzo: *Norma*, opera (2).
 Odpovedano: Koch, Karl Wilhelm: *Das Testament einer armen Frau*, igra (5). [F]
25. Bellini, Vincenzo: *Norma*, opera (2).
27. Bellini, Vincenzo: *Norma*, opera (2).
28. Raimund, Ferdinand: *Das Mädchen aus der Feenwelt, oder Der Bauer als Millionär*, čarobna pravljica s petjem (3).
29. Odpovedano: Koch, Karl Wilhelm: *Das Testament einer armen Frau*, igra (5). [F]

MAREC 1836

1. Vogel, Wilhelm: *Robin der Gefürchtete, oder Der gespenstige Schiffer*, romantična čarobna igra (3). [F]
 Seipelt, Joseph: *Fürst Blaubart*, dramska viteška igra (4). [CZ, F]
2. Napovedano: Raupach, Ernst: *Der Stiefvater*, veseloigra (3). [F]

- Izvedeno: Vogel, Wilhelm: *Robin der Gefürchtete, oder Der gespenstige Schiffer*, romantična čarobna igra (3). [CZ]
3. Napovedano: Bellini, Vincenzo: *Die Nachtwandlerin*, opera (2). [F]
Izvedeno: Vogel, Wilhelm: *Robin der Gefürchtete, oder Der gespenstige Schiffer*, romantična čarobna igra (3). [CZ]
5. Napovedano: Bellini, Vincenzo: *Norma*, tragična opera (2). [F]
Izvedeno: Töpfer, Carl: *Die Einfalt vom Lande*, veseloigra (4). [CZ]
6. Napovedano: Holbein, Franz Ignaz von: *Das Turnier zu Kronstein*, romantična viteška igra (5). [F]
Izvedeno: Raimund, Ferdinand: *Der Alpenkönig und der Menschenfeind*, čarobna igra s petjem (3). [CZ]
8. Raimund, Ferdinand: *Der Alpenkönig und der Menschenfeind*, čarobna igra s petjem (3).
10. Bellini, Vincenzo: *Norma*, opera (2).
12. Bellini, Vincenzo: *Norma*, opera (2).
13. Raupach, Ernst: *Der Kampf mit dem Drachen, oder Die Johanniterritter zu Rhodos*, historična igra (5).
15. Bellini, Vincenzo: *Norma*, opera (2).
17. Raupach, Ernst: *Schuld und Buße*, drama (5).
19. Kringsteiner, Joseph Ferdinand: *Der moderne Damenbekleider in Wien, oder Die Geistererscheinung in der Werkstatt*, veseloigra (4).
20. Bellini, Vincenzo: *Norma*, opera (2).
23. Auber, Daniel-François-Esprit: *Die Stumme von Portici*, opera (5).
24. Bellini, Vincenzo: *Die Nachtwandlerin*, opera (2).
25. Auber, Daniel-François-Esprit: *Die Stumme von Portici*, opera (5).
26. Napovedano: Auber, Daniel-François-Esprit: *Die Stumme von Portici*, opera (5). [F]
Izvedeno: Bellini, Vincenzo: *Norma*, opera (2). [CZ]

SEPTEMBER 1836

20. Predvidena otvoritev sezone odpadla zaradi izbruha kolere. [F]
22. Kotzebue, August von: *Donna Diana*, veseloigra (2). [F]
Franul von Weißenthurn, Johanna: *Des Mahlers Meisterstück*, veseloigra (2). [CZ]
Hell, Theodor: *Der Weiberfeind in der Klemme*, veseloigra (1). [CZ]
24. Franul von Weißenthurn, Johanna: *Das Gut Sternberg, oder Der Haupttreffer in der Güterlotterie*, veseloigra (4).
25. Deinhardstein, Johann Ludwig: *Hans Sachs, Schuster und berühmter Meistersänger*, drama (4).
27. Beck, Heinrich: *Rettung für Rettung*, igra (5).
29. Dilg, Mathias: *Der Korb*, igra (2).
Castelli, Ignaz Franz: *Die Proberollen*, burka (1).

OKTOBER 1836

1. West, Carl August (pravo ime Joseph Schreyvogel): *Donna Diana, oder Stolz und Liebe*, veseloigra (4).

2. Schickh, Kilian Joseph: *Die elegante Bräumeisterin*, burka s petjem (2).
4. Franul von Weißenthurn, Johanna: *Der erste Schritt*, veseloigra (4).
6. Castelli, Ignaz Franz: *Gleiche Schuld*, dramska slika (3).
8. Lambert, Johann Wenzel (pravo ime Wenzel Tremler oziroma Trem(e)l): *Der Dichter und der Schauspieler, oder Das Lustspiel im Lustspiel*, veseloigra (3).
9. Nestroy, Johann: *Eulenspiegel, oder Schabernack über Schabernack*, burka s petjem (4).
11. Franul von Weißenthurn, Johanna: *Der erste Schritt*, veseloigra (4).
13. Kurländer, Franz August von: *Die Altistin*, veseloigra (2).
Angely, Louis: *Nach Sonnenuntergang*, veseloigra (1).
15. Castelli, Ignaz Franz: *Das Testament des Onkels*, igra (3).
16. Gleich, Joseph Alois: *Der Pächter und der Tod, oder Die drei Wundergeschenke*, komična čarobna burka s petjem (2).
18. Nestroy, Johann: *Eulenspiegel, oder Schabernack über Schabernack*, burka s petjem (4).
20. Vogel, Wilhelm: *Reue und Ersatz*, igra (4).
22. Vogel, Wilhelm: *Der Amerikaner*, veseloigra (5).
23. Schickh, Kilian Joseph: *Nina, oder Die Wanderung nach einem Manne*, čarobna igra s petjem (2).
25. Franul von Weißenthurn, Johanna: *Ein Mann hilft dem andern*, veseloigra (1).
Lambert, Johann Wenzel (pravo ime Wenzel Tremler oziroma Trem(e)l): *Der Mentor*, burka (1).
27. Franul von Weißenthurn, Johanna: *Welcher ist der Bräutigam?*, veseloigra (4).
29. Napovedano: Blum, Carl: *Der Ball zu Ellerbrunn*, veseloigra (3). [F]
Izvedeno: Iffland, August Wilhelm von: *Die Jäger*, podeželska slika (5). [AS13, CZ, F]
30. Angely, Louis: *Die Testamentklausel*, predigra (1).
Vogel, Wilhelm: *Der Erbvertrag, oder Das Majorat*, dramska pesnitev v dveh delih (5).

NOVEMBER 1836

1. Raupach, Ernst: *Der Müller und sein Kind*, ljudska drama (5).
3. Angely, Louis: *Von sieben die Hässlichste*, veseloigra (3).
5. Napovedano: Meyerbeer, Giacomo: *Robert der Teufel*, opera (5). [F]
Izvedeno: Cuno, Heinrich: *Die Räuber auf dem Culmer-Berge, oder Die Kraft des Glaubens* [tudi pod naslovom *Die Räuber auf Maria Kulm*], zgodovinska igra (5). [CZ, AS13]
6. Bäuerle, Adolf: *Aline, Königin von Golkonda, oder Laibach in einem andern Welttheile*, komična čarobna igra s petjem (3).
9. Meyerbeer, Giacomo: *Robert der Teufel*, opera (5).
10. Meyerbeer, Giacomo: *Robert der Teufel*, opera (5).
12. Birch-Pfeiffer, Charlotte Karoline: *Gaugraf Philipp, genannt der Wilde, und Hinko, der Freiknecht*, romantična igra (5).
13. Meyerbeer, Giacomo: *Robert der Teufel*, opera (5).
15. Meyerbeer, Giacomo: *Robert der Teufel*, opera (5).
17. Driberg, Friedrich von: *Der Sänger und der Schneider*, opereta (1).
Nestroy, Johann: *Der Tritschtratsch*, burka s petjem (1).
19. Bellini, Vincenzo: *Montecchi und Capuleti*, opera (2).

20. Nestroy, Johann: *Die beiden Nachtwandler, oder Das Nothwendige und das Ueberflüssige*, burka s petjem (2).
21. Meyerbeer, Giacomo: *Robert der Teufel*, opera (5).
22. Blum, Carl: *Der Hirsch*, igra (2).
Rosenau, Ferdinand (pravo ime Ferdinand Rossen): *Die Gunst der Kleinen, oder Die Hintertreppe*, veseloigra (1).
24. Bellini, Vincenzo: *Montecchi und Capuleti*, opera (2).
26. Auber, Daniel-François-Esprit: *Fra Diavolo, oder Das Gasthaus von Terracina*, opera (3).
27. Krones, Therese: *Sylphide, das See-Fräulein*, romantična čarobna burka s petjem (2). [F]
Bäuerle, Adolf: *Aline, Königin von Golkonda, oder Laibach in einem andern Welttheile*, komična čarobna igra s petjem (3). [CZ, ASI₃]
28. Auber, Daniel-François-Esprit: *Fra Diavolo, oder Das Gasthaus von Terracina*, opera (3).
29. Goldoni, Carlo: *Der Diener zweier Herren*, veseloigra (3).

DECEMBER 1836

1. Meyerbeer, Giacomo: *Robert der Teufel*, opera (5).
3. Bellini, Vincenzo: *Montecchi und Capuleti*, opera (2).
4. Gleich, Joseph Alois: *Der Ebeteufel auf Reisen*, komična čarobna igra s petjem (2).
5. Meyerbeer, Giacomo: *Robert der Teufel*, opera (5).
6. Klingemann, August: *Die Abentheuer des Ritters Don Quixote und seines Knappen Sancho Pansa, oder Die Hochzeit des Camacho*, parodija viteške veseloigre z glasbo (5). [F]²⁰
8. Auber, Daniel-François-Esprit: *Fra Diavolo, oder Das Gasthaus von Terracina*, opera (3).
Deinhardstein, Johann Ludwig: *Garrick in Bristol*, veseloigra (4). [F]
10. Bellini, Vincenzo: *Montecchi und Capuleti*; opera (2), 1. dejanje.
Meyerbeer, Giacomo: *Robert der Teufel*, opera (5), 2. in 4. dejanje. [F]
Klingemann, August: *Die Abentheuer des Ritters Don Quixote und seines Knappen Sancho Pansa, oder Die Hochzeit des Camacho*, parodija viteške veseloigre z glasbo (5). [CZ]
11. Schickh, Kilian Joseph: *Nina, oder die Wanderung nach einem Manne*, čarobna igra s petjem (2). [F]
Bellini, Vincenzo: *Montecchi und Capuleti*; opera (2), 1. dejanje. [CZ, F]
Meyerbeer, Giacomo: *Robert der Teufel*, opera (5), 2. in 4. dejanje. [CZ, F]
13. Bellini, Vincenzo: *Die Nachtwandlerin*, opera (2).
15. Bellini, Vincenzo: *Die Nachtwandlerin*, opera (2).
17. Deinhardstein, Johann Ludwig: *Garrick in Bristol*, veseloigra (4).
18. Schickh, Kilian Joseph: *Nina, oder Die Wanderung nach einem Manne*, čarobna igra s petjem (2).
19. Meyerbeer, Giacomo: *Robert der Teufel*, opera (5).
20. Bellini, Vincenzo: *Die Nachtwandlerin*, opera (2).
21. Grammerstätter, Carl Eduard: *Der verkehrte Roman*, veseloigra (4).
26. Bellini, Vincenzo: *Die Nachtwandlerin*, opera (2). [F]
Angely, Louis: *Die Testamentklausel*, predigra (1). [CZ]

²⁰ Gledališki list manjka.

- Angely, Louis: *Von sieben die Häßlichste*, veseloigra (3). [CZ]
 27. Meyerbeer, Giacomo: *Robert der Teufel*, opera (5). [F]
 Bauernfeld, Eduard von: *Das letzte Abenteuer*, veseloigra (5). [CZ]
 29. *Musikalischer Blumenstrauß*, glasbeni venček s skladbami iz oper Meyerbeer, Giacomo: *Robert der Teufel*, in Bellini, Vincenzo: *Die Nachtwandlerin*.
 31. Hutt, Johann: *Das war ich*, veseloigra (1).
 Bellini, Vincenzo: *Die Nachtwandlerin*, opera (2), posamezne scene.

JANUAR 1837

1. Meisl, Karl: *Arsenius, der Weiberfeind*, čarobna pravljica s petjem (2).
3. Clauren, Heinrich: *Der Wollmarkt, oder Das Hôtel de Wibourg*, veseloigra (4).
5. Nestroy, Johann: *Der böse Geist Lumpacivagabundus, oder Das liederliche Kleeblatt*, čarobna burka s petjem (3).
6. Prix, Adalbert: *Das Irrenhaus von Dijon, oder Wahnsinn und Verbrechen*, igra (3).
7. Kotzebue, August von: *Das Epigramm*, veseloigra (4).
8. Nestroy, Johann: *Der böse Geist Lumpacivagabundus, oder Das liederliche Kleeblatt*, čarobna burka s petjem (3).
10. *Musikalischer Blumenstrauß*, glasbeni venček s skladbami iz oper Meyerbeer, Giacomo: *Robert der Teufel*, in Bellini, Vincenzo: *Die Nachtwandlerin*.
 Holbein, Franz Ignaz von: *Der Verräther*, veseloigra (1).
12. Grammerstädter, Carl Eduard: *Der verkehrte Roman*, veseloigra (4).
14. Auber, Daniel-François-Esprit: *Der Schwur, oder Die Falschmünzer*, heroična opera (3).
15. Meisl, Karl: *Der Kirchtag in Petersdorf, oder Die beiden Nachtwächter*, komična spevoigra (2).
17. Lebrun, Carl: *Humoristische Studien*, veseloigra (2).
 Golz, B.: *Die Leiden des jungen Werther*, vodvil (1).
19. Vogel, Wilhelm: *Der falsche Schlüssel*, drama (3).
21. Kreutzer, Conradin: *Das Nachlager in Granada*, opera (2).
22. Kreutzer, Conradin: *Das Nachlager in Granada*, opera (2).
25. Kotzebue, August von: *Der gerade Weg der beste*, veseloigra (1).
Musikalischer Blumenstrauß, glasbeni venček s skladbami iz oper Kreutzer, Conradin: *Die Falschmünzer*, in Meyerbeer, Giacomo: *Robert der Teufel*.
26. Kreutzer, Conradin: *Das Nachlager in Granada*, opera (2).
28. Auber, Daniel-François-Esprit: *Der Schwur, oder Die Falschmünzer*, heroična opera (3).
29. Kotzebue, August von: *Pächter Feldkümmel von Tippelskirchen*, pustna burka (5).
31. Meyerbeer, Giacomo: *Robert der Teufel*, opera (5).

FEBRUAR 1837

2. Kreutzer, Conradin: *Das Nachlager in Granada*, opera (2).
4. Bellini, Vincenzo: *Die Nachtwandlerin*, opera (2).
5. Carl, Carl (pravo ime Karl Andreas von Bernbrunn): *Staberl's Reiseabenteuer in Frankfurt und München*, burka (2).
9. Meisl, Karl: *Julerl, die Putzmacherin*, burka s petjem (2).

11. Auber, Daniel-François-Esprit: *Der Schwur, oder Die Falschmünzer*, heroična opera (3).
12. Meyerbeer, Giacomo: *Robert der Teufel*, opera (5).
14. Kotzebue, August von: *Die Stricknadeln*, igra (4).
16. Lambert, Johann Wenzel: *Mirandolina*, veseloigra (3).
Holbein, Franz von: *Genieren Sie sich nicht*, veseloigra (1).
18. Castelli, Ignaz Franz: *Die Folgen einer Mißheirath*, igra (4).
19. Marsano, Wilhelm: *Herr von West, der Schmetterling, oder Die Brautschau*, veseloigra (5).
20. Meddlhammer, Albin von (ps. Albin): *Verwirrung über Verwirrung, oder Kunst und Natur*, veseloigra (4).
21. Koch, Karl Wilhelm: *Die Vorleserin*, igra (2).
Koch, Karl Wilhelm: *Er bezahlt Alle*, veseloigra (1).
23. Raimund, Ferdinand: *Das Mädchen aus der Feenwelt, oder Der Bauer als Millionär*, čarobna pravljica s petjem (3).
25. Nestroy, Johann: *Der Affe und der Bräutigam*, burka s petjem (3).
26. Nestroy, Johann: *Der Affe und der Bräutigam*, burka s petjem (3).
27. Nestroy, Johann: *Der Affe und der Bräutigam*, burka s petjem (3).
28. Told, Franz Xaver: *Affe und Frosch, oder Hudriwudri's Zauberfluch*, čarobna burka s petjem (2).

MAREC 1837

1. Told, Franz Xaver: *Affe und Frosch, oder Hudriwudri's Zauberfluch*, čarobna burka s petjem (2). [TJ, CZ, AS₁₃]
Töpfer, Carl: *Einfalt vom Lande*, veseloigra (4). [F]
4. Nestroy, Johann: *Zu ebener Erde und erster Stock, oder Die Launen des Glückes*, burka s petjem (4).
5. Nestroy, Johann: *Zu ebener Erde und erster Stock, oder Die Launen des Glückes*, burka s petjem (4).
6. Nestroy, Johann: *Zu ebener Erde und erster Stock, oder Die Launen des Glückes*, burka s petjem (4).
8. Nestroy, Johann: *Zu ebener Erde und erster Stock, oder Die Launen des Glückes*, burka s petjem (4).
9. Nestroy, Johann: *Zu ebener Erde und erster Stock, oder Die Launen des Glückes*, burka s petjem (4).
11. Sachsen, Amalie von: *Der Oheim*, igra (5).
12. West, Carl August (pravo ime Joseph Schreyvogel): *Das Leben ein Traum*, dramska slika (5).
14. Halm, Friedrich (pravo ime Eligius von Münch-Bellinghausen): *Griseldis*, dramska slika (5).
15. Halm, Friedrich (pravo ime Eligius von Münch-Bellinghausen): *Griseldis*, dramska slika (5).
16. Castelli, Ignaz Franz: *Folgen einer Mißheirath*, dramska slika (4).
18. Blum, Carl: *Der Ball zu Ellerbrunn*, veseloigra (3).
27. Birch-Pfeiffer, Charlotte Karoline: *Die Günstlinge*, igra (5).
28. Bauernfeld, Eduard von: *Die Bekenntnisse*, veseloigra (3).
29. Raupach, Ernst: *Isidor und Olga, oder Die Leibeigenen*, drama (5).
30. Sachsen, Amalie von: *Lüge und Wahrheit*, igra (4).

APRIL 1837

1. Lambert, Johann Wenzel (pravo ime Wenzel Tremmler oziroma Trem(e)l): *Frauenjahre zählt man nicht*, veseloigra (3).
2. Raupach, Ernst: *Corona von Saluzzo*, romantična igra (5).

4. Deinhardstein, Johann Ludwig (ps. Römer): *Liebe und Liebelei*, veseloigra (4).
5. Raupach, Ernst: *Das Harfenmädchen*, igra (3).
6. Töpfer, Carl: *Der beste Ton*, veseloigra (4).
8. Zahlhaas, Johann Baptist von: *Maria Louise, Königin von Spanien*, veseloigra (5).
9. Bäuerle, Adolf: *Die falsche Prima Donna*, burka s petjem (3).
10. Ziegler, Friedrich Wilhelm: *Der Hausdokter*, veseloigra (3).
11. Brandes, Johann Christian: *Trau, schau, wem!, oder Wie man sich täuscht*, veseloigra (1).
Breitenstein, Leopold: *Die Proberollen*, burka s petjem (1).
13. Carl, Carl (pravo ime Karl Andreas von Bernbrunn):²¹ *Der junge Herr auf Reisen*, burka (4).
15. Bäuerle, Adolf: *Die falsche Prima Donna*, burka s petjem (3).
16. Birch-Pfeiffer, Charlotte Karoline: *Die Günstlinge*, igra (5).
18. Franul von Weißenthurn, Johanna: *Die beschämte Eifersucht*, veseloigra (3).
20. Kurländer, Franz August von: *Eine Hütte und sein Herz*, veseloigra (3).
22. Varry, Anton (pravo ime Anton Loger): *Mazeppa*, igra (3).
23. Kratter, Franz: *Das Mädchen von Marienburg*, knežja družinska slika (5).
24. Sachsen, Amalie von: *Lüge und Wahrheit*, igra (4).
25. Franul von Weißenthurn, Johanna: *Das Manuskript*, veseloigra (5).
27. Bauernfeld, Eduard von: *Der Zauberdrache*, veseloigra (5).
29. Töpfer, Carl: *Nehmt ein Exempel d'ran*, veseloigra (1).
Kurländer, Franz August von: *Ewig*, veseloigra (2).
30. Lambert, Johann Wenzel (pravo ime Wenzel Tremler oziroma Trem(e)l): *Wahn und Wahnsinn*, igra (3).

SEPTEMBER 1837

5. Bauernfeld, Eduard von: *Bürgerlich und Romantisch*, veseloigra (4).
7. Holbein, Franz Ignaz von: *Das Turnier zu Kronstein*, romantična viteška igra (5).
9. Sachsen, Amalie von: *Die Braut aus der Residenz*, veseloigra (2).
Kotzebue, August von: *Der Leinweber*, veseloigra (1).
10. Gleich, Joseph Alois: *Herr Joseph und Frau Baberl*, burka s petjem (3).
11. Kurländer, Franz August von: *Das goldene Kreuz*, igra (2).
Kurländer, Franz August von: *Der Lügner und sein Sohn*, veseloigra (1).
13. Bellini, Vincenzo: *Norma*, tragična opera (2).
14. Bellini, Vincenzo: *Norma*, tragična opera (2).
16. Bellini, Vincenzo: *Norma*, tragična opera (2).
17. Kringsteiner, Ferdinand: *Werthers Leiden*, vodvil oziroma burka (2).
18. Bellini, Vincenzo: *Norma*, tragična opera (2).
19. Griesel, August Franz Wenzel: *Albrecht Dürer*, igra (1).
Bäuerle, Adolf: *Die schlimme Lisel*, veseloigra (1).
21. Raupach, Ernst: *Die Schleichhändler*, veseloigra (4).
23. Bellini, Vincenzo: *Die Nachtwandlerin*, opera (2).

²¹ Navedba avtorja v gledališkem listu: »Direktor Carl«; verjetno priredba istoimenske veseloigre izpod peresa Joachima Perineta (1763–1816).

24. Birch-Pfeiffer, Charlotte Karoline: *Peter von Szapar, oder Der Held in Sklavenketten*, igra (5).
25. Bellini, Vincenzo: *Die Nachtwandlerin*, opera (2).
26. Töpfer, Carl: *Bube und Dame*, veseloigra (3).
28. Bellini, Vincenzo: *Die Nachtwandlerin*, opera (2).
30. Bellini, Vincenzo: *Montecchi und Capuleti*, opera (2).

OKTOBER 1837

1. Nestroy, Johann: *Nagerl und Handschuh, oder Die Schicksale der Familie Maxenpfutsch*, parodija oziroma čarobna burka s petjem (3).
2. Holbein, Franz Ignaz von: *Das Alpenröslein, das Patent, und der Shawl*, igra (3).
4. Bellini, Vincenzo: *Die Nachtwandlerin*, opera (2).
5. Kotzebue, August von: *Der verbannte Amor, oder Die argwöhnischen Eheleute*, veseloigra (4).
7. Gleich, Joseph Alois: *Herr Joseph und Frau Baberl*, burka (2).
8. Plötz, Johann von: *Der verwunschene Prinz*, čarobna igra (2).
9. Birch-Pfeiffer, Charlotte Karoline: *Die Günstlinge*, igra (5).
10. Napovedano: Bellini, Vincenzo: *Die Nachtwandlerin*, opera (2). [F]
Izvedeno: Bellini, Vincenzo: *Montecchi und Capuleti*, opera (2). [AS13]
12. Kotzebue, August von: *Verlegenheit und List*, veseloigra (3).
Marsan, Wilhelm von: *Die Helden*, veseloigra (1).
14. Bellini, Vincenzo: *Die Nachtwandlerin*, opera (2).
15. [Morda: Biedenfeld, Ferdinand Leopold Carl von]: *Die Grafen Walmore (tudi Valmore), oder Verbrechen aus Vaterliebe*, igra (3).
16. Kotzebue, August von: *Der verbannte Amor, oder Die argwöhnischen Eheleute*, veseloigra (4).
18. Rossini, Gioachino: *Graf Ory*, opera (2).
19. Schall, Carl: *Die unterbrochene Whistpartie, oder Der Strohhmann*, veseloigra (2).
Lebrun, Carl: *Nummer 777*, veseloigra (1).
21. Rossini, Gioachino: *Graf Ory*, opera (2).
22. Schickh, Kilian Joseph: *Die Entführung vom Maskenball*, burka s petjem (3).
23. Bellini, Vincenzo: *Montecchi und Capuleti* (1. dejanje), in *Die Nachtwandlerin* (2. dejanje), opera.
24. Ziegler, Friedrich Wilhelm: *Die Großmama*, igra (4).
26. Raupach, Ernst: *Die Schleichhändler*, veseloigra (4).
28. Auber, Daniel-François-Esprit: *Der Schwur, oder Die Falschmünzer*, heroična opera (3).
29. Schickh, Kilian Joseph: *Nina, oder Die Wanderung nach einem Manne*, čarobna igra s petjem (2).
30. Angely, Louis: *Von sieben die Häßlichste*, veseloigra (3).
31. Auber, Daniel-François-Esprit: *Der Schwur, oder Die Falschmünzer*, heroična opera (3).

NOVEMBER 1837

1. Franul von Weißenthurn, Johanna: *Der Wald bei Hermannstadt*, romantična igra (4).
2. Klingemann, August: *Faust*, drama (5).
4. Auber, Daniel-François-Esprit: *Der Schwur, oder Die Falschmünzer*, heroična opera (3).
5. Gulden, Johann Eduard: *Der Waldbrand*, čarobna igra (2).

7. Kollmann, Ignaz: *Der Essigbändler*, igra (3) [TJ, AS₁₃]
Lebrun, Carl: *Nummer 777*, veseloigra (1). [F]
8. Raupach, Ernst: *Vormund und Mündel*, igra (5).
Lebrun, Carl: *Nummer 777*, veseloigra (1).
9. Cuno, Heinrich: *Vetter Benjamin aus Pohlen*, veseloigra (5).
11. Auber, Daniel-François-Esprit: *Der Schwur, oder Die Falschmünzer*, heroična opera (3). [TJ, AS₁₃]
Bellini, Vincenzo: *Norma*, tragična opera (2). [F]
12. Kleist, Heinrich von: *Das Käthchen von Heilbronn*, romantična viteška igra (5).
13. Kotzebue, August von: *Das Kind der Liebe, oder Der Straßenräuber aus kindlicher Liebe*, veseloigra (5).
14. Bellini, Vincenzo: *Norma*, tragična opera (2).
16. Schneider, Louis (pravzaprav Ludwig Wilhelm Schneider; ps. L. W. Both: *Die beiden Foster, oder Die Witwe von Cornhill*, dramska slika (5).²²
18. Bellini, Vincenzo: *Norma*, tragična opera (2).
19. Nestroy, Johann: *Nagerl und Handschuh, oder Die Schicksale der Familie Maxenpfutsch*, parodija oziroma čarobna burka s petjem (3).
20. Bellini, Vincenzo: *Norma*, tragična opera (2).
22. Auber, Daniel-François-Esprit: *Die Ballnacht*, opera (5).
23. Ziegler, Friedrich Wilhelm: *Ernst und Scherz*, veseloigra (3). [TJ, AS₁₃]
Kurländer, Franz August von: *Die Tochter des Geizigen*, igra (3). [F]
25. Auber, Daniel-François-Esprit: *Die Ballnacht*, opera (5).
26. Kotzebue, August von: *Bayard*, igra (5).
27. Töpfer, Carl: *Hermann und Dorothea*, igra (4).
29. Hell, Theodor: *Marie, oder Die drei Zeiträume*, igra (3).
30. Auber, Daniel-François-Esprit: *Die Ballnacht*, opera (5). [TJ, AS₁₃]
[?], *Die Vormundschaft*. [F]
Holbein, Franz Ignaz von: *Der Wittwer und die Wittwe*, veseloigra (1). [F]

DECEMBER 1837

2. Meyerbeer, Giacomo: *Robert der Teufel*, opera (5).
3. Gulden, Johann Eduard: *Der Waldbrand*, čarobna igra (2).
4. Meyerbeer, Giacomo: *Robert der Teufel*, opera (5).
5. Holbein, Franz Ignaz von: *Der Wittwer und die Wittwe*, veseloigra (1). [TJ, AS₁₃]
[?], *Die Vormundschaft*. [F]
7. Halm, Friedrich (pravo ime Eligius von Münch-Bellinghausen): *Der Adept*, žaloigra (5).
8. Auber, Daniel-François-Esprit: *Die Ballnacht*, opera (5).
9. Ziegler, Friedrich Wilhelm: *Ernst und Scherz*, veseloigra (3). [TJ, AS₁₃]
Beck, Heinrich, in Schall, Carl (?): *Die Schachmaschine*, veseloigra (4). [F]
10. Meyerbeer, Giacomo: *Robert der Teufel*, opera (5).

²² V *Theaterjournalu* je sicer naveden naslov *Gebrüder Foster*, igra v petih dejanjih, vendar pa gre verjetno za Schneiderjevo dramsko sliko v petih dejanjih.

11. Koch, Karl Wilhelm: *Das geraubte Kind*, igra (2).
Mand, J. E. (pravo ime Karl Friedrich August zu Mecklenburg): *Demoiselle Bock*, veseloigra (1).
12. Auber, Daniel-François-Esprit: *Die Ballnacht*, opera (5).
14. Birch-Pfeiffer, Charlotte Karoline: *Johannes Guttenberg*, igra (5).
16. Meyerbeer, Giacomo: *Robert der Teufel*, opera (5).
17. Raimund, Ferdinand: *Barometermacher auf der Zauberinsel*, burka (2).
18. Ziegler, Friedrich Wilhelm: *Liebhaber und Nebenbubler in einer Person*, veseloigra (5).
19. Auber, Daniel-François-Esprit: *Die Ballnacht*, opera (5).
21. Bellini, Vincenzo: *Das Kastel von Ursino*, opera (2).
26. Nestroy, Johann: *Der böse Geist Lumpacivagabundus, oder Das liederliche Kleeblatt*, čarobna burka s petjem (3).
27. Bellini, Vincenzo: *Das Kastel von Ursino*, opera (2).
28. Clauren, Heinrich: *Der Bräutigam aus Mexico*, igra (5).
30. Töpfer, Carl (?): *Der Straßenjunge von Paris*, igra (4).²³
31. Bellini, Vincenzo: *Das Kastel von Ursino*, opera (2).

JANUAR 1838

1. Bellini, Vincenzo: *Norma*, tragična opera (2).
2. Töpfer, Carl: *Ein Tag vor Weihnacht, oder Das Vermächtniß des Vaters*, slika iz meščanskega življenja (2).
Kettel, Johann Georg: *Die Schwäbin*, veseloigra (1).
4. Meisl, Karl: *Die schwarze Frau*, parodija (3).
6. Auber, Daniel-François-Esprit: *Die Ballnacht*, opera (5).
7. Töpfer, Carl (?): *Der Straßenjunge von Paris* [F: *Der Pariser Taugenichts*], igra (4).
9. Krones, Therese: *Sylphide, das See-Fräulein*, romantična čarobna burka s petjem (2).
10. Bellini, Vincenzo: *Das Kastel von Ursino*, opera (2). [AS13]
Meyerbeer, Giacomo: *Robert der Teufel*, opera (5). [F]
11. Zedlitz, Joseph Christian von: *Herr und Sklave, oder Die Negerrache*, drama (2).
[?], *Die Papagayen*.
13. Bellini, Vincenzo: *Die Fremde*, tragična opera (2).
14. Nestroy, Johann: *Der böse Geist Lumpacivagabundus, oder Das liederliche Kleeblatt*, čarobna burka s petjem (3).
16. Bellini, Vincenzo: *Die Fremde*, tragična opera (2).
17. Bäuerle, Adolf: *Die falsche Prima Donna (Die falsche Catalani)*, burka s petjem (2).
18. Meyerbeer, Giacomo: *Robert der Teufel*, opera (5).
20. Auber, Daniel-François-Esprit: *Die Ballnacht*, opera (5).
21. Nestroy, Johann: *Eulenspiegel, oder Schabernack über Schabernack*, burka s petjem (4).
23. Holbein, Franz Ignaz von: *Liebe kann Alles, oder Die bezähmte Widerspenstige*, veseloigra (4).
25. Boieldieu, François-Adrien: *Die weiße Frau*, opera (3).
26. Herzenskron, Hermann Josef: *Das Geschenk des Fürsten*, veseloigra (3).

²³ Najverjetneje gre za delo Carla Töpferja *Der Pariser Taugenichts*, saj Franz za 7. januar 1838 piše, da bodo uprizorili delo *Der Pariser Taugenichts*, medtem ko je v seznamu prejemkov Stanovskega gledališča v Ljubljani od 1. septembra 1837 do 9. aprila 1838 zabeležen naslov *Der Straßenjunge von Paris* (SI AS 13, TE 10, fasc. 15).

27. Scene iz opernih predstav *Montecchi und Capuleti*, *Robert der Teufel* in *Norma*.
28. Schickh, Kilian Joseph: *Die Entführung vom Maskenball*, burka s petjem (3).
29. Auber, Daniel-François-Esprit: *Der Schwur, oder Die Falschmünzer*, heroična opera (3).
30. Kotzebue, August von: *Der Rehbock, oder Die schuldlosen Schuldbewußten*, veseloigra (3).

FEBRUAR 1838

1. Bellini, Vincenzo: *Das Kastel von Ursino*, opera (2). [AS13]
Bellini, Vincenzo: *La Straniera*, tragična opera (2). [F]
2. Nestroy, Johann: *Der böse Geist Lumpacivagabundus, oder Das liederliche Kleeblatt*, čarobna burka s petjem (3). [AS13]
Gleich, Joseph Alois: *Der Berggeist oder Drei Wünsche*, komična čarobna igra s petjem (3). [F]
3. Auber, Daniel-François-Esprit: *Die Ballnacht*, opera (5). [AS13]
Bellini, Vincenzo: *Norma*, tragična opera (2). [F]
4. Bäuerle, Adolf: *Aline, Königin von Golkonda, oder Laibach in einem andern Welttheile*, komična čarobna igra s petjem (3). [AS13]
Nestroy, Johann: *Die beiden Nachtwandler*, burka s petjem (2). [F]
6. Bellini, Vincenzo: *Norma*, tragična opera (2).
7. Töpfer, Carl (?): *Der Straßenjunge von Paris*, igra (4).
8. Bellini, Vincenzo: *Die Fremde*, tragična opera (2).
10. Meyerbeer, Giacomo: *Robert der Teufel*, opera (5).
11. Nestroy, Johann: *Die beiden Nachtwandler*, burka s petjem (2).
12. Bellini, Vincenzo: *Das Kastel von Ursino*, opera (2).
14. Auber, Daniel-François-Esprit: *Die Ballnacht*, opera (5).
15. Hérold, Ferdinand: *Zampa, oder Die Marmorbraut*, romantična opera (3). [F]
16. Hérold, Ferdinand: *Zampa, oder Die Marmorbraut*, romantična opera (3). [AS13]
Kurländer, Franz August von: *Die Tochter des Geizigen*, igra (3). [F]
17. Scene iz opernih predstav *Montecchi und Capuleti*, *Ballnacht* in *Kastel von Ursino*. [AS13]
Hérold, Ferdinand: *Zampa, oder Die Marmorbraut*, romantična opera (3). [F]
18. Goldoni, Carlo: *Der Diener zweier Herren*, veseloigra (3).
20. Auber, Daniel-François-Esprit: *Die Ballnacht*, opera (5).
22. Kreutzer, Conradin: *Das Nachtlager von Granada*, opera (2).
23. Kreutzer, Conradin: *Das Nachtlager von Granada*, opera (2).
24. Bellini, Vincenzo: *Die Nachtwandlerin*, opera (2).
25. Kotzebue, August von: *Pächter Feldkümmel von Tippelskirchen*, pustna burka (5).

MAREC 1838

1. Blum, Carl: *Des Goldschmieds Töchterlein*, igra (2).
2. Bauernfeld, Eduard von: *Bürgerlich und Romantisch*, veseloigra (4).
4. Halm, Friedrich (pravo ime Eligius von Münch-Bellinghausen): *Griseldis*, dramska slika (5).
6. [?], *Die Vergeltung*.
[?], *Der Oberst*.
7. Deinhardstein, Johann Ludwig: *Hans Sachs, Schuster und berühmter Meistersänger*, drama (4).

8. Sachsen, Amalie von: *Der Landwirth*, igra (5).
10. Raimund, Ferdinand: *Der Verschwender*, čarobna pravljica s petjem v treh delih (4).
11. Raimund, Ferdinand: *Der Verschwender*, čarobna pravljica s petjem v treh delih (4).
13. Blum, Carl: *Der Ball zu Ellerbrunn*, veseloigra (3).
14. Deinhardstein, Johann Ludwig: *Garrick in Bristol*, veseloigra (4).
15. [?], *Die Vergeltung*.
Schütze, Stephan: *Der König von gestern*, veseloigra (1).
17. Raimund, Ferdinand: *Der Verschwender*, čarobna pravljica s petjem v treh delih (4).
18. Sachsen, Amalie von: *Der Verlobungsring*, veseloigra (4).
20. Anonimno: *Der Ritter Eisenfaust*, viteška drama (3).
21. Sachsen, Amalie von: *Der Oheim*, igra (5).
22. Müllner, Adolph (?): *Die Schuld*, žaloigra (4).
24. Hell, Theodor (pravo ime Karl Gottfried Theodor Winkler): *Fünfundzwanzig Kerkerjahre*, žaloigra (4). [AS13]
Lembert, Johann Wenzel (pravo ime Wenzel Tremmler oziroma Trem(e)l): *König Richard in Palästina*, igra (4). [F]
26. Prix, Adalbert: *Das Irrenhaus von Dijon, oder Wahnsinn und Verbrechen*, igra (3).
27. Schiller, Friedrich: *Die Räuber*, igra (5).
29. [?], *Der Spieler*.
31. Franul von Weißenthurn, Johanna: *Der erste Schritt*, veseloigra (4).

APRIL 1838

1. Raupach, Ernst: *Der Müller und sein Kind*, ljudska drama (5).
3. [?], *Zundbölzelfabrikant*.
4. Kotzebue, August von: *Die Corsen*, igra (4).
5. Kurländer, Franz August von: *Die Tochter des Geizigen*, igra (3).
6. Franul von Weißenthurn, Johanna: *Die Geprüften*, veseloigra (5).
7. [?], *Die Vormundschaft*.

SEPTEMBER 1838

20. Castelli, Ignaz Franz: *Gabriele*, drama (3).
22. Bonin, Christian Friedrich von (?): *Haß und Liebe*, veseloigra (2).
Rossini, Gioachino: *Der Barbier von Sevilla*, komična opera (2); posamezne scene.
23. Pillwitz, Ferdinand: *Rataplan, der kleine Tambour*, vodvil (1).
Schneider, Louis (pravzaprav Ludwig Wilhelm Schneider; ps. L. W. Both): *Die junge Pathe*, veseloigra (1).
25. Kotzebue, August von: *Die eifersüchtige Frau*, veseloigra (2).
Rossini, Gioachino: *Der Barbier von Sevilla*, komična opera (2); polovica 1. dejanja.
27. Brockmann, Johann Franz Hieronymus: *Schloss Limburg*, veseloigra (2).
Töpfer, Carl: *Nehmt ein Exempel d'ran*, veseloigra (1).
29. Bellini, Vincenzo: *Das Kastel von Ursino*, opera (2).
30. Pillwitz, Ferdinand: *Rataplan, der kleine Tambour*, vodvile (1).
Castelli, Ignaz Franz: *Die seltsame Lotterie*, veseloigra (1).

OKTOBER 1838

2. Bellini, Vincenzo: *Das Kastel von Ursino*, opera (2).
4. Deinhardstein, Johann Ludwig: *Hans Sachs, Schuster und berühmter Meistersänger*, drama (4).
6. Castelli, Ignaz Franz: *Anekdotenbüchlein*, veseloigra (1).
Hutt, Johann: *Das war ich*, veseloigra (1).
7. Bellini, Vincenzo: *Das Kastel von Ursino*, opera (2).
9. Bellini, Vincenzo: *Das Kastel von Ursino*, opera (2).
11. Bonin, Christian Friedrich von: *Die Drillinge*, veseloigra (4).
13. Donizetti, Gaetano: *Der Liebestrank*, komična opera (2).
14. Donizetti, Gaetano: *Der Liebestrank*, komična opera (2).
16. Donizetti, Gaetano: *Der Liebestrank*, komična opera (2).
17. Sachsen, Amalie von: *Lüge und Wahrheit*, igra (4).
18. Kurländer, Franz August von: *Der achtzigste Geburtstag*, igra (1).
Stawinsky, Carl: *Der Quäcker und die Tänzerin*, veseloigra (1).
20. Donizetti, Gaetano: *Der Liebestrank*, komična opera (2).
21. Raimund, Ferdinand: *Der Alpenkönig und der Menschenfeind*, čarobna igra s petjem (3).
23. Rossini, Gioachino: *Der Barbier von Sevilla*, komična opera (2).
24. Jünger, Johann Friedrich: *Es mengt sich in alles*, veseloigra (5).
27. Meddlhammer, Albin von (ps. Albini): *Die gefährliche Tante*, veseloigra (4).
28. Rossini, Gioachino: *Der Barbier von Sevilla*, komična opera (2).
30. Kotzebue, August von (?):²⁴ *Der Wildfang*, veseloigra (3).
31. Donizetti, Gaetano: *Der Liebestrank*, komična opera (2).

NOVEMBER 1838

1. Raimund, Ferdinand: *Der Alpenkönig und der Menschenfeind*, čarobna igra s petjem (3).
3. Hérolde, Ferdinand: *Zampa, oder Die Marmorbraut*, romantična opera (3).
4. Meisl, Karl: *Die Fee aus Frankreich*, burka s petjem (2).
6. Hérolde, Ferdinand: *Zampa, oder Die Marmorbraut*, romantična opera (3).
7. Meddlhammer, Albin von (ps. Albini): *Die gefährliche Tante*, veseloigra (4).
8. Rossini, Gioachino: *Der Barbier von Sevilla*, komična opera (2).
10. Carl, Carl (pravo ime Karl Andreas von Bernbrunn): *Das Abentheuer in Venedig, oder Der Deutsche in Moskau*, romantična igra (4).
11. Hopp, Friedrich: *Das Gut Waldegg*, burka s petjem (3).
13. Donizetti, Gaetano: *Der Liebestrank*, komična opera (2).
14. Töpfer, Carl: *Einfalt vom Lande*, veseloigra (4).
15. Hérolde, Ferdinand: *Zampa, oder Die Marmorbraut*, romantična opera (3).
17. Bellini, Vincenzo: *Die Puritaner*, opera (3).
18. Hopp, Friedrich: *Das Gut Waldegg*, burka s petjem (3).
19. Bellini, Vincenzo: *Die Puritaner*, opera (3).

²⁴ Niti pri Franzu niti v knjigi prihodkov (SI AS 13, TE 10, fasc. 15: Theater-Gagen. Stand für die Theater-Jahre 1837/38, 1838/39 und 1839/40) ni zabeleženo, ali gre za veseloigro ali za opero. Po Kotzebuejevi predlogi je namreč nastala tudi komična opera v dveh dejanjih *Der Wildfang* skladatelja Franza Xaverja Huberja.

20. Hérold, Ferdinand: *Zampa, oder Die Marmorbraut*, romantična opera (3).
21. Kurländer, Franz August von: *Der achtzigste Geburtstag*, igra (1).
Preuss, Alexander: *Der junge Ehemann*, veseloigra (3).
22. Bellini, Vincenzo: *Die Puritaner*, opera (3).
24. Raimund, Ferdinand: *Der Verschwender*, čarobna pravljica s petjem v treh delih (4).
25. Bellini, Vincenzo: *Die Puritaner*, opera (3).
27. Rossini, Gioachino: *Der Barbier von Sevilla*, komična opera (2).
28. Kotzebue, August von: *Intermezzo*, veseloigra (5).
29. Bellini, Vincenzo: *Die Puritaner*, opera (3).

DECEMBER 1838

1. Auber, Daniel-François-Esprit: *Die Stumme von Portici*, opera (5).
2. Hopp, Friedrich: *Das Gut Waldegg*, burka s petjem (3).
4. Auber, Daniel-François-Esprit: *Die Stumme von Portici*, opera (5).
5. Kotzebue, August von: *Der Bruderkwitz*, igra (5).
6. Donizetti, Gaetano: *Der Liebestrank*, komična opera (2).
8. Nestroy, Johann: *Dreißig Jahre aus dem Leben eines Lumpen*, čarobna igra (2).
9. Hopp, Friedrich: *Das Gut Waldegg*, burka s petjem (3).
11. Pillwitz, Ferdinand: *Rataplan, der kleine Tambour*, vodvil (1).
Stawinsky, Carl: *Der Quäcker und die Tänzerin*, veseloigra (1).
12. Bellini, Vincenzo: *Die Puritaner*, opera (3).
13. Kotzebue, August von: *Lohn der Wahrheit*, igra (5).
15. Weber, Carl Maria von: *Der Freischütz*, opera (3).
16. Hérold, Ferdinand: *Zampa, oder Die Marmorbraut*, romantična opera (3).
18. Weber, Carl Maria von: *Der Freischütz*, opera (3).
19. Castelli, Ignaz Franz: *Gabriele*, drama (3).
Castelli, Ignaz Franz: *Die seltsame Lotterie*, veseloigra (1).
20. Rossini, Gioachino: *Der Barbier von Sevilla*, komična opera (2).
26. Nestroy, Johann: *Glück, Mißbrauch und Rückkehr*, burka s petjem (5).
27. Babo, Joseph Marius: *Der Puls*, veseloigra (2).
Herzenskron, Hermann: *Das Häuschen in der Aue*, veseloigra (1).
29. Auber, Daniel-François-Esprit: *Die Ballnacht*, opera (5).
30. Bellini, Vincenzo: *Die Puritaner*, opera (3).

JANUAR 1839

1. Gerle, Wolfgang Adolph: *Abentheuer einer Neujahrnacht*, igra v maskah (3).
2. Hérold, Ferdinand: *Zampa, oder Die Marmorbraut*, romantična opera (3).
3. Donizetti, Gaetano: *Der Liebestrank*, komična opera (2).
5. Auber, Daniel-François-Esprit: *Die Ballnacht*, opera (5).
6. Hopp, Friedrich: *Das Gut Waldegg*, burka s petjem (3).
8. Auber, Daniel-François-Esprit: *Die Ballnacht*, opera (5).
9. Bonin, Christian Friedrich von: *Die Drillinge*, veseloigra (4). [AS13, TJ]

- [?], *Liebesintrigen*, veseloigra (3). [F]
 Kurländer, Franz August von (?):²⁵ *Geliebt seyn oder Sterben*, veseloigra (1). [F]
 10. Weber, Carl Maria von: *Der Freischütz*, opera (3).
 12. Kreutzer, Conradin: *Das Nachtlager von Granada*, opera (2).
 13. Meisl, Karl: *Die Fee aus Frankreich*, burka s petjem (2).
 15. Auber, Daniel-François-Esprit: *Die Ballnacht*, opera (5).
 16. Kotzebue, August von: *Der Bruderzwist*, igra (5). [AS13, TJ]
 [?], *Liebesintrigen*, veseloigra (3). [F]
 Kurländer, Franz August von (?): *Geliebt seyn oder Sterben*, veseloigra (1). [F]
 17. Kreutzer, Conradin: *Das Nachtlager von Granada*, opera (2).
 19. Bellini, Vincenzo: *Die Puritaner*, opera (3). [AS13, TJ]
 Donizetti, Gaetano: *Lucia di Lammermoor*, opera (3). [F]
 20. Holbein, Franz Ignaz von: *Liebe kann Alles, oder Die bezähmte Widerspenstige*, veseloigra (4).
 22. Donizetti, Gaetano: *Lucia di Lammermoor*, opera (3).
 23. Deinhardstein, Johann Ludwig: *Hans Sachs, Schuster und berühmter Meistersänger*, drama (4). [AS13]
 [?], *Liebesintrigen*, veseloigra (3). [F]
 Kurländer, Franz August von (?): *Geliebt seyn oder Sterben*, veseloigra (1). [F]
 24. Donizetti, Gaetano: *Lucia di Lammermoor*, opera (3).
 26. Auber, Daniel-François-Esprit: *Die Ballnacht*, opera (5).
 27. Kreutzer, Conradin: *Das Nachtlager von Granada*, opera (2).
 29. Donizetti, Gaetano: *Lucia di Lammermoor*, opera (3).
 31. Donizetti, Gaetano: *Lucia di Lammermoor*, opera (3), 1. in 2. dejanje.

FEBRUAR 1839

2. Auber, Daniel-François-Esprit: *Der Schwur, oder Die Falschmünzer*, heroična opera (3).
 3. Auber, Daniel-François-Esprit: *Der Schwur, oder Die Falschmünzer*, heroična opera (3).
 5. Meisl, Karl: *Die Heirath durch die Güterlotterie*, veseloigra (1).
 7. Körner, Theodor (?): *Die Braut*, veseloigra (1).
 9. Deinhardstein, Johann Ludwig: *Gönnerschaften*, veseloigra (5).
 10. Clauren, Heinrich: *Der Wollmarkt, oder Das Hôtel de Wibourg*, veseloigra (4).
 14. Shakespeare, William (?):²⁶ *Hamlet*, tragedija (5).
 17. Treitschke, Georg Friedrich: *Des Stranders Tochter*, igra (5).
 19. Sachsen, Amalie von: *Der Zögling*, veseloigra (4).
 20. Jean-Nicolas Bouilly: *Der Taubstumme, oder Der Abbé de l'Épée*, historična drama (5).
 21. Kurländer, Franz August von: *Die Tochter des Geizigen*, igra (3).
 23. Halm, Friedrich (pravo ime Eligius von Münch-Bellinghausen): *Griseldis*, dramska slika (5).
 24. Birch-Pfeiffer, Charlotte Karoline: *Schloß Greifenstein*, romantična igra (5).
 26. Kotzebue, August von: *Sorgen ohne Noth und Noth ohne Sorgen*, veseloigra (5).

²⁵ Priredbo po francoskem izvirniku (Eugène Scribe in Philippe Dumanoir) sta v tridesetih letih 19. stoletja pripravila tudi Theodor Hell in Julius von Ribics.

²⁶ Na kateri prevod oziroma priredbo so se naslonili v Ljubljani, ni znano, mogoče pa je, da so v gledališki list dejansko zapisali Shakespeara, tako kot so storili februarja 1836 pri delu Victorja Hugoja.

27. Halm, Friedrich (pravo ime Eligius von Münch-Bellinghausen): *Camoens*, drama (1).
[?], *Liebesintrigen*, veseloigra (3).
28. Kotzebue, August von: *Das Schreibpult*, drama (4).

MAREC 1839

2. Bellini, Vincenzo: *Die Fremde*, tragična opera (2).
3. Töpfer, Carl (?): *Der Straßenjunge von Paris*, igra (4).
5. Castelli, Ignaz Franz: *Die Folgen einer Mißheirath*, dramska slika (4).
6. Bauernfeld, Eduard von: *Der Zauberdrache*, veseloigra (5).
7. Raupach, Ernst: *Der Müller und sein Kind*, ljudska drama (5).
9. Raupach, Ernst: *Die Schule des Lebens*, igra (5).
10. Bellini, Vincenzo: *Die Fremde*, tragična opera (2). [AS13, TJ]
Hell, Theodor (pravo ime Karl Gottfried Theodor Winkler): *Die beiden Sergeanten*, igra (5). [F]
12. Töpfer, Carl: *Zurücksetzung*, igra (4).
13. Franul von Weißenthurn, Johanna: *Der Brautschleicher*, veseloigra (1).
Hell, Theodor (pravo ime Karl Gottfried Theodor Winkler): *Die Königin von sechzehn Jahren*
[tudi pod naslovom *Christine, Königin von sechzehn Jahren*], drama (2).
14. Töpfer, Carl (?): *Der Straßenjunge von Paris*, igra (4).
16. Devrient, Eduard: *Die Gunst des Augenblicks*, veseloigra (4).
17. Raupach, Ernst: *Die Schule des Lebens*, igra (5). [AS13]
Hell, Theodor (pravo ime Karl Gottfried Theodor Winkler): *Die beiden Sergeanten*, igra (5).
[TJ, F]
19. Raupach, Ernst: *Die Geschwister*, igra (5).
20. Töpfer, Carl: *Zurücksetzung*, igra (4). [AS13, F]
Raupach, Ernst: *Die Schule des Lebens*, igra (5). [TJ]
21. Hell, Theodor (pravo ime Karl Gottfried Theodor Winkler): *Die beiden Sergeanten*, igra (5).
[AS13]
Treitschke, Georg Friedrich: *Mariane*, igra (5). [TJ, F]
22. Lember, Johann Wenzel (pravo ime Wenzel Tremmler oziroma Trem(e)l): *Der Mann meiner Frau*, veseloigra (3).
23. Sachsen, Amalie von: *Der Pflegevater*, igra (5).

SEPTEMBER 1839

14. [?], *Der Mabler und seine Frau*, dramska slika.
15. Nestroy, Johann: *Nagerl und Handschuh, oder Die Schicksale der Familie Maxenpfutsch*, parodija
oziroma čarobna burka s petjem (3).
16. Bellini, Vincenzo: *Norma*, tragična opera (2).
17. Bellini, Vincenzo: *Norma*, tragična opera (2).
19. Bauernfeld, Eduard von: *Das Tagebuch*, veseloigra (2).
Hutt, Johann: *Das war ich!*, veseloigra (1).
21. West, Carl August (pravo ime Joseph Schreyvogel): *Das Leben ein Traum*, dramska slika (5).
22. Weber, Carl Maria von: *Der Freischütz*, opera (3).

24. Bauernfeld, Eduard von: *Das Liebes-Protokoll*, veseloigra (3).
26. Jünger, Johann Friedrich (?): *Die beiden Figaro*, veseloigra (5).
28. Kotzebue, August von: *Der Rehbock, oder Die schuldlosen Schuldbewußten*, veseloigra (3).
29. Nestroy, Johann: *Der böse Geist Lumpacivagabundus, oder Das liederliche Kleeblatt*, čarobna burka s petjem (3).

OKTOBER 1839

1. Kotzebue, August von: *Die beiden Klingsberg*, veseloigra (4). [AS13]
Töpfer, Carl: *Hermann und Dorothea*, igra (4). [F]
3. Bellini, Vincenzo: *Die Unbekannte* (pravzaprav *Die Fremde*), tragična opera (2). [AS13]
Blum, Carl: *Die beiden Britten*, veseloigra (3). [F]
5. West, Carl August (pravo ime Joseph Schreyvogel): *Donna Diana*, veseloigra (3).
6. Meisl, Karl: *Julerl, die Putzmacherin*, burka s petjem (2).
8. Blum, Carl: *Die beiden Britten*, veseloigra (3).
10. Nestroy, Johann: *Die verhängnißvolle Faschingsnacht*, burka s petjem (3).
12. Auber, Daniel-François-Esprit: *Fra Diavolo, oder Das Gasthaus von Terracina*, opera (3).
13. Nestroy, Johann: *Die verhängnißvolle Faschingsnacht*, burka s petjem (3).
14. Nestroy, Johann: *Die lebendig toten Eheleute*, burka (1).
15. Raupach, Ernst: *Die Schleichhändler*, veseloigra (4).
16. Bellini, Vincenzo: *Norma*, tragična opera (2).
17. Franul von Weißenthurn, Johanna: *Das letzte Mittel*, veseloigra (4).
19. Seipelt, Joseph: *Fürst Blaubart*, dramska viteška igra (4). [AS13]
Auber, Daniel-François-Esprit: *Fra Diavolo, oder Das Gasthaus von Terracina*, opera (3). [F]
20. Told, Franz Xaver: *Reserl, die Nachtwandlerin*, burka (2).
22. Told, Franz Xaver (?): *Der Menschenkenner und der Weiberfeind*, veseloigra (3).
23. [?], *Der Mahler und seine Frau*, dramska slika.
24. Varry, Anton (pravo ime Anton Loger): *Treffkönig, oder Der Spieler und der Todtengräber*, dramska slika s petjem (2).
26. Varry, Anton (pravo ime Anton Loger): *Treffkönig, oder Der Spieler und der Todtengräber*, dramska slika s petjem (2).
27. Nestroy, Johann: *Die verhängnißvolle Faschingsnacht*, burka s petjem (3).
29. Hérold, Ferdinand: *Zampa, oder Die Marmorbraut*, romantična opera (3).
31. Prix, Adalbert: *Das Irrenhaus von Dijon, oder Wahnsinn und Verbrechen*, igra (3).

NOVEMBER 1839

1. Nestroy, Johann: *Der böse Geist Lumpacivagabundus, oder Das liederliche Kleeblatt*, čarobna burka s petjem (3).
2. Töpfer, Carl: *Ferien nach Vorschrift*, veseloigra (4).
3. Auber, Daniel-François-Esprit: *Fra Diavolo, oder Das Gasthaus von Terracina*, opera (3).
Nestroy, Johann: *Zamperl, der Tagdieb, oder Die Braut von Gips*, parodija s petjem (3).
5. Birch-Pfeiffer, Charlotte Karoline: *Rubens in Madrid*, igra (5).
7. Sachsen, Amalie von (?): *Der Unentschlossene*.

9. Zschokke, Heinrich: *Abällino*, žaloigra (5). [AS13]
Donizetti, Gaetano: *Belisar*, opera (3). [F]
10. Bäuerle, Adolf: *Die falsche Prima Donna*, burka s petjem (2).
12. Koch, Karl Wilhelm: *Herz und Ehre*, igra (5).
14. Nestroy, Johann (?):²⁷ *Die Mißverständnisse*, burka s petjem (1).
16. Donizetti, Gaetano: *Belisar*, opera (3).
17. Donizetti, Gaetano: *Belisar*, opera (3).
19. Sachsen, Amalie von: *Vetter Heinrich*, igra (5).
20. Varry, Anton (pravo ime Anton Loger): *Treffkönig, oder Der Spieler und der Todtengräber*, dramska slika s petjem (2).
21. Castelli, Ignaz Franz: *Die Waise aus Genf*, drama (3).
23. Donizetti, Gaetano: *Belisar*, opera (3).
24. Nestroy, Johann: *Die verhängnißvolle Faschingsnacht*, burka s petjem (3).
26. Bellini, Vincenzo: *Die Unbekannte* (pravzaprav *Die Fremde*), tragična opera (2).
27. Bellini, Vincenzo: *Die Unbekannte* (pravzaprav *Die Fremde*), tragična opera (2). [AS13]
Holbein, Franz Ignaz von: *Das Alpenröslein, das Patent, und der Shawl*, igra (3). [F]
28. Deinhardstein, Johann Ludwig: *Diamantenkreuz*, veseloigra (2).
Introdukcija, kavatina z zborom in finale iz Bellinijeve opere *Die Nachtwandlerin*.
29. Bellini, Vincenzo: *Norma*, tragična opera (2).
30. Grillparzer, Franz: *Der Traum, ein Leben*, dramska pravljica (4). [F]

DECEMBER 1839

1. Bellini, Vincenzo: *Norma*, tragična opera (2).
3. Franul von Weißenthurn, Johanna: *Welcher ist der Bräutigam*, veseloigra (4).
4. Grillparzer, Franz: *Der Traum ein Leben*, dramska pravljica (4).
5. Holbein, Franz Ignaz von: *Das Alpenröslein, das Patent, und der Shawl*, igra (3).
7. Schneider, Louis (pravzaprav Ludwig Wilhelm Schneider; ps. L. W. Both): *Der Vater der Debütantin*, burka (4).
8. Gleich, Joseph Alois: *Herr Joseph und Frau Baberl*, burka s petjem (3).
10. Sachsen, Amalie von: *Die Fürstenbraut*, drama (5).
11. Donizetti, Gaetano: *Belisar*, opera (3). [AS13]
Kreutzer, Conradin: *Das Nachtlager von Granada*, opera (2). [F]
12. Müllner, Adolf: *Die Zurückkunft aus Surinam*, veseloigra (3).
14. Schickh, Josef Kilian: *Die Lokalsängerin und ihr Vater, oder Das Theater im Theater*, slika iz gledališkega življenja (2).
15. Schickh, Josef Kilian: *Die Lokalsängerin und ihr Vater, oder Das Theater im Theater*, slika iz gledališkega življenja (2). [AS13]
Grillparzer, Franz: *Der Traum ein Leben*, dramska pravljica (4). [F]
17. Bäuerle, Adolf: *Der Freund in der Noth*, veseloigra (1).
18. Kreutzer, Conradin: *Das Nachtlager von Granada*, opera (2).

²⁷ Prim. pregled dohodkov ljubljanskega gledališča pod vodstvom Josepha Glöggla v sezoni 1839/40 (SI AS 13, TE 10, fasc. 17: Übersicht der Einnahmen des Ständischen Theaters in Laibach unter dem Pächter und Direktor Herrn Joseph Glöggel; november 1839).

19. Kurländer, Franz August von: *Die Heirat aus Vernunft*, veseloigra (3).
21. Gotter, Friedrich Wilhelm: *Der Kobold*, veseloigra (4).
26. Nestroy, Johann: *Das Haus der Temperamente*, burka s petjem (2).
28. Nestroy, Johann: *Das Haus der Temperamente*, burka s petjem (2).
29. Nestroy, Johann: *Das Haus der Temperamente*, burka s petjem (2).
31. Nestroy, Johann: *Zu ebener Erde und erster Stock, oder Die Launen des Glückes*, burka s petjem (3).

JANUAR 1840

1. Nestroy, Johann: *Zu ebener Erde und erster Stock, oder Die Launen des Glückes*, burka s petjem (3).
2. Nestroy, Johann: *Das Haus der Temperamente*, burka s petjem (2).
4. Sachsen, Amalie von: *Der Majoratserbe*, veseloigra (4).
5. Kringsteiner, Ferdinand: *Der Tanzmeister Pauxel*, burka (3).
6. Varry, Anton (pravo ime Anton Loger): *Treffkönig, oder Der Spieler und der Todtengräber*, dramska slika s petjem (2).
8. Donizetti, Gaetano: *Lucrecia Borgia*, tragična opera (3).
9. Donizetti, Gaetano: *Lucrecia Borgia*, tragična opera (3). [AS13, TJ]
Töpfer, Carl: *Der Krieg mit dem Onkel*, veseloigra (4). [F]
11. Bellini, Vincenzo: *Norma*, tragična opera (2).
12. Nestroy, Johann: *Die verhängnißvolle Faschingsnacht*, burka s petjem (3).
14. Blum, Carl: *Verlobung in Genf*, veseloigra (2). [AS13, TJ]
Donizetti, Gaetano: *Belisar*, opera (3). [F]
15. Sachsen, Amalie von: *Die Fürstenbraut*, drama (5). [AS13, TJ]
Blum, Carl: *Verlobung in Genf*, veseloigra (2). [F]
16. Korntheuer, Friedrich Joseph: *Alle sind verheirathet*, veseloigra (1). [AS13, TJ]
Hell, Theodor (pravo ime Karl Gottfried Theodor Winkler): *Die Königin von sechzehn Jahren* [tudi pod naslovom *Christine, Königin von sechzehn Jahren*], drama (2). [F]
18. Donizetti, Gaetano: *Belisar*, opera (3). [AS13, TJ]
Bellini, Vincenzo: *Die Nachtwandlerin*, opera (2). [F]
19. Auber, Daniel-François-Esprit: *Die Ballnacht*, opera (5).
21. Bellini, Vincenzo: *Die Nachtwandlerin*, opera (2).
22. Töpfer, Carl: *Der Krieg mit dem Onkel*, veseloigra (4). [F]
23. Donizetti, Gaetano: *Belisar*, opera (3).
25. Kollmann, Ignaz: *Die Drachenhöhle bei Röthelstein*, viteška igra (4).
26. Angely, Louis: *Das Fest der Handwerker*, komična slika, vodvil (1).
28. Bellini, Vincenzo: *Die Nachtwandlerin*, opera (2).
30. Rossini, Gioachino: *Die Belagerung von Korinth*, opera (3).

FEBRUAR 1840

1. Bellini, Vincenzo: *Norma*, tragična opera (2). [AS13, TJ]
Weber, Carl Maria von: *Der Freischütz*, opera (3). [F]
2. Nestroy, Johann: *O du lieber Augustin*, burka (?).
4. Rossini, Gioachino: *Die Belagerung von Korinth*, opera (3).

6. Töpfer, Carl: *Der Krieg mit dem Onkel*, veseloigra (4).
8. Bellini, Vincenzo: *Die Puritaner*, opera (3).
9. Schikaneder, Emanuel: *Die bürgerlichen Brüder*, veseloigra (5).
11. Bellini, Vincenzo: *Die Puritaner*, opera (3).
13. Castelli, Ignaz Franz: *Die zänkischen Brüder*, družinska slika (3).
15. Hérold, Ferdinand: *Zampa, oder Die Marmorbraut*, romantična opera (3). [AS₁₃, TJ]
Mozart, Wolfgang Amadeus: *Don Juan*, opera (2). [F]
16. Schickh, Kilian Joseph: *Die elegante Bräumeisterin*, burka s petjem (2).
18. Mozart, Wolfgang Amadeus: *Don Juan*, opera (2).
20. *Abschiedsklänge*, glasbeni kvodlibet. [AS₁₃, TJ]
Gotter, Friedrich Wilhelm: *Der Kobold*, veseloigra (4). [F]
22. Schiller, Friedrich: *Die Räuber*, igra (5).
23. Gleich, Joseph Alois:²⁸ *Doktor Kramperl, oder Fünf Bräutigam und eine Braut*, veseloigra (3).
25. Grillparzer, Franz: *Die Abnfrau*, drama (5).
27. Körner, Theodor: *Hedwig, die Banditenbraut*, drama (3). [TJ]
29. [?], *Barnabas, der unglückliche Mädchenhütter*, burka s petjem (3).

MAREC 1840

1. Hell, Theodor (pravo ime Karl Gottfried Theodor Winkler): *Die beiden Galeerensklaven, oder Die Mühle von St. Aldervon*, melodrama (3).
5. [?], *Die Wittve von London*.
7. Hopp, Friedrich: *Hutmacher und Strumpfwirker, oder Die Abnfrau im Gemeindestadel*, burka (2).
8. Hopp, Friedrich: *Hutmacher und Strumpfwirker, oder Die Abnfrau im Gemeindestadel*, burka (2).
10. Castelli, Ignaz Franz: *Schreckensnacht im Schloß Palazzi*, žaloigra (3).
11. Nestroy, Johann: *Zamperl, der Tagdieb, oder Die Braut von Gips*, parodija s petjem (3).
12. Schiller, Friedrich: *Maria Stuart*, žaloigra (5).
14. Meyerbeer, Giacomo: *Robert der Teufel*, opera (5).
15. Birch-Pfeiffer, Charlotte Karoline: *Die Walpurgis-Nacht*, čarobna igra s petjem (4).
16. Halm, Friedrich (pravo ime Eligius von Münch-Bellinghausen): *Griseldis*, dramska slika (5). [TJ]
17. Halm, Friedrich (pravo ime Eligius von Münch-Bellinghausen): *Griseldis*, dramska slika (5). [AS₁₃, F]
19. Meyerbeer, Giacomo: *Robert der Teufel*, opera (5).
20. Herzenskron, Hermann: *Der Gang ins Irrenhaus*, veseloigra (1). [F]
21. Nestroy, Johann: *Müller, Kohlenbrenner und Sesselträger*, čarobna burka s petjem (3). [AS₁₃, TJ]
Schiller, Friedrich: *Kabale und Liebe*, meščanska žaloigra (5). [F]
22. Bäuerle, Adolf: *Die falsche Prima Donna*, burka s petjem (2).
24. Herzenskron, Hermann: *Der Gang ins Irrenhaus*, veseloigra (1). [AS₁₃, TJ]
Töpfer, Carl: *Der beste Ton*, veseloigra (4). [F]
26. Körner, Theodor: *Der Nachtwächter*, burka (1). [AS₁₃, TJ]

²⁸ Morda Karl Meisl (prim. opombo k predstavi 6. januarja 1835).

- Schiller, Friedrich: *Wilhelm Tell*, drama (5), ali Raimund, Ferdinand: *Der Alpenkönig und der Menschenfeind*, čarobna igra s petjem (3). [F]
28. Schier, Joseph: *Die Gefahren Heinrich IV. bei dem Übergange über die Maine*, balet. [AS13, TJ]
Castelli, Ignaz Franz: *Die Zeche, oder Gastwirth und Bürgermeister in einer Person*, veseloigra (1). [AS13, TJ]
Bellini, Vincenzo: *Montecchi und Capuleti*, opera (2). [F]
29. Schier, Joseph: *Die Gefahren Heinrich IV. bei dem Übergange über die Maine*, balet. [AS13, TJ]
Bäuerle, Adolf: *Der Freund in der Noth*, veseloigra (1). [AS13, TJ]
Meyerbeer, Giacomo: *Robert der Teufel*, opera (5). [F]
31. Bellini, Vincenzo: *Montecchi und Capuleti*, opera (1. dejanje).
Donizetti, Gaetano: *Belisar*, opera (1. dejanje).

APRIL 1840

1. Raimund, Ferdinand: *Der Alpenkönig und der Menschenfeind*, čarobna igra s petjem (3).
2. Castelli, Ignaz Franz: *Die Waise und der Mörder*, drama z glasbo (3).
3. Cuno, Heinrich: *Die Räuber auf dem Culmer-Berge, oder Die Kraft des Glaubens* [tudi pod naslovom *Die Räuber auf Maria Kulm*], zgodovinska igra (5).
5. Nestroy, Johann: *Robert der Teufel*, parodija s petjem (3).
7. Ziegler, Friedrich Wilhelm: *Die Parthey-Wuth, oder Die Kraft des Glaubens*, igra (5).
9. [Morda: Schneider, Louis (pravzaprav Ludwig Wilhelm Schneider; ps. L. W. Both): *Der Bandit Robert Massaroni*, burka s petjem (4).
11. *Dampfeisenfahrt auf der Eisenbahn durch die Theaterwelt*, potpuri (2).
Glöggel, Joseph: Epilog.

Financiranje

Prispevek je nastal v okviru raziskovalnega programa P6-0004 (Raziskave glasbene preteklosti na Slovenskem) in raziskovalnega projekta J7-2604 (Latinske in nemške kronike na Slovenskem), ki ju financira Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije (ARIS) iz državnega proračuna.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

SI AS – Arhiv Republike Slovenije
AS 13, Višja gledališka direkcija v Ljubljani.
AS 730, Gospodstvo Dol

TISKANI VIRI

NMS – Narodni muzej Slovenije

Comedien-Zettel-Sammlung, sig. 13085 (II in III).

Radicseva gledališka mapa

Laibacher Theater-Taschenbuch für das Jahr 1805. Einem hohen gnädigen Adel, löbl. k. k. Militär, und ganzen verehrungswürdigen Publikum in tiefster Unterthänigkeit geweiht von Johann Nepomuk Adolphy, Mitglied der Gesellschaft des ständischen Theaters in Laibach. Laibach, 1805.

Theater-Journal des ständischen Theaters zu Laibach für das Jahr 1833. Einem hohen gnädigen Adel, und den verehrungswürdigen Schauspielgönnern zum neuen Jahre 1834 ehrfurchtsvoll gewidmet vom Souffleur Schäber. Laibach. Gedruckt bei Joseph Blasnik 1834.

Theater-Journal des ständischen Theaters zu Laibach für das Jahr 1834. Einem hohen, gnädigen Adel, und den verehrungswürdigen Schauspielgönnern zum Abschiede ehrfurchtsvoll gewidmet vom Souffleur Schäber. Laibach. Gedruckt bei Joseph Blasnik 1834.

Theater-Journal des ständischen Theaters zu Laibach für das Jahr 1837. Einem hohen gnädigen Adel, löbl. k. k. Militär, und allen hochwerthen Theaterfreunden zum Abschiede 1837 ehrfurchtsvoll gewidmet vom Souffleur [Job. Bruno]. Laibach. Gedruckt bei Joseph Blasnik 1837.

NUK – Narodna in univerzitetna knjižnica

Laibacher Theater-Almanach für das Jahr 1838 [sic!]. Herausgegeben von Franz Xav. Beer, Souffleur des ständischen Theaters. Laibach. Gedruckt bei Joseph Blasnik 1838 (sig. 57881).

Laibacher Theater-Almanach für das Jahr 1839 [sic!]. Herausgegeben von Franz Xav. Beer, Schauspieler und Souffleur des ständischen Theaters. Laibach. Gedruckt bei Joseph Blasnik 1838 (sig. 57881).

Laibacher Theater-Almanach 1839 zum Schlusse des Winter-Courses. Herausgegeben von Franz Xav. Beer, Souffleur und Schauspieler des ständ. Theaters. Laibach. Gedruckt bei Joseph Blasnik 1839 (sig. 57881).

Blumen-Sträußchen zum Abschiede den edlen Freunden und Gönnern der Kunst in tiefster Ehrfurcht gewidmet von Johann Bruno, Souffleur. Laibach. Gedruckt bei Joseph Blasnik 1840 (sig. 57881).

LITERATURA

Kovács, Estzer in Ulrich, Paul S.: Die Souffleure im deutschsprachigen Theater des 19. Jahrhunderts, unter besonderer Berücksichtigung der Souffleure im Raum des heutigen Rumäniens und Ungarns. *Polen und Europa. Deutschsprachiges Theater in Polen und deutsches Minderheiten-Theater in Europa.* Thalia Germanica 6 (ur. Horst Fassel, Małgorzata Leyko in Paul S. Ulrich). Łódź/Tübingen: Lodz University Press, 2005, str. 148–176.

Ulrich, Paul S.: Eine statistische Untersuchung des Repertoires deutschsprachiger Theater im Vormärz in Agram, Arad, Fünfkirchen, Hermannstadt, Laibach, Ödenburg und Temesvár. *Deutsche Sprache und Kultur im Banat: Studien zur Geschichte, Presse, Literatur und Theater, sprachlichen Verhältnissen, Wissenschafts-, Kultur- und Buchgeschichte, Kulturkontakten und Identitäten* (ur. Wynfrid Kriegleder, Andrea Seidler in Josef Tancer). Bremen: edition lumiere, 2015, str. 105–133.

Ulrich, Paul S.: *Deutschsprachige Theater-Journale/German-Language Theater Journals (1772–1918). Bibliographie/Bibliography.* Wien: Hollitzer Verlag, 2022.

Zupančič, Maruša: Between Acts: Instrumental Music in Ljubljana's Estates Theatre (1802–1837). *Muzikološki zbornik* 59, 2023, št. 1–2, str. 225–277.

Žigon, Tanja: Souffleure sind die große Feder in [jeglicher] Theateruhr: wie sich Souffleure, Zettelträger, Requisitoure und Billeure in der Laibacher Theaterlandschaft ihren Platz sicherten und das Publikum eroberten. *Provinz als Denk- und Lebensform: der Donau-Karpatenraum im langen 19. Jahrhundert* (ur. Harald Heppner in Mira Miladinović Zalaznik). Frankfurt am Main: P. Lang, 2015, str. 229–247.

AN OVERVIEW OF THE REPERTOIRE OF THE ESTATES THEATRE IN LJUBLJANA FROM THE 1833/34 TO 1839/40 SEASONS

The article presents the most complete reconstruction to date of the repertoire of the Ljubljana Estates Theatre in the 1830s – in particular, in the years discussed in Franz Franz's letters. Because the German-language stage of what was then the only theatre house in the town hosted both opera and theatre performances, an overview of its program offers fresh insight into the Biedermeier-style cultural atmosphere in the capital of Carniola, demonstrating that the diverse repertoire of the Estates Theatre in no way lagged behind similar institutions across the Habsburg Monarchy. Franz's letters contain information on the theatre performances staged in Ljubljana from 1833 onward, providing a basic framework for the reconstruction of the theatre program. However, due to the incompleteness of the information, they need to be supplemented with other sources. First and foremost, these are theatre journals (Germ. *Theaterjournale*) as one of the most reliable sources on stage performances at the Estates Theatre. For the period under study – that is, the 1833/34 to 1839/40 seasons – seven theatre journals have been preserved, which divide the seasons into two parts: autumn (from September to the end of December) and winter or spring (from New Year's Day to Easter). Another important source for the reconstruction of the theatre program is the preserved playbills or theatre programs (*Theaterzettel*) that were printed before each performance and posted across the city to inform theatregoers about what show was due to be staged that evening. The collection of playbills (the *Comedien-Zettel-Sammlung*), which is held by the National Museum of Slovenia, only contains material until the end of April 1837. To reconstruct the last theatre seasons that Franz reported on in his letters to Baron Josef Kalasanz von Erberg, it was further necessary to draw from a third source – the collection of the Higher Theatre Direction, held in the Archives of the Republic of Slovenia in Ljubljana. Here, the reconstruction of the repertoire was mainly based on the records of the Estates Theatre's revenues that the impresarios recorded more or less systematically for individual seasons. For each work staged, they indicated the date of performance, title, genre, and revenue generated; unfortunately, they only exceptionally recorded the authors of the works staged.

The reconstruction of the Estate Theatre's program for the seven seasons allows a better overview of the descriptions provided by Franz and, despite certain questions that remain unresolved due to the nature of the sources available, offers a starting point for further studies in theatre, music, German culture, cultural history, translation, and other areas. The article not only sets Ljubljana's theatre side by side with those in Vienna and other major cities across the monarchy, but it also places it in the cultural and historical context of the Biedermeier period and offers a solid basis for future comparative research.

GLASBENI IN PLESNI UTRIP LJUBLJANE V TRIDESETIH LETIH 19. STOLETJA

Raziskovanje tako imenovanih ego dokumentov je v zgodovinskih znanostih trenutno izjemno priljubljeno.¹ Najdbe dnevnikov, korespondence, spominske knjige in podobnih pisnih pričevanj iz prve roke vedno vzbudijo pričakovanja, da bo v dokumentih mogoče najti izvirne opise in vire informacij na izbranem raziskovalnem področju. To toliko bolj velja za zbirko več kot 1800 pisnih poročil, ki jih je v letih 1832–1840 upokojeni stotnik Franc Franz skoraj dnevno pošiljal baronu Jožefu Kalasancu Erbergu v Dol pri Ljubljani. Zdi se, da Franzeva pisma ne izpolnjujejo kriterijev prvoosebnih zgodovinskih dokumentov,² temveč so v prvi vrsti faktografska kronika ljubljanskega mestnega življenja oziroma seznam dejstev, ki bi jih lahko povzeli tudi iz tiskanega časopisja. Gre za neke vrste dnevni časopis, ki pa je bil sestavljen po meri naročnika, namreč barona Erberga, in ga je poleg njega verjetno brala tudi njegova celotna družina.³

Šele po poglobljenem študiju postane jasno, da pisma ponujajo precej bolj živo sliko mestnega utripa, kot se nemara zdi na prvi pogled. Pisma že z izbiro tem izpolnjujejo kriterij prvoosebnega dokumenta. Franz je vsem suhoparnim dejstvom navkljub redno dodajal odsev zanimivih dogodkov, mestnih pogovorov in govoric, njegov poglavitni cilj pa je bil odražati družbo in družbeni utrip v različnih oblikah. Glasba je igrala izjemno pomembno vlogo v družbenem življenju elite, na katero se osredotočajo Franzeva poročila. Četudi Franz glasbo navadno omenja le bežno, nam njegova pisma omogočajo enkratni vpogled v glasbeno preteklost Ljubljane v tridesetih letih 19. stoletja.

Franzeva pisma za glasbeno zgodovino niso edinstvena le zaradi podrobnih opisov posameznih glasbenih dogodkov, temveč so dragocena tudi zaradi obsega, ki pokriva skoraj celotno desetletje

¹ Teoretična razprava o ego dokumentih se je v zgodovinskih znanostih pojavila konec petdesetih let 20. stoletja na Nizozemskem in se od tam razširila v nemško govoreče dežele (prim. Schulze, *Ego-Dokumente*, str. 11–30). V drugih deželah je bil teoretični diskurz doslej manj prisoten in tudi v Sloveniji še manjka. Najnovejša teoretična razprava so objavljene v: *Handbook of Autobiography*. S področja muzikologije gre omeniti znanstveno delavnico »Musical practice in the long nineteenth century, unknown ego-documents from Central Europe« na Univerzi za glasbo in upodabljajoče umetnosti na Dunaju leta 2022. Konferenčni zbornik, torej tudi avtorjev prispevek o pismih Franca Franza, je objavljen v reviji *Studien zur Musikwissenschaft*: Motnik, *Eine Stadtchronik oder ein Ego-Dokument?*

² Winfried Schulze kot skupno merilo vseh besedil, ki jih lahko označimo kot prvoosebne dokumente, definira izjave ali delce izjav, ki bodisi v osnovni ali prikriti obliki zagotavljajo informacije o samopodobi osebe v njeni družini, skupnosti, državi ali družbenem razredu oziroma odražajo njen odnos do teh sistemov in njihovih sprememb. Kot take izjave utemeljujejo vedenje posameznika in človeka, razkrivajo njegove strahove, predstavljajo znanja, osvetljujejo vrednote in odražajo življenjske izkušnje ter pričakovanja (Schulze, *Ego-Dokumente*, str. 28). Za značilen primer prvoosebnih dokumentov na Slovenskem in hkrati za kontrast Franzevim poročilom bi lahko imeli korespondenco družin Češko (Zhesko) in Terpinc, objavljeno v: Budna Kodrič, *Korespondenca Jožefine in Fidelija Terpinc*.

³ Nekaj Franzevih pisem ni naslovljenih neposredno na barona Erberga, temveč na njegovega sina, in sicer ravno v času, ko se je Erberg mudil na potovanjih (prim. 39/71 ali 39/10–14).

kulturnega življenja Ljubljane. Pisma kot celota slikajo podobo cikličnega dogajanja, v katerem so se javni in zasebni glasbeni dogodki v dokaj stalnih časovnih okvirih ponavljali leto za letom. Dogajanje so na eni strani zaznamovali letni časi in cerkveni prazniki, na drugi pa praznovanja rojstnih dni in godov javnih osebnosti in funkcionarjev, začnši s cesarjem in cesarico, ilirskim guvernerjem, ljubljanskim policijskim direktorjem in drugimi. Glasbeno življenje je vsakoletni vrhunec doseglo v pustnem času, ko so se zasebna glasbena srečanja, javni koncerti in plesi odvijali tako rekoč vsak dan. Organizatorji prireditev so celo tekmovali med seboj oziroma so poskušali prireditve uskladiti s pomočjo tedenskih prireditvenih koledarjev.

Pregled celotnega fonda pisem neizogibno pripelje do spoznanja, da je Franz večino informacij pridobival prek poznanstev ali osebnih srečanj v krogu Kazine. Tja je očitno redno zahajal in morda je v tamkajšnji čitalnici povzemal novice iz domačih in tujih časopisov. Vsakdanje dogajanje, organizacijske strukture in potek dogodkov v Kazini opisuje precej podrobno in predvsem redno. Zanimalo ga je tudi dogajanje v zakulisju Stanovskega gledališča, medtem ko koncertom in glasbenim akademijam Filharmonične družbe ni posvečal veliko pozornosti. Morda Franz ni imel dostopa do podrobnejših informacij, saj koncerte Filharmonične družbe v najboljšem primeru le našteva, nikoli pa jih izčrpno ne opisuje.

V Franzevih poročilih običajno zamenjamo iščemo podrobnejše informacije iz ozadja javnih ustanov ali zasebnikov. Njegova pisna poročila za splošno razumljivost zahtevajo več pojasnil, kot jih je iz njih samih mogoče razbrati. Obvestila in kratki opisi dogodkov, povezanih z glasbo, so posejani med najrazličnejše novice o prebivalcih in dogajanju v mestu. V grobem jih lahko razdelimo na dve vrsti: novice o institucionaliziranem glasbenem življenju (najpogosteje gledališče z opernimi in drugimi predstavami, koncerti Filharmonične družbe in prireditve v Kazini) ter novice o glasbi v zasebnih salonih plemstva in redkeje meščanstva. Delitev na zasebne in javne prireditelje dogodkov ni vedno smiselna, zlasti ko gre za domove oseb v javnih upravnih službah, tako npr. stanovanje guvernerja Ilirije Jožefa Kamila Schmidburga ali direktorja policije Leopolda Sicarda.

Franz je v svojih pismih ustvaril pisano zvočno podobo mesta in v poročila redno vključeval glasbo na prostem. Za to so večinoma poskrbele godbe takrat v Ljubljani nastanjenih vojaških polkov. Na drugi strani Franz ne omenja glasbe v gostiščih ali ob »ljudskih« veselicah ter ne pove ničesar o glasbi pri cerkvenem bogoslužju. Nasploh nikoli ne komentira verskega življenja. Kratke omembe maš zadušnic z glasbo ob smrti veljakov oziroma slovesnih izvedb *Te Deuma* ob politično pomembnih dogodkih so le redke izjeme. Med omembe vredne dogodke lahko štejemo številne plesne prireditve, ki pa so Franza zanimale bolj z družbenega kot z glasbenega vidika.

INSTITUCIONALIZIRANO GLASBENO ŽIVLJENJE

OPERNO GLEDALIŠČE

Stanovsko gledališče je ljubljanskemu občinstvu že dolgo pred začetkom Franzevih poročil ponujalo pisan izbor nemških dramskih del, lahkotnejših iger z glasbenimi vložki ter umetniško zahtevnih opernih predstav. Opere so veljale za posebno prestižne, a so bile za trenutne impresarije⁴ v

⁴ Impresarij (italijansko *impresario*, iz *impresa* za družbo ali podjetje) je bil vodja in lahko tudi lastnik operne ali gledališke hiše oziroma operne ali gledališke družbe. Funkcija je primerljiva z današnjim umetniškim vodjem ali intendantom. Impresarij je sprejemal vse umetniške odločitve ter bil odgovoren tudi za ekonomsko poslovanje

finančnem smislu vselej tudi tvegane. Bile so eden vrhuncev mestnega glasbenega življenja, zato ni presenetljivo, da v Franzevih poročilih zavzemajo veliko prostora. Splošno zgodovino ljubljanskega opernega gledališča v 19. stoletju je preučil in predstavil že Jože Sivec.⁵ Iz njegovih ugotovitev povsem jasno izhaja, da opera v Ljubljani, vsaj po repertoarju, ni zaostajala za drugimi, tudi precej večjimi mesti Avstrijskega cesarstva. V Ljubljani so redno uprizarjali zahtevna in tehtna operna dela, katerih izbor je bil povsem v skladu s tedanjo modo in z repertoarjem drugih gledaliških hiš. Razlaga Petra Vodopivca, da so lahko bila v Ljubljani uspešna le odrska dela lažjih zvrsti, ni povsem točna. Na sporedih se niso znašle zgolj lahkotne opere in ponudba v Ljubljani ni bila bistveno drugačna kot v gledaliških drugih mest.⁶ Dotedanja priljubljenost klasicističnih opernih del ni pojenjala le v Ljubljani in podobno kot drugod po Evropi je vsesplošna priljubljenost Gioachina Rossinija v tridesetih letih 19. stoletja tudi tukaj dosegla vrhunec. Rossinijevo mesto sta hitro zasedla skladatelja Vincenzo Bellini in Gaetano Donizetti, vendar slednji v Ljubljani nekoliko pozneje kot drugod.⁷ Predvsem uprizoritve Bellinijevih oper *Norma*, *Montecchi e Capuleti* ter *La sonnambula* (*Die Nachtwandlerin*) so pri ljubljanskem občinstvu vselej zagotavljale uspeh.⁸ Stanovsko gledališče je poleg Bellinijevih in Donizettijevih oper redno uprizarjalo aktualna operna dela francoskih skladateljev Daniela-Françoisa-Esprita Auberta, Andriena Françoisa Boieldieuja, Louisa Josepha Ferdinanda Hérolda in Giacomu Meyerbeerja v nemških prevodih. Gledališka ponudba je bila torej pestra, zagotovo pa vsakemu delu ni uspelo vzbuditi posebnega zanimanja občinstva.

V skladu z običajno prakso manjših deželnih gledališč so morali v Ljubljani pevci nastopati tudi v dramskih igrah in spevoigrah, igralci pa v operi, kjer so večinoma peli v zboru. Le najboljši vokalni solisti, ki pa so bili v tridesetih letih 19. stoletja v Ljubljani še izjeme, so imeli privilegij nastopati le v opernih vlogah. Kar zadeva glasbenike v orkestru, je bilo v Ljubljani tesno sodelovanje med gledališčem in Filharmonično družbo že dolgo običajno. Zbor so pogosto okrepili tudi lokalni pevci. Glede pihalcev in trobilcev je gledališče sledilo običajni, tudi drugod uveljavljeni praksi najemanja inštrumentalistov iz vojaških godb. Kadar v Ljubljani ni bilo nobenega polka, so bili impresariji primorani najti in najeti profesionalne pihalce iz drugih mest ali pa izvedbe oper preprosto niso bile mogoče (37/255). Razmeroma skromno število solistov, ki so bili v Ljubljani prisotni vselej le eno operno sezono, je močno vplivalo na oblikovanje repertoarja. Komaj je bila javno napovedana operna predstava, že je neredko zbolel solist, kar se je v jesenski in zimski gledališki sezoni posebej pogosto dogajalo. V tako kratkem času ni bilo mogoče najti zamenjave, posledično je bilo kratkoročno spreminjanje sporedov na dnevnem redu. Franz je Erbergu sicer redno pošiljal tedenske sporede gledaliških predstav, iz njegovih nadaljnjih opisov pa izvemo, kako pogosto je bilo delo Stanovskega gledališča improvizirano.

Ljubljansko Stanovsko gledališče se je v primerjavi z gledališkimi hišami drugod po cesarstvu soočalo z velikimi gospodarskimi tegobami. Tega se je direkcija dobro zavedala ter nenehno opozarjala na posebno in zelo neugodno okoliščino, da so skoraj vse, od skupno 52 gledaliških lož, v

in trženje gledališke hiše. Z gledališko direkcijo je sklenil pogodbo in gledališče vzel v zakup za določeno obdobje. Delovanje impresarija v določenem obdobju imenujemo *entrepriza* (francosko *entreprise* za podjetje). Izraza impresarij in *entrepreneur* sta sinonima.

⁵ Sivec, *Opera v Stanovskem gledališču*, str. 94–120; Sivec, *Opera na ljubljanskih odrih*.

⁶ Vodopivec, *Prispevek*, str. 81–82.

⁷ Prim. Kotnik, *Operno občinstvo*, str. 120–130.

⁸ Prim. Sivec, *Opera na ljubljanskih odrih*, str. 123–134.

zasebni lasti.⁹ To je vseskozi negativno vplivalo na finančne prihodke. Javna vabila premožnejšemu delu občinstva, naj hišo podpira z radodarnejšimi prostovoljnimi prispevki, skoraj nikoli niso bila uspešna. V praksi je to pomenilo, da v Ljubljani noben gledališki podjetnik ni mogel ostati dlje kot leto ali dve, ne da bi se prej ali slej znašel v finančnih težavah. Dejstvo, da operna dejavnost skoraj vedno prinaša finančne izgube, je še posebej veljalo za Ljubljano. V omenjenem desetletju se je zamenjalo šest različnih gledaliških impresarijev, vsi pa so kmalu zabredli v težave in bili primorani predčasno prekiniti pogodbe. Najdlje je s svojo entreprizo vztrajal Ferdinand Funk, ki je gledališče vodil tri od prvotno načrtovanih šestih let. Čeprav je imel na voljo dovolj (lastnega) finančnega kapitala, ki ga je krepil s sočasnim vodenjem gledališča v Celovcu, se je po treh letih odpravil za boljšim zaslužkom v Gradec. Ljubljanskemu občinstvu je ob nizki finančni podpori očital prevelika pričakovanja. Dvoletna gledališka entrepriza Amalije Mašek se je tudi za to gledališko podjetnico izkazala za usodno in jo skupaj z njeno celotno družino pahnila v finančni zlom.¹⁰

Težke finančne razmere niso vedno neposredno vplivale na kakovost opernega ansambla in repertoarja. Ravno nasprotno, v tem desetletju je ljubljansko gledališče doživelo nekaj pravih vrhunccev, kar velja zlasti za entreprizo Ferdinanda Funka. Impresariji so bili po prevzemu umetniškega vodenja gledališča vselej posebno entuziastični in so se trudili, da bi po svojih najboljših močeh zadovoljili zahteve gledališke direkcije ter pričakovanja občinstva. Uporabljali so različne strategije ter pri repertoarju skušali ohranjati ravnovesje med novimi in že preizkušenimi opernimi deli. Pri iskanju sposobnih solistov pogosto niso imeli sreče, saj primernih pevk in pevcev občasno preprosto ni bilo mogoče privabiti v Ljubljano. Honorarji, ki jih je bilo tod mogoče ponuditi izkušenim solistom, niso bili privlačni. Gledališka direkcija je večkrat organizirala posebne zbiralne akcije in občinstvo pozivala k prispevanju v sklad za to ali ono primadono, da jo bo mogoče obdržati ali privabiti v Ljubljano.

Franz v svojih poročilih precej pozornosti posveča dogajanju na ljubljanskem opernem odru, menjajočim se impresarijem,¹¹ glasbenikom in solistom. Hkrati so obsežnejši opisi predstav bolj izjema kot pravilo. Več kot nekaj vrstic o splošnem (ne)zadovoljstvu je napisal le za opere *Die Stumme von Portici* po predstavi 24. oktobra 1833 (33/74), *Elise und Claudio* 11. decembra 1833 (33/122) in za operno predstavo *Die Nachtwandlerin* 24. septembra 1837 (37/213). Njegovi opisi se ne ujemajo z recenzijami, ki jih je objavil časopis *Illyrisches Blatt*, kar torej izključuje možnost, da bi Franz v pismih Erbergu le povzemal tamkajšnja mnenja.¹² Čeprav so Franzeve omembe oper navadno kratke, njegova pisma vendarle vsebujejo dragocene podatke o splošnem uspehu ali neuspehu posamičnih predstav.

Iz poročil je mogoče jasno razbrati, da je gledališkim podjetnikom iskanje primernih pevk in pevcev za ljubljanski oder vsako leto povzročalo neizmerne težave. Skoraj stalnica je bila, da septembra, ko bi se morale operne predstave z novo gledališko sezono že zdavnaj začeti, solisti sploh še niso pripotovali v mesto. Začetek operne sezone je bilo treba nemalokrat prestaviti ali pa so solisti prispeli v zadnjem hipu tik pred premiero. Vedno znova preseneča, v kako kratkem času je bila

⁹ O zakupnikih lož Stanovskega gledališča podrobneje: Kotnik, *Operno občinstvo*, str. 85–93 in 137–140.

¹⁰ Podrobneje o finančnih težavah Amalije Mašek: Sivec, *Opera v Stanovskem gledališču*, str. 102–105.

¹¹ Za časa Franzevih poročil so v Stanovskem gledališču delovali naslednji impresariji: Eduard Neufeld in Heinrich Börnstein (1832/33), Amalija Mašek (1833/34 in 1834/35), Franz Anton Zwoneczek (1835/36), Ferdinand Funk (1836/37, 1837/38 in 1838/39) in Josef Glöggel (1839/40).

¹² Prim. recenzije opere *Die Stumme von Portici* v: *Illyrisches Blatt*, št. 43, 26. 10. 1833, str. 176 in pismo 33/74 ali recenzijo opere *Elise und Claudio* v: *Illyrisches Blatt*, št. 50, 14. 12. 1833, str. 204 in pismo 33/122. Drugi ljubljanski časopisi v tem času niso objavljali opernih kritik. Časopis *Carniolia*, ki se je sicer posvečal tovrstnim temam, je začel izhajati šele leta 1838.

pripravljena in izvedena marsikatera opera. Večkrat izraženo nezadovoljstvo ljubljanskega občinstva torej ne preseneča, seveda pa si danes ne moremo več ustvariti jasne predstave ne o kakovosti izvedb ne o pričakovanjih tedanjega občinstva.

Občasno so impresariji skušali svoje prihodke povečati s kratkimi gostovanji mednarodno iskanih in slavnih pevcev, ki so občinstvo praviloma zadovoljili. Ljubljancani so težko pričakovali gostovanja tenoristov Franza Jägerja leta 1834 in Franza Wilda leta 1839, še posebej pa sopranistke Marie Frisch, ki je v Ljubljani nastopila oktobra 1839 in se na gostovanje vrnila spomladi 1840.¹³ Tovrstna gostovanja so imela svojo ceno, saj je bilo vodstvo gledališča primorano zanje vselej organizirati posebne zbiralne akcije.

Ko je poleti 1836 Ljubljano zajela epidemija kolere, je postalo število obolelih poglavitna tema Franzevih pisem. Glasba je bila v tem času v ozadju, čeprav je Franz nekajkrat še omenil igranje vojaških godb na prostem. Epidemija je še dolgo vplivala na kulturno življenje. Primadona Caroline Hanal, ki je slovela v sezoni 1835/36,¹⁴ pod temi pogoji jeseni ni več hotela podaljšati angažmaja v Ljubljani (36/179, 36/199, 36/201). Bolj verjetno je, da je Hanalovi epidemija služila zgolj kot izgovor, ker ji ljubljanski honorarji niso več zadostovali (36/38, 36/66). Franz o tej muhavi sopranistki, ki ni hotela nastopati več kot enkrat na teden, poroča že marca 1836 (36/38). Na njeno mesto je z Dunaja novembra 1836 prispela nič manj izbircna dvorna operna pevka Marie Ehnes. Potem ko je bila v Ljubljani deležna enkratne naklonjenosti občinstva in se ji je to poklanjalo z darili, povabili in celo poetičnimi stvaritvami¹⁵ (npr. 36/260, 36/296), je že konec februarja 1837 dala s cinično opazko vedeti, »da Celovčani umetnost veliko bolj cenijo kot Ljubljancani« (37/36).

KONCERTI FILHARMONIČNE DRUŽBE

Daleč najpomembnejša in pravzaprav edina nosilka javnega koncertnega življenja v Ljubljani v tridesetih letih 19. stoletja je bila tod že dolgo uveljavljena ter uspešno delujoča Filharmonična družba. Običajno ob petkih je v dvorani Hiše nemškega viteškega reda (Križanke) in občasno v redutni dvorani prirejala koncerte in glasbene akademije. Redkejšje so bile izvedbe obsežnih vokalno-instrumentalnih sakralnih del v šentjakovski cerkvi.¹⁶ Slava Filharmonične družbe je segala daleč preko meja mesta in dežele Kranjske. Igrala je pomembno povezovalno vlogo in v dolgi vrsti svojih članov združevala tako poklicne glasbenike kot ljubitelje, ki so se z glasbo bodisi sami aktivno ukvarjali ali pa delo družbe zgolj podpirali.

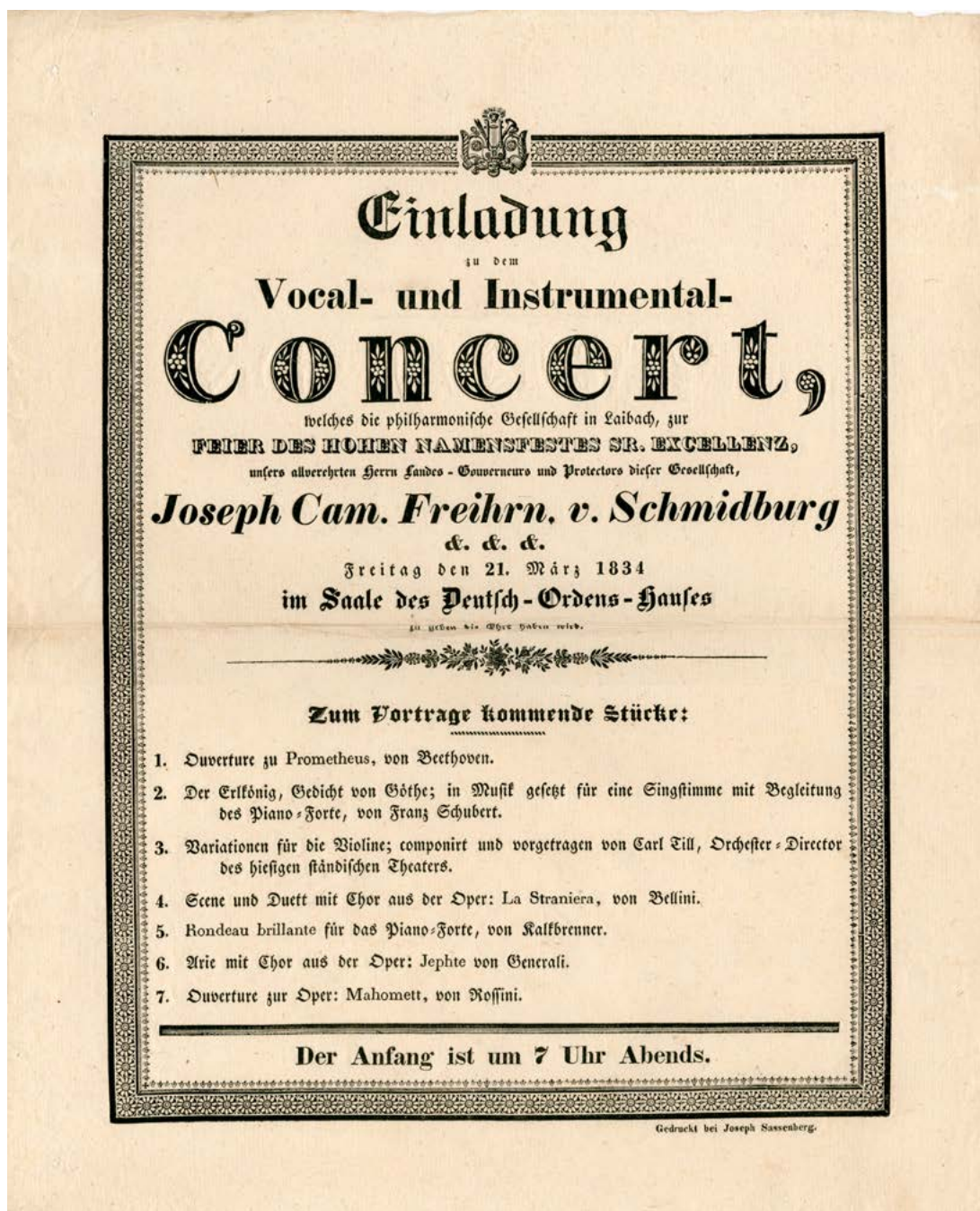
Franz ni posebno pozorno opazoval glasbenih produkcij in dogajanja v Filharmonični družbi. Programski listi niso ohranjeni v celoti, zato vsi izvedeni koncerti niso znani. Primerjava Franzevih omemb z ohranjenimi programskimi listi v glasbeni zbirki Narodne in univerzitetne knjižnice ter z napovedmi koncertov v ljubljanskih časopisih pokaže, da Franz od danes znanih skupno 86 koncertov

¹³ Prim. recenzije v reviji *Carniola*, št. 63, 6. 12. 1839, str. 252; št. 67, 20. 12. 1839, str. 271–272 in št. 96, 30. 3. 1840, str. 400.

¹⁴ Sivec, *Opera v Stanovskem gledališču*, str. 106.

¹⁵ Natisnjeni slavlilni sonet z napisom »Der k. k. Hofopernsängerin Dlle. Marie Ehnes« se je ohranil skupaj z lepakom za predstavo Bellinijeve opere *La sonnambula* v zbirki Narodnega muzeja Slovenije, *Comedien-Zettel Sammlung*, III 13085/19. Prim. Sivec, *Opera v Stanovskem gledališču*, str. 109; Sivec, *Opera na ljubljanskih odrih*, str. 126.

¹⁶ Franz omenja izvedbi oratorijev Josepha Haydna *Die sieben letzten Worte unseres Erlösers am Kreuze* (34/70) 28. marca 1834 ter *Die Jahreszeiten* 1. februarja 1839. Izvedbo zadnjega negativno ocenjuje zaradi prešibkega zbora (39/22).

Vabilo in spored na koncert Filharmonične družbe ob praznovanju goda guvernerja Jožefa Kamila Schmidburga v Hiši Nemškega viteškega reda (Križanke) 21. marca 1834 (dLib).

in glasbenih akademij med letoma 1833 in 1840 ni omenil niti polovice.¹⁷ Če od tega števila odštejemo tiste omembe, v katerih zgolj s kratkim stavkom omenja »običajni« koncert družbe, v njegovih pismih ostane bore malo vsebinsko bogatih opisov. Koncerti, ki so se Franzu zdeli vredni omembe, gotovo niso izbrani naključno. Skoraj nikoli ni izpustil politično pomembnejših prireditev in redno je našteval koncerte, izvedene ob rojstnih dnevih in godovih cesarja ter guvernerja Schmidburga. Večkrat navaja tudi dobrodelne koncerte, na katerih je Filharmonična družba zbirala sredstva za sklad svoje glasbene šole, medtem ko njegova merila za izbor vseh drugih prireditev niso razvidna.

Predvidevamo lahko, da tudi omembe solistk in solistov na koncertih Filharmonične družbe niso slučajne, saj je Franz največkrat zapisal le imena družinskih članov javno dejavnih in pomembnih oseb. V nekaterih primerih je iz pisem mogoče razbrati podrobnosti, ki jih ne vsebujejo ne ohranjeni koncertni listi ne drugi viri. Na koncertu, s katerim je Filharmonična družba 21. marca 1834 počastila god guvernerja Schmidburga, je kot pianistka nastopila Marija Wagner, žena gubernijskega svetnika Jožefa Wagnerja (34/61). Franz je razmeroma podrobno opisal okrasitev dvorane in k svojemu poročilu dodal prepis pesnitve Franca Hermannna pl. Hermannsthala, ki jo je pesnik v poklon Schmidburgu recitiral ob začetku koncerta. Franz je nadalje omenil, da je bila prireditev dobro obiskana, glasba pa izvedena učinkovito in z vnemo. Prav ničesar ne pove o izvedenih skladbah (34/64). Ohranjeno tiskano vabilo tega koncerta vsebuje spored prireditve, ki pa razen omembe sodelujočega orkestrskega direktorja gledališča in violinista Carla Tilla ne sporoča ničesar o Hermannsthalevi pesnitvi in drugih nastopajočih.¹⁸ V tem primeru Franzev opis dopolnjuje tiskani programski list.

Podobno velja za koncert, ki ga je Filharmonična družba priredila ob Schmidburgovem rojstnem dnevu 4. marca 1836. Iz programskega lista ne izhajajo ne namen ne imena solistov prireditve.¹⁹ Franz razkrije, da je desetletni sin gubernijskega svetnika Wagnerja nastopil kot pevec uspavanke iz opere *Die Stumme von Portici* ob klavirski spremljavi svoje matere Marije in da je ta nastopila tudi v klavirskem kvintetu Franza Schuberta (36/41).

Podobnih primerov je še več, med njimi koncert znane pevke in pevske pedagoginje Marie Theresie de Sessi 5. maja 1837. Tiskani koncertni list zopet ne vsebuje imen nastopajočih.²⁰ Franz v svoji omembi tega koncerta našteva pevke iz vrst ljubljanske visoke družbe, namreč baronici Fani (Franciško) Schmidburg in Lori (Eleonoro) Codelli, grofico Matildo Welsperg in gospodično Lugstein. Izrecno omenja tudi pianistke Pepi (Jožefo) Welsersheimb, Marijo Wagner in Matildo Schmidburg, ki so šeststročno izvedle posebne omembe vreden potpuri Carla Czernyja na dveh klavirjih (37/87).²¹

Gostujoči umetniki na koncertih Filharmonične družbe praviloma niso vzbujali Franzevega zanimanja.²² Imena praškega pianista Antona Bragerja na koncertu 4. septembra 1835 sploh ni zapisal, je pa dodal, da je virtuoz glede na zadnjo točko sporeda svoji stvari očitno kos (35/155).

¹⁷ Koncertne liste za leta 1832–1840 gl. Kuret, *Ljubljanska filharmonična družba*, str. 531–553. Te in nadaljnje podatke o koncertih je popisala tudi Maruša Zupančič. Podatki so dostopni v relacijski podatkovni zbirki *MUSIQUUM | Digitalna panorama glasbene dediščine 19. stoletja na Slovenskem*.

¹⁸ NUK, arhiv Filharmonične družbe, koncertni sporedi, 21. 3. 1834. Vsi koncertni listi Filharmonične družbe so prosto dostopni na portalu Digitalne knjižnice Slovenije (dLib): <http://www.dlib.si/>.

¹⁹ NUK, arhiv Filharmonične družbe, koncertni sporedi, 4. 3. 1836.

²⁰ NUK, arhiv Filharmonične družbe, koncertni sporedi, 5. 5. 1837.

²¹ Matilda Welsperg in Pepi Welsersheimb sta omenjeni še v drugih pismih (38/50 in 38/75). Franz omenja še nekaj interpretov iz vrst ljubljanske elite, ki jih koncertni listi ne navajajo, npr. pianistko grofico Emo (Emmy) Auersperg (38/38), otroke okrožnega komisarja Raaba (38/38) in pevca barona Schloissniga (38/50, 38/75).

²² O solistih na koncertih Filharmonične družbe gl. tudi: Železnik, *Solisti na koncertih Filharmonične družbe*.

gen, und vom 1. November 1834 sofort zu berechnenden 5 % Zinsen, Kosten und Supererpesen, die executiv Feilbietung der, der Maria Schusterschisch, verheiratheten Papin gehörigen, zu Lazen in diesem Bezirke liegenden, auf 3419 fl. 29 kr. gerichtlich bewertheten Realitäten, als: der dem k. k. Domcapitel zu Laibach sub Rect. Nr. 42 dienstbaren ganzen Hube; der, der Herrschaft Glödnitz sub Rect. Nr. 70 1/2 zinsbaren Ueberlandswiese Mobilik, und der dem Gute Ruzing sub Urb. Nr. 103 unterthänigen Kalksche, gewilliget, und zu deren Vornahme drei Feilbietungstagungen, und zwar, auf den 11. November, 13. December l. J., und 15. Jänner 1837, jedesmahl von 9 bis 12 Uhr Vormittags in loco der Realitäten mit dem Beisatze angeordnet worden, daß dieselben bei der ersten und zweiten Feilbietung nur über oder um den Schätzungswert, bei der dritten aber auch unter demselben hintangegeben werden.

Die Schätzung, der Grundbuchsextract und die Vorkaufsbedingungen erliegen bei diesem Gerichte zur beliebigen Einsicht.

Bezirksgericht Glödnitz am 3. October 1836.

3. 1440 (1)

Unterzeichneter hat die Ehre anzuzeigen, daß er Freitag den 14. October im Saale des deutschen Ordens-Hauses ein Concert geben wird.

Georg Michuz,
vaterländischer Tonkünstler.

3. 55. (115)

Leopold Paternolli, Buch-, Kunst- und Musikalienhändler in Laibach, empfiehlt den verehrten Bewohnern der Stadt sowohl, als der ganzen Provinz Krain, eine öffentliche Leihbibliothek, die über 4000 Bände, theils unterhaltende, theils belehrende Schriften in mehreren Sprachen enthält, zur geneigten Theilnahme. Man kann sich auf ein Jahr, ein halbes Jahr, einen Monat, acht Tage oder einen Tag zu den billigsten Bedingungen abonniren. Eine gedruckte Anzeige darüber wird Jedermann gratis verabfolgt. Der vollständige Bücher-Catalog kostet geheftet 20 kr.

Bei

Jg. A. Edlen v. Kleinmayr, Buchhändler in Laibach, neuen Markt Nr. 221, ist so eben neu angekommen, und für beigesetzte Preise zu haben:

Schopf, J. J., die österr. Forstverfassung, das Forstrecht und die Forstpolizei, aus den einschüßigen Gesetzen für Sebköen, Forstwirthe und Forstbediente dargestellt 3 Theile. gr. 8. Wien geb. 5 fl.

Schritte zur vollkommenen Liebe Gottes durch die Vereinigung mit Jesus, sowohl bei der heil. Messe als Communien, oder Mess- und Communionbuch für fromme Katholiken. Neueste Auflage. 8. Gräg, Dec. Papier 30 kr., fein. Papier 1 fl.

Grundrisse

eines
vollständigen Systems
der

Staatsarzneikunde

für
Aerzte, Sanitätsbeamte u. Rechtsgelehrte,
von

Georg Math. Sporer,

Med. Doctor, Magister der Geburtshilfe, k. k. Kreis-physiker und Director der Gebärmutter-Lehranstalt in Klagenfurt.

gr. 8. Klagenfurt 1837, in Umschlag br. 1 fl.

Handbuch

zur
Geschäftsführung

der
Wirtschafts-Beamten

überhaupt,

und mit besonderer Rücksicht auf

Inner-Oesterreich und Illyrien,
von

Joh. Nep. Rainer von Lindenbichl.

gr. 8. Klagenfurt 1837, in Umschlag br. 1 fl. 12 kr.

In derselben Buchhandlung ist wieder zu haben:

Jesus mein Trost.

Ein

Fest- und Erbauungsbuch

für

Katholische Christen,

in allen Verhältnissen des Lebens, mit Berücksichtigung aller Festtage im Jahre.

Verfaßt

von

Wilhelm Liehmann,

Pfarrer des ritterlichen Kreuzherrnordens mit dem rothen Sterne.

8. Eger 1836. Mit gestochenem Titel und Titeltupfer, auf schönem Post-Velinpapier, ungebunden 45 fr.

Tiskani spored na tem mestu navaja improvizirane variacije na temo, ki jo je za Bragerja izbralo občinstvo.²³ Ob dveh koncertih pianista Jurija Mihevca (Georg Micheuz) 14. oktobra in 2. novembra 1836 se je Franzu zdelo zanimivo omeniti le pianistovo narodno pripadnost in zapisati, da bo koncert igral Kranjec, ki se tako tudi sam javno predstavlja.²⁴ Opazka se nanaša na Mihevčev oglas koncerta v *Laibacher Zeitung*.²⁵ Franz o nobenem od obeh koncertov, ki sta očitno prav posebej razveselila ljubljansko občinstvo, nima povedati ničesar. Šele iz recenzije v dunajskem časopisu *Allgemeine Theaterzeitung* izvemo, da je ta, v Ljubljani rojeni skladatelj in virtuoz rodno mesto obiskal prvič po enajstih letih ter da je na koncertih požel velik aplavz. Recenzent zapiše, da je Mihevčevo »igranje klavirja s komolcem, s katerim je z občudovanja vredno čistostjo izvajal skoke in celo kromatične lestvice in tako v basu spremljal igranje obeh rok, povzročilo splošno senzacijo«. ²⁶ Takšne senzacije, mimogrede, niso bile vselej deležne pozitivne ocene. Friedrich Keesbacher je še tri desetletja pozneje kritiziral Mihevčev koncert in ga označil za znak vsesplošnega propada glasbenega okusa v tridesetih letih 19. stoletja.²⁷

GLASBENE PRIREDITVE V KAZINI

Spodbujanje glasbene umetnosti gotovo ni sodilo med pglavitne naloge društva Kazina, vendar je glasba pogosto spremljala tamkajšnja družabna srečanja, prireditve in zabave. To, kot kaže, niso bili pravi koncerti, pač pa občasni nastopi inštrumentalistov ali pevcev za razvedrilo obiskovalcev. Najverjetneje se je v Kazini zvrstilo precej več glasbenih nastopov, kot jih Franz omenja.

Redna srečanja in druženja v Kazini so v zimskem času potekala ob ponedeljkih. Med njimi so bile tudi plesne zabave in plesne prireditve, najpogostejše pa tombole, ki jih je Franz spremljal s posebno pozornostjo. Občasno so na tombolah nastopili tudi nekoliko bolj eksotični umetniki, npr. pevka in pevec iz Tirolske, ki sta med drugim z jodlanjem posnemala poštni rog (35/246). 31. decembra 1838 je društvo Kazina s slovesno tombolo pričakalo novo leto in najelo pihalce vojaškega polka. Ti so ob začetku tombole, med pavzami in v pozdrav novemu letu ob pol noči igrali različne skladbe (39/1).

Franz govori tudi o violinistu Antonu pl. Avrillu, ki se je med potovanjem iz Italije ustavil v Ljubljani. Avrill je 23. marca 1838 sodeloval na koncertu Filharmonične družbe v počastitev guvernerjevega godu (38/49 in 38/50) in teden dni pozneje igral na koncertu pianistke Ane Herzum (38/56). Med postankom v Ljubljani je violinistu nastop omogočilo tudi Kazinsko društvo. Medtem ko so obiskovalci Kazine 26. marca igrali nadvse priljubljeno tombolo, jih je Avrill zabaval s svojimi skladbami. Kazina je zbirala prostovoljne prispevke in se Avrillu tudi zahvalila (38/53, 38/56).²⁸

Delovanje društva Kazina je eno od še povsem neraziskanih poglavij kulturnega življenja Ljubljane, ki morda iz zastarelih ideoloških predsodkov vse do danes ostaja spregledano. Kazina

²³ NUK, arhiv Filharmonične družbe, koncertni sporedi, 4. 9. 1835.

²⁴ »[...] der vaterländische Tondichter (so nennt er sich gewöhnlich) Micheuz« (36/248; gl. tudi 36/230).

²⁵ *Intelligenz-Blatt zur Laibacher Zeitung*, št. 122, 11. 10. 1836, str. 771 in št. 123, 13. 10. 1836, str. 775.

²⁶ *Allgemeine Theaterzeitung und Originalblatt für Kunst, Literatur, und geselliges Leben*, št. 212, 22. 10. 1836, str. 847.

²⁷ Keesbacher, *Die philharmonische Gesellschaft*, str. 79.

²⁸ Anton Avrill je v Ljubljani nastopil še 20. aprila 1838 (38/75) na koncertu Filharmonične družbe ob cesarjevem rojstnem dnevu in nato še 16. junija prav tako na koncertu Filharmonične družbe (38/123). Prim. recenzijo Leopolda Ledeniga v: *Carniola*, št. 16, 22. 6. 1838, str. 64.

je namreč v drugi polovici 19. stoletja veljala za žarišče nemškutarstva. Franzeva poročila dajejo vtis, da bi bila osvetlitev tega elitnega kroga smiselna in nujno potrebna.

GLASBENO ŽIVLJENJE V ZASEBNIH KROGIH

Franz pogosto navaja zasebna druženja (tako imenovane *Gesellschaften*) in soareje v domovih ljubljanskih veljakov, vendar so omembe glasbe pri teh naključne in precej redke. Ni mogoče jasno ugotoviti, ali je imel Franz sploh dostop do teh zasebnih prostorov ali pa je o njih poročal le na osnovi govoric; verjetno nekaj od obojega. Pri plemiških in meščanskih salonih z družinji in prireditvami, ki jih Franz omenja, meje med zasebnim in javnim ni mogoče vedno ostro začrtati, saj so bili številni dogodki odprti za širši krog obiskovalcev, vendar verjetno dostopni le povabljenim gostom.

O glasbi v salonih in zasebnih domovih v Ljubljani je doslej znanega le malo. Tema je v veliki meri še neraziskana, pri čemer se zdi, da arhivsko gradivo ni obsežno in lahko dostopno. Kljub temu obstajajo številni namigi o vlogi glasbe v hišah plemičev in premožnejših meščanov. Takšne omembe najdemo zlasti v zasebnih korespondencah,²⁹ na živahno glasbeno življenje pa kažejo tudi oglasi za prodajo notnih izdaj, večinoma glasbe za klavir in komorne zasedbe, ki so jih založniki skozi desetletja redno objavljali v dnevnih časopisih. Ljubljanskim izobraženim slojem so ponujali razmeroma bogat izbor glasbenih tiskov in rokopisov, pogosto pa tudi glasbila. Pomemben indic za ljubiteljske glasbene kroge so tudi posvetila skladb vidnejšim osebnostim ljubljanskega mestnega življenja, predvsem njihovim soprogam in otrokom.³⁰ Posvetila skladb niso le, kot se nemara zdi na prvi pogled, pokloni skladateljev določeni osebi, za njimi se vselej skrivajo pretanjene strategije glasbenega trga. Prejemniki posvetil so bili večinoma glasbeno podkovani, osebe, ki jim je bilo določeno delo posvečeno, pa so bile pogosto skladateljeve učenke ali učenci. Skladatelj s posvetilom nadalje sporoča namen uporabe svojega dela. Če je skladba posvečena izbrani ženi ali hčerki premožne družine, s tem navadno signalizira, da tisk vsebuje glasbo za rabo v kultiviranih domovih uglednih slojev ali da je glasba posebno primerna za muziciranje žensk. Kaj je pravzaprav značilno za skladbe, ki naj bi bile primerne za ugleden salon ali glasbeno udejstvovanje žensk, lahko na tem mestu pustimo ob strani. Podobno velja za dela, ki so bila posvečena izbranemu ljubitelju glasbe. Ta tudi v tem primeru zastopa vse druge ljubitelje in jih spodbuja k nakupu glasbenega tiska. Izbor naslovov glasbenih tiskov prav tako ni slučajen ter pogosto namiguje na določeno rabo in namen.³¹

Med posamezniki, ki so vidno zaznamovali glasbeni utrip Ljubljane, velja na prvem mestu izpostaviti deželnega guvernerja Ilirije Jožefa Kamila Schmidburga (1779–1846). Schmidburg je naklonjenost glasbi in lepim umetnostim začel izkazovati že kmalu po prihodu v Ljubljano leta 1822. Tesno je bil povezan s Filharmonično družbo, ki mu je leta 1823 podelila častno mesto protektorja. Funkcijo je obdržal vse do odhoda iz Ljubljane leta 1840.³² Filharmonična družba je imela vse razloge, da se je trudila za guvernerjevo naklonjenost in je že oktobra 1822 njegov

²⁹ Npr. v korespondenci zakoncev Terpinc iz let 1825–1858 (Budna Kodrič, *Korespondenca*).

³⁰ Cigoj Krstulović, *Posvetila*, str. 473–481.

³¹ Obširneje o tem: Green, *Dedicating Music*, str. 148; Beer, *Musik*, str. 364–373.

³² Cvetko, *Zgodovina glasbene umetnosti*, str. 137; Kuret, *Ljubljanska filharmonična družba*, str. 89.

Naslovnica zbirke nemških plesov skladatelja Leopolda Kajetana Ledeniga iz leta 1830, posvečene Elisi Schmidburg (dLib).

prihod v Ljubljano počastila s slavnostno akademijo. Od takrat dalje je vsako leto s koncertom okoli 19. marca proslavila njegov god.³³ Schmidburg naj bi bil glasbeno razgledan in je pogosto obiskoval koncerte. Leta 1827 je dal pobudo za ustanovitev ljubiteljske gledališke družbe, ki je pod vodstvom in v organizaciji zakoncev Mašek v dvorani Filharmonične družbe izvedla več dramskih in vsaj sedem opernih del.³⁴ Svojim otrokom je Schmidburg dovolil, da ob posebnih priložnostih na društvenih koncertih s petjem in igranjem javno pokažejo svoj glasbeni talent, kar za tedanji čas še ni bila splošna navada. S tovrstnimi dejanji naj bi Schmidburg višje sloje družbe vzpodbudil k posnemanju.³⁵

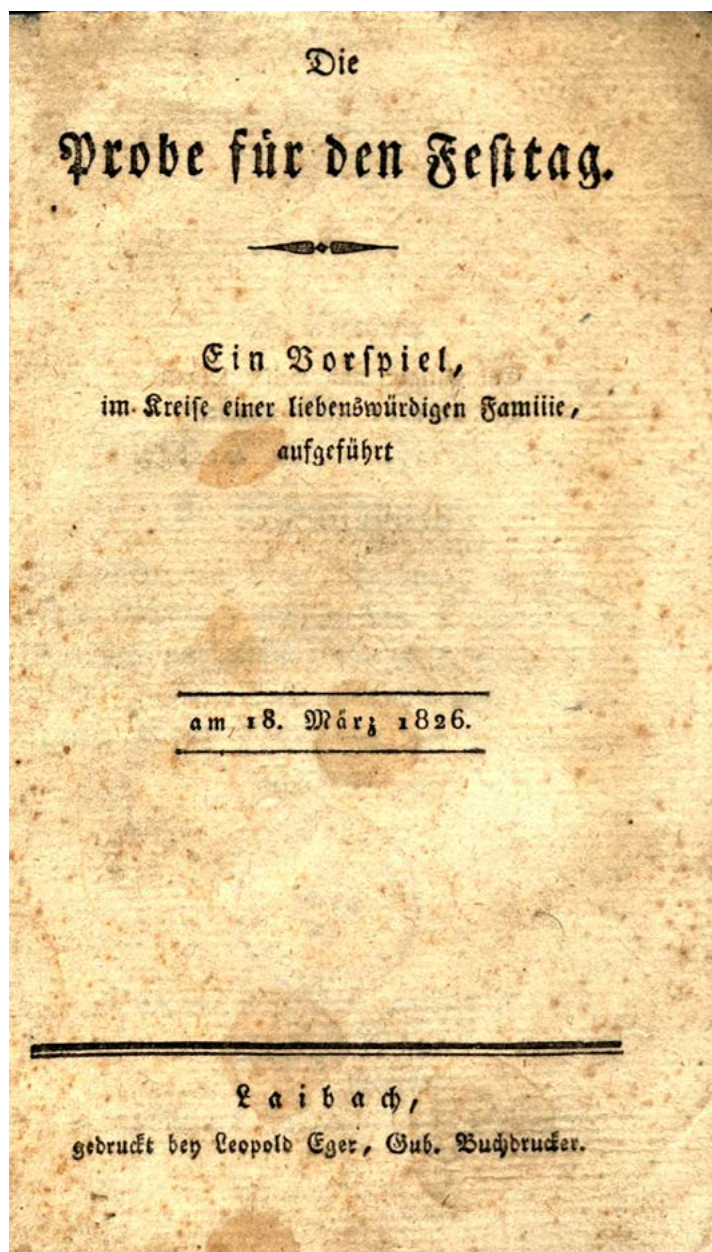
Od šestih Schmidburgovih otrok je bila hči Elisa (Elizabeta) (1811–1838) verjetno najbolj zavzeta za glasbo. Kot pianistka je najpozneje 12. novembra 1830 prvič javno nastopila na koncertu Filharmonične družbe ter tam izvedla briljantne variacije za klavir in orkester skladatelja Henrija Herza.³⁶ Morda Elisa ali njena sestra Antonija je na koncertu Filharmonične družbe pela že

³³ 22. julija 1823 je Filharmonična družba priredila koncert ob praznovanju godu Schmidburgove soproge, kar pa je očitno ostalo izjema. NUK, arhiv Filharmonične družbe, koncertni sporedi, 22. 7. 1823.

³⁴ Keesbacher, *Die philharmonische Gesellschaft*, str. 76; Cvetko, *Zgodovina glasbene umetnosti*, str. 197–199; Kuret, *Ljubljanska filharmonična družba*, str. 78.

³⁵ Costa, Joseph Camillo Freiherr von Schmidburg, str. 200.

³⁶ 5. *Grandes Variations Brillantes, sur l'air favori: Le petit Tambour, par Henri Herz, arrangé pour le Piano-Forte a 4 mains, avec l'Accompagnement de tout l'Orchestre par Mademoiselle Baronesse Elsbeth de Schmidburg*. NUK, arhiv Filharmonične družbe, koncertni sporedi, 12. 11. 1830. Koncert je potekal v redutni dvorani, njegov dobiček pa je bil

Naslovnica besedila dramskega dela *Die Probe für den Festtag* (Vaja za praznik), izvedenega ob praznovanju godu guvernerja Jožefa Kamila Schmidburga leta 1826 (dLib).

februarja istega leta, vendar koncertni list osebnega imena te Schmidburgove hčerke ne navaja.³⁷ Elisa naj bi se udeleževala tudi kot skladateljica,³⁸ a se žal ni ohranilo nobeno njeno delo. Leta 1835 se je poročila z baronom Francem Ksaverjem Lazarinijem in leta 1838 umrla v 27. letu starosti.³⁹

Znanih je več posvetil glasbenih del Schmidburgovim otrokom. Tako je skladatelj Franc Serafin Nepozitek Elisi posvetil zbirko šestih nemških plesov za ljubljansko reduto, katere izdajo za klavir je spomladi 1828 in kmalu po skladateljevi smrti v Gradcu objavil litograf Franz Kaiser. Dobiček od prodaje je šel v dobrodelne namene. Elisini sestra Antoniji je že leto poprej (1827) ljubiteljski skladatelj Leopold Kajetan Ledenig posvetil podobno zbirko, namreč šest ljubljanskih redutnih *Deutscherjev* (*VI Laibacher Redout-Deutsche*). Leta 1830 se je Ledenig s podobno zbirko (*Laibacher Redout-Deutsche*) poklonil Elisi Schmidburg.⁴⁰ Povsem drugačnega značaja in neizmerno zahtevnejša je Poloneza za violino s spremljavo godalnega kvarteta, ki jo je skladatelj Joseph Benesch posvetil Schmidburgovemu sinu Viktorju.⁴¹ Lahko sklepamo, da je Viktor igral violino ali katero drugo godalo in da je bil morda celo Beneschev učenec. Solistični violinski part poloneze je izjemno zahteven in presega običajne tehnične zmožnosti ljubiteljskih glasbenikov.

Kratko dramsko delo *Die Probe für den Festtag* (*Vaja za praznik*) je zanimiv literarni poklon guvernerju Schmidburgu. Izvedeno je bilo 18. marca 1826 ob praznovanju njegovega godu, verjetno na sprejemu v njegovi hiši. Delo izvira iz časa pred začetkom Franzevih poročil, vendar se zdi značilno za Schmidburgova družabna srečanja. Avtor tega, tudi v tisku objavljenega besedila je Franc pl. Jacomini-Holzappel-Waasen. Gre za kratko predigro h glasbeni komični enodejanki *Lotterielos*, s čimer je najverjetneje mišljen nemški prevod francoskega dela *Le billet de lotterie* skladatelja Nicolôja Isouarda. V prologu poleg sester Amalije, Luise, Doris, Friderike in Mine nastopijo še brat Virgil ter mojstra petja in klavirja.⁴² Tema dela je vaja otrok na praznovanje očetovega godu, na katerega se v lastni režiji pripravljajo v odsotnosti staršev. Z glasbenega vidika je od te igre bolj zanimiva Isouardova enodejanka, in čeprav je v besedilu le omenjena, je mogoče iz vsebine in navedb v tiskani knjižici vendarle razbrati, da sta ženski vlogi (Adele in Betty) zapeli Schmidburgovi hčeri Antonija in Elisa, medtem ko sta moške parte prevzela mojstra petja in klavirja. Njuni imeni nista znani.⁴³ Schmidburgovi so za izvedbo te »operete« zagotovo uporabili različico s klavirsko spremljavo, morda tiskano izdajo klavirskega izvlečka z nemškim besedilom, ki jo je leta 1812 objavila dunajska založba k. k. Hoftheater-Musik-Verlag.⁴⁴

namenjen skladu glasbene šole pri Filharmonični družbi. Sredi decembra je Filharmonična družba program koncerta ponovila, izkupiček pa tokrat namenila prebivalcem okrožja Vipave, ki so se zaradi izpada pridelka znašli v gmotni stiski. NUK, arhiv Filharmonične družbe, koncertni sporedi, 17. 12. 1830.

³⁷ 3. *Großes Duett für Sopran und Alt aus der Oper: Bianca e Faliero (Sappi che un rio dovere) von Rossini, mit Orchester-Begleitung, vorgetragen von Fräulein v. Schmidburg und Dlle. Henkel der jüngern*. NUK, arhiv Filharmonične družbe, koncertni sporedi, 13. 2. 1830.

³⁸ Keesbacher, *Die philharmonische Gesellschaft*, str. 80; Radics, *Frau Musica*, str. 41.

³⁹ Cigoj Krstulović, *Posvetila*, str. 477.

⁴⁰ Podlesnik in Motnik, *Laibacher Deutscher*, str. 53, 55 in 58.

⁴¹ *2de Polonoise pour le Violon avec accompagnement de 2 Violons, Alto et Violoncelle. Composée et dédiée à Monsieur le Baron Jean Victoir de Schmidburg, par Jos. Benesch, Ouev: 7. Vienne, chez Sauer et Leidesdorf*. Delo je bilo natisnjeno leta 1826, verjetno pa je nastalo že nekaj let poprej (prim. Zupančič, Joseph Benesch, str. 68; Zupančič, *The Musical Network*, str. 408–409).

⁴² Dramske osebe bržkone predstavljajo Schmidburgove hčerke Antonijo, Eliso, Dorotejo, Frančiško in Matildo ter sina Viktorja.

⁴³ Jacomini-Holzappel-Waasen, *Die Probe für den Festtag*, str. 21.

⁴⁴ Isouard, *Das Lotterielos*. Delo v nemški različici je bilo februarja 1812 izvedeno v dunajskem Gledališču pri Koroških vratih.

Od vseh tedanjih uglednih družin v Ljubljani je bila Schmidburgova v družabnem in glasbenem smislu najbrž med bolj dejavnimi. Guverner Schmidburg je redno prirejal zasebna srečanja in organiziral večerne soareje, v zimski sezoni pa vsakih štirinajst dni družabne večere. Žal Franz v svojih pismih o dogajanju na srečanjih ne razkriva veliko. Občasno omeni, da so igrali glasbo, plesali, igrali tombolo in igre s kartami. V večini primerov Franz glasbe ne omenja, redno pa poroča o obiskanosti srečanj in med gosti našteva imena ljubljanskih meščanov, še posebej pa plemstva.

Schmidburgovi so bili v tistem času morda ena glasbeno najaktivnejših ljubljanskih družin, nikakor pa ne edina. Franz omenja vrsto drugih salonov, med njimi plemiške hiše Leiningen,⁴⁵ Welsersheimb, Welsperg, Zois in Buzzi, ter srečanja pri policijskem direktorju Leopoldu Sicardu. O vlogi glasbe v teh krogih je danes znanega malo, saj se poglobljene raziskave zaradi pomanjkanja arhivskega gradiva skoraj vselej izkažejo za težavne.

V leipziški glasbeni reviji *Allgemeine musikalische Zeitung* iz leta 1800 v sestavku o pomenu glasbe v uglednih domovih naletimo na zbadljivo pripombo: »Vsako fino dekle, naj ima talent ali ne, se mora učiti klavirja in petja. Prvič je to moda, drugič [...] najlažja pot, da se pokaže v družbi in se – če ima srečo – dobro poroči.«⁴⁶ Citat bi bilo mogoče dopolniti z nič manj pikrim opisom zaroke med Marijo Fluck pl. Leidenkron in baronom Edvardom Zoisom oktobra 1837 v Ljubljani. Franz pravi: »Mladi Zois iz Gradca se želi poročiti z gospodično Marijo Fluck. Za nevesto je pisno zaprosil njenega očeta, kar bo nedvomno odobreno, saj ima ženin v lasti fidejkomis v vrednosti 80.000 f. in 20.000 f. alodialnega posestva. Želi nevesto brez dote – takšno, kot je –, zgolj njo in njen forte piano« (37/224).

GLASBA NA PROSTEM IN GODBE VOJAŠKIH POLKOV

Pomembno mesto v tonski krajini Ljubljane je imela glasba vojaških polkov. Ta doslej ni zbujala posebnega zanimanja, in to ne le pri slovenskih muzikologih.⁴⁷ Šele v zadnjem času se v mednarodnih strokovnih krogih začne razprava o potrebi po podrobnejšem preučevanju pomena vojaških polkov za glasbeno življenje. Praksa (avstrijske) vojaške glasbe je bila podvržena posebnim organizacijskim strukturam. Za njihovo preučevanje bi bilo treba združiti znanje muzikološke stroke in vojaške zgodovine. Za boljše razumevanje Franzevih opisov naj na tem mestu zadostuje le nekaj splošnih pojasnil.

Vojska cesarske in kraljeve monarhije se je več stoletij ponašala z izvrstnim glasbenim sistemom vojaških kapel na najvišji umetniški ravni. Vojaške kapele niso igrale le signalov in koračnic na bojnem polju ter v vojaških taborih, pač pa so v repertoar že zgodaj vključevale tudi koncertne skladbe. Neredki polki so imeli celo godalni orkester, ki je v repertoar vključeval tudi simfonije Wolfganga Amadeusa Mozarta in celo Ludwiga van Beethovna. Pomen vojaških godb za širjenje te glasbe v najodročnejše predele cesarstva je težko preceniti. Tako so lahko glasbi prisluhnili vsi ljudje ne glede na njihov družbeni položaj.

⁴⁵ Gl. predvsem 37/40.

⁴⁶ *Jedes feine Mädchen, habe sie Talent oder nicht, muss Klavierspielen oder singen lernen; erstlich ist's Mode, zweytens [...] ist's die bequemste Art, sich in der Gesellschaft hübsch zu produciren, und dadurch – wenn das Glück es will – eine in die Augen fallende, besonders reiche Parthie zu machen.* Uebersicht des Bedeutendsten, stolpec 66.

⁴⁷ Kratek pregled pomena vojaških godb na Slovenskem nudi Čerin, *Zgodovinski razvoj vojaških ozir. turških godb*.

Za časa Franzevih poročil se je v Ljubljani izmenjalo več polkov, ki so v mestu ostali več tednov in mesecev, občasno pa je bilo tod celo več polkov hkrati. Prebivalstvo Ljubljane se je njihovega prihoda vselej razveselilo oziroma obžalovalo njihov odhod (npr. 33/51). Vojaški polki so s svojo glasbo vselej poskrbeli za izjemno poživitev glasbenega življenja mesta. Posebno zanimanje za glasbo vojaških polkov je imelo korenine tudi v osebni karieri pisca pisem. Franz je kot sin vojaka izbral vojaško kariero, se do svoje poškodbe leta 1815 z uspehi udeležil več vojnih pohodov in bil za svoje zasluge nazadnje povišan v stotnika.⁴⁸

Inštrumentalna sestava vojaških orkestrov in število glasbenikov sta bila odvisna od zvrsti polka, vendar o tem brez predhodnih študij arhivskega gradiva v Vojnem arhivu na Dunaju ni mogoče povedati nič zanesljivega in oprijemljivega. Na splošno se je zasedba vojaških kapel od 18. stoletja nenehno povečevala. V začetku tretjega desetletja 19. stoletja je povprečen vojaški orkester štel 26 ali 27 glasbenikov, včasih pa tudi nekaj več, predvsem kadar so se nekatera glasbila (klarineti, rogovi, trobente in basovski inštrumenti) podvojevala. Okoli leta 1845 je lahko vojaški orkester imel že okoli šestdeset glasbenikov.⁴⁹ Vojaška kapela kranjskega pehotnega polka št. 17 pod vodstvom kapelnika Paula Michelija (Michla) je leta 1840 štela 55 glasbenikov, zasedba tega orkestra pa je dobro znana.⁵⁰

Izraz »harmonija« (*Harmoniemusik*) se v splošnem pomenu uporablja za ansamble pihal in trobil, običajno pa je s tem mišljen pihalni oktet (dve oboi, dva klarineta, dva rogova in dva fagota). »Harmonija« sama po sebi nima nič skupnega z vojaško glasbo, vendar so v praksi v tej sestavi igrali predvsem inštrumentalisti iz vojaških orkestrov, znani tudi pod imenom »osem hautboistov«. Ta glasbena skupina je bila tesno povezana s tako imenovano »turško godbo«. Prvotno je izraz »turška godba« pomenil vse vrste tolkal, od druge polovice 18. stoletja pa vsa nadaljnja glasbila (vključno s tolkali), ki so se pridružila omenjenim osim hautboistom. Turška godba je torej neke vrste razširjena »harmonija«. Ime izhaja iz številnih srečanj med avstrijsko in osmansko vojsko. Oblikovalo se je iz strahu avstrijskega prebivalstva pred vojsko iz Osmanskega cesarstva na eni ter navdušenja nad eksotičnim in tujim na drugi strani. Vsekakor ta glasba ni imela veliko skupnega z dejansko turško glasbo. Šele od začetka 19. stoletja je bila v rabi tudi ob vojaških zadevah, pred tem pa ob vsakovrstnih družabnih priložnostih, predvsem tistih na prostem.⁵¹ Vse do danes se je obdržala oznaka »turški ton«, s čimer je mišljena uglasitev glasbil pol tona višje ($a^1 = 466,2$ Hz). Tovrstna visoka uglasitev (včasih imenovana tudi dunajska visoka uglasitev) je bila za godbe vojaških polkov še posebej smiselna, saj je zagotavljala višjo prodornost in slišnost glasbil ob igranju na prostem.

Turška godba in harmonija (razlika med njima je brzokone v inštrumentariju) sta po Franzevih poročilih v Ljubljani nastopali pogosto in ob najrazličnejših priložnostih ter krajih, bodisi kot jutranjice ali večerne serenade pred stanovanji in hišami častnih in pomembnih oseb, v parku na Kongresnem trgu, v Tivoliju ali na družabnih srečanjih na Rožniku. »S prihodom pomladi se [pri Ljubljančanih] prebudi želja po gibanju na prostem,« je leta 1834 zapisal ljubljanski zdravnik Fran Viljem Lipič.⁵² Ta želja se odraža tudi v Franzevih poročilih, ki v poletnih mesecih pogosto govorijo o srečanjih v ljubljanskih parkih in predmestjih. Neredko je prebivalstvo tja privabila

⁴⁸ Šmid, Aus Alt Laibach, str. 143–144.

⁴⁹ Rameis in Brixel, *Die österreichische Militärmusik*, str. 36–37.

⁵⁰ Gl. Kaus, Die Capelle, str. 148; Kuret, *Ljubljanska filharmonična družba*, str. 91.

⁵¹ Rameis in Brixel, *Die österreichische Militärmusik*, str. 23–25.

⁵² Lippich, *Topographie*, str. 116.

ravno glasba. Množica se je vselej razočarana razbežala, kadar so glasbo prekinile nenadne poletne nevihte.

Franz omenja tudi turški *Zapfenstreich* in *Zapfenstreich* brez posebne oznake, pri čemer ni jasno, ali tudi v tem primeru dosledno razlikuje med glasbenimi zasedbami. Izraz *Zapfenstreich* ali tudi *Retraite* sodobni nemško-slovenski slovar (Debenjak, 2001) prevaja kot *povečerje* oziroma znak za nočni počitek. Starejši slovar Maksa Pleteršnika (1894/95) navaja danes že povsem pozabljen slovenski izraz *mirozòv*, ki je prav tako zvočni znak za nočni počitek. Beseda pomeni oznanitev večernega časa, ko so se morali vojaki umakniti v vojaški tabor. V praksi je z besedo *Zapfenstreich* skorajda vedno mišljen slovesni večerni umik vojakov v vojaške tabore ob spremljavi vojaške godbe, torej hkrati nekakšen sprevod ali paradiranje. Pri tem se je sprevod pogosto ustavil pred hišami vojaških poveljnikov ali drugih javno vidnih oseb in zaigral skladbe, ki so lahko bile tudi bodisi priredbe popularnih opernih melodij ali plesne glasbe. Posebno in točno določeno glasbeno obliko za *Zapfenstreich* so poznale zgolj vojaške godbe v Prusiji, vendar so tudi v Avstriji številni skladatelji prispevali najrazličnejše skladbe za tovrstno rabo.⁵³

Vojaški polki glasbenega življenja niso popestrili le kot glasbeniki, pač pa tudi kot plesalci na plesnih prireditvah. Pomanjkanje moških, ki bi bili pripravljeni plesati, ni bila pogosta težava le v Ljubljani. »Upamo, da bomo naslednjo zimo dobili nekaj glasbe in – če ne bo nepredvidenih dogodkov – tudi plesalce ob naslednjem pustu v Ljubljano,« je Franz zapisal v začetku oktobra 1833 in naštel polke, ki naj bi bili kmalu premeščeni v Ljubljano (33/51).⁵⁴ Februarja 1838 poroča: »Včeraj je bila zabava vojaške mladine dobro obiskana. Pripravili so več plesov, ki pri nas niso običajni, in z njimi so poučili tudi nekaj deklet, da je izpadlo prijetno« (38/31). Kadeti so bili med izobraževanjem deležni pouka plesa in splošnega bontona,⁵⁵ dame pa so se njihove udeležbe na javnih plesih navadno razveseljevale. Domneva, da so torej polki v mesto prinašali raznovrstne kulturne impulze, najbrž ni pretirana.

PLESNE PRIREDITVE

V jesenskem in zimskem, najpogostejše pa v pustnem času je v Ljubljani potekala ena plesna prireditev za drugo. Plesi v redutni dvorani in občasno tudi v gledališču v organizaciji gledališke direkcije so imeli v Ljubljani že dolgo tradicijo, posebnost pa so bili plesi v maskah.⁵⁶ Sloves so si pridobili tudi plesi v leta 1804 dograjeni Streliški dvorani pod Gradom (*Schießstatt*), ki je bila v domeni mesta in je uživala pokroviteljstvo župana Janeza Nepomuka Hradeckega.⁵⁷ V tridesetih letih 19. stoletja se je tema prizoriščema pridružila še Kazina.

Franz najmanj pozornosti posveča plesom Streliškega društva, pri katerih navadno omenja le njihovo obiskanost in čas trajanja (39/16). Posebnost med plesnimi prireditvami v mestnem strelišču

⁵³ Rameis in Brixel, *Die österreichische Militärmusik*, str. 137.

⁵⁴ Gl. tudi 35/174, 35/187, 35/188, 36/21, 38/28, 39/5, 40/28.

⁵⁵ Eduard Eichler, deželnoštanovski plesni mojster za Štajersko, je več kot dvajset let poučeval ples v kraljevo-cesarski izobraževalni ustanovi za kadete v Gradcu (Rottensteiner, Eduard Eichler, str. 118–119). Kranjski plesni mojster Franz pl. Scio v svojih oglasih k pouku plesa ni vabil le plemičev in meščanov, temveč tudi vojaške osebe (Podlesnik Tomašiková, *Plesni mojstri*, str. 129).

⁵⁶ O plesih v redutni dvorani Franz ne poroča nič posebnega, kot primer opisa gl. 36/22.

⁵⁷ Podlesnik Tomašiková, *Od contradansa*, str. 160; Podlesnik in Motnik, *Laibacher Deutscher*, str. 24.

Grafični list Johanna Höfelicha z upodobitvijo notranjščine redutne dvorane v Ljubljani ob industrijski razstavi leta 1844 (dLib).

je bil po Franzu sodeč ples, ki ga je nekaj ljubljanskih plemičev (Deym, Sluga, Zois in Coppini) 25. februarja 1840 organiziralo ob postanku grofice Marije Viktorije Festetics v Ljubljani (40/31). Zunanji organizatorji so za svoje plesne prireditve sicer najpogosteje najemali redutno dvorano. Poleg vseh javnih prireditev so manjša plesna srečanja prirejali zasebniki v svojih hišah, med njimi najpogosteje guverner Schmidburg. Franz plese pri plemiških družinah Auersperg, Welsperg (35/11, 35/26, 37/10), Leiningen (36/262, 36/275, 37/7, 37/10, 37/55, 37/64), Sivkovich (35/27, 35/33) in Zois-Edelstein (36/13, 36/22) razmeroma pogosto omenja, komaj kdaj pa opisuje njihov potek.

V središču Franzeve pozornosti so plesi Kazine, o katerih govori najpogosteje in najobširneje. Društvo Kazina, ki je v Ljubljani obstajalo že pred letom 1775 in se je v naslednjih desetletjih nekajkrat reorganiziralo, je bilo prvotno čitalnica in hkrati kraj za srečanja višjih družbenih slojev. Namen tega zaprtega kroga, v katerega so imeli vstop zgolj člani, je bil vzdrževanje družabnih in poslovnih stikov ter izmenjava informacij. Skrb za dostojne družabne zabave je društvo v svoja

pravila zapisalo že za časa francoske vlade leta 1810.⁵⁸ Sprva so se člani srečevali v stavbi na Glavnem trgu, pozneje v Lepušičevi hiši v Gosposki ulici, kjer zaradi prostorskih omejitev večjih družabnih in plesnih prireditev ni bilo mogoče organizirati. V statutu ob reorganizaciji sredi leta 1834 je kazinsko društvo na prvo mesto postavilo pospeševanje izobrazbe. Na zboru članov je sprejelo odločitev, da na Kongresnem trgu postavi lastno stavbo. Gradbena dela so se začela leta 1836 in bila dovršena dve leti pozneje (1838). V vmesnem času so člani Kazine večje plesne prireditve občasno organizirali v redutni dvorani.

Sezone kazinskih plesov so se začenjale v zimskem času, v pustni sezoni pa so prireditve dosegle vrhunec. Franz razlikuje med plesnimi zabavami (*Tanzunterhaltungen*), na katerih so plesali ob spremljavi godalnega kvarteta, še pogosteje pa zgolj ob spremljavi klavirja, ter pravimi plesnimi prireditvami (*Bälle*), na katerih je glasbo priskrbel orkester oziroma pihalna godba (38/16). Po pridobitvi lastne stavbe je Kazina plesu okoli 25. novembra dodelila posebej slovesno mesto. Po prazniku sv. Katarine ga je poimenovala Katarinin ples (*Katharinenball*).

Javne prireditve »ples pudlov« (*Pudelball*) so bile drugače kot plesi izobraženih slojev namenjene deželnim uslužbencem, vojakom in drugim osebam iz nižjega srednjega sloja. Seveda pa je radovednost vselej pritegnila tudi precej petičnežev. Ta vrsta plesov je v Ljubljano najverjetneje prispela iz Trsta, kjer so prireditve *balli di petizzia* imele dolgo tradicijo.⁵⁹

»Plesi pudlov« so postali v Ljubljani nadvse priljubljeni in so bili vselej odlično obiskani. Franz poroča o več kot tristo in celo o šeststo ali sedemsto obiskovalcih, ki so organizatorjem – gledališkimi impresarijem – občutno povečali finančni izkupiček (36/15, 39/15, 39/19, 39/24). Tolikšno število udeležencev je preseгла le dobrodelna plesna prireditev, ki jo je 30. januarja 1839 v redutni dvorani organiziralo ljubljansko združenje trgovcev (*Handelsball*) in ki naj bi se je udeležilo okoli tisoč oseb (39/8, 39/15, 39/19).⁶⁰

Z bornim obiskom so se v Ljubljani soočali vsi organizatorji plesnih prireditev in zdi se, da je bila pustna sezona preprosto prenasočena z zabavami. Ob ponedeljkih sta bila na sporedu kar dva plesa, v Kazini in Strelišču, ob torkih večerna zabava pri policijskem direktorju Sicardu, ob sredah in v pustu ob nedeljah ples v redutni dvorani, ob četrtnih srečanja pri guvernerju Schmidburgu, ob petkih koncerti Filharmonične družbe, ob nedeljah srečanja pri predsedniku mestne in deželne pravde Andreju pl. Buzziju ter vmes še vrsta gledaliških in opernih predstav. Plese so prirejela tudi ljubljanska gostišča, vendar jim Franz ne posveča pozornosti. Tudi ljubljanski zdravnik Fran Viljem Lipič je v svoji *Topografiji Ljubljane* iz leta 1834 menil, da v Ljubljani »odličnega plesnega znanja ne najdemo niti med izobraženci« in da tod »zlasti moški nimajo želje po plesu«.⁶¹

Franz redko našteva imena plesov, s katerimi se je na prireditvah zabavala ljubljanska družba. Da je bil izobraženi sloj seznanjen s precej večjim številom modnih plesov, kot jih Franz omenja, je mogoče razbrati iz ponudbe deželno stanovskega plesnega mojstra za Kranjsko. Franz pl. Scio je ob začetku svojega delovanja v Ljubljani leta 1828 objavil oglas, v katerem ponuja pouk najrazličnejših parnih in skupinskih plesov, začnši s tremi različnimi oblikami menueta, nadalje »Deutscherja«, valčka, štajriša, galopa in poloneze. Ponujal je tudi najrazličnejše oblike in variante skupinskih kontradans in četvork (ekoseza, tempête, kotiljon, monfrin ipd.).⁶²

⁵⁸ Lah, *Ob stoletnici*, str. 183.

⁵⁹ *Streifzüge durch Innerösterreich*, str. 68; Chimani, *Vaterländische Unterhaltungen*, str. 20.

⁶⁰ Podobna plesna prireditev se je ponovila tudi leto pozneje, 11. februarja 1840 (40/24).

⁶¹ Lippich, *Topographie*, str. 115.

⁶² *Amtsblatt zur Laibacher Zeitung*, št. 94, 5. 8. 1828, str. 716; Podlesnik Tomašiková, *Plesni mojstri*, str. 129–130.

Franz najpogosteje omenja kotiljon (*Cotillon*), vendar še tega le z družbenega vidika, ko našteva število parov, ki so se ga udeležili. Kotiljon je skupinski ples, ki združuje elemente družabnih iger in vselej tudi figure vrtenja (valčka). Prvotna francoska oblika, ki se je že v 18. stoletju razširila po Evropi, je bila skupinski ples za štiri, v kvadratu razporejene pare (imenovana tudi *contredanse française*), najpozneje okoli leta 1820 pa se je oblika plesa popolnoma spremenila. Za kotiljon je bilo odslej potrebno od dvanajst do 24 v zaprtem krogu stoječih parov. Ples sestoji iz precejšnjega števila zaključenih delov (nemško *Touren*), ki jih sestavljajo najrazličnejše figure, značilne za takratne družabne plesne (krog, mlinček, veriga in podobno). Figure se plešejo v nenehno spreminjajočih se kombinacijah plesnih parov. Po vsakem zaključenem delu vsi pari zaplešejo valček v krogu – slednji torej igra vlogo nekakšnega refrena. Od dvajsetih let 19. stoletja dalje se je oblika kotiljona zopet spremenila, saj so plesalci začeli vključevati družabne igre, katerih namen je bil npr. presenetiti dame z majhnimi darili ali izbrati novega plesnega partnerja. Kotiljon je odslej lahko trajal tudi več ur. Ker je postajanje in čakanje na vrsto postalo vedno daljše in utrujajoče, so plesovodje začeli postavljati stole v krogu, na katerih so se lahko plesni pari odpočili in sede počakali, da pridejo na vrsto.⁶³

Na vprašanje, v kakšni obliki so obiskovalci ljubljanskih plesnih prireditev plesali kotiljone v tridesetih letih 19. stoletja, Franzeva pisma ne ponujajo odgovora. Franza je še najbolj zanimalo število plesnih parov, ki so se na prireditvah v letih 1838 in 1839 udeležili kotiljonov. Številke so bile vselej visoke. Franz na plesu kadetov 13. februarja 1838 omenja od štirideset do celo 99 plesnih parov (38/28, 38/255, 39/15, 39/19, 39/29). Pri opisu tega kotiljona izrecno izpostavlja zdolgočasnost mladine, ki je morala dolgo postopati naokoli in čakati, da pride na vrsto.

Franz redko omenja valček, s katerim so se plesne prireditve običajno zaključevale (35/225, 39/15), nekoliko pogosteje pa galop, o katerem govori predvsem takrat, ko plesalci zanj niso pokazali zanimanja (35/225, 39/5, 39/15, 39/19). Galop je hiter parni ples v dvočetrtinskem taktu, ki se izvaja v poskočnih korakih. Medtem ko so ga sprva plesali po dolžini dvorane, je od tretjega desetletja 19. stoletja bolj značilno plesanje po krožnici, občasno tudi z vrtenjem para okoli lastne osi. Najpozneje od ljubljanskega kongresa dalje je v Ljubljani nadvse priljubljeni »Deutscher« v začetku tridesetih let 19. stoletja svoje mesto odstopil valčku. Občasno je še zazvenel med dejanji dramskih iger v Stanovskem gledališču.⁶⁴ Drugih plesov Franz ne omenja.

V nekaterih poročilih Franz uporablja izraz *Vortänzer*, ki bi ga bilo mogoče prevesti kot plesovodja. Gre za osebo, ki je bila izbrana za določeno plesno prireditev in je usklajevala potek plesov, vanje uvajala in komunicirala z glasbeniki ter napovedovala plesne figure. Te naloge običajno niso opravljali poklicni plesni mojstri, temveč izbrane osebe, ki pa so bile izkušene in opremljene s potrebnimi plesnimi spretnostmi.

ZAKLJUČEK

Opisi glasbenega življenja in glasbenih ter plesnih dogodkov v Franzevih pismih baronu Erbergu

⁶³ Unfried, *Der Cotillon*, str. 126–142.

⁶⁴ Prim. Podlesnik Tomášiková in Motnik, *Laibacher Deutscher*, str. 62. Franz omenja, da je orkestrski direktor Carl Till 5. januarja 1834 izvajal nemške plesne v sekstetu, vendar mu občinstva z njimi ni uspelo navdušiti (34/5; gl. tudi 34/43). Prim. tudi Zupančič, *Between Acts*.

niso izčrpni ter se povsem skladajo s kratkim in jedrnatim slogom njegovih poročil. Vzbujaajo vtis, da Franz vsaj z glasbenega vidika morda ni bil ravno pozoren opazovalec ter da stopnja njegove glasbene razgledanosti, razumevanja in presoje nemara ni bila visoka. Franzeva pozornost je bila usmerjena bolj k socialnim kot k umetniškim vidikom, njegov fokus pa ni bil v skladu s pričakovanji in vprašanji, ki si jih postavlja sodobni bralec in raziskovalec. Pri tem si je smiselno zastaviti vprašanje, ali je Franzeva pozornost le v skladu s pričakovanji naslovnika poročil, ki ga obširni opisi glasbenega dogajanja morda niso zanimali. Franzeva pričevanja se v več pogledih vendarle izkažejo za izjemno dragocena, saj se pogosto dotikajo vsebin, na katere ni mogoče naleteti v nobenih drugih doslej dostopnih virih. Poročila so nadvse pomembna tudi zaradi razmeroma dolgega časovnega obdobja, ki ga konsekvntno osvetljujejo in tako podajajo pestro in celovito sliko družabnega življenja. Franz se brez večjih izjem dotika le življenja ljubljanske elite in povsem razumljivo je, da je prejemnika pisem najbolj zanimal krog, ki mu je pripadal.

Financiranje

Prispevek je nastal v okviru raziskovalnega programa P6-0004 (Raziskave glasbene preteklosti na Slovenskem), ki ga financira Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije (ARIS) iz državnega proračuna.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

NUK – Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

Glasbena zbirka – arhiv Filharmonične družbe (Philharmonische Gesellschaft); dostopno na dLib-u:
<http://www.dlib.si/>

SI AS – Arhiv Republike Slovenije

AS 730, Gospostvo Dol

ČASOPISI

Allgemeine musikalische Zeitung, 1800.

Allgemeine Theaterzeitung und Originalblatt für Kunst, Literatur, und geselliges Leben, 1836.

Amtsblatt zur Laibacher Zeitung, 1828.

Carniolia. Zeitschrift für Kunst, Literatur, Theater und geselliges Leben, 1838–1839.

Illyrisches Blatt, 1833.

Intelligenz-Blatt zur Laibacher Zeitung, 1836–1837.

LITERATURA

- Beer, Axel: *Musik zwischen Komponist, Verlag und Publikum. Die Rahmenbedingungen des Musikschaffens in Deutschland im ersten Drittel des 19. Jahrhunderts*. Tutzing: Hans Schneider, 2000.
- Benesch, Joseph: *2de Polonoise pour le Violon avec accompagnement de 2 Violons, Alto et Violoncelle. Composée et dédiée à Monsieur le Baron Jean Victoir de Schmidburg, par Jos. Benesch, Ouev: 7. Vienne: Sauer et Leidesdorf, [1826]*.
- Budna Kodrič, Nataša (ur.): *Korespondenca Jožefine in Fidelija Terpinc (1824–1858)*. Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 2018 (Viri, 41).
- Chimani, Leopold: *Vaterländische Unterhaltungen. Ein belebendes und unterhaltendes Lesebuch zur Bildung des Verstandes, Veredlung des Herzens, Beförderung der Vaterlandsliebe und gemeinnütziger Kenntnisse für die Jugend Oesterreichs. Vierter Theil*. Wien: Anton Doll, 1815.
- Cigoj Krstulović, Nataša: Glasbenozgodovinsko in glasbenoestetsko ozadje fenomena »salonska« glasba na primeru meščanske glasbene prakse na Kranjskem. *Muzikološki zbornik* 49, 2013, št. 1, str. 5–23.
- Cigoj Krstulović, Nataša: Posvetila na skladbah kot izhodišče za razpoznavanje kulturne zgodovine 19. stoletja na Slovenskem. *Kronika* 56, 2008, št. 3, str. 473–494.
- Costa, Heinrich: Joseph Camillo Freiherr von Schmidburg. *Schriften des historischen Vereines für Innerösterreich* 1, 1848, str. 189–206.
- Cvetko, Dragotin: *Zgodovina glasbene umetnosti na Slovenskem*, 2. knjiga. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1959.
- Čerin, Josip: Zgodovinski razvoj vojaških ozir. turških godb. *Pevec. Glasilo pevske zveze* 7, 1927, št. 1–2, str. 1–2; št. 3–4, str. 11–12; št. 5–6, str. 19–21; št. 7–8, str. 26–28.
- Green, Emily H.: *Dedicating Music, 1785–1850*. Rochester: University of Rochester Press, 2019.
- Handbook of Autobiography / Autofiction*. 3 zvezki (ur. Martina Wagner-Egelhaaf). Berlin, Boston: De Gruyter, 2019.
- Isouard, Nicolas: *Das Lotterielos. Ein Singspiel in einem Aufzuge, von Herrn Isouard. Clavierauszug*. [Wien:] Im K. K. Hoftheater-Musik-Verlage, [1812].
- Jacomini-Holzappel-Waasen, Franz von: *Die Probe für den Festtag. Ein Vorspiel, im Kreise einer liebenswürdigen Familie aufgeführt am 18. März 1826*. Laibach: Leopold Eger, [1826].
- Kaus, Fr.: Die Capelle des vaterländisches Regimentes. *Illyrisches Blatt* 30, 23. julij 1840, str. 148.
- Keesbacher, Friedrich: *Die philharmonische Gesellschaft in Laibach seit dem Jahre ihrer Gründung 1702 bis zu ihrer letzten Umstellung 1862. Eine geschichtliche Skizze*. Laibach: Ignaz v. Kleinmayr & F. Bamberg, 1862.
- Kotnik, Vlado: *Operno občinstvo v Ljubljani. Vzpon in padec neke urbane socializacije v letih 1660–2010*. Koper: Univerzitetna založba Annales, 2012.
- Kuret, Primož: *Ljubljanska filharmonična družba 1794–1919. Kronika ljubljanskega glasbenega življenja v stoletju meščanov in revolucij*. Ljubljana: Nova revija, 2005.
- Lah, Ivan: Ob stoletnici ljubljanske Kazine. *Kronika slovenskih mest* 3, 1936, št. 3, str. 182–183; št. 4, str. 201–206.
- Lippich, Fr. Wilhelm: *Topographie der k. k. Provinzialhauptstadt Laibach, in Bezug auf Natur- und Heilkunde, Medicinalordnung und Biostatik*. Laibach: Joseph Blasnik, 1834.
- Motnik, Marko: Eine Stadtchronik oder ein Ego-Dokument? Die Schilderungen des Musiklebens im Laibach der 1830er Jahre in den Berichten von Franz Franz. *Studien zur Musikwissenschaft. Beihefte der Denkmäler der Tonkunst in Österreich* 62, 2024, str. 25–48.
- Podlesnik Tomášiková, Lidija in Motnik, Marko: Laibacher Deutscher after the Congress of Laibach. *Muzikološki zbornik* 57, 2021, št. 2, str. 5–64.

- Podlesnik Tomášiková, Lidija: Od contradansa in Deutscherja do salonskega kola. *Glasba na Slovenskem med letoma 1800 in 1918* (ur. Aleš Nagode in Nataša Cigoj Krstulović). Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete in Založba ZRC, 2021, str. 139–191.
- Podlesnik Tomášiková, Lidija: Plesni mojstri Kranjskih deželnih stanov. *Muzikološki zbornik* 47, 2011, št. 1, str. 113–140.
- Radics, Peter: *Die Entwicklung des deutschen Bühnenwesens in Laibach. Kulturbilder anlässlich der Eröffnung des Kaiser Franz Joseph-Jubiläumstheaters*. Laibach: Selbstverlag, 1912.
- Radics, Peter: *Frau Musica in Krain. Kulturgeschichtliche Skizze*. Laibach: Ig. v. Kleinmayr & Fed. Bamberg, 1877.
- Rameis, Emil in Brixel, Eugen: *Die österreichische Militärmusik – von ihren Anfängen bis zum Jahre 1918*. Tutzing: Hans Schneider, 1976.
- Rottensteiner, Gudrun: Eduard Eichler – der letzte steiermärkisch-ständische Tanzmeister. *Jahrbuch des Steiermärkischen Landesarchivs* 3, 2020, str. 113–132.
- Schulze, Winfried. Ego-Dokumente. Annäherung an den Menschen in der Geschichte? Vorüberlegungen für die Tagung »Ego-Dokumente«. *Ego-Dokumente. Annäherung an den Menschen in der Geschichte* (ur. Winfried Schulze). Berlin: Akademie Verlag, 1996, str. 11–30.
- Sivec, Jože: *Opera na ljubljanskih odrih od klasicizma do 20. stoletja. Izbrana poglavja* (ur. Metoda Kokole in Klemen Grabnar). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2010.
- Sivec, Jože: *Opera v Stanovskem gledališču v Ljubljani od leta 1790 do 1861*. Ljubljana: Slovenska matica, 1971.
- Streifzüge durch Innerösterreich, Triest, Venedig, und einen Theil der Terra ferma im Herbst 1800*. Leipzig: Anton Doll, 1801.
- Šmid, Walter: Aus Alt Laibach. *Carniola. Mittheilungen des Musealvereins für Krain* 2, 1909, št. 3–4, str. 143–153.
- Uebersicht des Bedeutendsten aus dem gesammten jetzigen Musikwesen in Wien (Beschluss). *Allgemeine musikalische Zeitung* 4, 22. oktober 1800, stolpci 65–69.
- Unfried, Hannelore: Der Cotillon – der Schleusentor zwischen Tanzboden und Bühne. *Zur Frühgeschichte des Walzers* (ur. Thomas Nußbaumer in Franz Gratl). Innsbruck: Universitätsverlag Wagner, 2014, str. 125–142.
- Vodopivec, Peter: Prispevek k zgodovini mentalitete na Slovenskem v času biedermaierja. *A polgari világ a pannon térségben 1830 és 1867 között = Die bürgerliche Welt im pannonischen Raum zwischen 1830 und 1867 = Meščanski svet na panonskem območju med 1830 in 1867. Nemzetközi Kultúrtörténeti Szimpozion Mogyoród 1990. Közseg*. Szombathely, Zsámboki Árpád Titkarsávezető, 1994, str. 79–89.
- Zupančič, Maruša: Between Acts. Instrumental Music in Ljubljana's Estates Theatre (1802–1837). *Muzikološki zbornik*, 59, 2023, št. 1–2, str. 225–277.
- Zupančič, Maruša: Joseph Benesch: A Forgotten Bohemian Violinist and an Imitator of Niccolò Paganini Within the Central European Violinistic Tradition. *De musica disserenda*, 18, 2022, št. 1–2, str. 11–76.
- Zupančič, Maruša: The Musical Network of the Ljubljana Philharmonic Society. *Musical Networking in the "Long 19th Century". Proceedings of the Symposium Held in Zagreb, 2–5 June 2021 = Umrežavanje glazbom u "dugom 19. stoljeću". Zbornik radova sa simpozija održanog u Zagrebu, 2.–5. lipnja 2021* (ur. Vjera Kalinić). Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti; Hrvatsko muzikološko društvo, 2023, str. 389–434.
- Železnik, Sara: Solisti na koncertih Filharmonične družbe do leta 1872. *Muzikološki zbornik* 49, 2013, št. 1, str. 25–55.

MUSIC AND DANCE EVENTS IN LJUBLJANA IN THE 1830S

In light of the comprehensive collection of reports written by Captain Franz Franz to Baron Josef Kalasanz von Erberg, it is prudent to first examine the nature of the preserved documents. At first glance, these letters do not appear to be typical ego-documents due to the predominantly factual style and detached presentation of data. However, a closer reading reveals that Franz's objectivity is only apparent. His subjectivity is evident in his selection of noteworthy topics, his frequent use of irony, and his occasional personal comments. Therefore, these reports reveal more about their author and recipient than initially meets the eye.

Franz regularly supplemented his descriptions of everyday life in Ljubljana with news of musical events. Although his accounts of concerts, operas, private music gatherings, dance events, and open-air regimental band performances are rarely exhaustive, they are extremely valuable for their continuity, spanning almost an entire decade. Franz's writing presents a picture of the city that starkly contrasts with the widely held modern belief that Ljubljana, in the first half of the nineteenth century, was an uneventful and culturally and artistically backward city on the periphery of the Austrian Empire.

Franz reported on music and dance events at public city venues such as the opera, theatre, Philharmonic Society concerts, music events at the Casino, dances at the *Redoutensaal*, and regimental band performances, as well as in the private homes of Ljubljana's eminent citizens. Since these hosts were often figures of public interest, their (music) soirees and other social gatherings can be classified as semi-public events, organized at least for invited guests.

Franz was primarily interested in the social aspects of music events. Rather than the music itself, he focused on describing the people who attended and made public appearances, especially the troupe of the Estates Theatre. His reports often include sarcastic remarks about various opera singers and the financial woes of the theatre's directors. He rarely forgot to mention the number of attendees at each event. However, he seldom included his own evaluation of music aesthetics and was generally sparing with detailed descriptions of the music performances.

Franz's descriptions of concerts performed by the Philharmonic Society and music activities at the Casino Club are far less exhaustive than his reports on the backstage happenings at the Estates Theatre. Nonetheless, his writing is extremely valuable due to the scarcity of other sources and the current lack of knowledge about the activities of these circles. Similarly, Franz's references to music and dance events hosted in private homes and the activities of military bands, which played a significant role in Ljubljana's soundscape and brought a variety of cultural influences to the Carniolan capital through cultural transfers, are also invaluable.

The succinct nature of Franz's descriptions suggests that he had little interest in the city's musical activities, preferring to focus on social rather than artistic aspects. Another question is whether the recipient of the letters shared this interest. Although nothing is currently known about mutual agreements between the correspondents, it is evident that Baron Erberg was primarily interested in the social elite, of which he was a part. Music and dance events played an important role in this circle and were considered an integral component of the life of a society invested in cultural and intellectual pursuits.

TOMBOLA V BIDERMAJERSKI LJUBLJANI

S skoraj dvestoletne oddaljenosti korespondenco Franca Franza prebiramo predvsem kot barvito družabno kroniko tedanjih plemiško-meščanskih krogov v eni od manjših, obrobnejših deželnih prestolnic Habsburške monarhije. Ljubljana se v prvi polovici 19. stoletja ni uvrščala med pomembnejša urbana središča stare celine. Še znotraj geografskih okvirov srednje Evrope je zavzemala položaj na sorazmerni periferiji okolja, ki je prav tedaj doživljalo preobrazbo v industrijsko družbo. A že zaradi geografskega položaja na izpostavljenem strateškem križišču njeni prebivalci niso živeli odrezani od dogajanja v širnem svetu. Kot ena ključnih postaj na osi Dunaj–Trst, tisti čas bržkone že najpomembnejši prometni žili habsburškega imperija, je bila Ljubljana še pred prihodom prvega vlaka prostor živahnega srečevanja popotnikov, mednarodne trgovine ter aktualnih miselnih in kulturnih tokov.

Vse naštetu je neizogibno širilo duhovna obzorja kranjske elite. Kljub majhnosti se je lahko Ljubljana v predmarčni dobi pohvalila z različnimi kulturnimi in znanstvenimi ustanovami, ki so jo vsaj do določene mere izenačevale z bistveno večjimi metropolami. Med tiste, o katerih izčrpno poroča tudi korespondenca Franca Franza, sodita Filharmonično društvo in Stanovsko gledališče.¹ Ustanovitev Botaničnega vrta leta 1810 kot prvega še danes neprekinjeno dejavnega znanstvenega središča na Kranjskem je bila na področju naravoslovja prelomen dosežek, čeprav na Franza očitno ni pustila globljega vtisa.² Leta 1821 je Ljubljano na evropski in globalni zemljevid postavil drugi kongres Svete alianse.³ Ta dogodek je naposled spodbudil ustanovitev Kranjskega deželnega muzeja, prvotno zamišljenega kot univerzalno, polihistorsko središče, dejavno v širokem spektru naravoslovja, humanistike ter kulturne in naravne dediščine.⁴ Od jeseni 1831 je Deželni muzej z ureditvijo in postopno širitvijo prve stalne razstave v licejski palači postal pomembna atrakcija, kot se kaže tudi v Franzevih poročilih (33/132, 33/136, 36/57, 36/77, 36/78, 39/72, 40/62).

Vendar je treba priznati, da njegova kronika ne sega zgolj na področje »visoke« kulture. Vsaj enako zanimanje posveča dogodkom, ki so namesto zahtevnejših intelektualnih izzivov obetali sprostitve v krogu lokalnih elit. Ljubljansko družabno življenje je v tridesetih letih 19. stoletja ponujalo različne oblike kratkočasia, navdihnjene s trenutno modo in privlačnimi zgledi iz tujine, posebej izrazito bližnje italijanske sosesčine. Med njimi v Franzevi korespondenci opazno izstopa tombola, prostočasna dejavnost, ki je redno privlačjala pestro, malone množično udeležbo imenitnejših prebivalcev Ljubljane in bližnje okolice.

¹ Gl. tematska prispevka, objavljena v tej publikaciji.

² *200 let botaničnega vrta.*

³ Holz in Costa, *Ljubljanski kongres; Ljubljanski kongres 1821.*

⁴ *Narodni muzej Slovenije – 200 let.*

Igralni komplet za tombolo s kartami in žetoni, začetek 20. stoletja
(NMS, inv. št. N 1799, foto: Tomaž Lauko).

ZGODOVINSKO OZADJE

Tombola je ena od prepoznavnih, še danes priljubljenih namiznih družabnih iger na srečo. Izvorno se je izoblikovala v južni Italiji, po vsej verjetnosti že v zgodnjem 18. stoletju, razvila pa se je iz že prej razširjenih, vsebinsko sorodnih loterijskih prireditev. Po najbolj znani razlagi se je to zgodilo leta 1734 v Neaplju, ko si je neapeljsko-sicilski kralj Karel III. Burbon prizadeval vzpostaviti državni nadzor nad vse bolj priljubljenimi loterijskimi igrami (*lotto*). Njegov poskus je naletel na kritike vplivnega dominikanskega pridigarja Gregoria Marie Rocca, ki je tovrstne oblike zabave ožigosal kot brezbožen razvrat. Ker prepoved tako razširjene in ljudstvu ljube razvade ne bi dosegla pravega učinka, se je kralj nazadnje odločil, da jo dopusti in hkrati primerno regulira – edinole ob kompromisnem pridržku, da je ne bodo organizirali v božičnem času. A celo ta, na videz drobna omejitev je naletela na odpor širše javnosti, ki si je med božičnimi prazniki poleg duhovnosti želela tudi sproščene zabave. Zato so odtlej za božič začeli prirejati igro, v vseh pogledih enako priljubljenemu *lottu*, le da je bila odtlej znana kot *tombola*.⁵

Povsem mogoče je, da je na neapeljsko loterijsko izročilo vplival še marsikateri zunanji dejavnik, ne nazadnje judovska kabala, kar bi prikladno pojasnilo simbolno moč številke, na katerih temelji zamisel tombole in sorodnih iger na srečo.⁶ Ne glede na še zdaleč ne povsem pojasnjeno predzgodovino je neapeljska tombola v zadnjih dveh stoletjih in pol prerasla v precej več kot zgolj obrobno božično razvado. Postala je namreč eden vidnejših gradnikov neapeljske identitete, ki hkrati odpira zanimiv vpogled v miselni svet, običaje in družbeno strukturo okolja, v katerem je nastala.⁷

Osnovni rekvizit za igranje tombole so karte ali lističi s praviloma 15 poljubno izbranimi številkami od 1 do 90, simetrično nanizanimi v treh vrsticah s po petimi številkami.⁸ Cena posamezne karte je določena vnaprej, navadno za razmeroma nizek ali bolj kot ne simboličen znesek. Udeleženci pred začetkom igre kupijo eno ali več kart, nato sledi javno žrebanje številke. Tekmovalci spremljajo žreb in sproti označujejo izbrane številke, izpisane na kartah. Igralci, ki imajo v posamezni vrstici na karti izpisani najmanj dve izžrebani številki in na dobitek opozorijo z glasnim vzklikom, osvojijo eno od petih različnih nagrad v naraščajoči vrednosti. Najnižji dobitek, amba (*ambo*), ustreza zaporedju dveh številke v posamezni vodoravni vrsti. Kombinaciji treh številke pripada terna (*terno*), štirih kvaterna (*quaterna*) in petih činkvin (*cinquina*). Idealni izid je *tombola*, pri kateri se žrebi ujemajo z vsemi številkami na karti. Če posamezen dobitnik osvoji več igralcev hkrati, si nagrado enakovredno razdelijo.⁹

Draž igre lahko pojasnimo z različnimi vzgibi. Poglavitni med njimi je možnost bolj ali manj dragocenega dobitka. Toda v nasprotju s klasičnimi igrami na srečo tombola ne prepušča vsega golemu naključju, saj pomeni določen izziv tudi za posameznega tekmovalca. Pozorno mora namreč spremljati izžrebane številke in opozoriti na dobitnik, kadar izbrane vrednosti opazi izpisane na karti. Ker so pravila igre zelo preprosta in njenemu poteku ni težko slediti, je

⁵ Angiolino in Sidoti, *Dizionario*, g. *tombola*.

⁶ Prim. <https://www.theflorentine.net/2017/11/30/tombola-italy-christmas-traditions/> (obiskano 6. 4. 2023).

⁷ Broccolini, *Vac' a pazzia*.

⁸ Enake oziroma zelo podobne rekvizite so uporabljali v ljubljansko Kazini. Emil Korytko je v pismu staršem, sestavljenem 9. aprila 1837, skiciral igralno karto z devetimi navpičnimi polji, od katerih je vsako vsebovalo eno, dve ali tri številke, skupno petnajst. Korytko, *Korespondenca*, str. 49–50.

⁹ Angiolino in Sidoti, *Dizionario*, g. *tombola*.

tombola izrazito vključujoča družabna igra, dostopna skoraj vsakomur – celo najmlajšim, če so le sposobni prepoznati zapisane vrednosti števil. Ta vidik sprva ni bil v ospredju, saj je tombola vsaj do poznega 19. stoletja veljala za precej formalno igro na srečo, namenjeno odraslim. Izvajali so jo predvsem v plemiškem in meščanskem okolju, v gostilnah in na drugih krajih družabnega srečevanja, šele v novejšem času pa jo dojemamo (tudi) kot družinsko ali celo otroško igro, ki poteka v domačem okolju.

Tekmovalec se lahko dobitku odpove preprosto tako, da ga ne izkliče. To se dogaja predvsem v bolj sproščenem zasebnem oziroma družinskem vzdušju, kjer se starejši tekmovalci neredko odločijo diskretno odstopiti nagrado mlajšim. Po drugi strani je mogoče tombolo organizirati v dobrodelnih namene. V tem primeru darežljivi mecen zagotovijo nagrade, tekmovalci pa se zanje potegujejo s kartami, ki jih dobijo bodisi v dar bodisi jih odkupijo za simbolično ceno. Mogoča je tudi nasprotna pot, po kateri darovalci kupijo karte in tekmujejo za simbolične nagrade, medtem ko zbrana sredstva namenijo za plemeniti cilj.

V dobi, ki jo opisuje korespondenca Franca Franza, je bila tombola v srednjeevropskem prostoru že dobro uveljavljena pristočasna dejavnost višjih družbenih slojev. Njeni predhodniki, torej na podoben način organizirane loterijske igre z žrebanjem števil, so v to okolje prodrli že vsaj tri ali štiri generacije poprej, gotovo na istih valovih širjenja kulturnih vplivov z Apeninskega polotoka, ki so v vzhodnoalpski prostor prinašali navdušenje nad italijanskimi umetnostnimi slogi ter likovnimi, literarnimi in glasbenimi stvaritvami, vključno z gledališčem in opero. Na Dunaju je bil že sredi 18. stoletja splošno priljubljen genovski *lotto*. Pravila tedaj zelo modne igre, ki je v habsburške dežele očitno prispela šele nedolgo pred tem, so v priročniku o družabnih igrah iz leta 1756 opisana do potankosti. Igranje na srečo za denarni dobiček oziroma materialno nagrado bi bilo mogoče razumeti kot hazardiranje, torej samo po sebi škodljivo razvado, toda anonimni avtor priročnika tako interpretacijo odločno zavrača. V nasprotju z drugimi vrstami loterijskih iger naj bi bila namreč genovska (oziroma italijanska) različica nekaj povsem drugega – razburljivo tekmovanje, ki razgiba duha in drznost ter poskrbi za zabavo in zadovoljstvo, nikakor pa ne služi golemu pohlepu.¹⁰

TOMBOLA V LJUBLJANI

Tudi če se bolj moralistični sodobniki s tako razlago ne bi strinjali, so podobni pomisleki do tridesetih let 19. stoletja že zdavnaj utonili v pozabo. Prva, precej formalnejša in strožje regulirana loterijska žrebanja so v kranjski prestolnici dokumentirana vsaj od septembra 1772, najprej v veliki dvorani deželnega dvorca, v osemdesetih letih 18. stoletja v najetih prostorih hiše barona Erberga, pozneje v stiškem dvorcu in od leta 1791 v stanovanju okrožnega glavarja.¹¹ V predmarčni dobi pa je tombola prerasla v eno vidnejših, redno organiziranih oblik druženja, s katerim so si imenitnejši predstavniki lokalne družbe predvsem v mrzlih, za dejavnosti na prostem manj primernih mesecih, od pozne jeseni do začetka pomladi, v prostorih Kazine krajšali čas.

Ustreznejšega prizorišča za tako zabavo v tedanji Ljubljani niti ne bi našli. Podobno kot tombola je tudi »kazina« sodila med priljubljene družabne ustanove baročne dobe, v slovenski

¹⁰ *Die Kunst ...*, str. 379–401.

¹¹ Mihelič, *Hazard*, str. 41–44.

oziroma srednjeevropski prostor uvožene iz Italije.¹² V najstarejši obliki je bila to vrtna uta ali hišica (*casa*), urejena za sproščeno druženje plemstva. Podobno navado so posvojili v vojaškem okolju, kjer se je kazina preoblikovala v častniški dom, namenjen za prostčasne dejavnosti in igre. Še uspešneje pa se je uveljavila v mestnem okolju, kot zbirališče višjega stanu – po eni strani ekskluzivno, dostopno le članom, a po drugi strani vključujoče do tolikšne mere, da so se tod srečevali pripadniki tako plemstva kot premožnega meščanstva, vojaški častniki, višji javni uslužbenci, izobraženci in drugi ugledni posamezniki.

Kazina je v Ljubljani dokumentirano delovala še pred letom 1775, sprva v prostorih Lontovža. Sloves eminentnega, v svojem okolju edinega zbirališča, primerne za organiziranje elitnih družabnih dogodkov, je potrdila že avgusta 1790, ko so tod gostili vrh habsburške dinastije, vključno s cesarjem Leopoldom II. Delovanje ustanove ni zamrlo niti med francosko okupacijo v času Ilirskih provinc. V času Franzevega pisanja je ljubljanska Kazina doživela odločilno prelomnico s selitvijo iz Lepušičeve hiše na Gosposki ulici v novo, namensko zgrajeno stavbo na Kongresnem trgu, ki še danes nosi njeno ime.¹³

Proti koncu Habsburške monarhije se je ljubljanska Kazina v slovenski zgodovinski spomin zapisala kot okorelo oporišče konservativnih nemškutarjev. Toda v tridesetih letih 19. stoletja, dosti pred zaostrovanjem nacionalnih napetosti, bi bile take predstave daleč od resnice. Zasedba Kazine je bila tedaj zelo raznolika. V začetku leta 1833 je štela 297 rednih in 36 izrednih članov. Na seznamu članstva iz januarja 1834 pod pokroviteljstvom ilirskega guvernerja Jožefa Kamila Schmidburga naletimo na vidne predstavnike kranjskega plemstva in deželnih oblasti ter na cerkvene dostojanstvenike, številčno pa prevladujejo predvsem ljubljanski meščani in izobraženci. Med njimi so presenetljivo v celoti zastopani najslovitejši kulturniki svojega časa – France Prešeren, Matija Čop, Miha Kastelic, Andrej Smole, Emil Korytko, Jožef Blaznik in Matevž Langus. Sodeč po zapisih Franca Franza se Prešernova družina ni redno udeleževala tombole, temveč so jo k članstvu po vsej verjetnosti privabili drugi vzgibi.¹⁴ Kljub temu Korytko v svoji korespondenci nekajkrat omenja igralne večere, ki so mu poleg čitalnice in drugih družabnosti v Kazini pomenili menda sploh edino razvedrilo v sicer pusti Ljubljani.¹⁵

Prvi tovrstni dogodek, zabeležen v Franzevi korespondenci, je v ljubljanski Kazini potekal 24. februarja 1834 (34/39). Kot je bilo običajno tudi pozneje, so tekmovalci – in ob tej priložnosti je bila udeležba menda nadpovprečno številčna – odigrali dve partiji. V zaporedju od prve do pete nagrade je v prvi partiji poštni uradnik Bauer prejel srebrn etui s setom za manikuro, Marija Bubanovich gledališki daljnogled, grof Welsperg leseno sladkornico, baronica Lazarini vžigalnik, Terezija Buffa pa litoželezne srajčne gumbke. V drugi partiji so zmagovalcem namenili različne dekorativne izdelke iz stekla. Tako je Lori (Eleonora) Lazarini osvojila bokal, gospodična Gozzani zlato obrobljen in poslikan kozarec, Loti (Karolina) Lepuschitz (Lepušič) pisalni pribor, Resi (Terezija) Codelli steklenico, Serafina Zois-Edelstein pa še en z zlatom obrobljen kozarec.

V primerjavi z nekaterimi poznejšimi omembami v Franzevi korespondenci je ta opis precej sumaren. Izžrebane nagrade ne vzbujajo pretirano razkošnega vtisa, saj so skromnejše kot v pozneje

¹² Emil Korytko je tombolo prvič spoznal v Ljubljani februarja 1837, kjer so jo očitno dojemali kot »beneško« igro (Korytko, *Korespondenca*, str. 37).

¹³ Lah, Ob stoletnici.

¹⁴ Lah, Ob stoletnici, str. 202–203.

¹⁵ Korytko se je v Kazino vpisal februarja 1837, kmalu po prihodu v Ljubljano, kamor je bil izgnan zaradi svojega političnega delovanja (Korytko, *Korespondenca*, str. 37, 118).

dokumentiranem povprečju; prav tako z izjemo glavnih dveh dobitkov med preostalimi ni mogoče opaziti velike razlike v vrednosti. Toliko bolj je reprezentativna struktura igre in udeležencev. V praksi ljubljanske Kazine so namreč v posameznem večeru odigrali po dve partiji, med tekmovalci pa so prevladovala pripadnice nežnejšega spola. To sicer ne pomeni, da so bili moški člani kakor koli odrinjeni od igre, a je vendarle pritegnilo Franzevo pozornost, kadar so se igre udeležili v nadpovprečnem številu (npr. 34/53).

Kot ena osrednjih aktivnosti, ki so jih v tridesetih letih 19. stoletja redno prirejali v Kazini, tombola članov ni privlačjala zgolj zaradi vznemirljive tekme za bolj ali manj privlačne dobitke. Ob prebiranju Franzevih zapisov se zdi, da je bila igra sama po sebi marsikdaj drugotnega pomena oziroma primeren povod za lahkotno, a hkrati dostojno druženje članov obeh spolov in različne starosti, brez morebitnega tveganja moralne oporečnosti ali podobno negativnih konotacij, ki bi utegnile metati senco na kako drugo obliko socializiranja – tudi »resnejše« zvrsti hazardiranja. Veselo, a vendarle ne razgrajško ali nespodobno ozračje za igralnim omizjem je ne nazadnje ponujalo prijetno priložnost za uvajanje novih članov, sorodnikov oziroma zakonskih partnerjev (36/247, 36/301, 38/265).

V ljubljanski Kazini so tombolo prirejali ob ponedeljkih, v prazničnem času in ob posebnih priložnostih – denimo za dobrodelne namene – pa občasno tudi druge dni (37/60). Potekala je v večernih urah, z začetkom ob osmih, in je navadno trajala dve uri (npr. 36/2, 36/30, 36/50, 36/56, 36/280, 37/27, 37/37, 37/47, 38/265).¹⁶ Nato je lahko sledila formalna večerja ali druga krajša prostočasna aktivnost, na kateri se je običajno zadržalo le manjše število tekmovalcev in še to ne dlje kot eno dodatno uro (34/67, 35/6). Glede na tedaj običajen urnik in življenjski slog se je torej nočno življenje v Kazini in tudi sicer končalo razmeroma zgodaj.

Ne tako redko se je igra zavlekla nekoliko dlje. Kadar se je to zgodilo načrtovano, zaradi vnaprej najavljenega kulturnega programa, denimo glasbene spremljave, so se obiskovalci podaljšanemu urniku radi prilagodili (38/53). Če pa se je igralni večer podaljšal zaradi nepotrebnega zamujanja ali slabe organizacije – čeprav zgolj do pol enajstih –, je to med udeleženci že vzbujalo odkrito negodovanje (38/36). Včasih je v načrte posegla višja sila. Tako se je zgodilo 16. aprila 1838, ko je močno deževje in na koncu še snežno neurje prekrizalo načrte obiskovalcem Kazine. Ko so ob desetih zaključili z bogato velikonočno tombolo in se želeli odpraviti domov, je igralno vnemo na lepem izpodrinila tekma za kočije in »druge pripomočke«, s katerimi si je kazinska družčina prizadevala varno in po suhem odpraviti domov; zadnjim je to uspelo šele po enajsti (38/74).

Finančno podlago tombole je zagotavljala prodaja kart. Vsak aktivni udeleženec je moral pred začetkom igre kupiti najmanj eno, lahko pa tudi več, da bi si povečal možnosti dobitka. V obdobju, o katerem poroča Franz, so jih prodajali po standardni ceni 10 krajcarjev (npr. 34/293, 35/231, 35/242, 35/246, 36/37, 36/50, 36/227, 36/247, 38/36, 38/39, 39/34). Toda ob nekoliko bolj posebnih priložnostih so lahko njihovo vrednost določili tudi po drugačnem ključu. Občasno so poskušali atraktivnost igre povečati tako, da so del kart ponudili po fiksni ceni, preostale serije pa so ponudili na dražbi. Tekmovalci so se zanje potegovali po načelu licitiranja, od zelo skromnih izklicnih vrednosti vsega 2 ali 3 krajcarje do višjih zneskov, ki so lahko v posebej razburljivih trenutkih dosegli do 50 krajcarjev (34/53, 34/60, 34/67, 34/276, 34/285, 34/293, 35/6, 39/1) – čeprav v nobenem od dokumentiranih primerov ni videti, da bi zato vrednost izžrebanih nagrad kakor koli opazno odstopala od povprečja.

¹⁶ Prim. Korytko, *Korespondenca*, str. 40, 80, 119.

Kadar se je nabralo dovolj nagrad, so lahko organizatorji tombole izjemoma ponudili po dve za vsak posamezen dobiček v partiji (34/276) ali pa so zmagovalcem omogočili, da si sami izberejo eno od nagrad (38/36). Zlasti v adventnem času so namesto dveh večkrat priredili tri partije. Decembra 1834 se je to zgodilo dvakrat in v obeh primerih so karte za tretjo partijo članom podarili brezplačno (34/285, 34/293). Podobno, le da je bila brezplačna druga partija, se je ponovilo prvi januarski ponedeljek leta 1835 (35/6). Po tri partije, a ne brezplačno, so odigrali tudi na velikonočni ponedeljek in silvestrski večer leta 1838 (38/74, 39/1).

Čeprav so se v določenih obdobjih v fondu ljubljanske tombole nabrala občutna denarna sredstva in nagrade večje vrednosti, članom Kazine ne bi mogli očitati pohlepa ali pridobitništva. Prej nasprotno, saj je bilo mogoče v ozadju iger ves čas občutiti dobrodelno noto. Ne tako redko se je zgodilo, da so se zmagovalci izžrebanemu dobitku odpovedali v korist mestnemu otroškemu zavetišču oziroma so delovanje te ustanove podpirali z zbiranjem sredstev (34/67, 34/71, 34/270, 39/47, 39/64). Skrb za socialno šibke je bila očitno temeljni vzgib za licitiranje kart, saj so v takih primerih vplačana sredstva občutno preseгла vrednost podeljenih dobitkov, presežek pa so podarili ljubljanskemu ubožnemu fondu (34/73). Z istim namenom so na ponovoletni tomboli 5. januarja 1835 organizirali tretjo partijo, za katero so karte licitirali po 20–50 krajcarjev. Izkupiček dobrodelne dražbe je znašal 39 goldinarjev in 31 krajcarjev, medtem ko so zmagovalci prejeli dobitke v obliki preprostih usnjenih denarnic, v katerih so se skrivale srečke za veliko loterijo v kopališču Theresienbad v Meidlingu pri Dunaju 27. aprila. Edinole k najvišjemu dobitku, tomboli, so dodali steklenico iz brušenega rumenega stekla kot nekoliko reprezentativnejši spominski oziroma okrasni predmet (35/6).

Franzevi zapisi omenjajo vsaj en še izrazitejši primer dobrodelne igre v Ljubljani, ki je niso priredili v ustaljenih okvirih, temveč pri ilirskem guvernerju Schmidburgu. V sredo, 29. marca 1837, je namreč potekala posebna tombola, namenjena zbiranju sredstev za ljubljansko otroško zavetišče. Nagrade so prispevale ugledne gospe in gospodične, in sicer izdelke lastnih rok – večinoma vezenine v obliki blazinic, torbic, denarnic, čepic ipd. Podobno kot ob bolj vsakdanjih partijah, odigranih v Kazini, so karte prodajali po zgolj 10 krajcarjev, a je bila udeležba odlična, saj so s prodajo zbrali nič manj kot 198 goldinarjev in 30 krajcarjev, anonimna darovalka – po sklepanju večine grofica Saurau – pa je k temu velikodušno dodala še 100 goldinarjev (37/60). Podobno zbiralno akcijo za pomoč otroškemu zavetišču so načrtovali spomladi 1839 ob praznovanju cesarjevega rojstnega dne (39/47, 39/64). Vendar se socialni čut ljubljanske višje družbe ni omejeval zgolj na lokalne okvire. 16. aprila 1838 so denimo večer tombole združili z zbiranjem sredstev za veliko loterijo v pomoč ponesrečenim prebivalcem Budima in Pešte ob katastrofalnih poplavih Donave (38/74).¹⁷

SEDEM LET ZABAVE

Pisma Franca Franza dokumentirajo vzpone in padce ljubljanske tombole od februarja 1834 do konca pomladne sezone 1840. V tem času je zanimanje zanjo opazno nihalo, odvisno od letnih

¹⁷ Prim. Korytko, *Korespondenca*, str. 85. Donava je prestopila bregove med 13. in 18. marcem 1838. Najvišji vodostaj je dosegla 15. marca, ko je poplavlila skoraj celotno mestno jedro Budima in Pešte ter bližnjo okolico. Verjetno najhujša naravna nesreča, dokumentirana v madžarski zgodovini, je povzročila več kot 150 smrtnih žrtev in uničila domove vsaj 50.000 prebivalcev (Tenk in Dávid, *Geographical and GIS Analyses*, str. 77–89).

časov, prazničnih dni, vremena, konkurence drugih družabnih prireditev in še kakega zunanega dejavnika, kljub temu pa se je obdržala kot ena najbolj prepoznavnih redno organiziranih dejavnosti pod okriljem Kazine.

Prvo polovico sezone leta 1834 je igralne ponedeljke v povprečju zaznamoval zmeren obisk (34/39, 34/46, 34/53, 34/60). Še najočitnejše odstopanje je bilo mogoče opaziti 24. marca, ki je udeležencem ostal v spominu zaradi izrazito klavrnega vzdušja (34/67). A že naslednjič je vtis popravila številčnejša udeležba, morda tudi zato, ker so igralci želeli dobro izkoristiti še zadnje priložnosti v iztekajoči se pomladni sezoni (34/73). S takim naravnim ritmom najbrž lahko pojasnimo dobro obiskanost ob začetku zimskega cikla decembra 1834, postopno upadanje in nato spet vzpon v pred- in ponovoletnih dneh (34/270, 34/285, 35/6).

V zgodnjih mesecih naslednjega leta se je igralna vnema očitno ohladila, saj so Franzeve omembe tombole precej redkejše in pričajo o slabši udeležbi, menda tudi zaradi skromnejših dobitkov (35/75, 35/79, 35/231, 35/237). Do odmevnega preobrata je prišlo 14. decembra 1835, ko je bil obisk tako množičen, da so karte skoraj pošle (35/242). V naslednjih tednih je odziv nihal nekoliko pod in nad povprečjem (35/246, 35/251), dokler slavnostne ponovoletne partije 4. januarja 1836 spet niso presegle vseh pričakovanj. To gotovo ni bilo naključje, saj so organizatorji pripravili bogato zalogo dragocenih nagrad. Kart so ponudili neomejeno število, po pavšalni ceni 10 krajcarjev, nazadnje pa so jih prodali več kot 400. Zato se je dogajalo, da je bilo za posamezen dobitek izžrebanih po več kart. Ambo je osvojilo kar sedem tekmovalcev, med katere so morali razdeliti šest nagrad – prav toliko parov usnjenih damskih rokavic (36/2).

Februarja 1836 je obisk upadel precej pod raven adventno-novoletne sezone (36/30, 36/37), nato pa je ponovno narasel in 21. marca dosegel nepričakovan vrhunec, saj so tistega večera pričakovali prihod nadvojvode Janeza ali vsaj njegove soproge. Žal si imenitneža nista vzela časa za obisk Kazine, zato so se morali prisotni zadovoljiti s sicer povsem korektno odigranima partijama in okusno pogostitvijo (36/50, 36/54). Toda v splošnem se ob prebiranju korespondence težko znebimo občutka, da je tombola za ljubljansko občinstvo začela izgubljati prvotni čar. To se je pokazalo v neobetavni jesenski sezoni 1836 (36/227, 36/247, 36/273) in celo v adventnem času, ko niti praznično veselje ni moglo zares obuditi nekdanje igralne vneme (36/280). 12. decembra se je tombole udeležilo 45 dam in »lepo število« moških, a je Franz kljub temu ugotavljal, da tombolo prirejajo redkeje kot v preteklih letih. Ta večer si je marsikdo zapomnil zaradi zabavnega pripetljaja, ki ga je zakrivil Julij pl. Fichtenau. Zmotno prepričan, da je osvojil glavni dobitek v drugi partiji, je namreč s tako gromkim vzklikom oznanil »Tombola!«, da so številnim igralcem iz rok popadali kozarci in je bilo treba v vsesplošni zmešnjavi še enkrat izklicati izžrebane številke (36/285).

Kljub vsemu ta pripetljaj najbrž ni bil poglobitni razlog za izrazito nizko udeležbo teden dni pozneje, ko se je na tomboli zbralo komaj 26 dam (36/292). Na prelomu v novo leto 1837 se je obiskanost spet povečala in do pomladi podobno predvidljivo upadla na skromnejšo raven (36/301, 37/3, 37/47, 37/53).¹⁸ Sezono so slovesno sklenili 27. marca z zadnjo igro v stari Kazini, ki so jo simbolnemu trenutku primerno pospremile bogate nagrade (37/56).

Tedaj se verjetno marsikateri ljubitelj tombole ni zavedal, da bo preteklo skoraj leto dni, preden se bo igralniška družčina ponovno zbrala ob omizju. Gradnja impozantne stavbe na Kongresnem trgu, s katero so začeli marca 1836, je v družabnem življenju ljubljanske elite naznanila pomemben

¹⁸ Iz tega kratkega obdobja izvirajo skoraj vsi Korytkovi opisi ljubljanske tombole. Korytko, *Korespondenca*, str. 37, 40, 43–44, 49–50, 80, 118–119.

mejniki. Franz je z zanimanjem spremljal potek gradbenih del in s tem povezano dogajanje, od odkrivanja arheoloških najdb z nekdanjega rimskega pokopališča do raznovrstnih zapletov, zaradi katerih se je dokončanje stavbe precej zavleklo (36/21, 36/32, 36/39, 36/57, 36/64, 36/78, 36/204, 36/242, 37/96, 37/101, 37/185, 37/257, 37/289, 38/12, 38/15). Zato je selitev v nove prostore potekala postopoma. 10. decembra 1837 so odprli gornjo kavarno in čitalnico, vendar je bilo treba na priltično kavarno in začetek večjih družabnih prireditev še nekoliko počakati. Slavnostno odprtje plesne dvorane se je zamaknilo na 8. januar 1838 (37/284, 38/6), po sili razmer močno skrajšan cikel tombole pa so lahko priredili šele v postnem času, ob marčevskih in aprilskih ponedeljkih (38/22).

Da bi prvemu igralnemu večeru 5. marca nadeli karseda nepozabno podobo, so se pobudniki nadvse – morda celo preveč – potrudili s pripravami. Ker se je članstvo Kazine v tistem času močno povečalo in je bilo tudi sicer upravičeno sklepati, da bo prva tombola v povsem novi zgradbi pritegnila veliko pozornosti, so zbrali dovolj nagrad za kar štiri partije in jih, skrbno aranžirane, razkazovali na osvetljenem podiju. Žal razmeroma skromen obisk ni dosegel prevelikih pričakovanj in tudi pretirana pompoznost se je organizatorjem nazadnje maščevala. Zaradi dolgoveznega postopka podelitve dobitkov, ki so si jih lahko zmagovalci sami izbirali med razstavljenimi nagradami, so namreč potratili toliko časa, da jim ni uspelo odigrati niti treh, temveč le običajni dve partiji, pa še tako se je dogodek zavlekel vse do pol enajste. Kljub tem nerodnostim so prireditelji na koncu zabeležili dobiček, saj so v zameno za zbranih 102 goldinarjev podelili nagrade v skupni vrednosti 81 goldinarjev in 40 krajcarjev (38/36).¹⁹

Teden dni pozneje je igra že stekla bolj gladko. Udeležba je bila precej večja in tudi prihodki so narasli na 140 goldinarjev. Da bi razigranim tekmovalcem omogočili lažje spremljanje dobitkov, so se organizatorji iznajdljivo opremili s praktičnimi pomagali. Iz pločevine so namreč izrezali številke od 1 do 90 in vsako izžrebano vrednost postavili v rdeče osvetljeno lanterno. Tako so jih lahko igralci v hipu prepoznali, tudi kadar so v hrupnem okolju velike dvorane preslišali izklicane žrebe (38/39). Na nadaljnjih igralnih večerih v zimsko-pomladnem ciklu je odziv občinstva nihal, kar pa tudi zaradi praznikov ni bilo nič nenavadnega. Po šibkejši zasedbi 19. marca (38/46) je bilo prizorišče v Kazini naslednji teden spet bolj živahno. Tudi tokrat so organizatorji zabeležili precejšen dobiček – za zbranih 136 goldinarjev in 40 krajcarjev so podelili nagrade v višini 89 goldinarjev in 46 krajcarjev (38/52, 38/53).

Izteak sezone je očitno privabil zgolj še najstrastnejše igralce. Enkrat je k številčnejšemu obisku pripomogel violinski virtuoz s spretno odigranimi glasbenimi vložki (38/52, 38/53), vendar je bila udeležba ob drugih priložnostih bolj pičila. 2. aprila je menda padla na tako porazno raven, kakršne niso pomnili. Toda iz Franzevega popisa zmagovalcev in podeljenih nagrad je videti, da je zbrana družčina kljub temu prišla na svoj račun, saj je brez motenj odigrala načrtovane partije (38/61). Podobno slabo udeležbo so zabeležili dva tedna pozneje. Delno so jo pripisovali slabemu vremenu, delno konkurenci gledališča, v katerem je istočasno nastopal plesalec vrhovodec. Zato je organizatorje skrbelo, ali jim bo sploh uspelo izvesti načrtovane tri partije in hkrati promovirati dobrodelno loterijo za budimpeštanske poplavlence. Strah je bil odveč, saj so v prijetnem ozračju preživeli igralniški večer ter iztržili nič manj kot 177 goldinarjev in 10 krajcarjev (38/74).

Selitev v nove prostore je tomboli nedvomno nadela imenitnejšo zunanjo podobo, vendar ni odločilno pripomogla k večjemu obisku. Decembra je bilo sicer mogoče večkrat opaziti povečanje števila moškega, ne pa tudi ženskega občinstva (38/265, 38/269). Prirediteljem ne bi mogli očitati

¹⁹ Prim. Korytko, *Korespondenca*, str. 77.

pomanjkanja vneme, saj so si na različne načine prizadevali izboljšati igralniško izkušnjo. Da bi tekmovalcem olajšali spremljanje izžrebanih števil, so 17. decembra predstavili novo napravo. Inovacija v Franzevem pismu ni natančneje opisana, žal pa se ni posrečila – bodisi zaradi premalo robustne bodisi nedomišljene mehanske konstrukcije se je že prvega večera večkrat pokvarila, zato so jo morali nenehno popravljati ob godrnjanju udeležencev, ker se je igra nenačrtovano zavlekla. Zato so nazadnje sklenili, da ostanejo pri prejšnjem načinu signaliziranja s posebej prirejeno svetilko, uvedeno spomladi (38/269).

Da je bilo mogoče ob pravi priložnosti z obeti privlačnih nagrad in dodatnim zabavnim programom prirediti odmeven spektakel, je ponovno potrdil silvestrski večer leta 1838. V tekmi za dobitke iz srebra in zlata se je zbrala pisana množica, ki je do desete ure odigrala dve standardni partiji, ob enajstih pa nadaljevala še s tretjo partijo – partijo za dobrodelne namene. V pričakovanju skoka v novo leto je goste zabavala vojaška godba, uradno do enih, a se je družba razšla šele okrog dveh (39/1).

Opažanja iz minulih let so člane Kazine že dodobra podučila o predvidljivem in očitno neizogibnem ohlajanju zanimanja za tombolo v ponovoletnih mesecih. V pozni zimi in pomladi 1839 so poskusili ta trend preobrniti s pomočjo slepega mladeniča, ki je poskrbel za zabavo z igranjem na citre in mojstrskim oponašanjem živalskih glasov oziroma ptičjega petja (39/34). Tudi tokrat je občinstvo z odobravanjem sprejelo popestritev programa, preostali večeri brez takšnih vložkov pa so se večinoma iztekli v bolj komornem vzdušju (39/41, 39/46, 39/59). Bero slabše obiskanih igralnih večerov je 1. aprila 1839 prekinil izrazito uspešen velikonočni večer ob udeležbi približno 100 dam »iz vseh slojev« – a, razumljivo, iz vrst družbene elite – in še večjega števila gospodov. Gneča je bila tolikšna, da se je v dvorani Kazine opazno segrelo, nedvomno tudi zaradi dragocenih nagrad v obliki raznovrstne srebrnine in zlatnine. Vročica igre je sovpadala z odličnim skupnim izkupičkom skoraj 230 goldinarjev (39/65).

Tudi zimska sezona leta 1839 se je začela precej obetavno, vendar se zdi, da je nekdanj splošno priljubljena igra vendarle izgubljala naboj. Če nič drugega, je popuščalo Franzevo zanimanje zanj, saj igralne večere odtlej opisuje bolj sumarno, s tabelarnim prikazom nagrad, dobitnikov in končnega izkupička ter vse redkejšimi vsebinskimi komentarji (39/189, 39/192, 39/197, 39/202, 39/205, 40/7, 40/41, 40/53, 40/55, 40/58). Po ironiji usode je ljubljanska tombola prav v tem času postala celo žrtev lastnega uspeha ali vsaj prepoznavnosti. Glas o igralnih večerih v ljubljanski Kazini je namreč dosegel kameralno upravo, zato je tombolo z intervencijo na okrožni urad skušala obdavčiti kot dobičkonosno dejavnost – podobno kot državno loterijo, s patenti oziroma zakupom privilegija regulirano že od vladavine Marije Terezije.²⁰

Kot kažejo Franzeve zabeležke, je ta novica v začetku januarja 1840 povzročila precejšnje ogorčenje. Ljubitelji tombole so se pritisku birokracije uprli z utemeljitvijo, da njihovih aktivnosti v Kazini ni mogoče enačiti z loterijo, saj nikomur ne prinašajo eksplicitnega denarnega dobička. Ljubljanska tombola naj bi bila po tej razlagi zgolj družabna igra s kartami, pri kateri je bil morebiten končni presežek prodanih kart nad vrednostjo daril v vsakem primeru namenjen mestnemu ubožnemu fondu (40/4).

²⁰ Mihelič, *Hazard*, str. 42–43.

PODOBE BIDERMAJERSKE MATERIALNE KULTURE

Franzeva korespondenca je nastala v zlati dobi bidermajerja, celovitega umetnostnega ali že kar življenjskega sloga, ki je v srednji Evropi prevladal v dobi miru in stabilnosti, a tudi konservativnih družbenih vrednot od konca napoleonskih vojn leta 1815 do izbruha marčne revolucije leta 1848. Vrhunec je dosegel v Avstriji med vladavino kanclerja Metternicha, ko je njegova osrednja gonilna sila postalo gospodarsko in intelektualno samozavestno, vendar vsaj v javnem delovanju apolitično, do oblasti nekritično premožno meščanstvo. Bidermajerski slog je navdihoval literaturo, poezijo, glasbo in likovno ustvarjanje, a tudi uporabno umetnost in oblikovanje. Globok pečat je vtisnil bivalni kulturi, ki je postala nazoren odsev aktualnih vrednot meščanskega stanu: zmernosti, skromnosti, konvencionalnosti ter občutka za naravo in intimo, sicer pa zatekanja v varno okolje doma.²¹

Z umikanjem iz javne sfere se je težišče pozornosti preusmerilo v zasebnost domačega bivališča, urejenega v skladu s potrebami tradicionalne patriarhalne družine. Takemu načinu življenja je ustrezal udoben interier z elegantnim pohištvom in opremo, prilagojeno tako odraslim kot otrokom. Njegovo okrasje bi navadno vsebovalo okusu meščanskega okolja ljube motive – portrete, krajine in tihožitja. V njem bi zelo verjetno našli poseben prostor za glasbeno (po)ustvarjanje kot pomemben element druženja bodisi v ožjem družinskem bodisi nekoliko razširjenem, formalnejšem krogu. Novo dojemanje vloge bivalnega prostora je spodbudilo živahno povpraševanje po kakovostnih, estetsko dovršenih izdelkih, s tem pa tudi razmah obrtnega ustvarjanja in industrijskega oblikovanja.²²

Takšne težnje je bilo prav v času Franzeve pisemske kronike mogoče jasno opaziti v slovenskem prostoru. Predmarčna doba je bila v tem okolju znanilec preloma s starim rokodelskim izročilom in sorazmerno počasne, a nezadržne industrializacije. V notranjeavstrijskih deželah so domačo proizvodnjo in tehnične dosežke promovirali z odmevnimi obrtnimi razstavami v Celovcu (1838),²³ Gradcu (1841)²⁴ in Ljubljani (1844).²⁵ Kako goreče so si kranjski intelektualci in domoljubi prizadevali podpirati domačo obrt in industrijo, se je ne nazadnje pokazalo v procesu ustanavljanja deželnega muzeja v Ljubljani. Prva zaključena celota, že maja 1821 pridobljena za muzejski fond, je bila namreč zbirka vzorčnih izdelkov tržiških železarskih obratov in orodnih kovačnic Jožefa pl. Dietricha. To je bil hkrati izvorni zametek umetnoobrtnih zbirk, ki naj bi po pričakovanju ustanoviteljev Deželnega muzeja prerasle v poseben oddelek, namenjen spodbujanju tehniške in oblikovalske ustvarjalnosti.²⁶

O sočasnih miselnih tokovih in dojemanju materialne kulture priča tudi narava dobitkov na ljubljanski tomboli. Natančnejše branje pokaže, da je med njimi prevladovalo nekaj prepoznavnih kategorij dekorativnih oziroma uporabnih predmetov, ki se redno pojavljajo v Franzevih zapisih. Večinoma gre za modne dodatke in obrtne izdelke zmernejše vrednosti, čeprav zlasti med glavnimi

²¹ Bernhard, *Das Biedermeier*; Böhmer, *Die Welt*; Wilkie, *Biedermeier*.

²² Npr. Himmelberger, *Biedermeier Furniture*; Kos in Žargi, *Gradovi minevajo*; Kräfner, *Neoclassicism*; Pressler in Straub, *Biedermeier-Möbel*; Spiegel, *Biedermeier-Gläser*.

²³ *Bericht ... 1839*.

²⁴ *Bericht ... 1843*.

²⁵ *Bericht ... 1845*.

²⁶ Oitzl, Med »fužinarstvom«, str. 144; Oitzl, Zapuščina, str. 559–577; Oitzl, Od dvorane, str. 150–154; Lazar, Oddelek, str. 318–322.

nagradami neredko naletimo tudi na precej prestižnejše, bolj dragocene primerke uporabne umetnosti. Od tega pravila odstopa le nekaj osamljenih izjem dobrodelnih iger, za katere so dobitke darovale članice Kazine (37/60, 38/79).

Organizatorji tombole so vlagali velike napore v zbiranje primernih nagrad. Predvsem pred večjimi prazniki ali ob pomembnih dogodkih, ko je bilo pričakovati dobro udeležbo, so si morda že tedne vnaprej prizadevali popolniti čim privlačnejši nagradni fond, ki je nato vznemirjal domišljijo tekmovalcev. Tak primer je bila prva januarska tombola leta 1836, ko so obeti imenitnih dobitkov privabili ogromno množico. Od ambe do dvojne tombole so se tako v prvi partiji zvrstili brušen in poslikan stekleni pokal, z volno izvezena potovalna torba, s srebrom okovana pipa iz morske pene, majhna stoječa oziroma namizna ura s pozlačeno ali posrebreno številčnico pod steklenim pokrovom in par zlatih uhanov, zmagovalcem v drugi partiji pa so pripadli bele usnjene damske rokavice, litoželezni obtežilnik za pisma v obliki jelena, pozlačena srebrna žlica školjkaste oblike, muf iz črnega krzna, srebrna sladkornica s predrtim okrasjem in znotraj pozlačena srebrna skleda (35/251, 36/2).

Če odmislimo precej višjo vrednost dobitkov na ponovoletni tomboli, se dobitki lepo ujemajo z značilnimi vrstami predmetov, kakršne so podeljevali tudi ob običajnejših igralnih večerih. Med najbolj zaželeno sta nedvomno sodili srebrnina in zlatnina (npr. 39/189). V teh dveh kategorijah pa naletimo na velika odstopanja. Pogosto namreč ni šlo za predmete, ki bi bili v celoti izdelani iz plemenitih kovin, temveč so bili zgolj posrebreni, pozlačeni ali opremljeni s posameznimi srebrnimi oziroma zlatimi elementi. Več takih, očitno ne pretirano dragih izdelkov je navedenih med nagradami, ki so jih 27. marca 1837 podelili na zadnji tomboli v stari ljubljanski Kazini – iz srebra izdelan obešalnik za ključ, držalo za cigarete ter v notranjosti pozlačeni skleda in zajemalka (37/56). Pozlačene srebrne skleda in kozarci so očitno sodili med bolj razširjene dobitke (36/2, 37/3, 38/74).

Ob drugih priložnostih so zabeležene srebrne klešče za sladkor (34/270, 38/74), damske škarje s srebrnim ročajem, rdeče in zlato okrašena srebrna skleda, s srebrom okovana krtača za lase (37/56, 36/57), pozlačena solnica in poprnica (37/37, 37/56). Med imenitnejšo srebrnino, primerno za najvišji dobiček na tomboli, zasledimo srebrn jedilni komplet z noži, vilicami, jušnimi žlicami in kavnimi žličkami v rdeče prevlečenem etuiju (36/37). Podoben komplet se je znašel na silvestrski tomboli leta 1838, in sicer skupaj z drugo drobno srebrnino in zlatnino (39/1).

V primerjavi z raznovrstnimi izdelki iz srebra, ki so sodili med najpogostejše dobitke na ljubljanski tomboli, so omembe zlatega nakita veliko redkejše in skoraj v celoti omejene na manjše predmete: npr. par drobnih zlatih uhanov (36/54), zlato broško z vdanim turkizom (39/53) in naprsno iglo s (pol)dragim kamnom (40/55). Večja koncentracija zlatarskih izdelkov je dokumentirana zgolj nekajkrat, in sicer v času novoletnih ali velikonočnih praznikov. Po že omenjenem silvestrskem večeru leta 1838 s precej razkošnimi nagradami so zelo podoben izbor podelili 1. aprila 1839 – s srebrom okovano krtačo za lase, srebrno sladkornico, kupo, nož za torto, set kavnih žličk in posodico za mleko ter v drugi partiji zlatnino v obliki para uhanov, treh brošk in verižice (39/65).

Tudi 6. januarja 1840 so zmagovalcem pripadli plemeniti kovinski dobitki – par posrebrenih svečnikov, s srebrom okovana krtača za lase, srebrn jedilni pribor in nosilnik za nakit, zlata, z granati okrašena naprsna igla, zlate broške in uhani ter pozlačena steklenica iz belega in vijoličastega stekla s srebrnim krožnikom. Po zanimivem naključju sta se glavnih dobitkov razveselila dva od tisti trenutek vidnejših mož kranjske znanosti in domoljubja, ki sta osvojila tombolo v prvi oziroma drugi partiji. Muzejski kustos Henrik Freyer je prejel pokal iz belega in modrega

Srebrna šatulja za nakit, Mathias Kral, Praga, 1846
(NMS, inv. št. N 15476, foto: Tomaž Lauko).

Litoželezni obešalnik za nakit s figuro savojskega cestnega prodajalca podganjega strupa in lovca na glodavce (NMS, inv. št. N 4871, foto: Tomaž Lauko).

brušenega stekla, opremljen s srebrnim pokrovom in krožnikom, trgovec Valentin Pleiweis iz Kranja, oče narodnega buditelja Janeza Bleiweisa, pa zlato zapestnico po »najnovejši modi« (40/7).

Nekaj srebrnine in zlatnine so podelili še 9. marca 1840, a je bila bera nagrad vendarle nekoliko manj razkošna: srebrn ustnik za cigaro, par posrebrjenih namiznih svetilk, ogledalo s posrebrnim okvirom, srebrn pisalni set in v drugi partiji damski set za šivanje, kavna skodelica iz pozlačenega porcelana, okrašena z (verjetno naslikanimi) cvetlicami, par srebrnih posod za jajca, posodice za kis in olje v pozlačenem oziroma posrebrnem okviru ter spet zlata broška v »najmodernejšem« slogu (40/41).

Od drugih kovin večkrat naletimo na bron, bodisi v obliki sestavnih delov večjih predmetov ali samostojnih izdelkov, kot so srajčni gumbi (34/285), pisalni komplet (34/293), namizni zvonček (35/237), emajliran obtežilnik (39/59) in odlagalniki za nakit, kombinirani s porcelanom (39/189, 39/192, 40/55). Še bolj izstopa lito železo kot tisti trenutek posebej modna, »visokotehnološka« surovina, ki je zanimanje domače javnosti vzbujala tudi po zaslugi mojstrskih izdelkov Auerspergove livarne na Dvoru pri Žužemberku.²⁷ Nekateri primerki, omenjeni v Franzevih pismih, so bili razmeroma manjši, preprostejši predstavniki sočasne uporabne umetnosti, denimo pečatnik (39/64) in obtežilniki za pisma (37/37, 39/1, 39/53). Leta 1837 sta navedena dva litoželezna izdelka z umetelnimi

²⁷ Kos in Žargi, *Gradovi minevajo*, str. 81–101; Oitzl, *Med »fužinarstvom«*, str. 136–141.

Kozarec v bidermajerskem slogu, severna Češka, ok. 1830
(NMS, inv. št. N 2144, foto: Tomaž Lauko).

gravurami – namizni zvonček in pisalni komplet s figuralnim pokrovom, ki je bil hkrati prirejen za obtežilnik (37/27). Podoben, čeprav očitno ne tako izborno okrašen pisalni komplet je naveden že leto prej (36/292). Verjetno najprestižnejši skupek litoželeznih izdelkov je bil komplet zelo fino obdelanega, v celoti črno bruniranega nakita, sestavljen iz verižice s križcem, para zapestnic in para uhanov (34/67).

Med nekovinskimi materiali je bilo za tombolskim omizjem zelo priljubljeno steklo. Preprostejši predmeti iz navadnega stekla so bili po merilih bidermajerske višje družbe preveč ceneni, da bi jih podeljevali kot nagrade pri družabnih igrah. Zato Franzeva korespondenca našteva umetelnejše izdelke iz bolj kakovostnih materialov oziroma s finejšo končno obdelavo. Nižjo cenovno raven zavzema posodje iz brušenega stekla (34/293), pogosto obarvanega ali opremljenega s tako ali drugače vpadljivimi dodatki, kot je bila pred novim letom 1836 podeljena steklenica iz belega brušenega stekla, prevlečena z rdečim steklom (36/247). V nekoliko višjo kategorijo verjetno sodijo izdelki iz kristalnega stekla, npr. rumena brušena skleda za sladkor (38/265), bogato pozlačen pokal (40/55) ter modro oziroma rdeče emajlirani čaši in servis za sadje, omenjeni februarja 1839 (39/34).

Velika večina popisanih steklenih izdelkov je bila še bolj vpadljivo okrašena s pozlato, redkeje tudi s poslikanimi motivi. Med takšnimi primerki so bili daleč najbolj razširjeni z zlatom obrobljeni, včasih poslikani kozarci (npr. 34/39, 34/53, 34/270, 36/30, 36/292, 37/56). Med najbolj reprezentativne izdelke steklarske obrti lahko umestimo obsežnejše komplete, kot je bila ob eni od priložnosti

bovla za punč z 12 kozarci, vse iz pozlačenega stekla, v leseni, rdeče politirani škatli (38/74), drugič pa pozlačeni pivski set za liker s karafo, 12 kozarci na peclju in stekleno skledico (39/53).

V kombinaciji s pozlato se redno ponavljajo določene barve oziroma barvne kombinacije, ki so ustrezale tedanjemu modnemu okusu: predvsem rdeča, modra in rumena (36/292, 37/57, 39/192). Podobno estetiko bi lahko opazili celo pri izbranem posodju, izdelanem iz poldragih kamnov. Med izžrebanimi dobitki se v nekaj primerih omenjajo sklede, sladkornice, steklenice in vaze za rože iz hialita, prozorne različice opala (34/67, 37/37, 38/39, 38/269). V večini primerov so bile okrašene s pozlato. Verjetno najrazkošnejši primerek se omenja leta 1835, in sicer krožnik s pokalom in pokrovom iz pozlačenega temnomodrega hialita (35/237).

Steklene posodice različnih oblik in namembnosti so bile pogosto vgrajene v večje predmete ali sete iz drugih materialov. Eden zanimivejših dokumentiranih primerov je pisalni komplet v obliki bronaste moške figure, ki na hrbtu nosi s pozlačenim okovjem okrašen stekleni črnilnik in posodico za pivnik (34/53). V isto skupino sodi damski pisalni pribor iz pozlačenega stekla na črnem pladnju (35/246). Vsaj enkrat se pojavi celo slika na steklu, a žal ni zabeleženo, s kakšnim motivom (38/79).

V primerjavi s steklom se porcelan pojavlja redkeje. Marca 1834 med dobitki zasledimo porcelanast pisalni pribor, skodelico najfinejše kakovosti (34/46) in še dve skodelici, od tega eno za čokolado (34/53, 34/67). Pozneje največkrat naletimo na pozlačene, včasih tudi poslikane porcelanaste skodelice za kavo (35/246, 36/54, 38/53, 39/34, 39/192) ter vsaj enkrat na poslikano in pozlačeno vazo za rože (39/197). Še najimenoitnejši vtis vzbuja kavni servis za šest oseb iz finega belega porcelana s širokimi zlatimi obrobami, podeljen za prvo nagrado (40/55). Druge vrste keramike so dokumentirane le v osamljenih primerih, kot je čajnik s šestimi skodelicami iz angleške kamenine (36/247).

Za najvišji dobiček, tombolo, so v Kazini presenetljivo pogosto podeljevali ure različnih vrst in oblik, največkrat stoječe namizne, nekoliko redkeje stenske ure bolj ali manj zapletene izdelave. Razmeroma dragoceni izdelki urarske obrti so bili praktično uporabni, a hkrati zelo priljubljeni dekorativni dodatki bidermajerskega interierja. Sklepamo lahko, da so vsaj nekatere od njih – če že ne večino – izdelali sodobni urarski mojstri iz lokalnega prostora, dokumentirani tako v pisnih virih kot v fondu Narodnega muzeja Slovenije.²⁸ Franz jim v svoji korespondenci namenja nemalo pozornosti, in sicer predvsem njihovi konstrukciji in uporabljenim materialom.

Na velikonočni ponedeljek 1834 je zmagovalka prve partije, Elizabeta (*Lisette*) baronica Schmidburg, prejela stensko uro v zlatem – oziroma bolj verjetno pozlačenem – okviru (34/73). Decembra istega leta je baron Franc Lazarini za vrhovni dobiček osvojil lepo izdelano stoječo uro s steklenim pokrovom, ki žal ni podrobneje opisana, a je njena nakupna cena znašala nič manj kot 15 goldinarjev (34/285). Ena od stoječih ur, omenjenih leta 1836, je imela mehanizem, ki je odbil vsako polno uro, bronasto številčnico z dvema kazalcema in steklen pokrov na lesenem podstavku (36/54). Druga je bila kompaktnih mer, visoka pet palcev, v črno politiranem lesenem ohišju (36/247).

Še več tehničnih podatkov imamo o dveh dokaj prestižnih primerkih, podeljenih na zadnjem igralnem večeru v stari Kazini marca 1837. Prvi je bil nočna ali potovalna ura s številčnico iz bele kovine, vdelano v bronast pokrov in črno politirano, z bronastim okovjem okrašeno ohišje. Namesto zvonca je bila opremljena z repetirnim mehanizmom, ki je naznanil vsake četrt ure oziroma polno uro. Na drugem mestu se je znašla stoječa ura z odprtim samonapenjalnim mehanizmom pod steklenim

²⁸ Bučić, *Ure*, str. 18, 38–40, 86–89.

Portalna namizna ura s parom alabastrnih stebričev, izdelek mariborskega mojstra Janeza Nepomuka Wolfharta, ok. 1820 (NMS, inv. št. N 9275, foto: Tomaž Lauko).

pokrovom na dveh alabastrnih stebričkih, prav tako prirejena, da je zazvonila na vsake četrte ure oziroma polno uro (37/56, 37/57). Leto pozneje je omenjena še ena podobna stoječa ura, opremljena z zvoncem in samonapenjalnim mehanizmom v politiranem ohišju iz mahagonija (38/52, 53).

Manjše potovalne ure ali budilke, ki jih je bilo v nekaterih primerih mogoče obesiti na steno, so včasih opremili z etuijem za varnejše prenašanje (1839/192). Natančneje opisani primerki so bili opremljeni s stekleno ali bronasto številčnico, morda tudi pozlačenim bronastim okovjem, redkeje z odprtim mehanizmom, praviloma pa z zvoncem, ki je odbil najmanj vsako polno uro (34/60, 36/301, 37/37, 39/41). Nihajne ure so bile po drugi strani očitno redkeje. Od vsega dveh zabeleženih primerkov eden ni natančneje predstavljen, drugi je imel ohišje iz želvovine in biserne matice na pozlačenem podstavku (38/46, 39/34).

Od drugih tehničnih pripomočkov so na več mestih zabeleženi vžigalniki, v nekaterih primerih menda zelo sodobne ali »najnovejše« oblike (34/39, 35/251, 36/292, 37/37, 39/189), včasih izdelani iz brona (34/293), stekla (37/53) ali lakirane pločevine, oblikovane v lonček (38/39). Nekatere steklene izvedbe so bile opremljene z lesenim, črno politiranim stojalom (38/74, 38/269). Morda najlepše okrašena je imela stojalo iz biserne matice z naslikanimi figurami Kitajcev (38/61). Franz nekajkrat poroča o termometrih z ohišjem iz črno politiranega, pozlačenega lesa ali biserne matice (36/285, 36/292, 37/47), enkrat na kamnitem podstavku (38/269).

Med uporabnimi napravami so se večkrat znašli kuhalniki za čaj ali kavo, predhodniki sodobnih avtomatov za pripravo toplih napitkov. Manjši in verjetno cenejši prototip takšnega kavnega aparata, izdelan iz medenine in opremljen z gorilnikom na špirit, se omenja že v kontekstu ponovoletne tombole januarja 1835 (35/6). Naslednje leto so za tombolo naklonili veliko imenitnejše izdelan kuhalnik za kavo iz posrebrene oziroma pozlačene kovine, prav tako z gorilnikom na špirit in zmogljivostjo štiri do pet skodelic (36/50). Podobno, a manjšo izvedbo za dve skodelici so decembra 1836 podelili za činkvin (36/285). Na drugih mestih zasledimo še omembo kuhalnika za kavo za štiri skodelice (36/227) ter dveh večjih naprav za šest skodelic kave (38/46) ali čaja (36/273).

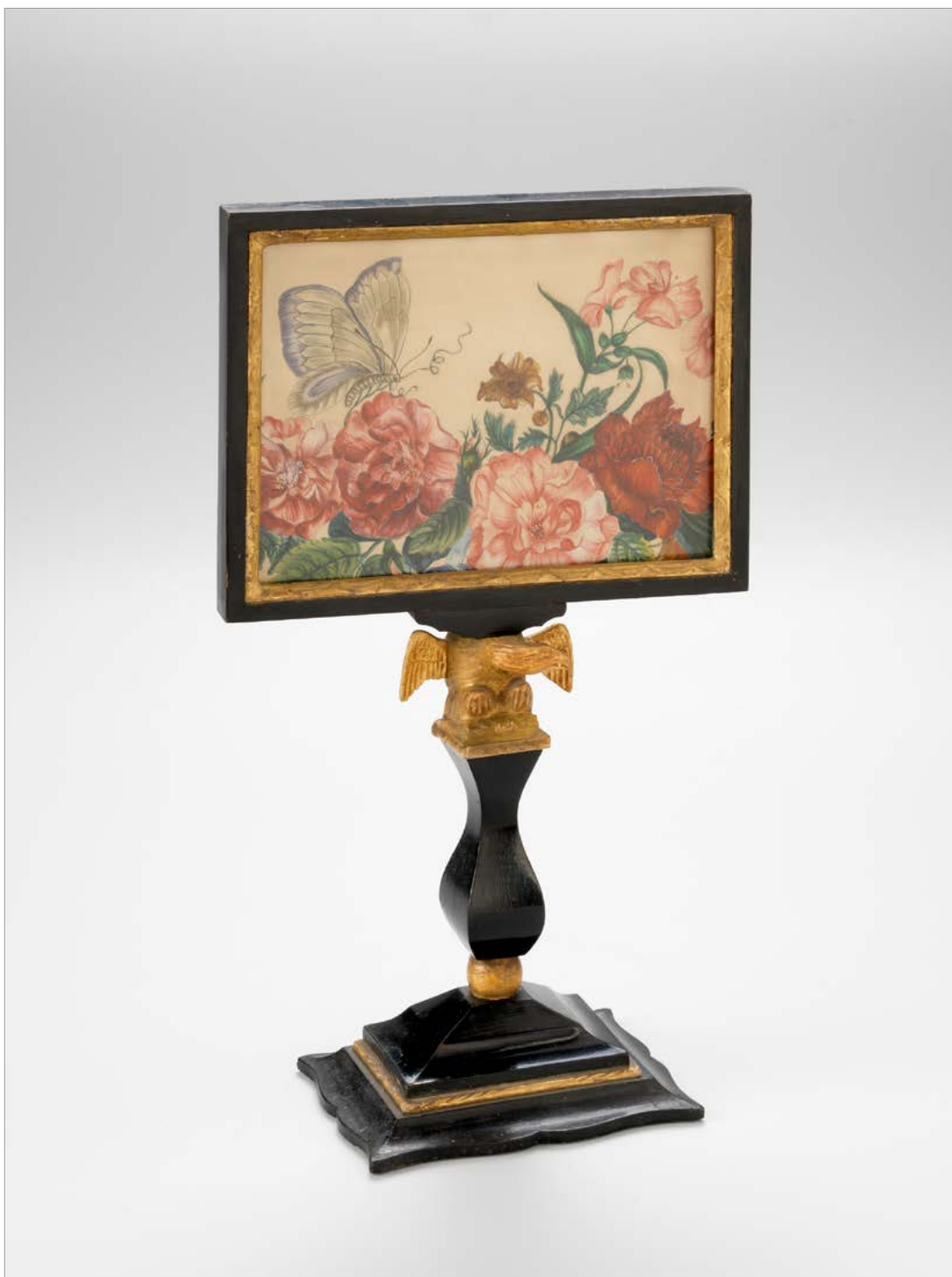
Posebno omembo si zaslužijo optične naprave, in sicer daljnogledi, ki so se glede na Franzeve opazke očitno uvrščali med razmeroma redke, a privlačnejše in dragocenejše nagrade. V večini primerov je šlo za najverjetneje ne pretirano kakovostne gledališke daljnogledne manjših, celo žepnih mer, včasih okrašene z biserno matico in opremljene z usnjenim etuijem (34/39, 34/246, 37/47, 37/237, 38/46). Posebej srečno roko pri tej kategoriji dobitkov je imel baron Mladota, saj je v vsega nekaj letih osvojil kar tri daljnogledne – dva večja in enega manjše, gledališke izvedbe. Zato so ga sotekmovalci, ne povsem neupravičeno, zbadali, da bi lahko odprl lastno trgovino z optiko (35/237).

Pohištvo v bolj klasičnem pomenu besede že zaradi prevelikih mer ni sodilo v redni diapazon nagradnih dobitkov. Kljub temu je med njimi zabeleženih več dimenzijsko skromnejših, a očitno pretanjenih izdelkov mizarske obrti. Decembra 1834 so za osvojeno tombolo v prvi partiji podelili politirano mizico »za damska opravila«, okrašeno z intarzijami v obliki črnih figur ter podob krajine. Še en podoben, a nekoliko manj razkošen izdelek so v drugi partiji namenili za kvaterno, in sicer politiran bralni pult (34/285).

To ni bil osamljen primer. Dve leti pozneje se je med nagradami pojavil črno politiran lesen bralni pult v obliki šatulje z zlatim okrasjem in predalom na dnu (36/285), februarja 1837 pa delovna miza, sestavljena iz podstavka s črno politirano leseno škatlo, pritrjeno z lesenim vijakom, in spodaj opremljeno z rumeno politiranim predalom (37/27). Podobne izdelke, ki bi jih lahko prej kot pohištvo opredelili kot pripomočke za ročna dela, srečamo še nekajkrat, denimo skrinjico

Pisalni pult iz sredine 19. stoletja, izdelan v poznem bidermajerskem slogu
(NMS, inv. št. N 6787, foto: Tomaž Lauko).

Poslikano namizno senčilo v empirskem slogu zgodnjega 19. stoletja
(NMS, inv. št. N 6882, foto: Tomaž Lauko).

za šivalni pribor (34/67), kaseto za delovne pripomočke iz rumeno politiranega lesa, okrašeno z intarzijami in opremljeno z dvema ročajema (39/192), leseno kaseto z naslikano krajino (34/46), damsko skrinjico iz lepenke s kitajskimi figurami (35/231) in šatuljo iz črno politiranega lesa z zlatim okrasjem (36/301). Tudi tam, kjer to ni posebej navedeno, lahko sklepamo, da so v njih hranili predvsem pribor za šivanje, ki je sicer večkrat dokumentiran med dobitki, npr. šivalne blazinice za igle (34/270, 35/251), enkrat celo šivalni komplet v srebrni škatli (36/301).

V kategorijo pohištva bi lahko vsaj pogojno prišteli senčila. Posebej imeniten primer je španska stena s poslikanimi steklenimi tablam v lakiranem lesenem okviru (39/192). S takim zaslonom je bilo mogoče začasno pregraditi del bivalnega prostora in si ustvariti intimnejši kotiček. Precej več je omemb manjših senčil, pogosto prirejenih za namestitev svetilk. Njihova oblika praviloma ni podrobneje opisana, vendar lahko v kontekstu bidermajerske bivalne kulture sklepamo, da je šlo za namizne ali stoječe izvedbe različnih oblik. Vsaj dvakrat naletimo na kombinacijo lesenega okvira z vgrajenimi steklenimi elementi (36/30, 36/50), Franz pa omenja tudi prosojen senčnik z naslikano krajino in vgrajeno nočno lučko (34/60), posrebren svečnik s porcelanastim zaslonom (36/280) in kopico drugačnih različic za eno ali dve sveči oziroma svetilki, enkrat okrašeni z biserno matico in drugič z naslikanim motivom stvarjenja sveta (38/39, 38/61, 38/74, 38/79, 38/269, 39/64, 40/58). Dvakrat je naveden senčnik iz litega železa, prvič preprostejša različica za eno svečo (37/53) in drugič nekoliko razkošnejša, opremljena s porcelanastim krožnikom, na katerem je bila naslikana milanska katedrala (37/27).

Čeprav se svetila večkrat omenjajo v povezavi s senčili, nanje še večkrat naletimo samostojno, saj so se uvrščala med bolj priljubljene dobitke. Osnovni vir razsvetljave so bili v tridesetih letih 19. stoletja še vedno svečniki, najpogostejše namizne izvedbe. V Franzevih zapisih so dokumentirani bronasti (36/280, 37/47, 39/189), porcelanasti (38/53, 39/64), še največkrat pa posrebreni svečniki (36/292, 38/265, 39/189, 39/179, 40/7, 40/41). V enem primeru imamo opraviti tudi z litoželeznimi primerki, enkrat okrašenimi z »rumeno« kovino, najverjetneje medenino, drugič s črno lakiranimi in pozlačenimi (36/292, 38/269). Veliko več svetlobe so zagotavljale večje, spet praviloma namizne svetilke na olje (35/237, 36/285, 37/3, 38/269), enkrat pa se omenja lesen, s pozlato okrašen lestenec s štirimi svečami (38/269).

Naslednji sklop dobitkov sestavljajo toaletni pripomočki. Večina predmetov v tej kategoriji je bila namenjena ženskam. Med večjimi so nekajkrat navedena ogledala, navadno v posrebrenem ali pozlačenem okviru, vsaj enkrat iz s pozlato okrašenega lesa (35/53, 38/265, 39/41, 39/192). Najizčrpnije je opisan primerek, podeljen decembra 1835 – majhno okroglo zrcalo v posrebrenem ali pozlačenem okviru in opremljeno s podstavkom za namestitev na toaletno mizico (35/237). Steklениčka parfuma se omenja le enkrat (39/192). Tudi v rubriko moških toaletnih pripomočkov je mogoče umestiti vsega nekaj osamljenih primerov, kot sta par angleških britev (36/247) in šatulja z brivskim priborom, toda brez britve (37/37).

Nasprotna slika se pokaže pri pripomočkih za kajenje, saj je bila ta razvada v srednjeevropskem okolju sredi 19. stoletja skoraj povsem v domeni moških. Pred prevlado cigaret, ki so se na zahodnem tržišču razširile šele v naslednjih desetletjih in nazadnje postale najmnogičnejša oblika uživanja tobaka, so ljubljanski kadilci posegali po cigarah in pipah. Za shranjevanje cigar in tobaka so na tomboli ob neki priložnosti podelili lakiran in poslikan etui v toku iz lepenke (38/36), ob drugi pa rjavo politirano, z medenino okovano šatuljo (38/265). Pribor za kajenje cigar je naveden le nekajkrat. Baronu Antonu Zoisu, nemu aktivnejših in srečnejših udeležencev tombole, je tako pripadlo iz morske pene ali sepiolita izdelano držalo za cigare z jantarnim ustnikom (36/247).

Četverni namizni svečnik iz zapuščine Franceta Prešerna, prva četrtina 19. stoletja
(NMS, inv. št. 14025, foto: Tomaž Lauko).

Dvojni namizni svečnik iz litega železa, prva polovica 19. stoletja
(NMS, inv. št. 14006, foto: Tomaž Lauko).

S srebrom okovani pipi iz morske pene, Budimpešta oziroma Ogrska, sredina oziroma druga polovica 19. stoletja (NMS, inv. št. N 38644, N 38647, foto: Tomaž Lauko).

Enak izdelek je dokumentiran še enkrat pozneje (38/53), medtem ko je leta 1837 zabeleženo srebrno držalo z ustnikom iz pušpanovega lesa in srebrno škatlico za vžigalnik (37/56).

Morska pena je v naravi razmeroma redka mehka kamnina, ki jo je lahko obdelovati in je hkrati odličen toplotni izolator. Zato je bila zelo priljubljena za izdelavo pip, navadno okrašenih z rezljanimi motivi in okovanih s srebrom, kakršne so lahko dokaj pogosto osvojili tudi igralci v ljubljanski Kazini (34/276, 36/54, 36/301, 37/56, 37/57, 38/53, 38/74, 39/1, 39/202). V primerjavi z vsaj 10 dokumentiranimi pipami take vrste se zgolj enkrat omenja izvedba iz porcelana (35/242). Ob tem omenimo še lesene podstavke za pipo, v enem primeru manjšo, črno politirano različico z enim ležiščem (36/227) ter dvakrat večji izvedbi za dve pipi, politirani črno oziroma rumeno s predalčkom na dnu (36/273, 37/37).

Tekstilni izdelki v naboru dobitkov zavzemajo zgolj ozko nišo. Če odmislimo doma izdelane vezenine, vključene v dobrodelno tombolo (37/60, 38/79), so tekstilije oziroma kosi obutve in oblačil v običajnih igralnih terminih le malokdaj prišli na vrsto – npr. robec iz angleške svile in z volno izvezene copate (34/270), svilena vrečka, okrašena z belima školjkama (34/293), turške copate iz rumenega maroškega usnja (36/227) in potovalna torba ali aktovka (35/231, 38/39). Največjo zgostitev takega gradiva opazimo na prednovoletni tomboli leta 1835, ko so med nagradami naštetí rožasta obleka nežnih barv, usnjene damske rokavice in šal iz kašmirja (35/251).

SKLEP

Stotniku Franzu bi težko pripisovali literarne ali zgodovinopisne ambicije, saj izpovedni domet njegovih pisem ne sega dosti dlje od sprotnega, malone dnevniskega in niti ne posebej reflektiranega beleženja aktualnih dogodkov, novic ali celo nepreverjenih govoric, ki so tisti trenutek zaposlovale domišljijo lokalnih prebivalcev. Kljub omejeni perspektivi in precej enolični, ponavljajoči se vsebini se njegovi zapisi ob pozornejšem branju razkrivajo kot zgovoren, za zdaj še neizkoriščen vir, ki priča o vsakdanu in družabnem življenju višjih slojev v predmarčni Ljubljani.

Eno ključnih stičišč tega miljeja je bila Kazina, zato ne preseneča, da je upokojeni častnik tako budno spremljal dogajanje za njenimi zidovi. Tako lahko pojasnimo tudi njegovo zanimanje za tombolo kot sicer zgolj eno od kazinskih dejavnosti, a vendarle privlačno, razmeroma množično družabno igro, ki je v očeh sodobnikov očitno uživala precejšen ugled. Ne nazadnje igralno omizje ni bilo zgolj prizorišče napetega tekmovanja, temveč je v enaki meri delovalo kot prostor vsakovrstnega druženja ter izmenjave novic in govoric, ki so nato še vsaj nekaj dni burile domišljijo ljubljanskih elit.

Iz ohranjene korespondence ni nedvoumno razvidno, kaj je Franza gnalo k tako vestnemu beleženju izžrebanih dobitkov in njihovih prejemnikov. Povsem mogoča ali celo najverjetnejša razlaga pa je, da je s tem stregel radovednosti naročnika, ki je želel vedeti, kakšni izdelki uporabne umetnosti so bili tedaj v modi in bi si jih morda celo želel pridobiti zase, če bi se za to ponudila primerna priložnost. Po drugi strani je k njegovi naklonjenosti tomboli morda pripomoglo starejše družinsko izročilo, če upoštevamo, da so loterijska žrebanja v Ljubljani v letih 1781–1788 organizirali prav v najetih prostorih Erbergove hiše.²⁹

Drugo vprašanje je, kako ta poročila ovrednotiti z vidika današnjega bralca oziroma raziskovalca. S stališča zgodovinopisne izpovednosti nas bolj kot faktografsko, marsikdaj izrazito utrujajoče beleženje podeljenih nagrad samo po sebi nagovarja razmislek, s kakšnimi predmeti se je obdajala tedanja ljubljanska višja družba, zakaj jih je dojemala kot privlačne oziroma trenutku primerne dobitke množične družabne igre ter kaj nam lahko vse naštetu pove o materialni kulturi, modi in okusu tistega časa.

Nabor dobitkov, dokumentiran v Franzevih pismih, še zdaleč ne kaže povsem reprezentativne slike bidermajerskega miljeja. Že zaradi specifičnih potreb in okoliščin igranja na srečo so zmagovalcem tombole podeljevali le določene vrste uporabnih in dekorativnih predmetov, prilagojenih trenutnemu modnemu okusu. Večino od njih lahko tipološko razvrstimo v nekaj krovnih kategorij – od srebrnine, posodja, gospodinjskih in higienskih pripomočkov do ur, svetil, pohištva, modnih oziroma oblačilnih dodatkov ter tehničnih in optičnih izdelkov. Ne glede na njihovo prvotno namembnost imamo skoraj vedno opraviti s tako ali drugače reprezentančnimi predmeti, ki so se bodisi kot osebni pripomočki ali deli bivalne opreme oziroma hišnega inventarja skladali z življenjskim slogom srednjeevropskih elit v bidermajerski dobi.

V nasprotju s poznejšo igralno prakso se zdi, da je ljubljanska tombola potekala v dokaj tekmovalnem vzdušju, še posebej zaradi nagrad, ki so bile le redko – in še to praviloma edino v kontekstu dobrodelnih prireditev – zgolj simbolne vrednosti. Občuten delež podeljenih predmetov so namreč sestavljali razmeroma dragoceni oziroma estetsko dovršeni in v očeh družbene elite zaželeni obrtni izdelki. To še posebej velja za najvišje dobitke, ki so pripadli osvojeni tomboli v

²⁹ Mihelič, *Hazard*, str. 43–44.

posamezni partiji. To je gotovo pripomoglo k čaru igralniških večerov, obeti imenitnih ali vsaj zanimivih dobitkov pa so ne nazadnje krepili samopodobo članov Kazine kot pripadnikov lokalne elitne družbe.

Financiranje

Prispevek je nastal v okviru raziskovalnega programa P6-0282 (Predmet kot reprezentanca: okus, ugled, moč (raziskave materialne kulture na Slovenskem)), ki ga iz javnega proračuna sofinancira Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije (ARIS).

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

SI AS – Arhiv Republike Slovenije

SI AS 730, Gospodstvo Dol

LITERATURA IN OBJAVLJENI VIRI

200 let botaničnega vrta v Ljubljani / 200 years – botanic gardens in Ljubljana. Index seminum anno 2009 collectorum (ur. Jože Bavcon). Ljubljana: Botanični vrt, Oddelek za biologijo, Biotehniška fakulteta, 2010.

Angiolino, Andrea in Sidoti, Beniamino: *Dizionario dei giochi*. Bologna: Zanichelli, 2010.

Bericht über sämtliche Erzeugnisse, welche für die dritte, zu Laibach im Jahre 1844 veranstaltete und bei Gelegenheit der Anwesenheit Allerhöchst Ihrer Majestäten des Kaisers und der Kaiserin eröffnete Industrie-Ausstellung des Vereines zur Beförderung und Unterstützung der Industrie und Gewerbe in Innerösterreich, dem Lande ob der Enns und Salzburg eingeschickt worden sind. Grätz: Steiermärkischer Gewerbeverein, 1845.

Bericht über sämtliche Erzeugnisse, welche für die erste, zu Klagenfurt im Jahre 1838 veranstaltete, und bei Gelegenheit der Anwesenheit Sr. Majestät des Kaisers eröffnete Industrie-Ausstellung des Vereines zur Beförderung und Unterstützung der Industrie und der Gewerbe in Innerösterreich eingeschickt worden sind. Grätz: Steiermärkischer Gewerbeverein, 1839.

Bericht über sämtliche Erzeugnisse, welche für die zweite, zu Grätz im Jahre 1841 veranstaltete, und bei Gelegenheit der Anwesenheit Sr. Majestät des Kaisers eröffnete Industrie-Ausstellung des Vereines zur Beförderung und Unterstützung der Industrie und der Gewerbe in Innerösterreich, dem Lande ob der Enns und Salzburg eingeschickt worden sind. Grätz: Steiermärkischer Gewerbeverein, 1843.

Bernhard, Marianne: *Das Biedermeier. Kultur zwischen Wiener Kongress und Märzrevolution*. Düsseldorf: Econ, 1983.

Böhmer, Günter: *Die Welt des Biedermeier*. München: K. Desch, 1968.

Broccolini, Alessandra: *Vac' a pazzia', a tumbulella ... Etnografia di un gioco napoletano*. *LARES* 71, 2005, št. 1, str. 7–40.

Bučić, Vesna: *Ure skozi stoletja*. Ljubljana: Narodni muzej, 1990.

Die Kunst die Welt mitzunehmen in den verschiedenen Arten der Spiele, so in Gesellschaften böhern Standes, besonders in der Kayserl. Königl. Residenz-Stadt Wien üblich sind. Wien, Nürnberg: Georg Bauer, 1756.

Himmelheber, Georg: *Biedermeier Furniture*. London: Faber and Faber, 1974.

- Holz, Eva in Costa, Etbin: *Ljubljanski kongres 1821*. Ljubljana: Nova revija, 1997.
- Korytko, Emil: *Korespondenca z družino (1836–1838)*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1983.
- Kos, Mateja in Žargi, Matija: *Gradovi minevajo, fabrike nastajajo. Industrijsko oblikovanje v 19. stoletju na Slovenskem*. Ljubljana: Narodni muzej, 1991.
- Kräftner, Johann: *Neoclassicism and Biedermeier. Liechtenstein Museum Vienna*. München: Prestel, 2004.
- Lah, Ivan: Ob stoletnici ljubljanske Kazine. *Kronika slovenskih mest* 3, 1936, št. 3, str. 182–183; št. 4, str. 201–206.
- Lazar, Tomaž: Oddelek za zgodovino in uporabno umetnost ter njegovi predhodniki. *Narodni muzej Slovenije – 200 let* (ur. Tomaž Lazar, Jernej Kotar, Gašper Oitzl). Ljubljana: Narodni muzej Slovenije, 2021, str. 317–337.
- Ljubljanski kongres 1821. Diplomatskozgodovinska študija Vladimirja Šenka* (ur. Andrej Rahten, Gregor Antoličič, Oskar Mulej). Celovec, Ljubljana, Dunaj: Mohorjeva, 2020.
- Mihelič, Darja: *Hazard*. Koper: Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, 1993 (Knjižnica Annales, 3).
- Narodni muzej Slovenije – 200 let* (ur. Tomaž Lazar, Jernej Kotar, Gašper Oitzl). Ljubljana: Narodni muzej Slovenije, 2021.
- Oitzl, Gašper: Med »fužinarstvom« in industrializacijo. Temeljni poudarki metalurgije na Slovenskem v dolgem 19. stoletju / Between traditional ironworking and industrialisation: key aspects of metalurgy in Slovenian territory in the „long nineteenth century“. *Ko zapoje kovina. Tisočletja metalurgije na Slovenskem / The song of metal. Millennia of metallurgy in Slovenia* (ur. Jernej Kotar, Tomaž Lazar, Peter Fajfar). Ljubljana: Narodni muzej Slovenije, 2019, str. 118–165.
- Oitzl, Gašper: Od dvorane v liceju do muzejske palače (1831–1888). *Narodni muzej Slovenije – 200 let* (ur. Tomaž Lazar, Jernej Kotar, Gašper Oitzl). Ljubljana: Narodni muzej Slovenije, 2021, str. 149–165.
- Oitzl, Gašper: Zapuščina tržiških kovačev v Narodnem muzeju Slovenije. *Kronika* 68, 2020, št. 3 (Iz zgodovine Tržiča), str. 553–580.
- Pressler, Rudolf in Straub, Robin: *Biedermeier-Möbel*. Augsburg: Battenberg, 1994.
- Spiegel, Walter: *Biedermeier-Gläser*. München: Keyser, 1981.
- Tenk, András in Dávid, Lóránt: Geographical and GIS Analyses of the Great Flood of 1838 in Pest-Buda. *Geographia Technica* 10, 2015, št. 1, str. 77–89.
- Wilckens, Leonie von: *Spiel, Spiele, Kinderspiel*. Nürnberg: Germanisches Nationalmuseum, 1985.
- Wilkie, Angus: *Biedermeier*. New York, London, Paris: Abbeville Press, 1987.

TOMBOLA IN THE BIEDERMEIER LJUBLJANA

Tombola is a board game of chance that is still popular today. It has its origins in southern Italy, more precisely, Naples, and it most likely developed in the early eighteenth century from previously recorded lottery drawings. Initially organized on Christmas holidays, it soon grew into a form of entertainment that spread from the Apennine Peninsula throughout Europe. The game includes cards with fifteen random numbers from one to ninety that the players are required to buy at a pre-determined, usually a more or less symbolic sum of money. It is played in the form of a public drawing of numbers, during which the participants continuously check the numbers on their cards. If the sequence of the numbers drawn is identical to that on his or her cards, the participant points to his or her winning with a shout. The amount of the prize depends on

how many numbers in a row the participant has covered—from at least two to, ideally, all the numbers on the card.

Simple and easily comprehensible rules have made tombola accessible to a highly diverse crowd. Unlike classical games of chance, it does not leave everything up to chance because winning is also contingent on the participant's attentiveness and responsiveness. In contemporary times, tombola is often perceived as a family game that is also intended for the youngest; however, at least until the late nineteenth century, it was primarily played by adults in noble and bourgeois homes, taverns, and other social settings. The same held for Central Europe in the pre-March period, described in Franz's correspondence.

A meticulous chronicler of social life, the retired officer Franz devoted a significant amount of attention to tombola. His descriptions cover the period between early 1833 and the spring of 1840, when tombola was one of major leisurely activities at Ljubljana's Kazina. It was organized in the colder half of the year, which was less suitable for outdoor pursuits. It attracted a diverse circle of eminent inhabitants of Ljubljana and its surroundings, from representatives of noble families and wealthy middle-class, to military officers and intellectual elites. Its attendance peaked during holidays, Advent, and Easter, and it generally oscillated quite notably. After it attracted large crowds in the first years covered by Franz's reports, interest in tombola gradually subsided; it was revived after Kazina was moved to the new building in Kongresni trg (Congress Square) in the spring of 1838 and then dwindled again.

More than just a game, tombola presented an opportunity for an almost weekly socializing among the higher strata, complete with music or entertainment programme, relaxed conversation, and, of course, competing for attractive prizes that were sometimes of symbolical and not seldom also of significant values. They were above all aesthetically pleasing as well as technically interesting utilitarian, or decorative objects testifying to the taste of the period and its fashionable trends. The prizes most often presented included jewellery, dishware, embroidery, sewing and eating utensils, smoking accessories, lights, watches, mirrors, etc. Although the selection is not entirely representative of the Biedermeier milieu, it nonetheless offers an interesting insight into the material culture of the second quarter of the nineteenth century.

POTOVANJA KRANJSKE VIŠKE DRUŽBE V PRVI POLOVICI 19. STOLETJA

Človeštvo je od nekdaj potovalo. Včasih so bili to posamezniki, včasih so se na pot odpravile večje skupine. Na to gibanje so vplivale naravne, gospodarske in družbene razmere. Ljudje so najprej hodili po stezah, ki so polagoma prerasle v poti in ceste. Te pa so tistim, ki so živeli ob njih, prinašale tako dobre kot slabe stvari. Z razvojem človeštva in človeškega znanja so se načini potovanja spreminjali od osnovnega pešačenja, prek jezdenja do prevažanja v kočiji ter končno do vlaka in avtomobila. S tem sta povezana razvoj cest in človekov odnos do njih.¹

Potovanja, prihodi, odhodi, potovanja za zabavo, službena potovanja, študijska potovanja, bolj ali manj prisiljena potovanja. Za obdobje srednjega veka in prehoda v novi vek so bila značilna cesarska potovanja ter potovanja funkcionarjev in uradnikov, povezana z njihovo kariero. Potovala je duhovščina ne glede na stan, od prelatov do navadnih duhovnikov. Vojaški premiki so bili stalnica. Na poti so bili berači, vagabundi, igralci, muzikanti in trgovci.²

Potniki – če niso bili vladarji, za katere so podrobnosti na potovanju urejali drugi – so se morali na potovanje dobro pripraviti že doma. V 15. in 16. stoletju so bile te priprave nekoliko lažje, saj so imeli v tem času na razpolago že kar nekaj potopisov. Nekatere so napisali zdravniki. Ti potopisi naj bi bodoče popotnike pripravili na neprijetnosti na potovanju, jih opozarjali, na kaj naj bodo pozorni, spregovorili pa so tudi o tem, kako je treba opisovati obiskane dežele.³ Potopisi so postajali vse pomembnejši, saj se je v drugi polovici 16. stoletja začela vzgoja mladih plemičev dopolnjevati s kavalirskimi potovanji po Evropi.⁴ Potovanja mladih plemičev so bogatim in dobro izobraženim meščanom ponudila možnost, da so nastopili kot njihovi spremljevalci. Skrb spremljevalca je bila priprava poti, vzgoja na poti, finance in varnost varovancev, spremljevalci pa niso bili primerni, da bi jih mladi plemiči predstavili vladarjem na dvorih, ki so jih na poti obiskali. Meščanski spremljevalci so se lahko seznanjali z ministri in znanstveniki ter tako tkali svoje socialne mreže.⁵

V 17. in 18. stoletju so pri načrtovanju kavalirskih in študijskih potovanj potopisi igrali vse pomembnejšo vlogo. V veliki meri so odločali o tem, kam je primerno in varno potovati.⁶ Potopisi razsvetljenega obdobja so bili odsev svojega časa, obenem pa so se že želeli prilagajati okusu bralcev. Odvisni so bili od avtorjeve politične in verske opredelitve ter od tega, koliko je bil sposoben sprejemati različnost, kakšen je bil njegov odnos do življenja, kakšen je bil njegov socialni položaj,

¹ Povzeto po knjigi Schreiber, *Simfonija cest*.

² Kosi, *Potujoči srednji vek*, str. 67–135, 181–204; Helmedach, *Das Verkehrssystem*, str. 298.

³ Stagl, *Der wohl unterwiesene Passagier*, str. 353–384.

⁴ Žvanut, *Od viteza*, str. 66 in 162.

⁵ Helmedach, *Das Verkehrssystem*, str. 318–342.

⁶ Helmedach, *Das Verkehrssystem*, str. 308.

raven izobrazbe in razgledanosti, pozabiti pa ne smemo tudi na to, koliko je prepisoval iz drugih potopisov. Vsak potopis je subjektiven, lahko je opisovanje določenega kraja ali dogodka, odvisno tudi od tega, ali je pisca slučajno bolet želodec, ker je pojedel nekaj slabega.⁷ V začetku 19. stoletja pri posameznih potopisih že zaznamo nacionalistična stališča in nestrpnost.⁸

Potovanja za izobraževanje plemiških sinov so bila usmerjena v srednjo Evropo. Iberski polotok, Irska, Poljska, Rusija in evropski del Turčije so veljali za območja, ki jih ni vredno obiskati, včasih so jih potopisi označevali kot prenevarna.⁹ Potovati je bilo mogoče s pošto kočijo ali z lastnim najetim vozom, odvisno od sredstev, s katerimi so potujoči razpolagali. Ježa na dolge razdalje ni bila več v navadi. Lastni prevoz je omogočal ustavljanje, kjer je popotnik želel in za toliko časa, kolikor je želel oziroma kolikor so mu dopuščala sredstva.¹⁰ Razlike so bile med študijskimi potovanji plemičev ter potovanji znanstvenikov in strokovno podkovanih meščanov, ki so na takih potovanjih sklepali trgovske posle ali vsaj spletali socialna omrežja.¹¹

V 18. stoletju so se v Evropi pojavile že prve popotnice (Angležinje plemenitega rodu), ki so potovale z vsem razkošjem in brez moškega spremstva. Na avstrijskih mejah so imele težave, ker se mejno osebje ni zmenilo zanje. Sicer pa so se tuji popotniki na splošno pritoževali, da se uporabniki cest v avstrijskem cesarstvu ne ozirajo na njihov plemiški naslov in se jim ne umikajo.¹²

Mobilnost prebivalstva je bila v 18. stoletju tudi v avstrijski monarhiji že tolikšna, da je začela vznemirjati oblast. K temu je precej prispevala razglasitev Trsta in Reke za svobodni pristanišči. Zaradi povečanega kopnega prometa, ki je prinesel vrsto novosti, je bilo treba med drugim popraviti ceste in sprejeti vsaj osnovne cestno-prometne predpise. Oblast, ki je hotela vse nadzorovati, je v času vlade Jožefa II. za vohune uporabljala kočijaže, ki so jih najemali bogati popotniki s kočijo vred. Svoja opažanja o potnikih, predvsem tujih, ki so jih prevažali več dni, so sporočali na pravi naslov. Tega so se mnogi tuji potniki, posebno tisti iz nemško govorečih dežel, še kako dobro zavedali.¹³ Potovanje niso zaustavile niti napoleonske vojne, so jih pa omejile. Po teh vojnah je poskušala avstrijska oblast potovanja čim bolj ovirati z raznimi predpisi in strožjim odnosom do potnih listin, ki so bile že kar nekaj časa obvezne. Včasih je posameznim skupinam prebivalstva prepovedala odhod v tujino, v »sumljive države« ali pa je prepovedala vstop potnikom iz takšnih držav.¹⁴

Mnenje o nemobilnosti družbe, posebno vaške, je bilo produkt piscev 19. stoletja, predvsem duhovnikov, ki so se hoteli izogniti »modernosti« in so slavili domačijskost, saj je mobilnost po njihovem mnenju prinašala le slabe stvari.¹⁵ Posledice razvoja prometa so bile tako pozitivne kot negativne. Ceste so pač omogočale mešanje in prepletanje različnih ljudi, bolezni, idej in vplivov.¹⁶

⁷ Myl'nikov, *Die slawische Kulturen*, str. 152, 159; Stagl, *Der wohl unterwiesene Passagier*, str. 353–384; Carmichael, *Angleška gentlemana*, str. 41–46.

⁸ Helmedach, *Das Verkkerssystem*, str. 368–408.

⁹ Helmedach, *Das Verkkerssystem*, str. 325, op. 196, str. 285–488.

¹⁰ Helmedach, *Das Verkkerssystem*, str. 353.

¹¹ Helmedach, *Das Verkkerssystem*, str. 356–357.

¹² Helmedach, *Das Verkkerssystem*, str. 357–368.

¹³ Helmedach, *Das Verkkerssystem*, str. 183.

¹⁴ Holz, *Potovanje po slovenskih deželah*, str. 49–52.

¹⁵ Helmedach, *Das Verkkerssystem*, str. 300–301.

¹⁶ Kos, *Zgodovina morale*, 2, str. 280–281; Holz, *Ceste*, str. 49–53.

POTOVANJA PREKO SLOVENSKEGA OZEMLJA

Slovensko ozemlje je bilo že od nekdaj prehodno, pomembni so bili zlasti prehodi proti morju. Tu je šla jantarjeva pot, prav tako je bilo na tem ozemlju živahno v antiki in srednjem veku, pa tudi novi vek ni bil izjema.¹⁷

V novem veku so bile poti na slovenskem ozemlju bolj ali manj primerne za potovanja. Potniki so večinoma že potovali v kočijah, jezdili so le še na posameznih odsekih. Tudi skozi te kraje so potovale tako kronane glave kot tudi vsi ostali, ki so iz različnih razlogov morali potovati. Po cestah, ki so prečkale slovensko ozemlje, so se pomikale različne vojske, ki so s seboj prinašale vse, kar je tedanjim vojaškim premikom sledilo. Med tujimi popotniki so si Kras od 16. stoletja dalje vse bolj intenzivno ogledovali znanstveniki, ki so se deloma zanimali tudi za življenje tamkajšnjih prebivalcev. Število te vrste popotnikov se je v 17. in 18. stoletju še povečalo, pri marsikaterem popotniku pa v tem času že zaznamo nestrpnost in vzvišen odnos do domačinov. Njihovo življenje jih ne zanima, pač pa jih moti, da ne govorijo nemško ali italijansko. Nad cestami in cestnim režimom, mitnicami, carinami, potnimi listinami ter prijavljanjem v gostiščih in hotelih pa se razen Angležev in ogrskih magnatov ni nihče pritoževal. V času Jožefa II. so bili potniki na teh mestih podvrženi vprašanju o zakonskem in socialnem stanu, namenu potovanja ... Druga stvar, ki je šla potujočim plemičem zelo na živce, pa je bila, da so se morali na meji postaviti v vrsto z vsemi drugimi in čakati.¹⁸

V tem času in tudi kasneje je veljal zakon, da je moral gostilničar vse prispele goste prijaviti na policiji. V avstrijskem delu države je obstajal dvojezični nemško-italijanski formular (*Meldzettel*, *Biglietto di notificazione*), ki ga je moral popotnik kupiti in izpolniti naslednje postavke: k meni najemodajalcu, v mestu, na št., in hiši, je prišel sam ali z, se imenuje, je star let, samski, poročen, vdovec, veroizpovedi, rojstni kraj in domovina, posebnosti (značilnosti), delovanje Nemško govorečim popotnikom so bili ti postopki tako domači, da jih še opazili niso; pritoževali so se zgolj nad tem, da se domači vozniki na cestah ne umikajo njihovim kočijam.¹⁹

POTOVANJA NA KRANJSKEM V PREDMARČNI DOBI

Ob ustanovitvi Ilirskih provinc so bile prometne razmere na Kranjskem in v Ljubljani razgibane. Zaradi celinske zapore se je povečal promet v smeri vzhod–zahod, saj so bile province prehodno ozemlje za francosko trgovino z vzhodom. Promet se je povečal tudi v Ljubljani, glavnem mestu provinc.²⁰

Ko so se razmere po ponovni avstrijski zasedbi nekoliko umirile, je bil v začetku leta 1821 v Ljubljani sklican kongres svete alianse. Kranjska in Ljubljana sta bili pol leta v središču dogajanja tedanje Evrope, posledično se je precej povečal tudi promet na Kranjskem in v Ljubljani. Tu so

¹⁷ Schreiber, *Simfonija cest*, str. 11–24; Kosi, *Potujoči srednji vek*, str. 205–264; Kosi, *Boj za prehode*, str. 379–444; Kosi, *Spodaj za prehode*, str. 11–208.

¹⁸ Helmedach, *Das Verkehrssystem*, str. 365, 406–408.

¹⁹ Carmichael, *Angleška gentlemana*, str. 41–46; Shaw, *Foreign Travellers*, str. 11–27; Shaw, John Swinton, str. 81–98; Shaw, *Tuji popotniki*, str. 165–193; Juričič Čargo, *Potovanje Franca Breckerfelda*, str. 171–184; Gjorgjevič, *Putovanje Simona Klementa*, str. 90–98; Helmedach, *Das Verkehrssystem*, str. 285–481; Mal, *Zgodovina*, str. 333; Holz, *Potovanje cesarja Leopolda*, str. 301–312; Holz, *Polijski predpisi*, str. 557–596; Holz, *Die Habsburger*, str. 31–44.

²⁰ Holz, *Razvoj*, str. 17–20; Pivec-Stelè, *La vie*, str. 79–106.

se pomikale različne vojaške enote, ki so bile na poti proti Italiji, v Ljubljano pa so prihajali in iz nje odhajali različni odposlanci. Po maju 1821 so se razmere umirile,²¹ vendar le za nekaj let. Leta 1830 se je v Evropi spet začelo revolucionarno vrenje, ki je oplazilo tudi avstrijsko monarhijo. Skozi Kranjsko in Ljubljano so znova potovale vojaške enote, ene v Grčijo, druge proti Italiji. Vse bolj pa se je krepil tudi »civilni« promet. Prometne razmere v Ljubljani je dokaj podrobno opisal stotnik Franc Franz v pismih, ki jih je v letih 1832–1840 pošiljal baronu Erbergu. Omenjal je potovanja plemstva na krajše in daljše razdalje, težave v prometu in nesreče. Kakor Henrik Costa v svojem dnevniku o ljubljanskem kongresu leta 1821 je poskušal biti tudi Franz v svojih pismih čim bolj neprizadet poročevalec. Navajal je dejstva, ki jih je moral včasih popravljati, svojega mnenja o prometnih razmerah pa ne.

Napetost predmarčnega časa je v avstrijskem cesarstvu vplivala tudi na potovanja. Vlada (dvor) si je v tem času prizadevala potovanja tako domačim kot tujim popotnikom čim bolj otežiti. Veljati je začela vrsta policijskih predpisov, ki sicer niso bili povsem novi, so jih pa začeli veliko strožje nadzorovati in izvajati. Za nenemško govoreče popotnike so bili ti pregledi in izpraševanja na mejah in pri vstopih v mesta večkrat predmet posmehovanja, a so se jim nazadnje le morali podrediti. V času vlade cesarja Franca I., predvsem po vseh vojnah, ki jih je Evropa doživela v tem času, so se tudi po naših krajih potikali vojaki iz različnih predelov monarhije, ki so želeli domov, berači, krošnjariji, vagabundi in »navadni« prebivalci, kot so bili obrtniški pomočniki, trgovci in furmani. Vso to množico je poskušala oblast nekako obvladati s poenotenjem potnih listin ter strožjim nadzorom ljudi in njihovih dokumentov.²² Kljub vsemu prizadevanju oblasti pa nadzor nad potnimi listi, v katerih je moral biti popotnik natančno popisan, ni bil dosleden. Tako je denimo Karel Zois v letih 1830/31 zaradi trgovine z železom potoval po Italiji do neapeljskega kraljestva. Njegov opis v avstrijskem potnem listu se z opisom v neapeljskem potnem listu ni ujemal tako glede starosti kot glede barve oči.²³

Cesar je lahko posameznim poklicnim skupinam zelo otežil potovanje v tujino (najti so morali nadomeščanje) ali ga prepovedal. Oblast je dokaj natančno nadzorovala potne listine potnikov iz Benečije, Lombardije in Tirolske. Če so takšne potnike zalotili z neveljavnimi potnimi listinami ali celo brez njih, so jih lahko poslali k vojakom ali domov na račun njihove domovinske občine ali pokrajine. Tako kot ceste so nadzorovali tudi promet po rekah. Kljub vsem tem oviram je po slovenskih krajih potovalo vse več tujcev. Zato je postajalo vse pomembnejše jezikovno znanje tako oblasti, ki so se morale znati ob branju tujih potnih listin, kot potujočih, npr. Madžarov, Turkov in prebivalcev Sedmograške.²⁴

Na Kranjskem je bil promet živahen že pred uvedbo železnice Dunaj–Trst. V predmarčni dobi se plemiči in bogati meščani, ki so živeli na Kranjskem, praviloma niso podajali na daljša potovanja. Njihove poti so bila medsebojna obiskovanja, obiski zdravilišč, predvsem toplic, spomladanska potovanja, obvezno pa poleti iz mesta na podeželsko posestvo in na zimo vrnitev v mesto. Dokaj pogosto so potovali v Gradec, na Dunaj, v Trst in na Reko. Redni so bili premiki avstrijskih vojaških enot po notranjeavstrijskih deželah ali v Italijo (z njimi so bile povezane tudi

²¹ Holz in Costa, *Ljubljanski kongres*, str. 119–138.

²² Holz, *Policijski predpisi*, str. 569–577.

²³ Müllner, *Die Zukunft*, str. 155; Holz, *Policijski predpisi*, str. 557–596; Holz, *Potovanje po slovenskih deželah*, str. 48–57; Klasinc Škofljanec, *Ljubljanska policija od konca 18. stoletja*, str. 539–556; Klasinc Škofljanec, *Ljubljanska policija v drugi polovici 18. stoletja*, str. 291–300.

²⁴ Holz, *Razvoj*, str. 145–146.

selitve častnikov in njihovih družin), pa tudi marši bavarske vojske v Grčijo in leta 1833/34 skupine obsojenih poljskih upornikov, ki so se morali izseliti v Ameriko in so preko Kranjske potovali proti Trstu. V predmarčnem obdobju je preko slovenskega ozemlja potovalo kar nekaj visokih gostov, ki pa so večinoma želeli potovati inkognito. Ob vsem tem gibanju ni manjkalo prometnih nesreč, pa tudi na cestne razbojnike ne gre pozabiti.

OBNAŠANJE NA CESTI

Za varen in tekoč promet so bile potrebne dobre ceste. Njihova kvaliteta je bila v 18. stoletju in tudi kasneje zelo odvisna od vremenskih razmer, še bolj pa od njihovih uporabnikov. Furmani se niso kaj prida menili za predpise Marije Terezije o teži tovara na vozu in širini koles, ta brezbriznost se je nadaljevala tudi v času njenih naslednikov.²⁵

Z vse večjo gostoto prometa in zaradi bolj ali manj slabih cest so se množile prometne nesreče, zlasti od sredine 18. stoletja dalje, ko se je krepil promet proti Trstu in Reki. Marija Terezija je tako morala s posebnim patentom med drugim reševati problematiko prehitre vožnje in ježe v mestih ter čez mostove.²⁶ Očitno so bili predpisi eno, razmere na cestah pa nekaj povsem drugega, saj je v to problematiko s svojimi zakoni posegel tudi Jožef II. V njegovem času je veljalo za hudodelstvo, če je kdo povozil otroka ali odraslega, ki si ni mogel pomagati, in ga poškodoval ali celo povozil do smrti. Kazen za tako dejanje je bil zapor. Enako je veljalo za nesrečo zaradi prehitre vožnje.²⁷ Cesar Franc II. je leta 1803 znova urejal probleme zaradi prehitre vožnje. Če je kdo zaradi prehitre vožnje pomendral človeka na cesti, je bil obsojen na zaporno kazen od treh dni do treh mesecev, prepovedali pa so mu vožnjo in ježo. V naseljih sta bili hitra ježa in vožnja prepovedani, lastniki kočij pa so morali to dopovedati svojim kočijažem in hlapcem. Kazni za prehitro vožnjo so bile od 25 do 100 gld. Če sta kočijaž in hlapec ravnala po svoje in vozila prehitro, so ju kaznovali s 14-dnevnim zaporom, če se je prekršek ponovil, se je kazen podvojila.²⁸ O prehitri vožnji so znova govorili leta 1819, predvsem je bila poudarjena prepoved prehitre vožnje in ježe čez mostove.²⁹

Po koncu napoleonskih vojn in propadu Ilirskih provinc so bile ceste spet potrebne popravil. Zato so leta 1816 mitničarji od postaje do postaje poročali o stanju komercialnih cest. Do leta 1818 so govorili le o popravilu glavnih cest. Glavna povezava v deželi pa je bila cesta Dunaj–Trst, sedaj imenovana glavna, poštna in komercialna cesta, kar pa ni pripomoglo k njenemu boljšemu vzdrževanju, ker za to spet ni bilo dovolj denarja. Ob vse gostejšem prometu so se vse bolj očitno kazale konstrukcijske napake. Od leta 1821 so bile ceste razdeljene na državne, deželne in tovarne poti. Ta delitev je odločala o tem, kdo je moral vzdrževati posamezno cestno kategorijo.³⁰ Za vzdrževanje cest je morala skrbeti cestna direkcija, ki ji je bilo podrejeno cestno osebje: cestni komisar, cestni mojster in cestarji. Vsak je imel predpisane obveznosti. Enak način dela, kot je bil določen za glavne ceste, naj bi veljal tudi za stranske.³¹ Razdelitev glavne ceste na poštno

²⁵ Holz, Policijski predpisi, str. 561–563; Holz, *Razvoj*, str. 14–16.

²⁶ Holz, Policijski predpisi, str. 560.

²⁷ Holz, Policijski predpisi, str. 560.

²⁸ Holz, *Ceste in ljudje*, str. 147.

²⁹ Holz, Policijski predpisi, str. 150.

³⁰ Holz, *Razvoj*, str. 21.

³¹ Holz, *Razvoj*, str. 126–131.

Model poštne kočije diližanse z začetka 19. stoletja
(Tehniški muzej Slovenije; foto: Nada Žgank in Domen Pal).

postaje je bila pomembna, saj so tam menjali konje in poskrbeli za potnike.³² Ko so bile ceste vsaj za silo popravljene, so se leta 1821 znova začeli premiki avstrijske vojske skozi naše kraje v Italijo, da so zatrli upor v Neaplju in Piemontu.³³

Slabo stanje cest potrjujejo tudi pisma Franca Franza. Leta 1837 se je na poti med Planino in Ljubljano prevrnila kočija, v kateri se je peljal pruski princ Avgust (37/267, 37/269). Tudi nadvojvoda Janez se je pritoževal nad slabo cesto od Vrhnike do Ljubljane (37/274).

Ker je bilo potovanje vse več, so leta 1825 na poštних cestah uvedli hitro pošto (*Eilpost*), ki je prevažala potnike, pisma in denar. Za to so bili potrebni novi poštni vozovi (*Eilwagen*), ki so lahko sprejeli 4, 6, 8, 10 ali 12 potnikov, konje pa so menjavali trikrat na dan. Od Dunaja do Trsta je potnik s tako pošto pripotoval v treh dneh. Na poti so prenočili le enkrat; na liniji od Dunaja do Trsta v Gradcu, v obratni smeri pa v Ilirski Bistrici. Vozili so torej tudi ponoči. Za prevoz blagovne pošte in denarnih pošilk so uvedli nove vozove brancarde ali furgone, ki so bili zelo mikavni za cestne razbojnike.³⁴ Maja 1836 (v letu epidemije kolere) je tudi Ljubljana postala izhodišče za hitro pošto. Od tod je 15. maja ob 10. uri zjutraj odpeljala prva hitra pošta na progi Dunaj–Trst. Na njej so se peljali posestnik Terpinc z ženo, trgovec Aichholzer in urar Karinger proti Dunaju, žena trgovca Pesjaka s hčerko pa do Gradca (36/86).

Glede na to novo ureditev se je lahko iz Ljubljane proti Trstu ali Dunaju dvakrat na teden odpeljalo toliko oseb, kolikor se jih je želelo. Pripravljenih je moralo biti primerno število voz

³² Holz, *Ceste in ljudje*, str. 150–151.

³³ Šenk, *Kongres svete alianse*, str. 130–147; Holz in Costa, *Ljubljanski kongres*, str. 161–188.

³⁴ Šemrov, *Ljubljanska pošta*, str. 57; Žontar, *Razvoj poštne prometa*, str. 129–130.

in konj. Plačilo vožnje je bilo enako kot za običajno hitro vožnjo (*Eilwagen-Fahrt Taxe*) (36/86). Potovanje s hitro pošto je postajalo vse bolj popularno in zgodilo se je, da je morala pošta zagotoviti potovanje za 35 potnikov v enem dnevu (36/212), zato ni bilo čudno, da pošta včasih ni imela na razpolago ne dovolj voz ne dovolj konj (37/188).

NESREČE

Vožnja po Ljubljani je bila pogosto nevarna in dogajale so se nesreče. Tako je npr. 15. julija 1833 zgodaj zjutraj neki hlapec zapeljal voz v naraslo Ljubljanico; njega so rešili, konj in voz pa sta potonila (33/8). Plemenite gospe so ne le potovale same brez moškega spremstva, pač pa so tudi same kočijažile; včasih so se konji splašili in jih niso mogle obvladati, zato se je zgodila nesreča (35/198). Splašeni konji so lahko povzročili nesrečo v ozkih mestnih ulicah (36/262), pa tudi poklicni kočijaži niso bili vedno zanesljivi (38/150). V začetku avgusta 1838 se je v bližini Ljubljane zgodila prometna nesreča, ki so jo s prehitro vožnjo povzročili domišljavi in neizkušeni študentje, njene žrtve pa so bili oni sami. Zaradi divje vožnje in neizkušenosti niso prišli daleč iz Ljubljane, splašeni konji so pri Šmarju prevrnili in razbili voz, potniki pa so bili kar precej polomljeni (38/162). Prometne nesreče so se dogajale tudi zaradi slabo osvetljenih ali sploh neosvetljenih voz (39/127)³⁵ ali če je voznik zaspal na vozu (39/97), zaradi prehitre vožnje (39/88), pa tudi zaradi neprevidnega prehitevanja (40/42).

CESTNI ROPARJI

V 18. stoletju je bilo zaradi cestnih razbojnikov tako kot drugje po Evropi tudi po Kranjskem dokaj nevarno potovati. Trgovci so zaradi te nevarnosti večinoma potovali v karavanah. Pojem cestnega ropa in cestnega umora je leta 1769 opredelil terezijanski zakonik. Za cestni rop se je štelo, če je kdo koga napadel na cesti ali ulici in ga oropal, ni pa ga ubil. Če so pri kom našli naropano blago, so lahko osumljenca pri zaslišanju tudi mučili. Osumljene pa so bile osebe, ki so se zadrževale v bližini dogodka in so bile že tako ali tako sumljive (berači, klateži, cigani). Za rop je bila določena smrtna kazen. Obsojencu so odsekali glavo ali ga obesili. Za cestni umor se je štelo, če je kdo koga na cesti napadel, oropal in ubil. Kazen za cestni umor je bila obsodba na kolo, saj je bil cestni umor kvalificiran kot umor težje vrste.³⁶

Po propadu Ilirskih provinc in do sredine 19. stoletja se je število cestnih ropov povečalo, zato je država zahtevala vojaško spremstvo za poštne kočije, kadar so prevažale večje vsote denarja ali dragocenosti. To pa cestnih razbojnikov ni prestrašilo. Leta 1824 je 17 cestnih roparjev napadlo poštno kočijo pri Podgradu. Oba vojaka so pretepli in pobegnili s skrinjo z denarjem. Ujeli so jih v Trstu.³⁷ Napadi so bili pogostejši na območju Krasa (34/17, 34/34), roparje pa so poskušali poloviti v Trstu. Ob preiskavah napadov je oblast ugotovila, da so bili med roparji tudi domači

³⁵ Gl. tudi 39/129 in 39/130.

³⁶ Holz, Ceste in ljudje, str. 147–148; Studen, *Rabljev zamah*, str. 9–123.

³⁷ Holz, Ceste in ljudje, str. 148; Holz, *Nekoč*, str. 87.

podložniki (34/81).³⁸ Sumljivi ljudje so v začetku leta 1837 potnike nadlegovali tudi na Gorenjskem okrog Trzina ter na ozemlju okrog Brda pri Lukovici (37/97). Večji napad na poštno kočijo se je zgodil leta 1838 na cesti med Logatcem in Planino. Ranjeni potniki in kočijaž so obležali v Planini, roparji pa so s plenom 8000 gld izginili (38/236, 38/237). Večina ropov se je zgodila na cesti proti Trstu (40/17), vendar tudi Štajerska ni bila povsem varna pred cestnimi roparji (39/125).

POTOVANJA IN VREME

Na bolj ali manj ugodno potovanje, pa naj bo na daljše ali krajše razdalje, je vplivalo tudi vreme. Potovanje so pogosto ovirale poplave. Tudi hitra pošta je morala obstati in počakati, da se narasle vode umaknejo (33/46, 37/107). Ovire, ki jih je povzročalo slabo vreme, so bile vzrok za napetosti ob poroki gospodične Serafine Zois. Njen zaročenec Gotfrid Welsersheimb namreč zaradi viharjev na morju ni mogel pravočasno pripluti iz Ancone. Zato je bila poroka z nekajdnevno zamudo (39/71, 39/72).³⁹ Zime so bile v 19. stoletju še kar upoštevanja vredne, prevozno sredstvo tako v mestu kot na podeželju so bile sani. Globok sneg je oviral potovanja (38/9, 38/12), pa naj so bile to kratke poti z dežele v zimsko stanovanje v Ljubljano (39/19) ali daljša potovanja, kjer je bilo treba prečkati Ljubelj in so bili popotniki včasih v Tržiču obsojeni na čakanje tudi po nekaj dni, da je bila pot očiščena in varna (39/21).

NEKATERE POMEMBNE OSEBNOSTI NA POTI SKOZI LJUBLJANO V PREDMARČNI DOBI

Po francoskih vojnah, ko so se razmere nekoliko umirile, je v prvi polovici 19. stoletja v avstrijskem cesarstvu veljala vrsta predpisov, ki so si prizadevali čim bolj omejiti potovanja. Vendar pa je bil promet čez slovensko ozemlje kljub vsemu vse gostejši.⁴⁰ Na potovanjih so imele kronane glave in drugi imenitniki nekaj manj težav kot ostali popotniki, saj so zanje uradne sitnosti urejali drugi. So pa morali za te popotnike primerno poskrbeti domačini v krajih, skozi katere so potovali ali se v njih za nekaj časa ustavili. V Ljubljani se je v času kongresa svete alianse leta 1821 zbrala ugledna družba pomembnejšev, ki so skušali Evropo urediti po svojem okusu.⁴¹ Marsikdaj je bila za vse udeležene ugodna odločitev take visoke osebe, da bo potovala inkognito. Seveda so vsi vedeli, kdo je popotnik, saj ni bilo mogoče prezreti velikega števila voz. Tako je junija 1832 »inkognito« na Dunaj potovala parmska vojvodinja Marija Luiza. Potovala je s sedmimi vozovi, od tega je bila ena šesterovprega, ena četverovprega in pet dvovpreg. Ker pa je potovala inkognito, ji v Ljubljani ni bilo treba pripraviti slovesnega sprejema (32/1). Če so se pomembne osebnosti v Ljubljani ustavile, so običajno prenočile pri Maliču, v gostišču *Zur Stadt Wien*. Kot je bila navada, je kuhinjski voz prišel tri ure pred drugimi, da so uredili vse potrebno (33/15).⁴²

³⁸ Gl. tudi 34/83, 34/84.

³⁹ Gl. tudi 39/69, 39/70.

⁴⁰ Budna Kodrič, *Popotništvo*, str. 259–276.

⁴¹ Holz in Costa, *Ljubljanski kongres*, str. 161–188.

⁴² Gl. tudi 33/34, 33/61; Pešak Mikec in Budna Kodrič, *Ljubljanski hoteli*, str. 343–362.

Precej bolj razkošno je bilo potovanje španske infantinje septembra 1835. Ker ni pripotovala inkognito, so ji v mestu izkazali vse primerne časti razen vojaških. S spremstvom, ki je štel 70 oseb, se je nastanila pri Maliču. Pošta je morala priskrbeti primerno število konj (35/159).⁴³ V začetku leta 1837 so se v Ljubljani pripravljali na prihod nadvojvode Karla. Po sporočilih iz Trsta je policija pri Maliču rezervirala sedem sob. Nato je bilo sporočeno, da bo nadvojvoda pripotoval ob šestih zvečer, nekaj ur prej bo kot kurir pripotoval njegov osebni sluga in sporočil dokončne zahteve. Niti višji poštni urad niti poštni hlev nista premogla dovolj konj. Če bo nadvojvoda prenočil v Ljubljani, bodo lahko priskrbeli primerno število konj. Tudi častniški zbor je moral biti v pripravljenosti (37/14). Ko je nadvojvoda pripotoval s šestimi vozovi, je bilo vse urejeno. Takoj je sprejel guvernerja, škofa in dvornega svetnika Welsperga, nato je sledila večerja, na katero pa niso bili povabljeni. Zjutraj je škof pri uršulinkah bral mašo, okrog pol osmih pa je nadvojvoda odpotoval, potem ko je še enkrat sprejel vse prej omenjene gospode in častniški zbor (37/15). Bolj ali manj pompozna potovanja uglednih osebnosti s primernim spremstvom so sledila tudi v naslednjih letih, npr. nadvojvoda Janez (37/44, 37/52), njeno veličanstvo neapeljska kraljica mati, ki je pripotovala s sedmimi vozovi (37/144, 37/145), in drugi.

Bistveno bolj skromno je skozi naše kraje potoval saški kralj Friderik Avgust II. Iz Italije je pripotoval 25. julija 1837 v spremstvu adjutanta in dveh služabnikov v enem vozu (četverovpregi) (37/162). Ker je kralj zbolel in obležal pri Maliču, je k njemu najprej pripotoval osebni zdravnik (37/174), nato pa še žena, saška kraljica s spremstvom (37/176). Ko se je kraljevo zdravje izboljšalo, so se avgusta vsi odpravili domov. Pot do Dresdna so nameravali prevoziti v 11 dneh (37/182). Saški kralj se je na Kranjsko vrnil še leta 1838, se srečal s kustosom Freyerjem in grofom Blagajem, botaniziral v okolici Polhovega Gradca ter se odpravil proti Gorici, od tu v Trst in s parnikom v Dalmacijo (38/91, 38/92). Na Kranjsko je pripotoval še leta 1841.⁴⁴

Leta 1837 je skozi Ljubljano potovalo še nekaj zanimivih ljudi. Pruski princ Avgust je imel to smolo, da se mu je na poti med Planino in Ljubljano prevrnila kočija, tako da so morali potovanje prilagoditi novim razmeram. Sitnosti pri tem je imela pošta (37/267, 37/269). Novembra je s šestimi vozovi pripotoval nadvojvoda Janez, ki se je pritoževal zaradi slabe ceste od Vrhnike do Ljubljane (37/274).

Zanimiv popotnik, ki je pripotoval inkognito, je bil ruski prestolonaslednik Aleksander. Pripotoval je z dvema četverovpregama, pred njim pa je pripotoval kurir, ki je uredil vse potrebno. S spremstvom se je v Ljubljani za nekaj ur ustavil pri Maliču (38/149). Leta 1838 so skozi Ljubljano potovali še nadvojvoda Friderik (38/220, 38/257), grof Esterhazy, tašča kneza Metternicha (38/220) ...

Marca 1839 je skozi Ljubljano potoval nadvojvoda Karel (39/49, 39/54). Aprila se je vračal, si ob tem ogledal izsuševanje barja in obiskal muzej v Ljubljani (39/72), septembra pa je prišel v Ljubljano na poti iz Gradca proti Trstu (39/138).⁴⁵ Parmška vojvodinja Marija Luiza je oktobra 1839 z devetimi vozovi na poti v Italijo pripotovala v Ljubljano (39/160), junija 1840 pa je iz Parme na Dunaj potovala z osmimi velikimi vozovi in se ustavila v Ljubljani; en del spremstva je vedno potoval naprej, da je urejal vse potrebno (40/72).

⁴³ Gl. tudi 35/160, 35/161, 35/162, 35/163, 35/164.

⁴⁴ Costa, *Reiseerinnerungen*, str. 253–266; Holz, Grof Rihard Ursini Blagaj, str. 105–113.

⁴⁵ Gl. tudi 39/139, 39/140, 39/141.

Saški kralj Friderik Avgust II. (1797–1854)
(Österreichische Nationalbibliothek, Wien, PORT_00066622_01).

POTOVANJE POLJSKIH OBSOJENIH UPORNIKOV V AMERIKO TER VOJAŠKI PREMIKI V GRČIJO IN ITALIJO

Leta 1830 so nemiri znova zajeli nekatere evropske države in posredno odmevali tudi na Kranjskem. Tako so si lahko Kranjci nekatere posledice tega burnega dogajanja ogledali v letih 1833 in 1834. Takrat so namreč čez Kranjsko in skozi Ljubljano potovale enote poraženih poljskih upornikov iz ponesrečene novembrske vstaje leta 1830.⁴⁶ Potovali so v Trst, od tu pa naj bi jih prepeljali v Ameriko. Ljubljana je bila ena od vmesnih postaj na tej poti. Avgusta 1833 so prišle prve skupine, večinoma mlajših častnikov. Premožnejši so se pripeljali v vozovih, ostali so peščili. Stanovali so v vojašnicah, premožnejši tudi zasebno (33/22).⁴⁷ Organizacija tega izgnanstva v Ameriko je nekoliko šepala, saj v Trstu ni bilo ladij za prevoz, prav tako ni bilo niti v Trstu niti v Ljubljani dovolj prostora za namestitev vseh teh ljudi (33/28). Zato so se iz Trsta vračali v Ljubljano, kamor so hkrati prihajali novi oddelki obsojencev (33/29). V nekaterih oddelkih so bile s poraženimi uporniki tudi njihove žene in otroci (33/37). Septembra naj bi se vkrcavanje nekako uredilo in Poljaki, ki so čakali v Ljubljani, so se začeli spet pomikati proti Trstu (33/39).⁴⁸ Prevoz iz Trsta do Amerike pa še vedno ni potekal tako, kot so pričakovali. Poljaki so začeli uhajati iz Trsta, štiri take dezerterje so ujeli v Ljubljani (33/95), nekaterim pa je uspelo priti do Innsbrucka (33/106). Šele decembra se je začelo postopno vkrcavanje Poljakov na ladje za Ameriko. Ladje je na njihovi plovbi spremljala c. kr. vojna mornarica. Decembra so v Ljubljano pripeljali pobegle Poljake, ki so jih ujeli na Tirolskem (33/117, 33/119). Leta 1834 so skozi Ljubljano proti Trstu potovale še tri skupine Poljakov, in sicer aprila (34/72), julija (34/143) in decembra (34/295).

V Grčiji je vrelo že v času ljubljanskega kongresa svete alianse (1821), leta 1829 je Turčija Grčiji priznala samostojnost in ta je leta 1830 postala kraljevina. Kralj je postal bavarski princ Oto Wittelsbach.⁴⁹ Čez Kranjsko so se tako v predmarčni dobi različni rodovi bavarske vojske pomikali v Grčijo in od tam domov. Potovali so po kopnem do Trsta ter nato naprej z ladjami do Grčije in obratno. Septembra 1833 Franz omenja, da gredo v Grčijo z vojaki tudi žene z otroki (33/34).⁵⁰ Po njegovih podatkih je šlo novembra s četami več kot sto žena in otrok; pri tem je namignil, da se mogoče pripravlja naselitev teh ljudi v Grčiji (33/83, 33/106). Čete, ki so decembra prihajale iz Grčije, so morale v Trstu v karanteno (33/134).⁵¹ Februarja 1834 se je iz Grčije vračal bataljon, ki je prejšnje leto korakal tja. Po pripovedovanju naj bi imel srečo, saj je izgubil le 60 mož. Vojaki so pripovedovali o veliki revščini, ki vlada v Grčiji (34/26, 34/35). Med vojaki, ki so marca in aprila korakali proti Grčiji, je bilo v eni koloni poleg 460 mož še 27 žena in 14 otrok, v drugi pa 764 mož, 47 žena in 34 otrok (34/49). Premiki tja in nazaj so se nadaljevali tudi v naslednjih letih.

V letih 1830–1840 so se začele vstaje v Italiji, in sicer na Siciliji, v Piemontu in Papeški državi.⁵² Avstrijska oblast je skušala obdržati staro stanje, kar ji je nekaj časa uspevalo. Nemiri v Italiji so tudi na Slovenskem povzročili nekaj več negotovosti. S premiki avstrijske vojske so bila povezana

⁴⁶ Gieysztor et al., *Zgodovina Poljske*, str. 341–370.

⁴⁷ Gl. tudi 33/24, 33/26.

⁴⁸ Gl. tudi 33/40, 33/43.

⁴⁹ *Svetovna zgodovina*, str. 486–487.

⁵⁰ Gl. tudi 33/50, 33/78, 33/81.

⁵¹ Gl. tudi 33/134, 33/135.

⁵² *Svetovna zgodovina*, str. 481–497.

pogosta potovanja različnih poveljnikov skozi naše kraje, pa tudi premiki domačih enot in njihove vojaške vaje (32/1).⁵³

Ljubljana pa je doživela tudi prijetnejše obiske. Septembra 1834 je pripotovalo 19 plemiških otrok, gojencev bavarskega kraljevega inštituta v Münchnu. S profesorjem so bili na poti preko Trsta in Benetk v Italijo. V Ljubljani so prenočili in se nato odpravili naprej (34/200). Nekaj zanimanja je med Ljubljančani zbudil prihod 12 mladih Turkov, ki so potovali na šolanje na Dunaj. Prenočevali so pri Maliču in zaradi svojega posebnega obnašanja pri gostih zbudili kar precej govoric (39/63).

O POTOVANJIH PLEMSTVA IN NEKATERIH BOGATIH MEŠČANOV V PREDMARČNI DOBI

V predmarčni dobi so pogosto potovale kranjske gospe (plemkinje in nekatere bogate meščanke) same brez moškega spremstva. To so bila tako potovanja na krajše razdalje s podeželskega posestva v Ljubljano in nazaj kakor tudi daljše poti, npr. v Trst, na Reko, v Gradec ali na Dunaj. To se nikomur ni zdelo nič posebnega ali obsojanja vrednega. Tako je iz Polhovega Gradca v Ljubljano pripotovala baronica Lichtenberg in ob vračanju vzela s seboj še obe hčeri kontesi (33/10). Na Dunaj sta se odpravili baronica Zois in žena policijskega direktorja Sicarda. Baronica je šla po sinova, ki sta se šolala v Teresianumu, gospa Sicard pa je potovala za zabavo (33/12). Mlajše gospe so se na daljša potovanja praviloma odpravljale v spremstvu starejših dam, mater ali kake znane in zanesljive gospe (33/48).⁵⁴ Žene častnikov so večkrat potovale same tudi na večje razdalje (33/53).⁵⁵ Na daljše potovanje se je npr. odpravila višja dvorna dama, grofica Thurn. Iz Ljubljane je potovala v Devin, Trst in Benetke (34/150, 34/155). Gospe pa so tudi same kupovale in preizkušale konje. Grofica Stubenberg je v Murecku kupila par konj in jih vpregla v voz. Ko so se splašili, so prevrnili voz, njena sopotnica je padla z voza v koprive, voznica pa si je izpahnila ključnico. Lokalni zdravnik ji ni mogel pomagati, pomagal je šele zdravnik iz Radgone (36/224). Več sreče s kupovanjem konj je imela kneginja Baciocchi, ki je v Ljubljani kupila čredo rjavih konj. Konje so ji morali predstaviti, sama se je pogajala za ceno in jih tudi preizkusila (38/204).

Kako so se plemkinje same brez moškega spremstva odpravile na daljša potovanja, prikaže opis potovanja v Italijo grofice Festetics, vdove po Rajmundu grofu Auerspergu (40/31). V Ljubljani si je za 14 dni najela zasebno stanovanje s šestimi sobami, hlevom za štiri konje in kolnico za tri vozove. Z njo so potovale še prijateljica in dve pastorki. S seboj so imeli kuharja in služabnike, vsega skupaj je potovalo 10 oseb. Naselila se je pri Maliču (40/19, 40/22). Nekaj obrvi pa se je v Ljubljani dvignilo, ko sta se grofica Leiningen in gospa Sicard sami odpravili v opero v Trst (37/52). Iz Ljubljane sta se odpravili v petek zgodaj zjutraj, vrnili pa sta se v nedeljo ob pol enih ponoči (37/53).

Prevažanje po Ljubljani ni bilo preprosto, tuji kočijaži so se v mestu težko znašli in so morali voziti korakoma, da so stranko pripeljali na pravi naslov (35/235). Po mestu so ljudi prevažali mestni najemni kočijaži (*Lohnkutscher*), ki so lahko stranko peljali tudi na večje razdalje, nekateri (13 oseb)

⁵³ Gl. tudi 34/71, 34/93, 34/196, 35/175, 37/169.

⁵⁴ Gl. tudi 34/128, 34/134, 34/147, 36/103, 40/58.

⁵⁵ Gl. tudi 33/126, 39/115, 39/134.

so se pri tukajšnji policijski direkciji prijavi za izvoščke (*Fiacker*), ki bi v dneh javnih prireditev in slavnosti prevažali prebivalce. V teh dneh so bile njihove kočije označene s številkami od 1 do 13. Plačilo za prevoz je bilo običajno: iz vsakega predmestja 32 kr, iz mesta 24 kr. (34/14). Zgodilo se je, da so bila ob velikih praznikih vsa vozila zasedena (39/118).

Plemiči, ki so živeli v Ljubljani, so se radi odpravljali na daljše in krajše izlete. Priljubljena izletna točka je bila Šmarna gora. Sem se je maja 1834 na izlet odpeljala skupina 28 izletnikov, ki so se peljali v sedmih vozovih. Obedovali so v Tacnu. Za organizacijo enega od takih izletov je bilo kar nekaj priprav. Že ob petih zjutraj sta se s kuhinjskim vozom odpeljali kuharici grofice Welsersheimb in gospe Sicard, krožnike, pribor, kozarce in vino pa so gostje pripeljali s seboj (34/98). Primeren kraj za piknik so bile tudi Fužine (34/139). Praznovanje godov, če so bili v primernem letnem času, je bilo tudi vzrok za izlete. Tako je grofica Welsperg za svoj god goste povabila v Cekinov grad. Gostje, ki jih je bilo približno 30, so se oblekli v Švicarje in Švicarke, kmete in kmetice, bili pa so brez krink (34/142, 34/143). Praznike so izrabili tudi za daljše izlete, npr. v Bohinj (34/195). Včasih pa so se izleti žalostno končali. V začetku junija 1835 je šla denimo gospa Paschali z družino na Rožnik na kavo. Nazaj grede so si ogledali še priprave pri Podturnu, kjer naj bi se zbrala tukajšnja kazinska družba. Na tej poti nazaj je gospo zadela kap (35/104).

V nedeljo, 1. maja, so slovesno odprli zgradbo pri Podturnu, ob otvoritvi je igrala godba regimenta Hohenlohe (36/79). Poročevalec pravi, da so prostor pri Podturnu ob Lattermannovem drevoredu po priljubljenem zabaviščnem prostoru na Dunaju poimenovali Tivoli (35/106). Tivoli ni bil namenjen le članom ljubljanske kazine, pač pa vsem Ljubljancem. Tu so stregli kavo, vino in hladne prigrizke. Veliko obiska je bilo ob nedeljah popoldne, ko je igrala vojaška godba.⁵⁶ Izleti na Rožnik so postajali vse bolj priljubljeni. Tja so obiskovalci prihajali z vozovi, na konjih in peš (36/51). Družba, ki se je tu zbirala na malici ali kavi, je bila številna predvsem takrat, kadar je tam igrala vojaška godba. Izleti na Rožnik so se začeli marca, zelo odvisno od vremena (36/55). Sprejemi in zabave so bili tudi pri posameznih družinah in izvoščki so spet imeli delo (36/60).⁵⁷ Na piknike so se odpravljali, tudi če je bilo slabo vreme (37/100).

Epidemija kolere leta 1836 ni imela večjega vpliva na mobilnost kranjskih plemičev; tako je bilo slovesno in zabavno ob praznovanjih cesarjevega rojstnega dne (36/77, 36/78). Kljub koleri so se obiski nadaljevali, obiskovalci so se pojavili tudi v Dolu (36/165). Nekateri so se sicer umaknili iz Ljubljane na posestva na deželi, vendar ni jasno, ali zaradi kolere ali zaradi vročine v mestu (36/105).⁵⁸ Spet drugi so odpotovali nekoliko dlje (36/132, 36/143). Francoski general d'Autichamp je Ljubljano zapustil z vso prtljago in odpotoval v Trst, ker po besedah poročevalca »njegova žena sovraži našo nesrečo« (36/128). Septembra, ko je epidemija kolere že ponehaval, se je na Rožniku zbrala večja skupina ljubiteljev kave in malice (36/193).

Za zabavo so si pozimi organizirali vožnjo s sanmi (37/5).⁵⁹ Pustne zabave so v Ljubljano pritegnile plemiče od blizu in daleč. Guvernerjev nečak, nadporočnik baron Rudolf Schmidburg, je pripotoval z Dunaja, da se je udeležil pustnih zabav v Ljubljani (37/11). Prihajali so plemiči iz okolice (če niso čez zimo stanovali v Ljubljani) (37/13). Ena od zabav je bila vožnja po Ljubljani (37/141, 39/110).

⁵⁶ *Krajevni leksikon Slovenije*, II, str. 327.

⁵⁷ Gl. tudi 36/66, 39/15, 39/24.

⁵⁸ Gl. tudi 36/116, 36/124.

⁵⁹ Gl. tudi 37/7, 39/27.

Oton Skola: Pogled na Rožnik, 1836 (hrani: Mestni muzej, Ljubljana, inv. št. 1573).

Ljubljanska elita se je podajala tudi na daljše izlete. Tako je večja družba odpotovala na obisk k Auerspergom v Mokrice, kjer je ostala ves teden (38/110, 38/117). Druga večja družba se je podala na potovanje v Benetke. Iz Ljubljane so se nekateri člani družbe odpravili z ekstra pošto, drugi s hitrim vozom, v Trstu so se sešli s prijatelji in nadaljevali pot v Benetke, kjer so nameravali ostati 9 do 10 dni (38/220, 38/233). Na ogled pustnega korza v Trst so se leta 1840 odpravili podmaršal Gorzkowski z ženo, grof in grofica Saurau ter generalica Neu (40/34), na izlet in malico v Škofjo Loko se je odpeljalo več plemiških družin v 17 kočijah (40/42).

SELITVE, PRISELJEVANJE V LJUBLJANO IN ODHAJANJE IZ NJE

Priseljevanje visokega uradništva v Ljubljano ni bilo vedno dobro pripravljeno. Zgodilo se je, da ob prihodu uradnika in njegove družine v Ljubljano stanovanje še ni bilo pripravljeno, tako da so se morali začasno naseliti v hotelu pri Maliču. To se je zgodilo deželnemu predsedniku Raicichu in njegovi družini, ker stanovanje v hiši barona Franca Lazarinija še ni bilo urejeno (35/197).

Visoke vojaške osebnosti so se priseljevale nekoliko drugače. Za podmaršala, grofa Leiningena, najprej niso mogli najti stanovanja (36/49), nato pa so ga našli pri bogatem meščanu Aichholzerju za 1000 gld na leto (36/50). Maja so se v Ljubljano najprej pripeljali podmaršalovi služabniki z opremo, ki so jim sledili še konji. Sam grof je medtem najprej odpotoval v Westerburg (36/88) in se v Ljubljani naselil šele v začetku septembra (36/163). Podobna je bila priselitev podmaršala Gorzkowskega. Najprej

je pripotoval njegov adjutant, ki je spremljal dva prtljažna voza, dve kočiji, 10 konj in 10 do 12 psov. Pripotovali so junija, družina pa šele jeseni (39/96).

Po upokojitvi se je gubernijski tajnik Jacomini odselil s Kranjske (36/76). Oktobra je pripotoval v Ljubljano, da bi na licitaciji prodal pohištvo (36/231). Ker pa licitacija ni uspela tako, kot je pričakoval, je moral nekatere boljše predmete vzeti s seboj na Koroško (36/248). Preselitev deželnega stavbnega direktorja iz Ljubljane v Gradec je bila bolj previdna. Najprej je šel v Gradec on, družina pa mu je sledila čez mesec ali dva (39/52).

PRESELJEVANJE IZ MESTA NA PODEŽELJE IN OBRATNO

Pozno spomladi in poleti so se plemiči iz mesta umikali na svojo podeželsko posest. To je bil ustaljen ritem, ki se je ponavljal vsako leto. Blagaji so potovali v Boštanj (34/105) in Polhov Gradec (34/105), baroni Lichtenbergi v Jablje (35/95) in Črni potok (36/78), grofje Barbo na Rakovnik (36/78), Lazariniji v Čušperk (36/87), Hohenwarti pa na Kolovec (37/115) in Ravne pri Pivki (37/235).⁶⁰ Te selitve so bile povezane s precejšnjimi pripravami. Navadno je že dan pred selitvijo družine potoval na deželo voz s prtljago in delom služabnikov. To se je ponovilo ob jesenskem vračanju v Ljubljano (39/9).⁶¹ Tisti, ki so živeli v bližini Ljubljane, npr. grof Blagaj v Polhovem Gradcu, so se po opravih vozili v mesto in nazaj ter tako stanovali tu in tam (33/10). Grof Hohenwart z ženo pa se je na svojo posest Kolovec podal s služabniki in z dvema vozovoma (37/115). Hišno osebje je vzel s seboj, tudi ko so se odpravili v Tariško vas (39/97).

Ljubljanski škof se je čez poletje preselil v двореc v Goričanah (33/13), kjer je sprejemal obiske (34/195, 38/203). Na jesen pa so se plemiči in škof začeli vračati v ljubljanska zimska stanovanja. Pred selitvijo v Ljubljano si je grof Barbo z družino septembra ogledal stanovanje, ki ga je najel v Ljubljani (35/155).⁶² Konec septembra se je grof Hohenwart s tremi vozovi vrnil z dežele (34/206). Leta 1837 se je najprej z ženo vrnil v mesto (37/232), nato odpotoval še v Ravne pri Pivki, žena pa je ostala v Ljubljani (37/235).

Pogosto so se začeli vračati v mesto konec decembra (37/298), najkasneje pa januarja (35/17).⁶³ Če so se predolgo obirali, se jim je lahko zgodilo, da zaradi snega niso mogli na pot in so za nekaj dni, tudi tednov, obtičali v svojem podeželskem bivališču (39/18, 39/29) in bili tako prikrajšani za družabno dogajanje v mestu.

Od pomladi do pozne jeseni so plemiči radi potovali v toplice, sezona obiskovanja je bila junija in julija. Nekateri so v toplicah preživeli vse počitnice (33/2),⁶⁴ drugi le nekaj dni (34/91, 34/121). Možje so se zaradi službenih obveznosti vračali v mesto, žene (same ali z otroki) pa so ostale v toplicah (34/147).⁶⁵ Nekateri so obiskali tudi po več toplic v sezoni (39/93). Najbolj priljubljene (ali modne) so bile toplice Železna Kapla (Bela = Königsbad Fellach), kamor je pogosto zahajal guverner ilirskega gubernija Schmidburg. Tem toplicam je med kranjskim plemstvom po priljubljenosti sledila Dobrna, priljubljene so bile tudi toplice v Laškem (35/114).⁶⁶ Nekateri so obiskovali toplice Gastein (35/127), toplice Mali Tabor

⁶⁰ Gl. tudi 34/106, 35/136, 35/137, 36/87.

⁶¹ Gl. tudi 39/10, 39/97, 40/82.

⁶² Gl. tudi 37/288, 34/233.

⁶³ Gl. tudi 38/4, 38/18, 39/7, 39/9, 39/10.

⁶⁴ Gl. tudi 33/5, 33/10.

⁶⁵ Gl. tudi 35/121, 37/138.

⁶⁶ Gl. tudi 35/127, 38/138.

pri Rogatcu (na hrvaški strani – 35/122, 35/131), Baden v Avstriji (38/113, 39/79), Dolenjske Toplice (35/156, 37/133), Varaždinske toplice (33/5), toplice Vöslain pri Dunaju (39/95) in Karlove Vary (36/103, 39/94).

Potovanja na večje razdalje so bila deloma povezana s premiki vojske (33/15) ter s selitvami uradnikov iz ene avstrijske pokrajine v drugo (34/84), selitvami v Italijo (33/19), iz Češke na Kranjsko (33/128) ali iz Kranjske v moravsko-šlezijski gubernij (35/75). Naj omenimo selitev gubernijskega koncipista iz Celovca v Ljubljano in konceptnega praktikanta iz Ljubljane v Celovec (35/88) ter selitev okrožnih komisarjev iz Postojne v Beljak, iz Ljubljane v Postojno in iz Beljaka v Ljubljano (38/138).⁶⁷

Pogosta so bila službena potovanja visokih uradnikov. Po propadu Ilirskih provinc in ustanovitvi kraljestva Ilirija je kar nekaj časa preteklo do dokončne notranje ureditve tega kraljestva. Šele 1. maja 1825 je bilo dokončno določeno, da je ljubljanski gubernij poleg Kranjske zajemal tudi Koroško.⁶⁸ Zaradi take ureditve je guverner pogosto potoval iz Ljubljane v Celovec na zasedanje koroškega deželnega zbora (33/10).⁶⁹ Prisoten je bil pri slovesni umestitvi koroškega stanovskega predsednika (34/202), potoval je na poklon novemu avstrijskemu cesarju na Dunaj (35/99), prisoten je bil ob cesarjevem prihodu na Koroško – pričakal ga je na deželni meji (38/214). V Celovec je odpotoval tudi zaradi pogovorov o načrtih železniške povezave z Vidmom (37/136). V njegov delokrog so spadala tudi potovanja po guberniju (37/145, 39/101).

Precej je službeno potoval tudi ljubljanski škof. To so bile vizitacije po škofiji, ki jih je večinoma opravljal v poletnem času in času birmanj. Včasih so bila to kar obsežna potovanja, ki so se vsako leto ponavljala (33/2).⁷⁰ Prisoten je bil tudi pri poklonu novemu cesarju (35/99).

DALJŠA POTOVANJA ZA ZABAVO

Na daljša potovanja so se odpravljale prijateljske skupine (33/22).⁷¹ Mlajše plemkinje so, kot je bilo že omenjeno, na potovanja spremljale mame (33/48). Daljše potovanje, npr. od Gradca do Trsta in Benetk, so si gospe uredile tako, da so najprej pripotovale do prijateljice v Ljubljani, nato pa potovanje nadaljevale (34/151). Nekateri so na poti svoje potovanje še podaljšali (33/37, 33/50). Posamezna potovanja pa so bila še ambicioznejša. Leta 1834 je trgovec Terpinc z ženo in svakom Češkom potoval v Italijo, Češko pa se je odpravil še do Neaplja (34/120). Drugo večje potovanje bogatih meščanov je potekalo leta 1839. V Italijo so potovali dr. Rus z ženo, trgovec Terpinc z ženo, trgovec Fabriotti in sin gospoda Galleta. Potovali so v Rim, nameravali pa so priti do Sicilije (39/36). Odpotovali so februarja, maja pa so se preko Rima, Neaplja, Genove, Torina in Milana vrnili v Ljubljano (na Sicilijo očitno niso šli) (39/83).

Pogosta so bila potovanja na Tirolsko (38/90), Češko (33/37)⁷² in v Italijo, pa ne le v Trst in Benetke pač pa tudi do Bologne in Verone (33/48).⁷³ Za zelo obsežno potovanje se je leta 1839 odločil grof Richard Blagaj. Z ženo sta nameravala potovati skozi Salzburg, München, Regensburg, Prago in Teplice v Dresden. Mogoče naj bi šli z železnico do Leipziga in nazaj v Dresden, nato pa iz Dresdna v Vroclav in Krakov do Wieliczke, nazaj pa skozi Galicijo, avstrijsko Šlezijo in Moravsko

⁶⁷ Gl. tudi 38/195, 38/212, 38/233.

⁶⁸ Polec, *Kraljestvo Ilirija*, str. 92–127; Vodopivec, *Prispevek*, str. 79–101.

⁶⁹ Gl. tudi 33/70, 34/232, 36/209, 37/219, 39/146.

⁷⁰ Gl. tudi 34/156, 35/153, 36/78, 36/85, 36/100, 36/101, 37/146, 38/143, 38/213.

⁷¹ Gl. tudi 33/31, 34/43.

⁷² Gl. tudi 33/50, 36/180, 37/147, 37/218, 39/99.

⁷³ Gl. tudi 34/39, 34/111.

do Dunaja ter potem preko Gradca ali skozi Celovec v Ljubljano (39/109). Potovanje pa se je končalo že v Špitalu na Koroškem, saj se je gospa slabo počutila. Na poti sta bila vsega pet dni (39/111).

Napredek na področju prometa, ki je v teh letih zajel Evropo, se je končno dotaknil tudi Kranjske. Vse večje je bilo zanimanje za razvoj in gradnjo železniških prog. Del prebivalstva, predvsem trgovci, je bil navdušen.⁷⁴ Ko so govorili o trasiranju proge skozi Kraljestvo Ilirija, gradnji železniških prog in financah, je bilo mnogo zanimivih zamisli.⁷⁵ O vsem tem je Franz obveščal barona Erberga (37/76).⁷⁶ Poročal je tudi o potovanju guvernerja v Celovec in nato v Gorico zaradi komisijskega ogleda smeri do Vidma (37/136) in iskanja primerne smeri za progo Dunaj–Trst (37/147). Tako so leta 1838 v Ljubljani pričakovali inženirja, ki bo niveliral omenjeno progo. Med bogatimi trgovci in zasebniki je bilo pričakovanje zelo veliko, saj so podpisali za milijon goldinarjev delnic (38/148). Na navdušenje ljubljanskih trgovcev in zasebnikov pa je dvorna pisarna odgovorila, da delnic še ne morejo podpisati, ker proga še ni dobila formalne koncesije in tehnična dela še niso končana.⁷⁷ O tem, kje naj bi tekla proga od Ljubljane do Trsta, je nastala cela vrsta predlogov in načrtov (39/12).⁷⁸ Končno so pod vodstvom inženirja južne železnice Karla Ghege določili traso čez Kras do Trsta.⁷⁹

ZA ZAKLJUČEK

Pisma Franca Franza baronu Erbergu v letih 1832–1840 zajemajo časovno dovolj dolgo obdobje in dovolj veliko število oseb, da lahko ocenimo ustaljenost potovalnih navad tedanje visoke družbe na Kranjskem. To je bil čas, ko so se tudi na Kranjskem izboljševali potovalni pogoji. Pisma torej pustijo vtis, da se je plemiška družba na Kranjskem ves čas živahno gibala. Ljudje so službeno, v šole ali po nakupih potovali v Gradec in na Dunaj. Potovanja v Trst in na Reko so bila večinoma povezana s službenimi obveznostmi. Pogosta potovanja guvernerja v Celovec so bila potrebna zaradi takšne upravne ureditve Kraljestva Ilirija. Potovanja uradnikov iz dežele v deželo ali iz mesta v mesto so bila povezana z njihovim službenim napredovanjem; sicer pa so bile selitve državnega uradništva po avstrijskem delu monarhije značilne vse do prve svetovne vojne. Selitve častnikov so bile prav tako povezane z njihovim službenim napredovanjem, poleg tega pa so morali še pregledovati in nadzorovati enote, za katere so bili odgovorni, zaradi česar so potovali po deželi.

Drug način potovanja so bile selitve v okviru dežele: spomladi in poleti iz mesta na podeželsko posest in jeseni ter na zimo vračanje v ljubljanska »zimska« stanovanja. Plemiške družine so se tudi obiskovale med seboj. Tisti plemiči, ki so živeli v bližini Ljubljane, so se zelo pogosto vozili v mesto in še istega dne nazaj na posestvo. Za poletni čas je bilo značilno pogosto obiskovanje toplic in zdravilišč.

V prvi polovici 19. stoletja tako ni več ne duha ne sluha o kavalirskem potovanju. So se pa plemiči in tudi dovolj bogati meščani odpravljali na daljša potovanja. Omeniti velja še to, da so se na potovanja do Dunaja, Trsta in Benetk odpravljale tudi gospe brez moškega spremstva, pri

⁷⁴ Mohorič, *Zgodovina železnic*, str. 9–13.

⁷⁵ Mohorič, *Zgodovina železnic*, str. 10–12.

⁷⁶ Gl. tudi 37/86, 37/110, 37/143, 37/173, 39/157, 40/8, 40/63, 40/89.

⁷⁷ Mohorič, *Zgodovina železnic*, str. 11, 12.

⁷⁸ Brate, *Die Südbahn*, str. 59.

⁷⁹ Mohorič, *Zgodovina železnic*, str. 27–35.

čemer o težavah s cestnimi razbojniki ni bilo govora. Na še daljša potovanja, na selitve, so morale biti pripravljene žene častnikov, ki so nastopale zelo samostojno.

Ob teh potovanjih so morali popotniki vzeti v zakup slabe ceste in razmeroma dobre pogoje, ki jih je nudila pošta s svojimi hitrimi vozovi, kar pa je zahtevalo svojo ceno. Z uvajanjem železnice so se ovire v kopenskem prometu začele zmanjševati. V obravnavanem času železnica Kranjske ni še niti oplazila, pričakovanja dela prebivalstva pa so bila kljub temu velika.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

SI AS – Arhiv Republike Slovenije

SI AS 730, Gospodstvo Dol

LITERATURA IN OBJAVLJENI VIRI

Brate, Tadej: Die Südbahn erreicht das Meer. Der Abschnitt von Laibach nach Triest. *Die Südbahn. Von Donaauraum zur Adria (Wien–Graz–Marburg–Laibach–Triest)*. Graz, Wien: Leykam, 1987, str. 59–65.

Budna Kodrič, Nataša: Popotništvo in popotniki v Ljubljani od 16. do 19. stoletja. *Kronika* 50, 2002, št. 1, str. 259–276.

Carmichael, Catherine: Angleška gentlemana na potovanju po slovenskih krajih leta 1737. *Zgodovinski časopis* 45, 1991, št. 1, str. 41–46.

Costa, Heinrich: *Reiseerinnerungen aus Krain*. Laibach: Druck der Egerschen Gubernial-Buchdruckerei, 1848.

Gieysztor, Aleksander et al.: *Zgodovina Poljske*. Ljubljana: DZS, 1982.

Gjorgjević, Tihomir R.: Putovanje Simona Klementa kroz severnozapadne krajeve naše zemlje 1715. godine. *Časopis za zgodovino in narodopisje* 16, 1920/21, str. 79–104.

Helmedach, Andreas: *Das Verkehrs-system als Modernisierungsfaktor. Straßen, Post, Fuhrwesen und Reisen nach Triest und Fiume vom Beginn des 18. Jahrhunderts bis zum Eisenbahnzeitalter*. München: Oldenburg, 2002.

Holz, Eva in Costa, Heinrich: *Ljubljanski kongres 1821*. Ljubljana: Nova revija, 1997.

Holz, Eva: Ceste – element gospodarskega razvoja v prvi polovici 19. stoletja? *Kronika* 42, 1994, št. 2, str. 49–53.

Holz, Eva: Ceste in ljudje. Od Marije Terezije do leta 1848. *Kronika* 41, 1993, št. 3, str. 143–154.

Holz, Eva: Die Habsburger in Krain. *Habsburger unterwegs. Vom barocken Pomp bis zur smarten Buisnesstour* (ur. Renate Zedinger, Marlies Raffler, Harald Heppner). Graz: Leykam, 2017, str. 31–44.

Holz, Eva: Grof Rihard Ursini Blagaj in obisk saškega kralja Friderika Avgusta II. leta 1838 in 1841. *Gospod z rožo. Zbornik s simpozija Rihard Ursini Blagaj v slovenski kulturi* (ur. Milka Bokal). Polhov Gradec, Ljubljana: Turistično društvo Polhov Gradec, Založba ZRC SAZU, 2009, str. 105–113.

Holz, Eva: Nekoč v starih časih ---: utrinki o razbojništvu na Kranjskem. *Kronika*, izredna številka (V zlatih črkah v zgodovini: razprave v spomin Olgi Janša-Zorn), 2009, str. 81–96.

Holz, Eva: Policijski predpisi o cestah, vozovih in popotnikih od cesarice Marije Terezije do sredine 19. stoletja. *Acta Histriae* 18, 2010, št. 3, str. 557–596.

Holz, Eva: Potovanje cesarja Leopolda II. in neapeljskega dvora skozi Kranjsko v letih 1790 in 1791. *Kronika* 50, 2002, št. 3, str. 301–312.

Holz, Eva: Potovanje po slovenskih deželah v času od propada Ilirskih provinc do uvedbe železnice, ko

- še niso izumili turizma. *Razvoj turizma v Sloveniji. Zbornik referatov. Bled 26.–28. 9. 1996* (ur. Franc Rozman, Źarko Lazarević). Ljubljana: ZZDS, 1996, str. 48–57.
- Holz, Eva: *Razvoj cestnega omreŹja na Slovenskem ob koncu 18. in v 19. stoletju*. Ljubljana: ZaloŹba ZRC SAZU, 1994.
- Ilešič, Fran: Poročilo o slovenskih deŹelah iz leta 1818. *Časopis za zgodovino in narodopisje* 14, 1918, str. 90–98.
- JanŹekovič, Izidor: Etnični »stereotipi« v zgodnje novoveški Evropi: ruska in turška noša. *Zgodovinski časopis* 75, 2021, št. 3–4, str. 390–421.
- Juričić Čargo, Daniela: Potovanje Franca Antona Breckerfelda v Istro 1803. *Kronika* 50, 2002, št. 2, str. 171–184.
- Klasinc Škofljanec, Andreja: Ljubljanska policija od konca 18. stoletja do leta 1848. *Acta Histriae* 18, 2010, št. 3, str. 539–556.
- Klasinc Škofljanec, Andreja: Ljubljanska policija v drugi polovici 18. stoletja. *Kronika* 50, 2002, št. 3, str. 291–300.
- Kos, Dušan: *Zgodovina morale 2. Ljubezenske strasti, prevare in nasilje ter njihovo obravnavanje na Slovenskem med srednjim vekom in meščansko dobo*. Ljubljana: ZaloŹba ZRC SAZU, 2016 (Thesaurus memoriae. Dissertationes, 12).
- Kosi, Miha: Boj za prehode proti Jadranu — Kras od 12. do 15. stoletja (politično- in vojnogodovinska skica). *Kronika* 63, 2015, št. 3 (Iz zgodovine Krasa), str. 379–444.
- Kosi, Miha: *Potujoči srednji vek. Cesta, popotnik in promet na Slovenskem med antiko in 16. stoletjem*. Ljubljana: ZaloŹba ZRC SAZU, 1998.
- Kosi, Miha: *Spopad za prehode proti Jadranu in nastanek »deŹele Kras«*. *Vojaška in politična zgodovina Krasa od 12. do 16. stoletja*. Ljubljana: ZaloŹba ZRC SAZU, 2018 (Thesaurus memoriae. Opuscula, 6).
- Krajevni leksikon Slovenije*, II: Jedro osrednje Slovenije in njen jugovzhodni del. (ur. Roman Savič). Ljubljana: DrŹavna zaloŹba Slovenije, 1971.
- Lah, Ivan: Ob stoletnici ljubljanske kazine. *Kronika slovenskih mest* 3, 1936, št. 3, str. 182–183; št. 4, str. 201–206.
- Ljubljanski kongres 1821. Diplomatskozgodovinska študija Vladimirja Šenka: znanstvenokritična izdaja* (ur. Andrej Rahten, Gregor Antoličič, Oskar Mulej). Celovec, Ljubljana, Dunaj: Mohorjeva zaloŹba, 2020.
- Mal, Josip: *Zgodovina slovenskega naroda II. del* (reprint). Celje: Mohorjeva zaloŹba, 1993.
- Mohorič, Ivan: *Zgodovina Źeleznic na Slovenskem*. Ljubljana: Slovenska matica, 1968.
- Müllner, Alfons: Die Zukunft der Stadt Laibach XVII. Carl Sigismund Zois. *Argo* 6, 1898, št. 7, str. 155.
- Myl'nikov, A. S.: Die slawischen Kulturen in den Beschreibungen ausländischer Beobachter im 18. und zu Beginn des 19. Jahrhunderts. *Reisen und Reisebeschreibungen im 18. und 19. Jahrhundert als Quellen der KulturbeziehungsforŹchung* (ur. B. I. Krasnobaev, Gert Robel, Herbert Zeman). Berlin: Ulrich Camen, 1980, str. 143–164.
- Pešak Mikec, Barbara in Budna Kodrič, Nataša: Ljubljanski hoteli do druge svetovne vojne. *Kronika* 50, 2002, št. 3, str. 343–362.
- Pivec-Stelē, Melitta: *La vie économique des provinces Illyrienes (1809–1813), suivie d'une bibliographie critique*. Paris: Editions Bossard, 1930.
- Polec, Janko: *Kraljestvo Ilirija. Prispevek k zgodovini razvoja javnega prava v slovenskih deŹelah*. Ljubljana: ZaloŹba zvezne tiskarne in knjigarne, 1925.
- Schreiber, Hermann: *Simfonija cest. Človek in njegova pota. Od karavanskih steza do modernih cest*. Ljubljana: Cankarjeva zaloŹba, 1961.
- Shaw, Trevor R.: *Foreign Travellers in the Slovene Karst 1537–1900*. Ljubljana: ZaloŹba ZRC SAZU, 2000.

- Shaw, Trevor R.: John Swinton: Potovanje skozi slovenske dežele. *Kronika* 47, 1991, št. 3, str. 81–98.
- Shaw, Trevor R.: Tuji popotniki na Slovenskem 1669–1880. *Historični seminar*, II (ur. Vojislav Likar). Založba ZRC SAZU, 1997, str. 165–193.
- Stagl, Justin: Der wohl unterwiesene Passagier. Reisekunst und Gesellschaftsbeschreibung vom 16. bis 18. Jahrhundert. *Reisen und Reisebeschreibungen im 18. und 19. Jahrhundert als Quellen der Kulturbeziehungsforchung* (ur. B. I. Krasnobaev, Gert Robel, Herbert Zeman). Berlin: Ulrich Camen, 1980, str. 353–384.
- Studen, Andrej: Iz avanturizma v turizem. Nekaj drobcev o potovanjih in začetkih turizma v 19. stoletju. *Razvoj turizma v Sloveniji. Zbornik referatov. Bled 26.–28. 9. 1996* (ur. Franc Rozman, Žarko Lazarevič). Ljubljana: ZZDS, 1996, str. 96–104.
- Studen, Andrej: *Rabljev zamah: k zgodovini kriminala in kaznovanja na Slovenskem od 16. do začetka 21. stoletja*. Ljubljana: Slovenska matica, 2004.
- Studen, Andrej: Vpliv železnice na potovalno kulturo ter začetke turizma v 19. stoletju. *Prispevki za novejšo zgodovino* 46, 2006, št. 1 (Kresalov zbornik), str. 51–64.
- Svetovna zgodovina*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1976.
- Šemrov, Fr.: *Ljubljanska pošta. Zgodovinski opis ob 30. letnici njene stavbe*. Ljubljana: Obl. organizacija ptt. uslužbencev v Ljubljani, 1927.
- Šenk, Baltazar Vladimir: *Kongres svete alianse v Ljubljani*. Ljubljana: Ljubljanska knjigarna, 1944.
- Šorn, Mojca: Način preživljanja prostega časa meščanov Dunaja in Ljubljane od druge polovice 19. stoletja do 30.-tih let 20. stoletja. *Razvoj turizma v Sloveniji. Zbornik referatov. Bled 26.–28. 9. 1996* (ur. Franc Rozman, Žarko Lazarevič). Ljubljana: ZZDS, 1996, str. 105–121.
- Vodopivec, Peter: Prispevek k zgodovini mentalitete na Slovenskem v času bidermajerja. *Mednarodni kulturnozgodovinski simpozij Modinci 1990*, Köszeg 1990, Szombathely 1994, zv. 22, str. 79–101.
- Žontar, Majda: Razvoj poštnega prometa na Slovenskem od podržavljenja leta 1722 do 1918. *Pošta na slovenskih tleh* (ur. Andrej Hozjan). Ljubljana: Pošta Slovenije, 1997, str. 98–176.
- Žvanut, Maja: *Od viteza do gospoda*. Ljubljana: Viharnik: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1994.

THE TRAVELLING HABITS OF LJUBLJANA'S ELITE IN THE FIRST HALF OF THE NINETEENTH CENTURY

Humanity has always travelled. All members of the clergy have travelled, be it prelates or ordinary priests. Military movements have been a constant. The road has belonged to beggars, vagabonds, actors, musicians, and, of course, merchants. Travellers—provided that they were not sovereigns, who had others to take care of the travel itinerary for them—had to make thorough preparations for the journey at home. At the beginning of the early modern period, the preparations were made slightly easier thanks to a number of travelogues that had become widely available to travellers. The importance of travelogues grew during the second half of the sixteenth century, when the education of young noblemen began to include cavalier journeys across Europe. These presented appropriately wealthy and educated bourgeois with an opportunity to serve as their travel companions. Although the companions were tasked with preparing for the journey, educating their proteges en route as well as with seeing to their financial and security matters, it was not

considered appropriate for the young noblemen to introduce them to sovereigns at courts that they visited on their tours. That was how bourgeois travel companions wove their social networks.

The eighteenth-century Europe witnessed the first female travellers (especially noble English women) who travelled with all the luxuries and without male accompaniment. This caused them many difficulties at the Austrian borders, where border officers denied them equal treatment. And even in general, foreign travellers often complained that road users in the Austrian Empire cared little about their noble status and would not move out of their way. In the eighteenth century, the mobility of the population of the Austrian monarchy grew to the extent that made the authorities uneasy. This development was largely owed to the declaration of Trieste and Rijeka as free ports. An increase in overland traffic, which prompted a series of novelties, also required, among other measures, regular road maintenance and the passing of at least essential road traffic regulations.

The letters that Franz Franz wrote to Baron Erberg between 1832 and 1840 cover a long-enough period and a sufficient number of persons to assess the continuity of travel behaviours of the then nobility and high bourgeoisie in Carniola. Because in the years described by Franz Franz, the travel conditions in Carniola improved compared to the previous periods, the letters leave the modern reader with an impression that the Carniolan elite moved about extensively in that time. People travelled for work, to school, or to do their shopping in Graz, Vienna, Trieste, or Rijeka. Frequent journeys made by the Illyrian governor to Klagenfurt led to the reorganization of the Illyrian kingdom by merging the gubernia of Carniola and Carinthia. Travels made by officials between provinces and towns were linked to their official promotions; in general, their relocations across the Austrian part of the monarchy were typical until the First World War. The relocations of military officers, too, depended on their promotion, and they also needed to inspect and control the military units under their command.

Another type of travelling were annual movements within the provincial boundaries: in spring and summer, noblemen moved from towns to their rural estates and then returned to towns for the autumn and winter. Noblemen that lived near Ljubljana often made their journey to the countryside and back in a single day. During summer, visits to spa resorts were also common.

Not seldom, noblewomen set out on their journeys to Vienna, Trieste, and Venice without male escort. Rather, they travelled in the company of their daughters or reliable elderly ladies. Still longer journeys and relocations were in store for military officers' wives, who were very independent. In addition, young noblemen and wealthy bourgeois undertook veritable grand tours. Thus, Franz Franz's letters inform the modern reader how the salesman Fidelis Terpinč enthused over long journeys, which he also made in the pursuit of his business. Count Blagaj embarked on an extensive journey to Wieliczka in modern Poland but had to turn back after five days due to his wife's frail condition.

When setting out on these journeys, travellers had to take account of poor roads, a partial solution to which was provided by the postal service with its fast coaches (*Eilwagen*). The introduction of rail transport gradually eliminated the hindrances to overland traffic—albeit at a later date, that is, after the death of Franz Franz, who therefore could not describe such developments in his letters.

BOLEZNI IN ZDRAVSTVO V PREDMARČNI LJUBLJANI V KORESPONDENCI FRANCA FRANZA IN BARONA ERBERGA

UVOD

V skoraj deset let trajajoči korespondenci stotnika Franca Franza in Jožefa Kalasanca barona Erberga v tridesetih letih 19. stoletja je bila pomembna in pogosto obravnavana tema zdravje ljudi – tako zdravje obeh korespondentov kot zdravstveno stanje pomembnejših prebivalcev predmarčne Ljubljane, predvsem iz vrst plemstva, deželnega uradništva, vojaškega vrha in v manjši meri meščanstva. Čeprav so ohranjena le pisma Franca Franza, se v njih zrcalijo tematike, ki so zanimale barona Erberga, in med njimi je bilo v veliki meri tudi zdravje njegovih znancev, ki so pripadali predvsem plemstvu kot delu takratne mestne in kranjske deželne elite. Med številnimi zdravstvenimi temami, ki so obravnavane v Franzevih pismih, bo v pričujočem prispevku poudarek predvsem na boleznih, zdravnikih in ranocelnikih, različnih načinih zdravljenja ter prvi epidemiji kolere v Ljubljani leta 1836.

V Ljubljani je leta 1831 po ocenah mestnega zdravnika Frana Viljema Lipiča (1799–1845) stalno živel okoli 12.000, začasno pa še okoli 4000 ljudi; na 16.000 prebivalcev je mesto ocenil tudi Franc Franz. Največ je bilo dninarjev, poslov in služkinj (5200), sledijo obrtniki in trgovci (4130), uradniki (1000), rentniki in mestni reveži (1350) ter duhovščina (99). V mestu naj bi živel tudi 215 pripadnikov plemstva. »Visoko in nižje plemstvo ni tako številno kot v prejšnjih časih in živi večinoma na podeželju ali pa služi državi v deželi oziroma zunaj nje.« Medčasne prebivalce je Lipič štel 2000 vojakov (garnizijo), 1000 študentov ter 1000 drugih tujcev in potujočih rokodelcev.¹

V obravnavanem obdobju je javno zdravstvo na Kranjskem predstavljalo le nekaj zdravnikov in ranocelnikov. Glavni deželni zdravnik oziroma protomedik je bil Janez Evangelist Schneditz (1765–1843), ki je bil hkrati ravnatelj mediko-kirurškega študija v Ljubljani.² Vsa tri kranjska okrožja so imela po enega okrožnega zdravnika ter enega ali več distriktnih zdravnikov, po enega okrožnega ranocelnika ter več okrajnih ranocelnikov. V deželnih Dobrodelnih ustanovah, v katerih so bile združene bolnica,

¹ Lipič, *Topografija*, str. 166–167, 169. Fran Viljem Lipič je bil med letoma 1823 in 1834 ljubljanski mestni zdravnik. Je avtor treh monografij (*Topografija Ljubljane*, *Dipsobiostatika* in *Bolezni Ljubljančanov*), ki so temeljnega pomena za razumevanje socialno-medicinske in kulturne zgodovine Ljubljane v prvi polovici 19. stoletja.

² Janez Evangelist Schneditz je bil kranjski protomedik in ravnatelj mediko-kirurškega študija v Ljubljani med letoma 1821 in 1839. Ob upokojitvi je njegovo prošnjo za dedno plemstvo podprl guverner Schmidburg z utemeljitvijo, da je požrtvovalno in vestno služil 47 let ter se še posebej izkazal med epidemijo kolere. Znano je, da je polemiziral s kranjskimi homeopati Blažem Potočnikom, Metelkom in Urbanom Jerinom (gl. Pintar, »Schneditz, Janez Evangelist« (geslo v SBL)). Schneditz je umrl, preden je bila njegova prošnja za plemstvo odobrena, in ga zato ni dobil. Na njegove zasluge se je v svoji prošnji leta 1912 skliceval njegov vnuk, pravnik Avgust (Rugále in Preinfalk, *Blagoslovljeni in prekleti*, 2, str. 196–197).

Zdravnik Janez Zhuber (1790–1865) (dLib).

blaznica, porodnišnica in najdenišnica, je bil leta 1836 zdravnik primarij Janez Zhuber (1790–1865),³ ranocelnik primarij Leopold Nathan (1790–1860),⁴ porodničar Anton Melzer (1781–1871)⁵ ter babica Terezija Braun.⁶ Mesto Ljubljana je imelo dva mestna zdravnika oziroma fizika, leta 1836 sta to bila Andrej Frank in Mihael Tušek, mestni ranocelnik pa je bil Jožef Kos. V mestu sta delovala še okrajna ranocelnika Andrej Gregorič in Jožef Eržen, okrožni zdravnik ljubljanskega okrožja je bil Ludvik Nagy. V Ljubljani je delovala tudi ustanova, namenjena reševanju navidezno mrtvih, nadzornika sta bila oba mestna zdravnika, reševalca pa oba mestna ranocelnika, ki sta imela potrebno opremo.⁷ Kot opisuje Lipič v *Topografiji*, so se ljudje v mestih v primerjavi s podeželjem pogosteje obračali na zdravnike. Zdravniki z zasebno prakso so imeli svoje skupine pacientov glede na stan in prepričanje, pri čemer je bila odločilna zdravnikova vpetost v lokalne razmere, krvno sorodstvo, priljubljenost zaradi dobrosrčnosti in zgovornosti, njegova uslužnost, velikodušnost pri predpisovanju zdravil in razumevanje. Ljudje naj bi po Lipičevem mnenju zdravnike slabo plačevali, v povprečju le eden od desetih bolnikov, saj glede tega ni bilo ustaljenih pravil.⁸ V začetku tridesetih let je bilo v Ljubljani 13 zdravnikov in 20 ranocelnikov, ki so delovali v javni službi ali kot zasebniki.⁹

³ Janez Zhuber (1790–1865) je bil najprej asistent, nato profesor na Mediko-kirurškem liceju vse do njegove ukinitve leta 1849. Od leta 1830 je bil primarij v civilni bolnici in ljubljanski blaznici na Ajdovščini. Od leta 1851 do upokojitve leta 1862 je bil direktor ljubljanskih Dobrodelnih zavodov. Odlikovan je bil z zlatim zaslužnim križcem s krono (1835) in viteškim križcem saškega reda za civilne zasluge (1837), leta 1865 je bil povzdignjen v plemiški stan s predikatom »Okróg«. Bil je dober pedagog in praktični zdravnik, vztrajno se je boril proti širjenju homeopatije v Ljubljani in na Kranjskem (gl. Pintar, *Mediko-kirurški učni zavod*, str. 64–65; Borisov in Lisac, »Zhuber pl. Okrog, Ivan« (geslo v SBL); Rugále in Preinfalk, *Blagoslovljeni in prekleti*, 1, str. 220–222).

⁴ Leopold Nathan je bil profesor kirurgije na ljubljanskem liceju od leta 1823 do ukinitve, pozneje je vodil kirurški oddelek v civilni bolnici v Ljubljani (gl. Pintar, »Nathan, Leopold« (geslo v SBL)).

⁵ Anton Melzer je predstavnik 2. generacije ljubljanskih Melzerjev, oče je bil kirurg Jože Melzer, sin zdravnik Rajmund Melzer. Za novo napravo za pomoč pri porodih je leta 1821 od ruskega carja Aleksandra (oziroma njegovega osebnega zdravnika Jamesa Wylja barona Archiate) dobil prstan z briljanti (gl. Holz in Costa, *Ljubljanski kongres*, str. 53).

⁶ *Schematismus des Laibacher Gouvernements im Königreiche Ilyrien für das Jahr 1836*, str. 211.

⁷ *Schematismus des Laibacher Gouvernements im Königreiche Ilyrien für das Jahr 1836*, str. 206–208.

⁸ Lipič, *Topografija*, str. 293, 297.

⁹ Lipič, *Topografija*, str. 303.

BOLEZNI IN BOLNIKI

V Franzevih pismih baronu Erbergu so pogoste omembe bolezni, bolezenskih simptomov in ponekod opisi trpljenja bolnikov, ki so bodisi okrevali bodisi se je bolezen končala s smrtjo. Težja in nepredvidljiva obolenja skoraj vedno spremlja informacija o previdenosti oziroma podelitvi poslednjih zakramentov. Zelo pomembno je bilo, da se je to zgodilo pravočasno, da ni človek prej umrl. Fran Viljem Lipič pri opisu odnosa zdravstvenega osebja do bolnikov pravi: »Prej ko zdravnik predlaga, naj bolnik prejme svete zakramente, v toliko večje dobro mu to običajno štejejo. Nič namreč ne more bolj škodovati zdravnikovemu ugledu, kot če to spregleda in bolnik proti pričakovanjem prej umre.«¹⁰ Dogajalo se je tudi, da so bolne prevideli prezgodaj in je bolnik ozdravel. V pismih so pri omembah bolnikov pogosti opisi prebolevanja bolezni, npr. da je bolnik še v postelji oziroma je iz nje že vstal, kdaj je lahko zapustil sobo in kdaj se je lahko s kočijo odpeljal na sprehod oziroma na svež zrak. Pisec večinoma omenja bolne pripadnike plemiških družin, družino guvernerja Schmidburga, knezoškofa Wolfa, generala Pirqueta, policijskega direktorja Sicarda in druge posameznike. Med plemiči prevladujejo člani družin Auersperg, Thurn, Lazarini, Lichtenberg, Blagaj, Codelli, Barbo, Zois, Gall itn.

Ker predmarčne medicinske diagnoze večinoma ne ustrezajo modernim boleznim, je identifikacija bolezni nezanesljiva in pogosto na podlagi znanih simptomov zgolj plod sklepanja in verjetnosti. Opisi simptomov in bolezni so v kontekstu takratnega razumevanja bolezni in stopnje razvoja medicine.¹¹ Zdravnik France Urlep je pri analizi Lipičevih opisov bolezni iz leta 1828 ugotavljal, da jih kot zdravnik težko razume: »Če bi danes Lipičeve zapise tolmačili trije zdravniki, bi verjetno vsak med njimi prišel do drugačnih zaključkov.«¹² Iz primerov bolezni, opisanih v pismih, je razvidno, da so glede na letne čase ljudje bolj obolevali v jesensko-zimskem času, manj pa spomladi in poleti. Kot okoliščina, ki je za zdravje neugodna, je v pismih večkrat navedena sprememba vremena, ki naj bi povzročala številna obolenja (34/68). Podobno na podlagi podatkov iz svoje prakse v Ljubljani med letoma 1828 in 1832 ugotavlja tudi Lipič.¹³ Vremenske spremembe so zdravniki predmoderne dobe, ko se je še uporabljala t. i. humoralna medicina,¹⁴ imeli za pomembne dejavnike pri pojavljanju bolezni. Okoljski dejavniki, kot so vreme z vetrovi, letni čas in temperatura zraka, so namreč po takratnem vedenju lahko povzročili neravnovesje med štirimi telesnimi sokovi (kri, sluz, rumeni in črni žolč) ter s tem bolezen.

Iz pisem je razvidno, da so od jeseni do pomladi pogosto obolevali za sezonskimi prehladi s simptomi, kot so boleče grlo, kašelj in temperatura, ter za katarjem.¹⁵ Pogosto so omenjene več tednov trajajoče pljučnice (34/18, 34/152). Zaradi revme, ki so jo zdravili z obkladki iz gorčične moke ali s pijavkami, so npr. predstavljali potovanja (34/39, 34/42, 34/076, 34/117, 36/75); obolevali in prebolevali pa so tudi na samih potovanjih. Pestile so jih težave s sklepi zaradi putike (35/182).

¹⁰ Lipič, *Topografija*, str. 290.

¹¹ Liste historischer Krankheitsbezeichnungen; *Deutsch-Slovenisches Wörterbuch*. Prim. Lipičeve opise bolezni v *Topografija*, str. 179–276.

¹² Urlep, Današnji pogled, str. 31–32.

¹³ Lipič, *Topografija*, str. 184–187.

¹⁴ Humoralna medicina, ki jo je utemeljil Hipokrat, je temeljila na konceptu, da je posameznikovo zdravje odvisno od pravilnega razmerja oziroma harmonije štirih telesnih sokov: krvi, sluzi, rumenega in črnega žolča, njihovo neravnovesje pa vodi v bolezen. Neravnovesje so lahko povzročili individualni in zunanji, okoljski dejavniki, kot so vreme, podnebje, vetrovi, letni časi, temperatura zraka itd. (gl. Borisov, *Zgodovina medicine*, str. 105).

¹⁵ Katar je vnetje sluznice (tudi nahod) – poznali so črevesni, očesni in želodčni katar.

Kakšno je bilo medicinsko razumevanje posameznih bolezni, lahko vidimo pri Lipiču: »Rvmatizem in putika sta si zelo podobna, tako da ju lahko zelo hitro zamenjamo, revmatizem namreč napade sklepe, putika pa se seli sem in tja. [...] Razlika med mestnimi predeli ni omembe vredna, saj je revmatizem odvisen od vlažnih stanovanj in od navade, da se ljudje ne oblačijo dovolj toplo. Pri otrocih je revmatizem redek.«¹⁶ Franz je januarja 1838 ugotavljal, da so v tem času zelo razširjeni vročinska bolezen oziroma tifus, črne koze, neprijetni izpuščaji vseh vrst, škrlatinka med otroki in vnetje grla med starejšimi (38/8).

Med boleznimi so se pojavljali protin ali putika (tudi podagra), šen (*Erizipel*, *Rothlauf*, *Die Rose*)¹⁷ (34/115), tetanus (*Starrkrampf*) (34/134, 38/196), »bolehnost« (*Unpässlichkeit*), bolečine v križu (34/260), pljučnica, tuberkuloza ali jetika (*Schwindsucht*) in očne bolezni. Pojavljale so se tudi razne poškodbe oziroma zlomi okončin. Posebej so omenjeni primeri črnih koz (35/192, 35/197, 38/36), za to boleznijo je npr. zbolela grofica Barbo (38/62). Govora je tudi o gripi, ki se je v mestu razširila leta 1837 (37/46, 37/49). Gripo v Ljubljani je marca 1837 v svojih pismih omenil tudi Emil Korytko. Po njegovih besedah se je bolezen razširila skoraj v vsako hišo; za odrasle naj ne bi bila nevarna, je pa sovražnica otrok. »Tukaj je gripa neprimerno nevarnejša kot pri nas [v Lvivu, op. avt.], združena z bolečinami v grlu, nogah, rokah, glavi in se pri otrocih konča z živčno mrzlico ali s krči. Pri odraslih je omejena na glavobol in otekanje grla in vratu.«¹⁸

Pogost vzrok smrti je bila tako pri mlajših kot starejših odraslih t. i. vročinska bolezen oziroma tifus (*Nervenfieber*).¹⁹ Lipič opisuje, da tifus »največkrat napade še zelo mlade ljudi in traja približno štirinajst dni. Bolnik je deloma omotičen, poleg tega občuti bolj nemir kot utrujenost.«²⁰ Kot zelo pogost vzrok smrti se v pismih omenja kap (*Schlage*, *Blutschlag*, *Schlagfluss*, *Nervenschlag*), ko so se ljudje doma ali na ulici zgrudili in v hipu umrli (npr. 37/69, 37/214) ali pa za posledicami kapi trpeli dalj časa, kot npr. Franzev stanodajalec, baron Leopold Lichtenberg, ki je doživel kap v gledališču. Zavračal je zdravljenje s puščanjem krvi, čeprav je bil modrikast v obraz, imel oslABLJENO levo nogo in je težko govoril. Tudi zdravnika Karla Bernarda Kogla²¹ je v enem dnevu dvakrat zadela kap: prvič mu je postalo slabo v kavarni, drugič še isti dan med družabno igro pri škofu, ko je začutil močan krč v prsih; zdravil ga je dr. Zhuber s puščanjem krvi (37/264).

V pismih po številu omemb in opisov v daljšem časovnem intervalu izstopajo opisi zdravstvenega stanja deželnega guvernerja Jožefa Kamila barona Schmidburga in Hiacinte baronice Lichtenberg. Guverner se je pogosto slabo počutil in nenehno bolehal, predvsem pa je trpel za protinom (33/41, 34/292, 37/73). Leta 1833 je velikokrat obiskal toplice Bela pri Železni Kapli. Leta 1839 je imel eno nogo že paralizirano in je stal s pomočjo opore. Isto leto je imel tudi težave z očmi, saj je na eno oko oslepel, drugo mu je »otopelo« (39/196, 39/202). Marca 1840 je odpotoval na dodatne zdravniške konzultacije na Dunaj in razmišljal o upokojitvi. Dunajski zdravniki so mu svetovali obiske toplic Marianske Lazne in Karlovi Vary na Češkem (40/81).

V pismih lahko spremljamo tudi večletno bolehanje baronice Hiacinte Lichtenberg, ki se je pogosto počutila slabo in je ostajala v postelji, mučila jo je nespečnost, zbolela je tudi za gripo

¹⁶ Lipič, *Topografija*, str. 206–207.

¹⁷ Bakterijska okužba kože na nogah in obrazu.

¹⁸ Korytko, *Korespondenca z družino*, str. 42.

¹⁹ Gl. Liste historischer Krankheitsbezeichnungen, prim. *Deutsch-Slovenisches Wörterbuch*, str. 1091.

²⁰ Lipič, *Topografija*, str. 213.

²¹ Zdravnik Karel Bernard Kogl (1763–1839) je bil protomedik na Kranjskem v letih 1806 in verjetno do 1809 ter spet v obdobju 1816–1820. Podpiral je Vincenca Kerna pri uveljavljanju cepljenja proti črnim kozam in bil v poznejših letih homeopat (gl. Pintar, »Kogl, Karol Bernard« (geslo v SBL)).

(34/35, 37/49). Franz je njena stanja, kot sta bila izguba apetita in slabo počutje, pogosto in podrobno opisoval. Običajno so jo zdravili s puščanjem krvi (37/52). Resneje je zbolela (verjetno za pljučnico) marca 1837 pri 76 letih; zdravila sta jo dr. Kogl in mladi dr. Schiffer (37/59, 37/61–67). Naj na tem mestu omenimo pogostost hipohondrije in histerije, ki jo je v svoji praksi opazal Lipič: »Med moškimi in ženskami tako imenovanega boljšega načina življenja sta zelo razširjeni občutljivost in otožnost. [...] sploh če je človek obsojen na tih način življenja, ki ne pozna sprememb. Ta bedna bolezen je bila najbolj razširjena v samostanih, odročnih gradovih, majhnih mestih in osamljenih družinah. Kajti ljudje drug drugega najbolj mučijo, če živijo v majhnih skupnostih in jih preganja dolgčas, ki bi mu lahko rekli odsotnost prijetnih idej.«²² Čeprav pisec pisem teh dveh bolezenskih stanj neposredno ne omenja, ju lahko bralec nekajkrat zasluti med vrsticami.

Umrljivost otrok v 19. stoletju je bila visoka. Največ jih je umrlo v starosti do enega leta, visoka pa je bila tudi umrljivost do petega leta starosti, pri čemer so umirali otroci vseh slojev.²³ Tudi Lipič ocenjuje, da je bila med vsemi njegovimi umrlimi bolniki kar ena tretjina otrok.²⁴ V predbakteriološki dobi so bili namreč otroci pogosto žrtve nalezljivih bolezni. Pisec kot najbolj smrtonosno navaja škrlatinko, za katero sta npr. baronu Tauffererju v razmiku treh tednov umrla dva sinova (37/277, 37/298). Za škrlatinko so zbolevali tudi odrasli, med njimi Lori (Eleonora) Lazarini z močnimi madeži po obrazu in telesu (38/28, 41, 183). Vseprisotne so bile črne koze, proti katerim so cepili nekatere plemiške otroke, npr. baronica Sali (Rozalija) Lazarini je dala maja 1837 cepiti enoletno hčer Resi (Terezijo) (37/88). Čeprav so za črnimi kozami večinoma obolevali otroci, so omenjeni tudi primeri obolelih odraslih, kot npr. grofica Barbo (38/62). Otroci so trpeli še za grižo, ošpicami, sušico oziroma tuberkulozo (*Zehrfieber*) in škrofulozo (*Skropheln*),²⁵ za katero je Lipič zapisal, da »v vseh svojih različnih oblikah preizkuša potrpežljivost tukajšnjih zdravnikov«.²⁶ Med otroki so bili pogosti tudi oslovski kašelj (*Keuchbusten*), ki je npr. prizadel vse tri otroke Ignaca Blagaja (38/108), krup²⁷ in anemija.

Pisec nadalje omenja primere mrtvorojenih otrok, ki naj bi bili leta 1834 še posebej pogosti, zato se mu je to leto zdelo slabo za porodnice (34/138). Pri porodu dvojčkov, od katerih je eden umrl, je umrla tudi žena ranocelnika Andreja Gregoriča (35/249), umrl je tudi novorojenček barona Franca Lazarinija, in sicer za trizmom novorojenčkov (*Kinnbackenkrampf*)²⁸ (36/104).

Iz pisem razberemo, kakšno je bilo zdravstveno stanje obeh dopisovalcev. V jesenskih mesecih 1833 sta oba zbolela za katarjem (33/87, 33/94, 33/104), oba spet spomladi 1837 (37/23, 37/42). Franz je za katarjem bolehal tudi v zimskih mesecih 1834 (34/10), za krupom pozimi 1836 (36/16), trpel je za dolgotrajnim zobobolom in oteklino, izpulili so mu zob (34/95, 34/141, 34/214, 34/221). Katar je zdravil s posebnim praškom (*Kartarpulver*), ki ga je toplo priporočal tudi baronu Erbergu. Spomladi 1837 je prebolel gripo (37/71). Če je barona Erberga mučila predvsem revma (36/77), je imel Franz dolgotrajne, večletne težave z otečeno, bolno nogo, zaradi česar je bil pogosto priklenjen na posteljo (35/86, 35/148, 38/25, 39/20). Ker naj bi mu pomagale kopeli, se je poleti 1840 zdravil v Dolenjskih Toplicah, kjer je zbolel za grižo in posledično zaradi nje umrl.

²² Lipič, *Topografija*, str. 223.

²³ Prim. Keber, Socialno-zdravstveni položaj, str. 458–459.

²⁴ Lipič, *Topografija*, str. 202–203.

²⁵ Gre za primarno tuberkulozo vratnih bezgavk, ki je bila pogosta v mladosti.

²⁶ Lipič, *Topografija*, str. 222–223.

²⁷ Oteklina grla, ki jo je lahko povzročila tudi davica (prim. Kirn, *Iz zdravstva na Kamniškem*, str. 92).

²⁸ Tudi *trismus neonatorum*. Verjetno gre za tetanus novorojenčkov – gl. Urlep, Današnji pogled, str. 39.

ANZEIGE

Unterzeichneter, von der Löbl. medicinischen Facoltät zu Wien approbirter Wund - Geburts und Zahn-
arzt, in Triest anässig, zeigt hiemit an, dass er bis 10. August hier verbleiben wird, und täglich
von 10 Vormittag bis 3 Uhr Nachmittag sowohl in seiner Wohnung, als auch ausser derselben, der
Ausübung in obiger Eigenschaften besonders aber der Zahnheilkunde sich widmet.

ER MACHT ZUGLEICH BERANT

1. Dass er einzelne künstliche Zähne, wie auch ganze Reihen einsetzet. Dieser Ersatz ist ganz
schmerzlos, und dient nicht nur zur Zerde und gehöriger Aussprache, sondern auch zum
Kauen der Speisen. Für Dauer, Farbe und Aehnlichkeit mit den natürlichen bürgt er.
2. Dass er künstliche Gaumen aus Gold verfertigt, welche einzelne oder mehrere Oeffnungen des
Gaumens bedecken, wodurch verhindert wird, dass die Speisen nicht aus den Mund in die Na-
senhöhle eindringen können, und im Falle einzelne oder mehrere Zähne mangeln sollten, ersetzt
er selbe vereint und zwar im ebenen Stücke künstlich.
3. Dass er hohle, zum Anziehen noch nicht geeignete Zähne mit Gold, Silber oder mit eigens
hervorgefertigter Masse blombirt (ausfüllt) wodurch das Zurückbleiben der Speisetheile und der
unangenehme Geruch aus dem Munde verhindert wird.
4. Dass er alle zum Ausziehen geeignete Zähne und Wurzeln, welcher Gattung sie immer seyn
mögen mit wenig Kraft und geringen Schmerz herauszieht.
5. Dass er schmerzenden Zähnen, deren Schmerz aber gehoben werden kann, ohne dieselben aus-
ziehen, schnelle und sichere Hilfe leistet.
6. Dass er lockere Zähne, die dem Ausfallen nahe sind durch Kunst wieder befestiget, dass selbe
noch lang erhalten werden.
7. Dass er Zähne von Zahnslein (Weinstein genannt) oder sonst wie immer schmutzige Zähne durch
Kunst und Schonung reiniget und ihre frühere natürliche Farbe herstellt.
8. Dass er schiefe, aus der Reihe stehende Zähne (bei jungen Personen, in so fern die Abwei-
chung nicht in einem zu hohen Grade vorhanden ist) wieder in die Reihe und Ordnung bringt.

Er kann nicht umhin anzuzeigen, dass er von der verderblichen Methode, die künstlichen Zäh-
ne mit Golddraht oder Seidenfäden an die nehestehenden natürlichen zu befestigen, gänzlich abweicht,
weil die Erfahrung lehret, dass auf diese Art die gesunden und natürlichen Zähne verderben und lo-
cker gemacht werden. Ebenso kann er nicht unbemerkt lassen, wie irrig die furcht sey, wenn noch einzelne
Zahnwurzeln stehen sollten, selbe vorher entfernt werden müssen, da im Gegentheile wenn sie nicht
locker sind, und das Zahnfleisch gesund ist, das Daseyn solcher Wurzeln, höchst willkommen ist, da
sie zur Stütze der künstlichen Zähne dienen, und ohne Schmerz auf letzteren gekant werden kann.

Seine Methode besteht darin, den weichen Gebilden des Mundes, und den natürlichen Zähnen
unschädlich die künstlichen mittels Goldfedern an einzelne oder mehrere schlangenförmig zu befestigen,
wodurch nicht nur jede Unreinigkeit, jeder Schmerz vermieden wird, sondern auch die künstlichen
Zähne die gehörige Festigkeit erhalten und selbst einzelne natürliche, etwas lockere Zähne, befestigen
helfen.

Wohnt im Gasthof des Herrn Malitsch

LAIBACH den 1 August 1837.

FRANZ XAV. GABLER

WUND-GEBURT UND ZAHNARZT.

Oglas Franza Xaverja Gablerja, ranocelnika, porodničarja in zobozdravnika,
ki je ponujal zobozdravstvene usluge, 1. 8. 1837 (priloga k pismu 37/168).

Franz v pismih omenja tudi zdravstveno stanje članov cesarske družine, npr. cesarja Franca, ki so mu puščali kri, in njegovo smrt 2. marca 1835 (35/61, 35/63), nadvojvode Maksimilijana, ogrskega palatina nadvojvode Jožefa in nadvojvode Albrehta, ki naj bi se v vojski zastrupil s hrano. Zanimiv je primer saškega kralja, ki je zbolel na poti skozi Ljubljano in tu s pomočjo dr. Zhubra okrevljal med 26. julijem in 14. avgustom 1837; slednji ga je moral spremljati tudi na sprehodih (npr. 37/162–163, 169). V zahvalo je kralj zdravniku podaril zlato dozo (šatuljo) z 120 zlatimi dukati, kar je podžgalo različne govorice (37/181).

ZDRAVNIKI IN NAČINI ZDRAVLJENJA

Franz večinoma ne omenja imen zdravnikov, ki so zdravili posameznike. Omeji se zgolj na dejstvo, da so poklicali zdravnika, in včasih še opiše terapijo. Se pa v pismih kljub temu pojavlja nekaj zdravnikov, ki so zdravili plemiške družine. Med njimi je največkrat omenjen dr. Karel Bernard Kogl, ki je med drugim v Ljubljani zdravil Lichtenberge in družinske člane barona Erberga (37/18). O dr. Koglu tudi izvemo, da je aprila 1839 utrpel »zagozden zlom« (*Eingeklemten Bruch*) in da so ga morali operirati. Kljub temu, da se je za njegovo zdravljenje zbral konzilij 6 do 8 zdravnikov, »dobri stari dr. Kogl« ni preživel²⁹ (39/55). Dr. Zhuber je npr. zdravil barone Lazarini (37/24, 38/157). Kirurg in porodničar Anton Melzer je operiral porodnico Johano pl. Klosenau, pri čemer so se zdravniki Zhuber, Nagy, Kogl in mladi porodničar Laschan bali prisada (*Brand*) (37/273–274). Omenjena sta tudi smrt kirurga in porodničarja Ignacija Pintarja (1776–1835) ter homeopatsko delovanje okrožnega ranocelnika Jožefa Kosa (1791–1862) (38/39).

Med načini zdravljenja na splošno prevladuje puščanje krvi in nastavljanje pijavk, z njimi so zdravili tudi vnetje grla in nadležen kašelj. Omenjen je celo primer, ko so zaradi vnetja črevesa bolniku na trebuh nastavili kar 32 pijavk (36/78). Z današnje perspektive je bila učinkovitost obeh najpogostejših univerzalnih terapevtskih praks, ki ju je prakticiral tudi Lipič, dvomljiva, saj sta bili v mnogih primerih neučinkoviti in celo škodljivi.³⁰ Eden od načinov zdravljenja je bilo predpisovanje diet, kar lahko vidimo tudi pri Franzu. Vsekakor pa je Franz vsaj v zadnjem letu življenja zaupal zdravnikom, ki so mu zdravili nogo. Pravi, da ima utemeljen razlog, da svojemu zdravniku zaupa, saj naj bi pozdravil že veliko bolezni (39/188).³¹

Ljudje so se po pomoč pogosto zatekali k homeopatom, saj je bila homeopatija v predmarčni dobi močno razširjena. Ta doktrina je temeljila na zdravljenju podobnega s podobnim (*similia similibus curentur*) in ne, kot v klasični medicini, z nasprotnim. Uspeh homeopatije v tem času je izviral iz dejstva, da je v medicini še v prvih desetletjih 19. stoletja primanjkovalo učinkovitih zdravil. Začetnik je bil nemški zdravnik Samuel Hahnemann (1755–1843), ki se je med drugim uprl šablonski obravnavi bolnikov in nastopil proti takratnim metodam zdravljenja, predvsem proti puščanju krvi.³² Znano je, da je imela homeopatija med zdravniki malo pristašev, med ranocelniki (padarji) in duhovniki pa bistveno več. Znani ljubljanski homeopati so bili duhovnik Blaž Potočnik, distriktni zdravnik Anton Poberaj, distriktni ranocelnik Jožef Kos in gubernijski

²⁹ *Der gute alte Gub. Rath Dr. Kogel hat geendet.*

³⁰ Krbavčič, Bivanjske razmere, str. 56.

³¹ *Der brave Arzt gibt die beste Hoffnung, und ich habe begründete Ursache, ihn zu vertrauen, da er schon mehrere glückliche Kuren vollführt hat.*

³² Zupanič Slavec, *Zgodovina zdravstva in medicine*, str. 79.

Homeopatska lekarna v obliki knjige
(del Lavičkove zbirke v lasti Leka d. d.)

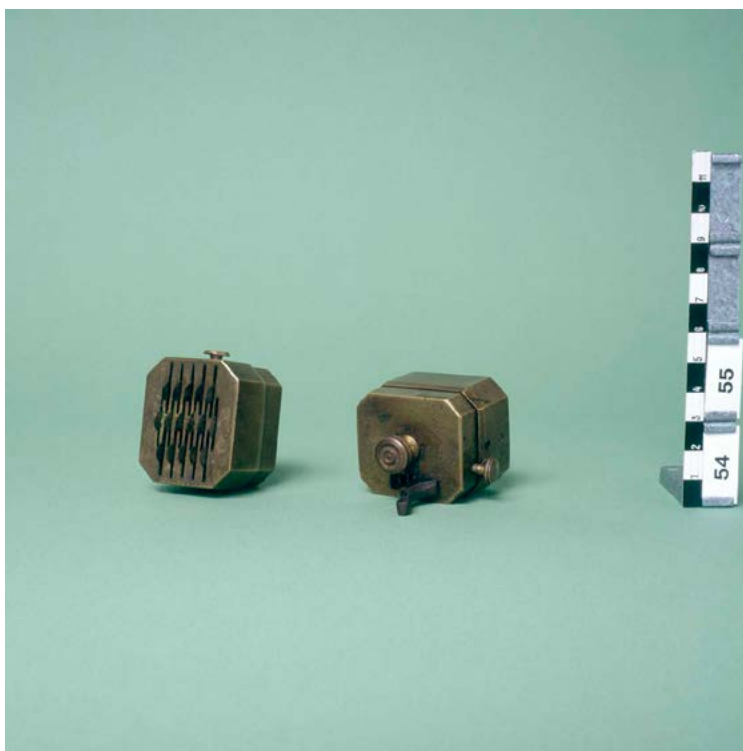
svetnik, zdravnik Karel Bernard Kogl, ki pa homeopatije ni javno propagiral. Med homeopati so bili tudi plemiči, kot npr. grofje Hohenwart, Auersperg, Lichtenberg, Barbo in Stubenberg ter barona Schweiger in Rechbach. Začetnik homeopatije na Kranjskem je bil Matevž Gradišek – Faust (1776–1837), prior usmiljenih bratov in zdravitelj,³³ čigar smrt v pismih omeni tudi Franz (37/257, 37/258).

O učinkovitosti homeopatije je dvomil tudi Lipič, ki ji je kot predstavnik uradne medicine pripisoval kvaren vpliv na paciente. Kot ljubljanski mestni zdravnik je bil v nenehnem konfliktu z Matevžem Gradiškom. Spor z ljubljanskimi homeopati naj bi bil glavni razlog za njegov odhod iz Ljubljane leta 1834.³⁴ Čeprav je bila ta zdraviteljska praksa v Habsburški monarhiji v letih 1819–1837 prepovedana, so se ljudje s homeopatijo kljub temu zdravili. V Ljubljani je bil znan homeopatski zdravilec Anton Karel Mayrhofer,³⁵ ki je ordiniral na Gosposki 211 (danes Gosposka 4). Franz ga večkrat omeni, saj se je tudi sam zdravil homeopatsko (35/193); avgusta 1835 mu je oteklino na nogi zdravil prav omenjeni zdravilec (35/148). Verjetno prav zato Franz maja 1838 (38/94) v pismih poroča o Mayrhoferjevi smrti. Da je bil Franz vsaj v letih 1834 in 1835 privrženec homeopatskega zdravljenja, je razvidno iz njegove pripombe ob smrti znanca, ko meni, da so homeopatsko zdravljenje uvedli prepozno (34/67). Nekateri so k homeopatskim zdravnikom hodili tudi v Celovec (33/13), Gradec in na Dunaj (39/98, 103). Pisec omenja

³³ Zupanič Slavec, *Zgodovina zdravstva in medicine*, str. 80; Šilc, »Kaj ni tak«, str. 24–41.

³⁴ Borisov, *Zgodovina medicine*, str. 556.

³⁵ V pismih se omenja tudi kot homeopatski zdravnik dr. Mayer, ki mu je bogati trgovec Mihael Dežman v oporoki zapustil velikodušno volilo (35/16).

Naprava za puščanje krvi s 14 cepili
(del Lavičkove zbirke v lasti Leka d. d.)

primere uspešnega homeopatskega zdravljenja, npr. »Blagajevemu sinu gre s pomočjo homeopatskega zdravljenja bolje« (38/271). Homeopatsko so obolele zdravili tudi med epidemijo kolere leta 1836.

TOPLICE

Premožnejši so se zdravili in si lajšali bolečine v toplicah,³⁶ kamor so odhajali predvsem od pomladi do jeseni. Franz je skrbno beležil odhode posameznikov in družin v različne kranjske, štajerske, koroške ter tudi v bolj oddaljene toplotiške kraje in njihove prihode nazaj v Ljubljano. Baron Erberg je npr. z družino obiskal Varaždinske Toplice (33/5). Guverner Schmidburg je z ženo in hčera mi najraje obiskoval Belo pri Železni Kapli (Fellach), kamor so v letih 1833–1835 zelo pogosto hodili, velikokrat pa se je tja odpravil tudi sam. Občasno so odšli tudi v bolj oddaljeni Bad Gastein na Salzburškem. Ženske iz družin Blagaj, Lazarini in Codelli so obiskovale Dobrno (35/121), tja je odhajal Anton Zois z ženo (34/151) in tam se je zdravila žena dr. Nagyja (34/158). Iz korespondence med Jožefino in Fidelisom Terpincem izvemo, da je bila Jožefina junija 1828

³⁶ Lipič v *Topografiji* (str. 276–277) našteje vire o najbližjih zdravilnih vrelih in toplicah, ki omenjajo tudi Dolenjske Toplice kneza Auersperga, Šmarješke toplice, vrelce v dolini Beli pri Železni Kapli na Koroškem, Rogaško Slatino na Štajerskem, Rimske Toplice pri Laškem na Štajerskem, Dobrno na Štajerskem ter Varaždinske Toplice in Topusko na Hrvaškem.

v Dobrni, kjer se je družila z družino zdravnika Karla Bernarda Kogla in s Primičevimi, med topliško družbo pa omenja tudi Ernestino grofico Barbo-Waxenstein in grofico Aichelburg Zois.³⁷ Hammer-Luza ugotavlja, da so v Dobrno v prvi polovici 19. stoletja prihajali gostje iz plemiških in meščanskih vrst, in sicer okrog 250 gostov letno, pri čemer so prevladovale ženske. Vodi v Dobrni so pripisovali poseben zdravilni učinek, saj naj bi lajšala in zdravila revmatična obolenja, tegobe zaradi protina, ohromelost, kožne bolezni, katar želodca in črevesja, zlasti pa pri živčnih obolenjih in ženskih boleznih.³⁸

Grofica Thurn s hčerjo je hodila v Mali Tabor pri Rogatcu (35/122, 125), grofica Welsperg s hčerkama in grof Saurau z ženo v toplice Bad Gastein, gospa Klosenau s hčerjo, grofica Ksaverija Lichtenberg in gospa Sicard v Laško (35/127, 37/128), grofica Terezija Auersperg s hčerkami pa v toplice Bad Vöslau pri Dunaju (38/140). Okrožni glavar baron Flödnigg je šel v Rogaško Slatino in tam pil *Robitscher Wasser* (38/176). Večkrat so omenjene tudi Dolenjske Toplice pri Novem mestu (*Töppnitz in Unterkrain*). V slednjih se je, kot že omenjeno, julija in avgusta 1840 med trinajstimi gosti zdravil tudi Franz (40/90). Pogosto pa v korespondenci niso navedeni topliški kraji, ampak le »odhod v toplice«. V času epidemije kolere leta 1836 npr. odhodi v toplice niso omenjeni, prvi se je v Belo odpravil guverner Schmidburg že ob izteku epidemije v Ljubljani, in sicer 20. avgusta (36/178). Franz še omenja, da je cesarska družina obiskovala toplice v Gasteinu in Ischlu.

NESREČE

V pismih so opisane tudi različne nesreče, v katerih so se ljudje poškodovali ali celo ubili. Omenjene so prometne nesreče, delovne nesreče ter nesreče na lovu in z orožjem. Tako se je ponesrečila grofica Ernestina Lichtenberg, ko se je s kočijo peljala v cerkev in se ji je splašil konj. Kočija se je prevrnila in razbila, grofica pa je utrpela zlom ključnice, poškodovana je bila tudi njena vnukinja Albertina. Ker sama ni mogla v mesto, sta k njej na dom v Prapreče pri Grosupljem odšla zdravnika dr. Kogl in Leopold Nathan (35/198). Podobno se je zgodilo grofici Stubenberg v Cmureku, ko je njeno sopotnico baroneso Fani Schmidburg vrglo z voza, pri čemer se ni poškodovala, grofica pa si je izpahnila ključnico. Pomagal ji je vojaški zdravnik iz Radgone in ji uspešno naravnal ramensko ključno kost (36/224). Nesrečo s kočijo je doživel knjigovez Hohn, ki zaradi udarca 24 ur ni mogel govoriti in je bil »mentalno odsoten« (38/150). Velika prometna nesreča z več poškodovanimi se je zgodila na poti iz Ljubljane v Novo mesto, ko se je zaradi divje vožnje s kočijo v Šmarju-Sap hudo poškodovalo pet študentov; enega so prepeljali v mesto, štiri ranjene, ki so izgubili veliko krvi, pa so prenesli v bližnjo hišo. Imeli so zlomljena rebra, na pomoč pa jim je odhitel dr. Nathan (38/162). Pri gradnji nove Kazine sta dva tesarja padla s strešnega gradbenega odra vse do kleti, eden je takoj umrl (36/204); dve leti kasneje se je tu ponesrečil pleskar (38/162). Nesreča se je zgodila tudi pri vodni zavori na Ljubljani, kjer je delavcu zmečkalo roko in nogo (38/196), ter na Starem trgu v prodajalni pokojnega trgovca Osiška, ko je sod pod sabo do smrti poteptal furmana (36/178). Na lovu na gospostvu Česenik se je po nesreči sprožilo orožje in barona Franca Lazarinija ranilo v kolk. Poslali so po dr. Zhubra in profesorja Nathana (36/217). S pištolo si je tri prste na levi roki po nesreči obstrelil baron Rechbach (39/63).

³⁷ Budna Kodrič, *Korespondenca*, str. 110, 115–116, 123.

³⁸ Hammer-Luza, *Zdravilišče Dobrna*, str. 473, 476.

EPIDEMIJA KOLERE LETA 1836

Nalezljiva črevesna bolezen kolera se je v dvajsetih letih 19. stoletja v Evropo iz Azije razširila kot neznana, nova bolezen. Bila je del druge pandemije, ki se je začela leta 1827 in pomeni prvo izkušnjo večine sveta s to boleznijo.³⁹ Čeprav je kolera že leta 1831 močno prizadela Habsburško monarhijo in Dunaj, je Kranjsko in Ljubljano prvič dosegla šele pet let kasneje.⁴⁰ Iz žarišča v Lombardsko-Beneškem kraljestvu se je bolezen širila proti vzhodu v Trst ter preko Istre naprej na Kranjsko, Koroško in Štajersko. Na Kranjskem je junija 1836 najprej zajela postojnsko okrožje, nato ljubljansko okrožje z Ljubljano in nazadnje še novomeško okrožje, ki je bilo tudi najbolj prizadeto.⁴¹ Glavni simptom bolezni je bila močna diareja, ki je – lahko tudi v enem samem dnevu – povzročila izgubo večjih količin tekočine. Kolera je pri bolnikih povzročila hitro spremembo zunanega videza, saj jim je zaradi dehidracije upadel obraz in pomodrela koža, kar je imelo strašljiv vpliv na ljudi. Umiranje je postalo vidno, propad telesa hiter. Ljudje so se sramovali umazanega umiranja ob bruhanju in nenadzorovani diareji, zato so na kolero gledali kot na vulgarno bolezen, v Franciji je bila znana kot *la mort de chien*, pasja smrt.⁴² Povzročitelja kolere – bakterijo, ki so jo kasneje poimenovali *Vibrio cholerae* – je leta 1884 v Kalkuti odkril nemški zdravnik in mikrobiolog Robert Koch.⁴³

Prva žrtev kolere v Ljubljani je umrla 13. junija 1836, kot vzrok smrti je bila navedena driska (*Brechruhr*). Istočasno sta v vojaškem špitalu umrla dva vojaka. V civilno bolnico so prvega bolnika prinesli 14. junija, do konca meseca pa je bolezen izbruhnila že v skoraj vseh delih mesta. Epidemija je vrhunec dosegla konec junija in v začetku julija, ko je v mestu za kolero dnevno umrlo do 20 ljudi. Največ – 136 – jih je umrlo v osmih dneh med 27. junijem in 4. julijem. Na podlagi objavljenih seznamov v časopisu *Laibacher Zeitung* je junija za kolero umrlo 133, julija 168, avgusta 19 ljudi in eden septembra.⁴⁴ Deželno predsedstvo je 16. julija objavilo okrožnico, v kateri je ugotavljalo, da epidemija upada ter da se število obolelih in umrlih zmanjšuje.⁴⁵ Iz analize mrliških knjig je razvidno, da je v Ljubljani največ ljudi umrlo v starosti nad 26 let, med njimi nekoliko več žensk kot moških. Največ jih je umrlo v notranjem mestu, kjer je šlo predvsem za služinčad, in v Šentpetrskem predmestju, kjer so živeli večinoma obrtniki in dninarji.⁴⁶ Franz v pismih kot najbolj prizadeta dela mesta navaja Šentpetrsko predmestje in Trnovo (36/116). Najmanj umrlih je bilo v Gradišču ter v Karlovškem in Kapucinskem predmestju. 7 % vseh umrlih je umrlo v civilni bolnici. Glede na stan je bilo največ umrlih iz družin obrtnikov in pomočnikov, sledijo dninarji, služinčad in vdove. Med služinčadjo so prevladovalе ženske kot deklet, služkinje,

³⁹ Speck, Cholera, str. 645–648.

⁴⁰ Več o ukrepih za zaščito pred kolero leta 1831 gl. Keber, *Čas kolere*, str. 28–42; in Keber, Kranjski obrambni mehanizem. O epidemijah kolere na Kranjskem in v Avstrijskem primorju gl. Keber, *Čas kolere*, in Bratož, *Bledolična vsiljivka*; o prvi epidemiji kolere na Koroškem gl. Promitzer, Vorwegnahme und Ernstfall.

⁴¹ Keber, *Čas kolere*, str. 60. Prim. Promitzer, Vorwegnahme und Ernstfall.

⁴² Keber, *Čas kolere*, str. 18–19.

⁴³ Robert Koch je bil skupaj z Louisom Pasteurjem začetnik moderne bakteriologije. Odkril je tudi povzročitelja antraksa in tuberkuloze. Za raziskave in odkritja v zvezi s tuberkulozo je leta 1905 dobil Nobelovo nagrado za fiziologijo in medicino.

⁴⁴ Številke umrlih za kolero v Ljubljani so različne. Na podlagi podatkov iz mrliških knjig je v Ljubljani s predmestji med epidemijo za kolero umrlo 308 ljudi oziroma 37 % vseh umrlih mestnih prebivalcev v tem letu. Z okoliškimi vasi vred je bolezen terjala 394 življenj. V časopisu *Laibacher Zeitung* pa so objavili podatek, da je v mestu zbolelo 1500 ljudi in jih 358 umrlo (gl. Keber, *Čas kolere*, str. 65; *Laibacher Zeitung*, 30. 8. 1835).

⁴⁵ Keber, *Čas kolere*, str. 67–68.

⁴⁶ Keber, *Čas kolere*, str. 72, 74.

pestunje in kuharice. V kategoriji članov družin c.-kr. uradnikov, trgovcev in hišnih posestnikov je umrlo 32 ljudi.⁴⁷

Franzevi zapisi o epidemiji kolere so dragoceni, saj razkrivajo pogled na epidemijo »od znotraj« in po dnevih, neposredno v času realnega dogajanja. Čeprav lahko pretežno spremljamo bogatejše sloje, poleg govoric pisec posredno razkriva tudi svoj pogled in občutke. Spremljamo lahko predvsem reakcijo plemstva med epidemijo, ki se zdi od ljudi odmaknjeno – ima svoje zdravnike, denar in možnost, da se iz mesta, ko je najhuje, umakne ali vrnitev v mesto odloži. Čeprav so za kolero zbolevali tudi družinski člani plemiških in meščanskih družin, iz pisem veje občutek, da je plemstvo tudi med epidemijo živelo odmaknjeno in epidemičnih posledic večinoma ni delilo z drugimi. Franz npr. ne omeni, da je bilo mesto razdeljeno na štiri dele z določenimi zdravniki in ranocelniki ter da so oblasti premožnejše prosile za donacije ter z njimi bolnim in rekonvalescentom razdeljevale hrano. Da je baron Zois ob izbruhu bolezni mestnemu magistratu daroval 300 gld. konvencijske veljave za reveže, izvemo ob njegovi smrti pri naštevanju njegove zapuščine, ko je skladu za reveže namenil dodatnih 100 gld. (36/135). Podatke o organizaciji zdravniške pomoči v mestu npr. zasledimo v pismih Franca Česka (Zeschko) hčeri Jožefini Terpinca, ko opisuje, kako zdravniki, porazdeljeni v štiri mestne predele, z vozovi nenehno obiskujejo bolne, lekarnarji pa nimajo miru vse noči.⁴⁸

V Franzevih pismih je kolera prvič omenjena kot vzrok smrti leta 1831 na Dunaju umrlega moža Johane baronice Lazarini (35/135). Omembe kolere v pismih razkrivajo, da so bili v Ljubljani jeseni 1835 seznanjeni z dogajanjem v Italiji ter da so sledili širjenju kolere najprej v Benetke in Trst (35/153, 35/197). Franz pripomni, da tega oblasti verjetno ne želijo razglašati (35/208, 35/214, 35/227). V zasebnem pismu iz Trsta so poročali o prvih smrtnih žrtvah te bolezni (*Brechrubr*) in o vzpostavljeni novi zdravniški organizaciji, ko so mesto Trst razdelili na devet delov, da so določeni zdravniki in kirurgi bolnike lažje obvladovali.⁴⁹ Povsod po Trstu so čakali izvoščki (najemni kočijaži), ki so zdravnike hitro vozili do pomoči potrebnih. Ljudem so priporočali, naj so pri uživanju zelenih jedi (zelenjave in nezrelega sadja, op. avt.) zmerni in naj po jedi pijejo črno kavo. Varujejo naj se nočnega zraka, podnevi pa naj gredo ob lepem vremenu na prosto. Noge naj bodo na toplem, telo zavito v flanelo. Glavno priporočilo je, naj se ljudje ne bojijo (35/230).⁵⁰ Sledile so govorice o koleri na Reki, zaradi njih naj bi npr. svoje načrte za kraj poroda spremenila Gerliczyjeva žena (35/236), na osnovi zasebnih novic pa naj bi tam zbolelo in umrlo le malo ljudi, med njimi Franz baron Haberein pl. Armfeld (35/239). Maja 1836 Franz omenja, da naj bi se španska kraljeva družina zaradi kolere preselila v Innsbruck (36/88).

Čeprav so Ljubljancane že pred dejanskim pojavom bolezni dosegle govorice in poročila o dogajanju v Italiji, so tesnobno spremljali novice o prvih primerih bolezni v Ljubljani. Ob pojavu kolere v mestu Franz o prvih govoricah poroča junija 1836, vendar še meni, da so te brez podlage. Umrli naj bi bili bolni že prej, nekateri naj bi pretiravali pri uživanju sadja. Smrt naj bi nastopila le po dveh in ne kot pri koleri po 12 do 15 urah bolezni (36/109). Tudi ko se v treh dneh v mestu pojavi veliko obolenj, Franz še dvomi in meni, da je veliko laži in pretiravanja. Pravi, da je na splošno znano, da so krivci za smrt obolelih nezmernost, mešanje kisle in sladke hrane ter prepozna

⁴⁷ Keber, *Čas kolere*, str. 74.

⁴⁸ Budna Kodrič, *Korespondenca*, str. 210–211.

⁴⁹ Podobno so v času prvih epidemij kolere ravnali v drugih večjih evropskih mestih, kot npr. na Dunaju (prim. Birkner, *Die bedrohte Stadt*, str. 58).

⁵⁰ Podobne nasvete so ob pojavu kolere na Kranjskem oblasti objavljale tudi v ljubljanskih časopisih.

zdravniška pomoč. Kot primer navaja Frančiško Samassa, mater ljubljanskega izdelovalca zvonov, ki naj bi zbolela zaradi neprimernega kombiniranja hrane (kisle solate in kave z mlekom) ter prepoznega prihoda zdravnika (36/112). Vendar že 18. junija 1836 v prihod kolere oziroma »znane tegobe« niso več dvomili. Čeprav se je število bolnih povečevalo, naj bolezen ne bi nastopala v hudi obliki kot v drugih krajih. V osmih dneh je zbolelo med 30 in 40 ljudi, 15 oziroma 23 jih je umrlo v mestu in predmestjih (36/113). Glede na število prebivalstva v mestu (16.000) se jim številke še niso zdele prehude. Prevladovalo je mnenje, da so bili preminuli za smrt krivi sami, ker se niso držali higienskih pravil in priporočil glede prehrane. Menili so, da najbolj škoduje prehlad, dobro pa dene zmerno potenje. Vendar so ljudje vedno pogostejše umirali, Franz v pismih začne naštevati imena in poklice, med njimi se pojavijo tudi prvi znanci (36/114).

Dvom v resnost situacije, ki je sprva vztrajal kljub prvim smrtnim žrtvam, se je razblinil in sledila je faza streznitve. V pismih začnejo prevladovati novice, posredno in neposredno povezane s kolero, bodisi glede naraščajočega števila obolelih, umrlih in še bolnih bodisi glede zdravstvenega stanja znanih posameznikov. Franz je menil, da je bolnikov v mestu in predmestjih veliko več, kot kažejo uradni podatki, saj vsi ne javijo bolezni (36/115). V pismih se začnejo pojavljati tudi novice o selitvi ljudi iz mesta v gradove na podeželju, kot kažejo primeri barona Grimschitza, ki je odšel na двореc Grimšče na Gorenjskem, »da malo zamenja okolje« (36/115), gospe Brandstetter, ki se je umaknila na Bled ali v Belo pri Železni Kapli (36/116), in guvernerjeve družine, ki se je v začetku julija, sredi najhujšega obolevanja in umiranja v mestu, preselila na grad Kodeljevo k družini Codelli (36/129). Sredi epidemije je z vsemi svojimi stvarmi mesto nenadoma zapustil general D'Autichamp in začasno odpotoval v Trst, saj je njegova žena »čutila strašno averzijo do našega bolezenskega zla« (36/128). Iz Ljubljane v Salzburg je ob izbruhu bolezni odpotoval trgovec Recher (36/132). Ne nazadnje je iz Ljubljane na podeželje v škofov grad Goričane odšel tudi gubernijski svetnik, zdravnik Karel Bernard Kogel, z družino in tam ostal okoli tri tedne; ob vmesnem obisku se je Franzu zdel »precej spočit« (36/132, 36/146, 36/155). Ker se je plemstvo tudi sicer nenehno premikalo med svojimi mestnimi in podeželskimi bivališči, ni povsem jasno, ali so vsa poletna potovanja iz Ljubljane leta 1836 pomenila beg pred epidemijo – še posebej zato, ker so ljudje zbolevali tudi v podeželskem delu Kranjske ter v drugih kranjskih mestih in trgih, Franz omenja vsaj Kranj in Novo mesto (36/132, 36/133). Pred kolero se je bilo treba umakniti vsaj v Gradec oziroma na Štajersko.

Franz opisuje, da je v okolici mesta še več primerov bolezni in da gre za velike razsežnosti. V nekaterih hišah naj bi bilo po več bolnikov hkrati, pogosto sta v eni hiši umrli po dve osebi (36/116). Podobno kaže analiza mrljskih knjig ljubljanskih župnij, ko je na istem naslovu umrlo več ljudi. V posameznih primerih je v nekaj dneh umrlo več družinskih članov.⁵¹ Konec junija in v začetku julija se tudi v Franzevih pismih namnožijo imena bolnih in umrlih znancev in njihove služinčadi.

Razvidno je, da so zdravniki bolnike obiskovali na domu in se do njih, kot pravi Franz, zaradi lastne zaščite pred boleznijo vozili z vozovi in kočijami, ki jim jih je priskrbel mestni magistrat (36/116, 36/117). O načinih zdravniškega zdravljenja bolnih iz pisem ne izvemo, izjema je omemba, da so barona Edvarda Egkha hoteli zdraviti s puščanjem krvi, kar pa zaradi narave bolezni – kri se pri kolери namreč zgosti – ni bilo mogoče, tako da so mu na trebuh in glavo namestili pijavke (36/151). Že sicer razširjen način homeopatskega zdravljenja so prakticirali tudi pri obolelih za kolero;

⁵¹ Keber, *Čas kolere*, str. 75–76.

Am 13ten July waren Leute verstorben ... 46.
 Am 13ten bis zum 14ten July 336
 sind { am verstorben ... 19 } ... 28
 { mehrlings verstorben 9 } ... 489
 { zusammen ... 52 } ... 56
 { verstorben ... 4 } ... 433.
 Verstorben sunt Leute ... 433.

2048

Del pisma Franca Franza z dne 14. julija 1836 s statistiko glede kolere (pismo 36/137).

pri Franzu je bil prepoznan kot še posebej učinkovit – na ta način je zdravil dr. Mayrhofer, ki naj bi mu umrla le dva pacienta (36/116). Krožile so nepotrjene govorice, da sta bolnike homeopatsko zdravila tudi župnik Blaž Potočnik⁵² in kaplan Ignac Valenčič v župniji Šentvid pri Ljubljani, pri čemer naj bi razen enega ozdravila kar 150 ljudi (36/118). Homeopatske kroglice z bakrom je v mestu delil baron Zois, delovale naj bi preventivno, dobil pa jih je od Hahnemanna iz Pariza (36/121). O homeopatskih zdravilih in obrambi proti hudi bolezni je v Kazini predaval računski svetnik Matija Šivic, a mu znanje ni pomagalo kaj dosti: zjutraj 30. junija je bil še v pisarni, popoldne pa že mrtev (36/123). Homeopatsko so se zdravili tudi v dvorcu grofa Riharda Blagaja v Polhovem Gradcu (36/124). Prav tako je po homeopatskega zdravnika med epidemijo že ob rahlem prehladu preventivno poslala grofica Welsperg (36/137). Bolnike je zdravil zdravnik dr. Kogl, ki je npr. 21. junija peš obiskal 19 pacientov in se v nasprotju z mladimi zdravniki ni vozil v udobni zaprti kočiji – šezu (36/116).⁵³ Vlada naj bi na pomoč Kranjski z Dunaja in Gradca poslala nekaj zdravnikov (36/133). Nekatere obolele plemiče so na domu zdravili dr. Zhuber (36/118) ter ranocelnika Gregorič (36/142) in Nathan (36/159). Franz zdravnike, ki so zdravili obolele s kolero, večinoma le redko omeni z imenom. Da si je kranjski protomedik Schneditz močno prizadeval urediti razmere med epidemijo, priča utemeljitev deželnega guvernerja Schmidburga pri Schneditzevi prošnji za dedno plemstvo. Guverner je namreč poleg Schneditzevega 47-letnega dela izpostavil predvsem njegov velik angažma med epidemijo kolere leta 1836.⁵⁴

Obolevala in umirala je služinčad – varuška in dva kočijaža pri grofici Welsersheimb (36/119, 36/120, 36/127), dekla v hiši kontrolorja kameralne blagajne Novaka (36/121) in kuharica pri gospe Sicard Marija Jelovšek (36/122). Znani so bili primeri nenadnega nastopa bolezni, kot npr. pri praporščaku baronu Edvardu Egkhu, ki je nenadno zbolel med preoblačenjem tik pred odhodom v Gradec (36/150), in pri soprogi kontrolorja kameralne blagajne Novaka, ki je zvečer še kot običajno legla k počitku, ob enajstih zvečer pa je bolezen silovito izbruhnila (36/164). Iz pisem je še razvidno, da je v Tivoliju ves čas epidemije igrala turška godba (36/121, 36/134, 36/172) in da je promet tekel nemoteno (36/126).

Vseskozi so iskali vzroke za obolenje, in to ne le v napačno kombinirani hrani, ampak tudi v neurejenem življenjskem slogu in v bolezenski klici v telesu (36/119). Ker je priporočeno zdravljenje zajemalo tudi pitje čaja z dodano limono, ki naj bi blažila trebušne krče, je v mestu zmanjkalo limon. Kamiličnemu čaju so dodajali žličko namiznega olja. Noge so si greli s termoforjem, revnejši s segreto opeko (36/116). Franz omenja posebno metodo zdravljenja Franca grofa Hohenwarta, in sicer z oljem in citronsko kislino, ki so jo uporabljali na njegovem gradu Ravne pri Pivki; njen opis naj bi dal natisniti tudi v Ljubljani (36/151). Natisnjena je bila sicer že 10. junija z naslovom *Vorschläge zur Heilung der wüthende Cholera-Anfälle*.⁵⁵

Strah pred boleznijo se je polastil vseh slojev prebivalstva. 1. julija pisec ugotavlja, da strah veliko ljudi spravi v posteljo, nekatere tudi v grob. Nepopisno se mu zdi, kakšen strah prevladuje, še posebej pri ženskem spolu (36/123). Opiše primer baronice Cecilije Lichtenberg v dvorcu Jama v Zg. Šiški, ki je zbolela zaradi šoka, ko se je pred njo zgrudil služabnik (36/137). Tudi smrt barona Zoisa (Karla) Franz pripiše strahu pred boleznijo (36/131). Friderik Rudež, brat zemljiškega

⁵² Blaž Potočnik (1799–1872) je bil duhovnik in homeopat, napisal je knjižico z nasveti, kako se obvarovati kolere – *Potrebno poduzhenje sa kmeta*.

⁵³ Prim. Keber, *Čas kolere*, str. 64.

⁵⁴ Gl. op. 2.

⁵⁵ Keber, *Čas kolere*, str. 62.

posestnika v Ribnici, naj bi bil zaradi strahu in tesnobe zaradi zahrbtnje bolezni tako slabih živcev, da je umrl zaradi izčrpanosti. Zdravniki, zbrani v konziliju, so menili, da je bolnika oslabil izključno strah (36/157). Zaradi nenehnega zvonjenja podnevi in ponoči, ki je slabo vplivalo na ljudi, ga je ljubljanski škof omejil pri podeljevanju zakramentov za umirajoče – tako so lahko zvonili le dva- do trikrat čez dan, ponoči pa so zakramente podeljevali brez zvonjenja (36/128).

Prvo upajoče olajšanje zasledimo v pismu z dne 12. julija, ko se piscu zaradi le 23 na novo obolelih zazdi, da se v mestu že lažje diha (36/135). Nekaj dni kasneje ugotavlja, da se čuti, da je zrak čist in ni težak kot v času, ko je bila bolezen zelo razširjena (36/143). Iz številke na novo obolelih, umrlih, ozdravelih in še vedno bolnih, ki jih je Franz vestno zapisoval, je razvidno, da je od srede julija začelo število na novo zbolelih in umrlih zelo počasi upadati. 23. julija ugotavlja, da se huda bolezen v mestu opazno umirja (36/147). 13. septembra sta ozdravela še zadnja bolnika, ki sta bila v zdravstveni oskrbi; tako Franz ugotavlja, da je huda bolezen izkoreninjena. Še zadnjič navede skupne številke obolelih, ozdravelih in umrlih, in sicer je med 10. junijem in vključno 13. septembrom 1836 za to težko boleznijo v mestu zbolelo 1344 oseb, ozdravelo jih je 985, umrlo 359 (36/201).⁵⁶

SKLEP

Pisma Franca Franza baronu Erbergu razkrivajo zakulisje na zunaj bleščečega življenja kranjskega plemstva. Med številnimi različnimi vidiki življenja plemiške elite je morda ravno vidik bolezni, zdravljenja, trpljenja in umiranja od vseh najbolj človeški. Tu se namreč kljub večji dostopnosti zdravniškega in drugih načinov zdravljenja njihov svet najbolj dotakne sveta navadnih, nepriviligiranih ljudi. V tej točki se razkrivata tudi stopnja razvoja predmarčne medicine in uveljavljanje homeopatije. Zgodbe o bolnikih in njihovih zdravnikih razkrivajo paleto bolezenskih stanj, načine zdravljenja, zdravila ter položaj takrat še maloštevilnih zdravnikov in ranocelnikov. Prikazano je obolevanje in umiranje generacijsko heterogene množice ljudi – od novorojenčkov do ostarelih. Prva epidemija kolere leta 1836 razkriva reakcijo ljudi, zdravnikov in oblasti na novo bolezen ter omogoči vpogled v množično obolevanje in umiranje v kratkem časovnem obdobju ter v iskanje učinkovite terapevtske metode in vzrokov za izbruh bolezni. Ravno med epidemijo lahko uzremo že rahle zametke kolektivne skrbi za javno zdravje, ko oblast vsaj začasno povečuje število javnih zdravnikov, ki naj bi bili dostopni vsem obolelim.

Financiranje

Razprava je nastala v okviru raziskovalnega programa P6-0052 (Temeljne raziskave slovenske kulturne preteklosti) in raziskovalnih projektov J6-2575 (Ambicije, karierizem, pohlep, prevare: socialno-materialne strategije, prakse in komunikacija družbenih elit na Slovenskem v zgodnjem novem veku) ter J6-3122 (Epidemije in zdravstvo v interakciji. Epidemije kot javnozdravstveni problem v slovenskem prostoru od epidemij kuge do 20. stoletja), ki jih financira Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije (ARIS) iz državnega proračuna.

⁵⁶ Številke obolelih, ozdravelih in umrlih, ki jih navaja Franz, so vsaj glede števila umrlih podobne tistim v časopisu *Laibacher Zeitung*. Gl. op. 44.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

SI AS – Arhiv Republike Slovenije

AS 730, Gospodstvo Dol

LITERATURA IN OBJAVLJENI VIRI

Birkner, Othmar: *Die bedrohte Stadt. Cholera in Wien*. Wien: Verein für Geschichte der Stadt Wien, 2002.

Borisov, Peter: *Zgodovina medicine: poskus sinteze zgodovinske misli*. Maribor: Založba Pivec, 2009.

Bratož, Urška: *Bledolična vsiljivka z vzhoda: kolera v severozahodni Istri (1830–1890)*. Koper: Znanstveno-raziskovalno središče, Založba Annales, 2017.

Budna Kodrič, Nataša (ur.): *Korespondenca Jožefine in Fidelija Terpinca (1825–1858)*. Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 2018 (Viri, 41).

Deutsch-slovenisches Wörterbuch. Laibach: Josef Blasnik, 1860.

Hammer-Luza, Elke: Zdravilišče Dobrna v prvi polovici 19. stoletja v očeh zdraviliške gostje Anna Plochl. *Kronika* 62, 2014, št. 3 (Iz zgodovine Dobrne), str. 469–482.

Holz, Eva in Costa, Henrik: *Ljubljanski kongres 1821*. Ljubljana: Nova revija, 1997.

Keber, Katarina: *Čas kolere: epidemije kolere na Kranjskem v 19. stoletju*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2007 (Thesaurus memoriae, Dissertationes, 8).

Keber, Katarina: Kranjski obrambni mehanizem za zaščito pred prvo epidemijo kolere v Evropi = Carniola's Defense Mechanism for Protection against the First Cholera Epidemic in Europe. *Kronika* 70, 2022, izredna števila (Iz zgodovine epidemij) str. 79–92, 183–196.

Keber, Katarina: Socialno-zdravstveni položaj rudarskih otrok premogovnika Leše pri Prevaljah. *Zgodovina otroštva = History of Childhood* (ur. Aida Škoro Babić et al.). Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2012, str. 450–462.

Kirn, Milan: *Iz zdravstva na Kamniškem. Spremljanje smrtnosti in rojevanja po matičnih knjigah 1881–1940*. Ljubljana: Inštitut za zgodovino medicine Medicinske fakultete, 1997.

Korytko, Emil: *Korespondenca z družino (1836–1838)* (ur. Anton Slodnjak). Ljubljana: SAZU, 1983.

- Krbavčič, Aleš: Bivajske razmere in zdravljenje Ljubljancev v letu 1828. V: Lipič, Fran Viljem: *Bolezni Ljubljancev, ki jih je leta 1828 opazoval Fran Viljem Lipič, doktor medicine, poprej zdravnik ordinarij mesta Ljubljana, sedaj na univerzi v Padovi redni profesor medicinske prakse* (ur. Zvonka Zupanič Slavec). Ljubljana: Založba ZRC in Znanstveno društvo za zgodovino zdravstvene kulture Slovenije, 2007, str. 49–75.
- Lipič, Fran Viljem: *Topografija c.-kr. deželnega glavnega mesta Ljubljane* (ur. Zvonka Zupanič Slavec). Ljubljana: Znanstveno društvo za zgodovino zdravstvene kulture Slovenije, 2003.
- Pintar, Ivan: *Mediko-kirurški učni zavod v Ljubljani, njegov nastanek, razmah in konec*. Ljubljana: [I. Pintar], 1939.
- Potočnik, Blaž: *Potrebno poduzbenje sa kmeta, kako naj sam sebe in svoje ljudi te strahne bolesni obvaruje. V vprasanjih in odgovorih*. Ljubljana: Eger, 1831.
- Promitzer, Christian: Vorwegnahme und Ernstfall: Emotionale Regime in den Jahren der zweiten Cholerapandemie am Beispiel Kärntens. *Virus. Beiträge zur Sozialgeschichte der Medizin* 22, 2023, str. 68–88.
- Rugále, Mariano in Preinfalk, Miha: *Blagoslovljeni in prekleti, 1. del. Plemiške rodbine 19. in 20. stoletja na Slovenskem*. Ljubljana: Viharnik, 2010.
- Rugále, Mariano in Preinfalk, Miha: *Blagoslovljeni in prekleti, 2. del. Po sledih mlajših plemiških rodbin na Slovenskem*. Ljubljana: Viharnik, 2012.
- Schematismus des Laibacher Gouvernements im Königreiche Ilyrien für das Jahr 1836*. Ljubljana: Eger, 1836.
- Speck, Reinhard S.: Cholera. *The Cambridge World History of Human Disease* (ur. Kenneth F. Kiple). Cambridge: Cambridge University Press, 1999, str. 642–649.
- Šilc, Jurij: »Kaj ni tak, kakor da je ušel hudiču iz torbe?!« Zmage in porazi priorja Favsta Gradiška, čudodelnega zdravnika na Kranjskem. *Zgodovina za vse* 10, 2003, št. 2, str. 24–41.
- Urlep, France: Današnji pogled zdravnika splošne prakse na Lipičevo prakso in njegove bolnike. V: Lipič, Fran Viljem: *Bolezni Ljubljancev, ki jih je leta 1828 opazoval Fran Viljem Lipič, doktor medicine, poprej zdravnik ordinarij mesta Ljubljana, sedaj na univerzi v Padovi redni profesor medicinske prakse* (ur. Zvonka Zupanič Slavec). Ljubljana: Založba ZRC in Znanstveno društvo za zgodovino zdravstvene kulture Slovenije, 2007, str. 31–47.
- Zupanič Slavec, Zvonka: *Zgodovina zdravstva in medicine na Slovenskem. Medicina skozi čas, javno zdravstvo, farmacija*. Ljubljana: Slovenska matica, Zdravstveno društvo za zgodovino zdravstvene kulture Slovenije, 2017.

SPLETNI VIR

Slovenska biografija:

- Borisov, Peter in Lisac, Ljubomir Andrej: »Zhuber pl. Okrog, Ivan« (<https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi866273/>)
- Pintar, Ivan: »Kogl, Karol Bernard« (<https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi284083/>).
- Pintar, Ivan: »Nathan, Leopold« (<https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi385436/>).
- Pintar, Ivan: »Schneditz, Janez Evangelist« (<https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi545850/>)

Wikipedia:

- https://de.wikipedia.org/wiki/Liste_historischer_Krankheitsbezeichnungen

DISEASES AND HEALTHCARE IN THE PRE-MARCH LJUBLJANA IN THE CORRESPONDENCE BETWEEN FRANZ FRANZ AND BARON ERBERG

One of the significant topics that often featured in the nearly ten years long correspondence between Captain Franz Franz and Baron Josef Kalasanz von Erberg in the 1830s related to health—as much their own as that of the prominent inhabitants of the pre-March Ljubljana, primarily nobles, provincial officials, and military leaders as well as, to a smaller degree, bourgeoisie. The major share of attention is paid to the health of Baron Erberg's acquaintances, most of whom were representatives of the nobility, forming part of the city as well as Carniolan provincial elite. Among many health-related topics discussed in the letters, the article chiefly focuses on diseases, physicians and surgeons, various methods of medical treatment as well as the first cholera epidemic in Ljubljana in 1836.

The letters contain frequent references to diseases and symptoms, and they sometimes also describe the suffering of patients that were either recovering or dying from an illness. The fact that most pre-March medical diagnoses do not correspond to modern diseases renders the process of identifying health conditions unreliable. Nonetheless, it is still possible to observe morbidity rates through different times of year, the most common protracted diseases, and sudden illnesses that ended in death. Moreover, Ljubljana's inhabitants were also affected by infectious diseases (as they are understood today), such as the first cholera epidemic in 1836, as well as the ubiquitous smallpox and typhus. In his letters, the author often mentioned morbidity and mortality in children and described different methods of treatment, the most common being bloodletting and leech therapy. Homeopathy was very widespread among the clergy and surgeons and much less among physicians. The nobility also found comfort from their ailments by visiting one of the spa resorts in Carinthia, Carniola, Styria, and elsewhere. The letters describe various accidents that led to injury or death, and they also contain mentions of traffic accidents, accidents at work, hunting accidents as well as unintentional firearm injuries. During the 1830s, public healthcare in Carniola consisted of no more than a few tens of physicians and surgeons. Ljubljana counted altogether thirteen physicians and twenty surgeons in public or private practices.

The correspondence further reveals personal and hitherto unknown aspects of the seemingly resplendent life of Carniola's nobility. Among all segments of life led by the noble elite, it is perhaps those of their illness, treatment, suffering, and dying that make them the most human. It is at this point that, despite having a better access to quality health care, their world came the closest to that of the ordinary people. Just as it is at this point that the level of sophistication of the pre-March medicine and the introduction of homeopathy is most clearly demonstrated. The stories of patients and their physicians unveil a wide kaleidoscope of medical conditions, treatment methods, drugs, and the status of what were then very few physicians and surgeons. The letters present morbidity and dying among the generationally heterogeneous crowd of people spanning the newborn and the elderly, men and women. The first cholera epidemic of 1836 reveals how the population, physicians, and authorities responded to the outbreak of the unknown disease. It lays bare the mass morbidity and mortality within a very short period of time as well as describes the search for an effective treatment method and the search for an explanation of what had caused the outbreak of the disease. In other words, it was precisely the epidemic of 1836 that planted the first seeds of collective care for public health, when the authorities at least temporarily increased the number of public physicians available to all the sick.

KRANJSKE CERKVENE PROBLEMATIKE IN TEMATIKE V POROČILIH FRANCA FRANZA BARONU ERBERGU

CERKVENE RAZMERE NA KRANJSKEM V DOBI RESTAVRACIJE

Avstrijska oblast je na Kranjskem kmalu po letu 1813 odpravila francoske cerkvene reforme. Meje med škofijami je uredila tako kot pred francosko zasedbo. Vpeljan je bil gregorijanski koledar s številnimi cerkvenimi prazniki, znova so bila dovoljena romanja, procesije in posti. Vsi, ki so bili poročeni zgolj civilno, so morali skleniti tudi cerkveni zakon. Osnovne šole so bile izročene cerkvenemu nadzoru, duhovniki pa so ponovno prevzeli vodenje matičnih knjig.¹

Cerkev na Kranjskem, ki jo je poosebljala ljubljanska škofija, je v prvi polovici 19. stoletja na sebi lasten način delila usodo ostalih evropskih katoličanov. Ni bila zaprta sama vase, ampak je čutila z drugimi krajevnimi Cerkvami v Habsburški monarhiji, pa tudi z rimsko in s Cerkvami v misijonih. Odigrala je odločilno vlogo pri oblikovanju narodne zavesti in kulture slovenskega naroda. Čas po Napoleonu je zaznamovala doba restavracije in z njo povezana večja veljava Cerkve. Dogodki po letu 1848 pa so s prihodom praktičnega liberalizma že napovedali nov, bolj negativen odnos do Cerkve tudi v Avstriji.

Cerkev na Kranjskem je v predmarčni dobi še čutila posledice, ki so jih v njenem življenju povzročile reforme absolutističnega cesarja Jožefa II. (1780–1790). Jožefinizem je Cerkev poskušal podrediti svojemu državnemu sistemu, ki se je opiral na vojsko in uradništvo. Cerkev v Avstriji se je skozi desetletja počasi, a vztrajno otesala jožefinskega duha. Opravljala je nekatere dejavnosti, za katere se država ni pretirano zanimala: npr. osnovno šolstvo, bolnišnice, matična služba, upravljanje pokopališč ...

V Avstriji in posledično na Kranjskem sta razsvetljenstvo in jožefinizem v praksi ostala dejavna dlje kot v drugih evropskih deželah. Temu je botroval kancler Klemens Metternich, ki je vajeti oblasti držal v rokah kar 39 let (1809–1848), in sicer pod cesarjema Francem I. (1792/1806–1835) in Ferdinandom I. (1835–1848). Metternich je bil otrok nemškega razsvetljenstva in kot tak vpliven evropski politik svoje dobe. Bil je nasprotnik liberalnih gibanj, predvsem nacionalnih. Vero je obravnaval z vidika razuma in državnih interesov. Posledično je bila Cerkev v Avstriji pod »dobrohotnim« pokroviteljstvom birokratske države. Metternich je bil odločno proti suverenosti ljudstva, splošnim in enakim pravicam državljanov ter parlamentarizmu. Za svojo glavno nalogo si je zadal

¹ Ambrožič, *Zgodovina Cerkve*, str. 316.

Ljubljanski knezoškof Anton Alojzij Wolf (dLib).

boj proti idejam francoske revolucije, liberalizma in nacionalnih gibanj. Zveza konservativnih monarhističnih velesil naj bi delala red v Evropi, ki naj bi ga usmerjali kongresi Svete alianse. Metternichov sistem je bil naposled v 30. letih 19. stoletja omejen na srednjo in vzhodno Evropo.² Okovi Metternichove policijske diktature so se zlomili med marčno revolucijo leta 1848. Ustava je leta 1849 legitimno priznanim Cerkvam podelila avtonomijo oblasti in upravljanja lastnih zadev.³

V duhu reformnega katolištva so v prvih desetletjih 19. stoletja na Kranjskem ustvarjali nekateri duhovniki. Franc Metelko je leta 1817 zasedel novoustanovljeno katedro za slovenski jezik v ljubljanskem bogoslovju. Izdal je slovnico in svoj črkopis – metelčico. Profesor teologije Jakob Zupan je v javnosti prvi nastopil proti metelčici. Plodoviti pisci so postali tudi Matevž Ravnikar, Gašper Švab in Janez Traven.

Posledice »janzenizma« je v ljubljanski škofiji začel odpravljati knezoškof Anton Alojzij Wolf (1824–1859). Odločni nasprotniki »janzenizma« so postali predvsem redovniki in nekateri mlajši duhovniki. Mihael Hofman je protijanzenistično miselnost kazal tako, da je začel sistematično zbirati gradivo za oris življenja svetnikov v slovenščini. Priredil je tudi razlago rožnega venca in uvedel ljudske misijone. Janzenističnemu duhu nasprotni so bili tudi govori frančiškana p. Pashala Skerbinca. Božji služabnik Friderik Baraga je pod vplivom sv. Klemena Dvořaka Hofbauerja širil pobožnost do Presv. Srca Jezusovega in Matere Božje ter pospeševal prejemanje sv. obhajila. S spisi in molitveniki je v ljudsko pobožnost vnašal toplino. Z odhodom v misijone je vsebino evangelija z enako vnemo posredoval severnoameriškim Indijancem.⁴

Proti hladnemu »janzenizmu« in jožefinizmu tistega časa je nastopilo duhovno gibanje, ki se je navdihovalo pri dunajskem redemptoristu in pridigarju sv. Klemenu Dvořaku Hofbauerju. Novega duha so z Dunaja prinesli doktorandi vseavstrijskega zavoda Avguštimeja (Frintaneja), kjer je bil spiritual dr. Alois Schlör (1805–1852). Študentom je polagal na srce duhovnost in askezo. Nekateri so vstopili v filozofski krožek teologa Antona Güntherja ter poslušali Johanna Heinricha Pabsta in pridigarja Johanna Emanuela Veitha. Postali so liberalni katoličani, vneti za soglasje vere in filozofije. V tem krogu se je duhovno in filozofsko oblikoval dr. Janez Zlatoust Pogačar, kasnejši bogoslovni profesor, rektor Alojzijevejšča, časnikar in ljubljanski knezoškof.⁵

CERKVENE IN DRUŽBENE PROBLEMATIKE

LIBERALIZEM

V dobi restavracije je legitimistično zasnovana kraljeva suverenost začasno zmagala nad suverenostjo naroda. V politiki se je po zaslugi intervencionistične Svete alianse vzpostavilo ravnotežje, ki je zdržalo do leta 1830. V vseh deželah so se ohranili konservativni tokovi v povezavi s »starimi režimi«.⁶

Liberalizmu je ponekod po Evropi uspelo prenesti oblast v roke industrialcev, veletrgovcev in bankirjev. Pri tem je bilo deloma udeleženo tudi srednje situirano meščanstvo. Treba pa je opozoriti, da je plemstvo v Avstriji ohranilo več oblasti v vojski in upravi kot kjerkoli v Evropi.⁷

² Melik, Politične razmere, str. 13–18.

³ Bihlmeyer, *Storia della Chiesa IV*, str. 168–169.

⁴ Dolinar, Jožefinizem in janzenizem, str. 168–170.

⁵ Ambrožič, *Zgodovina Cerkve*, str. 317.

⁶ Schatz, *Storia della Chiesa 3*, str. 5, 13–22.

⁷ Martina, *Storia della Chiesa*, str. 70.

V 19. stoletju sta se v političnem prostoru oblikovali liberalna in konservativna struja, ki sta se izmenjavali pri vladanju. V nekaterih primerih so liberalci postali izrazito antiklerikalni.⁸ To je veljalo zlasti za drugo polovico 19. stoletja.

Zmagoslavje idej ekonomskega liberalizma in industrijske revolucije je vzpodbudilo nastanek delavstva, ki je lahko ponudilo delo kot svoje blago v kapitalistični izmenjavi. Delavstvo je bilo pred kapitalom nezaščiteno. Takšen ekonomski sistem je povzročil velike zlorabe in socialno nepravico, predvsem pa socialno vprašanje na splošno. Cerkev je s katoliškim socialnim gibanjem šele v drugi polovici 19. stoletja začela odgovarjati na socialno vprašanje delavstva in kmetstva ter oblikovati svoj socialni nauk.⁹

Bistvene značilnosti liberalne dobe lahko strnemo v naslednje ugotovitve. Ni bilo več državne vere. Uveljavila se je svoboda kulta in vesti. Ponekod je prišlo do ločitve Cerkve in države. Končana je bila stara praksa zatekanja Cerkve k državi v njenih lastnih vprašanjih. Cerkev je začela zoreti v spoznanju samozavesti, da mora vzpostaviti pastoralo, ki ni utemeljena na sodelovanju z državo. Morala se je odpovedati privilegijem in se bojevati za svobodo v izvrševanju svojega poslanstva, začenši pri svobodnem imenovanju škofov. Opaziti je bilo mogoče proces sekularizacije in vedno bolj neizprosni prehod od »družbene« vernosti k odgovorni osebni veri, hkrati pa nedoslednost liberalcev, ki so sicer dali krstiti svoje otroke in obiskovali obrede, navzven pa so bili usmerjeni proti duhovščini.

Na Kranjskem v 30. letih 19. stoletja še ne beležimo razmaha liberalizma. Delno ga zaslutimo v držbi meščanstva, ki pa je še vedno obiskovalo verske obrede in prejemale zakramente. Liberalna načela niso mogla v polnosti zaživeti zaradi Metternichovega absolutizma. Liberalizmu še ni uspelo odstraniti stare aristokratske oblasti in jo prenesti v roke buržoaznega razreda.

Posebna skupina je bilo v prvi polovici 19. stoletja vojaštvo pod vodstvom aristokratskih poveljnikov. Tudi na Kranjskem se je še vedno oklepalo starega fevdalnega reda, ki je bil ukinjen leta 1848. Liberalne težnje je marca 1849 zaustavila oktroirana ustava, ki je varovala konservativne interese in centralizacijo državne oblasti ter tlakovala pot Bachovemu absolutizmu. Lahko rečemo, da je življenje na Kranjskem v obravnavanem obdobju potekalo v duhu tradicionalizma.

Tradicionalizem ni varoval le zgodovine in prednikov, ampak tudi zemljo in raso. Branil je temeljne ustanove družbe, združenja, vero in red. Katoliški izobraženci te dobe so bili na verskem področju večinoma tradicionalisti.

Protirevolucionarni poizkusi restavracije so bili utemeljeni na idejah legitimizma in tradicije, s katerimi se je strinjalo tudi tedanje cerkveno vodstvo. Legitimen družbeno-politični režim se je opiral na zgodovinsko tradicijo. Šlo je torej za konservativno ideologijo, ki je iskala povratek v »stari režim«. Tradicionalizem se je razlikoval od dežele do dežele. Bil je racionalističen ali religiozen in se je lahko nagibal k nacionalizmu.¹⁰

Liberalno katolištvo je danes pojem, katerega pomen se razlikuje glede na različne dežele in kontekste. Šlo je za skupine in tokove v 19. in delno še v 20. stoletju. V anglosaškem in francoskem prostoru so liberalni katoličani zahtevali ločitev Cerkve in države, versko svobodo, toleranco in prost razvoj Cerkve v demokratičen sistem. Drugje po Evropi številni katoličani v 19. stoletju niso zaupali nevezanemu polnomočju cerkvene hierarhije in papeža. Bali so se svobode laikov in duhovnikov, zato

⁸ Martina, *Aspetti*, str. 50.

⁹ Grass, *Modern Church History*, str. 218–219.

¹⁰ Bremer et al., *Storia ecumenica della Chiesa* 3, str. 117–123.

so priporočali nadzor klerikalizma s pomočjo laične sile – države. Ultramontanisti so liberalne katoličane imeli za nezanesljive.¹¹

Teološki in politični liberalizem je Katoliško cerkev zaposloval 130 let. Njegova osnova je bila naraščajoča želja po ločitvi Cerkve in države z namenom, da država preneha s skrbništvom nad Cerkvijo. Cerkev naj bi se s pomočjo svoje hierarhične zgradbe postavila proti državi kot neodvisna partnerica.

Leta 1848 so se liberalni katoličani z namenom, da bi dosegli svoje cilje, pridružili skupinam demokratičnih liberalcev. V teološkem in političnem liberalizmu je papeštvo videlo sovražnika, zato ga je želelo zatreti z vsemi sredstvi.¹² V duhu legitimizma se ni moglo sprijazniti z dejstvom, da je po Evropi že prihajalo do dejanske ločitve Cerkve in države, ki sta poprej sodelovali. Poseben problem je bila papeška država.

Ker so škofi marsikje po Evropi po revolucionarnem letu 1848 postali politično bolj izpostavljeni, se je začela krepiti njihova povezanost z Rimom. Naraščala je vloga papeštva. Na poseben način je to smer poosebljal ultramontanizem, ki pa je bil značilen za drugo polovico 19. stoletja.¹³

Na Dunaju so se študenti Avguštinya iz ljubljanske škofije v 30. letih 19. stoletja seznanjali z miselnimi tokovi, ki so prevečali tedanjo Evropo. Pomemben mislec tiste dobe je bil duhovnik Bernard Bolzano (1781–1848). Dobro je poznal filozofa Kanta in racionalizem, hkrati pa je skušal poudariti pomen krščanstva. V avstrijski prestolnici sta delovala vplivni filozof dr. Anton Günther (1783–1863)¹⁴ in njegov sodelavec dr. Johann Heinrich Pabst (1785–1838).¹⁵ Vpliven je bil tudi dr. Johann Emanuel Veith (1787–1876),¹⁶ judovski spreobrnjenec in stolni pridigar pri Sv. Štefanu na Dunaju.¹⁷ Kardinal Friedrich von Schwarzenberg (1809–1885)¹⁸ je postal življenjski prijatelj kasnejšega ljubljanskega knezoškofa dr. Janeza Zlatousta Pogačarja, pomembno mesto pri duhovnem oblikovanju slovenskih duhovnikov pa so imele ideje dr. Aloisa Schlöra.¹⁹

Vedeti moramo, da je bila tedanja katoliška filozofija na nemškem jezikovnem področju katoliški pravovernosti nekoliko nasprotna. V 30. letih 19. stoletja se je na Dunaju družila skupina t. i. liberalnih katoličanov, ki so se zavzemali za soglasje vere in filozofije. Oklenili so se nauk, ki jih je učil dr. Anton Günther, in se z njimi bojevali proti neveri. Kot vneti katoličani so imeli najboljše namene, teološko pa so hodili nekoliko po stranpoteh. Najbolj slopeča sta bila pridigar Veith in zdravnik Pabst.

Krožek okoli Güntherja in Veitha je imel posebne nazore o cerkvenopolitičnih vprašanjih. Po eni strani so t. i. liberalni katoličani želeli ostati zvesti Katoliški cerkvi, po drugi strani pa so

¹¹ Schwendt, »Liberaler Katholizismus«, str. 885–888.

¹² Papeštvo je do liberalnih pojavov zavzelo obrambno držo. Gregor XVI. je leta 1832 z okrožnico *Mirari vos* obsodil moderne svoboščine (versko svobodo, svobodo vesti, besede, tiska in poučevanja). V isti smeri je ravnal tudi Pij IX. z znamenitim *Syllabusom* (1864). Tudi I. vatikanski koncil je v konstituciji *Dei Filius* obsodil vrsto »zmotnih nauk« (racionalizem, naturalizem in panteizem), ki so se zoperstavljali dogmam. Šele Leon XIII. je z okrožnico *Libertas praestantissimum* (1888) določil novo smer, temelječo na moralnem zakonu in naravnem pravu. Izognil se je izrekanju neposrednih obsodb. Pij X. se je z okrožnico *Pascendi Dominici gregis* (1907) in z odlokom Sv. Oficija *Lamentabili* ponovno zatekel k obsodbam in Cerkvi povrnil reakcionaren videz. Prave odgovore na vprašanja in zahteve časa je bil tako sposoben dati šele II. vatikanski koncil s konstitucijo *Gaudium et spes* (1965).

¹³ Bokenkotter, *A concise history*, str. 309–327.

¹⁴ Schwendt, »Günther Anton«, str. 1105–1108.

¹⁵ Wenzel, »Pabst Johann Heinrich«, str. 13–27.

¹⁶ Hosp, »Veith Johann Emanuel«, str. 653; Wurzbach, »Veith Johann Emanuel«, str. 81–95.

¹⁷ *Zgodnja Danica*, 28. 12. 1850, št. 52, str. 219–222.

¹⁸ Wurzbach, »Schwarzenberg Friedrich von«, str. 71–78.

¹⁹ Wurzbach, »Schlör Alois«, str. 132–137.

razglašali popolno neodvisnost Cerkve od države. V skladu s svojim filozofskim prepričanjem so zahtevali, naj cerkvene nauke prešine filozofski duh.²⁰

Avstrijski liberalni katoličani so se bojevali proti ostankom jožefinske odvisnosti Cerkve od države, kasneje pa tudi proti ultramontanizmu, ki je v Avstriji cvetel po zaslugi redemptoristov in jezuitov. Nemalokrat se niso strinjali s stališči avstrijskega episkopata, ki je še vedno razmišljal v jožefinističnih okvirih. Proti jožefinskemu duhu so leta 1848 güntherijanci nastopali skupaj z ultramontanisti.

Skupina slovenskih duhovnikov, t. i. liberalnih katoličanov, je bila vzgojena na Dunaju pod vplivom Güntherja in Veitha. Med njimi so bili najpomembnejši Andrej Einspieler, Matija Majar, Davorin Trstenjak, Božidar Raič in Janez Zlatoust Pogačar, ki je bil edini doma iz Kranjske.²¹ Večinoma so tudi v poznejših letih ostali Güntherjevi privrženci. Trstenjak in Raič sta se kasneje pridružila časniku *Slovenski narod*, glasilu mladoslovencev. Glavne teme liberalnega katolištva so bile ločitev Cerkve od države, cerkvene sinode z udeležbo nižje duhovščine in laičkih vernikov, uvedba materinščine v cerkvene obrede in celibat.²²

Predstavniki liberalnega katolištva na Kranjskem v Franzevi korespondenci niso omenjeni, saj se je njihova dejavnost močnejše razmahnila v revolucionarnem letu 1848 in v letih po njem.

SEPARATIZEM

Separatizem se je zavzemal za ločitev Cerkve in države. Razvil se je pod vplivom idej filozofov Johna Locka in Jean-Jacquesa Rousseauja o naravnem pravu, zasnovi družbe in države, verske tolerance in vere v življenju posameznika ter družbe. Poudariti je treba, da liberalni separatizem vero potisne v območje zasebnega. Različni posamezniki lahko z dogovorom ustanovijo združenje (Cerkev), ki pa ni suvereno in se mora gibati v državnem okviru.

Za 19. stoletje so bili značilni trije tipi izrivanja Cerkve iz družbe oziroma t. i. ločevanja Cerkve in države. Čisto ločevanje (ZDA) ni zahtevalo zaprisege z versko vsebino, ni bilo uradne veroizpovedi. Priznavalo je enakost političnih in civilnih pravic. Država Cerкви ni pomagala in se ni vmešavala v cerkvene zadeve, pač pa je priznavala sklepanje zakonske zveze glede na različne obrede. Prav tako se ni vtikala v imenovanje škofov.

Delno ali mešano ločevanje (Belgija) je priznavalo polno svobodo kulta in poučevanja ter svobodno imenovanje škofov in komuniciranje škofov z Rimom (v Avstriji šele po letu 1850). Na področju sklepanja zakonske zveze je imel prednost civilni zakon pred cerkvenim. Duhovščino je plačevala država kot nadomestilo za zaplenjeno cerkveno premoženje za časa francoske revolucije.

²⁰ Vzornike so imeli v francoskih predhodnikih, kot so bili: Louis-Gabriel-Ambroise Bonald (1754–1840), Hugo-Félicité-Robert de Lamennais (1782–1854), Louis-Eugène-Marie Bautain (1796–1867), Henri-Dominique Lacordaire (1802–1861) in Charles-René de Montalembert (1810–1870). Ti so ustvarili teološko-filozofsko smer tradicionalizma, ki je v nasprotju z racionalizmom postal iracionalen in je poudarjal vlogo spoznanja iz vere. Drugo obdobje njihovega ustvarjanja je bilo že v duhu liberalnega katolištva. V Nemčiji so bili nosilci teologije liberalnega katolištva: Franz Baader (1765–1841), Johann Joseph Görres (1776–1848), Ignaz Döllinger (1799–1890), Adam Möhler (1796–1838) in Franz Xaver Kraus (1840–1901). Zelo pomembna je bila t. i. tübingska šola: Johann Sebastian Drey (1777–1853), Johann Baptist Hirscher (1788–1865), Johannes Evangelist von Kuhn (1806–1887) in Franz Anton Staudenmaier (1800–1856). Pomembna avstrijska teologa tistega časa sta bila tudi Georg Hermes (1775–1831) in Anton Günther (1783–1863) (Gl. Bihlmeyer, *Storia della Chiesa IV*, str. 173).

²¹ Ušeničnik, »Jeranov problem«, str. 98–119.

²² Ambrožič, *Ljubljanski knezoškof*, str. 61–67.

Georg Pajk po Franzu pl. Kurz zum Thurn und Goldenstein: Frančiškanska cerkev v Ljubljani, 1836 (hrani Narodni muzej Slovenije, inv. št. G-2518, foto: Tomaž Lauko).

Sovražno ločevanje (Francija, Italija, Španija, Portugalska, Latinska Amerika) je Cerкви običajno odvzelo premoženje in s tem duhovščino obsodilo na revščino. Vzelo ji je imuniteto, zatrla redove, uvedlo civilni zakon in ločitev ter onemogočilo vpliv Cerkve v šoli. Država je imela pravico presojudati, ali so bila dejanja cerkvene hierarhije pravna. Cerкви je bil priznan le majhen del svobode. Država jo je nadzorovala, podobno kot v časih »starega režima«. Cerkev je obravnavala kot združenje znotraj državnega območja, podvrženo zakonom kot vsako drugo združenje. Torej sploh ni šlo za pravo ločitev, ampak za železno nadzorništvo in vtikanje države v cerkvene notranje zadeve.²³

V nasprotju s separatističnimi tendencami ločevanja Cerkve in države po Evropi in v Latinski Ameriki se je njuna simbioza v Avstriji in na Kranjskem obdržala vse do konca prve svetovne vojne. V duhu jožefinizma je bilo v posebnem interesu države, da Cerkev ohrani v podrejeni vlogi njene pomočnice. To se je najočitneje kazalo v škofovskih imenovanjih, ki so bila cesarjeva domena, pa tudi v cerkvenem kadrovanju župnikov župnij pod patronatom deželnega kneza (cesarja) in Kranjskega verskega sklada, nad katerim je imela roko država.²⁴ Tudi sicer se je še naprej ohranjal

²³ Martina, *Storia della Chiesa*, str. 78–92.

²⁴ Ambrožič, *Patronatno pravo*, str. 71–88.

patronatni sistem, v katerega so bili vključeni pretežno plemiški patroni. Lahko rečemo, da je marsikaj ostalo po starem tudi po marčni revoluciji leta 1848. Liberalni pritiski na Cerkev so postali intenzivnejši šele po letu 1861, vzporedno z njimi pa so postali vidnejši tudi obrisi liberalizma v družbi v Habsburški monarhiji in posredno na Kranjskem.

Iz poročil Franca Franza baronu Erbergu lahko povzamemo več primerov tesnega sodelovanja med Cerkvijo in državo, zlasti z vojaštvom, zato na Kranjskem v obravnavanem obdobju ne moremo govoriti o njuni ločitvi oziroma separatizmu. Navedimo nekaj primerov. Za Telovsko procesijo 29. maja 1834 so bili postavljeni štirje oltarji, pred frančiškansko, križevniško in šentjakobsko cerkvijo ter pred mestno hišo. Kosilo je bilo pri knezoškofu Wolfu, nanj pa so bili povabljeni tudi častniki. Knezoškof se je nekoliko slabo počutil, a procesije ni želel zapustiti (34/112, 34/114). Telovski procesiji sta bili tudi pri frančiškanih in pri Sv. Jakobu. Kadeti so streljali ob frančiškanski procesiji, z možnarji pa ob šentjakobski (34/114).

30. septembra 1838 je imelo ljubljansko vojaštvo cerkveno parado z vsemi štirimi bataljoni na travnikih pri Tivoliju, na kateri se je zbralo skoraj celotno mesto. Zaradi grozečega deževnega vremena je bilo treba pohiteti. Ker je prejšnji regimentni kaplan (Simon Wilfan) postal župnik v Kranjski Gori, je imel novi regimentni kaplan (Tomaž Čibašek, ki je bil kaplan pri Sv. Jakobu) prvo vojaško mašo pod kapelnim šotorom (38/202). 6. oktobra je bila še ena cerkvena parada na travniku pri Tivoliju, s katero se je zaključil čas vadbe za tekoče leto (38/203). Podobna parada je omenjena tudi 22. septembra 1839 (39/147).

SEKULARIZACIJA

V Avstriji in na Kranjskem sekularizacija cerkvenih posesti ni pustila tako usodnih posledic kot na Nemškem. Je pa treba opozoriti na pojav, ki ga je bilo mogoče po francoski revoluciji zaslediti tudi drugje po Evropi in je posledica sekularizacije cerkvenih posesti.²⁵ Ljubljanski škofje po letu 1824 niso več prihajali iz tujih plemiških rodovin, ampak večinoma iz domačih – kmečkih in meščanskih. To dejstvo je zelo pomembno, saj so bolj čutili z ljudstvom kot tujci, ki običajno niso znali slovenskega jezika.

Kot daljno posledico sekularizacije Franz omenja blejsko gospostvo briksenskih škofov. Do francoske pripojitve Kranjske Franciji in Tirolske Bavarski je pripadalo dotaciji briksenskega škofa, leta 1838 pa je bilo ponovno prepuščeno briksenskemu škofu. Na tozadevni prevzem sta prispela dva duhovnika in dva svetna komisarja (38/227).

PASTORALNI RIGORIZEM

V pastoralni praksi so bili v prvih desetletjih 19. stoletja še navzoči ostanki pastoralnega rigorizma predhodne dobe, ki se je kazal v strogih merilih za podeljevanje zakramentov. Iz vzgoje bodočih duhovnikov je bil dokončno izkoreninjen s prihodom nove generacije teoloških profesorjev na ljubljanski licej konec 30. in v začetku 40. let 19. stoletja.

Za vse »janzeniste« ali, bolje rečeno, pristaše reformnega katolištva in predstavnike moralnega rigorizma je bilo značilno, da so odklanjali dogmatične zmote janzenizma, saj so bili z janzenistično literaturo dobro seznanjeni. Po hudem rigorizmu, zlasti glede odveze pri sv. spovedi in prejemanja

²⁵ Lortz, *Geschichte*, str. IV 16–IV 18.

sv. obhajila, sta izstopala Janez Traven in Gašper Švab, ki sta v svojih delih zagovarjala najstrožji nauk o pokori in spreobrnjenju.²⁶

Posredno je mogoče pastoralni rigorizem zaznati iz Franzevih zabeležb cerkvenih oklicev in porok. Navedimo dva primera. Ker je 9. marca 1834 za generala Sivkovicha prispel spregled za poroko v postu, je bila čez dva dni prisega pred komisijo. Če bi spregled za nevesto, vdovo polkovnika Kheka pl. Schwarzbacha, podelil tudi knezoškofijski konzistorij, naj bi bila poroka 13. marca v knezoškofovi hišni kapeli (34/52). Nazadnje je bila v križevniški cerkvi, par pa je poročil stolni prošt dr. Luka Burger (34/54).

Avgusta 1836 sprva do domnevne poroke videmskega deželnega svetnika Alojza Vincenca barona Dubskyja ni prišlo, čeprav se je o tem spraševalo v dveh ljubljanskih župnijah. Poroka Dubskyja z njegovo izbrano nevesto naj bi bila naposled sklenjena, vendar pa sta tako nevesta kot ženin pozabila pridobiti dovoljenje svojih dušnih pastirjev (župnikov), da bi se lahko poročila pred drugim duhovnikom. Dopustnost tako sklenjene poroke bi bila vprašljiva. Mladoporočenca torej nista imela druge izbire, kot da sta odstranila zadržek, potem ko ju niso sprejeli v stolnici in njune želje niso bile izpolnjene niti v župniji sv. Jakoba. Vendar nista odstopila od zakonske zahteve ostati tukaj šest tednov, da bi odstranila zadržek. Ženin je pisal v Videm in dobil od tamkajšnjega župnika dovoljenje za domači poročni obred, ki so ga v Ljubljani pričakovali do naslednje sobote, ko naj bi potekalo poročno slavlje (36/178).

SOCIALNO VPRAŠANJE

Delavstvo v Franzevih poročilih ni omenjeno. Tudi sistematične socialne dejavnosti ljubljanske škofije v tistem obdobju še ne beležimo. Edina izjema je bilo delovanje župnijskih ubožnih inštitutov, ki so skrbeli za reveže.

CERKVENE TEMATIKE

ŠKOFJE KOT ČLANI AVSTRIJSKEGA EPISKOPATA

Na Kranjskem se je položaj Cerkve, podobno kot drugje v Avstriji, začel spreminjati po marčni revoluciji leta 1848, ki je odpravila fevdalizem. Globalna sprememba družbenih odnosov v državi je odmevala tudi v življenju Cerkve, čeprav je njena hierarhija z duhovščino še vedno ostajala tesno povezana z dunajskim dvorom. To ni težko razumeti, saj je cesar imenoval večino avstrijskih škofov, papež pa jih je le potrjeval.

Prav znanje deželnih jezikov, torej slovenščine, nemščine in na Primorskem tudi italijanščine, je bilo eden od pogojev za škofovsko imenovanje, ki pa so ga pri nas izpolnjevali le slovenski kandidati. Domači škofje so rabo slovenščine dopuščali v podeželskih župnijah, postopoma pa tudi v mestnih, kjer je prevladovalo nemško ali italijansko meščanstvo.

Naslednja zelo pomembna značilnost avstrijskega in z njim povezanega slovenskega episkopata je bila, da so bili škofje večinoma nekdanji gojenci dunajskega Avguštineja. Njihovo duhovno in študijsko oblikovanje je torej potekalo na Dunaju in ne v Rimu. Zato je bil pri nas za Cerkev Dunaj pomembnejši od Rima. Ljubljanski škofje so imeli naziv knezoškofa. Za izmenjavo informacij so

²⁶ Dolinar, Jožefinizem in janzenizem, str. 168–170.

pogosto objavljali pastirska pisma škofov drugih škofij. Povezanost med škofijami je bila še toliko bolj pomembna, saj je bila Habsburška monarhija konglomerat različnih narodov, ki pa so bili povečini rimokatoliške veroizpovedi. Solidarnost med škofijami se je kazala tudi v nabirkah za od naravnih nesreč prizadete vernike in predvsem v nabirkah za misijone.

Franzeva poročila vsebujejo tudi podatke o tujih cerkvenih dostojanstvenikih. Naj navedemo le nekatere. 25. avgusta 1833 je neimenovani nadškof s poštanim vozom potoval proti Trstu, saj se je nameraval izseliti v Ameriko (33/24). 2. decembra 1833 je 80-letni hvarsko-braško-viški škof Ivan Skakoc, frančiškan, prišel z Dunaja, ostal v ljubljanskem frančiškanskem samostanu in se odpravil nazaj v Dalmacijo (33/113). V Egru na Madžarskem naj bi decembra 1833 prišlo do nemirov proti nekdanjemu beneškemu patriarhu, nadškofu Johannu Ladislavu pl. Pyrkerju (Pürkerju) (33/138).

Januarja 1834 se je govorilo, da naj bi bil goriški knezonadškof Jožef Walland v enaki funkciji premeščen v Lviv. Bolje obveščeni so navajali, da bi predstavitev morala zadevati tridentinskega škofa Franca Ksaverja Luschina (Lušina) (34/4). Njegova premestitev iz Tridenta (Trenta) v Lviv je bila kratkotrajna. Že konec januarja 1835 ga je cesar nameraval imenovati za goriškega knezonadškofa, kar se je potem tudi zgodilo. Sredi avgusta istega leta se je na poti iz Lviva za več dni ustavil v Ljubljani (35/28, 35/144).

11. maja 1834 je umrl goriški knezonadškof in metropolit Jožef Walland. Rekviem v stolnici je bil zanj 16. maja, saj je prej služboval v ljubljanskem stolnem kapitlju (34/103, 34/105). Zabeležena je tudi smrt nekdanjega ljubljanskega škofa Avgušтина Gruberja, ki je bil kot salzburški nadškof pokopan 3. julija 1835 (35/125). Krški škof Georg Mayer se je 23. marca 1836 iz Ljubljane vrnil v Celovec (36/56). 22. marca 1840 se je razširila novica o njegovi smrti, ki jo je poročevalec potrdil 27. marca (40/52, 40/55).

Franz je podrobno sledil potovanjem in dogodkom, pri katerih je bil akter ljubljanski knezoškof Anton Alojzij Wolf. Šlo je za vizitacije župnij, birmovanja, bivanje in sprejemanje gostov v dvorcu Goričane, prirejanje večerij in sprejeme v ljubljanskem škofijskem dvorcu ter knezoškofova potovanja. Wolf se je udeleževal tudi številnih prireditev in sprejemov, saj je bil ena najodličnejših osebnosti na Kranjskem.

Prva novica o knezoškofu Wolfu se v Franzevih poročilih tiče vizitacije župnij na Notranjskem, ki se je začela 15. junija 1833 (33/2). Na birmovanja po Dolenjski naj bi se odpravil 3. junija 1834, a je bilo potovanje zaradi njegove bolezni odloženo (34/112, 34/114, 34/115, 34/119, 34/121).

Knezoškof Wolf se je večkrat podal na podeželje v škofijski dvorec na Goričanah. Tovrstni obiski so služili oddihu ali sprejemanju gostov in obiskovalcev (33/13, 33/34, 34/175). V glavnem je šlo za druženje aristokratov. 11. julija 1836 je knezoškof v graščini nudil prenočišče gubernijskemu svetniku dr. Karlu Bernardu Koglu in njegovi družini (36/132). Poročevalec Franz je dokaj vestno beležil tudi knezoškofove povratke z Goričan v Ljubljano (33/64). Običajno so jim sledili sprejemi obiskov v škofijski palači. Eden takšnih je zabeležen 27. oktobra 1834 (34/237).

Knezoškof je bil močno vpet v politično življenje dežele Kranjske. Sredi septembra se je vsako leto udeleževal začetnega zasedanja deželne zbornice (36/155, 36/180, 36/194, 36/200). Njegovo zasedanje se je 15. septembra 1835 začelo s sv. mašo na čast sv. Duhu (35/161). Sv. maša je omenjena tudi na začetku zasedanja 18. septembra 1837 (37/207). Slab obisk pri tovrstni maši je bil zabeležen 16. septembra 1839 (39/140).

Wolf se je udeleževal tudi številnih protokolarnih sprejemov in dogodkov, zlasti tistih, ki so bili povezani z vojaštvom. 25. oktobra 1835 je bil skupaj z veljaki na sprejemu za častniški zbor polka Hohenlohe (35/189). Zboru je nato štiri dni pozneje tudi sam priredil podoben sprejem (35/194).

Knezoškofovo povezanost z dvorom so izkazovale številne slovesnosti in dogodki. 4. novembra 1833 je v počastitev cesaričinega godu priredil kosilo, za katero je bilo pripravljenih 32 pogrinjkov (33/84, 33/85). 9. februarja 1834 so obhajali slovesnost ob cesarjevem rojstnem dnevu. Ob 10. uri je bila v stolnici slovesna maša, vojaški oddelek pa je streljal običajne salve pred cerkvijo. Opoldne je knezoškof gostom pripravil 60 pogrinjkov (34/27). Tudi čez leto dni, 12. februarja 1835, je knezoškof opravil slovesno bogoslužje v stolnici in priredil zakusko v počastitev cesarjevega rojstnega dne (35/34, 35/39).

Konec februarja 1835 so se razširile novice o slabem zdravstvenem stanju cesarja Franca I. Guverner je zapovedal molitve za ljubljene monarha. Zato je knezoškof Wolf vsak dan ob 10. uri maševal v stolnici pri velikem oltarju, zatem pa se je v koru udeležil še druge sv. maše, pri kateri so bili navzoči civilni in vojaški imenitneži (35/61).

Na velikonočni ponedeljek, 20. aprila 1835, so obhajali rojstni dan novega cesarja Ferdinanda I. Ob 10. uri je bila v stolnici nemška pridiga, zatem pa slovesna sv. maša med topovskimi salvami (35/81).

V poročilih so zabeležena nekatera knezoškofova potovanja v tujino. 22. maja 1835 se je škof podal na Dunaj, da se je udeležil poklona delegacije koroških in krajskih deželnih stanov pri novem cesarju Ferdinandu I. Potoval je skozi Železno Kaplo, Velikovec, Labotsko dolino, Knittelfeld, Leoben in Bruck na Muri. Ob vrnitvi se je delegacija sredi junija ustavila v božjepotni cerkvi v Maria Zelli. Knezoškof je med povratkom obiskal tudi škofijsko gospostvo Gornji Grad. V Ljubljano se je vrnil 20. junija. Stolni kapitelj ga je pričakal v Črnučah (35/91, 35/95, 35/97, 35/99, 35/105, 35/110, 35/115).

Cesar Ferdinand I. je v Ljubljano prispel 21. januarja 1837. Sprejema se je udeležil tudi knezoškof Wolf (37/15). Sredi marca 1837 je skozi Ljubljano potoval nadvojvoda Janez Habsburško-Lotarinški. Pričakala sta ga guverner in knezoškof (37/52). Njegov prihod in sprejem knezoškofa ter odličnikov je omenjen tudi 30. novembra 1837 (37/274).

2. marca 1837 so v stolnici obhajali obletnico za pokojnega cesarja Franca I. (37/41), 8. aprila 1837 so darovali zadušnico za cesarico Marijo Ludoviko (3. ženo cesarja Franca), 13. aprila pa obhajali obletnico za cesarico Marijo Terezijo (2. ženo cesarja Franca) (37/68).

Ob navedenem lahko zaključimo, da je opisana dejavnost knezoškofa Wolfa potekala v duhu tradicionalizma in legitimizma.

APOSTOLSKI NUNCIJ

Prek apostolskega nuncija so avstrijski škofi, večinoma poslušni cesarju, komunicirali z Rimom. Franz je zabeležil, da je apostolski nuncij Pietro Ostini februarja 1835 odšel z Dunaja, saj ga je papež Gregor XVI. ustvaril za kardinala (35/28).

Apostolski nuncij na Dunaju in kasnejši kardinal, knez Lodovico Altieri, je 13. maja 1837 v dvorni župnijski cerkvi v Hofburgu slovesno birmal mlajše sinove nadvojvode Karla (37/104). Omenjenih je še več drugih slovesnosti in dejavnosti, pri katerih je sodeloval mladi nuncij. Ob sprejemu v službo je 11. junija 1837 za diplomatski zbor priredil veličastno pogostitev »po italijanskem okusu« (37/129). Julija 1837 je odpotoval v Bad Ischl, kjer naj bi počakal državnega tajnika Capaccinija (pravilno podtajnika), ki je bil namenjen v Nemčijo; domnevno zaradi dogodkov v Španiji in menjave na angleškem prestolu (37/147).

DUHOVŠČINA

Pod cesarjem Francem I. (1792/1806–1835) so v veljavi še vedno ostala jožefinska načela, po katerih naj bi Cerkev služila državi. Duhovniki so ostali »cerkveni uradniki« v službi države, saj so ljudem razglašali in pojasnjevali vladne odloke ter vodili matične knjige. Oblastem so morali poročati, kako so se ljudje odzivali na važnejše gospodarske in politične ukrepe. Po drugi strani se je država še naprej vtikala v cerkvene notranje zadeve. Zahtevala je odobritev važnejših cerkvenih odredb, bdela nad cerkvenim premoženjem, spremljala dušnopastirsko delovanje duhovnikov in nadzirala njihovo zasebno življenje. Istovetenje Cerkve z državo je bilo v očeh ljudi kamen spotike, ker se je dozdevalo, da sta vera in Cerkev policijsko orodje. Država je duhovščini priskočila na pomoč v gmotnih stiskah z dopolnitvami kongrue.²⁷

Prva novica o duhovnikih, ki jo zasledimo v Franzevi korespondenci z baronom Erbergom, se tiče govoric o »smrti« neimenovanega katoliškega »regimentnega patra« (vojaškega kurata) iz gradiškega mejnega polka. Umrli naj bi v Beljaku, vendar pa je Franz iz nekega pisma nazadnje izvedel, da je bil v resnici bolan in si je le želel umreti (33/2).

Predmet poročevalčevega zanimanja so bili tudi nekateri člani ljubljanskega stolnega kapitlja in njihova vpetost v družbeno življenje. Največkrat je bil omenjen ljubljanski stolni prošt dr. Luka Burger. 6. avgusta 1833 se je denimo za daljši čas podal na dopust na Gorenjsko (33/13), avgusta 1834 pa se je mudil v Radovljici (34/174). Avgusta 1836 je prošt Burger ponovil potovanje na Dunaj, ki ga je opravil pred 36 leti. Po njegovem zagotovitlu je dobro uspelo (36/197).

Dekan stolnega kapitlja, Urban Jerin, bi moral biti premeščen za profesorja na Dunaj, ker naj bi imel afero z neko žensko, a se to ni zgodilo (35/206).

V nedeljo, 29. decembra 1833, je kanonik Štefan vitez Grisoni vabil na večerjo. Navzoči so bili družina guvernerja Schmidburga, družina barona Codellija, grofica (pravilno baronica) Cecilija Lichtenberg, knezoškof Wolf in drugi (33/140).

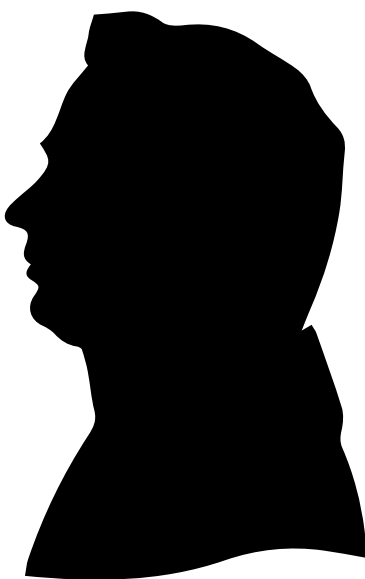
Podelitev Codellijevega kanonikata Frančišku Ksaverju pl. Andrioliju je bila zabeležena 20. septembra 1836. V resnici je postal kanonik Wollwitz-Flachenfeldovega kanonikata, ki so ga podeljevali kranjski deželni stanovi (36/204, 36/213).

Za novega duhovnega referenta pri ljubljanskem guberniju je bil marca 1834 imenovan Anton Stelzich (Stelčič), kasnejši gubernijski svetnik. Še istega meseca je postal ljubljanski častni kanonik. V Ljubljano je prišel sredi maja in se 22. maja prvič udeležil seje gubernija (34/64, 34/67, 34/109).

Naslednja skupina omemb se nanaša na župnike, kaplane in teološke profesorje. Ljubljanski šentjakiški župnik Janez Zlatoust Pohlin je bil ponovno hudo bolan in je 22. decembra 1833 prejel poslednje zakramente. Poročevalec Franz je sprva menil, da naj bi trpel za živčno mrzlico. V naslednjih dneh se mu je zdravstveno stanje izboljšalo, da je lahko sprejemal obiskovalce. Ni šlo za živčnost, ampak je zbolel za želodčno vročico. Zaradi skrbi, ker je eden od njegovih kaplanov pred kratkim umrl zaradi živčne mrzlice, se je dal nemudoma prevideti s poslednjimi zakramenti (33/134, 33/135, 33/137, 33/138).

Znani duhovnik prof. Jakob Zupan je bil v začetku leta 1834 že nekaj časa v mirovanju, saj je zbolel za pljučnico. Medtem so mu knezoškof in nekateri kanoniki, proti katerim je napisal satirične pesmi, podelili poslednje zakramente (34/18). Oktobra 1835 je bila odločena zadeva v njegovem sodnem procesu. Odstavljen je bil s proforskega mesta in upokojen z letno pokojnino 500 gld. V Celovcu je ostal pod policijskim nadzorom, prepovedana pa so mu bila tudi vsa potovanja (35/171).

²⁷ Ambrožič, *Zgodovina Cerkev*, str. 316.

Silhueta Antona Stelzicha (Dom in svet 43, 1930, št. 9/10, str. 303).

BOGOSLOVCI

Po prestanih napoleonskih vojnah sta se ljudi polastili lahkomišelnost in verska brezbržnost. Avstrijska vlada in cerkveno vodstvo sta upala, da se bodo razmere izboljšale, če bo na voljo dovolj dobre duhovščine. S tem namenom je oblast podprla delovanje semenišč.

V semeniščih je še vedno vel jožefinski duh. Stanje se je popravljalo zaradi gorečih spiritualov, bogoslovnih profesorjev in škofov, zlasti Antona Alojza Wolfa v Ljubljani. V ljubljanskem semenišču so se porajali zametki slovenske narodne vzgoje. Njen nosilec je postal Matevž Ravnikar.²⁸

Med škofijami je prihajalo do izmenjave bogoslovcev. Več jih je iz Kranjske odšlo v krško, lavantinsko in tržaško škofijo. Vzgoja bogoslovcev je bila zaupana škofijskim semeniščem. V Ljubljani se je leta 1849 teološki študij po ukinitvi liceja preselil v Bogoslovno semenišče.²⁹ Učne načrte in učbenike za študij teologije je še naprej predpisovala državna oblast. Vlada je med drugim določala število bogoslovcev v posameznih semeniščih, zato so nekateri prvi leti teologije študirali kot eksternisti. V ljubljanskem bogoslovju je bilo za bogoslovce določenih 80 mest. Na slovenskem narodnostnem ozemlju so v 19. stoletju delovala škofijska semenišča v Ljubljani, Mariboru, Gorici in Celovcu.³⁰

Tematika izobraževanja in duhovnega oblikovanja bogoslovcev v Franzevih poročilih ni omenjena.

REDOVNICI IN REDOVNICE

V Franzevi korespondenci so na kratko omenjeni tudi nekateri dogodki iz življenja in delovanja redovnih skupnosti. Navedimo nekaj primerov. Leopoldina grofica Engelshaus, z redovnim

²⁸ Kralj, Versko in cerkveno življenje, str. 173–194.

²⁹ Ciperle, *Podoba*, str. 244–249. Gl. tudi Zschokke, *Die theologische Studien und Anstalten*; Smolik, *Teologija in Slovenci*, str. 372–387.

³⁰ Gl. tudi *Teološki študij na Slovenskem*.

imenom Ignacija, je aprila 1834 v uršulinskem samostanu izpovedala zaobljube (34/83). 25. aprila so pokopali bogoslovca iz frančiškanskega samostana, ki je umrl zaradi »hiranja« (34/90).

Poročilo dunajskega agenta z začetka leta 1835 je prineslo nekoliko zastarelo novico, da je Nemški viteški red konec leta 1834 z najvišjo odobritvijo sprejel deset novincev iz vrst mladih vitezov (35/1, 35/32). 2. aprila 1835 je umrl veliki mojster Nemškega viteškega reda – križnikov – nadvojvoda Anton (35/79). Komturja Nemškega viteškega reda, grofa Eugena Wilhelma Haugwitza, so 3. avgusta 1835 pričakovali v Križankah, kjer naj bi ostal tri dni. Zatem je odšel v Metliko. Za tajnega svetnika ga je imenoval še cesar Franc I., a je bilo imenovanje objavljeno šele v začetku julija (35/138, 35/139, 35/140).

Posebna skupina so bila Franzeva poročila o dogodkih v dvorani Nemškega viteškega reda v Križankah. Ob cesarjevem godu je v njej 4. oktobra 1833 Filharmonična družba priredila glasbeno akademijo (33/53). Člani društva Kazina so imeli 3. januarja 1834 ob treh popoldne v njej občni zbor. Ob tej priložnosti so prebrali statut društva, ki je bil na odboru že obravnavan in potrjen (33/140).

LJUDSKE POBOŽNOSTI

Pomemben del verske prakse in pobožnosti so bila v 19. stoletju romanja. Najbolj so bila obiskana tista k domačim božjepotnim cerkvam. Še vedno so bila dejavna romarska središča iz preteklih časov: Višarje, Sveta Gora, Trsat, Gospa Sveta, Ptujška Gora in Svete Gore. Najbolj vztrajni in premožni romarji so si privoščili tudi romanje v Rim.

Pobožnosti in vraže v ljudskem verovanju so zaznamovale verovanje naših prednikov podobno kot drugje po Evropi. Vloga ljudskih pobožnosti pri ohranjanju vere je bila v 19. stoletju zelo pomembna. K razvoju duhovnosti in pobožnosti so prispevale tudi oživljene in na novo ustanovljene bratovščine. Molitvenik *Dušna paša* kasnejšega misijonskega škofa Friderika Barage je s svojimi številnimi izdajami prišel v skoraj vsak slovenski dom.

Poročevalec Franz je med ljudskimi pobožnostmi omenjal predvsem prirejanje procesij. 29. marca 1834 so vstajenske procesije iz ljubljanskih cerkva potekale po običajnih poteh (34/71). 25. aprila je šla procesija »sv. Jurija« iz vseh župnij in stolnice do cerkve sv. Petra (34/89). Franzu se je primerila napaka, saj je v resnici verjetno šlo za prošnjo procesijo ob prazniku sv. Marka.

Omenjene so tudi nekatere druge ljudske pobožnosti. Zaradi preprečevanja vsesplošnega pomanjkanja vode in njegovega vpliva na poljske pridelke so tako od 15. junija 1834 opravljali molitve za dež (34/121).

Obisk Božjega groba v Štepanji vasi 13. marca 1836 ni bil številen (36/49). Množičnejši obisk je bil zabeležen 25. marca 1838. Verniki so se tja zgrinjali na konjih, v kočijah in peš (38/52).

Na god sv. Roka leta 1838 se je v Gornji Šiški (Dravljah) v tamkajšnji cerkvi zbralo veliko vernikov. Tja so se zgrinjali peš, na konjih in v kočijah, a le redki so mislili na pobožnost, saj so našli pašo za oči v mešanici številnih ljudi (38/169).

MISIJONI

Tudi v misijonskem pogledu Slovenci v 19. stoletju niso zaostajali za drugimi narodi. Slovenski misijonarji so odhajali predvsem v Severno Ameriko in Sudan. Imena misijonarjev Friderika Barage, Franca Pirca in predvsem Ignacija Knobleharja so svetovno znana in pomembna, kakor

Vincenc Dorfmeister: Cerkevno žegnanje pri Sv. Roku v Dravljah (wikipedija).

tudi njihov prispevek k poznavanju tamkajšnjih kultur in ljudstev.³¹ Pri vsem tem je treba poudariti, da so bili motivi slovenskih misijonarjev predvsem verske narave.

Marca 1837 so v Ljubljani pričakovali misijonarja Friderika Barago, a novica sprva ni bila potrjena (37/52, 37/53, 37/68). Njegov prihod je Franz 9. aprila 1837 zabeležil z naslednjimi besedami: »Kranjski duhovni misijonar Baraga je včeraj zjutraj pridigal v tukajšnji stolnici in popoldne pri frančiškanih; na prvem mestu v nemščini, na drugem v kranjskem jeziku. V obeh cerkvah je bila izjemna gneča; ljudje so plezali na klopi in celo na oltarje, zaradi česar je bilo potrebno posredovanje policije tudi v cerkvi. Pravijo, da so pri frančiškanih zaradi izredne gneče nekemu dečku zlomili stopalo« (37/69).

ŠOLSTVO

Posebno mesto v kulturnem vprašanju slovenskega naroda je v tistem času imelo šolstvo. Pomanjkanje ustreznih učbenikov je botrovalo temu, da slovenščine kot učnega jezika niso uvedli v gimnazije. To je bil čas, ko se je za slovenska narečja oblikoval skupni knjižni jezik. Tudi pri verouku ni bilo dosti boljše, saj ni bilo ustreznih katekizmov v slovenskem jeziku. Na to je opozarjal tudi bl. Anton Martin Slomšek.

V Franzevih poročilih ne najdemo omemb župnijskih šol, pač pa otroškega zavetišča. 4. novembra 1834 je bila ob 10. uri pri Sv. Jakobu tiha sv. maša, po njej pa odprtje otroškega zavetišča.

³¹ Gl. tudi Kolar, *Na misijonskih brazdah Cerkve*.

Sprejelo naj bi 103 otroke, a so jih morali še 100 zavriniti. Treba bi bilo ustanoviti še eno podobno ustanovo, če bi dobrodelnost pripomogla k povečanju sklada. Slovesnosti se je poleg knezoškofa Wolfa udeležil tudi guverner (34/242, 34/244).

ZAKLJUČEK

Idejni tokovi prve polovice 19. stoletja, ki so vplivali na odnos med Cerkvijo in družbo oziroma državo, so bili v svojih različnih pojavnih oblikah na Kranjskem še slabo razviti. Iz poročil Franca Franza Jožefu Kalasancu baronu Erbergu so razvidne tudi vsebine, ki se tičejo dejavnosti Cerkve, zlasti cerkvenih dostojanstvenikov, redovnikov, vojaških kuratov, cerkvenih dogodkov in ustanov. Med njimi izstopajo številne omembe ljubljanskega knezoškofa Antona Alojzija Wolfa. Poročevalec Franz je povzemal tako govorice, ki so se širile med ljudmi, kot novice iz časopisja, še največ pa je dal na osebno korespondenco s svojimi dopisovalci. Iz poročil je mogoče razbrati posamezne dogodke, ki so jim posredno botrovali takratni idejni tokovi ter njihovo uvajanje v družbeno in cerkveno življenje.

Iz opisov je mogoče razbrati, da sta Franz in baron Erberg cerkveno življenje spremljala z distance. Šlo je za informativne opise posameznih dogodkov in osebnosti, ki so odmevali v javnosti. Domnevamo, da je Franz Erbergu pisal o tistem, kar ga je zanimalo. Zlasti opisi knezoškofa Wolfa kažejo na njegovo izredno vpetost v aristokratske kroge in način življenja, značilen za meščanstvo v predmarčni dobi.

Financiranje

Prispevek je nastal v okviru raziskovalnega programa P6-0262 (Vrednote v judovsko-krščanskih virih in tradiciji ter možnosti dialoga), ki ga iz javnega proračuna sofinancira Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije (ARIS).

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

SI AS – Arhiv Republike Slovenije

SI AS 730, Gospodstvo Dol

ČASOPISI

Zgodnja Danica, 1850.

LITERATURA

Ambrožič, Matjaž: *Ljubljanski knezoškof dr. Janez Zlatoust Pogačar. Njegova verska, kulturna in politična vloga za zgodovino Slovencev. Acta Ecclesiastica Sloveniae*, 25, 2003.

- Ambrožič, Matjaž: Patronatno pravo in jožefinski patronati kranjskega verskega sklada. *Bogoslovni vestnik* 72, 2012, št. 1, str. 71–88.
- Ambrožič, Matjaž: *Zgodovina Cerkve na Slovenskem*. Ljubljana: Teološka fakulteta, 2019 (Priročniki Teološke fakultete 28).
- Bihlmeyer, Karl, Hermann Tuechle: *Storia della Chiesa IV. L'epoca moderna*. Brescia: Editrice Morcelliana, 1994¹⁰.
- Bokenkotter, Thomas: *A concise history of the Catholic Church*. New York, London, Toronto, Sydney, Auckland: Image books Doubleday, 2005.
- Bremer, Thomas in Kaiser, Jochen-Christoph in Nowak, Kurt in Pilvousek, Josef in Wolf, Hubert: *Storia ecumenica della Chiesa 3. Dalla Rivoluzione francese al 1989* (ur. Hubert Wolf). Brescia: Editrice Queriniana, 2010.
- Ciperle, Jože: *Podoba velikega učilišča ljubljanskega. Licej v Ljubljani 1800–1848*. Ljubljana: Slovenska Matica, 2001.
- Dolar, France M.: Jožefinizem in janzenizem. *Zgodovina Cerkve na Slovenskem* (ur. Metod Benedik). Celje: Mohorjeva družba, 1991, str. 153–171.
- Grass, Tim: *Modern Church History*. London: SCM Press, 2008.
- Hosp, Eduard: Veith Johann Emanuel. *Lexikon für Theologie und Kirche* 10. Freiburg, 1965, str. 653.
- Kolar, Bogdan: *Na misijonskih brazdah Cerkve*. Celje: Mohorjeva družba, 1998.
- Kralj, Franc: Versko in cerkveno življenje v dobi dozorevanja slovenskega naroda. *Zgodovina Cerkve na Slovenskem* (ur. Metod Benedik). Celje: Mohorjeva družba, 1991, str. 173–194.
- Lortz, Joseph: *Geschichte der Kirche in ideengeschichtlicher Betrachtung*. Münster: Aschendorfsche Verlagsbuchhandlung, 1940⁷.
- Martina, Giacomo: *Aspetti dell'Anticlericalismo in Europa nell'Ottocento e Novecento*. Roma: Editrice Pontificia Università Gregoriana, 1995.
- Martina, Giacomo: *Storia della Chiesa da Lutero ai nostri giorni 3. L'età del liberalismo*. Brescia: Editrice Morcelliana, 1995.
- Melik, Vasilij: Politčne razmere na Slovenskem v Wolfovem času do leta 1848. *Wolfov simpozij v Rimu* (ur. Edo Škulj). Celje: Mohorjeva družba, 1994, str. 13–18.
- Schatz, Klaus: *Storia della Chiesa 3. Epoca moderna II* (ur. Luigi Mezzadri). Brescia: Editrice Queriniana, 1995.
- Schwendt, Herman H.: Günther Anton. *Lexikon für Theologie und Kirche* 4. Freiburg, Basel, Rom, Wien: Herder, 1995, str. 1105–1108.
- Schwendt, Herman H.: Liberaler Katholizismus. *Lexikon für Theologie und Kirche* 6. Freiburg, Basel, Rom, Wien: Herder, 1997, str. 885–888.
- Smolik, Marijan: Teologija in Slovenci. *Zbornik razprav Teološke fakultete v Ljubljani*. Ljubljana: Teološka fakulteta, 1962, str. 372–387.
- Teološki študij na Slovenskem. Vloga teoloških izobraževalnih ustanov v slovenski zgodovini pri oblikovanju visokošolskega izobraževalnega sistema*. *Acta Ecclesiastica Sloveniae*, 32, 2010.
- Ušeničnik, Aleš: »Jeranov problem«. *Čas* 11, 1917, str. 98–119.
- Wenzel, Paul: Pabst, Johann Heinrich. *Lexikon für Theologie und Kirche* 7. Freiburg: Herder, 1962, str. 13–27.
- Wurzbach, Constant von: Schlör, Alois. *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich XXX*. Wien, 1884, str. 132–137.
- Wurzbach, Constant von: Schwarzenberg, Friedrich von. *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich XXXIII*. Wien, 1877, str. 71–78.

Wurzbach, Constant von: Veith, Johann Emanuel. *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich L.* Wien, 1884, str. 81–95.

Zschokke, Hermann: *Die theologische Studien und Anstalten der katholischen Kirche in Österreich.* Wien, Leipzig: Wilhelm Braumüller, 1894.

CHURCH-RELATED ISSUES AND TOPICS FACING CARNIOLA IN FRANZ FRANZ'S REPORTS TO BARON ERBERG

Ideational currents and their various manifestations that shaped the relationship between the Church and society or the state during the first half of the nineteenth century were still poorly developed in Carniola, where the Church still felt the consequences of reforms introduced by the absolutist Emperor Joseph II (1780–1790). Josephinism aimed to subjugate the Church to its state system, which rested on the military and officialdom. In Austria and hence Carniola, Enlightenment and Josephinism remained in practice longer than in other European countries.

Prince-Bishop Anton Aloys Wolf (1824–1859) was the first who embarked on eliminating the consequences of “Jansenism” in the Diocese of Ljubljana, which met with fierce opposition among monks and a few younger priests.

During the 1830s, Carniola still witnessed no notable spread of liberalism. To some extent, it was detected in the disposition of the bourgeoisie, which nonetheless continued to attend religious services and receive the holy sacraments. In Franz's correspondence, there is no mention of the representatives of liberal Catholicism in Carniola, who only stepped up their activities in and after the revolutionary 1848.

In the first half of the nineteenth century, a special group was represented by the army under the leadership of aristocratic commanders, which, also in Carniola, clung to the old feudal system until its abolition in 1848.

Unlike the tendencies to separate the Church from the state throughout Europe and Latin America, their symbiosis in Austria and Carniola persisted until the end of the First World War. In light of several examples of inseparable cooperation between the Church and the state, particularly the army, that are mentioned in Franz's reports to Josef Kalasanz von Erberg, there cannot be any talk about separation or separatism in Carniola during the period discussed.

Franz's reports to Baron Erberg convey content related to the activities of the Church and particularly its dignitaries, monks, military chaplains as well as religious events and institutions. Especially noteworthy are his mentions of Ljubljana's Prince-Bishop Anton Aloys Wolf. Franz drew from newspapers and rumours that spread among people, and especially from the exchange of letters with his own personal correspondents. His reports point to individual events that were indirectly linked to the ideational currents of that time and their application in social and religious life.

Franz and Baron Erberg, as may be inferred from the descriptions, observed religious life from a distance. The letters offer informative descriptions of notable public events and personalities. Franz probably wrote to Erberg about what he found interesting. His descriptions of Prince-Bishop Wolf in particular are revealing of his close relations with the aristocratic circles and the way of life typical of the pre-March bourgeoisie.

Tanja Žigon

PISMA FRANCA FRANZA BARONU ERBERGU IZ LETA 1836

Stotnik Franc Franz je baronu Erbergu o življenju v Ljubljani poročal skoraj celih osem let, od leta 1832 do svoje smrti poleti 1840. Njuna »predmarčna« korespondenca je potekala v nemškem jeziku. Že na začetku raziskav, povezanih z omenjenimi pismi in poročili,¹ smo se odločili v slovenščino vzorčno prevesti korespondenco enega leta. Ker smo se s prevodom začeli ukvarjati v času epidemije koronavirusa, se je zdelo samoumevno prevesti pisma iz leta 1836, ko se je prebivalstvo na Kranjskem soočalo z epidemijo kolere. Vzorednic med preteklostjo in sedanjostjo je veliko. Tako kot je covid leta 2020 med ljudmi zasejal zaskrbljenost, a tudi skeptičnost, in je prebivalstvo razdelil na zagovornike in nasprotnike cepljenja, je tudi kolera leta 1836 veljala za bolezen, ki je na eni strani sejala smrt in vzbujala strahospoštovanje, na drugi pa so se porajala ugibanja o tem, ali je res tako nevarna, strokovnjaki vseh vrst pa so delili nasvete, kako se zaščititi pred boleznijo. Sklicevali so se na tedaj razširjeno homeopatijo, ki naj bi bila zelo koristna (36/116, 36/121), priporočali pitje kamiličnega čaja z dodatkom jedilnega olja ali pa zgolj jedilnega olja z limonino kislino ter revnejšim meščanom svetovali, naj si na stopala in trebuh polagajo segreto opeko (36/121). Tudi Franz sam je sprva dvomil v resnost epidemije (npr. pisma 36/109, 114, 115), pozneje pa o koleri govori tudi metaforično in jo imenuje *močvirska bolezen* (*morländische Krankheit*, 36/133) in *azijski klatež* (*der asiatische Vagabund*, 36/124). Lahko bi rekli, da je bilo začetno zanikanje epidemije skupni imenovalac izbruha bolezni tako v 19. kot v 21. stoletju, v »kovidnih« okoliščinah, ki morda prehitro bledijo v kolektivnem spominu, pa so Franzeva pisma iz leta 1836 kar sama klicala po prevodu. Kljub temu velja dodati, da ima prav vsako leto Franzevega poročanja svoje posebnosti. Z vidika kulturne zgodovine je korespondenca kot celota izjemno pomembna, saj prinaša podatke o številnih dogodkih, o katerih bi sicer vedeli mnogo manj. Leta 1836 so bili to začetek gradnje nove Kazine in arheološka odkritja, ki so spremljala delo ob izkopu temeljev. Vsekakor pa so pisma iz leta 1836 samo vzorčni primer letnega cikla v poročanju stotnika Franza baronu Erbergu.

¹ V poročilih je Franz brez prave strukture nizal informacije o dogajanju v Ljubljani, pisma pa so bila namenjena baronu osebno.

PREVAJANJE ZGODOVINSKEGA VIRA

Prevajanje pričujoče korespondence, svojevrstnega »egodokumenta«,² je bil izziv. Delo je zahtevalo ne le dobro poznavanje kulturnozgodovinskega konteksta, temveč tudi detektivsko in včasih bolj, spet drugič manj uspešno iskanje pravih rešitev, na koncu pa še usklajevanje prevoda med kolegi, ki nam je bilo delo zaupano.³ Med prevajanjem se je čas nekako ustavil: preselili smo se v bidermajersko Ljubljano, v leto, ko je, kot že povedano, v mestu smrt sejala kolera, ko se je začela gradnja nove stavbe Kazine in ko je jeseni vodenje Stanovskega gledališča prevzel podjetni Ferdinand Funk (1800–1848). Meščani pa niso zahajali le v Talijin hram, pač pa je v mestu potekalo tudi razgibano družabno življenje, priljubljeni so bili plesi in plesne zabave, ljudi je povezovala glasba, prebivalstvo pa se je navduševalo tudi nad družabnimi igrami, posebej tombolo.

Na makroravni besedila hitro ugotovimo, da je Franz, ki je nedvomno znal tudi latinsko in francosko,⁴ pisal v nemški pisavi (*deutsche Schrift*), v nemški kurenti, ki ji včasih rečemo tudi gotica, saj so jo tako »v svojem preziru poimenovali humanisti, ki so jo imeli za relikvijo vse preveč grobih germanskih, gotskih časov«,⁵ sicer pa je to le ena izmed različic latinske pisave. Četudi nemška pisava prevladuje, je Franz izmenično uporabljal tudi navadno latinico, v kateri je zapisoval npr. lastna imena (*Schmidburg, Lichtenberg, Raichich* itn.), nazive (*Exzellenz, Gouverneur, Casino-Custos, Professor, Comtesse, Gräfin* itn.) in tujke (*Soirée, Dinér, Reconvalszenz* itn.). Takšno zapisovanje pa ni samo Franzeva posebnost, temveč ga najdemo tudi v časopisih in drugih tiskih iz tega obdobja. V skladu s tem je Franz tudi pri glagolih tujega, večinoma latinskega izvora koren glagola napisal v latinici, obrazilo oziroma končnico pa v nemški pisavi (npr. *exequirt, regalirt, subscribirt*). To je v transkripciji prikazano z menjavo ležečega in pokončnega tiska, v prevodu pa je ta posebnost opuščena.⁶

Franzeva nemščina je z današnjega zornega kota ovita v tančico starinske patine. Ta se na ravni jezika kaže predvsem v nedoslednem zapisovanju besed, v pravopisnih značilnostih tistega časa, ki so danes videti nenavadne, in v privzdignjenem slogu z izmenjujočima se vikanjem in onikanjem ter v zapletenih stavčnih strukturah, predvsem kadar je šlo za bolj osebna pisma Erbergu.⁷ Na semantični ravni se arhaičnost odslikava v besedah in besednih zvezah, ki jih lahko razumemo le

² Več o tem prim. Motnik, *Eine Stadtchronik oder ein Ego-Dokument*. Izraz »egodokument« še ni za-beležen v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* (www.fran.si), vendar se z njim pogosto srečujemo; beseda *ego* izhaja iz latinščine, kamor je bila verjetno prevzeta iz grščine (ἐγώ) in pomeni »jaz«, dokument pa iz latinščine (lat. *documentum* »dokaz«, »primer«, »vzor« iz *docere* »(po)učiti«, »dokazati«). Gre torej za vire, ki jih piše prvoosebni pričevalec (Franz se tu pogosto skriva za 3. osebo), v katerih je zgodovinski subjekt prikazan v njegovem okolju, to so lahko avtobiografije, dnevniki in pisma, pa tudi izjave, ki niso namenjene širši javnosti, npr. zaslišanja prič, ki jih najdemo v kazenskih spisih.

³ Pisma smo prevedli Tanja Žigon (pisma 1–103), Petra Kramberger (pisma 104–200) in Vojko Pavlin (pisma 201–303).

⁴ V prid latinščini govori raba latinskih izrazov v pismih, francoščino pa je obvladal tako dobro, da je jeseni 1829 za ljubljanski stanovski oder priredil francosko dramo neznanega avtorja v treh dejanjih (več o tem gl. prispevek Tanje Žigon in Toneta Smoleja v pričujoči monografiji).

⁵ Jerše idr., *er wolte mir eine lepa punza*, str. 3.

⁶ Predvsem v teh primerih bi bilo v prevodu težko konsekvntno slediti Franzevemu izvirnemu zapisu. Če za primer vzamemo glagol *cedieren*, ki ga Franz uporablja v pomenu *abtreten* (slov. odstopiti, prepustiti; npr. prepustiti nagrado pri tomboli nekomu drugemu; 2/36; prim. Pleteršnik), je treba besedo zaradi razumevanja v ciljnem jeziku skoraj nujno prevesti, zato smo v prevodu stremeli k poenotenju in iskali slovenske ustreznice k latinskim izrazom, ki jih je Franz prevzel v nemščino.

⁷ Gl. uvod Mihe Preinfalka k transkripciji pisem.

v danem historičnem kontekstu (arhaizmi in historizmi, pogosto obarvani z lokalnim koloritom), v toponimih, ki so do danes izginili iz kolektivnega spomina, v poimenovanjih predmetov in kontekstov, ki jih ne poznamo več, ter v načinu pripovedovanja in podajanja zgodbe, ki današnjemu bralcu ni več domač. Pri prevodu smo se torej soočili s prebesedenjem iz jezika, ki je bil v rabi pred skoraj dvesto leti, v razumljiv, sodoben slovenski jezik, obenem pa smo poskušali ohraniti vsaj nekaj arhaičnosti, in sicer z rabo posameznih danes zastarelih izrazov (npr. *soareja* za večerno družabno prireditev v meščanskem okolju, *diné* za slovesen obed, bodisi kosilo ali večerjo, in *supé* za slovesno večerjo ali večerjo po ogledu gledališke predstave), z manj običajnim vrstnim redom besed, ohranjanjem dolgih stavkov ter z rabo vljudnostnih uvodnih in zaključnih formul v osebnih pismih Erbergu. Na jezikovni ravni smo se torej trudili ohraniti duh tedanjega časa, a ne za vsako ceno; vodila nas je misel, da mora prevod ciljnega bralca popeljati v leto 1836, da pa mora biti kljub temu razumljiv in berljiv.

Zaradi časovne odmaknjenosti nastanka pričujočega »egodokumenta« so nam bila pisma sprva bolj tuja kot novejša besedila. Z branjem smo počasi vzpostavili stik in dialog z zapisanimi besedami, premostili začetno nerazumevanje, se v hermenevtičnem smislu približali njihovemu pomenu⁸ ter jih ubesedili v slovenščini. Pri tem smo lovili ravnotežje med dobesednim in smiselnim prevodom ali, če parafraziramo Umberta Eca, trudili smo se, da bi v ciljnem jeziku, torej slovenščini, povedali *skoraj isto*,⁹ kar *skoraj* že nakazuje na zaplete in težave, na katere smo med prevajanjem naleteli.

PRIPOMOČKI PRI PREVAJANJU

V slovenskem prostoru doslej še nimamo enojezičnega razlagalnega slovarja za področje zgodovine, kar pomeni, kot ugotavlja Niko Hudelja, da »strokovno izrazje posledično v marsikaterem primeru še ni poenoteno in tudi ne zbrano.«¹⁰ To je povezano s tem, da meja med zgodovinsko terminologijo in strokovnimi izrazi s področja politike, sociologije in prava, pa tudi meja med zgodovinsko terminologijo in splošnim besedjem ni jasno začrtana.¹¹ In korespondenca med stotnikom Franzem in baronom Erbergom je odličen primer zgodovinskega vira, v katerem se prepletajo številna področja tedanjega življenja. Franz namreč poroča prav o vsem, kar se dogaja okoli njega, pa naj gre za vremenske razmere, zapuščinske razprave, govorice ali preverjene informacije. Srečujemo se s strokovnimi izrazi iz družabnega in kulturnega (gledališče, glasba, plesi, družabne igre) ter vojaškega življenja (vojaški čini, vojaške enote, poimenovanja polkov), a tudi s področja obrti in uporabne umetnosti (npr. raznoliki dobitki pri tomboli) in ne nazadnje medicine (bolezni, zdravila).

Pri prevodu smo si pomagali s starejšimi slovarji, npr. Cigaletovim *Deutsch-slovenisches Wörterbuch* (*Nemško-slovenski slovar*) in Pleteršnikovim *Slovensko-nemškim slovarjem*, predvsem pa smo se oprli na pionirsko delo na tem področju, *Nemško-slovenski zgodovinski slovar* Nika Hudelje, katerega aktualizirana spletna različica je izšla pred kratkim. Tudi prva dva slovarja sta presto

⁸ O tem prim. Prunč, *Entwicklungslinien der Translationswissenschaft*.

⁹ Eco, *Dire quasi la stessa cosa*.

¹⁰ Hudelja, *Nemško-slovenski zgodovinski slovar*, str. 3.

¹¹ Prav tam.

dostopna na spletu,¹² kar bistveno olajša delo, raziskovanje in iskanje prevodnih rešitev. Nadalje ne smemo pozabiti, da tudi digitalizirano arhivsko in časopisno gradivo omogoča hitro iskanje vzporednih besedil in iskanje pomenov, v nekaterih primerih pa smo morali rešitve za posamezne izraze poiskati v sekundarni literaturi. Ne glede na to so nekatera iskanja vodila v slepo ulico; tako še vedno ne vemo, kakšen premaz, če sploh premaz, je bil t. i. *violak* (nem. *Violack*).

KOMENTARJI K PREVODU

Pri prevajanju smo, kot omenjeno, nekatere prevodne orehe strli lažje, spet druge težje. Še najmanj težav smo imeli pri prevodu besed, zapisanih v skladu s tedanjimi pravopisnimi pravili (npr. *itz za jetzt*, torej *zdaj*), a velikokrat so se v pisma prikradle tudi ortografske napake oziroma Franzev način zapisovanja, kar je na nekaterih mestih otežilo razumevanje. Tako npr. za ohišje ure namesto *Gebäude* uporabi besedo *Geheiß*, kar sicer pomeni ukaz (36/2), za svečnik namesto *Leuchter* uporablja zapis *Leichter* (36/54), besedo, ki v standardni nemščini nima pomena, vendar pa gre za tipično avstrijsko izgovorjavo, torej za narečno varianto, ki jo je Franz zapisal.¹³ Podobno je tudi avskultanta, sodniškega pripravnika, vztrajno zapisoval kot *Ascultant* (36/30, 211, 217) namesto *Auscultant* (oziroma *Auskultant* v sodobni nemščini), kar je bila v Franzevem času verjetno ustaljena raba. Franz je, kot je videti, besede velikokrat zapisoval tako, kot jih je slišal, morda je kot zagotovo zelo razgledan in izobražen mož celo zavestno ohranjal lokalni kolorit, iz konteksta pa smo lahko v večini primerov razbrali, kaj je mišljeno. Nadalje smo pri različnih krajšavah, kadar je bilo le mogoče, sledili izvirniku, npr. g. za gospoda, če je bil v nemščini *Herr* zapisan samo kot H., medtem ko smo naziv baron izpisali v celoti, tudi če je bil v nemščini okrajšan kot *Bar.*, saj krajšani zapis v slovenščini ni v rabi.

Na sintaktični ravni so največ težav povzročali izpusti glagolskih oblik, nenavadni vrstni red, manjkajoča ločila in dolgi odvisni stavki. Sicer pa je v prevodu ohranjena distinkcija med vikanjem in onikanjem, pri čemer Franz v pismih Erbergu, kjer ga naziva z *Eure Exzellenz*, torej *Vaša Ekscelexenca*, pogosto menja med vikanjem in onikanjem, kar kaže na to, da sta se z baronom Erbergom z leti zbližala, tako da se je Franzu vikanje morda zdelo primernejše (in – glede na njun odnos – verjetno naravnejše), četudi pri rabi ni dosleden. Sklepna formula v tovrstnih poročilih ves čas ostaja nespremenjena, in sicer *unterthänigst dankbarster, Franz, Hptm* (*prepokorno najhvaležnejši Franz, stotnik*), Franz pa z njo Erbergu izkazuje brezpogojno predanost, ponižnost in hvaležnost. Nadalje Franz v poročilih omenja »agente« (*Agenten-Berichte, Agenten-Nachrichten*; 36/81, 36/246, 36/284), pri čemer misli svoj krog poročevalcev oziroma obveščevalcev, ki so mu prenesli ali od katerih je dobil oziroma slišal posamezne novice, pri pisanju pa večinoma uporablja neosebno glagolsko obliko »man« (v slov. npr. *govori se, slišati je* itn.) ali poroča v 3. osebi; le redko se zgodi, da sebe postavi v ospredje in uporabi 1. osebo (npr. 36/158).

Več težav pri prevajanju so povzročala vsebinska vprašanja. Zato so v nadaljevanju pojasnjene nekatere prevodne rešitve in dileme, s katerimi smo se srečevali na semantični ravni, vse od zapisa lastnih imen prek arhaizmov do manj znanih poimenovanj z različnih področij.

¹² Bibliografski podatki o slovarjih so navedeni v seznamu uporabljene literature.

¹³ Pri tem je smiselno opozoriti, da se v Franzevem pisanju odlikujejo značilnosti govornenega jezika v Ljubljani tistega časa, lahko bi rekli, da gre za nekakšen dialekt, »ljubljsko ali kranjsko nemščino«, o kateri ne vemo prav veliko, poleg tega pa si je Franz v svoji dolgoletni vojaški karieri in številnih osebnih stikih z ljudmi iz različnih okolij izostril jezikovno žilico. Vse to se, kot v tem primeru, nedvomno zrcali tudi v njegovi pisani besedi.

LASTNA IMENA

V segmentu lastnih imen smo ravnali pragmatično. *Osebna lastna imena* smo slovenili, sploh če je šlo za ljudi, ki so živeli pri nas. Slovenili smo antroponim, torej osebno ime, ne pa tudi priimek (npr. *Cecilija* Lichtenberg, baron *Edvard* Ekgh; 151/36, baron *Viktor* Schmidburg, gđ. *Luiza* pl. Schweiger; 36/216), če pa je Franz slovenski priimek zapisal nemško, smo ga v prevodu zapisali v slovenščini (npr. Malitsch – *Malič*; 108/36, Tschopp – *Čop*, Bradatsch – *Bradač*; 36/300). Pri tujcih, torej osebah, ki so živele zunaj habsburških dežel ali pa so se preselile na Kranjsko, je ohranjeno izvirno ime; to ne velja za imena vladarjev, ki smo jih, kot je v navadi, slovenili. Predvsem pri priimkih plemstva in uradništva se zdi, da jih je Franz zapisal tako, kot jih je slišal, zato smo v prevodu priimke vedno zapisali pravilno (npr. *Apfalter* namesto *Abfalter*, *Taufferer* namesto *Tauferer*, *Fluck* namesto *Flug*, *Welsersheimb* namesto *Welsersheim*, profesor *Pintar* namesto *Binter* ali pa vojaški oskrbni asistent *Dirnböck* namesto *Dürnbeck*). Nadalje je Franz skladno z naslavljanjem, kot je bilo takrat v navadi, nekatere poročene plemkinje večinoma navajal z moževim imenom, npr. *Frau Gräfin Ant. v. Thurn*, ki je bila soproga grofa Antona Thurna. V prevodu smo sledili Franzevem zapisu in ohranili takratni način naslavljanja, torej *gospa grofica Anton Thurn*. Prav tako je izpuščen predikat »von«, saj že naziv grofica pove, da je bila plemkinja. V primerih, ko Franz plemiški predikat postavlja pred osebno ime, npr. *Bar. Franz v. Lazzarini* (npr. 36/95), smo ohranili njegov način pisanja (*baron Franc Lazarini*), četudi bi tituli, kot sta baron in grof, na splošno veljalo postaviti med osebno ime in priimek.

V sklopu *zemljepisnih imen*, kamor sodijo imena krajev, voda, vzpetin, delov naselbin itn., pri katerih je Franz uporabljal nemška imena, smo toponime poslovenili (*Laibach* – *Ljubljana/Ljubljana*, *Schwarzenbach* – *Črni Potok*, *Tyrnau* – *Trnovo*). V večini primerov smo hitro našli slovenski toponim, nekajkrat pa smo morali seči po sekundarnih virih. Ko tako Franz oktobra 1836 omenja lovski revir Binberg (36/230), smo si pomagali s podatki projekta *Slovenska historična topografija*¹⁴ in z iskanjem po *Registru kulturne dediščine* (GisKD pregledovalnik)¹⁵ ter ugotovili, da gre najverjetneje za Bimberg pri Dragomlju in da je toponim v rabi še danes, in sicer enkrat kot sedlo in drugič kot utrdba, v Franzevem času pa je bil očitno revir grofa Welsperga.

Pri *stvarnih lastnih imenih* se v korespondenci pojavljajo predvsem naslovi dramskih in opernih del, ki so jih uprizarjali na stanovskem odru, ter nekaterih ustanov in zgradb. Pri večini dramskih del, razen redkih izjem,¹⁶ smo prevajalci preverili vsebino in naslove v slovenščino prevedli sami, pri operah pa je bilo obstoječih prevodov več. Slovenski naslovi umetniških del so zapisani v oglasih oklepajih, vedno pa je tudi v prevodu ohranjen izvirni nemški zapis, kot se pojavi v pismih. Izjemoma smo popravili le nekatere zapise (npr. *Königin von 16 Jahren* smo v skladu z današnjo rabo zapisali le z enim »n«, torej *Königin von 16 Jahren*; 36/14).¹⁷ Pri imenih zgradb in ustanov velja omeniti, da smo *Deutsches Haus* (npr. 36/276) oziroma *Deutsches Ordenshaus* (npr. 36/41) prevajali

¹⁴ Podatki in zemljevidi so prosto dostopni: <https://topografija.zrc-sazu.si/> (dostop 12. 4. 2024).

¹⁵ Pregledovalnik in iskalnik kulturne dediščine je prosto dostopen na naslovu: <https://geohub.gov.si/ghapp/giskd/> (dostop 13. 4. 2024).

¹⁶ Nekatera dramska dela so bila v drugi polovici 19. stoletja prevedena v slovenščino. Takšna je npr. Raupachova ljudska igra *Müller und sein Kind*, ki je sodila v stalni repertoar Dramatičnega društva in so jo v prevodu Frana Malavašiča (1818–1863) pod naslovom *Mlinar in njegova bči* v sedemdesetih in osemdesetih letih 19. stoletja vedno znova uprizarjali (Trstenjak, *Slovensko gledališče*, str. 96, 113–119, 122–129, 134–139).

¹⁷ Za naslove, kot so bili zapisani na gledaliških lepkih, prim. prispevek Marka Motnika in Tanje Žigon v pričujoči monografiji.

kot *Hišo Nemškega viteškega reda*, torej gre za neposredni prevod, in ne kot Križanke, kar bi bilo za sodobnejše besedilo verjetno bolj smiselno. Prav tako smo se izognili rešitvi Nemška hiša, ki se sicer pojavlja v sekundarnih virih,¹⁸ vendar bi lahko današnjega bralca poimenovanje zmedlo, saj je Nemška hiša tudi ime stavbe, ki je bila zgrajena v začetku 20. stoletja ob takratnem nemškem gledališču, današnji Drami. Podobno smo v skladu s tedanjo rabo *Burg* prevajali kot vicedomski dvorec, *Landhaus* pa kot lontož (npr. 36/203).¹⁹

ARHAIZMI IN OHRANJANJE STARINSKE PATINE V PREVODU

Na semantični ravni se v besedilu pojavljajo številni izrazi in besedne zveze, ki so z današnjega zornega kota ne le zastareli (historizmi), temveč je njihov pomen velikokrat nepoznan (arhaizmi). Tako npr. že iz 17. stoletja iz srednjenemškega prostora izvira fraza *es geht bunt über Eck* (36/15), ki jo Franz uporablja, da slikovito oriše, da je pri svečani večerji ali katerem drugem dogodku vladala zmeda. Podobno je z besedo *kopulacija*, ki ima danes drugačen pomen, v Franzevih pismih (*Copulation*; 36/178) pa je to *poroka*. Na področje vzgoje oziroma, kot bi rekli danes, predšolske, vrtčevske vzgoje sodi izraz *Kleinkinderbewahranstalt* (36/4, 58).²⁰ Gre za ustanovo, ki je bila predhodnica vrtcev, to so bile nekakšne otroške jasli²¹ oziroma otroško zavetišče.²² Kot vidimo, se v sekundarni literaturi pojavljajo različni prevodi, vendar smo se na koncu odločili za izraz iz *Nemško-slovenskega zgodovinskega slovarja*, in sicer *oskrbovalnica za male otroke*. Alternativna poimenovanja, ki jih kot zastarela ponuja omenjeni slovar, pa bi lahko bila še: otročja oskrbnišnica, varovalnica malih otrok, otroška varovalnica, detiščnica. Prvo oskrbovalnico za male otroke v Ljubljani so odprli leta 1834 pri Sv. Florjanu, torej ravno v času Franzevega poročanja, in se je okoli leta 1900 preimenovala v otroški vrtec.²³

Poseben izziv pri prevajanju je bila tombola kot družabna igra,²⁴ predvsem poimenovanja simboličnih dobitkov pri tomboli, saj gre za kulturne realije, torej uporabne predmete, ki jih danes ne poznamo več ter si jih lahko ogledamo le še v muzejih in pri zbiralcih starin. Med takšne predmete sodi cela paleta dobitkov, od damskih rokavic in mufa, prek gledaliških daljnogledov, vžigalnikov, sladkornic, bokalov, zlato obrobljenih kozarcev, platiranih kuhalnikov za pripravo kave, denarnic in posrebljenih svečnikov s senčnimi zasloni do predmetov, kot so listnice, lesene košarice, pisala, držala za pipe itn., okrašenih (morda prebarvanih) s t. i. *violakom* (gl. npr. pisma 36/30, 37, 273). Kaj natančno naj bi bil violak (v pismih *Violack*), kljub raziskovanju in številnim povpraševanjem pri restavratorjih ne moremo z gotovostjo reči. S podobno dilemo so se srečali že drugi. Umberto Ragozzino, ki je preučeval pisma italijanskega politika Ubaldina Peruzzija (1822–1891) in njegove soproge Emilie Toscanelli Peruzzi (1827–1900), ki sta jih napisala v drugi polovici 19. stoletja, je v njuni korespondenci prav tako naletel na izraz *violak*, vendar ni našel odgovora, kaj naj bi bila *violakova pahljača*, v izvirniku *un ventaglio di Violack*. Domneva, da bi lahko šlo za ime izdelovalca in dobavitelja pahljač ali za pahljačo vijoličaste barve, kar se mu zdi

¹⁸ Prim. Vrhovec, *Ljubljanski meščanje*, str. 41, op. 2.

¹⁹ Več o tem gl. prispevek Borisa Golca v pričujoči monografiji.

²⁰ Več o tem Radics, *Festschrift zur Feier des 75jährigen Bestandes der Kleinkinder-Bewahranstalt*.

²¹ Cvirn, *Najdenišnice*, str. 25.

²² Pavlič, *Predšolske ustanove na Slovenskem*, str. 51.

²³ Prav tam.

²⁴ Podrobno o tem v prispevku Tomaža Lazarja v pričujoči monografiji.

manj verjetno.²⁵ Na osnovi primerov iz Franzevih pisem bi prej sklepali, da gre za lak, morda v vijolični barvi, s katerim so premazali in tako okrasili predmete. Vsekakor ustrezence v slovenščini nimamo, zato se nam je zdela najbolj smiselna oblika v slovenščini preprosto *violak*, delno tudi zaradi analogije s premazom za les *Schellack*,²⁶ ki ga slovenimo kot *šelak*.

Med dobrotki na tomboli so bile pogosto tudi kadilske pipe, izdelane iz t. i. morske pene (nem. *Meerschumpfeiffe*; 36/2, 54, 301). V prevodu nismo posebej razlagali, da gre za posebno belo, lahko in porozno kamnino, ki jo pridobivajo predvsem v Turčiji in je poleg posebnih vrst lesa primer-na za izdelavo kadilskih pip. Morsko peno imenujemo tudi sepiolit in je hidrat magnezijevega silikata, ki velja za najboljši material za pipe. Za izdelavo glavic pip za kajenje tobaka se uporablja prav zaradi dobre vpojnosti in hitre absorpcije tobačnega dima, slovensko ime pa je snov dobila po nizki gostoti, zaradi česar plava na vodni gladini.

Pri tomboli se pogosto omenjajo še predmeti iz rdečega, rumenega ali rjavega safianskega usnja, npr. *roth Safian Etui* (36/37) ali *gelb Safian türkische Pantoffel* (36/227), česar namenoma nismo prevajali kot »mehko obarvano kozje usnje s svetlečo se površino«, kot besedo razlaga slovar, temveč smo ohranili pojem iz izvirnika, ki se pojavlja tudi v slovenščini in ga ljubitelji mode nedvomno poznajo, saj so iz *safianskega usnja* izdelane torbice, denarnice in etuiji prestižnih modnih znamk, kot sta Furla in Prada.

Med težje prevedljivimi predmeti se je nazadnje znašla še pahljača iz papirja, na kateri so označeni koledarski meseci (nem. *Kalenderfächer*, 36/301) in je bila tako še posebej primerna kot dobiček (včasih pa tudi darilo) za novo leto. Pahljače so bile tipični modni dodatki za ženske in hkrati simbol družbenega ali meščanskega statusa. Dama je s pahljačo kot luksuznim predmetom izstopala iz množice. Dragocenejše pahljače pa seveda niso bile iz papirja, temveč iz svile.²⁷

Poleg tombole so v Franzeva pisma včasih zašle novice o umetnosti, posebej če se je v mestu mudil ta ali oni znani umetnik. Ko je tako junija 1836 Ljubljano obiskal neki profesor Pochobraczky, Franz o njem pravi, da se ukvarja z *Geschwind Malerei* (36/112). Pochobraczky je moral biti v tridesetih letih 19. stoletja zares slaven, saj se je že leto poprej, 15. julija 1835, o njem razpisal v ročnem časopisu *Der Breslauer Erzähler* v nepodpisanem prispevku o orientalskem slikarstvu.²⁸ Pri *Geschwindmalerei* gre najverjetneje za slike, ki so nastale hitro (*schnell, geschwind*), torej je to neke vrste hitro slikanje, kot smo izraz prevedli.

Nazadnje med izrazi s starinsko patino omenimo še zdravilo *Leroi*. Četudi bi pričakovali, da bo nepoznane terminologije s področja medicine veliko, je je pravzaprav zelo malo. Natančneje smo morali preveriti samo, kakšen lek je bil *Leroi*, zdravilo, ki ga je upokojeni carinik Jabornegg pl. Altenfels popil, ko se ni počutil dobro, in mu, kot se je izkazalo, ni pomagalo, saj je kmalu zatem umrl (36/115). *Leroi* je bilo, kot nam izda časopis *Intelligenzblatt zur Laibacher Zeitung*, zdravilo, imenovano po francoskem ranocelniku, ki pa ga je bilo prepovedano prodajati brez zdravnikovega priporočila.²⁹

²⁵ Ragozzino, *Lettere familiari inedite di Ubaldino Peruzzi*, str. 478.

²⁶ Več o tem Weiß et al., *Reclams Handbuch der künstlerischen Techniken*, str. 236–239. Zanimivo je morda še, da se violak omenja v dunajskih časopisnih oglasih, povezanih s prodajo pohištva (npr. *Fremdenblatt*, št. 74, 14. 3. 1864, nepag.), včasih pa tudi v povezavi s Schönbrunnom in kitajsko ali japonsko umetnostjo, ki sta bili v 18. stoletju zelo modni in ju je občudovala Marija Terezija (Krist in Iby, *Investigation and Conservation*, str. 13).

²⁷ Gugitz, *Altwiener Gelegenheitsfächer*, str. 177–179.

²⁸ Dr. B., *Über die orientalische Malerei*, str. 183–184.

²⁹ Prim. *Intelligenzblatt zur Laibacher Zeitung*, 11. 11. 1825, nepag.

VOJSKA IN VOJAŠKA TERMINOLOGIJA

Franc Franz je s svojim polkom v Ljubljano prišel leta 1818 in je tu služboval še do leta 1821, ko se je upokojil. Bil je torej v vojaški službi³⁰ in je v pismih rad poročal o vojaških zadevah, pravzaprav se jim niti ni mogel izogniti, posebej ne takrat, ko je bilo vojaštvo v mestu. Pri prevajanju vojaških činov smo ohranjali krajšano obliko, ki se v izvirniku največkrat pojavlja, npr. *Lieut.* – poroč. (poročnik), *Oberlt.* (tudi *ObLt.*) – nadporoč. (nadporočnik), *OberstLt.* – podpolk. (podpolkovnik), polkovnika (*Oberst*) smo izpisali s celo besedo, pri podmaršalu (*Feldmarschallleutnant*) pa smo ohranili arhaično rabo in ga prevajali kot *feldmaršallajtnant*.

Pri poimenovanju vojaških formacij smo se soočili z dvema vprašanjema: Ali ohraniti arhaični izraz in kateri prevod je terminološko ustrezen? Pri ohranjanju starinske rabe pri vojaški formaciji *Regiment* smo se odločali med prevodoma *polk* in *regiment* ter izbrali slednjega (navaja ga tudi Hudeljev slovar), tudi zato, ker ne nazadnje ljudska pesem pravi *Regiment po cesti gre*. Tako je tudi *Infanterie-Regiment* zaradi konsekventne rabe preveden kot *pehotni regiment* in ne kot *pešpolk*.³¹ Oddelek vojaštva *Compagnie* (36/81, 132) smo prevajali kot *stotnija*, kot predlaga Pleteršnikov slovar, in sicer iz preprostega razloga, ker ima lahko *kompanija* tudi drugačen pomen. Pri nemškem izrazu *Division* je bila zaradi dvopomenskosti potrebna še posebna previdnost, saj moramo v slovenščini razločevati med *divizijo* in *divizionom*, ki je mišljen v tem primeru. Medtem ko divizija šteje skoraj 20.000 mož, je divizion del topniškega ali konjeniškega polka oziroma, kot pravi *Slovar slovenskega knjižnega jezika*, dostopen na Franu (www.fran.si): »enota iz dveh do štirih baterij ali eskadronov».³²

Tretjo težavo so povzročala poimenovanja funkcij. Polki so imeli svojega imetnika, v nemščini *Regimentsinhaber* (36/93, 281), kar bi v slovenščino sicer lahko prevedli z zastarelim izrazom *imetelj* ali celo *imejitelj*, morda celo s sodobnim izrazom *lastnik polka* oziroma *regimenta*, vendar smo se na koncu v skladu s predlogom v slovarju Nika Hudelje odločili za prevod *imetnik*, ki ga uporablja tudi Stergar v svoji knjigi.³³ Poleg tega smo morali razjasniti, kako poimenovati princa Hessensko-Homburškega, ki se je v besedilu pojavljal kot *Feldzeugmeister und Landes Commandirender General* (36/196, 199), kjer prav tako nimamo uveljavljene terminologije. Tudi tu smo sledili rešitvi iz Hudeljevega slovarja, in sicer *feldcajgmojster in poveljujoči general Ilirije, Notranje Avstrije in Tirolske*.

GLASBA IN TERMINOLOŠKA VPRAŠANJA

Tudi na področju glasbene umetnosti Franzeva pisma prinašajo nekaj strokovnih izrazov, ki so slabše ali celo nepoznani. Med lažja vprašanja je sodilo razlikovanje med plesi (*Bälle*) in plesnimi zabavami (*Tanzunterhaltungen*) v Kazini, kjer smo hitro ugotovili, da gre za dve različni zvrsti plesnih prireditev, ki so potekale v Kazini.

Več težav pa so povzročale glasbene prireditve in glasbene zasedbe.³⁴ Tako je *Harmonie-Musick* (36/55, 56, 229) glasba za zasedbo s pihali (ne pa tudi trobili), vendar to ni pihalni orkester, pač pa gre za komorno zasedbo. Tovrstni ansambli so bili priljubljeni od konca 18. stoletja in v času

³⁰ Gl. prispevek Mihe Šimca v pričujoči monografiji.

³¹ Prim. tudi rabo pri Stergar, »*Vojski prijazen in zaželen garnizon*«, str. 11–13.

³² O tej pasti, v katero se prevajalec hitro ujame, piše tudi Stergar, sicer za poznejši čas, a velja tudi v tem primeru. Nemška *Truppen-Division* bi bila v slovenščini *krdelna divizija* (prav tam, str. 9, op. 48).

³³ Prav tam, str. 11.

³⁴ Za vse podrobnejše razlage in pojasnila gl. članek Marka Motnika v pričujoči monografiji.

bidermajerja, predvsem za vsakovrstne prireditve na prostem. Pihalci so navadno prihajali iz vojaških regimentov, najemali pa so jih za plesne prireditve (plese), zasebne priložnosti in cerkvene glasbene dogodke. Prevod je težaven, zato smo poskušali z opisnimi prevodi ali pa smo poiskali najbližji sprejemljiv prevod, npr. *pihalni ansambel*, *regimentska harmonija*. Popolnoma nerazumljivo se je sprva zdelo tudi poimenovanje *türkische Musick* (36/77, 79, 88, 91, 112), saj bi prevod »turška glasba« napačno sugeriral, da gre za glasbo iz Turčije oziroma turško glasbo. V resnici je mišljena *turška godba* oziroma *glasba*, ki je neke vrste razširjena *harmonija*, saj se je pri turški godbi pihalom pridružila cela paleta tolkal.

Nadalje Franz omenja tako *Zapfenstreich* kot tudi *türkischer Zapfenstreich*, pri čemer razlika ni popolnoma jasna. Hudelja v svojem slovarju podrobno razlaga izvor besede in pravi, da »*Zapfenstreich* izvira iz leta 1596 izpričanega udarca v čep soda kot znaka za konec točenja pijače, povratek landsknehtov v njihova bivališča in nočni mir; beseda se je nato še naprej uporabljala v vojaškem okolju in je označevala poziv vojakom za vrnitev v njihova bivališča; poziv so izvedli z bobnom, rogom ali trobento; v 19. stoletju je izraz *Zapfenstreich* (mirozov) označeval vojaški koncert (potpuri vojaških skladb), ki ga je po mestnih ulicah izvajala vojaška, pa tudi civilna godba«. ³⁵ Poleg že navedenega *mirozova*, ki ga najdemo v Pleteršnikovem slovarju, se v sodobnem nemško-slovenskem slovarju pojavlja še prevod *povečerje* (*znak za nočni počitek*). ³⁶ V prevodih Franzevih pisem smo se, upoštevajoč kontekst, odločili za prevod *večerno bobnanje*, s katerim so v mestu klicali k počitku; tako *mirozov* kot *povečerje* lahko namreč v slovenščini pri bralcu vzbudita napačne asociacije in celo otežita razumevanje.

SKLEP

Franz v pismih baronu Erbergu poroča tako o veselih kot žalostnih dogodkih, o pomembnih novicah in mestnih čenčah. Široka paleta raznovrstnih tematik, o katerih piše, je posebej dobrodošla za preučevanje vsakdanjega in družabnega življenja v času bidermajerja, obenem pa je velik izziv za prevajanje, predvsem ko je treba pravilno interpretirati zapisano in razvozlati pomene realij, torej kulturno zaznamovanih izrazov za pojme in predmete, katerih raba in vsebina nam danes nista več poznani. Prav zato je naloga prevajalca težka in odgovorna, saj od njega zahteva ne le dobro jezikovno in prevodoslovno osnovo, temveč tudi dovolj zanesljivo splošno znanje in znanje s področja zgodovine, sicer mu vrata do razumevanja historičnih dokumentov ostanejo zaprta, s tem pa tvega napačen prevod in napačno razumevanje pri bralcih, ki nemško ne razumejo. Martin Heidegger (1889–1976) je nekoč zapisal, da je poklic prevajalca nevaren, saj gre za *prestavljanje*, za tvegane podvige, kjer zapustimo znana področja in se podamo proti novemu bregu, ki ga ne poznamo. Zato je bila osrednja misel pri prevajanju pisem stotnika Franca Franza baronu Erbergu zgraditi most med dvema različnima časovnima in zgodovinskima obdobjema, med dvema svetovoma, med nekdanjim žitjem in bitjem v Ljubljani in njeni okolici ter sedanjostjo. Prevajalci pisem smo se potrudili, da bi nam to kar najbolje uspelo. Naše delo pa bi bilo še težje brez strokovne pomoči kolegov, ki smo jim vztrajno zastavljali vprašanja, jih ustavljali na cesti, jih vedno znova spraševali

³⁵ Izraz se v Nemčiji uporablja še danes, in sicer v besedni zvezi *Großer Zapfenstreich*, ki označuje vojaški koncert na prostem v čast pomembne osebnosti, *Zapfenstreich* pa poznajo tudi avstrijske vojaške godbe.

³⁶ Debenjak, *Veliki nemško-slovenski slovar*.

o Franzu in Erbergu ter ne nazadnje popili kar nekaj kav, vedno v »nevidni« navzočnosti obeh protagonistov pričujoče korespondence. Zato naj se na koncu posebej zahvalimo vsem, ki so nam pomagali tretji prevajalske orehe: Mihi Preinfalku za natančno branje osnutkov prevoda in številne sugestije, Mihi Šimcu za razlago vojaške terminologije, Marku Motniku za pojasnila ter vse dolge pogovore o glasbi in glasbenih dogodkih, Niku Hudelji, ki je vedno znal svetovati in najti rešitev, ko smo zašli v slepo ulico, Donaldu Reindlu, ki nam je pomagal iz zagat s toponimi, Mihi Valantu za poslušanje naših razlag besede *violak* in za pomoč pri iskanju rešitve, Tonetu Smoleju, ki je prebral večino dram, ki so jih igrali v Stanovskem gledališču, in nam pomagal pri slovenjenju naslovov, Mateju Hriberšku, ki je reševal težave z latinskimi izrazi, hvala pa tudi študentkam z Oddelka za prevajalstvo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani Manji Kolenc, Kaji Večko in Katji Zobarič, ki so prve brale prevod in ga komentirale. Nazadnje hvala tudi vsem, ki morda niste posebej omenjeni, pa ste bili del te zgodbe in ste »prenašali« stalne razprave o našem »Francu«.

Financiranje

Prevod in spremno besedilo k prevodu sta nastala v okviru raziskovalnega projekta »Latinske in nemške kronike na Slovenskem« (J7-2604) in raziskovalnega programa »Medkulturne literarno-vedne študije« (P6-0265), ki ju financira Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije (ARIS) iz državnega proračuna.

LITERATURA

SLOVARJI, LEKSIKALNA DELA IN DRUGI PROSTO DOSTOPNI VIRI

- Debenjak, Doris in Debenjak, Božidar in Debenjak, Primož: *Veliki nemško-slovenski slovar*. Ljubljana: DZS, 2011.
- Cigale, Matej: *Deutsch-slovenisches Wörterbuch*. Laibach: Gedruckt bei Josef Blasnik, 1860.
- Hudelja, Niko: *Nemško-slovenski zgodovinski slovar*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2024. <https://doi.org/10.4312/9789612973148> (dostop 12. 5. 2024).
- Kosi, Miha in Bizjak, Matjaž in Seručnik, Miha in Šilc Jurij: *Slovenska historična topografija*. Ljubljana: ZRC SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa [b. l.]. <https://topografija.zrc-sazu.si/> (dostop 12. 4. 2024).
- Pleteršnik, Maks: *Slovensko-nemški slovar* (tiskana izdaja 1894–1895, spletna izdaja 2010, 2014). www.fran.si (dostop 20. 5. 2024).

MONOGRAFIJE IN ČLANKI

- Cvirn, Janez: Najdenišnice – nagrada za lahkomišelnost in nemoralnost. O ukinjanju najdenišnice v Ljubljani v šestdesetih letih 19. stoletja. *Prispevki za novejšo zgodovino* 52, 2012, št. 2, str. 7–44.
- Dr. B.: Über die orientalische Malerei. *Der Breslauer Erzähler*, št. 46, 15. 7. 1835, str. 183–184.
- Eco, Umberto: *Dire quasi la stessa cosa. Esperienze di traduzione*. Milano: Bompiani, 2003.
- Gugitz, Gustav: Altwiener Gelegenheitsfächer. *Jahrbuch des Vereins für Geschichte der Stadt Wien* 13, 1957/1958, str. 177–179.
- Jerše, Sašo in Pečnik, Lucija in Bergant, Klemen in Dremelj, Luka: *er wolte mir eine lepa punza zeügen*,

- Tametsi, leukhup, leukhüp [čc.]. Berilo za študij paleografije slovenske predmoderne.* Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2023.
- Krist, Gabriela in Iby, Elfriede (ur.): *Investigation and Conservation of East Asian Cabinets in Imperial Residences (1700–1900) Lacquerware, Porcelain.* Wien, Köln, Weimar: Böhlau Verlag, 2018.
- Motnik, Marko: Eine Stadtchronik oder ein Ego-Dokument? Die Schilderungen des Musiklebens im Ljubljana der 1830er Jahre in den Berichten von Franz Franz. *Studien zur Musikwissenschaft, Beihefte der Denkmäler der Tonkunst in Österreich* 62, 2024, str. 25–48.
- Pavlič, Slavica: *Predšolske ustanove na Slovenskem 1834–1945.* Ljubljana: Zavod republike Slovenije za šolstvo in šport, 1991.
- Prunč, Erich: *Entwicklungslinien der Translationswissenschaft. Von den Asymetrien der Sprachen zu den Asymetrien der Macht.* Berlin: Frank & Timme – Verlag für wissenschaftliche Literatur, 2007.
- Radics, Peter von: *Festschrift zur Feier des 75jährigen Bestandes der Kleinkinder-Bewabranstalt in Laibach gegründet am 4. November 1834.* 1834–1909. Laibach: Kleinmayr & Bamberg, 1909.
- Ragozzino, Umberto: *Lettere familiari inedite di Ubaldino Peruzzi ed Emilia Toscanelli Peruzzi ed altri documenti: dai manoscritti dell'archivio Ragozzino-Adami.* Firenze: Consiglio regionale della Toscana, 2013.
- Stergar, Rok: »Vojski prijazen in zaželen garnizon«. *Ljubljanski častniki med prelomom stoletja in prvo svetovno vojno.* Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1999.
- Trstenjak, Anton: *Slovensko gledališče. Zgodovina gledaliških predstav in dramatične književnosti slovenske.* Ljubljana: Dramatično društvo, 1892.
- Vrhovec, Ivan: *Ljubljanski meščanje v minulih stoletjih. Kulturbistorične študije zajete iz ljubljanskega mestnega arhiva.* Ljubljana: Matica Slovenska, 1886.
- Weiß, Gustav in Denninger, Edgar in Stratmann-Döhler, Rosemarie in Sträßer, Edith M. H. in Gall, Günter (ur.): *Reclams Handbuch der künstlerischen Techniken. Glas, Keramik und Porzellan, Möbel, Intarsie und Rahmen, Lackkunst, Leder,* zv. 3. Stuttgart: P. Reclam, 1986.

PREVOD

Pisma so prevedli Tanja Žigon, Petra Kramberger in Vojko Pavlin.

1836/1

Ljubljana, 4. januarja 1836, ponedeljek

I.

Verjetno že veste, da je umrla 10–12-letna hčerka gospoda predsednika Raicicha, ki se je šolala v Milanu.

Gospod polkovnik baron Rath je danes odpotoval v Trst in se namerava vrniti do četrтка; spremlja ga gospod poročnik Rudolf baron Schmidburg.

V četrtek, 7. t. m., naj bi bila pri Nj. Ekscelenci g. guvernerju prva plesna soareja.

Gledališke predstave od 3. do 10. januarja 1836

nedelja, 3. ... *Kerker und Krone* [*Celica in krona*]

ponedeljek, 4. ... /

torek, 5. ... *Lindane!* [*Lindane!*]. Parodija

sreda, 6. ... *Nachtwandlerin* [*Mesečnica*]. Opera

četrtek, 7. ... *Einfalt vom Lande* [*Naivka z dežele*]

petek, 8. ... /

sobota, 9. ... *Kunst und Natur* [*Umetnost in narava*]

nedelja, 10. ... *Lindane!* [*Lindane!*]. Parodija

1836/2

Ljubljana, 5. januarja 1836, torek

2.

Včeraj se je v Kazini trlo obiskovalcev, tako dam kot gospodov. Tombola je bila še posebej všečna, za listek je bilo treba ponovno odšteti 10 kr konv. veljave, število tombolskih listkov pa ni bilo omejeno. Že veliko pred začetkom igre je bilo prodanih več kot 400 listkov; povpraševanje je bilo torej zelo veliko. Predmeti, ki so jih namenili za srečelov, in dobitniki pri prvi igri so bili: Amba ... Šest parov belih usnjenih damskih rokavic.

7 igralcev je zadelo ambo; gospod baron Leopold Lichtenberg je sicer potegnil najvišjo številko, a je dobitek prepustil naslednjemu igralcu, tako da je ta pripadel gdč. Matildi pl. Schmidburg.

Terna ... Brušen in poslikan stekleni pokal.

Dobil ga je praporščak baron Egkh mlajši.

Kvaterna ... Z volno izvezena potovalna torba.

Gospodična Marija pl. Fluck je g. baronu Francu Lazariniju naročila, naj zanjo prevzame listek, ki ga je nato zaupal baronesi Fani Schweiger, da je na njem preverjala številke; zatorej je nagrado dobila gdč. Marija pl. Fluck.

Činkvin ... S srebrom okovana pipa iz morske pene, skupaj s cevko in ustnikom.

Soproga g. okrožnega komisarja Brandstetterja.

Tombola. Prva tombola: Majhna namizna ura s platiranim ohišjem in številčnico pod steklenim pokrovom, ki odbije ob polni uri. Gospa grofica Ant. Thurn.

Druga tombola: Par zlatih uhanov. Kontesa Matilda Welsperg –; skupni dobitek je delila z baronom Mihaelom Zoisom, ki ji ga je odstopil.

Prva tombola se je odvila in dobitniki so bili izžrebani.

Pri drugi igri so prodali še več tombolskih listkov po 10 kr, saj je imel skoraj vsakdo pred seboj po 4 lističe. Dobitki in dobitniki pa so bili:

Amba ... Šest parov belih usnjenih damskih rokavic.

Baronesa Fani Schmidburg.

Terna ... Litoželezni obtežilnik za pisma v obliki sedečega jelena.

Nadporočnik Vandoni iz regimenta Hohenlohe.

Kvaterna ... Pozlačena srebrna žlička za smetano školjkaste oblike s srebrnim ročajem.

Soproga g. okrožnega komisarja Brandstetterja.

Činkvin ... Damski muf iz črnega krzna za gretje rok.

Poročnik Gold iz regimenta Hohenlohe.

Tombola ... Prva nagrada: Sladkornica oziroma košarica za sladkor s predrtim okrasjem in srebrnim ročajem.

Gospod grof Wolfgang Lichtenberg je svoj listek izročil gospe pl. Gasparini, vendar se je dogovoril, da nagrade, torej košarice, ne bo prevzel, če bodo izžrebane številke z njegovega lističa, saj si gospod grof ne dovoli, da bi mu katerakoli dama dala košarico; tako je nagrado dobila gospa pl. Gasparini.

Druga tombola. Na notranji strani pozlačena srebrna čaša.

G. baron Leopold Lichtenberg.

Pri prvi tomboli so bili dobitki razdeljeni.

Okoli desetih se je partija končala in družba se je razšla. Prihodnji ponedeljek bo v Kazini plesna zabava. Včeraj se je tombole udeležila tudi gospa baronica Zois; zdi se, da je z njenim sluhom spet vse v redu.

1836/3

Vaša Ekscelenca!

Milostno blagovolite, da izrazim veliko obžalovanje, ker nazadnje nisem imel te sreče, da bi Vas srečal. Prepričan sem bil, da bodo Vaša Ekscelenca večer preživeli doma in da mi bo v čast, da Vam delam družbo, a usoda je hotela drugače! – Z gotovostjo sem računal tudi na to, da bodo Vaša Ekscelenca s spoštovanimi svojci v nedeljo blagovolili ostati v Ljubljani; s tem sem se tolažil v soboto, ko sem se zaradi močnega nočnega potenja malo slabše počutil in zato sploh nisem šel iz hiše, vendar pa sem bil prepričan, da me bo doletela čast, da Vas srečam v nedeljo in se v soboto nisem dovolj zgodaj pozanimal, kako ste se odločili glede odhoda; zato sem bil zelo nesrečen, saj nisem videl niti Vaše Ekscelence niti premilostljive gospe grofice niti milostljive kontese. Preponižno Vas prosim, dovolite mi, da izrazim svoje globoko obžalovanje.

Kustos v Kazini je želel prejšnjo nedeljo Vaši Ekscelenci za novo leto izročiti priloženi seznam in me je v soboto spraševal po Vas, zdaj pa me je prosil, da Vaši Ekscelenci posredujem 6 potrdil o plačilu članarine za Kazino za preteklo in za prvo četrtino tekočega leta, kar z najpokornejšo prošnjo, da mi ne zamerite, tudi izvršujem in Vašo Ekscelenco še naprej prosim za milostljivo

naklonjenost, premilostljivi Ekscelenci grofici poljubljam roko, prav tako premilostljivi kontesi, ter Vas pozdravljam z vsem spoštovanjem:

Vaši Ekscelenci

Ljubljana, 5. jan. 1836

prepokorno najhvaležnejši Franz, stotnik

1836/4

Ljubljana, 7. januarja 1836, četrtek

Št. 3

Odločeno je, da bo prihodnji ponedeljek, 11. t. m., drugi letošnji ples v Kazini, nato pa bodo ob ponedeljkih, 18. in 25. januarja ter 1. in 15. februarja, potekale le običajne plesne zabave, ki bodo trajale najdlje do polnoči.

Tretji veliki ples v Kazini bo potekal 8. februarja. Danes je pri Nj. Ekscelenci g. guvernerju soareja s plesom.

Direkcija Kazine je za včerajšnjo večerno zabavo ob tomboli namenila lepe – med drugim zelo drage – nagrade, pri čemer so zaradi velikega obiska in zanimanja za igro prihodki presegli izdatke za 58 gld 26 kr konv. veljave, ki jih bodo namenili oskrbovalnici za male otroke.

1836/5

Vaša Ekscelenca

Prejel sem Vaše cenjeno pismo s priloženim zneskom 9 gld konv. veljave; zaskrbljen sem, da Vas spet pesti nahod. Iskreno Vam želim čimprejšnje okrevanje ter Vam pošiljam prisrčne in hvaležne misli, naj Bog Vašo Ekscelenco posebej varuje ter – dolgo, zelo dolgo ohrani! Njeni Ekscelenci premilostljivi gospe grofici in milostljivi kontesi poljubljam roko ter Vas pozdravljam z vsem spoštovanjem:

Vaši Ekscelenci

Ljubljana, 7. jan. 1836

prepokorno najhvaležnejši Franz, stotnik

1836/6

Ljubljana, 8. januarja 1836, petek

4.

Družba, ki se je včeraj zbrala pri Nj. Ekscelenci gospodu guvernerju, je bila menda zelo številna in prav tako zelo elegantna, razšla pa se je po 10. uri.

Soprogo pokojnega profesorja Pintarja je zadela kap.

Gospod polkovnik baron Rath, ki je bil odpotoval v Trst, se je včeraj spet vrnil v Ljubljano.

1836/7

Ljubljana, 9. januarja 1836, sobota

5.

Videti je, da mraz počasi popušča; danes zjutraj je spet snežilo; novega pa ni prav nič.

1836/8

Ljubljana, 11. januarja 1836, ponedeljek

6.

Novega ni nič; vremenske razmere se izboljšujejo. Danes pričakujemo mnogo obiskovalcev v Kazini. Prilagam seznam gledaliških predstav.

Gledališke predstave od 10. do 17. januarja 1836

nedelja, 10. ... *Lindane* [*Lindane*]

ponedeljek, 11. ... /

torek, 12. ... *Maurer und Schlosser* [*Zidar in ključavničar*]. Opera

sreda, 13. ... *Kunst und Natur* [*Umetnost in narava*]. Veseloigra

četrtek, 14. ... *Ein Tag vor Weihnachten* [*Dan pred svetim večerom*]. Igra

petek, 15. ... /

sobota, 16. ... *Maurer und Schlosser* [*Zidar in ključavničar*]. Opera

nedelja, 17. ... *Vorleserin* [*Bralka*]. Veseloigra

1836/9

Ljubljana, 12. januarja 1836, torek

7.

Kazina je bila včeraj polna, celo prepolna, prišlo pa je več gospodov kot dam.

Plesna zabava je trajala do poltretje ure zjutraj.

Namesto opere *Zidar in ključavničar* bodo danes na oder postavili *Seviljskega brivca*. O joj! kakšen Figaro je Wirsing!

1836/10

Ljubljana, 13. januarja, sreda

8.

Gospa grofica Vajkard Auersperg je naposled – kot je bilo načrtovano – odpotovala na Reko.

Na Dunaju je umrla ena izmed sestrá Njene Ekscelence gospe guvernerjeve, zato v Kazini v ponedeljek ni bilo nikogar iz guvernerjeve družine.

1836/11

Ljubljana, 14. januarja, četrtek

9.

Danes ne bo soareje pri Nj. Ekscelenci gospodu guvernerju – deloma zato, ker je takšna zabava predvidena le na vsakih 14 dni, deloma pa zaradi včeraj omenjene smrti v družini barona Borna.

 Praporščak Friderik baron Elsner je včeraj prispel v mesto in bo tu na dopustu.

1836/12

Vaša Ekscelenca

Blagovolite mi ne zameriti in naj ne zveni nevljudno, da sem zgrabil priložnost, ki se je ponudila –, ko je znanec priskrbel češke fazane, mi je uspelo dobiti še en par in sem ga kupil za Vašo Ekscelenco v upanju, da si bodo Vaša Ekscelenca zaželeli takšne pečenke. Do danes mi še niso sporočili, kakšna je cena. Njeni Ekscelenci premilostljivi gospe grofici poljubljam roko, prav tako milostljivi kontesi, prosim za nadaljnjo milostljivo dobrohotnost in se poslavljam z vsem spoštovanjem:

Vaši Ekscelenci

Ljubljana, 14. januarja 1836

prepokorno najhvaležnejši Franz, stotnik

1836/13

Ljubljana, 16. januarja 1836, sobota

IO.

Prejšnjo sredo je gospa grofica Zois priredila večerno zabavo s plesom.

1836/14

Ljubljana, 17. januarja 1836, nedelja

II.

Gledališke predstave od 17. do 24. januarja 1836

nedelja, 17. ... *Vorleserin* [*Bralka*]. Veseloigra

ponedeljek, 18. ... /

torek, 19. ... *Nachtwandlerin* [*Mesečnica*]

sreda, 20. ... Veliki ples v maskah. Reduta

četrtek, 21. ... *Königin von 16 Jahren* [*Šestnajstletna kraljica*]

petek, 22. ... /

sobota, 23. ... *Freund und die Krone* [*Prijatelj in krona*]

nedelja, 24. ... *Weiberfeind* [*Sovražnik ženstva*]

1836/15

Ljubljana, 19. januarja 1836, torek

12.

Včeraj je bila Kazina tako obiskana kot še nikoli, lahko rečem, da je bila nabito polna. Tudi Nj. Ekscelenca gospod guverner in njegova družina so bili tam. Zabava je trajala do poltretje ure zjutraj. Pri svečani večerji je vladala zmeda. Nekatera gospoda je želela zasesti svoje mize, a včeraj je veljal zakon kot v mlinu: kdor prvi pride itn., in obiskovalci so označene mize zasedli, ne da bi kogarkoli kaj vprašali. Okoli sedišč in hrane je bila neizmerna gneča, tako da so se ljudje namestili in večerjali kar ob igralnih mizah; celo sobo v tretjem nadstropju, v kateri bivajo strežaji, so spremenili v jedilnico.

Tudi na strelišču je bil ples in ogromno obiskovalcev, ki so se zabavali do jutra, zato je bilo ponoči na ulicah precej prometa. Tako imenovanega »pudelbala« v nedeljo se je udeležilo več kot 300 ljudi.

1836/16

Vaša Ekscelenca!

Najpokorneje se zahvaljujem za mehko divjačino, ki ste mi jo najprijazneje poslali, in obenem Njeni Ekscelenci gospe grofici in milostljivi kontesi poljubljam roko. Izboljšanje vremena, predvsem mraz, ki je popustil, ima blagodejen vpliv na zdravje, celo pri meni, ki me že od Svetih Treh kraljev muči neke vrste gripa. Predvsem ko me je napadel kašelj in sem kihal, kar je pogosto trajalo cele četrte ure, in mi je pokalo v prsih ali se mi je trgala porebrnica, sem imel strašne bolečine v prsnem košu. Ko sem se posvetoval z zdravnikom, mi je predpisal prašek za vnetje sluznice. Potem ko sem ga začel jemati, so moje tegobe izzvenele in le redko se še spopadam z vnetjem!

Vašo Ekscelenco bi rad zares prepokorno prosil, da preizkusijo ta prašek, saj iz lastne izkušnje vem, kako zelo ob napadih kašlja trpi šibek prsni koš in kako strašno boli, ko se pljuča krčijo, kar otežuje dihanje in povzroča bolečino! – Obenem se Vaši Ekscelenci najvdaneje zahvaljujem za poslano plačilo za fazane; vesel sem, če sem z njimi Vašo Ekscelenco razveselil.

Moja edina, vedno prisotna želja je, da bi Bog Vašo Ekscelenco ohranil še mnoga leta in bi Vam namenil trdno zdravje, zato bi z velikim veseljem slišal novico, da so Vaša Ekscelenca popolnoma premagali težave z vnetji.

Če mi Vaša Ekscelenca dovolijo, bi z Vami z velikim veseljem delil osamljene urice, kadar milostljivi dami prideta v Ljubljano. Ko sem v bližini Vaše Ekscelence, se počutim tako izpopolnjeno, tako mirno, da tega prijetnega občutka sploh ne znam opisati, in prepokorno prosim, da mi Vaša Ekscelenca blagovolijo še naprej izkazovati milostno naklonjenost, za katero si bom iskreno prizadeval, da je bom vreden, in Vam bom do groba izkazoval svojo hvaležnost ter tega nikoli ne bom opustil, jaz, ki sem z vsem spoštovanjem:

Vaši Ekscelenci

Ljubljana, 19. januarja 1836

prepokorno najhvaležnejši Franz, stotnik

1836/17

Ljubljana, 20. januarja 1836, sredo

13.

V mestu se govori, da je soproga gospoda generala pl. S. ... v veselem pričakovanju.

Jutri, v četrtek, bo pri Nj. Ekscelenci gospodu guvernerju soareja s plesom.

1836/18

Ljubljana, 21. januarja 1836, četrtek

14.

19. dne t. m. je bil po grškem koledarju praznik Janeza Krstnika in torej god gospoda generala pl. S...., zato je bil pri njem slavnostni obed. Ob tej priložnosti in spričo celotne zbrane družbe je milostljiva hišna gospodarica naznanila, da so v blagoslovljenem stanju.

1836/19

Vaša Ekscelenca!

Milostljiva dobrohotnost, ki mi jo izkazuje, je tako velika, da ne najdem besed, s katerimi bi lahko izrazil svoja najiskrenejša hvaležna občutja, ki prihajajo iz dna srca in jih tako goreče občutim! Dovolite mi, da Vam izrečem neskončno zahvalo za to, da ste posebej naročili, naj se pozanimajo o mojem počutju. Počasi res prihajam k sebi in s tem, ko se vračata miren spanec in apetit, je vedno večje tudi upanje, da bom kmalu ozdravel; včeraj so se mi na koži pojavili izpuščaji, ki so videti kot nekakšni mozolji, tako da nestrpno čakam zdravnika, da se pogovorim z njim.

Naj Bog da, da bodo tudi Vaša Ekscelenca kmalu premagali katar, potem bo moje okrevanje še toliko bolj veselo, kajti dokler vem, da se Vaša Ekscelenca ne počutijo dobro, me prežema strah in moja edina želja je, da se Vaše zdravje okrepi. Bog naj varuje Vašo Ekscelenco! Še naprej Vas prosim za Vašo milostljivost in se poslavljam z globokim spoštovanjem:

Vaši Ekscelenci

Ljubljana, 21. januarja 1836

prepokorno najhvaležnejši Franz, stotnik

1836/20

Ljubljana, 24. januarja 1836, nedelja

15.

Gospod grof Rihard Blagaj se je preselil v mesto.

Julij, sin tukajšnjega g. okrožnega glavarja Flucka pl. Leidenkrona, podporočnik pri kirasirjih grofa Auersperga, je prišel semkaj in bo tu preživel dopust.

Včeraj zvečer je baronica Franc Lazarini priredila soarejo.

1836/21

Ljubljana, 26. januarja 1836, torek

16.

V Kazini je bila včeraj zabava, na strelišču pa ples. Obe družabnosti sta bili dobro obiskani, povsod se je veliko jedlo, v Kazini so se zabavali do enih, na strelišču pa do zgodnjih jutranjih ur. V Kazino so včeraj spet prišle povsem nove družine, ki prej nikoli niso zahajale semkaj. To dokazuje, da so zabave v Kazini vedno bolj priljubljene. Končno se govori tudi o tem, da bodo gradili novo Kazino, kar je s svojo idejo podžgal judovski trgovec Heimann. Pripravil je namreč zelo všečen delniški načrt, ki je bil na splošno dobro sprejet, vendar je videti, da si krščansko prebivalstvo Ljubljane ne želi, da bi karkoli zgradil ali financiral Jud; zato so načrt predelali in v nekaj dneh so krščanski prebivalci podpisali in zbrali delnice za 30.000 gld konv. veljave, k temu pa je Kranjska hranilnica primaknila še 20.000 gld konv. veljave, poleg tega je že sklenjena pogodba za nakup 500.000 kosov opeke.

2. februarja bodo kadeti priredili ples, tako da je vse mesto na nogah, kajti zbrana družba bo zelo številna.

Jutri bo v reduti veliki ples v maskah, ki bo zagotovo dobro obiskan.

1836/22

Ljubljana, 28. januarja 1836, četrtek

17.

Na včerajšnji reduti je bilo zelo prijetno; prešteli so okoli 300 ljudi, tudi mnoge maske, med njimi nekatere zares lepe. Zabava je trajala do 4. ure zjutraj.

Nadporočnik grof Lichtenberg iz regimenta Hohenlohe bo premeščen k regimentским grenadirjem, ki so ta čas v Benetkah, kjer bodo pričakali in se poklonili ces. Visokosti podkralju, nadvojvodi Rainerju.

Jutri bo pri gospe grofici Zois večerna zabava, pojutrišnjem zvečer, 30. t. m., pa se bo družba zbrala pri g. okrožnem glavarju pl. Flucku.

1836/23

Vaša Ekscelenca

Ni mi bilo dano, da bi Vas srečal pred odhodom. Nisem si mislil, da boste odpotovali pred 5. uro, zato sem si drznil v spremstvu družine g. grofa Aichelburga obiskati Nj. Ekscelenco velespoštovanega g. guvernerja – tam sem srečal g. gub. svetnika dr. Kogla, s katerim sva skupaj pohitela nazaj, da bi Vaši Ekscelenci izkazala globoko spoštovanje in zaželela srečno pot; a ko sva prišla v hišo, kočije Vaše Ekscelence ni bilo več. Sicer sem z žalostjo odšel od tam, a zato so bile toliko bolj goreče moje želje, naj se Vaša Ekscelenca zares srečno vrnejo v svoje čudovito bivališče; o tem seveda ne dvomim, saj sem si to od srca želel. Naj Bog ohrani Vašo Ekscelenco zdravo, česar si poleg mene želi še mnogo hvaležnih duš. Še naprej prosim za Vašo milostljivost in se poslavljam z globokim spoštovanjem:

Vaši Ekscelenci

Ljubljana, 1. feb. 1836

prepokorno najhvaležnejši Franz, stotnik

1836/24

Ljubljana, 2. feb. 1836, torek

18.

Knez Kinsky, vladni predsednik iz Linza, ki se je na lovu prehladil in posledično zbolel za putiko, ki se ji je nato pridružila še tifusna vročina, je v Linzu umrl. Nj. Visokost so bili oče 4 otrok, Njena Visokost gospa kneginja pa pričakujejo petega.

V Pragi naj bi knez Schwarzenberg v napadu ljubosumja za mizo s pištolo ustrelil svojo gospo soprogo, rojeno grofico Wratislaw, in se takoj zatem podal na Dunaj, da bi se tam osebno na milost in nemilost predal Nj. Veličanstvu.

1836/25

Vaša Ekscelenca!

Iskreno upam, da ste srečno prišli domov in se Vam je ponoči uspelo naspati! – Ker včeraj upravnika Hiše Nemškega reda nisem našel doma, sem ga danes zjutraj še enkrat obiskal in ga tudi srečal; pismo, ki mu ga je poslal kancler Schön, sem prebral in glede na njegovo vsebino sklepam, da se bodo Nj. ces. Visokost tukaj na vsak način morali zadržati vsaj en dan, saj, kot piše v pismu, želijo Nj. ces. Visokost videti stavbe in si predvsem ogledati načrt novega projekta; načrtovano je namreč, da se na tako imenovani nemški zemlji zgradi predmestje, in sicer bo

območje razdeljeno na 76 parcel, vsaka hiša bo imela svoj vrt in tako bo nastalo nekakšno novo predmestje – Maksimilijanovo predmestje s 76 hišnimi številkami, skozenj pa bo peljala široka cesta, in sicer od tako imenovanega Zoisovega jarka naravnost na Tržaško cesto.

Glede na nadaljnjo vsebino pisanja naj bi duhovni beneficiat v ornatu, v belem plašču, in upravnik skladno z vsemi pravili sprejela prečastitega velikega mojstra. Ravno ko sem bil pri upravniku, je prišel tudi odposlanec Nj. Eksc. g. guvernerja, ki se je pozanimal, ali je že prišlo kakšno sporočilo glede Nj. ces. Visokosti, na kar je upravnik odgovoril, da ni nič novega, da pa ne bodo pozabili o vseh prispelih navodilih obvestiti Nj. Eksc., za kar sem nemudoma prosil tudi sam. Zatorej bom v skladu z navodili o vsem takoj poročal Vaši Ekscelenci; tudi v nadalje prosim za Vašo milostljivo naklonjenost in Vas pozdravljam z vsem spoštovanjem:

Vaši Ekscelenci

Ljubljana, 15. feb. 1836

prepokorno najhvaležnejši Franz, stotnik

1836/26

Vaša Ekscelenca

V čast mi je, da Vam lahko poročam, da Nj. ces. Visokost nadvojvoda Maksimilijan še niso prispeli, upravnik Hiše Nemškega reda pa mi je obljubil, da mi bo nemudoma sporočil, ko ga bo dosegla novica. – Priporočam se Vaši nadaljnji milostljivosti in Vas pozdravljam z vsem spoštovanjem:

Vaši Ekscelenci

Ljubljana, 16. feb. 1836

prepokorno najhvaležnejši Franz, stotnik

1836/27

Vaša Ekscelenca

V upanju, da ste dobrega zdravja, ne bom okleval in Vam vdano sporočam, da še vedno ni nobenih novic o Nj. ces. Visokosti nadvojvodi Maksimilijanu, prav tako tudi še ni prispel v mesto. Po mojih skromnih domnevah Nj. ces. Visokost verjetno še niso odpotovali z Dunaja, saj je kurir na Dunaj prinesel žalostno novico o smrti Njenega Veličanstva neapeljske kraljice, spričo tega pa je verjetno prišlo do spremembe načrta; na vsak način je bil odhod prestavljen, kajti če bi potovanje odpovedali, bi to zagotovo sporočili komturjevemu upravniku v Ljubljani. O tem in o vsem drugem me bo upravnik obveščal, jaz pa bom o tem nemudoma poročal Vaši Ekscelenci. Pred 2 dnevoma naj bi neki učenec v trenutnem izbruhu besnega razburjenja na Kongresnem trgu zahrbtno ranil drugega učenca, ko sta se vračala domov. Z vzmetnim nožem ga je zabodel v vrat tako globoko, da je le malo manjkalo in bi zadel žilo. To je nov pojav našega pokvarjenega časa! – Tudi v nadalje se priporočam Vaši milostljivosti in Vas pozdravljam z vsem spoštovanjem:

Vaši Ekscelenci

Ljubljana, 17. feb. 1836

prepokorno najhvaležnejši Franz, stotnik

1836/28

Vaša Ekscelenca

Vaše zdravje se zagotovo izboljšuje in verjetno ste si že precej opomogli, kar me navdaja z veseljem. Glede Nj. ces. Visokosti nadvojvode Maksimilijana še vedno ni nobenih novic, priložena pa Vam pošiljam obvestila o tem, kaj se je v Ljubljani v teh dneh dogajalo in se dogaja.

Tudi v nadaljnje se priporočam Vaši milostljivosti in Vas pozdravljam z vsem spoštovanjem:

Vaši Ekscelenci

Ljubljana, 20. feb. 1836

prepokorno najhvaležnejši Franz, stotnik

1836/29

Vaša Ekscelenca!

Iskreno upam, da ste prav srečno prišli domov, in ne morem si kaj, da Vam ne bi povedal, da sem bil v mislih z Vami. Danes je gospod polkovnik baron Rath zaradi službenih obiskov iz Ljubljane odpotoval v Gradec. S seboj je vzel precej mladega družabnika, mladega grofa Vincenca Welsersheimba, ki mora kot jurist prvega letnika v Gradcu opraviti svoj prvi polletni izpit. Gospod polkovnik se namerava čez 6–8 dni spet vrniti v Ljubljano. Priporočam se Vaši nadaljnji milostljivosti, Vaši Ekscelenci želim trdnega zdravlja in Vas pozdravljam s spoštovanjem:

Vaši Ekscelenci

Ljubljana, 22. februarja 1836

prepokorno najhvaležnejši Franz, stotnik

1836/30

Ljubljana, 23. feb. 1836, torek

19.

Včeraj so prispele novice, da naj bi gospa grofica Althan, rojena grofica Hartig – hčerka Nj. Eks. milanskega gospoda guver. grofa Hartiga –, umrla ob porodu 4. otroka.

Kazina je bila včeraj slabo obiskana, kljub temu pa se je zbrana družba z velikim navdušenjem posvetila igranju tombole in številni so prevzeli svoje lističe.

V prvi igri so bili dobitniki:

Amba ... Pisalna tablica iz stiskanega usnja s srečko dunajske loterije Tivoli, kjer bo žrebanje prihodnji mesec, torej marca.

Sodelovali so štirje igralci; dobitni je bil listek, ki ga je kontesa Welsersheimb priskrbela poročniku Rudolfu Schmidburgu.

Terna ... Moški usnjeni portfelj za britvice, škarje itn., vendar brez vsega naštetega, poleg tega pa tudi tokrat še srečka loterije Tivoli.

Sodelovala sta dva igralca; po žrebu je dobitnik pripadel podpolk. pl. Seppenburgu.

Kvaterna ... Svetilka iz alabastrskega stekla na trinožnem bronastem podstavku in srečka loterije Tivoli.

Dva igralca; po žrebu je dobitnik pripadel gospodični Jakobini pl. Fluck, ki ni bila prisotna, temveč je za svoj listič zgolj naročila, da preverijo številke.

Činkvin ... Listnica na zaklep, lepo okrašena z violakom.

Dobitnik je bil poročnik Gustav Egkh z lističem, ki ga je kupila baronesa Fani Schmidburg; z dobitkom je g. poročnik počastil baroneso.

Tombola ... Stenska ura, moderna, a brez mehanizma za bitje, sicer zelo lepa.

Baron Mihael Zois je imel dobitni listič, ki pa ga je zamenjal z avskultantom Scheuchenstuhлом.

Pri drugi igri so bili dobitki:

Amba ... Izrezljani okvir ure z naslonilom na zadnji strani, na katerega lahko obesimo žepno uro.

Dva igralca; po žrebu je dobitnik prejela kontesa Helena Welsperg.

Terna ... Listnica iz stiskanega usnja s srečko loterije Tivoli.

Nagrado je dobil vojaški oskrbni asistent Dirnböck.

Kvaterna ... Brušeni in pozlačeni kozarec ter srečka loterije Tivoli.

Dobitek je po žrebu z baronom Apfalterjem pripadel soprogi uradnika Schütza, rojeni Hohn. Činkvin ... Lično okrašena lesena skrinjica za shranjevanje pisem.

Dobil jo je baron Mihael Zois.

Tombola ... Senčni zaslon v okviru iz črno politiranega lesa, okrašenega z violakom z vgrajenim zeleno matiranim brušenim steklom, poleg tega pa še brezplačna srečka loterije Tivoli.

Dobitek je prejel g. stotnik pl. Riera iz regimenta Hohenlohe, ki je senčnik podaril kontesi Pepi Thurn.

Srečka oziroma listek je tudi tokrat stal 10 kr, partija se je končala okoli pol desete ure, nato pa se je družba tja do 10. ure razšla; le pri eni igralni mizi so igrali karte.

1836/31

Ljubljana, 24. februarja 1836, sreda

20.

Tako kot Verono v Italiji bodo tudi Brixen na Tirolskem utrdili. Vso potrebno vojsko, ki bo sodelovala pri tej gradnji, so že poklicali tjakaj.

Gledališke predstave od 21. do 28. feb. 1836

Nedelja, 21. ... *Robert der Teufel* [*Robert vrag*]. Igra.

Ponedeljek, 22. ... /

Torek, 23. ... Izvesti bi morali *Normo*; gledališče je bilo zaprto.

Sreda, 24. ... Igrati bi morali *Testament einer armen Frau* [*Oporoka revne ženske*]; na oder so postavili *Normo*.

Četrtek, 25. ... Verjetno bodo ponovno izvedli *Normo*.

Petek, 26. ... /

Sobota, 27. ... *Norma*

Nedelja, 28. ... *Mädchen aus der Feenwelt* [*Deklica iz vilinskega sveta*].

1836/32

Vaša Ekscelenca

Nisem imel sreče, da bi Vam včeraj izrazil svoje občudovanje. V torek zvečer nisem bil v svojem stanovanju, in ko sem včeraj izvedel za navzočnost Vaše Ekscelence in sem se oblekel, da bi Vas obiskal, ste bili že odpotovali. Preponižno Vas prosim, dovolite mi, da Vam izrazim svoje globoko občudovanje, ki bo ugasnilo le z mojo smrtjo.

Upam, da so Vaša Ekscelenca prejeli moja pisma, ki sem jih poslal v ponedeljek, torek in včeraj, in ponavljam svoje goreče želje, da bi Bog Vaši Eksc. še dolgo namenil trdno zdravje.

Priporočam se Vaši nadaljnji milostljivosti, prosim zanj in ostajam z vsem občudovanjem in globokim spoštovanjem:

Vaši Ekscelenci

Ljubljana, 25. feb. 1836

prepokorno najhvaležnejši Franz, stotnik

Za gradnjo Kazine je zbranih že 46.000 gld konv. veljave.

1836/33

Ljubljana, 26. februarja 1836, petek

21.

V mestu se je govorilo, da bo dosedanji predsednik dvorne komore v finančnih in gospodarskih zadevah pl. Eichhof, ki je bil kot vladni predsednik določen, da odide v Linz, spričo nesoglasij s knezom Metternichom verjetno premeščen.

Mladi baron Karel Schweiger, do sedaj kadet pri kirasirjih barona Spiegla, je postal podporočnik pri huzarjih pruskega kralja.

Včeraj so v nabito polnem gledališču pred navdušenim občinstvom izvedli *Normo*. – Gledalci so z vzkliki nekajkrat nagradili Hanalovo, tudi na koncu, ko se je pevka redkobesedno zahvalila. Tudi Fürstova je požela aplavz ter ob vzklikih gledalcev še enkrat prišla na oder.

1836/34

Ljubljana, 27. feb. 1836, sobota

22.

Nepričakovana smrt g. grofa Jožefa Thurna na Krumperku je zelo boleča in je vzbudila veliko sočustvovanja.

Prav tako je bilo cesarsko imenovanje gospoda grofa Salezija Blagaja za gubernijskega svetnika in administratorja v rudniku soli v Wieliczki sprejeto z veselim odobravanjem. G. grof bo pred odhodom na Poljsko prišel v Ljubljano in obiskal sorodnike.

Baron Karel Codelli, avskultant pri goriškem deželnem sodišču, je postal aktuar pri tržaškem deželnem sodišču z 800 gld plače.

1836/35

Ljubljana, 28. feb. 1836, nedelja

23.

Gospa Thelen, rojena pl. Kappus, je v petek zvečer brez zapletov povila fantka.

Včeraj so pred polno dvorano že tretjič odpeli *Normo*. Prihodnji teden naj bi jo ponovno izvedli, in sicer v korist pevca Stolteja. – Prejemki Hanalove naj bi znašali okoli 120 gld konv. veljave.

Poroč. baron Egkh Gustav je danes odpotoval na šesttedenski dopust v Gradec. Z njim je šel na pot tudi Viktor baron Schmidburg, ki bo v Gradcu opravljal polletni juristični izpit.

1836/36

Ljubljana, 29. februarja 1836

24.

Včeraj je bila spet soareja pri g. grofu Welspergu, mladež se je zabavala ob tomboli. Na podlagi oporoke preminulega grofa Jožefa Thurna je bila za glavno in edino dedinjo imenovana njegova starejša sestra pl. Rechbach, ki so ji priporočili, naj ne pozabi na malega bratranca Armanda Stainacha. Bratrancem in sestričnam Elsner naj bi pokojnik zapustil volilo, a znesek ni točno določen. Prijateljem, namreč svojim šolskim tovarišem, je pokojnik zapustil: g. baronu Moricu Tauffererju zlato škaflo in 2 pištoli; g. grofu Barbu zlato uro repetirko; g. baronu Ant. Codelliju

turško pipo za kajenje tobaka; starejšemu Laschanu briljantno naprsno broško. Baron Moric je določen za izvršitelja oporoke. Praporščaku baronu Frideriku Elsnerju je zapustil zlati pečatni prstan. Potem ko je koncipist Laschan potrdil, da je v zaprti kuverti s petimi pečati še ena oporoka in da naj bi bila shranjena v šatulji, kjer pa je niso našli, se je začelo težavno iskanje; oporoko so končno našli pod papirji na pisalni mizi, vendar je bila odprta, po čemer je bilo mogoče sklepati, da jo je pokojnik želel spremeniti ali vsaj dopolniti s kodcilom. Pokojnik je, kot je bilo mogoče razbrati iz njegovih izjav v zadnjih dneh, slutil, da se bliža njegov konec. Njegov strežnik Gašper bo na pokojnikovo željo do konca življenja prejemal 50 gld mesečno ter ostal na gradu.

Gospa mačeha – grofica Serafina Thurn – je zelo prizadeta, ker v oporoki ni omenjena niti z besedo in ker je v zvezi z grofico Marijo, pokojnikovo sestro, v oporoki mogoče prebrati neprijetno opazko. –

Danes je tombola v Kazini – in v četrtek soareja pri Nj. Ekscelenci g. guvernerju.

Gospod polkovnik baron Rath se je včeraj vrnil iz Gradca v Ljubljano.

Gledališke predstave od 28. feb. do 6. marca 1836

nedelja, 28. ... *Das Mädchen aus der Feenwelt* [Deklica iz vilinskega sveta]

ponedeljek, 29. feb. ... *Testament einer armen Frau* [Oporoka revne ženske]

torek, 1. marec ... *Gespensstige Schiffer* [Strašljivi čolnar]

sreda, 2. ... *Stiefvater* [Očim]

četrtek, 3. ... *Nachtwandlerin* [Mesečnica]. Opera

petek, 4. ... / Koncert v Hiši Nemškega reda

sobota, 5. ... *Norma* ... Opera

nedelja, 6. ... *Tournier von Kronstein* [Kronsteinski turnir].

Zaradi bolezni enega od igralcev predstava v ponedeljek odpade.

1836/37

Ljubljana, 1. marca 1836, torek

25.

Včeraj bi morali v gledališču uprizoriti *Oporoko revne ženske*; – proti poldnevu so iz gledališča sporočili, da zaradi nepričakovanih zapletov predstave ne bo, da pa bodo jutri – torej danes, v torek – v korist gospe Eichwald igrali *Strašljivega čolnarja*. Včeraj popoldne je sledilo novo, tretje obvestilo, da bodo jutri, torej danes, v torek, na oder postavili *Kneza Sinjebradca* [*Fürst Blaubart*], igro v 4 dejanjih.

Govori se, da bo g. grof Erazem Lichtenberg zaradi instrukcije kot višji deželni prirezovalc letos osebno obiskal Kranjsko.

Ces. Visokost nadvojvoda Maksimilijan so bili že pripravljeni, da odpotujejo z Dunaja, ko so jih zaradi putike na žalost začele pestiti bolečine v nogah, zato so morali načrtovano potovanje preložiti, dokler se ne pozdravijo. Razlog za odloženo potovanje nam je sporočil g. redovni kancler Schön; ko bo znano, kdaj se bo nadvojvoda odpravil na pot, bo sledil naslednji avizo.

Rihard, sin g. grofa Welsperga, doslej poročnik v inženirskem oddelku, je bil povišan v čin nadporočnika.

Ta teden soareje pri Nj. Ekscelenci gospodu guvernerju ne bo, temveč bo šele prihodnjo sredo, 9. t. m.

V petek, 4. t. m., bo koncert v Hiši Nemškega viteškega reda.

Včeraj je bila Kazina bolj obiskana kot prejšnjič, vendar pa obisk ni bil tako številen kot v času tombole v adventu. Grof in grofica Blagaj iz Polhovega Gradca sta bila včeraj prvič v Kazini. – Lističi so, kot je v navadi, stali 10 kr konv. veljave, število ni bilo omejeno.

V prvi igri so bili dobitki naslednji: amba ... Šest parov belih usnjenih ženskih rokavic ... igrali so s tremi lističi, in sicer g. baron Leopold Lichtenberg na dveh lističih, ki je zadel ambo, in baronesa Lori Codelli. Po žrebu je dobitok pripadel zadnji. Terna ... Temno politirana lesena damska šatuljica, ki se zaklene. Udeleženci so bili spet trije; po žrebu je dobitok pripadel kontesi Ceciliji Auersperg. Kvaterna ... Platirana ročna svetilka z utrinjačem in gasilnikom; nagrado je dobil podpolk. Seppenburg. Činkvin ... Črno politirana lesena košarica za kruh, okrašena z violakom. Dobitnik je bil avskultant pri deželnem sodišču Piller. Tombola ... Ovalno namizno ogledalce v okviru iz črno politiranega lesa, z zatičem, viseče na dveh stebričkih s platiranim okrasjem. Dobitnica je bila soproga lekarnarja Meyerja.

Pri drugi igri so bili dobitniki naslednji:

Amba ... Krtača za lase s platiranim hrbtom in ročajem.

Baron Mihael Zois.

Terna ... Damski cekar za rabo pri delu. Računski svetnik Luschin.

Kvaterna ... Nočna svetilka iz navadnega stekla na platiranem ogrodju.

Poroč. Gold po naročilu baronese Fini Zois. Svojo kvaterno je spregledal in se javil za dobitok pri činkvinu.

Činkvin ... Listnica na zaklep iz stiskanega usnja.

Kontesa Marija Auersperg.

Tombola ... Jedilni pribor iz stiskanega srebra, in sicer nož, vilice, žlica in kavna žlička, v rdečem ovitku iz safianskega usnja.

Gospa Schütz, rojena Hohn.

Podatek o soareji pri Nj. Ekscelenci g. guvernerju v mojem včerajšnjem pismu je napačen; glede tega sem se posebej pozanimal pri poroč. baronu Rudolфу Schmidburgu in dobil podatek, ki ga navajam v tem pismu.

1836/38

Ljubljana, 2. marca 1836, sredo

Št. 26

Govori se, da se je rajnki grof Jožef Thurn v svoji oporoki vendarle spomnil tudi gospe mačeh, grofice Serafine Thurn; mimogrede, številna mesta so prečrtana, med drugim volila za sestrične Elsner, po katerih naj bi vsaka od njih po presoji izvrševalca oporoke, barona Morica Tauffererja, prejela spominek. Očitno je, da je gospod grof oporoko nameraval spremeniti, o čemer govorijo številna prečrtana mesta; zato tudi omenjene spremembe ni bilo mogoče udejanjiti! –

Danes bo v tukajšnji stolni cerkvi slovesna obletna maša za Nj. Veličanstvo cesarja Franca I., h kateri so ob 10. uri povabljeni ugledni veljaki.

Četudi ste že dobili osnutek seznama predstav, ki naj bi se ta teden zvrstile v gledališču, je prišlo do spremembe. V ponedeljek tako ne bo predstave,
v torek je na programu *Fürst Blaubart* [Knez Sinjebradec],
v sredo ne bo predstave,
v četrtek *Der gespenstige Schiffer* [Strašljivi čolnar] kot benefica gospe Eichwald,
v petek bo koncert v dvorani Nemškega viteškega reda,
v soboto ... bodo verjetno izvedli *Normo*; ker se Hanalova trmasto upira, da bi pela več kot enkrat na teden! – Morali bi stremeti k temu, da bi gdč. Hanalovo tudi prihodnje leto obdržali na tukajšnjem odru, in ker zdaj na mesec zasluži 80 gld konv. veljave, bi lahko s predpogodbo njeno mesečno plačilo dvignili na 100 gld konv. veljave.

1836/39

Ljubljana, 3. marec 1836

Ljubljana, 3. marca 1836, četrtek

27.

Gospa grofica Hiacinta Lichtenberg se že mnogo bolje počuti; zdaj se že odpravi v cerkev. Že v prihodnjem tednu se obeta začetek del pri gradnji Kazine.

Iskreno vam želim, da bi bili vsi ugledni prebivalci graščine Dol zdravi in da bi se dobro počutili.

1836/40

Ljubljana, 4. marca 1836, petek

28.

Aleksander grof Thurn, praporščak iz regimenta Hohenlohe, je bil povišan v podporočnika. Gospo baronico Rechbach, rojeno grofico Thurn, vsak čas pričakujejo v Ljubljani. Najprej si želi obiskati Ljubljano, nato pa oditi na Krumperk. Gospa grofica Serafina Thurn je v svojem stanovanju pripravila sobo, kjer bosta prenočila njena pastorka z gospodom soprogom, ritmojstrom baronom Rechbachom.

Gospa baronica Rechbach, rojena grofica Strassoldo, iz Novega mesta je, kot se govori, povila dvojčka, fantka in deklico, ter se počuti zelo slabo.

1836/41

Ljubljana, 5. marca 1836, sobota

29.

Včeraj je Nj. Ekscelenca gospod guverner baron Schmidburg praznoval 55. rojstni dan.

Uspavanko iz opere: *Die Stumme von Portici* [Mutavka iz Porticija] je včeraj na koncertu v Hiši Nemškega viteškega reda zapel 10-letni sin gubernijskega svetnika Wagnerja, mati pa ga je spremljala na klavirju.

Gospa gubernijska svetnica Wagnerjeva je nato v kvintetu na klavirju izvedla kratko skladbo.

Po tej točki je Nj. Ekscelenca gospa guvernerjeva zapustila zbrano družbo.

Pesnitev J. barona Zedlitzja, ljudska himna za Nj. Veličanstvo, vladajočega cesarja Ferdinanda, je priložena.

Ljudska himna¹

Blagor našimu Cesarju,
 Ferdinandu milimu!
 Blagor Njemu poglavarju
 In cesarstvu celimu!
 Večni! Tvoja roka dala
 Ga je nam namestnika,
 Tvoja roka bo varvala
 Ferdinanda miliga!

Njega sédež je pravica
 Njega krona je modrost,
 Sveta vera nja desnica
 Tovaršica učenost!
 Angelj božji po vsih potah
 Srečno njega naj pelja!
 Blagoslovi Bog v dobrotah
 Ferdinanda miliga.

V lepim miru naj kraljuje,
 Vsak sovražnik naj beži!
 Srečno naj pod njim stanuje
 Vsak podložnik svoje dni!
 Nja pravična roka brani
 Nepokoja vsaciga!
 Dolgo let nam Bog ohrani
 Ferdinanda miliga.

Ljubi mir po vsih deželah

¹ Cesarsko himno so nekoliko spremenili po smrti cesarja Franca marca 1835 in nato ponovno februarja 1836, saj dotedanja verzija menda ni bila po okusu Dunajčanov. Avtor nove verzije, v kateri se prvič pojavi beseda *Österreich* (Avstrija/avstrijski), je bil pesnik Joseph Christian baron Zedlitz (1790–1862). Besedila cesarske himne v več jezikih, v katere je bila prevedena, so bila objavljena v poglavju »*Österreichische Volks-Hymne in verschiedenen Landessprachen*« v: Joseph Salomon in J. P. Kaltenbaeck (ur.): *Austria, oder Oesterreichischer Universal-Kalender für das gemeine Jahr 1847*. Wien: Ignaz Klang 1847, str. 262–268, slovenski prevod na str. 264; prim. tudi Petra Kodre: *Vzgoja za krepitev zavesti o narodni pripadnosti pri pouku književnosti v 20. stoletju*. Ljubljana: Slavistično društvo 2008, str. 27–28. Zgornje besedilo je prevedel Anton Martin Slomšek in sledi cesarski himni, ki jo je napisal Karl von Holtei (1798–1880) ter je bila v uporabi od aprila 1835 do januarja 1836. Slovensko besedilo cesarske himne se tudi po uveljavitvi Zedlitzove variante v slovenščini ni bistveno spremenilo. Zato prevod deloma odstopa od Zedlitzove variante. Ta bi se v prostem prevodu glasila: *Sina blagoslovi Avstrijskega, / Ferdinanda, cesarja našega! / Z nebeškega trona Tvojega, / deželi daj blagoslova Božjega! / Naj on na valovih krmari življenja, / kamor ga Tvoja roka postavlja, / naj sreča ga radostna spremlja, / Bog naj obrani cesarja! / Njemu in vladarski biši / milost in darov nakloni, / naj angeli ga čuvajo, / na vseh poteh ga spremljajo! / Naj pravičnost, luč, resnica, / v srcu mu žarijo, / dolgo v večni jasnosti / v odrešenje vsem cvetijo. / Cvetje venec naj mu spleta, / naj vojna vedno bo prekleto, / naj veličastno zablesti / in mir vsem naj podeli! / In ko divja nevihta besno, / on naj ozvezdje naše bo, / ki z lučjo nam tolažilno / vibarni svet odrešil bo! / Naj vladata nam mir, edinost, / kjer nežno žezlo on vibti, / ljudje smo mu naklonjeni, / ob prestolu zbrani vsi. / V neločljivi zvezi trdni / za vedno smo povezani! / Blagor vsi mu kličemo, / Ferdinandu milemu!*

Nja cesarstva naj cveti!
Naj v ljubezni in poveljah
Se po sreči vse zgodi!
Vsi v ljubezni Njemu vdani
Pojmo 'z celiga serca:
Dolgo let nam Bog ohrani
Ferdinanda miliga!
J. baron Zedlitz

1836/42

Ljubljana, 7. marca 1836, ponedeljek

31.

Danes je v Dobu blizu Krumperka maša zadušnica za pokojnim grofom Jožefom Thurnom. Grof Barbo je včeraj, ko je s konjem poskušal preskočiti jarek, padel in si izpahnil levo podlaket. Pojutrišnjem, v sredo, 9. marca, je Frančiška Rimska, torej godujejo

gospa grofica Stubenberg
gospa gubernijska svetnica Sicardova
gospodična baronesa Schmidburg.

1836/43

Ljubljana, 9. marca 1836, sredo

33.

Gospa grofica Vajkard Auersperg je včeraj z Reke prispela v Ljubljano.

Danes je družabni večer pri Nj. Ekscelenci gospodu guvernerju, jutri, v četrtek, pa bodo v korist pevca Stolteja na oder postavili *Normo*.

Ker vodstvo gledališča zaradi neplačanih honorarjev z igralci ni v najboljših odnosih in so mu slednji zaradi tega odrekli poslušnost, vam ne morem poslati tedenskega razporeda gledaliških predstav.

1836/44

Ljubljana, 10. marca 1836, četrtek

34.

Včeraj je grof Ksaver Auersperg s soprogo in sinom iz Ljubljane krenil proti Veliki vasi pri Krškem. Danes bodo končno izvedli opero *Norma*.

Danes je seja gubernija; zato so se Nj. Ekscelenca gospod guver. po 9. uri odpeljali v Lontovž.

1836/45

Ljubljana, 11. marca 1836, petek

35.

Baron Karel Schweiger (družina z Ruperč vrha), podporočnik pri kraljevih pruskih huzarjih, je včeraj prispel v mesto. Njegova mati, gospa grofica, se z gospodično Luizo trenutno mudi na posestvu Ruperč vrh, a naj bi se danes vrnila v Ljubljano.

Ker je prihodnjo soboto god Nj. Ekscelence g. guvernerja, bo Filharmonična družba čez osem dni, 18. marca t. m., njim na čast pripravila koncert v dvorani Nemškega viteškega reda.

1836/46

Vaša Ekscelenca!

Včeraj nisem pričakoval, da boste tako hitro odšli od tod; ko sem se pred 4. uro vrnil domov, kočije Vaše Ekscelence ni bilo več. V mislih sem vam srčno zaželel srečno pot in da bi varno prispeli v Dol; prepričan sem, da je bilo na poti vse v najlepšem redu.

Naj Bog varuje Vašo Ekscelenco! Še naprej Vas prosim za Vašo milostljivo naklonjenost in Vas pozdravljam z vsem spoštovanjem:

Vaši Ekscelenci

Ljubljana, 11. marec 1836

prepokorno najhvaležnejši Franz, stotnik

1836/47

Ljubljana, 12. marca 1836, sobota

36.

Ker sem bil prepričan, da bodo Njena Ekscelenca milostljiva gospa grofica nedeljo preživel v Ljubljani, sem zamudil priložnost, da bi se, ko so včeraj zapuščali mesto, priporočil milostljivosti Njene Ekscelence in se jim nisem poklonil, zato Vas moram prositi, da mi to milostno oprostite. Glede Nj. Presvetlosti g. feldmaršallajtnanta grofa Leiningena moram dodati, da niso sprejeli časti tajnega svetnika.

Včeraj je bila menda pri Nj. Ekscelenci gospodu guvernerju ob priložnosti bližajočega se godu gospodične Matilde skromna soareja.

V ponedeljek, 14. t. m., to je 14. marca, godujeta omenjena gospodična in kontesa Matilda Welsperg.

1836/48

Ljubljana, 13. marca 1836, nedelja

37.

Včeraj so v tukajšnji Nemški hiši dobili sporočilo, da bodo Njegova ces. Visokost nadvojvoda in veliki mojster Maksimilijan 17., 18. ali 19. t. m. prispeli v Ljubljano, tu prebili en dan, nato pa odpotovali naprej. Njegova ces. Visokost so včeraj odpotovali z Dunaja, ustaviti pa se nameravajo v Dunajskem Novem mestu in Gradcu – ne ve se, kako dolgo se bodo zadržali v obeh mestih –, zato tudi ni mogoče napovedati, kdaj natančno bodo prispeli v Ljubljano, zaenkrat velja, da bo to na enega izmed navedenih dni.

Včeraj so pred polno dvorano izvedli *Normo*.

1836/49

Ljubljana, 14. marca 1836, ponedeljek

38.

Prihodnji ponedeljek, 21. tega meseca, bo imela tukajšnja Kmetijska družba spomladansko skupščino, ki se je bodo zanesljivo udeležili tudi Nj. ces. Visokost, presvetli nadvojvoda Janez, ki so sprejeli povabilo in jih v Ljubljani z gotovostjo pričakujejo. Prav lahko bi se zgodilo, da bosta obe Visokosti, nadvojvoda Janez in nadvojvoda Maksimilijan, hkrati prispeli v mesto. – Kot je znano, Kmetijska družba trenutno sploh nima predsednika, tako da bo zborovanje vodil najstarejši član, gubernijski svetnik in okrožni glavar Fluck.

Prihodnji četrtek bo spričo godovnega dne Nj. Ekscelence gospoda guvernerja, ki pade na soboto, pri Nj. Ekscelenci velik sprejem.

Včerajšnji obisk pri Sv. Grobu ni bil številen.

Jutri, v torek, bodo v gledališču uprizorili *Normo*.

Gospod grof Salezij Blagaj še ni prispel v mesto.

Še vedno niso našli stanovanja za Nj. Presvetlost gospoda feldmaršallajtnanta grofa Leiningena.

Gospod grof Barbo okreva po poškodbi roke.

Včeraj je bil velik sprejem pri g. grofu Welspergu; danes godujeta kontesa Matilda Welsperg in baronesa Matilda Schmidburg.

1836/50

Ljubljana, 15. marca 1836, torek

39.

Nj. ces. Visokost nadvojvodo Janeza v mestu pričakujejo v soboto, 20. t. m.; v zvezi s prihodom Nj. ces. Visokosti nadvojvode Maksa pa še ni nobenih novic. Kot se govori, so Nj. Presvetlosti, gospodu feldmaršallajtnantu grofu Leiningenu, našli nastanitev pri Aichholzerju, a proti letnemu plačilu v višini 1000 gld konv. veljave.

Včeraj je bila Kazina precej dobro obiskana, vendar je bilo sorazmerno več gospodov kot dam. Občinstvo je spet najbolj pritegnila tombola. Listke so prodajali za 10 kr konv. veljave, omejitve ni bilo. V prvi igri so bili dobitniki:

Amba ... Bronasta damska zaponka. Trije igralci. Po žrebu jo je dobil huzarski poroč. Karel baron Schweiger.

Terna ... Rumeno lakirana pločevinasta košarica za kruh. Dva igralca. Po žrebu je bil dobitnik g. baron Leopold Lichtenberg.

Kvaterna ... Senčni zaslon iz matiranega brušenega mlečnega stekla, na katerem je upodobljena katedrala sv. Štefana na Dunaju, v črno politiranem stoječem okvirju; zaslon je dobila soproga gubern. kancelista Pietscha, rojena Lepuschitz.

Činkvin ... Majhna stoječa namizna ura, belo platirana s prav takšnim okvirjem. Dobil jo je g. grof Coronini oče, ki pred tem ni imel sreče s številkami pri ambi, terni in činkvinu.

Tombola ... Listnica v velikosti pole papirja s črno politirano leseno vrhnjo ploskvijo, ki jo krasijo rumeni kovinski okraski.

Dobil jo je mladi Recher, praktikant pri policijski direkciji.

Druga igra:

Amba ... Etui za cigare s priloženim ustnikom. Oskrbni asistent Dirnböck.

Terna ... Rjavo politirano leseno stojalo za dopisnice ali pisma v obliki pahljače s podstavkom.

Trije igralci. Po žrebu je nagrado dobil g. grof Benedikt Auersperg, in sicer z lističem, ki ga je priskrbela gospa grofica Vajkard Auersperg.

Kvaterna ... Delovna košara oziroma zaboj iz lepenke brez pokrova, na sprednji strani je motiv, izvezen z volno, na rdečem traku. Dobitnik je bil trgovec Česko.

Činkvin ... Visoka namizna svetilka, ki jo uporabljamo kot oljno svetilko. Mladi Recher, praktikant pri policijski direkciji.

Tombola ... Lično izdelan kuhalnik za kavo s prav takšnim gorilnikom, s katerim lahko skuhamo 4 do 5 skodelic kave. Dva igralca, po žrebu ga je dobil gospod polkovnik baron Rath.

Okoli 10. ure je bila tombola končana in ljudje so se razšli.

Naslednjih 42 serijskih števil je bilo 1. marca izžrebanih iz Rothschildovih loterijskih posojil za leto 1820: 23, 52, 62, 77, 79, 97, 103, 106, 114, 135, 145, 169, 205, 220, 228, 236, 266, 306, 313, 317, 345, 392, 421, 489, 502, 507, 518, 527, 533, 534, 545, 553, 555, 581, 602, 684, 753, 762, 770, 785, 795, 798.

Gospod grof Coronini je uro, ki jo je priigral, poklonil gospe grofici Anton Thurn, ta pa jo je z mladim Recherjem zamenjala za listnico, ki jo je dobil pri tomboli.

Gospod grof Hohenwart se je pred nekaj dnevi odpravil na Ravne, s seboj pa je vzel muzejskega kustosa. Spričo prihoda Nj. ces. Visokosti nadvojvode Janeza je bil Nj. Ekscelenca gospod guverner primoran odposlati kurirja, da kustosu sporoči, naj se vrne v mesto.

1836/51

Ljubljana, 16. marca 1836, sreda

40.

V ponedeljek, 14. t. m., sta bili družini Nj. Ekscelence gospoda guvernerja in g. grofa Welsperga na Rožniku – tam so se jim pridružili mladi gospodje, bodisi s kočijami bodisi na konjih ali peš. Vsi navzoči so se udeležili tega izleta ob kavi.

Že dva dni se v mestu govori, da bo gospod general Merz kot brigadir prišel v Ljubljano, vendar pa ni znano, kaj se bo zgodilo s sedanjim g. brigadirjem!

1836/52

Ljubljana, 17. marca 1836, četrtek

41.

Včeraj dopoldne je gospa pl. Kalčič prejela zakramente za umirajoče.

Gospa grofica Hohenwart in ostala družba, ki so bili včeraj v Dolu pri Ljubljani, so tri četrt na sedem prispeli domov.

Včeraj je bila soareja pri gospe Sicard.

1836/53

Ljubljana, 18. marca 1836, petek

42.

Gubernijskega tajnika pl. Kreuzberga je Nj. Veličanstvo potrdilo kot stanovskega poverjenika viteškega stanu in ostaja na mestu gubernijskega tajnika.

Grof Deym – gubernijski konceptni praktikant, ki je trenutno dodeljen okrožnemu uradu v Celovcu – je postal častni vitez Malteškega reda in se je danes s svojo materjo na poti v Rim ustavil v Ljubljani.

V vasi Devica Marija v Polju pod Fužinami so v gnoju našli zakopanega mrtvega novorojenčka; izkopali so ga psi, zakopala pa ga je neka nesrečna dekla.

Neka ženska je prejšnjo nedeljo zdrsnila ali padla v Ljubljano, vendar je še niso našli.

1836/54

[Ljubljana, 21. marec 1836]

Kazina, 21. marca 1836

Kazina je bila včeraj izjemno dobro obiskana; brez dvoma zato, ker so ljudje mislili, da bodo tjakaj prišli Nj. ces. Visokost nadvojvoda Janez ali vsaj gospa bar. Brandhofen.² Tombolske lističe so prodajali po 10 kr za listič, število ni bilo omejeno. V prvi igri so bili dobitniki:

Amba ... Majhen bel krožnik iz porcelana v obliki školjke z zlatim robom.

Sedem igralcev; po žrebu je bila dobitnica baronesa Fani Schmidburg.

Terna ... Komplet igralnih žetonov; štiri rjavo politirane skrinjice, okrašene z žetoni, s podobnim lesenim podstavkom in jeklenimi ročaji.

Gospa baronica Franc Lazarini, ki je igrala z lističem, kupljenim za soproga.

Kvaterna ... Zelo lepo izrezljana, rumeno politirana ženska šatuljica s ključavnico.

Višji cestninski nadzornik pl. Riebler.

Činkvin ... Pipa iz morske pene, prevlečena s srebrom, z lakirano cevko in ustnikom iz roževine.

Dobitnica gospa baronica Zois, roj. grofica Aichelburg.

Tombola ... Srebrna kavna skodelica s krožnikom, kupljena za 20 gld konv. veljave, hladno pozlačena, z ročajem iz slonovine.

Gospod grof Saurau z lističem, ki ga je priskrbela gospa baronica Codelli mati.

V drugi igri so bili dobitniki

Amba ... Obtežilnik iz politiranega marmorja z bronastim držalom.

Trije igralci, med njimi baronesa Fani Schmidburg; po žrebu je nagrado dobila gospodična Fani Paschali.

Kvaterna ... Dva mojstrsko izbrušena steklena svečnika.

Kontesa Pepi Thurn.

Terna ... Črno politirana in z violakom okrašena lesena skrinjica za shranjevanje tobaka.

Nadporoč. pl. Seppenburg.

Činkvin ... Par zelo lahkih zlatih uhanov, ki jih krasijo drobne spominčice.

Gospa Fabriotti.

² Franz je sicer zapisal Brandstadt, vendar gre za napako, pravilno je Brandhofen. Ana Plohl (1804–1885), žena nadvojvode Janeza, je namreč leta 1834 dobila naziv baronica Brandhofen.

Tombola ... Majhna stoječa ura z mehanizmom, ki odbije vsako polno uro, z bronasto številčnico in dvema kazalcema, pod steklenim pokrovom na lesenem podstavku.

Po žrebu jo je v igri s še enim igralcem dobil gospod Fabriotti.

Zbrana družba se je razšla ob pol desetih, saj nista prišla niti nadvojvoda Janez niti gospa bar. Brandhofen. – Preden so prispele kočije in služinčad, je nekdo!³ priredil tombolo za mladino – z dobitki, kot so sladkarije in pečeni kopun, kar je bilo res zelo zabavno.

1836/55

Ljubljana, 23. marca 1836, sredo

44.

Gospa grofica Ant. Schweiger se je danes z družino odpeljala na Ruperč vrh.

Gospa pl. Rosenthal s soprogom je danes jutraj odpotovala v Trst.

Zjutraj je pri gospe baronici Codelli materi, pri kateri v odsotnosti svojega gospoda soproga prebiva gospa baronica MacNeven, ki danes goduje, zanjo igral pihalni ansambel.

Včeraj je bil poleg družbe, povabljene h gospe grofici Welsperg na manjši prigrizek, dobro obiskan tudi Rožnik, saj je tjakaj prišla regimentska turška godba, ki je zaigrala nekaj skladb.

1836/56

Ljubljana, 24. marca 1836, četrtek

45.

Včeraj omenjena jutranja godba ni bila namenjena gospe baronici MacNeven v knežjem dvorcu, temveč gospodu grofu Barbu v sosednji hiši, ki naj bi praznoval rojstni dan. Ob tej priložnosti je nekaj g. častnikov poskrbelo, da je tjakaj prišla regimentska harmonija, med izvajanjem pa so utišali piščali. Včeraj je bilo gledališče precej polno. Opero so si obiskovalci ogledali tiho, le nekaj vzklikov Bravo je bilo namenjenih pevki Hanal, sicer pa ni bilo nobenega navdušenja! – Po končani predstavi se je dvignila zavesa in dve deklici – otroka gospe Ney – sta stopili naprej ter z nekaj zatikanja povabili na današnjo benefično predstavo, občinstvo pa je naznanilo sprejelo popolnoma ravnodušno.

Gospod knezoškof Mayer se je včeraj popoldne od tod odpravil nazaj v Celovec.

Slišati je, da bodo v soboto, 26. t. m., na oder spet postavili *Mutavko iz Porticija*, po veliki noči pa gledališča ne bodo takoj zaprli.

1836/57

Ljubljana, 25. marca 1836, petek

46.

V sredo so pri baronesi Gabrijeli Zois od enajstih do enih ponoči igrali serenade, kar je pritegnilo precej ljudi. Včeraj je bil njen god.

Prav tako je bil včeraj piknik na Rožniku.

Včeraj so na Kapucinskem trgu pri izkopu temeljev Kazine našli nekaj predmetov iz rimskih časov, a

³ Nad besedo *Nekdo* je Franz naredil zvezdico in na dnu lista napisal *Herr B...ch* (*Gospod B...ch*) – verjetno je mišljen Bradatsch (Bradač).

brez vrednosti; kamen, visok 2 in dolg 3 čevlje v kvadratu, z notranjo odprtino v obliki štirikotnika, dolgo 2 čevlja in čevelj globoko; vse je bilo pokrito z drugim kamnom, dolgim in širokim 4 čevlje, ki je bil zazidan ali zakitan ter uporabljen kot pokrov. V odprtini v kamnu je bilo nekaj steklenic, dve nista imeli zamaška in sta bili polni tekočine, podobne vodi, potem je bila tu še nekakšna vaza, v kateri je bila druga, manj tekoča snov, poleg tega pa še 2 svetilki, ena polomljena, in nekaj kosti reber; na podlagi tega je bilo mogoče sklepati, da je bil tu verjetno pokopan novorojenček. Pred tem, a še vedno včeraj, so naleteli na nekaj rimskih bakrenih in en srebrni kovanec, na stekleničko z ročajem, domnevno za zbiranje solz, in dve majhni lončeni svetilki.

Pred nekaj dnevi so prav tam menda našli tudi dva zlata kovanca, nekaj večja od dukatov.

Najdbe bodo odnesli v muzej, zaradi njih pa je okoli delavcev pri izkopu vedno zbranih veliko radovednežev.

1836/58

Ljubljana, 26. marca 1836, sobota

47.

Gospa grofica Zois je predvčerajšnjim na Rožniku priredila piknik.

Pojutrišnjem, v ponedeljek, se bo družina g. grofa Barba spet preselila na deželo, na Dolenjsko.

V ponedeljek bo v Kazini tombola, v torek pa bo pri Nj. Ekscelenci gospe guvernerjevi loterija, katere dobiček bo šel oskrbovalnici za male otroke.

Včeraj je nekajkrat, posebno zvečer med 7. in 9. uro, precej močno deževalo, tako kot v noči od včeraj na danes. Vsi pričakujemo, da bo zaradi toplega vremena vse prav kmalu ozelenelo.

1836/59

Vaša Ekscelenca!

Najponižneje Vas prosim, da mi dovolite, da bi Vam smel podariti dva majhna sodčka moravskih kumar, ki mi jih je poklonil prijatelj, meni pa bosta prav tako ostala še dva sodčka. Milostna dobrohotnost Vaše Ekscelence mi vliva upanje, da boste blagovolili sprejeti ta majhen dokaz moje velike hvaležnosti, ki jo dolgujem Vaši Ekscelenci in Vaši nadvse spoštovani družini; prosim Vas za nadaljnjo usmiljeno naklonjenost ter Njeni Ekscelenci milostljivi gospe grofici kot tudi milostljivi kontesi poljubljam roko in Vam do groba ostajam hvaležno naklonjen in z vsem spoštovanjem:

Vaši Ekscelenci

Ljubljana, 26. marca 1836

prepokorno najhvaležnejši Franz, stotnik

1836/60

Ljubljana, 27. marca 1836, nedelja

48.

Včeraj opoldne nekaj pred eno je bila pri nas nevihta; večkrat je zagrmelo, bliskalo se je in deževalo; pozneje, po nevihti, ko se je ohladilo, pa je padal močan dež s snežinkami, ki pa so se sproti topile, zato snega sploh ni bilo opaziti.

Ker so kovinski topovi, postavljeni na tukajšnjem grajskem griču, že zelo neuporabni, so dali v Marijinem Celju uliti nove železne topove, ki so te dni prispeli v mesto in jih bodo kmalu preizkusili.

V petek je bila pri gospe pl. Sicard manjša soareja; prišli sta družini grofa Riharda Blagaja in grofa Barba. Tudi večer pri grofu Welspergu je bil obiskan.

1836/61

Ljubljana, 28. marca 1836, ponedeljek

49.

Gospod grof Salezij Blagaj je v soboto zvečer prispel v mesto.

Gospod grof Barbo je danes z družino iz Ljubljane odpotoval na Dolenjsko.

Tudi oba častnika, baron Mladota s podporoč. pl. Fluckom, sta ponoči od tu preko Celovca odpotovala k svojima regimentoma na Češko.

V noči od včeraj na danes je, in sicer po polnoči, snežilo, zdajle, ob 9. uri zjutraj, so strehe še bele, le ulice, ki so bile pred uro še zasnežene, so spet črne; s streh odteka voda.

Včeraj ni bilo sprejema pri Nj. Ekscelenci gospodu guvernerju, ker so se Nj. Ekscelenca gospa guvernerjeva počutili malo slabše in so ostali v postelji.

1836/62

Ljubljana, 31. marca 1836, četrtek

52.

Pri žrebanju Rothschildove loterije avstrijskih državnih loterijskih posojil za leto 1821 dne 1. marca 1836 na Dunaju je tukajšnji trgovec Bernbacher s srečko, ki jo je podedoval po pokojnem sorodniku, trgovcu Dežmanu, zadel visok znesek 20.000 gld konv. veljave. – Bernbacher je tukaj nedvomno poznan kot bogat človek.

1836/63

Ljubljana, 1. aprila 1836, petek

Št. 53

Včeraj so na Kapucinskem trgu izkopali kamnit sarkofag, dolg 5 ½ čevlja. Ko so ga odprli, so v njem našli precej zemlje, glavne kosti, kot npr. zadnji del lobanje, pa so bile v prav takšnem položaju kot telo, položeno v sarkofag; razen kosti niso našli ničesar drugega. Ko so iz krste skozi peščeno sito presejali zemljo, so odkrili 2–3 neznatne koščke črepinj steklenic, vendar jim ni pripisovati posebnega pomena.

1836/64

Ljubljana, 2. aprila 1836, nedelja⁴

54.

Včeraj zjutraj so pri izkopu temelja za Kazino spet naleteli na vzboklino, ki bi lahko bila grobišče iz rimskih časov. Odločeno je bilo, da bodo z izkopavanjem pričeli ob petih. Ob tej uri so tjakaj prišli Nj. Ekscelenca gospod guverner ter več drugih gospodov, da bi si lahko takoj ogledali

⁴ Napaka v dnevju; pravilno: *sobota*.

izkopanine. Najprej so odstranili zemljo ter našli 4 čevlje dolgo in 2 ½ široko obklesano ploščo, ki je bila visoka dober čevelj; dvignili so jo in – pod njo! niso našli ničesar! Na istem mestu so nato še kopali, a našli niso ničesar več. Ljudje so prizorišče zapuščali s skoraj vsesplošno pripombo, da gre za prvi april.

1836/65

Ljubljana, 3. aprila 1836, velikonočna nedelja

55.

Včeraj popoldne so po vseh tukajšnjih župnijah in v stolni cerkvi na prostem potekale vstajenske procesije. Bilo je sicer malce vetrovno, tako da je veter temne in bele oblake ter oblake mnogih drugih barv nosil sem ter tja; a vse do poznega večera je ostalo pri blagem vremenu, tako da smo si lahko nadeli frak. Videti je, da se je vreme po polnoči spremenilo, saj so bile na velikonočno jutro strehe in ceste pokrite s kar precej snežne odeje; trenutno, ob 9. uri zjutraj, še vedno sneži. Med snežnim metežem so nas zjutraj med 5. in 6. uro iz sna prebudili grom in strele. Grmenje je bilo nekoliko nenavadno – kot da bi šlo za razločno godrnjanje.

1836/66

Ljubljana, 4. aprila 1836, velikonočni ponedeljek

56.

Predpogodba za pevko Hanal je končno urejena; četudi ni popolnoma ustregla njenim zahtevam, bo pevka dobila honorar za mesece maj – junij – julij in avgust 1836 –, vendar šele po svoji vrnitvi v jeseni, in sklepamo lahko, da jo bodo angažirali kot prvo pevko v prihodnji sezoni. Gledališki direktor Funk bo prihodnjo zimo vodil tudi gledališče v Celovcu.

Včeraj je bil sprejem pri Nj. Ekscelenci gospodu guvernerju. Danes Nj. knežja Milost prireja diné družini Blagaj-Lazarini (moški).

Danes je ritmojster baron Rechbach z gospo soprogo odpotoval v Gradec, praporščak baron Elsner pa je preko Gradca odpotoval k svojemu regimentu na Dunaj.

1836/67

Ljubljana, 5. aprila 1836, torek

57.

Čeprav vreme včeraj ni bilo zares ugodno in je bilo zelo vetrovno, prav tako pa je bila tudi tako imenovana Turška luknja pri Sv. Krištofu polna nesnage, se je tam kljub temu zbralo veliko fantov, ki so, kot je na velikonočni ponedeljek v navadi, željno poskušali ujeti jabolka, pomaranče in medenjake, ki jih je v luknjo metala množica.

Gospodična Hanal je imela včeraj v gledališču, kot je razvidno iz priloženega oglasa, glasbeno akademijo. Nekatere prizore iz oper je zapela v kostumu. Obisk je bil kar precejšen, njena predstava pa je dobro izpadla.

Akademija igralca Wirsinga bo prav tako v gledališču.

1836/68

Ljubljana, 6. aprila 1836, sredo

58.

Včeraj je gospa grofica Cecilija Lichtenberg g. grofu Saleziju Blagaju in njegovim bližnjim priredila diné, na katerega so bili povabljeni še nekateri gostje iz vojaških vrst.

Menda je včeraj tudi na Rožniku igrala regimentska godba; vreme pa je bilo neprijazno in nenehno se je zdelo, da bo začelo deževati.

Danes bo imel pevec Wirsing v gledališču akademijo.

1836/69

Ljubljana, 7. aprila 1836, četrtek

59.

Glasbena akademija pevca Wirsinga je bila dobro obiskana, vendar slabo izvedena, zato ni zadovoljila občinstva.

Gospa grofica Vencelj oziroma Ksaverija Lichtenberg namerava preko Gradca kmalu odpotovati na Dunaj.

1836/70

Ljubljana, 8. aprila 1836, petek

60.

Ko je nazadnje padal sneg, namreč na velikonočno nedeljo, je nekdo napovedal, da bo še dvakrat snežilo. Danes zjutraj, ko smo se zbudili, so nas spet razveselili bele strehe in sneg na ulicah, kar je precej ohladilo ozračje. Medtem je – zdaj je ura 10 dopoldne – sneg skoraj popolnoma skopnel.

1836/71

Ljubljana, 9. aprila 1836, sobota

61.

Izjemno nevarnega dezerterja Koširja, ki so ga predvčerajšnjim prijeli pri Dolu, so že včeraj odpeljali v pripor pri tukajšnjem regimentu.

1836/72

Ljubljana, 10. aprila 1836, nedelja

63.

Gospod dvorni svetnik Skrbensky, ki dela pri moravskem guberniju, je postal vladni predsednik v Linzu.

Gospoda dvornega svetnika Chlumeckega bodo iz Zadra premestili v moravski gubernij.

Kot kaže, imenovanja za Zadar oziroma dalmatinski gubernij še ni bilo.

Včeraj je bilo večerno druženje pri gospe grofici Zois.

1836/73

Ljubljana, 11. aprila 1836, ponedeljek

64.

Znano je, da sta včeraj odpotovali grofici Anton Thurn in Ksaverija Lichtenberg – prva je odšla naravnost na Dunaj in nato v Bratislavo, druga pa potuje najprej v Gradec in zatem na Dunaj. Gospod grof Salezij Blagaj je danes s hitro kočijo odpotoval na Dunaj.

1836/74

Vaša Ekscelenca

Naj Vas, ki Vas nadvse cenim, z najiskrenejšo hvaležnostjo prosim, da naslednje vrstice milostno sprejmete in mi prav tako milostno dovolite, da Vaši Ekscelenci še enkrat zaželim, naj bo pot, na katero se odpravljate, vedno le razveseljujoča; ne morem namreč mimo tega, da Vaši Ekscelenci zaželim lepo vreme, da se izognete vsem težavam med potjo in srečno prispete na Dunaj. Naj Bog da, da bodo Nj. Veličanstvo, naš premilostljivi gospod, praznovali svoj rojstni dan pri najboljšem zdravju, kot si jaz – eden med malimi – kot tudi milijoni najboljših, najzvestejših src, vneto želimo in nebeškega Boga Očeta zagotovo vsak dan prosimo, naj premilostljivega monarha vedno spremlja Božji blagoslov! – Naj Gospod tudi Vašo Ekscelenco vzame pod svoje vsemogočno varstvo in srečno pospremi nazaj k Vaši cenjeni družini, da bom tako tudi jaz kmalu imel to srečo, da Vam bom lahko osebno izkazal svoje najiskrenejše spoštovanje, ki ga bom do Vas čutil do groba:

Vaši Ekscelenci

Ljubljana, 11. april 1836

prepokorno najhvaležnejši Franz, stotnik

1836/75

Ljubljana, 14. aprila 1836, četrtek

65.

Baronesa Lori Codelli trpi za revmatičnim obolenjem – zdraviti so jo morali s pijavkami.

Mlajši sin franc. generalporočnika D'Autichampa, blondinec, ima pljučnico; morali so mu puščati kri. Govori pa se, da se mu je stanje poslabšalo in je vročičen.

Soproga gubernijskega koncipista Adolfa Kappusa, rojena Franz, je sinoči povila močnega zdravega fantka.

Gospod gubernijski svetnik dr. Kogl se počuti bolje.

Soproga profesorja Petruzzija je umrla.

Gospod grof z gospo grofico Saurau bo v soboto, 16. t. m., iz Ljubljane odpotoval v Gradec.

Gospa Hiacinta grofica Lichtenberg se namerava prihodnji teden odpraviti v Črni Potok.

Baron MacNeven se še ni vrnil z Dunaja.

1836/76

Ljubljana, 16. aprila 1836, sobota

66.

Gospod gubernijski tajnik pl. Jacomini je iz Koroške prispel v Ljubljano; novica o njegovi pokojitvi s polovičnim zneskom pokojnine je dosegla tudi tukajšnji gubernij, dvorna pisarna pa je

sporočila, da je bila nadaljnja prošnja gubernijskega svetnika za celotno višino pokojnine predložena Nj. Veličanstvu cesarju.

Gospod grof Saurau z gospo soprogo je danes zjutraj odpotoval v Gradec.

Smrt soproge profesorja Petruzzija še ni potrjena; – soprogi znanega glasbenega mojstra Maška pa so zaradi sušice dnevi šteti in se ji bliža zadnja ura. – Gubernijski svetnik dr. Kogl od časa do časa vstane iz postelje.

Sin franc. generala D'Autichampa se menda počuti malo bolje.

Tudi baronesa Lori Codelli se počuti bolje.

1836/77

Ljubljana, 17. aprila 1836, nedelja

67.

Včeraj so pri izkopu temeljev za zgradbo Kazine na Kongresnem trgu našli pravi rimski ostanek, bronasti kipec moškega, visok 4 čevlje, in kot se govori – naj bi bil pozlačen. Skulptura je menda v celoti upodobljena v rimski opravi, izkopali pa so tudi steber in kapitel, ki ga je krasil, in kot kaže teren, kjer je ležala najdba, naj bi bil prostor, kjer je stal kipec, prekrit z marmornimi ploščami. Kipec so takoj izročili deželnemu muzeju.

V torek, ko bomo praznovali najvišji rojstni dan Nj. Veličanstva cesarja, bo ob 5. uri zjutraj budnica s turško godbo. Budnica se bo začela s topovskim strelom, izstrelili pa bodo 101 salvo. Ob 10. uri bo slovesna maša v stolni cerkvi, pri čemer bo en divizijon izstrelil salve, ki jih bo vsakič spremljalo 24 topovskih strelav, ob enih bo diné pri Nj. knežji Milosti gospodu škofu, ob 5. uri bo igrala turška godba v kongresnem drevoredu, nazadnje pa bo ob 8. uri ob zaključku dneva ples pri Nj. Ekscelenci g. guvernerju.

1836/78

Vaša Ekscelenca

Zelo me je razveselilo, da ste srečno prispeli na Dunaj ter se prav tako srečno vrnili domov, kar so mi povedali Njena Ekscelenca milostljiva gospa grofica; naj Bog oblagodarja tako srečno vrnitev. Njena Ekscelenca gospa grofica in milostljiva kontesa sta že 18. t. m. prispeli semkaj in sta 19. prisostvovali plesu pri Nj. Ekscelenci gospodu guvernerju, nato pa sta se 21. spet vrnili na dvorec Dol, pred tem sta se namreč 20. udeležili še plesa v Kazini. Zelo razveseljivo je bilo, da so bili tako Njena Ekscelenca gospa grofica kot tudi milostljiva kontesa prav živahni in dobre volje. 18. aprila, na predvečer prežlahtnega rojstnega dne Nj. Veličanstva cesarja, je bila Ljubljana osvetljena, turškemu večernemu bobnanju, mirozovu, so po vsej Ljubljani sledili vzkliki Vivat, mestne ulice pa so bile do polnoči polne ljudi. Mestni strelci so ta večer pripravili nočno streljanje, 19. zjutraj pa je, medtem ko je ulice prevevala regimentska godba, radostne prebivalce Ljubljane z grajskega griča prebudila 101 topovska salva. Ob 10. uri so Nj. knežja Milost gospod škof maševali pri slovesnem bogoslužju, cerkev je bila nabito polna, divizijon iz regimenta Hohenlohe pa je med bogoslužjem izstrelil častne salve, ki jim je sledilo še 24 topovskih strelav z grajskega griča. Ob enih je bil diné pri g. knezoškofu, pogrnili so za 50 oseb, prišlo pa je le 45 gostov. Zdravico na čast Nj. Veličanstvu in presvetli cesarski hiši je pospremlilo 24 topovskih strelav; zvečer ob 8. uri sta bila plesna soareja in supé pri Nj. Ekscelenci

g. guvernerju. Udeležila se ju je številna sijajna družba, ki se je zabavala do 3. ure zjutraj. Ob 5. uri popoldne bi morala na Kongresnem trgu igrati turška godba, a rahlo rosenje je to preprečilo. Ples v Kazini, ki je bil 20. t. m., je bil prav tako zelo obiskan in je trajal do 3. ure zjutraj. Družba, ki se je v času, ko je imel g. grof Barbo zlomljeno roko, ponavadi zbirala pri njem doma, se je 21. s 13 kočijami odpravila na izlet v Kamnik; gospa grofica Hiacinta Lichtenberg je 22. odpotovala v Črni Potok, grof Barbo pa na Dolenjsko, in sicer na Rakovnik. – Gospod knezoškof se je zaradi cerkvenih obveznosti 23. prav tako odpravil na Dolenjsko, g. grof Stubenberg pa je 24. z gospo soprogo krenil na pot proti Gradcu, Cmureku in Dunaju. – 16. aprila so pri kopanju temeljev za stavbo Kazine naleteli na pravo rimsko najdbo, 4 čevlje visok moški kip iz brona, ki je pozlačen, figura ima lase na prečo in je ognjena s plaščem, po domnevah naših zgodovinarjev pa predstavlja rimskega cesarja. Škoda je le, da kipu manjka ena roka, ki je bila ukradena zdaj pri izkopu ali že prej, ko so figuro zakopali, vsekakor je še niso našli. – Del stebra iz peščenca, na katerem je stal kipec, so našli poleg njega, prav tako tudi kapitel; slednjega so skupaj s kipcem odnesli v Deželni muzej. Figura naj bi bila kar dobro pozlačena in je že razstavljena v muzeju. – Včeraj, 24., se je iz Gradca v Ljubljano vrnil ritmojster baron Rechbach s soprogo, rojeno grofico Thurn, a se bosta kmalu preselila na Krumperk. Koncipist Edvard pl. Grimschitz je nevarno zbolel zaradi vnetja črevesja. Na trebuh so mu dali 32 pijavk, tako da je zdaj že 3 dni izven življenjske nevarnosti. Tudi mlajši sin franc. generala D'Autichampa je imel pljučnico, ki ga je zelo ogrožala, a so ga prav tako rešili in je v rekonvalescenci. Kmalu nas bo zapustil in odšel živeti na deželo. Že nekaj dni je zelo toplo, lahko rečem celo vroče in stanovitno vreme; v Ljubljani se sicer pogosto dogaja, da so dopoldnevi lepi, nato pa jim vedno sledi vetrovno popoldne, kar se te dni ne dogaja, celo večeri so zelo prijetni, brez vetrca, zato se ljudje veliko sprehajajo in tudi znani Rožnik je zelo obiskan. – Iskreno upam, da tudi Vaša Ekscelenca uživajo v prav prijetnem vremenu in da vse poteka, kot si želijo, ter da se bodo zdravi, okrepljeni in z novimi močmi vrnili med nas. Nebesa bodo Vašo Ekscelenco varovala in spet pripeljala med nas. Bog naj Vašo Ekscelenco ohrani še mnoga leta; poslavljam se z občudovanjem in globokim spoštovanjem:

Vaši Ekscelenci

Ljubljana, 25. aprila 1836

prepokorno najhvaležnejši Franz, stotnik

1836/79

Ljubljana, 26. april 1836, torek

73.

Prihodnjo nedeljo, 1. maja, bodo popoldne otvorili Tivoli. Igrala bo turška godba regimenta Hohenlohe.

1836/80

Ljubljana, 27. april 1836, sredo

74.

Danes ob 8. uri so se gospod grof Hohenwart s Polzovimi, gospa grofica Hohenwart z gospo grofico Blagaj in njenima gospodičnima sestrama ter g. grof Blagaj z g. kanonikom Grisonijem v treh kočijah odpeljali iz Ljubljane na Šmarno goro in grad Kolovec.

1836/81

Ljubljana, 28. aprila 1836, četrtek

75.

Sodeč po navedbah obveščevalca bo g. general Sivkovich premeščen v Trst, general Pirquet pa bo kot brigadir prišel v Ljubljano.

Pri vsakem bataljonu deželne brambe bosta razpuščeni in na dopust poslani 2 stotniji. Razpuščeni bodo tudi ogrski rezervni divizionji in zamrznjena napredovanja častnikov.

Feldmaršallajtnant baron Wernhard je prevzel lahko konjenico regimenta grofa Albertija, ki je pred kratkim umrl.

1836/82

Ljubljana, 30. aprila 1836, sobota

76.

Včeraj, v petek, je že zgodaj prijetno posijalo sonce, popoldne pa je s presledki deževalo, nazadnje se je zares ulilo ob 6. uri; pozneje je prav močno svetila luna.

Danes jutraj je bilo zelo turobno. Zdi se, da jutrišnji 1. maj ne bo prav lep.

Gospa pl. Mallowetz, kot na seznamu oseb, ki so prišle ali zapustile mesto, navaja Laibacher Zeitung, je že odpotovala na Dunaj. Gospod Leopold baron Lichtenberg se je včeraj vrnil iz Črnega Potoka; pravi, da na Dolenjskem sploh ni deževalo, medtem ko je pri nas od ponedeljka dalje večkrat padal dež.

Vdova profesorja Sicherla – sestra dobrega pridigarja Fistra, ki sedaj ob nedeljah in petkih pridiga v Trstu – je umrla in zapustila tri sirote, 2 deklici in 1 dečka v rosnih letih, za katere bodo morali poskrbeti mati ter še živeči bratje in sestre pokojnice, saj jim ta ni zapustila ničesar.

Mladi Zur – kadet pri regimentu Hohenlohe – je postal praporščak; velika sreča za mladega človeka v času, ko iz ure v uro pričakujemo odlok, da je treba napredovanja povsem zamrzniti.

Družina barona Elsnerja se je danes preselila v novo najeto stanovanje na Starem trgu št. 20, v hišo, v kateri je stanoval g. baron Flödnig, vendar v prvo nadstropje. V njihovo dosedanje stanovanje v Thurnovi hiši se bo vselila gospa pl. Coppini.

Gospod polkovnik baron Rath naj bi se prav tako danes vselil v stanovanje v Thurnovi hiši, grof Wolfgang Lichtenberg pa bo najel stanovanje slednjega v Hojnikovi hiši.

Baronesa Lori Codelli je šla tudi že iz hiše.

Baron Grimschitz se počuti bolje.

Gospa grofica Welsperg je v četrtek spet sprejemala obiske.

Danes pričakujejo gospoda grofa Sauraua z gospo grofico, ki se bosta vrnila iz Gradca.

1836/83

Vaša Ekscelenca!

Najponižneje bi Vas želel vprašati, ali bi se strinjali, da vzamete dva funta dobro znanega graškega prepečenca, in sicer manjšega tipa, funt po 30 kr konv. veljave. Iz Gradca sem spet naročil nekaj funtov. Vdano Vam poljubljam roko in Vas pozdravljam z vsem spoštovanjem:

Vaši Ekscelenci

Ljubljana, 30. aprila 1836

prepokorno najhvaležnejši Franz, stotnik

1836/84

Ljubljana, 2. maja 1836, ponedeljek

78.

Včerajšnji 1. maj je bil zelo hladen in skoraj ves dan je deževalo. Okoli 18 mladih samskih gospodov in uradnikov se je ob dinéju zbralo v Tivoliju, da bi tam proslavili 1. maj.

Danes, 2. maja, se je prikazalo nekaj sončnih žarkov, a še vedno je hladno, vetrovno in zato neprijetno. Zaradi včerajšnjega dežja so ceste in ulice zelo blatne.

Gospa grofica Pallavicino je prispela v mesto na obisk k sinu.

1836/85

Ljubljana, 13. maja 1836, sobota⁵

83.

Nj. knežja Milost gospod škof je včeraj popoldne zaradi cerkvenih opravkov iz Ljubljane odpotoval na Gorenjsko.

Včerajšnjemu poročilu moram dodati, da se bo kralj Karel X. v Gorici vselil v veliko palačo grofov Attems in ne v palačo grofov Coronini.

Pravijo, da je bil grenadirski bataljon Boccolari določen, da gre v Gradec, k njemu sodijo tudi grenadirji iz regimenta Hohenlohe, ki pa bodo dislocirani v Gorico, saj v Gradcu ni prostora, kamor bi jih lahko namestili.

O izletu na Šmarno goro se še nič ne govori.

1836/86

Ljubljana, 16. maja 1836, ponedeljek

84.

Včeraj ob 10. uri zjutraj je skupaj s hitro kočijo Trst–Dunaj na pot odšla prva ljubljanska hitra kočija s prvimi potniki: posestnik Terpinc s soprogo, trgovec Aichholzer in urar Karinger so odpotovali na Dunaj, soproga trgovca Pesjaka pa je odšla k hčerki v Gradec. S to novo pridobitvijo lahko toliko oseb, kot želi, dvakrat tedensko odide bodisi na Dunaj bodisi v Trst, pripraviti pa je treba toliko kolesljev, kot je potrebno za prevoz vseh oseb, ki potujejo s kočijo. Cena prevoza se obračuna po običajni pristojbini za vožnjo s hitro kočijo.

Zdi pa se, da bo kmalu na voljo še druga možnost prevoza. Slišati je, da je več lokalnih poštnih uradnikov pri oblasteh zaprosilo, naj jim dovolijo opravljati hitre vožnje na različna območja Ilirije (podobno kot na Češkem), saj bi bile tako zagotovo omogočene mnoge in hitre povezave. Gospod grof Saurau z gospo grofico soprogo in gospo grofico Dietrichstein so bili včeraj na Smedniku.

Včeraj popoldne so Njena Ekszellenca gospa guvernerjeva šli med ljudi.

⁵ Napaka v dnevju; pravilno: *petek*.

1836/87

Ljubljana, 19. maja 1836, četrtek

85.

Včeraj je bataljon deželne brambe, ki se je iz Italije vračal na Češko, prej 21. pehotni regiment Albert Gyulai, zdaj 21. pehotni regiment Baumgarten, vkorakal v Ljubljano in bo danes tu počival. Proti večeru, med 7. in 8. uro, so bataljonski bobnarji pred stanovanjem g. generala pl. Sivkovicha izvedli nekaj skladb, zbrali pa so se tudi mimoidoči.

Gospod grof Thun z gospo soprogo, rojeno baronico Mladota, je včeraj zjutraj nadaljeval pot v Italijo.

Lastnik marionetnih lutk Recardini je imel včeraj zadnjo predstavo v tukajšnjem gledališču; nedvomno se bo vrnil v Gorico, še prej pa bo imel nekaj nastopov v Postojni, kjer upa, da ga bodo dobro sprejeli in da bo lahko izkoristil prisotnost gostov, ki se bodo udeležili zabave pri jami.

Nj. Eksclenca gospod guverner so se včeraj zvečer iz Bele pri Železni Kapli vrnili domov.

Nj. knežja Milost gospod škof naj bi se jutri, v petek opoldne, vrnili v Ljubljano.

Družina Lazarini (oče) se je v torek preselila na Boštanj, družina Alojza Lazarinija (sin) pa na grad Čušperk na deželo.

Predvčerajšnjim je tukaj umrl profesor Dolar.

V prihodnjih tednih bo šla lahka konjenica regimenta Kaiser na svojem pohodu iz Italije proti Radgoni mimo Ljubljane.

1836/88

Ljubljana, 20. maja 1836, petek

86.

Govori se, da španska kraljeva družina razmišlja o selitvi v Innsbruck. Menda so tja že odšli odposlanci, in če bodo našli primerno bivališče, sledi selitev. Nekateri domnevajo, da je selitev povezana s strahom pred bližajočo se kolero, medtem pa je tudi že znano, da družina še naprej išče, kam bi se lahko preselila, da bi ji bilo bolj udobno.

Iz gospodinjstva Nj. Presvetlosti, gospoda feldmaršallajtnanta grofa Leiningena, so v Ljubljano že prispele 3 služabnice in 1 služabnik – skupaj s številnimi zaboji s pohištvo. Včeraj naj bi pripeljali tudi konje. Gospod feldmaršallajtnant je odpotoval v Westenburg na Nemško.

Gospa baronica Mallowetz je z materjo in gospo sestro z Dunaja prispela v Ljubljano.

Včeraj je umrla gospa Hubenfeld.

Včeraj je bil pri grofici Vajkard Auersperg velik obed, ki so se ga udeležili družina grofov Auersperg z Mokric, oba tukajšnja g. grofa Auersperga, baron Mladota, grof Volfg. Lichtenberg, g. polkovnik baron Rath itn.

Včeraj popoldne po 6. uri je na gradu Podturn (ljublanski Tivoli) igrala turška godba; a na obzorju je bila res temna nevihta, tako da je mnoge minila želja, da bi se sprehajali, zato je le malo ljubljanskega populusa izkoristilo to priložnost in si ogledalo glasbeni nastop. Grozeče neurje je bilo krivo tudi za to, da trobentači deželne brambe iz regimenta Baumgarten niso izvedli večerne glasbe. Vendar neurja ni bilo. V daljavi se je slišalo grmenje, bliskalo se je, a Ljubljani je bilo prizaneseno. Ta in prihodnji mesec bodo šle mimo Ljubljane naslednje čete, ki se vračajo iz Italije:

25. maja ... 1 divizijon

26. maja ... 1 " – "

27. maja ... 1 " – " iz lahke konjenice regimenta Kaiser
31. maja ... 1 bataljon
2. junija ... 1 " – " iz 15. pehotnega regimenta Bertoletti
4. junija ... 1 " – "
6. junija ... 1 " – "
7. junija ... 1 " – " iz 12. pehotnega regimenta Rothkirch
10. junij ... 1 bataljon iz 32. pehotnega regimenta Nadvojvoda Franc Ferdinand
Preostale enote, ki se iz Italije vračajo v svoje domovine, bodo nedvomno krenile mimo Celovca.

1836/89

Ljubljana, 21. maja 1836, sobota

87.

Gospod knezoškof so danes opoldne prispeli v mesto.

Grenadirji iz regimenta Hohenlohe, ki bi morali v Gradec, a so jih nato poslali v Gorico, se bodo spet vrnili v Trst, kjer so že bili.

Gospa grofica Cecilija Lichtenberg se je preselila v dvorec Jama.

Po nepreverjenih govoricah naj bi bil g. podpolkovnik Maurer povišan v polkovnika.

1836/90

Ljubljana, 23. maja 1836, ponedeljek

88.

Včeraj je bilo tukaj osem arabskih žrebcev, ki so jih za Nj. Veličanstvo cesarja pripeljali iz Egipta; gre za živali, stare 3–4 leta, z njimi pa sta tudi dva konja, namenjena Nj. knežji Milosti, g. vrhovnemu dvornemu mojstru Colloredu – skupaj 10 konjev. V spremstvu sta še dva dvorna hlevska služabnika s pomožnimi hlapci in en Arabec. Konji so pisani, od jabolčastih sivcev do rjavih konjev. Gospod Ant. grof Auersperg je prispel v mesto; govori se, da namerava kmalu odpotovati v Pariz in London.

Tudi gospa grofica Terezija Auersperg je prispela v Ljubljano in je pri materi v dvorcu Jama.

Danes popoldne ob 6. uri naj bi v Tivoliju igrala godba, pozneje pa naj bi sledil manjši ognjemet.

V mesto so prišli tudi skupina vrvohodcev in neki Ig. Kosack s camero obscuro.

1836/91Ljubljana, 24. maja 1836, ponedeljek⁶

89.

Vrvohodec je včeraj med 4. in 6. uro v Tivoliju nastopil večinoma pred obrtniki in občinstvom iz nižjega sloja, ki se je zbralo v precej velikem številu.

Za *camero obscuro* včeraj ni bilo veliko zanimanja.

Ob 6. uri, ko se je zaslislala regimentska turška godba, je vse drlo v Tivoli; bilo je zelo veliko ljudi, ki so se sprehajali sem ter tja, iz vseh slojev lokalnega prebivalstva. Kar zadeva ognjemet, je šlo za pomoto. Ognjemeta včeraj v Tivoliju ni bilo, temveč bo na strelišču 29. ali 30. t. m.

Gospod grof Anton Auersperg je s svojo sestro Terezijo pl. Auersperg danes spet odpotoval na Dolenjsko. Gospa grofica je na veliko začudenje vseh znancev videti zelo sveža, zdrava in rdečelična, poleg tega pa se je tudi močno zredila. – Poročevalec pa mora, tako misli, omeniti tudi poroko, o kateri se tukaj potihem govori, in sicer poroko gospodične Jakobine pl. Fluck z nadporočnikom Schwarzenbergom (svakom barona Ant. Zoisa).

Jutri bo iz Italije semkaj prišel prvi divizijon lahke konjenice regimenta Kaiser; 26. in 27. tega meseca pa mu bosta sledila še dva druga.

1836/92

Ljubljana, 25. maja 1836, sreda

90.

Gospod grof Hohenwart je včeraj prispel v mesto.

Gospod baron Spiegelfeld je odpotoval na Dunaj.

Gospod baron Leopold Lichtenberg boleha zaradi šena na nogi, zato mora ostati v postelji; a obstaja upanje, da bo po nekaj dneh mirovanja težava minila.

1836/93

Ljubljana, 27. maja 1836, petek

91.

Včeraj se je govorilo, da je nadporočnik Schwarzenberg, ki se namerava poročiti z gospodično Jakobino pl. Fluck, že prejel začasno odobritev gospoda imetnika regimenta, da sme skleniti zakonsko zvezo. Vendar pa mora, preden se zares poroči, plačati kavcijo za poroko v višini 6000 gld konv. veljave ter vse zahtevane listine poslati visokemu dvornemu vojnemu svetu.

Gospo grofico Ant. Thurn, ki se vrača z Dunaja, jutri pričakujejo v Ljubljani.

Gospod grof Stubenberg z gospo grofico namerava med 4. in 7. junijem z Dunaja priti v Ljubljano. Prihodnji ponedeljek bo na najvišji godovni dan, praznik Nj. Veličanstva cesarja, v stolni cerkvi slovesno bogoslužje, zvečer pa bodo na strelišču pripravili ognjemet.

⁶ Napaka v dnevju; pravilno: *torek*.

1836/94

Ljubljana, 28. maja 1836, sobota

92.

Včeraj je bil spričo navzočnosti Nj. Ekscelence g. grofa Szaparija pri grofu Welserheimu družabni večer.

Znani tukajšnji urar Karinger, ki je pred kratkim odpotoval na Dunaj, je imel tam smolo. S seboj je vzel veliko francoskih (cilindričnih) žepnih ur, da bi z njimi kaj zaslužil, a zanje ni plačal carine, zato so ga naznanili. Na poti na Dunaj so ga prestregli, in ker so pri njem našli 30 ur, on pa ni mogel plačati globe v višini 1800 gld konv. veljave, so ga aretirali, zdaj pa naj bi bil zaprt.

1836/95

Ljubljana, 30. maja 1836, ponedeljek⁷

93.

V soboto je bilo večerno družen[je ...]

domov in včeraj, v nedeljo, je b[ilo ...]

V soboto zvečer je gospa grofica [...]

Kontesa hčerka Lori je prispela z Dunaja [...]

Tudi baron Franc Lazarini je v soboto [z] gospo soprogo prispel v mesto.

Včeraj je bilo nekaj sonca, a kljub temu zelo mrzlo; danes je bilo oblačno jutro in ob 10. uri je deževalo.

1836/96

Ljubljana, 1. junija 1836, sredo

94.

Danes je bilo jasno jutro, vendar je kljub temu deževalo. Megleni oblaki se premikajo po nebu, tako da smo prikrajšani za sonce, ki se le občasno prikaže.

Španska družina se bo še ta mesec preselila v Salzburg.

General D'Autrichamp se pripravlja, da se s svojim starejšim sinom odpravi na Dunaj; govori se, da se namerava tudi on odseliti.

Ker v ponedeljek zaradi dežja ognjemeta niso mogli prižgati, naj bi se to zgodilo jutri ali v nedeljo.

1836/97

Ljubljana, 3. junija 1836, petek

95.

Glede na zelo neprijetno deževno hladno vreme v sredo je bilo včeraj čudovito in toplo, da, celo zelo vroče dopoldne, tako da je procesija ob prazniku sv. Rešnjega telesa potekala v najlepšem redu in vsem sijaju. Kot je v navadi, so bili oltarji štirje: prvi pri frančiškanih, drugi pri nemški cerkvi, tretji pri Jakobovi cerkvi in četrti pri mestni hiši. – Takoj po končani procesiji je v mesto vkorakal 2. bataljon Bertolletti, ki je na Kongresni trg privabil veliko množico.

⁷ List je strgan, vendar je glede na ohranjeno vsebino mogoče sklepati, da je bilo pismo napisano v ponedeljek, 30. maja.

Francoski general D'Autichamp je s svojim starejšim (večjim) sinom preko Dunaja odpotoval v Prago. Tudi Ekscelenca gospod grof Szapari se je iz Ljubljane vrnil v Gradec.

Nj. Ekscelenca gospod guverner je včeraj zbolel in zgodaj odšel v posteljo; Njena Ekscelenca gospa guvernerjeva pa se je zaradi nahoda že prej počutila slabo, a je včeraj popoldne kljub temu sprejemala obiske.

Včeraj popoldne je nekajkrat deževalo, a vsakič le malo, tako da je bil večer kar prijeten.

1836/98

Vaša Ekscelenca!

Dovolite mi najmilostljiveje izraziti moje visoko spoštovanje – povezano z najbolj veselimi občutki ob Vaši srečni vrnitvi – in zaupajte mojemu skromnemu zagotovu, da sem trenutno neskončno vesel, da Vam lahko poklonim svoje osebno spoštovanje ter se priporočim Vaši milosti in Njeni Ekscelenci najmilostljivejši gospe grofici in milostljivi kontesi poljubljam roko ter z vsem spoštovanjem ostajam:

Vaši Ekscelenci

Ljubljana, 3. junija 1836

prepokorno najhvaležnejši Franz, stotnik

1836/99

Ljubljana, 4. junija 1836, sobota

96.

Ognjemet, ki bi moral biti prejšnji ponedeljek, 30. aprila,⁸ naj bi potekal, če bo vreme dopuščalo, jutri, v nedeljo, na strelišču.

Družina mokriškega grofa Auersperga je še vedno tukaj.

Kot izhaja iz podrobnejših poizvedb, poroka gospodične Jakobine pl. Fluck še ni tako blizu. Počakali bodo, dokler njen izbranec ne bo postal stotnik, kar pa lahko glede na razvoj dogodkov traja še nekaj časa in se zdi glede na trenutno zaustavljena napredovanja vedno bolj oddaljeno. Soproga generala pl. Sivkovicha s svojim lovcem in žensko služinčadjo je danes odpotovala v Trst.

Danes bo v mesto prišel bataljon 12. pehotnega regimenta Rothkirch.

1836/100

Ljubljana, 5. junija 1836, nedelja

98.

Duhovniški guber. svetnik Stelzich je danes odpotoval na Dunaj.

Govori se, da naj bi se gospod knezoškof prihodnji petek spet odpravil na cerkvene vizitacije na Gorenjsko. Znano je, da sta gospod grof in gospa grofica Stubenberg včeraj z Dunaja prispela v Ljubljano. Porodnica, gospa baronica Lazarini, se počuti dobro, danes ob 4. uri popoldne bo g. knezoškof krstil novorojenca. Botra bosta častita stara starša, novorojenček pa bo krščen za Kamila.

⁸ Franz se je zmotil v mesecu; pravilno: 30. maja.

1836/101

Ljubljana, 7. junija 1836, torek

99.

Nj. knežja Milost gospod škof bodo v petek zaradi cerkvenih obveznosti spet odpotovali na Gorenjsko.

Gospod grof in gospa grofica Blagaj sta včeraj iz Polhovega Gradca prišla v mesto in se bosta danes vrnila domov.

Gospa grofica Mimi Blagaj s hčerko konteso Cinti, ki boleha za katarjem, še ni zapustila mesta.

Gospa grofica Serafina Thurn boleha za zelo močnim nahodom.

Gospa grofica Franc Lazarini in njen novorojenček se okoliščinam primerno počutita dobro.

Gospod baron Ant. Codelli z gospo soprogo je včeraj iz Trsta prispel na Kodeljevo in se tam nastanil.

Grofica Kristina Thurn, šiftna dama v Gradcu, je zelo bolna, tako da iz ure v uro s strahom pričakujejo novice o njeni smrti.

Francoski principi bodo z Dunaja preko Beljaka odpotovali v Italijo in nato v Francijo.

1836/102

Ljubljana, 8. junija 1836, sredo

Št. 100.

Včeraj je bil tu še zadnjič ognjemet; bilo je nekaj slabih svetlobnih učinkov, večinoma so ga vendarle sestavljale samo rakete. Zaključni del je bil najboljši, saj se je le takrat videla ognjena svetloba – četudi neznatna –, v kateri se je prikazal bengalični ogenj. – V nasprotju s pričakovanji so prihodki znašali 180 gld konv. veljave, od katerih bodo, kot je slišati, petino namenili gledališkemu skladu; mali spektakel se je zavlekel precej čez 10. uro.

Gospa baronica Lazarini in njen novorojenček se počutita dobro.

1836/103

Ljubljana, 9. junija 1836, četrtek

101.

Včeraj, na Medarda, je bilo ves dan lepo vreme, kar je bilo vsem v tolažbo.

Zaradi jetike je včeraj umrl tukajšnji trgovec Osišek – zet gospe Alton.

Danes je družina mokriškega grofa Auersperga iz Ljubljane odpotovala domov. Govori se, da bo gospa grofica z najstarejšo hčerko konteso poleti obiskala zdravilišče Karlove Vari na Češkem.

1836/104

Ljubljana, 10. junija 1836, petek

102.

Danes dopoldne je umrl novorojenec gospoda barona Franca Lazarinija; starši, pa tudi častiti stari starši in sorodniki občutijo globoko žalost.

Govori se, da nameravajo Nj. knežja Milost gospod škof svoj god (ponedeljek, 13. t. m.) preživeti v Kranju.

Malega Kamila so mučili čeljustni krči.

1836/105

Ljubljana, 11. junija 1836, sobota

103.

Nj. knežja Milost gospod škof so včeraj popoldne odpotovali v Kranj, danes se bodo odpravili do Tržiča, kjer bodo jutri, v nedeljo, vodili bogoslužje, v ponedeljek pa bodo svoj god praznovali v Kranju in se v torek vrnili v Ljubljano.

Grofica Mimi Blagaj se bo danes popoldne s hčerko konteso vrnila na grad Boštanj, ki so ga zanju že uredili in pripravili.

1836/106

Vaša Ekscelenca,

Vaša milostljiva dobrohotnost mi vliva zaupanje, da se smem zanesti na to, da boste ustregli moji ponižni prošnji ter blagovolili prenesti in izraziti moje spoštovanje, ki si ga dovoljujem izreči milostljivi kontesi spričo praznovanja njenega godu; želim jim vedno le vse najboljše in vse, kar si sami želijo, pa tudi, da bi bili vedno zdravi! – S tem ko Vašo Ekscelenco še naprej prosim za milostno naklonjenost, Njeni Ekscelenci premilostljivi gospe grofici in milostljivi kontesi poljubljam roko ter Vas pozdravljam z vsem spoštovanjem.

Vaši Ekscelenci

Ljubljana, 11. junija 1836

prepokorno najhvaležnejši Franz, stotnik

1836/107

Ljubljana, 12. junija 1836, nedelja

104.

Pokojnega malega Kamila pl. Lazarinija so danes zjutraj prepeljali na Smlednik in ga tam pokopali. Jutri naj bi v mesto prispel gospod general pl. Pirquet, gospod general pl. Sivkovich pa se bo nemudoma odpravil v Trst.

Španska kraljeva družina – tako pravijo – se bo še ta teden preselila v Salzburg; govori se, da se bodo na pot odpravili v četrtek ali petek.

1836/108

Ljubljana, 13. junija 1836, ponedeljek

105.

Baron Talatzko bo *qua talis* premeščen na spodnjeavstrijsko kameralno pristojbinsko upravo na Dunaj. Gospod general pl. Pirquet je prispel včeraj zvečer in bo prenočil pri Maliču.

Baron Viktor Schmidburg in baron Rihard Lazarini sta trupelce malega Kamila pl. Lazarinija pospremila do Smlednika, kjer so ga včeraj ob pol šestih zjutraj pokopali.

Včeraj je bil sprejem pri Nj. Ekscelenci g. guvernerju; Nj. Ekscelence pa ni bilo mogoče opaziti.

1836/109

Ljubljana, 14. junija 1836, torek

106.

Gospod knezoškof se je že včeraj zvečer vrnil iz Kranja.

Glede na včerajšnje novice je umrl saški kralj Anton.

Vse, kar se tukaj govori o koleri, je nesmiselno. Umrle so osebe, ki so običajno trpele zaradi krčev in niso bile zmerne pri uživanju sadja. Govorilo se je, da je smrt nastopila po dveh urah obolenosti, medtem ko je bolezen trajala od 13 do 15 ur in so zdravniško pomoč bržkone poiskali prepozno.

Baron Grimschitz se danes počuti nekoliko slabše; na mnogih delih telesa ima otekline, predvsem na nogah, zato se na splošno bojijo zanj.

1836/110

Ljubljana, 15. junija 1836, sredo

107.

Včeraj naj bi oba francoska princa, Orleanski in Nemourski, prenočila v knezoškofjskem dvorcu Zwischenwässern na Koroškem. Visoka gospoda sta na poti verjetno morala srečati Nj. Veličanstvo cesarico Marijo Luizo, vojvodinjo Parmsko, ter Nj. Veličanstvo neapeljskega kralja – oba namreč po isti poti potujeta proti Dunaju.

Gospod general pl. Sivkovich je danes iz Ljubljane odpotoval proti Trstu. Gospod general pl. Pirquet se bo naselil v stanovanju v hiši grofa Vincenca Thurna; z njim so pripotovali gospa soproga in oba sinova, dve hčerki pa se menda šolata v nekem samostanu v Parmi.

1836/111

Ekscelenca!

Povsem prepričan sem, da bodo Vaša Ekscelenca z odobravanjem prejeli nekaj novic o našem premilostljivem monarhu in nekaj vesti z najvišjega dvora, in dovoljujem si, da Vaši Ekscelenci pošljem nekaj vrstic, napisanih v naglici, z željo, da bi Vas razveselile, in da me hkrati počastite z dovoljenjem, da Vam smem izraziti visoko spoštovanje, s katerim se imam čast podpisati:

Vaši Ekscelenci

Ljubljana, 16. junija 1832⁹

povsem predani dr. Franz, stotnik

1836/112

Ljubljana, 17. junija 1836, petek

108.

Danes bo v Ljubljano vkorakal še en divizijon lahke konjenice regimenta Kaiser, ki prihaja iz Italije. Zaradi številnih obolenj je tu izredno veliko laganja in se ustvarja več hrupa, kot je potrebno. Splošno znano je, da veliko bolnikov ne okreva zaradi nezmernosti, zaradi mešanja kislega in sladkega ter prepozne zdravniške pomoči. Tako je mati zvonarja Samasse umrla, ker je zaužila

⁹ Pismo je datirano z letnico 1832, vendar je bilo uvrščeno med pisma iz leta 1836. Glede na netipičen podpis pa je morda le nastalo že nekaj let prej.

precej veliko porcijo kisle solate, nato pa je spila še belo kavo; čeprav ji je že ponoči postalo slabo, so zdravnika poklicali šele zjutraj. Neki zdravnik naj bi pojasnil, da sta dejansko le dve osebi umrli zaradi simptomov, podobnih koleri.

Španska kraljeva družina bo odpotovala šele v ponedeljek.

Ker se je gospod general pl. Pirquet že vselil v stanovanje v hiši grofa Vincenca Thurna, je sinoči na trgu pred hišo eno uro igrala turška godba.

Navedbo v enem izmed prejšnjih poročil, da so urarju Karingerju na Dunaju zasegli 30 francoskih žepnih ur in da so mu naložili globo v višini 1800 gld konv. veljave, moram popraviti, saj so podatki napačni. Odvzeli so mu le 5 takšnih ur, od katerih so mu menda eno vrnili, plačal pa je tudi le 500 gld konv. veljave, pri čemer so mu nekaj denarja vrnili, ne glede na vse – to je zanj še vedno izguba, ki pa znaša le 4 ure in pribl. 400 gld konv. veljave. To je nov dokaz, kako se napihujejo stvari, o katerih se govori v mestu.

V mesto je prišel profesor hitrega slikanja Pochobraczky in živi v hiši št. 20 na Starem trgu, kot je razvidno iz priloženega oglasa.

1836/113

Ljubljana, 18. junija 1836, sobota

109.

Neuradne novice iz Verone pravijo, da je Nj. Veličanstvo Marija Luiza, vojvodinja Parmška, prispela v mesto in v Veroni pričakuje oba francoska princa.

Pri nas v Ljubljani so povsod zaposleni s poznanimi tegobami; veliko je bolnih, a nikjer ni boleznih v hudi obliki, o kateri poročajo od drugod. V 8 dneh naj bi bilo pri 30 do 40 obolelih 15 smrtnih primerov, vendar so bili ti večinoma bolj ali manj bolni že prej.

Eno samo nenadno smrt naj bi gubernijski svetnik dr. Kogl razglasil za zlo, ki se ga je treba bati.

1836/114

Ljubljana, 20. junija 1836, ponedeljek

110.

Edini omembe vredni dogodki tukaj niso nič drugega kot obžalovanja vredna bolezen. Po zanesljivih podatkih je do sobote, 18. t. m., kar je bil 8. dan od pojava bolezni, v mestu in predmestjih umrlo le 23 oseb, kar pri populaciji 16.000 duš, ki jih navaja magistrat, ni nič pretresljivega; – poleg tega je treba poudariti, saj je v celoti potrjeno, da je pri vseh pokojnih prišlo do kršitve zdravstvenih ali prehranskih predpisov. Predvsem mraz je nadvse škodljiv, zmerno potenje pa deluje blagodejno; zato naj se nihče, ki se poti, ne sleče, in bilo bi priporočljivo, da tak človek ostane v svojih oblačilih, dokler se v njih ne posuši, in šele nato naj se preobleče, ker je to samo koristno. Priletni cestni komisar Gozani je v soboto umrl. Včeraj sta umrla trgovec z galanterijo Kapretz in stara gospa Alborghetti; Kapretz je bil že od nekdaj bolehen. Soproga upokojenega adjunkta za tobačne pristojbine Strangfelda je zbolela za tifusno vročino in so ji včeraj podelili zakramente za umirajoče. Predvčerajšnjim, v soboto, v splošno civilno bolnišnico ni bil sprejet noben bolnik.

Gospa pl. Jacomini je prav tako zbolela v soboto.

Nj. Ekscelenca gospod guverner so bili nekaj dni v Beli pri Železni Kapli in so se v Ljubljano vrnili včeraj zvečer.

Gospo baronico Franc Lazarini je včeraj obiskala damska družba.

V noči s sobote na nedeljo je bila huda ura; vendar se je slišalo le grmenje, ki je bilo zelo močno, in strela je udarila v trgovsko poslopje g. Rudeža v Karlovškem predmestju. Na srečo je šlo le za udar strele, ki ni povzročila požara. Temu je sledilo še nekaj strel in zmeren dež; že včeraj, v nedeljo zjutraj, je bilo na ulicah prav lepo in suho. – Tudi včeraj je Ljubljano vse popoldne obkrožal nevihtni oblak, ki se je utrgal šele zvečer. Okoli 9. ure je začelo liti kot iz škafa in z enako intenzivnostjo je deževalo do približno polnoči. Strel je bilo veliko, grmenja pa malo. Današnje jutro je bilo zelo turobno in trenutno (ob 10. uri zjutraj) precej močno dežuje. Zdi se, da gre le za nadaljevanje včerajšnjega nevihtnega dežja.

1836/115

Ljubljana, 21. junija 1836, torek

III.

Včeraj, v ponedeljek, je bilo ves dan nevihtno; posledično se je ozračje precej ohladilo, in ja, zvečer je bilo precej hladno, saj je v gorah zapadel sneg.

Gospa Strangfeld je bolje, ima tifusno vročino, bolna je tudi gospa Dolinar.

Baron Grimschitz se je včeraj z mladim Buzzijem preselil na grad Grimšče na Gorenjskem, da malo zamenja okolje. Če je to zares dobro zanj, za njegovo tako rekoč splošno oteklost, vzbuja pomisleke.

Od 20. do 21. t. m. je bilo potrjenih 10 novih primerov zahrbtne bolezni, štirje so umrli, vseh bolnih skupaj je 79. Zagotovo je v vseh delih mesta, v mestu in predmestjih, še veliko več bolnikov, vendar vsi bolezni ne javijo, po drugi strani pa nimajo vsi te strašne bolezni, temveč tudi razne druge.

Gospa grofica Cecilija Lichtenberg ima mrzlico, vendar je še v dvorcu Jama.

Upokojeni carinik Jabornegg pl. Altenfels, oče soproge dr. Napreta, ki živi v Aichholzerjevi hiši, je ponoči umrl. Pred tem je, da bi si pomagal, vzel zdravilo *leroi*; star je bil nekaj čez 70 let.

1836/116

Ljubljana, 22. junija 1836, sredo

II2.

V okolici mesta je celo več primerov bolezni in smrti kot v Ljubljani; gre za velike razsežnosti; v nekaterih hišah so 2–4 bolniki, po navadi pa po hišah umreta po dve osebi.

Gospa Brandstetterjeva se je umaknila na Bled ali v Belo pri Železni Kapli.

Bolezen se je začela širiti v Rožni ulici pri Sv. Jakobu; največ obolelih je v Šentpetrskem predmestju in Trnovem, čeprav so oboleli tudi v drugih delih mesta.

Zdravniki do bolnikov v mestu zaradi lastne zaščite pred boleznijo vozijo s kolesljem.

Homeopatija naj bi bila zelo koristna in dr. Meyerhofer beleži le smrt dveh pacientov, ki sta umrla, ker sta prepozno dobila zdravniško pomoč.

Včeraj ob 11. uri dopoldne se je poročevalec srečal z gospodom dr. Koglom, ki mu je povedal, da je to jutro obiskal že 14 bolnikov in da bi jih želel obiskati še 5 pred obrokom, vendar je gospod, ki je starejši, hodil peš in se ni vozil s kolesljem kot njegovi mlajši kolegi.

Žena trgovca Heimanna je na podeželju v Zgornji Šiški. Pred nekaj dnevi je, še preden so poklicali babico, v osmem mesecu nosečnosti rodila deklico. Porodnica in otrok sta sicer v redu, vendar je slednji zelo, zelo majhen in dr. Kogl meni, da ne bo preživel.

V mestu so pokupili vse limone, nikjer ni mogoče dobiti niti ene, saj limonin sok dodajajo kamiličnemu čaju, ki ga morajo oboleli ob prvih bolečinah v trebuhu nemudoma zaužiti in leči v posteljo. Kamiličnemu čaju dodajajo tudi čisto jedilno olje; v Trstu pa uporabljajo samo olje z limonino kislino. Poleg kamilice vzpodbuja znojenje, ko ležemo v posteljo, tudi gretje nog s termoforjem. Pri revnih ljudeh polagajo na stopala in trebuh segreto opeko.

Od včeraj do danes ni poročil o novih smrtnih primerih.

Gospod baron Leopold Lichtenberg je včeraj odpotoval na Jablje.

1836/117

Ljubljana, 23. junija 1836, četrtek

112.

Od 22. do 23. tega meseca, torej od včeraj do danes, je bilo potrjenih 10 novih primerov bolezni; 6 bolnikov je umrlo, bolnih pa je še 147 oseb.

Stara gospa Dolinar, soproga znanega veterana med tukajšnjimi profesorji, je še vedno bolna, a ne boleha zaradi bolezni, ki trenutno razsaja v mestu.

Sinoči je umrl gospod Franc Klander, pripravnik lokalne gradbene uprave, včeraj popoldne so iz kavarne domov odpeljali mladeniča, ki naj bi bil bolan in še ni povsem okreval.

Da zdravniki v zelo toplem vremenu spričo obiskov pri številnih bolnikih ne bi ogrožali samih sebe, jim je mestni magistrat omogočil prevoze.

1836/118

Ljubljana, 24. junija 1836, petek

113.

Gospod dvorni svetnik pl. Guggenthal je z baronom Talatzkom že v ponedeljek odpotoval na Dunaj s posebno hitro kočijo. Gospod dvorni svetnik bo tako kot lani nadomestni član v spodnjeavstrijski kameralni upravi na Dunaju.

Konceptni praktikant Schönherr, ki je bil iz praškega premeščen v tukajšnji gubernij, je prispel v Ljubljano.

Umrli je glavni računovodja Schwarzenberg, star 68 let, oče soproge gospoda barona Antona Zoisa; tudi soproga profesorja Dolinarja, stara gospa, je umrla. Dojilja pri gospe grofici Welsersheimb je danes prejela zakramente za umirajoče, videti je, da o njenem okrevanju dvomijo.

Tudi gospa grofica Anton Thurn se počuti slabo, v noči s srede na četrtek so poslali po dr. Zhubra. Gubernijski svetnik dr. Kogl je šel včeraj spat z glavobolom in je danes ostal v postelji. Gubernijski svetnik baron Buset sicer ne leži v postelji, je pa precej šibek.

Od včeraj do danes je na novo zbolelo 28 oseb, 6 jih je umrlo. Število vseh bolnih je 128, pri čemer je 41 oseb medtem okrevalo, če upoštevamo, da je bilo vseh bolnih 147.

Stanje v vojski: trije so umrli. Kameralni svetnik Krušič je bil danes zjutraj bolan in so ga iz pisarne prepeljali v njegovo stanovanje.

Po navedbah gospoda župnika Pohlina naj bi od včeraj do danes umrlo 14 oseb; samo pri Sv. Jakobu je 6 trupel. Po njegovi domnevi je razmerje bolnikov med mestom in predmestjem 5 proti 600. V predmestju in okolici je smrt veliko bolj prisotna.

Govori se, vendar tega ni mogoče potrditi, četudi naj bi to izjavil okrožni komisar Possaner, da sta župnik Potočnik in njegov kaplan Valenčič ozdravila že 150 bolezenskih primerov, pri čemer je le ena oseba umrla. Kot je znano, oba delujeta v župniji Šentvid pri Ljubljani.

1836/119

Ljubljana, 26. junija 1836, nedelja

114.

Čeprav nekateri trdijo, da se bolezen ne širi več tako hitro, spet drugi trdijo, da bo šlo le še na slabše, medtem pa se vse bolj potrjuje, da sta neurejen način življenja in bolezenska klica v telesu vzroka, ki bolezen povzročata. Gubernijski pisar in družinski oče Keržišnik, sin oskrbnika v hiši grofa Vincenca Thurna, je v noči s 24. na 25. t. m. zbolel in umrl.

Včeraj zjutraj je umrla tudi dojlja pri gospe grofici Welsersheimb.

Gostilničar Sauer iz Židovske ulice je bil včeraj še dobrega počutja, nato pa je v roku pol ure zbolel ter prejel zakramente za umirajoče. Je star človek, slaboten in, kot se zdi, tako kot vsi gostilničarji, pijanec.

Gospod baron Spiegelfeld se je vrnil z Dunaja.

Kameralni svetnik Krušič se počuti bolje.

1836/120

Ljubljana, 27. junija 1836, ponedeljek

115.

Okrožni komisar Brandstetter je bil namesto gospoda barona Flödniga, ki je bil povišan v gubernijskega svetnika, imenovan za gubernijskega tajnika v tukajšnjem guberniju.

Gospa grofica Welsersheimb je bila včeraj prikovana na posteljo. Med njenimi posli je zbolela še ena.

Računano od 11. junija do 25. junija, torej do sobote zvečer, je bilo tukaj

prijavljenih 188 obolelih,

ozdravelih 12,

umrlih 66 = 78.

Še vedno je bolnih 110 oseb.

1836/121

Ljubljana, 28. junija 1836, torek

116.

Francoski general D'Autichamp se je s sinom vrnil s potovanja v Prago, gospa grofica Ksaverija Lichtenberg pa z Dunaja.

Gospa baronica Sali Lazarini je na gradu Čušperk brez zapletov povila hčerkico, novorojenko so krstili za Terezijo.

Zaradi napredovanja gospoda Brandstetterja v gubernijskega tajnika bo baron Taufferer, kot pravijo, napredoval v okrožnega komisarja.

V nedeljo se je v Tivoliju, kjer je igrala turška godba, ponovno zbralo nekaj ljudi. Tisti, ki so uživali šunko, maslo in redkvice, so dobili drisko.

Dekla v hiši kontrolorja kameralne blagajne Novaka je včeraj zbolela, ponoči so ji podelili zakramente za umirajoče, zjutraj pa so jo mrtvo odnesli v civilno bolnišnico.

Mnogo ljudi nosi na golem telesu bakreno ploščico kot zaščito pred boleznijo. Bakrene ploščice uporabljajo, ker je časopisje v preteklosti navajalo, da huda bolezen ni prizadela nikogar, ki je koval baker. Kotlarji so namreč uporabljali bakrene ploščice, ki so se izkazale za učinkovito zaščito. Gospod baron Zois je v mestu na več krajih razdelil homeopatske kroglice, ki vsebujejo baker in ki mu jih je predpisal in poslal sam Hanemann iz Pariza. Uporabljajo se kot preventiva, pri čemer je treba pogoltniti približno eno na teden.

Gospod gubernijski svetnik Kogl se počuti bolje, danes namerava iti ven.

Od nedelje do vključno včerajšnjega ponedeljka je na novo zbolelo 42 oseb, 8 jih je ozdravelo, 11 umrlo, danes pa skupaj beležijo še 163 bolnikov.

Danes se prične sejem ob godu Petra in Pavla.

1836/122

Ljubljana, 29. junija 1836, torek¹⁰

117.

Ponoči, in sicer danes zjutraj med pol drugo in tri četrta na drugo, je bil tukaj močan potres. Vrata, okna in posoda na omarah je žvenketala. Tresenje je spremljalo grmenju podobno bučanje, tako da so vsi mislili, da jih je zbudilo grmenje. Toda zrak je bil miren, luna je svetlo sijala in tudi sicer ni bilo hladno.

Kuharica gospe pl. Sicard je včeraj opoldne zbolela in ob 10. uri ponoči umrla. Več poslov je včeraj zbolelo in prav tako umrlo.

1836/123

Ljubljana, 1. julija 1836, petek

118.

V zadnjem poročilu je napaka; potres ni bil med pol drugo in tri četrta na drugo, temveč proti tretji uri.

Nevihta, ki se je končno razbesnela včeraj popoldne, je nekoliko ohladila ozračje; danes pa je spet zelo toplo, ja, lahko bi rekli, da je že ob 9. uri zjutraj vroče.

Strah pred boleznijo veliko ljudi spravi v posteljo in žal! tudi v grob. Nepopisno je, kakšen strah prevladuje, še posebej pri ženskem spolu.

Do zdaj je prijavljenih 460 obolelih,

¹⁰ Napaka v dnevju; pravilno: *sreda*.

150 umrlih,
ozdravelih pa je samo 20.

Včeraj so pokopali mlado soprogo mlajšega trgovca Heimanna, hčer stotnika Greifa; tudi kontrolor Gapp, ki je bil v najboljših letih, je umrl.

Včeraj umrli: kanonik Petermann, ki je že okreval, a je ponovno zbolel.

Računski svetnik Šivic, družinski oče in v najboljših letih, je prav tako umrl včeraj popoldne ob pol drugi uri, zjutraj je bil še v svoji pisarni in predvčerajšnjim v Kazini, kjer je imel strokovno predavanje o homeopatskih zdravilih in preventivnih sredstvih, s katerimi se zaščitimo pred zahrbtno boleznijo.

Uradnik deželne pravde Turk je zelo bolan. Zelo bolna je tudi gospa baronica Stöger. Gospod baron Franc Lazarini je od nedelje zjutraj v postelji.

Umrla je soproga trgovca Fabriottija, in sicer danes zjutraj.

Baron Aichelburg, ki je bil prej v gradbeni direkciji – zdaj premeščen na kameralno pristojbinsko upravo –, majhen, temnopolt moški, ki se je pred približno dvema letoma poročil z neko Dunajčanko, je prav tako preminil včeraj. Njegova soproga je trenutno odsotna in je na Dunaju. – Pisma z Dunaja in ustna poročila potrjujejo, da je bolezen tam izbruhnila veliko huje kot prej, zlasti v predmestjih Alser in Wieden.

1836/124

Ljubljana, 2. julija 1836, sobota

119.

Včeraj popoldne je Ljubljano prešla nevihta. Čeprav je deževalo, je bilo zvečer soparno. Danes je spet vroče kot včeraj.

Gospa grofica Rihard Blagaj je sporočila, da se je v okolici pojavil »azijski klatež« in da so na gradu odkrili že dva primera, a so ju uspešno pozdravili. Vse zdravijo homeopatsko, saj druga zdravniška pomoč ni učinkovita.

Baron Leopold Lichtenberg je danes spet odpotoval na Jablje.

1836/125

Vaša Ekscelenca!

Blagovolite mi milostno oprostiti, ker si, tako kot mi je naročil gospod baron Leopold Lichtenberg, ki je danes spet odpotoval na podeželje na Jablje in se Vam vsestransko priporoča, drznem Vašo Ekscelenco z najglobljam spoštovanjem prositi, da seznanimate premilostljivo gospo grofico, da bodo baroni Codelljevi tu ostali do 6., in sicer na svojem dvorcu Kodeljevo, potem pa se bodo vrnili v Trst.

Gospa grofica Rihard Blagaj se je pozanimala, ali se pri Vaši Ekscelenci doma vsi dobro počutite, kar je, saj nas na srečo niso dosegle kakršnekoli neugodne novice, gospod baron Leopold potrdil in to sporočil tudi gospe grofici. Srčno si želim, da bi bila spoštovana družina Vaše Ekscelence vedno najboljšega zdravja in da Vam huda bolezen tudi v prihodnje ne bi prišla blizu. V hiši gospoda barona Leopolda so, hvala Bogu!, še vsi zdravi in se do zdaj še niso srečali z boleznijo.

Prosim Vas za nadaljnjo dobrohotnost, Njeni Ekscelenci premilostljivi gospe grofici in milostljivi kontesi poljubljam roko in Vas pozdravljam z vsem spoštovanjem:

Vaši Ekscelenci

Ljubljana, 2. julija 1836

prepokorno najhvaležnejši Franz, stotnik

1836/126

Ljubljana, 3. julija 1836, nedelja

120.

Grof in grofica Stubenberg sta danes zjutraj s poštno kočijo odpotovala na Koroško.

Grof Benedikt Auersperg je včeraj zbolel.

Baron Franc Lazarini in gospa baronica Stöger se počutita bolje; gospod baron razmišlja, da bi danes že malo vstal.

V hiši grofice Vajkard Auersperg so zboleli kontesa Cecilija, pater Closon in kočijaž.

Profesor farmacije oziroma anatomije z Dunaja, gospod Kunzek, še mlad, čeden moški, ki se je pred kratkim v Ljubljani zaposlil, je včeraj umrl. Pravijo, da je njegova nevesta na poti z Dunaja in da bi morali biti prav danes njuni prvi cerkveni oklici!

Tukajšnji juristi baron Schmidburg, grof Vincenc Welsersheimb, Wurzbach itn. so napolnili hitro kočijo, ki je danes odpeljala v Gradec in na Dunaj, da bi tam opravili celoletni izpit. Kot je znano, baron Viktor Schmidburg letos zaključuje študij.

1836/127

Ljubljana, 4. julija 1836, ponedeljek

121.

Govori se, da se bo gospa guvernerjeva preselila na Kodeljevo in tam živela pri družini barona Codellija, potem ko bosta baron Ant. Codelli in njegova soproga odpotovala v Trst.

Gospoda dvornega svetnika grofa Welsperga te dni, približno do 8. t. m., pričakujejo v Ljubljani. Tudi gubernijski svetnik Wagner je zbolel, vendar že okreva.

Zelo hudo je zbolel tudi hišni posestnik dr. Rus.

Od včeraj, nedelje opoldne, do danes, ponedeljka opoldne, je zbolelo 27 oseb, 10 jih je ozdravelo, 22 pa umrlo. Med slednjimi so lastnica nepremičnin in hišna posestnica gospa Kiker iz Trnovega, trgovec Sonz, služabnik gospoda predsednika Raicicha in služabnik dvornega svetnika Guggenthala. Zbolel je tudi kočijaž grofice Welsersheimb, nekateri pravijo, da je že umrl; vendar pa se menda počuti bolje. Zdaj ga nadomešča služabnik, ki mora opravljati delo kočijaža.

Od pojava bolezni do vključno 4. julija opoldne je bilo skupaj bolnih ... 633 oseb;

od teh jih je ozdravelo ... 80,

umrlo ... 226 (306).

Danes je torej bolnih 327 oseb.

1836/128

Ljubljana, 5. julija 1836, torek

122.

Da ljudje ne bi bili še bolj potrti, je knezoškofov konzistorij zaukazal, da se lahko zakramente za umirajoče podeljuje kot običajno v spremstvu mežnarja in zvonjenja 2–3-krat čez dan, sicer pa – kar velja predvsem ponoči – naj se zakramente podeli brez zvonjenja, v popolni tišini; zvonovi, ki naznanjajo smrt, se smejo oglasiti največ trikrat na dan, vendar nikoli ponoči.

Dr. Rus je včeraj ob 9. uri zvečer prejel zakramente za umirajoče.

Gospod grof Benedikt se je včeraj bolje počutil, tako kot gospa baronica Stöger, medtem ko je soproga profesorja Ungerja, mlada gospa, umrla. Umrla je tudi mlada vdova Khern, ki je za seboj pustila 4–5 otrok. Ko je umirala, so njeno najstarejšo hčer napol mrtvo odnesli iz sobe v stanovanje starih staršev.

Francoski general D'Autichamp je v ponedeljek zvečer ob 9. uri na vrat na nos z vsemi svojimi rečmi zapustil Ljubljano – in zaenkrat odšel v Trst. Gospa soproga naj bi namreč čutila strašno averzijo do tukajšnjega bolezenskega zla!

Pri gospodu grofu Ant. Thurnu so zboleli že vsi, razen samega gospoda grofa. Praporščak je predvčerajšnjim zbolel, danes pa se spet počuti kar dobro.

1836/129

Ljubljana, 6. julija 1836, sredo

123.

Včeraj ob pol treh popoldne je v svoji hiši v Gosposki ulici umrl bogati odvetnik dr. Rus.

Od 4. julija opoldne do 5. julija opoldne je na novo zbolelo 58 oseb; 15 jih je ozdravelo; 19 jih je umrlo; 351 prijavljenih oseb pa je še bolnih.

V Celovcu in Gradcu zahrbtne bolezni še ni, le na podeželju, tako na Koroškem kot na Štajerskem, je precej razširjena.

Družina Nj. Ekscelence gospoda guvernerja se bo danes preselila na Kodeljevo k družini barona Codellija.

Baron Anton Codelli se je danes z gospo soprogo vrnil v Trst.

1836/130

Ljubljana, 7. julija 1836, četrtek

124.

Glavna tema pogovorov v mestu je oporoka pokojnega bogatega dr. Rusa. Obsegala naj bi tri polne pole, najstarejši in tretji sin naj bi bila glavna in edina dediča, 2. in 4. sinu pa naj bi bila določena le letna vsota za preživljanje. Gledano v celoti gre za nadaljevanje natančne substitucije; tako je mogoče razbrati, da nobeden od sinov v resnici ne razpolaga z dediščino, ki je nedeljiva, upravičeni pa so do uživanja obresti, ki izhajajo iz dediščine. Najstarejši sin Franc naj bi, kot piše v oporoki, dobil vse dragocenosti, kovano in nekovano zlato ter vso srebrnino in gotovino, kar mu je pokojnik že izročil in kar potrjuje tudi oporoka.

Pravijo, da je pokojnikovo premoženje ocenjeno na osemkrat sto tisočakov – toda medtem se je izkazalo, da je dejanski znesek, ki izhaja iz zapustnikove oporočne volje, le štirikrat sto tisočakov.

Kot se pogosto zgodi, ljudje tiste, ki živijo v srečnih okoliščinah, velikokrat precenjujejo, zavist pa zlato in srebro vidi tam, kjer sta samo medenina in kositer. –

Od 5. do 6. julija beležimo le 13 novih primerov bolezni, dodanih pa je 27 oseb, ki so zbolele že prej, tako da je zdaj skupno število bolnih 40, ozdravelih je 17, umrlih pa 10; potemtakem 364 obolelih ostaja na zdravljenju.

Skupno število vseh obolelih do 6. julija znaša 731, ozdravelo je 112, umrlo 255, bolnih pa je trenutno 364 oseb.

1836/131

Ljubljana, 8. julija 1836, petek

125.

Včeraj zvečer po 6. uri je umrl gospod baron Zois, oče. V Ljubljani ni nikogar od njegovih družinskih članov; govori se, da so želeli poslati pismo na Brdo, a ker so pošne pošiljke iz mesta odšle ob 11. uri, pismo pa je bilo pošti poslano prepozno, namreč ob 12. uri, je na Brdo prišlo z zamudo; verjetno pa ob baronovi smrti na Brdo tudi niso poslali nobenega dodatnega posla. To je zelo velika družinska nesreča. Zdi se, da je gospod baron prav tako iz strahu postal žrtev nalezljive bolezni.

Od 6. opoldne do 7. opoldne je zbolelo 21 oseb, 31 jih je ozdravelo, 11 umrlo, in tako je skupaj od izbruha bolezni do 7. julija opoldne

... zbolelo ... 752,

okrevalo ... 143,

umrlo ... 266 (409) oseb.

7. julija je bolnih ... 343 oseb.

Dva tiskana oglasa dodajam kot prilogi. Hkrati moram popraviti prejšnje poročilo, služabnik dvornega svetnika pl. Guggenthala namreč ni umrl, je pa še vedno bolan.

Danes se je baron Lazarini z gospo soprogo preselil v Smlednik.

Baron Zois je stotnik v vojski, zato bo pokopan z vojaškimi častmi.

1836/132

Ljubljana, 9. julija 1836, sobota

126.

Gospod baron Franc Lazarini se je z gospo soprogo šele danes preselil v Smlednik.

Govori se, da se bo gubernijski svetnik dr. Kogl s svojo družino v ponedeljek odpravil na podeželje, v Goričane, kjer mu je gospod knezoškof ponudil namestitev na gradu.

Gospoda barona Zois bode danes popoldne ob pol sedmih pokopali. Ker je bil stotnik v vojski, ga bo spremljala ena stotnija.

Poročati moram še o tem, da je trgovec Recher ob izbruhu bolezni v Ljubljani s svojo lepo gospodično Fürst in njeno materjo odpotoval v Salzburg.

Tudi nadporočnika barona Galla je prizadela bolezen, vendar že okreva. Soproga dr. Nagyja je predvčerajšnjim prejela zakramente za umirajoče.

Od 7. opoldne do 8. julija opoldne je

zbolelo 90 –; okrevalo 27 –; umrlo 9 oseb.

Od izbruha bolezni do 8. julija:

842 oseb je zbolelo, 170 jih je ozdravelo, 275 umrlo, 397 je še vedno bolnih.

V Kranju je silovito izbruhnila bolezen, v enem dopoldnevu naj bi 28 bolnikov prejelo zakramente za umirajoče. Bolezen se je pojavila tudi že v Novem mestu.

Tukajšnja vojska je še kar dobro. Major Miller je lažje zbolel, nadporočnik Kellner težje, praporščak grof Aleksander Thurn lažje, stanje se jim izboljšuje, prav tako grofu Benediktu in kontesi Ceciliji Auersperg – gospe baronici Stöger, gubernijskemu svetniku Wagnerju in patru Closonu. Med redkimi umrlimi v vojski je kadet baron Marenzi.

1836/133

Ljubljana, 10. julija 1836, nedelja

127.

Gospod grof Welsperg se je 8. t. m. vrnil s potovanja.

Sinoči so barona Zoisa z vojaškimi častmi pokopali.

Govori se, da je gospa soproga po oporoki imenovana za glavno in edino dedinjo.

V Kranju ni razširjena »močvirska bolezen«, temveč nevaren tifus, ki se naglo razširi v pegavico in hitro povzroči smrt.

Gubernijski svetnik in okrožni glavar pl. Fluck je ravno včeraj s seboj v Kranj odpeljal zdravnika, da bo pomagal tamkajšnjemu okrajnemu zdravniku Napretu. Od zdravnikov, večinoma Kranjcev, ki jih je včeraj na pomoč na Kranjsko z Dunaja in Gradca poslala vlada in so že prispeli k nam, so enega že napotili v Kranj.

Tudi v Novem mestu so izbruhnile tegobe zaradi zahrbtne bolezni.

Od 8. do 9. julija, od poldneva do poldneva, je:

zbolelo 58 oseb; okrevalo jih je 15; umrla sta 2; bolnih je 438.

Od 9. do 10. julija, od poldneva do poldneva, je:

zbolelo 66, okrevalo 25, umrlo 5 oseb, bolnih je 474 oseb.

Kot je bilo že napisano, so nova obolenja manj nevarna, prav tako pa se zdi, da si ljudje hitreje poiščejo zdravniško pomoč.

Seštevek obolelih od izbruha bolezni do 10. julija opoldne:

zbolelih je 966 oseb, ozdravelo jih je 210, umrlo 282, trenutno se jih zdravi ... 474.

1836/134

Ljubljana, 11. julija 1836, ponedeljek

128.

Včeraj je v Tivoliju igrala turška godba; deloma trenutni žalostni čas, deloma nevihta na obzorju sta bila po vsej verjetnosti razloga, da Tivoli in zabavna glasba nista privabila toliko ljudi kot običajno. Poleg govoric, da je bila gospa grofica Zois imenovana za edino dedinjo, je slišati tudi, da so v neki blagajni pokojnega gospoda soproga poleg dragocenosti našli še gotovino v znesku 30.000 gld konv. veljave, priloženo pa je bilo sporočilo z naslednjo vsebino: »To je za mojo drago zvesto soprogo Serafino Zois, rojeno grofico Aichelburg.«

Danes je gospa grofica Zois prispela v mesto. –

Na grozo vseh narašča tudi število obolelih v Novem mestu; omenja se že več umrlih – civilnih oseb. Od 10. ure opoldne do 11. julija opoldne je:

na novo zbolelo 17 oseb; k njim moramo prišteti še 25 obolelih, skupaj 42; okrevalo je 20 oseb, umrlo jih je 5, kar znaša 25; trenutno je bolnih 491 oseb.

1836/135

Ljubljana, 12. julija 1836, torek

129.

V zvezi z denarno zapuščino gospoda barona Zoisa vse drži; v blagajni naj bi bilo poleg dragocenosti, vključno s križem iz briljantov v vrednosti 2000 gld konv. veljave, še več kot 31.000 gld konv. veljave v gotovini. Znesek v višini 24.000 gld konv. veljave je komisar za ugotovitev zapečatenega premoženja dal v deželnosodno hrambo, tako da je moral biti preostali znesek v obveznicah in je tudi bil.

Za vsakega od nepreskrbljenih otrok naj bi bil določen znesek v višini 20.000 gld konv. veljave, ki pa ga od gospe glavne in edine dedinje ne smejo zahtevati v gotovini, temveč lahko zahtevajo le obresti v višini 5 odstotkov; če bi alodialno posest nekega dne prodali, lahko vsak otrok zahteva in prejme le nujni delež. Baron Anton Zois je, kot je bilo določeno s poročno pogodbo, že povsem odpravljen in mu razen fidejkomisa ne pripada nič drugega.

Gospa pl. Gold bo doživljenjsko prejela 300 gld konv. veljave na leto, njena hči 100 gld na leto, oba brata Gold pa vsak po 200 gld na leto, dokler eden od njiju ne bo zaslužil 1000 gld in bo kot častnik napredoval v stotnika.

Vsi vojaki, ki so sodelovali pri pogrebnem sprevodu, so dobili tridnevno plačilo. Po vseh ljubljanskih cerkvah in na posestih naj bi obhajali sv. maše, za katere so darovali po en zlat dukat. Sklad za reveže je dobil 100 gld konv. veljave, četudi je pokojnik ob izbruhu zahrbtne bolezni magistratu že namenil 300 gld konv. veljave za reveže. Izvirnik oporoke naj bi bil shranjen na dvorcu Javornik v Koroški Beli, tukaj je samo lastnoročno napisan in podpisan koncept. –

Kot se govori, so se v Kranju pojavili le vročinski izpuščaji in ne pegavica, in zdi se, da se je zaradi strahu pred boleznijo število obolelih še povečalo. Starejša hči pokojnega dr. Pobra, ki je bila v Kranju zaradi spremembe podnebja, je umrla. V Novem mestu se število obolelih povečuje, vendar razsežnosti bolezni še niso take, da bi visoki gubernij prejel uradno obvestilo. –

Tukaj se lažje diha; od 11. julija opoldne do 12. opoldne sicer poročajo o 23 na novo zbolelih, a če smo natančni, gre v petih primerih za osebe, ki so zbolele že prej, tako da je glede na zdravniška poročila samo 18 oseb dejansko zbolelo v zadnjih 24 urah, 21 oseb je ozdravelo in 5 oseb umrlo. Seštevek od pojava bolezni do 12. julija opoldne:

1031 zbolelih, 251 ozdravelih, 292 umrlih, skupaj slednjih 543, tako da je trenutno bolnih še 488 oseb.

1836/136

Vaša Ekszellenca

Blagovolite mi milostno ugoditi nedavni prošnji, povezani s pridelavo zelene sorte repe, za katero prilagam semena in navodila za setev. Repo sejemo sredi julija. Je zelo okusna zelenjava, ki jo tako kot rumeno kolerabo ali zlato peso dušimo in postrežemo kot predjed, na Češkem pa jo še posebej radi uživajo z ovčjim mesom, bravino. – Prepuščam se prijetnemu upanju, da se Vaša

Ekscelenca in spoštovani svojci dobro počutijo, in si ničesar ne želim bolj, kot da boste še naprej dobrega zdravja, k temu pa moram dodati, da obžalujem in mi je zelo neprijetno, da moja dnevna poročila Vaše Ekscelence ne dosežejo vedno dovolj hitro; nikoli nisem obveščen, kdaj je kdo od poslov v mestu, medtem pa je pismo pripravljeno in samo čaka, da se moja hčerka obleče ali da ima služkinja kak opravek in da pismo spotoma odnese k Marijani, zaradi takšnega odlašanja se zgodi, da posel pogosto odide in moje pisanje 2–3 dni obleži tukaj, potem pa je zastarelo in njegova vsebina ni več tako zanimiva! – Če bi bilo mogoče, da bi bil vedno obveščen o prihodu posla v mesto, bi bile zamude zame manj neprijetne, saj bi vedel, da bodo moja sporočila kljub mojim najboljšim namenom v Dol prispela pozno!

Vašo Ekscelenco iskreno prosim, naj mi dovoli, da izrazim brezmejno predanost in globoko spoštovanje do Vaših svojcev, ki so lahko o tem prepričani. Prav tako iskreno si želim, da Bog ohrani Vašo Ekscelenco še na mnoga leta, poljubljam roko Njeni Ekscelenci premilostljivi gospe grofici in milostljivi kontesi in do groba ostajam z vsem občudovanjem in globokim spoštovanjem:

Vaši Ekscelenci

Ljubljana, 13. julija 1836

prepokorno najhvaležnejši Franz, stotnik

1836/137

Ljubljana, 14. julija 1836, četrtek

131.

Gospa grofica Welsperg se je včeraj počutila zelo dobro in se je popoldne odpravila na sprehod na Rožnik do Glinč pri Kosezah in Viča; proti koncu sprehoda je pričelo deževati in milostljivo je verjetno neprijetno zazeblo, kajti ko se je vrnila domov, je legla v posteljo in poslala svojo kočijo po homeopatskega zdravnika, ki pa ga ni bilo doma, tako da se je kočija vrnila prazna; iz zanesljivega vira sem izvedel, da grofica ni zbolela, temveč je šlo v sedanjem kritičnem času zgolj za previdnost, da ne bi bilo kaj hujšega. Grofica se danes počuti povsem dobro.

Včeraj je gospa grofica Cecilija prejela zakramente za umirajoče; počutila se je že precej dobro in je predvčerajšnjim zbolela zaradi šoka, ki ga je povzročil njen posel, ki se je nepričakovano zgrudil v njeni bližini; in ker je eden od služabnikov v hiši zaradi zahrbtne bolezni že obležal, se je ta primer še toliko bolj dotaknil gospe grofice, včeraj se je pri njej že pojavil izpuščaj, zvečer ji je bilo zelo slabo in ni mogla govoriti. Danes se je njeno stanje izboljšalo in grofica spet govori. Praporščak Zur iz regimenta Hohenlohe je zaradi hude bolezni, ki povzroča izpuščaje, zapadel v tifusno vročico. Danes zjutraj je umrl; jutri ga bodo pokopali.

Gospod baron Buset, ki vsem Vam vedno izkazuje svoje spoštovanje in Vas pozdravlja, je zelo šibek; zaradi visoke vročine in telesne oslabelosti že več kot 10 dni ni zapustil svojega stanovanja.

13. julija je bilo bolnih 461 oseb.

Od 13. do 14. julija 1836

je na novo zbolelo ...

19 oseb

naknadno naznanjenih obolelih je 9 =

28

489

ozdravelih

52

umrlih 4 =

56

bolnih je še

433 oseb.

1836/138

Ljubljana, 14. julija 1836, četrtek

131/2.

V naglici moram k današnjemu poročilu dodati, da je jutri, 15., god gospe grofice Welsperg in da bodo danes zvečer igrali serenade na Cekinovem gradu.

1836/139

Ljubljana, 15. julija 1836, petek

132.

Gospod grof Benedikt Auersperg je včeraj prvič, odkar je okreval, odšel ven.

Gospod grof Jožef Auersperg je na podeželju na Turjaku.

Včeraj je bilo 433 bolnih.

Od 14. julija opoldne do 15. julija opoldne

je na novo zbolelo ... 15 oseb

od prej 17 = 32

465

ozdravelo je ... 49 oseb

umrli sta ... 2 osebi = 51

Bolnih je danes še ... 414 oseb.

Danes ob pol sedmih zvečer bodo pokopali praporščaka Zura.

1836/140

Ljubljana, 16. julija 1836, sobota

133.

Morda že veste, da je gospa soproga generala pl. Pirqueta v blagoslovljenem stanju.

Od 15. julija opoldne do 16. opoldne je:

na novo zbolelo ... samo 11 oseb

ozdraveli ... 39

umrli 4 = 43 oseb

Še vedno je bolnih 382 oseb.

1836/141

Ljubljana, 17. julija 1836, nedelja

134.

Danes zjutraj ob svitu je bila v Ljubljani nevihta z močnim grmenjem in bliskanjem; kmalu čez četrto do šestih sta udarili dve strelji in stražar na Ljubljanskem gradu je oddrvel k zvonu in z zvonjenjem opozarjal na nevarnost, temu pa sta kmalu sledila še dva strela z grajskega hriba. Strela je udarila v sosednjo stavbo pri konjedercu v trnovskem predmestju; zgorelo pa je le ostrešje, saj je pomoč prispela takoj. Zvonili so tudi zvonovi iz drugih stolpov, a ko so tudi bobni naznanili ogonj, je hrup tako hitro ponehal, da je bilo po 6. uri zjutraj spet vse mirno.

Pri konjederu naj bi ubilo kravo; potemtakem je strela udarila v hlev, konj, ki je bil v hlevu, pa je ostal nepoškodovan.

Na Koroškem naj bi mestoma divjala tako silovita toča, da je na polju ubila 14-letnega dečka, pomorila in poškodovala pa naj bi tudi živino na polju.

Od 16. do 17. julija opoldne je:

na novo zbolelo 16 oseb; ozdravelo jih je 52; umrli so 4; bolnih je še 342 oseb.

Gospod baron Buset je zelo slaboten; kot je danes sam potrdil poročevalcu, mu ponoči grozi, da se bo zadušil, in tako se s svojega ležišča na postelji seli na počivalnik in se nato spet premakne v posteljo. Po pripovedovanju služabnika je takrat zelo nemiren, prav tako naj bi imel na hrbtu preležanine. Glede na današnji videz in njegovo fizično stanje poročevalec meni, da se gospodu baronu bliža zadnja ura; kljub temu je vedno zaposlen s procesnimi papirji, v predsobi pa dela njegov pisar.

1836/142

Ljubljana, 18. julija 1836, ponedeljek

135.

Grofico Cecilijo Lichtenberg je zadela možganska kap in je zvečer po 6. uri v dvorcu Jama umrla. Kontesi si nista znali drugače pomagati, kot da sta zdravnika Gregoriča, ki je prišel pušcat kri, a je prišel prepozno, saj je bila ob njegovem prihodu grofica že mrtva, poslali s svojimi konji naravnost v Polhov Gradec, da bi gospo teto in gospoda strica obvestil o tem žalostnem dogodku ter ju prosil, da prideta tjakaj. – Gospa grofica Vajkard Auersperg se je takoj, ko se je po mestu razširila novica o tem žalostnem dogodku, odpeljala v двореc Jama, da bi kontesi odpeljala v mesto. Gospod grof Jož. Auersperg se je vrnil v mesto.

Včerajšnje neurje s točo je divjalo v okraju Oberdrauburg, v njem pa so bile poškodovane številne domače živali, ki so se pasle na poljih.

1836/143

Ljubljana, 19. julija 1836, torek

136.

Včeraj je grof Rihard Blagaj osebno prišel iz Polhovega Gradca, da bi pobral kontesi Mimi in Sofijo Auersperg ter ju odpeljal v Polhov Gradec. V oporoki, ki jo je pokojna grofica sama napisala in podpisala šele pred kratkim, je izrazila željo, da bi bila pokopana pri Sv. Krištofu; pogreb bo danes zvečer ob 7. uri. Po določitih oporoke sta kontesi Mimi in Sofija edini dedinji. Gospod grof Anton in gospa grofica Terezija prejmeta le obvezni delež. Premoženje je ocenjeno na 60.000 gld konv. veljave. Pokojna je v oporoki večkrat omenila tudi služinčad, nadalje je gospodu baronu Leopoldu Lichtenbergu zapustila prsno iglo in gospodu pl. Coppiniju namenila spominek. – Gospoda barona Leopolda je dogodek zares zelo pretresel, saj si je vedno želel, o tem ni dvoma, da bi se spravil z grofico. Včeraj zvečer je obiskal umrlo v dvorcu Jama, danes se je vrnil na Jablje, a bo na pogreb poslal svojo služinčad.

Od 17. opoldne do 18. julija opoldne je:

bilo le 7 novih primerov bolezni; okrevalo je 50 oseb; umrle so 4; še vedno bolnih pa je 295 oseb.

Od 7 novih primerov sta 2 dodana od prej; četudi je zunaj toplo in bi lahko celo rekli, da je vroče, se na splošno čuti, da je zrak čist in ni težak kot v času, ko je bila bolezen zelo razširjena.

Gospod polkovnik baron Rath je v nedeljo odpotoval v Novo mesto, ker so tam v enem dnevu umrli trije vojaki, medtem so tjakaj poslali nekaj zdravnikov, da bi imeli umrljivost tamkajšnje vojske pod nadzorom – kolikor je to pač v človeški moči. Slišati je tudi, da je medtem, ko je gospod baron Buset svoje terjatve do gospoda grofa Hohenwarta zavaroval z vpisom na prednostni seznam za izplačilo oziroma z vknjižbo na Ravnah, gospod grof Hohenwart svoje terjatve zavaroval z zaplembo polovice prejemkov pokojnine gospoda barona Buseta. To so zelo občutljivi previdnostni ukrepi!

1836/144

Ljubljana, 20. julija 1836, sreda

137.

Včeraj zvečer ob 7. uri je bil pogreb grofice Cecilije Lichtenberg. Pogrebni sprevod je bil precej dolg; vil se je od dvorca Jama v Zgornji Šiški preko Spodnje Šiške do Ljubljane in se je šele pri civilni bolnišnici usmeril proti cerkvi sv. Krištofa. Duhovniki iz stolne cerkve so se v dvorec Jama pripeljali. Francišskani so do tja prišli peš. Od dvorca Jama so pokojno spremljali le baron Mladota, stotnik Franz in nadporočnik Vandoni; kmalu sta se jim pridružila gospoda grofa Saurau in Welsersheimb; sčasoma se je sprevodu pridruževalo vedno več ljudi, tako da je bilo spremstvo, preden so prišli v Ljubljano, zelo številno in se je nenehno povečevalo. Za to je skrbel dr. Toman. Baron Buset je na pogreb v dvorec Jama poslal celo svojega starega služabnika Martina.

27. t. m. bodo zadušnice v stolni cerkvi.

Stolni župnik Zorn je zbolel in prejel zakramente za umirajoče; danes se menda počuti nekoliko bolje. Gospod grof Rihard Blagaj je v ponedeljek zgodaj zjutraj prišel v dvorec Jama in dopoldne z obema kontesama odrinil proti Polhovemu Gradcu. Gospa grofica Blagaj je ob novici o smrti svoje sestre omedlela in se je počutila slabo, zato je moral gospod grof pohiteti nazaj v Polhov Gradec.

Dr. Toman je gospodu grofu Ant. Auerspergu novico o smrti gospe mame sporočil po kurirju, ki ga je poslal v Baden pri Dunaju, kjer naj bi se gospod grof še vedno zadrževal.

Baron Leopold je včeraj zjutraj odpotoval oziroma se odpeljal na Jablje.

Od 18. julija opoldne do 19. opoldne je:

zbolelo 13 oseb, ozdravelo 64, umrla je ena oseba; bolnih je še 243 oseb.

1836/145

Ljubljana, 21. julija 1836, četrtek

138.

Gospa grofica Anton Thurn mi je dala priložene 3 tiskane izvode 90. psalma, da jih pošljem v Dol. Po določilih oporoke pokojne grofice Cecilije sta kontesi, glavni in edini dedinji, grofici Tereziji – svoji sestri – do njene smrti dolžni izplačevati letno vsoto 200 gld. Mladoletni sin grofice Terezije je z oporoko dobil 2000 gld konv. veljave.

Od 19. do 20. julija je zbolelo 18 oseb, ozdravelo jih je 42; umrli sta 2 osebi, skupaj je bolnih 217.

1836/146

Ljubljana, 22. julija 1836, petek

139.

Nj. Ekscelenca gospod guverner so se s soprogo in družino včeraj popoldne odpravili na Smlednik, kjer nameravajo ostati do nedelje.

Gubernijski svetnik dr. Kogl je za 24 ur prišel z Goričan v mesto, videti je precej spočit in bo v nedeljo prav tako na Smledniku.

Od poltretje zjutraj je pri nas nevihtno, občasno grmi in se bliska.

Od 20. julija do 21. opoldne je:

zbolelo 11 oseb; ozdravelo jih je 40; umrla je ena oseba; še vedno je bolnih 187 oseb.

1836/147

Ljubljana, 23. julija 1836, sobota

140.

Medtem ko se pri nas – Bogu naj bo hvala! – huda bolezen opazno umirja, je v Novem mestu in sploh po vsej Dolenjski v porastu. Tudi tamkajšnje vojsko je bolezen bolj prizadela kot tukajšnji garnizon, in če naredimo številčno primerjavo med Novim mestom in Ljubljano, oboleva in umira tam veliko več ljudi.

Zaradi zahrbtnega bolezenskega zla je umrl tudi že priletni stotnik novomeškega bataljona po imenu Knöpfler.

Tukaj je od 22. julija opoldne do 23. opoldne zbolelo 7 in ozdravelo 19 oseb, umrla je ena oseba; 161 oseb je še vedno bolnih.

1836/148

Ljubljana, 24. julija 1836, nedelja

141.

V Ljubljano je iz Beljaka na Koroškem spet prispela soproga gubernijskega tajnika Brandstetterja.

Od 23. julija opoldne do 24. opoldne je: zbolelo 11 oseb, okrevalo 10, umrla je ena oseba.

Od 10. junija do 24. julija 1836 opoldne je skupno:

zbolelo 1221 oseb; ozdravelo jih je 740; umrlo je 320 oseb, še vedno bolnih je 161 oseb.

1836/149

Ljubljana, 25. julija 1836, ponedeljek

142.

Tako kot že včeraj se tudi danes v mestu ponovno govori, da je francoski kralj umrl zaradi posledic nedavnega poskusa atentata, do katerega je prišlo 11. t. m. – ko so se Nj. Veličanstvo okoli 9. ure zvečer vračali iz Pariza v Neuilly, so namreč v gozdu nanje streljali, in kot pravijo nekateri, so bili Nj. Veličanstvo ranjeni v brado, drugi pa trdijo, da jih je krogla zadela v ramo. –

Gospod grof in gospa grofica Saurau sta odpotovala v Celovec.

Gospa baronica Taufferer je rodila sina, ki mu bo ime Oto.

V Ljubljano so prispele novice, da naj bi se pri prvem pevcu v graškem gledališču znaki bolezni, ki razsaja tačas, pojavili med operno predstavo, kar je občinstvo močno pretreslo.

V Novem mestu se bolezen počasi umirja, na Vrhniki, v Logatcu, Planini in Postojni pa se je še bolj razširila; prav tako je silovito izbruhnila v Ribnici. Gospod Rudež, graščak v gospostvu Ribnica, je dal v Ribnico poklicati nekaj zdravnikov in lekarniški oddelek.

Bolezen naj bi se spet in nič manj silovito pojavila v Trstu.

Družina D'Autichamp naj bi se odpravila iz Trsta do Firenc in Neaplja.

V Milanu bolezen še vedno razsaja, še posebej močno v Comu, kjer dnevno umre od 15 do 20 vojakov.

1836/150

Ljubljana, 26. julija 1836, torek

143.

Jutri ob 10. uri bo v stolni cerkvi maša zadušnica za pokojno gospo grofico Cecilijo Lichtenberg. Gospod grof Welsperg je včeraj odpotoval v Trst, a se namerava jutri, v sredo zvečer, vrniti.

Za razsajajočo boleznijo je zbolel tudi dobri praporščak, baron Edvard Egkh. Na povelje bi moral s skupinskim vojaškim prevozom odriniti v Gradec, četo je že prevzel, se vrnil v stanovanje, da bi se preoblekel za pot, in zbolel, tako da so ga morali spraviti v posteljo. Danes se glede na svoje bolezensko stanje počuti dokaj dobro in upamo, da bo okreval.

1836/151

Ljubljana, 27. julija 1836, sreda

144.

Nobenega dvoma ni, da se Nj. Veličanstvo kralj Karel X. ne bodo več preselili v Gorico. Gospa grofica Serafina Thurn je od svoje gospe sestre, grofice Lodron, z Dunaja prejela pismo in v njem novico, da so kralj Karel od gospoda grofa D'Orsayja kupili lepo posestvo Kirchberg v Avstriji na češko-moravski meji, in ko bodo Nj. Veličanstvo zapustili Karlove Vare, kjer so trenutno, – si bo kraljeva družina v Kirchbergu, ki je tudi ugledno posestvo z odličnimi možnostmi za lov in ribolov itn., uredila stanovanje. Družina gospoda grofa D'Orsayja je iz Kirchberga s seboj odnesla nekaj manjših predmetov; vse ostalo je bilo prodano in – kakor si lahko mislimo – dobro plačano. Praporščak baron Edvard Egkh se nekoliko bolje počuti, vendar pa je bilo njegovo stanje v noči s ponedeljka na torek tako slabo, da je dobil zakramente za umirajoče; hoteli so mu puščati kri, ki pa ni pritekla iz žile, saj se, kot je znano, kri v telesu pri tej bolezni zgosti, zato so bolniku pomagali tako, da so mu kri sesale pijavke, ki so mu jih namestili na trebuh in glavo.

Gospa grofica Rihard Blagaj se sicer počuti bolje, a še vedno preslabo, da bi vstala iz postelje. Njena bolezen je posledica ženskih težav, ki so ji jih povzročile tragične novice o smrti.

V mesto je prispel grof Maks Lichtenberg, ki je zaradi bolezni zapustil Reko, njegov sin pa je umrl v Bistrici.

General grof Stürgkh je iznenada umrl v Gradcu; pogovarjal se je s tam prisotnimi in nato nena doma brez bolečin preminil v naslanjaču. Gospod general je bil homeopat.

Grof Anton Auersperg naj bi pisal iz Badna, da namerava priti v Ljubljano čez 14 dni, ko bo njegovo zdravljenje končano.

Gospod grof Hohenwart bo dal tukaj natisniti svojo metodo zdravljenja z oljem in citronsko kislino, ki se proti hudi bolezni uporablja v okolici Raven; če dobim nekaj izvodov, Vam jih pošljem. Na današnji maši zadušnici v stolni cerkvi so bili prisotni gospod grof Rihard Blagaj in grof Jožef Auersperg, kontesi Sofija in Mimi Auersperg, gospa grofica Vajkard Auersperg s kontesami ter več gospodov in dam.

1836/152

Ljubljana, 28. julija 1836, četrtek

145.

Družina Njegove Ekscelence gospoda guvernerja je še vedno na Kodeljevem z družino barona Codellija.

Kontesi Mimi in Sofija Auersperg se včeraj nista vrnili v Polhov Gradec z gospodom grofom Rihardom Blagajem.

V mestu se spet govori o združitvi kameralno pristojbinskih uprav Ljubljana in Gradec – vendar ni jasno, kje bo imela kameralna uprava sedež.

Govori se, da so visoke oblasti odredile, da se od 1. avgusta dalje, vse dokler v Italiji razsaja bolezen, ne sme pošiljati vojaških transportov v druge dedne dežele.

Seznam obolelih

od 24. do 25. julija – zbolelo 6 oseb; ozdravelo 12, umrli sta 2 osebi;

od 25. do 26. julija ... zbolelo 9 oseb; ozdravelo 16; umrlih 0;

" 26 "	" 27. "	...	" 10;	" 19;	" 2;

" 27 "	" 28. "	...	" 9;	" 11;	" 4.

Skupaj od 10. junija do 28. julija opoldne:

zbolelo je ... 1255 oseb; ozdravelo ... 798 oseb; umrlo ... 328 oseb; v zdravniški oskrbi je še vedno ... 129 oseb.

K včerajšnjemu poročilu dodajam, da gospodu grofu Maksu Lichtenbergu ni umrl sin, temveč hči, kontesa.

1836/153

Ljubljana, 29. julija 1836, petek

146.

Gospoda grofa Welsperga šele danes pričakujejo, da se vrne iz Trsta.

Gospod baron Lichtenberg se je v sredo zvečer z gradu Jablje spet vrnil v Ljubljano.

Praporščak baron Egkh je že izven nevarnosti in se počuti veliko bolje.

Generalmajor grof Wratislav je napredoval v feldmaršallajtnanta in je namesto pokojnega feldmaršallajtnanta grofa Albertija imenovan v Dvorni vojni svet.

1836/154

Ljubljana, 30. julija 1836, sobota

147.

Gospod grof Welsperg se je včeraj iz Trsta vrnil v Ljubljano.

Gospodična Jeanette pl. Pagliarucci je po letih trpljenja (sušica) umrla v starosti 52 let v Kranju. Nj. Presvetlost gospoda feldmaršallajtnanta grofa Leiningena tukaj pričakujejo 3. avgusta oziroma naj bi tega dne prispel v mesto.

Od 29. do 30. julija je zbolelo 7 oseb, 6 jih je ozdravelo, 2 sta umrli, 120 oseb je še vedno bolnih.

1836/155

Ljubljana, 31. julija 1836, nedelja

148.

Gubernijski svetnik Stelzich se je včeraj iz toplic vrnil v Ljubljano.

Tudi gubernijski svetnik dr. Kogl se je z Goričan preselil v mesto.

Nj. knežja Milost, gospod škof, je pripravljen, da v ponedeljek odrine na deželo na Goričane.

Od 30. do 31. julija opoldne so

na novo zbolele 4 osebe; ozdravelo je 6 oseb; umrlo 0. Še vedno je bolnih 118 oseb.

1836/156

Ljubljana, 1. avgusta 1836, ponedeljek

149.

Gospa grofica Serafina Thurn se je v soboto odpeljala na Krumperk.

Stanje praporščaka barona Egkha se izboljšuje.

Od 31. julija do 1. avgusta opoldne je:

na novo zbolela ena oseba; ozdravelo jih je 21; umrlo 0; skupaj je bolnih še 98 oseb.

Skupaj do vključno 1. avgusta opoldne je:

na novo zbolelo 1270 oseb; ozdravelo 841; umrlo 331 oseb; še vedno je bolnih, kot navedeno zgoraj, 98 oseb.

Včeraj na praznik sv. Ane vožnja po Ljubljani zaradi mrzlega dežja ni bila prijetna. Pričakovanega malega ognjemeta na Prulah zaradi hladnega večera ni bilo, glasbe v Tivoliju pa ni bilo zaradi hladnega popoldneva.

1836/157

Ljubljana, 2. avgusta 1836, torek

150.

Današnje porcijkulovo pri tukajšnjih frančiškanskih patrih je bilo zelo slabo obiskano; v primerjavi s prejšnjimi leti danes ni prišlo skoraj nič podeželanov.

Friderik Rudež, brat zemljiškega posestnika v Ribnici, je umrl v Ribnici. Govori se, da je bil od strahu in tesnobe zaradi zahrbtne bolezni tako slabih živcev, da je umrl zaradi izčrpanosti. Zdravniki, ki so bili poklicani v konzilij, so si bili edini, da je izključno strah oslabil bolnika!

V Ribnici in nekaj sosednjih krajih naj bi bila umrljivost zelo visoka.

Od 1. do 2. avgusta opoldne:

na novo sta zboleli 2 osebi; ozdravelo jih je 12; umrla je ena oseba; še vedno je bolnih 87 oseb.

1836/158

Ljubljana, 3. avgusta 1836, sredo

Št. 151.

Nj. Ekscelenca gospod guverner so danes zjutraj skupaj z ženskim delom družine odpotovali v Beljak na obisk h gospe hčerki pl. Rosenthal. Gospe bodo danes opoldne sicer obedovale na Smledniku in se bodo zvečer pridružile Nj. Ekscelenci v prenočišču, od koder bodo nato nadaljevali pot.

Včeraj zjutraj sem na ulici po naključju srečal jurista dr. Tomana in pomislil, da ga moram vprašati, zakaj k Nj. Ekscelenci g. baronu Erbergu ni prispela osmrtnica ob smrti gospe grofice Cecilije Lichtenberg. Ko je to slišal, je bil zelo začuden in mi je zagotovil, da je bil poslal sveče in osmrtnico; zadevo je želel takoj raziskati, zato mi je danes poslal priloženi dve osmrtnici s prošnjo, naj ju pošljem v Dol.

1836/159

Ljubljana, 4. avg. 1836, četrtek

152.

Ker je včeraj povsem nepričakovano prispela kočija profesorja Nathana, vlada zaskrbljenost, da se gospa grofica Rihard Blagaj počuti še slabše.

Obe kontesi, Mimi in Sofija Auersperg, sta trenutno še v Polhovem Gradcu, a pravijo, da bosta čez nekaj dni prišli v dvorec Jama in odslej tam živeli sami. Pravijo tudi, da si želita vzeti garde-damo! in zaživeti po svoje.

Gospod grof Ant. Auersperg se ne bo več vrnil z Dunaja, temveč bo od tam krenil na potovanje v Francijo.

Poročevalec je včeraj smel čestitati k še vedno zemeljskemu obstoju osebi, ki so jo pred časom že razglasili za pokojno. Gre za gospodično Pepi Pober, ki so jo v Kranju razglasili za mrtvo, a se zdaj počuti zelo dobro, tako kot njena sestra Lisi.

Gospod feldmaršallajtnant grof Leiningen včeraj še ni prispel v mesto, njegov prihod je napovedan med 3. in 6. avgustom.

Pred kratkim je bilo ponovno na licitaciji državno gospostvo Pleterje; prišel ni noben kupec. Neki mladi, tukaj zaposleni plemič je prek pooblaščenca oddal ponudbo, ki je bila protokolirana. Poročevalec ne dvomi o tem, da je družba, ki se je včeraj zbrala v Dolu, govorila o tej zadevi.

Od 2. do 3. avgusta je na novo zbolelo 5 oseb; ozdravelo jih je 17; umrlo 0.

" 3. " 4. " " " 4; " 16; umrle so 3 osebe.

Vseh do 4. avgusta opoldne obolelih oseb je 1281, ozdravelih 886, umrlih 335, še bolnih pa je 60 oseb.

1836/160

Ljubljana, 5. avgusta 1836, petek

153.

Gospa grofica Rihard Blagaj se počuti bolje; imela je težave zaradi zaprtja; profesor Nathan ji je predpisal ustrezno zdravilo, ki je delovalo.

Stotnik grof Coronini Kromberg iz regimenta Hohenlohe, ki so ga Nj. ces. Visokost nadvojvoda Franc Karel imenovali za vzgojitelja presvetlega princa, je s soprogo (Rimljanko), ki je nekoč živela na dvoru modenskega velikega vojvode, na poti na Dunaj in je včeraj prispel v Ljubljano ter bo pot nadaljeval jutri.

Gospa grofica Vajkard Auersperg je bila – v skladu z visoko željo Vaše Ekscelence – pravilno obveščena o načrtovanem obisku in se iskreno priporoča vsej Vaši nadvse spoštovani družini.

1836/161

Ljubljana, 6. avgusta 1836, sobota

154.

Gospod grof Saurau se je že pred nekaj dnevi vrnil iz Koroške; gospa grofica pa je še ostala tam z mamo.

Gospod gubernijski svetnik dr. Kogl je včeraj odpotoval v Baden.

Danes do 4. ure popoldne pričakujejo Nj. Presvetlost gospoda feldmaršallajtnanta grofa Leiningena in ob tej uri je v stanovanju Nj. Presvetlosti naročeno kosilo.

Ob 6. uri bo nato turška godba pred stanovanjem.

Od 4. do 5. avgusta je na novo zbolela ena oseba; ozdravelo jih je 19; umrla je ena oseba.

" 5. " 6. " sta na novo zboleli 2 osebi; " 11; umrlo 0.

V zdravniški oskrbi je še vedno 32 oseb.

1836/162

Vaša Ekscelenca!

Najpokorneje se zahvaljujem, da ste se milostno spomnili name in mi poslali melono, prvo, ki jo letos vidim in jo bom zaužil, ter se priporočam Vaši nadaljnji milostljivosti.

Stara gospa baronica Codelli je že nekaj dni skupaj z družino tukaj v svojem stanovanju in leži v postelji z žolčno vročico. Kot sem se danes sam pozanimal, naj bi se gospa baronica počutila bolje.

Naj mi Vaša Ekscelenca milostno blagovoli izraziti svoje spoštovanje. Premilostljivi Ekscelenci gospe poljubljam roko in Vas pozdravljam z globokim spoštovanjem.

Vaši Ekscelenci

Ljubljana, 6. avgusta 1836

prepokorno najhvaležnejši Franz, stotnik

1836/163

Ljubljana, 7. avgusta 1836, nedelja

155.

Gospod feldmaršallajtnant grof Leiningen je včeraj ob 5. uri popoldne prispel v mesto.

Danes mu je častniški korpus priredil sprejem.

Glede na poizvedovanja se stara gospa baronica Codelli danes počuti nekoliko slabše kot včeraj.

1836/164

Ljubljana, 8. avgusta 1836, ponedeljek

156.

V četrtek naj bi se Nj. Ekscelenca z družino vrnil iz Beljaka v Ljubljano.

Govori se, da baron Mladota menda v četrtek namerava odpotovati na Češko.

Pri soprogi kontrolorja kameralne blagajne Novaka je sinoči ob 11. uri silovito izbruhnila bolezen; zvečer, preden je legla k počitku, je bila še povsem zdrava; hitro so poklicali zdravniško in duhovno pomoč, a do zdaj se njeno stanje še ni izboljšalo.

Tudi poročena hči pokojnega profesorja Pintarja, mlada ženska živahnega značaja, je sinoči umrla zaradi bolezni, ki so jo spremljali krči; včeraj je bila povsem zdrava, zvečer pa jo je zgrabil krč v levi roki, ki se je širil proti srcu, ponoči je umrla!

Seznam obolelih:

Od 6. do 7. avgusta je na novo zbolela ena oseba; ozdravelo 10; umrlo 0.

" 7. " 8. " so " zbolele 3 osebe; " 5; umrli sta 2 osebi.

Vseh od 10. junija do 8. avgusta opoldne

obolelih je 1288, ozdravelih 931, umrlih 338, bolnih je še 19 oseb.

1836/165

Vaša Ekscelenca!

Skladno s priporočili g. grofa Welsperga Vam sporočam, da se bodo gospod grof s hčerkama kontesama ter g. policijski direktor pl. Sicard in njegova soproga jutri, v torek, po 11. uri odpeljali od tod v Dol in se po poldnevu povabili k Vam.

Priporočam se Vaši nadaljnji milostljivosti, Njeni Ekscelenci premilostljivi grofici in milostljivi kontesi poljubljam roko ter Vas pozdravljam z vsem spoštovanjem.

Vaši Ekscelenci

Ljubljana, 8. avgusta 1836

prepokorno najhvaležnejši Franz, stotnik

1836/166

Ljubljana, 9. avgusta 1836, torek

157.

Sinoči je zbolela tudi hčerka soproge kontrolorja kameralne blagajne Novaka; gospa mati se kljub dvojnimi tegobam počuti nekoliko bolje, le krči so še vedno prisotni.

V prihodnje bo imelo topništvo avstrijske vojske namesto uniform v jelenovih barvah temno rjave uniforme z rdečimi našitki, kot jih imajo obmejni vojaki.

1836/167

Ljubljana, 10. avgusta 1836, sredo

158.

Danes zjutraj je regiment Hohenlohe z obema bataljonoma pri Fužinah priredil parado za Nj. Presvetlost gospoda feldmaršallajtnanta grofa Leiningena, kar je pritegnilo veliko radovednežev, ki so na Fužine, kjer je potekala parada, prišli peš, na konjih in s kočijami.

Od 8. do 9. avgusta so na novo zbolele 3 osebe, ozdravelo jih je 6, umrlo 0, 16 pa jih je še bolnih.

Gospa Novak še vedno ni izven nevarnosti.

1836/168

Ljubljana, 11. avgusta 1836, četrtek

159.

Nj. Ekscelenca gospod guverner so se danes popoldne vrnili iz Koroške, čez noč so že bili na Smledniku, od koder bo do večera prišla celotna družina, in tako bodo vsi spet stanovali na Kodeljevem v Ljubljani.

Od včeraj do danes opoldne so zaradi težke bolezni umrle tri osebe. 14 oseb je še vedno v zdravniški oskrbi.

1836/169

Ljubljana, 12. avgusta 1836, petek

160.

Od 9. do 10. avgusta: na novo je zbolela 1 oseba; ozdraveli 2; umrla 1; bolnih je še 14 oseb.

Od 10. do 11. ...: na novo zbolele so 4 osebe; ozdravele 3; umrle 3; bolnih je še 12 oseb.

Od 11. do 12. ...: na novo zbolele so 4 osebe; ozdravelih 0; umrli sta 2 osebi; bolnih je še 14 oseb.

Vseh od 10. junija do 12. avgusta opoldne:

Obolelih oseb je 1300, ozdravelih 942; umrlih 344; bolnih, kot zgoraj navedeno, je 14 oseb.

1836/170

Ljubljana, 13. avgusta 1836, sobota

161.

Podporočnik baron Gustav Egkh bo adjutant pri g. generalu pl. Pirquetu.

Od 12. do 13. avgusta opoldne so na novo zboleli: 4; ozdraveli: 0; umrli: 3; bolnih je še ... 15 oseb.

Kot je sporočil g. grof Rihard Blagaj, lahko upravičeno upamo, da bo njegova soproga gospa grofica kmalu ozdravela.

1836/171

Ljubljana, 14. avgusta 1836, nedelja

162.

Regiment Deutschmeister so premestili v Linz. Infanterijski regiment Nadvojvoda Karel, ki je bil pred kratkim določen, da se premakne z Dunaja v garnizijo v Brno, je z visokih položajev dobil ukaz, da se ponovno premakne v okolico Dunaja, v Ebersdorf.

Govori se tudi o spremembi uniform javnih uslužbencev.

Od 13. do 14. avgusta so zbolele 4 osebe, 0 jih ni ozdravelo, 2 osebi sta umrli, 17 oseb pa je še vedno bolnih.

1836/172

Ljubljana, 15. avgusta 1836, ponedeljek

163.

Grenadir nadporočnik grof Lichtenberg je iz Trsta prispel v Ljubljano.

Z Dunaja je prispel tudi gospod dvorni svetnik grof Aichelburg, ki je s seboj na počitnice pripeljal oba mlada barona Zoisa.

Včeraj je v Tivoliju igrala turška godba, kar je privabilo veliko ljudi.

Včeraj popoldne je bil v vicedomskem dvorcu sprejem pri Nj. Ekscelenci gospodu. Gospa grofica Welsersheimb je gospo grofico Leiningen uvedla v družbo, te dni pa bosta obiskali tudi tukaj prisotne družine.

Kontesi Auersperg sta še vedno v Polhovem Gradcu.

Tudi žena dr. Repeschitza je zbolela za hudo boleznijo; bati se je, da bo preminila pred ostarelim soprogom.

1836/173

Ljubljana, 16. avgusta 1836, torek

164.

Slišati je, da nameravajo Nj. Ekscelenca gospod guverner konec tega tedna odpotovati v toplice v Belo pri Železni Kapli in da bodo Nj. Ekscelenca gospa soproga z družino v času, ko bo soprog odsoten, bivali na Smledniku.

Prav tako se govori, da je visoka dvorna pisarna sprejela predlog tukajšnjega gubernija in da naj bi g. gubernijskega tajnika grofa Aichelburga na višji inštanci priporočila za gubernijskega svetnika. Od 14. do 15. avgusta: na novo zbolela ena oseba; ozdravelih o; umrla je ena oseba; bolnih pa je še 17 oseb.

1836/174

Vaša Ekscelenca

Na prošnjo barona Buset, ki je že nekaj dni prikovan na posteljo, Vam skupaj z njegovimi številnimi priporočili in naznanilom, da zaupa v dobroto Vašega srca, saj je trenutno v veliki zadregi, ker Vam ne more pisati sam, podajam naslednje poročilo. Poleg vseh nesrečnih dogodkov, ki so se mu pripetili, se je moralo zgoditi še to, da se je sprl s svojim odvetnikom dr. Napretom, ki mu je – po številnih grenkih besedah in na zahtevo gospoda barona – izročil vso sodno dokumentacijo, ki jo je gospod baron sedaj predal svojemu zastopniku dr. Ovijaču, a kot mi je z veseljem povedal g. baron Buset, je napisal pismo dr. Eberlu, da je pripravljen skleniti poravnavo z g. grofom Hohenwartom in s tem končati postopek. Ta korak bo prav gotovo razveselil vse prijatelje, ki poznajo oba sprta gospoda, ki sta tudi že precej v letih! Vsekakor me to zelo veseli, saj oba visoko cenim in si zato močno želim, da bi g. grof tozadevne pogoje poravnave uredil na podlagi lastniškega kapitala. Videti je tudi, da je dobri g. baron Buset v veliki denarni stiski; že večkrat se je spraševal, ali pozna koga, ki bi do njega gojil toliko prijateljstva, da bi mu bil pripravljen do srede novembra izplačati nadomestilo v vrednosti 200 gld konv. veljave, znesek, ki naj bi ga do takrat prejel od Vaši Ekscelenci dobro poznane tržaške prebende. Večkrat je sicer ponovil, da Vas bo poiskal in prosil za pomoč Vašo Ekscelenco, ker bi mu lahko, kot verjame, Vaša Ekscelenca

s pomočjo dr. Eberla zagotovo pomagala, g. baron pa me je obenem vprašal, ali ne bi mogel jaz dobiti tega zneska od nekega trgovca, saj denar nujno potrebuje. Preden se v kaj zapletem, sem sklenil Vašo Ekscelenco o vsem obvestiti, saj ste o teh prebendah natančneje obveščeni in veste, ali mu pripadajo za vse čase in jih lahko g. baron posledično zapusti z oporoko ali pa so samo začasne in prenehajo z njegovo smrtjo. V tem primeru bi bil v zadregi, saj so trije meseci dolga doba za tako starega gospoda, ki je tako blizu smrti. Zato sem g. baronu tudi svetoval, če bi to želel, da pridobi prijazen nasvet Vaše Ekscelence, s čimer se je strinjal in mi rekel, da mi bo poslal prepis vloge za poravnavo z g. grofom Hohenwartom, ki jo je bil poslal dr. Eberlu, da bi jo lahko priložil temu pismu.

Zdaj ko sem vse to razgrnil pred splošno hvaljeno dobroto Vaše Ekscelence, dodajam še svojo preponižno prošnjo za Vašo nadaljnjo naklonjenost, Njeni Ekscelenci premilostljivi gospe grofici poljubljam roko, prav tako kot poljubljam roko tudi milostljivi kontesi ter Vas pozdravljam z vsem spoštovanjem:

Vaši Ekscelenci

Ljubljana, 16. avgusta 1836

prepokorno najhvaležnejši Franz, stotnik

P.S. Ko sem že zaprl svoje pismo, potem ko sem do poldneva čakal na odgovor gospoda barona Buseta, je prispelo njegovo sporočilo, zato si dovoljujem dodati ta pripis, saj me g. baron obvešča, prvič, da so mu glede zelenega denarja že pomagali, in drugič, da je njegova edina prošnja, da bi Vaša Ekscelenca blagovolili posredovati in vplivati na dr. Eberla, da se bo pri sklenitvi poravnave kar najbolj potrudil. Morda bi lahko pri g. grofu Hohenwartu koristila tudi dobra beseda Vaše Ekscelence.

vdani Franz

1836/175

Ljubljana, 17. avg. 1836, sredo

165.

Vse kaže, da bo gospa soproga generala pl. Pirqueta danes rodila. Babica je že od jutra v hiši, dečka pa so poslali iz hiše.

Od 14. do 15. avgusta: zbolela je ena oseba; ozdravelo 0; umrla ena oseba.

" 15. " 16. – " – je zbolelo 5 oseb; " 0; umrli sta 2 osebi.

" 16. " 17. – " – " – 6; " 0; umrle so 3 osebe.

Vseh od 10. junija do 17. avgusta opoldne:

obolelih 1320

ozdravelih 942

umrlih 355 = 1297 (1320).

Bolnih je še 23 oseb.

1836/176

Ljubljana, 18. avgusta 1836, četrtek

166.

Kot je že znano, je soproga g. generala pl. Pirqueta včeraj povila hčerkico.

Gospa soproga g. generala Sivkovicha naj bi prav tako rodila hčerkico.

Včeraj je tukajšnje strelsko društvo v čast Nj. Presvetlosti gospoda feldmaršallajtnanta grofa Leiningena priredilo tekmovanje za najboljšega strelca s pištolami.

Vdova majorja pl. Michelija je s starejšo hčerko prispela v mesto, s seboj pa sta, kot je znano, pripeljali tudi nevesto, katere ime bom – upam – dodal jutri.

1836/177

Vaša Ekscelenca!

Najpokorneje se zahvaljujem in potrjujem prejem umetelnega in zdravilnega aparata ter prilagam želenega *Kitajca*, ki so mi ga ponudili za 1 gld 10 kr in nato prodali za en goldinar. Njeni Ekscelenci premilostljivi gospe grofici in milostljivi kontesi poljubljam roko in prosim za nadaljnjo milostljivo dobrohotnost; poslavljam se z vsem občudovanjem in globokim spoštovanjem:

Vaši Ekscelenci

Ljubljana, 18. avg. 1836

prepokorno najhvaležnejši Franz, stotnik

1836/178

Ljubljana, 19. avgusta 1836, petek

167.

Do domnevne poroke gospoda barona Dubskyja, deželnega svetnika v Vidmu, ni prišlo, čeprav se je za to trudil v dveh tukajšnjih župnijah. Ugovora zoper poroko barona Dubskyja z njegovo izbrano nevesto sicer ni bilo, kot v primeru princa Capue v Angliji, temveč sta tako nevesta kot ženin pozabila pridobiti dovoljenje svojih dušnih pastirjev, da ju lahko poroči drug duhovnik. Potem ko ju v stolni cerkvi niso sprejeli in njune želje niso izpolnili niti v župniji sv. Jakoba, mladi par pa tudi ni hotel izpolniti zakonske zahteve po 6-tedenskem bivanju tukaj, da bi s tem odpravil prepreko, ni bilo druge izbire, kot da je g. ženin pisal v Videm in od svojega tamkajšnjega dušnega pastirja pridobil dovoljenje za tukajšnji poročni obred, ki ga bo dobil predvidoma do jutrišnje sobote, nato pa naj bi sledil tudi blagoslov zakona. Baron Dubsky je prosil barona Franca Lazarinija, verjetno kot prijatelja s Terezijanske viteške akademije, da bi bil njegova poročna priča, slednji pa je barona Dubskyja skupaj z nevesto povabil k sebi na Smlednik, kamor je gospa vdova majorja pl. Michellyja spremljala nevesto ter jo predala gospe baronici Lazarini. Nevesta je kontesa Margaritha Becich – (bere se Bezich), Dalmatinka, ki ji je družina Brigido za doto namenila 10.000 gld, družina Nadasdy pa prav toliko, poleg tega je od vsake od omenjenih družin prejela še po 1000 gld konv. veljave, nato pa ji je mlada grofica Nadasdy podarila še 500 gld za balo.

Gospa grofica Bellegarde, roj. grofica Barbo, je včeraj skupaj s svojim g. soprogom prispela z gradu Rakovnik, jutri pa bo spet odšla nazaj na Dolenjsko.

Včeraj se je pripetil žalosten primer na Starem trgu, tik ob stanovanju nadporočnika barona Galla. V prodajalno pokojnega Osiška je neki furman pripeljal vino, drugi pravijo olje. Furman ni hotel nobene pomoči pri razkladanju, temveč se je dela lotil sam. Toda sod se je prevesil, padel je nanj in ga stlačil do smrti, kri iz njegovega nosu, ust, ušes itn. je tekla v curku. Duhovnika in zdravnike so naglo pripeljali k nesrečniku, a ni bilo več rešitve; mrtvega so odpeljali v civilno bolnišnico. Sod naj bi bil težek 13 stotov.

Baron Mladota bo danes ali jutri preko Dunaja odpotoval v Prago.

Včeraj popoldne je bil krst pri gospodu generalu pl. Pirquetu. Krstni obred je opravil regimentni

kaplan, krščenca je v rokah držala gospa grofica Welsersheimb. Povabljeni so bili tudi gospod polkovnik baron Rath ter gospa in gospod pl. Sicard.

Nj. Ekscelenca gospod guverner in baronesa Fani bodo jutri odpotovali v toplice v Belo pri Železni Kapli, Nj. Ekscelenca gospa guvernerjeva z baroneso Matildo pa bodo odšli na Smlednik. Nj. Ekscelenca bodo odsotni le nekaj dni.

Včeraj je prišel v mesto na počitnice brat obeh baronov Egkh iz Gradca. Je odvetnik in najstarejši od treh bratov.

Kustos iz Kazine mi je prinesel 6 priloženih potrdil o plačilih po 1 gld 20 kr, kar skupaj znes 8 gld konv. veljave.

1836/179

Ljubljana, 20. avgusta 1836, sobota

168.

Od ust do ust se širijo govorice o pravem škandalu! Grofica Klementina Thurn naj bi bila v blagoslovljenem stanju, vzrok za ta spektakel naj bi bil neki južnjak (kuhar španske kraljeve družine, ki je bila tukaj). To vzbuja veliko začudenje, saj jo kot vedno videvajo na ulici, njeno stanje pa poznavalsko oko tudi že opazi.

Govori se, da se je pevka gospodična Hanal poročila s pevcem Stoltejem in pri tukajšnji višji gledališki direkciji vložila prošnjo, da Stolteja angažira tudi za Ljubljano; obenem naj bi pevka povedala, da ne namerava priti v Ljubljano, če huda bolezen mesta ne bo zapustila.

Od 17. do 18. avgusta je zbolelo 0 oseb; ozdravela 1; umrlo 0, bolnih je še 22 oseb.

" 18 " 19 - " - " - 5 oseb; ozdraveli 2; umrla 1, - " - 24 oseb.

1836/180

Ljubljana, 21. avgusta 1836, nedelja

169.

Nj. Ekscelenca gospod guverner so se z baroneso Fani včeraj odpravili v Belo pri Železni Kapli. Nj. Ekscelenca gospa soproga so ostali v mestu, ker so tukaj tudi g. baron Franc Lazarini s soprogo ter baron Dubsky in njegova nevesta kontesa.

Poroka slednjih je bila danes opoldne pri Sv. Jakobu; g. predsednik Raicich in g. baron Franc Lazarini sta bila poročni priči, brat slednjega, baron Vincenc, je nevesto pospremil k oltarju, Marija baronesa Lazarini, mlajša sestra, in gospodična Avgusta Michelli sta bili družici, pri obredu pa sta prisostvovala tudi gospa baronica Franc Lazarini in gospa pl. Michelli.

Baron Dubsky se je ob pol šestih popoldne z ženo odpravil v Videm, a danes se nameravata odpeljati le do Postojne.

Gospod baron Mladota se je z baronom Kajetanom Lazarinijem v nedeljo, to je danes zjutraj okoli 9. ure, odpravil na Dunaj, ker so slednjega kot paža poslali na kronanje v Prago in mora biti 29. t. m. na Dunaju.

Od 19. do 20. je zbolelo 0 oseb, o jih je ozdravelo, 0 umrlo, 24 oseb je še bolnih.

Od 20. do 21. avgusta je zbolelo 0 oseb, 2 sta ozdraveli, 0 umrlo, 22 oseb pa je še bolnih.

Gospod knezoškof je na Goričanah.

1836/181

Ljubljana, 22. avg. 1836, ponedeljek

170.

Baron Mladota je včeraj, v nedeljo zjutraj okoli 9. ure, odpotoval iz Ljubljane, z njim pa baron Kajetan Lazarini.

Včeraj je bila v Tivoliju glasba in potem kot običajno še druženje pri gospe grofici Welsperg.

Govori se, da je včeraj gospod grof Sigfrid Lichtenberg, nadporočnik iz regimenta Hohenlohe, v Polhovem Gradcu zasnubil konteso Nino Auersperg. – Še naprej bo služil v vojski, a bo prosil za premestitev od grenadirjev v Ljubljano, nadporočnik Vandoni, kot dodajajo, pa bo namesto njega odšel h grenadirjem.

Gospod baron Leopold Lichtenberg se je danes odpeljal v Črni Potok na obisk k materi; vrniti se namerava v petek.

Da je gospod grof Saurau že pred dnevi odpotoval na Koroško po soprogo grofico, verjetno že veste.

Od 21. do 22. avgusta je zbolelo o oseb; ozdravelo, umrlo o; bolnih je še 22 oseb.

1836/182

Ljubljana, 23. avgusta 1836, torek

171.

V Madridu in še nekaterih prestolnicah španskih provinc je bila razglašena ustava iz leta 1812 in ponekod so se zaradi tega znova zgodila grozodejstva. Ta nepričakovani dogodek bo prinesel nove težave.

V Ljubljani ni nič novega.

1836/183

Vaša Ekscelenca!

Najpokorneje se zahvaljujem, da ste se z melonami prijazno spomnili name, in v čast mi je, da lahko poročam, da sem prejel znesek 8 gld konv. veljave za Kazino in jih izročil njihovemu namenu. Z milostljivim dovoljenjem Vaše Ekscelence se nameravam jutri osebno pokloniti in izraziti svoje spoštovanje.

Priporočam se Vaši nadaljnji milostljivosti, Njeni Ekscelenci premilostljivi grofici poljubljam roko, prav tako poljubljam roko milostljivi kontesi ter se poslavljam z vsem občudovanjem in globokim spoštovanjem:

Vaši Ekscelenci

Ljubljana, 23. avg. 1836

prepokorno najhvaležnejši Franz, stotnik

1836/184

Ljubljana, 24. avg. 1836, sredo

172.

Včeraj je gospa pl. Kreuzberg pripravila prigrizek, ki so ga postregli Pri kamniti mizi.

Od 22. do 23. avgusta je zbolelo 9; ozdravele so 4; umrli 2 osebi – bolnih je še 25 oseb.

Vseh od 10. junija do 23. avgusta 1836:

obolelih 1334; ozdravelih 951; umrlih 358; še vedno bolnih kot zgoraj 25 oseb.

1836/185

Ljubljana, 25. avgusta 1836, četrtek

173.

Nj. Ekscelenca gospod guverner naj bi se vrnil jutri, v petek zvečer.

Od 23. do 24. avgusta je zbolela 1 oseba; ozdraveli sta 2; umrlo 0, bolnih je še 24 oseb.

1836/186

Vaša Ekscelenca!

V čast mi je, da Vam lahko pošljem želeni top, ki je nekoliko manjši od včerajšnjega vzorca in – kot se mi zdi – primernejši; danes zjutraj mi ga je prinesel livar medenine in zahteval 1 gld 10 kr konv. veljave, kar sem mu tudi plačal.

Včeraj sem s svojimi cvetličnimi lončki brez večjih težav prispel domov, bil je čudovit večer; Vaši Ekscelenci in milostljivi kontesi poljubljam roko ter se zahvaljujem za včerajšnjo naklonjenost, ki mi je bila izkazana, prav tako se Nj. Ekscelenci iskreno zahvaljujem, prosim za nadaljnjo vsestransko dobrohotnost ter ostajam z vsem spoštovanjem:

Vaši Ekscelenci

Ljubljana, 25. avg. 1836

prepokorno najhvaležnejši Franz, stotnik

1836/187

Ljubljana, 27. avg. 1836, sobota

174.

V noči s 24. na 25. t. m. je konjski hlapec gospoda feldmaršallajtnanta grofa Leiningena umrl zaradi krvavega kašlja. To je že drugi od njegovih poslov.

Od 24. do 25. avgusta je zbolelo 9, ozdravelo 0, umrlo 0 oseb;

" 25.	" 26.	– " "	0,	" 4,	" 0;

" 26.	" 27.	– " "	1,	" 0,	" 0;

bolnih je še 19 oseb.

1836/188

Vaša Ekscelenca!

Po mojem včerajšnjem, petkovem povratku z gradu Boštanj, kjer sem bil v četrtek in včeraj, sem prejel Vaše cenjeno pismo s priloženim zneskom 1 gld 10 kr za top, prav tako pa tudi dve meloni, za kateri se, kot tudi za v sredo podarjeno milostno dobrohotnost, prepokorno zahvaljujem.

Laska mi, da je Vaša Ekscelenca blagovolila sprejeti moje želje, ki sem jih ustno izrazil v sredo spričo Vašega cenjenega godovanja; tudi danes sem se z globoko ganjenim srcem spomnil prazničnega dne in sem tako, kot ste mi Vaša Ekscelenca naročili, povprašal po obeh zbirkah grbov. Obe sta tačas v rokah tukajšnjega graverja Charla, mesto št. 10, zadaj v pritličju na dvorišču. Vendar je trenutno v Gradcu. Mislim, da obe knjigi pripadata Vaši Ekscelenci, saj je na prvi strani prvega

zvezka z roko Vaše Ekscelence napisano nekakšno posvetilo. Naredil sem kopije naslovnih strani obeh zvezkov in posvetil ter jih prilagam.

Tudi Nj. Ekscelenca premilostljiva grofica mi je zaupala svojo željo. Gospoda nadporočnika Schwarzenberga sem povprašal o zadevi in slišal, da se je družina Zois dogovorila z železolivarno Dvor na Dolenjskem o nagrobniku, vendar je nadporočnik Schwarzenberg obljubil, da bo glede kamnoseškega dela preko barona Antona Zoisa povprašal mamo.

Priporočam se in prosim za nadaljnjo milostno dobrohotnost, Njeni Ekscelenci premilostljivi grofici poljubljam roko, tako kot poljubljam roko milostljivi kontesi in se poslavljam z vsem spoštovanjem:

Vaši Ekscelenci

Ljubljana, 27. avg. 1836

prepokorno najhvaležnejši Franz, stotnik

1836/189

Ljubljana, 28. avgusta 1836, nedelja

175.

Gospod grof Welsperg se je iz Trsta vrnil v mesto.

Od 27. do 28. avgusta ni zbolela nobena oseba, ozdravela je 1, umrlo 0, še bolnih je 18 oseb.

Vseh od 10. junija do 28. avgusta opoldne:

obolelih ... 1335

ozdravelih ... 959

umrlih 358 = 1317

Še bolnih je, kot navedeno zgoraj ... 18 = 1335.

1836/190

Ljubljana, 29. avgusta 1836, ponedeljek

176.

Včeraj je v Tivoliju igrala turška godba in zbrala se je zelo velika množica poslušalcev.

Danes pričakujemo, da se bo iz Črnega Potoka vrnil gospod baron Leopold Lichtenberg.

Od 28. do 29. avgusta ni zbolela nobena oseba, ozdravelih 6, umrlih 0; še bolnih je 12 oseb.

1836/191

Ljubljana, 30. avgusta 1836, torek

177.

Gospod baron Leopold Lichtenberg je včeraj zvečer iz Črnega Potoka prispel v mesto; ta teden bo komaj kak dan preživel na gradu Jablje. Čez približno 14 dni namerava gospa grofica mati gospoda barona obiskati v Ljubljani.

Včeraj je gospod guverner priredil diné, zvečer pa je bilo turško večerno bobnanje, mirozov, ki ga je spremljala zelo velika množica.

Od 29. do 30. t. m. ni zbolela nobena oseba, ozdravelih je 6, umrlih 0; 6 oseb je še bolnih.

Od 10. junija do 30. avgusta je skupno:

zbolelo 1335, ozdravelo 971, umrlo 358 oseb; bolnih je še 6 oseb.

1836/192

Ljubljana, 31. avg. 1836, sredo

178.

Gospod grof Saurau z gospo soprogo grofico je predvčerajšnjim iz Koroške prispel v Ljubljano.

V mestu sta tudi gospoda grofa Jožef in Benedikt Auersperg.

Profesor Nathan, ki so ga predvčerajšnjim poklicali v Polhov Gradec in se je danes vrnil od tam, pravi, da se je gospa grofica zaradi dolgotrajnega sedenja na hladni kamniti klopi tako močno prehladila, da je – pred tem je že imela težave z odvajanjem – ponovno prišlo do zastoja urina, čemur je sledila huda vročina, ki je izmenjujoč se z mrzlico trajala več kot 4 ure. Grofica si je zdaj že toliko opomogla, da lahko sama odvaja vodo; potem ko se ji je stanje izboljšalo, se je gospod profesor vrnil v Ljubljano.

Od 30. do 31. avgusta opoldne so:

na novo zbolele 3 osebe; ozdraveli 2; umrlih 0; še bolnih je 7 oseb.

1836/193

Ljubljana, 2. septembra 1836, petek

179.

Včeraj, v četrtek, se je na Rožniku zbralo več družb, ki so si privoščile piknik s prigrizki in kavo; družba z Ostrega vrha (Sostrega) je semkaj prispela še pravočasno.

Od 31. avg. do 1. septembra opoldne sta:

zboleli 2 osebi; ozdraveli 2; umrlih ni; še bolnih je 7 oseb;

od 1. do 2. septembra opoldne je:

zbolelo 0 oseb; ozdravelo 0; umrlo 0; še bolnih je 7 oseb.

1836/194

Ljubljana, 3. septembra 1836, sobota

180.

Baron Moric Taufferer in njegova gospa soproga sta se zjutraj odpravila na grad Višnje.

Danes se po mestu širi neprijetna novica, da naj bi gospa soproga gospoda generala pl. Sivkovicha skupaj z novorojencem v Trstu umrla; – to se zdi prav tako neverjetno kot novica, o kateri so razpredali pred nekaj dnevi, da naj bi v Zagrebu zaradi zahrbtne bolezni umrla gospa pl. Jelačić –, medtem ko je ona na Dunaju in se prav dobro počuti; torej je vse mogoče! –

Danes je bil gospod knezoškof zgodaj zjutraj nekaj ur v mestu, a se je opoldne odpeljal nazaj na Goričane.

Od 2. do 3. septembra opoldne: zboleli sta 2 osebi; ozdravela 1; umrla 1; bolnih je še 7 oseb.

1836/195

Ljubljana, 4. septembra 1836, nedelja

181.

Dobri baron Grimschitz naj bi bil zelo slab in skoraj vsi zdravniki v Gradcu so že opustili upanje na izboljšanje.

Danes je v ljubljanskem Tivoliju spet glasba.

Od 3. do 4. septembra opoldne: zbolela je 1 oseba; ozdravela 1; umrlo 0; bolnih je še 7 oseb.

1836/196

Ljubljana, 5. septembra 1836, ponedeljek

182.

Gospod feldcajgmojster in poveljujoči general Ilirije, Nj. Visokost princ Hessensko-Homburški, naj bi v sredo, 7. t. m. zvečer, prispeli v mesto, ostali tukaj v četrtek, 8., za praznik Marijinega rojstva, v petek prisostvovali urjenju vojaških čet ter v petek zvečer ali v soboto zjutraj zapustili Ljubljano. Sinoči se je pri gospe grofici Welsperg zbrala zelo številna družba. – Gospod feldmaršallajtnant grof Leiningen in njegova soproga sta se od tam vrnila pred 7. uro ali pa tja sploh nista odšla, temveč sta se, kot se govori, odpeljala le na sprehod.

Napoved, da bo v Tivoliju glasba, je včeraj privabila zelo veliko množico, ki se je razočarana vrnila, ne da bi uživala v filharmoničnih tonih.

Baron Leopold Lichtenberg ta teden ni prebil na podeželju, saj gradnja Kazine zahteva njegovo prisotnost v mestu.

Gospa grofica Welsersheim bo jutri odpotovala v Gradec.

1836/197

Ljubljana, 6. septembra 1836, torek

183.

Kot veste, je gospod stolni prošt Burger pred kratkim ponovil potovanje na Dunaj, kjer je bil pred 36 leti, in se je te dni vrnil v mesto; potovanje je po njegovem lastnem zagotovitlu potekalo zelo dobro.

Od 4. do 5. septembra je zbolelo o oseb; ozdraveli sta 2; umrlo o, še vedno je 5 oseb bolnih.

1836/198

Ljubljana, 7. septembra 1836, sredo

184.

Gospod grof Hohenwart in njegova soproga grofica sta v ponedeljek zvečer prispela v mesto.

Govori se, da bo 15. t. m., ko je zasedanje kranjskega deželnega zbora, prva gledališka predstava. Koroški deželni zbor bo v Celovcu zasedal 19. t. m.

Gospa grofica Welsersheim je včeraj odpotovala v Gradec.

1836/199

Ljubljana, 8. septembra 1836, četrtek

185.

Poveljujoči general princ Hessensko-Homburški je prispel včeraj zvečer in se namestil v gostišču Pri divjem možu (Bidelmon); večer je preživel pri gospodu feldmaršallajtnantu grofu Leiningenu, zato je pred feldmaršallajtnantovim stanovanjem igrala turška godba.

Zaradi neviht, ki so divjale ponoči, cerkvenih procesij na prostem ni bilo; pri Sv. Petru so opravili le navadno bogoslužje, sledil je ogled vojašnice in nato diné pri gospodu feldmaršallajtnantu grofu Leiningenu.

Ker je danes skoraj ves dan deževalo in je zunaj blatno, so napovedani manever odpovedali ter sklenili, da se bo, če bo vreme le dopuščalo, četa ob 7. uri zjutraj postrojila za parado pri Fužinah,

kjer se bo nato urila v streljanju. Če jutri zjutraj to ne bo izvedljivo, bodo vojaki popoldne, tudi če bo deževalo, odkorakali in se urili v streljanju, vendar bodo oblečeni v plašče.

Govori se, da bo jutri diné pri Nj. Ekscelenci gospodu guvernerju, vendar poročevalec o tem ne ve nič gotovega.

Zaradi slabega vremena je bilo tudi danes pri Nj. Ekscelenci gospodu guvernerju malo ljudi. Pojutrišnjem bodo Nj. Visokost poveljujoči princ Hessensko-Homburški nadaljevali svojo pot. Nj. Visokost spremlja major Mertens.

Ansambel ljubljanskega gledališča: jesen 1836.

1. pevka gospodična Hanal; je prekinila sodelovanje, pričakujejo, da pride: gospodična Ruth ali Janig.

2. " " Fischer

3. " " Lancedelli (lokalna pevka)

1. tenor g. Kreuzer

2. " " Reitmann

1. bas " Leitner

2. " " Fischer (hkrati bariton)

1. ljubimec " Wallburg – režiser – (junaške vloge)

1. mladi ljubimec g. Richter

Mladi v stranskih vlogah, zdravi kmečki fantje itn.

g. Lieders.

Očetovske vloge " Link

" " Funk (intrigant)

" " pričakujejo še enega igralca.

Komične vloge: zaenkrat g. Baumann!

Gardedame, umirjene ljubimke gospa Link.

1. ljubimka gospodična Flori

Pričakujejo še eno igralko za vloge mlade ljubimke.

2. ljubimka gospodična Petzinger.

Matere, komična starka gospa Ziegler.

Zbor in stranske vloge

gospodična Jung – Denker – Steiner

kapelnik g. Telle

šepetalec " Bruno

vodja orkestra " Till.

1836/200

Ljubljana, 13. septembra 1836, torek

186.

Ker se že več dni ni zgodilo nič, nisem imel te časti, da bi Vam pisal.

Od včeraj se širijo novice, da je olomuški nadškof, gospod grof Chotek, umrl v Pragi in da so po nekaterih virih umrle 3 – po drugih pa 4 – osebe, ki so bile blizu cesarskemu dvoru. Zato je bilo

sklenjeno, da bo Nj. Veličanstvo takoj po kronanju Nj. Veličanstva cesarice skupaj s celotnim dvorom že včeraj zapustilo Prago in se odpravilo na Dunaj oziroma v Schönbrunn.

Gospod knezoškof Wolf je prišel z Goričan v mesto in bi utegnil – v vsakem primeru pa v času zasedanja deželnega zbora – ostati tukaj.

Deželni zbor bo zasedal v ponedeljek, 19. t. m., koroški pa v ponedeljek, 26. t. m.

Ali bo otvoritev gledališke sezone 19. t. m., na dan zasedanja deželnega zbora, ali 20. t. m., še ni znano. Po mestu se govori, da naj bi za otvoritev gledališke sezone uprizorili opero, kar ni mogoče, saj pevci sploh še niso prispeli v mesto, prav tako še ni vaj v gledališču. Gospodična Hanal je šele včeraj sporočila, da zaradi zahrbtne bolezni ne bo prišla v Ljubljano in da odstopa od vseh pogodb, kar je povzročilo nove, nepredvidene težave. Ne glede na to pa v svojem pismu niza nove pogoje, češ da je pripravljena sprejeti angažma, če bi ji gospod Funk izplačal predujem za pot v Ljubljano itn., ji odobril pravico do uporabe brezplačne hitre kočije itn. itn. in če v Ljubljani ne bi razsajala zahrbtna bolezen. Gospod Funk zdaj išče druge pevke in na srečo je že dobil nekaj prijav. Angažiral naj bi nekega sposobnega tenorista. Seznam gledališkega osebja še ni znan, razposlan pa bo takoj, ko bo pripravljen.

Pravijo, da bo prihodnjo nedeljo gospod pl. Kreuzberg za svoje podpornike, ki so ga izvolili v stanovski odbor, pri Maliču verjetno priredil diné s 24 pogrinjki.

Gospod grof Rihard Blagaj je danes z obema kontesama Auersperg prišel iz Polhovega Gradca v mesto, ker se danes začanja popis premoženja pokojne grofice Cecilije. Gospa grofica, soproga gospoda grofa Riharda, je še vedno bolna in je v postelji.

Od 4. t. m. do vključno 12. septembra se je pojavil samo en primer zahrbtne bolezni, in ker je bilo 4. t. m. še 5 takšnih bolnikov, od takrat pa so 4 ozdraveli, sta bila včeraj le še dva bolnika v zdravniški oskrbi.

Vseh od 10. junija do 12. septembra obolelih je 1344, ozdravelih 983, umrlih 359; bolni pa sta še 2 osebi.

Danes je predsejem za tako imenovano slivovo tržnico.

Danes bosta v Ljubljano prispela gospod grof in gospa grofica Stubenberg.

Včeraj je bil gospod grof Leiningen na lovu v zakupljenem lovišču gospoda grofa Welsperga.

1836/201

Ljubljana, 14. septembra 1836, sredo

190.

Včeraj sta v mesto prispela gospod grof in grofica Stubenberg. Pravijo, da se bosta do 28. t. m. vrnila na Štajersko, v Cmurek.

Gospa grofica Serafina Thurn namerava prihodnjo soboto ali nedeljo odpotovati v Gradec in se tam muditi nekaj tednov, ker bo v Gradec – h gospe grofici Wickenburg – prišla tudi njena sestra, gospa grofica Lodron.

Včeraj, 13. septembra, sta ozdravela še zadnja obolela, ki sta bila v zdravstveni oskrbi. Tako je zdaj ta huda bolezen izkoreninjena. – Bog daj, da se res ne bi več povrnila! – Vsega skupaj je od 10. junija do vključno 13. septembra za to težko boleznijo zbolelo 1344 oseb; ozdravelo jih je 985, umrlo 359.

1836/202

Ljubljana, 18. septembra 1836, nedelja

192.

Danes je bilo v stolni cerkvi ob praznovanju prežlahtnega rojstnega dne Njenega Veličanstva cesarice Ane Marije slovesno bogoslužje, pri katerem so bili navzoči vsi stanovi in veljaki.

Smrti g. feldmaršallajtnanta Nugenta še niso potrdili.

Miza, ki jo je pri Maliču naročil gospod poverjenik pl. Kreuzberg, je bila pogrnjena le za 19 oseb, kajti nekateri niso prišli. Prisotni so bili:

3: grofa Benedikt – in Jož. Auersperg – grof Barbo

3: " Volfgang in Edvard Lichtenberg – baron Leopold Lichtenberg

3: " Ig. Blagaj – baron Franc Lazarini – baron Apfalter

3: baron Vincenc Schweiger – baron Taufferer – baron Widerkher

3: stolni prošt Burger – stolni dekan Jerin – župan Hradecky

3: gospodje pl. Gandin – Gasparini – in Fichtenau

1: ter na koncu gostitelj.

Danes je ves dan, od zgodnjega jutra, deževalo.

1836/203

Ljubljana, 19. septembra 1836, ponedeljek

193.

Jutro je bilo turobno, ker je tudi ponoči močno deževalo, se je pa po deveti uri lepo zvedrilo in posijalo je sonce. V stolni cerkvi so se pri bogoslužju spet zbrali stanovi. Ob pol desetih je pred lontovž prikorakala četa častne straže in po sveti maši so se v lontovžu zbrali stanovski gospodje. Stanovski odbor je odšel v vicedomski dvorec in v počasnem sprevodu pospremil g. ces. dvornega komisarja v lontovž. Po naznanitvi ces. propozicij se je g. ces. komisar vrnil v dvorec, a se je nato kmalu vrnil na stanovsko zasedanje, ki je trajalo do treh popoldne, nakar so vsi takoj odšli na obed k Nj. Ekscelenci g. guvernerju. Miza je bila pogrnjena za okoli 36 oseb.

Govori se, da se bo gledališče odprlo prihodnji četrtek, vendar to še ni povsem gotovo.

1836/204

Ljubljana, 20. septembra 1836, torek

194.

Gospod voj. poveljnik grof Nugent je bil v Trstu zaradi zahrbtne bolezni sicer zelo hudo bolan, vendar pa ni umrl.

Včeraj sta dva tesarja padla s strešnega gradbenega odra v zgradbi Kazine, vse do kleti; eden od njiju je že umrl.

Dosedanji gubernialni načelnik ekspeditne direkcije g. Bradač je bil imenovan za gubernialnega načelnika protokolne direkcije, potem ko je bilo to mesto ob upokojitvi g. Jucha izpraznjeno.

Patru Andrioliju je bil podeljen kanonikat barona Codellija.

V četrtek, 22. t. m., se začne tukajšnja gledališka sezona. Po uvodnem nagovoru bodo uprizorili Kotzebuejevo dvodejanko *Dona Diana*.

Za opero *Robert vrag* vadijo zborovske dele.

1836/205

Ljubljana, 21. septembra 1836, sredo

195.

Gospod grof Hohenwart naj bi se pritožil, češ da so mu poslali naznanilo za udeležbo na deželnem zboru šele zdaj, v Tariško vas in ne že na Ravne, zaradi česar gospod grof sklepa, da so to storili z namenom, da mu preprečijo navzočnost na seji deželnega zbora in posledično dosežejo njegovo izključitev iz razprave! Gospa grofica Hohenwart se je danes zjutraj odpeljala v Polhov Gradec.

Nj. Ekscelenca gospod guverner so mi poslali paket, da Vam ga prepošljem, da ga bodo Vaša Ekscelenca z gotovostjo prejeli.

Danes bo koncert Filharmonične družbe v dvorani Nemškega viteškega reda.

1836/206

Vaša Ekscelenca

Preponižno se Vam zahvaljujem, ker ste me milostljivo spomnili na paradižnike. Prav res bi bilo škoda, če bi ostajali in bi zato lahko segnili. V tem primeru se Vas zatorej drznem vdano prositi, da pomislite name. Ko sem imel zadnjič čast pokloniti se Vaši Ekscelenci z osebnim obiskom, sem povsem pozabil pogledati kolerabo; mislim, da bi morala v kratkem dozoreti. Najvdaneje prosim, da mi oprostite, ker sem Vas spomnil na to, in Vas prosim za nadaljnjo milostljivo naklonjenost, Njeni Ekscelenci premilostljivi grofici in milostljivi kontesi poljubljam roko ter se poslavljam z vsem spoštovanjem:

Vaši Ekscelenci

Ljubljana, 21. septembra 1836

prepokorno najhvaležnejši Franz, stotnik

1836/207

Ljubljana, 22. septembra 1836, četrtek

196.

Z Dunaja naj bi dospelo osebno pismo s sporočilom, da naj bi bil podporoč. grof Aleksander Thurn na lastno zahtevo, *qua talis*, premeščen v regiment cesarskih lovcev.

Pravijo, da je v Trstu zaradi zahrbtni bolezni umrla Jeanette Lepuschitz. Danes naj bi žalostno novico sporočili njeni materi.

Tudi Vogou, predsednik trgovskega sodišča v Trstu, je bil že tako nevarno bolan, da so ga morali prevideti z zakramenti za umirajoče.

1836/208

Ljubljana, 23. septembra 1836, petek

197.

Včeraj so v tukajšnjem gledališču otvorili gledališko sezono 1836/37. Uprizorili so dve precej dobri kratki predstavi.

Včeraj se je govorilo, da so Nj. Veličanstvo cesar ob prevzvišenem kronanju v Pragi podelili odlikovanja češkimi stanovskim gospodom in tako naj bi našega častitega deželnega guvernerja odlikovali z redom železne krone prvega razreda (veliki križ). Ker pa je to še vedno le navadna govorica, mu ne moremo čestitati, bi se pa tudi poročevalec zelo razveselil potrditve te novice.

1836/209

Ljubljana, 24. septembra 1836, sobota

198.

K včerajšnji novici dodajam, da Nj. Ekscelenca gospod guverner baron Schmidburg ni prejel velikega križa železne krone, pač pa veliki križ Leopoldovega reda.

Časnik *Wiener Zeitung* v številki z dne 20. septembra priobčuje seznam podelitev zlatega runa, Leopoldovega reda in drugih redov ter podelitev reda zvezdnega križa, medalj itn.

Gospod gub. svetnik dr. Kogl se je predvčerajšnjim vrnil v mesto. Zelo ga je razveselilo dobro počutje spoštovane grajske gospode v Dolu.

Gospod grof in grofica Stubenberg bosta v ponedeljek odpotovala na Štajersko.

Nj. Ekscelenca gospod guverner se bodo jutri, v nedeljo, odpravili na deželni zbor v Celovec.

1836/210

Vaša Ekscelenca!

Blagovolite milostno odpustiti mojo nadležnost in sprejeti preponižno zahvalo za nadvse dobrotljivo pošiljko paradižnikov in kolerabe. Še naprej Vas prosim za Vašo milostljivo naklonjenost, ki se ji ponižno priporočam, Njeni Ekscelenci premilostljivi grofici in milostljivi kontesi poljubljam roko ter Vas pozdravljam z vsem spoštovanjem:

Vaši Ekscelenci

Ljubljana, 24. septembra 1836

prepokorno najhvaležnejši Franz, stotnik

1836/211

Ljubljana, 25. septembra 1836, nedelja

199.

Danes je bila na Fužinah velika vojaška cerkvena procesija. Navzočih je bilo več ~~dam, in sicer~~ gospa grofica Welsperg, grofica Leiningen, ki je s seboj pripeljala gospo pl. Sicard, itn. Zbralo se je zelo veliko ljudi. Oltar je bil postavljen pod regimentaskim kapelnim šotorom. Po sveti maši je vojska odkorakala in se vrnila ob pol dvanajstih.

Gospod pl. Kreuzberg je danes s svojim sinom in mladim baronom Schweigerjem odpotoval na Dunaj.

Družina barona Ant. Schweigerja je že nekaj dni v mestu, kajti tudi v Ruperč vrhu se je razpasla huda bolezen.

Danes so v cerkvi oklicali poroko, ki jo bo avskultant Piller sklenil z gospodično Laschan.

1836/212

Ljubljana, 26. septembra 1836, ponedeljek

200.

Sin g. grofa Welsperga se je to noč s hitro kočijo vrnil na Dunaj.

Dvorni svetnik grof Aichelburg se je danes odpeljal iz Ljubljane na Javornik.

Prav tako je danes na Cmurek na Štajerskem odpotoval tudi gospod grof Stubenberg z gospo grofico, z njima je odšla na pot tudi baronesa Fani Schmidburg.

Nj. Ekscelenca g. guverner so, ker še vedno niso zmožni potovanja, za današnji deželni zbor v

Celovcu delegirali Nj. Ekscelenco g. barona Sternecka kot c. kr. komisarja. Včeraj sicer niso več ležali v postelji, niso pa zapustili sobe.

Iz Ljubljane je danes odpotoval tudi ces. svetnik in župan Hradecky s svojim sinom, ki bo v Gradcu študiral pravo.

Včeraj je ljubljanska hitra kočija morala poskrbeti za 35 potnikov. Prav tako se je veliko ljudi včeraj odpravilo na obisk Nj. Ekscelence g. guvernerja, a jih je sprejela le Njena Ekscelenca gospa baronica. Na osnovi včeraj dospelega pisma družine grofa Auersperga z Mokric lahko poročevalec z gotovostjo zatrdi, da so mlajšo konteso obljubili za nevesto g. Jožefu grofu Auerspergu.

Potrjen je tudi ples v Kazini, ki bo danes teden, 3. oktobra; s plesom se v Kazini prične zimska sezona. V Ljubljano je predvčerajšnjim, to je v soboto, 24. t. m., iz Trsta prispel nadporoč. grof Sigfrid Lichtenberg. Konec tega meseca pričakujemo vrnitev barona Viktorja Schmidburga iz Prage.

1836/213

Ljubljana, 27. septembra 1836, torek

200.

Nedavno so neko sobarico, ki je bila zapeljana in obtožena detomora, zgrabili tako močni napadi krčev, da so jo – potem ko se je besno zvijala po tleh – iz deželne lekarne, kjer je delala, morali odnesti v civilno bolnišnico.

Baron Viktor Schmidburg je že včeraj prispel v mesto.

Gospod grof Jožef Auersperg, ki je že prejšnji teden z g. stricem grofom Benediktom Auerspergom odpotoval na Mokrice, je svoji mami v pismu sporočil, da bo srečni ženin lepe kontese Hermine Auersperg. Pater Andrioli ni prejel kanonikata barona Codellija, temveč deželnostanovski kanonikat.

Včeraj je imela vojska pri Fužinah strelske vaje, danes pa izvaja strelni bojni manever proti Rožniku. Oboje je privabilo množico ljudi.

1836/214

Ljubljana, 28. septembra 1836, sredo

201.

Včeraj je v mesto prišel gospod grof Hohenwart.

Danes zgodaj ob deveti uri se je tukajšnji regiment za vajo utaboril na bežigrajski gmajni nedaleč od cerkve sv. Krištofa. Okoli tabora so postavili predpisano stražo. Potem ko so vojaki opravili še druge dnevne vojaške vaje, se je straža umaknila in iz tabora so se vrnili v vojašnico.

Jutri, v četrtek, so predvidene strelske vaje na gmajni pri Vižmarjah, kjer se bo moral regiment postrojiti zgodaj ob desetih.

Danes zvečer naj bi v Ljubljano prispeli Nj. ces. Visokost nadvojvoda Friderik, tretji sin Nj. ces. Visokosti nadvojvode Karla Ludvika. Prenočili bodo pri Maliču. Naslednji dan zgodaj zjutraj ob petih jih bo tam čakala poštna kočija, s katero bodo nadaljevali potovanje in za katero so se dogovorili pri pošti in pri Maliču. Nj. ces. Visokost so bili pri svojem regimentu v Trevisu ter se danes vračajo preko Benetk in Trsta. Spremljal naj bi jih gospod polkovnik baron Lebzeltern.

Gospa vdova majorja Michellija je včeraj z družino iz Ljubljane preko Dunaja odpotovala v Budo. Poročevalec je zelo jezen sam nase in mora priznati, da se je pri branju *Wiener Zeitung*a zmotil ter spregledal, da je Nj. Ekscelenca g. baron Schmidburg naveden med tistimi, ki jim je bil podeljen

veliki križ železne krone in ne veliki križ Leopoldovega reda. Sicer Nj. Ekscelenca okrevajo in so danes, ko je bilo jutro lepo, šli iz hiše.

1836/215

Ljubljana, 29. septembra 1836, četrtek

202.

Vojaške vaje ne bodo potekale pri Vižmarjah, ampak pri Fužinah.

Nj. Presvetlost gospod feldmaršallajtnant grof Leiningen imajo diarejo in so od torka v postelji.

Nj. ces. Visokost princ Friderik so danes jutraj s pošto kočijo odpotovali.

Včeraj je bilo turško večerno bobnanje – zaigrali so nekaj skladb pred Maličevo gostilno, kjer so stanovali Nj. ces. Visokost.

1836/216

Ljubljana, 1. oktobra 1836, sobota

204.

Radovedna oziroma vsevedna fama je izvohala vrsto porok, ki jih lahko razporedimo v več kategorij. Te bi bile naslednje:

I. Povsem gotove – 10

- a) nadporoč. grof Sigfrid Lichtenberg in kontesa Nina Auersperg.
- b) grof Jožef Auersperg in kontesa Hermina Auersperg.
- c) nadporoč. Schwarzenberg in gdč. Jakobina pl. Fluck.
- d) nadporoč. Högelmler in neka Milančanka.
- e) stotnik Urm iz gradiščanskega graničarskega regimenta in gospodična Hillmeyer iz Kranja.
- f) avskultant Piller in gdč. Laschan.
- g) poštni upravitelj Arlet in gdč. Fani Fister (Meyerhofer).
- h) profesor poljedelstva Hlubeck in gdč. Caroline Schneditz.
- i) baron Lebzeltern in gdč. Beatrika pl. Zois.
- j) nadporoč. Fischer pl. Wildensee in gdč. pl. Zur.

II. Verjetne – 6

- a) deželnopravdni tajnik Szarkotich in gdč. Ulepič.
- b) Franc pl. Andrioli, pomožni uradnik pri carinski upravi, in gdč. Henrieta Lambeck.¹¹
- c) baron Anton Codelli in gdč. Julija pl. Schweiger.¹²
- d) baron Viktor Schmidburg in gdč. Luiza pl. Schweiger.
- e) trgovski družabnik Lininger in gdč. Jožefina Jenko.
- f) gub. koncipient Laschan in gdč. Fani Delavania.

III. Domnevne – 4

- a) baron Mladota in gdč. Terezija pl. Codelli.

¹¹ Pravzaprav Jožef pl. Andrioli (1810–1884) in Henrieta Lamböck.

¹² Pravzaprav Karel baron Codelli (1806–1889) in Julijana baronica Schweiger-Lerchenfeld (1814–1886).

- b) gub. koncipient Desimon in gdč. Celestina pl. Schweiger.
- c) avskultant Jožef Nadamlensky in gdč. Berta Jenko.
- d) baron Rastern in gdč. Apfalter.

IV. Ponesrečene – 2

- a) baron Grimschitz in gdč. Albertina pl. Buzzi.
- b) nadporoč. pl. Kempky in gospa Thanhauser.

[Pobotnice z datumom 1. oktober 1836, ki potrjujejo, da je baron Jožef Erberg plačal članarino v višini 1 goldinar 20 krajcarjev za Kazino za tri mesece – oktober, november in december 1836].

1836/217

Ljubljana, 2. oktobra 1836, nedelja

205.

Včeraj je g. baron Franc Lazarini s Smednika odšel na Češenik, kjer je nameraval malo Nino za čas odsotnosti pustiti na svojem štajerskem gospodstvu. Tam je šel z baronom Rasternom na lov, pri čemer se mu je primerila nesreča. Orožje se mu je sprožilo in ga od zadaj ranilo v kolk, nakar so v Ljubljano poslali po zdravnika dr. Zhubra in profesorja Nathana.

Zabava v Kazini v mesecih oktobru in novembru 1836

3. oktobra	Ples
11. "	Tombola
17. "	Plesna zabava do polnoči
24. "	Tombola
31. "	Plesna zabava do polnoči
7. novembra	Plesna zabava, kot zgoraj
14. "	Plesna zabava, kot zgoraj
21. "	Ples
28. "	Tombola

Plesne zabave se vsakokrat pričnejo točno ob pol osmih, tombola pa vsakokrat ob osmi uri.

Govori se, da je kontesa, hči civilnega in vojaškega guvernerja Dalmacije, feldmaršallajtnanta grofa Lilienberga, znorela.

Njegov sin, lovski stotnik grof Walafred Lilienberg, je na Reki komajda prebolel zahrbtno bolezen.

1836/218

Ljubljana, 3. oktobra 1836, ponedeljek

206.

Včeraj zjutraj je g. gub. svetnik in policijski direktor Sicard z gospo soprogo odpotoval na Dunaj. Nadporoč. Sigfrid grof Lichtenberg se je v soboto že vrnil v Trst.

G. grof Hohenwart je v petek odpotoval na Ravne.

O stanju barona Franca Lazarinija, ki nepremično leži v Češeniku, se govori vse mogoče. Na splošno pravijo, da bo zaradi poškodbe v vsakem primeru ostal hrom ali pa bo šepal. Poleg tega zdravnika menda skrbi, da v primeru poškodbe trebušne mrene ne bi bilo rešitve; slab znak je

tudi dejstvo, da pacient ne čuti bolečin. Odstranili so mu več delcev izstrelka, pri oteklini na roki pa zdravnik ni mogel storiti kaj več.

Minulo noč je naraslo vodovje odtrgalo plavalno šolo, postavljeno zgoraj na Ljubljani, pritrjeno čez Gruberjev kanal, in jo s tokom odplavilo daleč navzdol; na srečo se je izognila novemu mostu pri hiši barona Zoisa, a se je zaletela naravnost v Šušterski most in tako močno zadela ob srednja stebra, da se je prevrnila in obtičala z vzdignjenimi konicami čolnov. Do jutra je tesarji še niso uspeli spraviti v plovno stanje. Udarec je bil tako silovit, da so v bližnji soseski pomislili, da gre za potres.

Gledališke predstave od 2. do 9. oktobra 1836

nedelja, 2. oktobra ... *Die elegante Bräumeisterinn* [*Elegantna pivovarka*]

ponedeljek, 3. " ... /

torek, 4. " ... *Der erste Schritt* [*Prvi korak*]

sreda, 5. " ... /

četrtek, 6. " ... *Gleiche Schuld* [*Enaka krivda*]

petek, 7. " ... /

sobota, 8. " ... *Dichter und Schauspieler* [*Pesnik in igravec*]

nedelja, 9. " ... *Eulenspiegel* [*Pavliha*]

1836/219

Ljubljana, 4. oktobra 1836, torek

207.

Včerašnji ples v Kazini sicer ni bil množično obiskan, vendar pa je bil omikan in precej živahen. Mlade dame so bile vse razen štirih v belih oblekah, kar je bilo videti res lepo in skladno z ubrano družbo. Gospa grofica Vajkard Auersperg namerava pojutrišnjem odpotovati na Dunaj.

1836/220

Ljubljana, 5. oktobra 1836, sreda

208.

Grofica Kristina Thurn, štiftna dama, je po zadnjih novicah sodeč že zelo upadla in so v skrbeh za njeno življenje.

O pacientu iz Češenika še ni nobenih dobrih vesti.

1836/221

Ljubljana, 6. oktobra 1836, četrtek

209.

Gospa grofica Vajkard Auersperg je danes odpotovala na Dunaj; s seboj je vzela konteso Fani.

Po prejetih novicah sodeč se stanje barona Franca Lazarinija še ni izboljšalo.

1836/222

Ljubljana, 7. oktobra 1836, petek

210.

Danes je onstran Savskega mostu v revirju gospoda grofa Welsperga lov, na katerega je povabljenih veliko lovcev.

Gospod grof Anton Auersperg se je danes vrnil s poti.

K zadnjič navedenim govoricam o porokah gre v prvi kategoriji dodati dve, ki se bosta sklenili v kratkem: gospod okrožni komisar Schonta in gdč. Bartol iz Celja trgovec Kanz in Katarina, hčerka tukajšnjega lekarnarja Meyerja.

1836/223

Ljubljana, 8. oktobra 1836, sobota

211.

Včerašnji lov je izpadel precej dobro. Poleg večjega števila zajcev so ustrelili tudi lisico.

Danes je g. podpolk. pl. Schmiel z gospo soprogo odpotoval iz Ljubljane preko Celovca v Olomuc, kjer bo odslej živel v pokoju.

Rihard baron Lazarini se je vrnil z Dunaja.

G. grof Anton Auersperg se je danes odpeljal v Polhov Gradec.

1836/224

Ljubljana, 9. septembra 1836, ponedeljek¹³

212.

Pravijo, da je gospa grofica Stubenberg v Cmureku preizkusila par konjev, ki ga je hotela kupiti, pri čemer sta se konja splašila, tako da se je voz prevrnil. Baroneso Fani Schmidburg je vrglo z voza, a je imela pri padcu srečo, saj si je v koprivah le opekla roko, gospa grofica pa si je izpahnila ključnico. Tamkajšnji zdravnik ni mogel nuditi pomoči, zato so morali poslati po regimentnega zdravnika v Radgono, ki je kljub že veliki oteklini – in seveda ob veliki bolečini – uspešno naravnal ramensko ključno kost.

Glede načrtovanega obiska cerkvenega predstojnika v Dolu sem se dogovoril, da me o tem obvestijo dan prej in Vam to gotovo sporočim.

1836/225

Vaša Ekscelenca

V čast mi je poročati, da so me pravkar, ob šestih zvečer, obvestili, da so g. knezoškof za obisk Dola določili jutrišnji dan, ponedeljek, 10. t. m., ker se obeta lepo vreme. Njegova knežja Milost se nameravajo iz Ljubljane odpeljati ob pol desetih.

Njeni Ekscelenci premilostljivi gospe grofici poljubljam roko in neizmerno obžalujem, da sem ob

¹³ Napaka v datumu; pravilno: 9. oktober, nedelja.

njenem zadnjem obisku zamudil priložnost, da bi ji osebno razkazal svoje stanovanje. Prav tako poljubljam roko milostljivi kontesi ter še naprej najvdaneje prosim za Vašo dobrohotnost in Vas pozdravljam z vsem spoštovanjem:

Vaši Ekscelenci

Ljubljana, 9. oktobra 1836, nedelja

prepokorno najhvaležnejši Franz, stotnik

1836/226

Ljubljana, 10. oktobra 1836, ponedeljek

213.

Danes je na Brdu pri baronu Zoisu lov; tja so se deloma včeraj, deloma danes odpeljali povabljeni gostje.

Danes je v Kazini tombola.

1836/227

Ljubljana, 11. oktobra 1836, torek

214.

Gospa vdova baronica Codelli se je s hčerkama odpravila v Trst.

Baronu Francu Lazariniju naj bi se stanje toliko izboljšalo, da nima težav s spanjem in z delovanjem notranjih telesnih organov.

Včeraj je bila v Kazini tombola; obisk je bil tako slab, da bi lahko na prste prešteli vse prisotne. Ponovno so bili listki po 10 kr konv. veljave, v prvi igri so bili dobitniki:

Amba ... Cev za cigaro s cigarnico; dva igralca, g. general pl. Pirquet.

Terna ... Pernato omelce z držalom iz slonovine.

Gospa grofica Welsperg, ki je dobiček podarila gospe baronici MacNeven.

Kvaterna ... Krtača za lase s platiranim hrbtiščem in ročajem; 2 igralca.

Kontesa Helena Welsperg za poroč. grofa Aleksandra Thurna.

Činkvin ... Srebrna verižica za žepno uro.

Kontesa Cecilija Auersperg; 2 igralca.

Tombola ... Obtežilnik v obliki platiranega konja.

G. poštni upravitelj Arlet.

V drugi igri:

Amba ... Pisalo v valjastem etuiju iz rjavega safianskega usnja, tako imenovano potovalno pisalo; 7 igralcev.

Kontesa Lori Thurn za g. grofa Welsersheima.

Terna ... Črno politirano leseno stojalo za pipo.

Gospodična Königsbrun.

Kvaterna ... Turški copati iz rumenega safianskega usnja.

Gospa Pavlin, uradnikova soproga.

Činkvin ... Lakirana pločevinasta plinska svetilka.

2 igralca, trgovec Peško.

Tombola ... Platiran kuhalnik za pripravo štirih skodelic kave, tako imenovani Praußejev kavni kuhalnik.

Kontesa Helena Welsperg – za nadporoč. grofa Friesa.

Partija se je končala ob pol desetih.

1836/228

Ljubljana, 12. oktobra 1836, sredo

215.

Gospod polkovnik baron Rath je včeraj odpotoval v Ribnico; danes naj bi se vrnil.

Na Dunaju je menda umrla gospa grofica Schallenberg, rojena grofica Lichtenberg.

Na Dunaju je umrla tudi gospa pl. Odelga, tašča stotnika Taubenerga iz regimenta Hohenlohe (zdaj je pri grenadirjih v Trstu).

1836/229

Ljubljana, 13. oktobra 1836, četrtek

216.

Gospod knezoškof je bil včeraj v spremstvu g. gub. svetnika dr. Kogla v Polhovem Gradcu.

V Gradcu je 9. t. m. umrla gospa grofica Kristina Thurn – štiftna dama.

Včeraj je bil na tekmovanju ljubljanskega strelskega društva Nj. Presvetlost gospod feldmaršallajtnant grof Leiningen najboljši strelec s pištolo. Podelili so štiri nagrade; v odmorih med streljanjem je igral vojaški pihalni ansambel.

Govori se, da so v mestu od nedelje, 9. t. m., štiri osebe umrle za posledicami zahrbtni bolezni.

1836/230

Ljubljana, 14. oktobra 1836, petek

217.

Danes je bil lov v revirju g. grofa Welsperga na Bimbergu pri Dragomlju. Uplenili so 14 zajcev in 3 lisice. Lovci so se vrnili pozno.

V soboto, 15. t. m., bodo v gledališču uprizorili *Das Testament des Onkels* [*Stričeva oporoka*] (igra).

V nedeljo, 16.: *Der Pächter und der Todt* [*Zakupnik in smrt*] (veseloigra).

Danes je v Hiši Nemškega viteškega reda koncert nekega Kranjca, ki se piše Mihevc.

1836/231

Ljubljana, 15. oktobra 1836, sobota

218.

V mesto je prispel upokojeni gubernialni tajnik gospod pl. Jacomini, da bi na dražbi prodal svoje pohištvo. Licitacija bo skladno s priloženim naznanilom potekala v torek, 18. t. m.

Gledališki program

V soboto, 15. oktobra, bodo uprizorili:

Das Testament des Onkels [*Stričeva oporoka*]

(igra)

V nedeljo, 16. oktobra

Der Pächter und der Todt [*Zakupnik in smrt*]

(veseloigra).

1836/232

Ljubljana, 16. oktobra 1836, nedelja

219.

Včerajšnjo gledališko igro *Stričeva oporoka* so zelo dobro odigrali in je požela splošno navdušenje. Sicer nič novega.

1836/233

Ljubljana, 18. oktobra 1836, torek

220.

Gospod grof Welsperg je danes z gospo grofico in hčerami kontesami odpotoval v Trst.

Od tam naj bi se, kot se govori, danes vrnila gospa baronica vdova Codelli.

Jutri pa naj bi se v Trst odpravila Njena Ekscelenca gospa guvernerjeva z baroneso Matildo.

Baron Rihard Lazarini se je že v petek vrnil z Dunaja in se podal na Boštanj.

Včerajšnja zabava v Kazini je bila zelo slabo obiskana. Prišlo je le 12 dam, med njimi gospa grofica Leiningen in gospa baronica Pirquet. Le sedem jih je plesalo. Moških je bilo okoli 40. Družba se je razšla še pred 12. uro. Družine grofa Welsperga ni bilo.

Poročevalec je bil včeraj z g. baronom Lazarinijem (očetom) v Češeniku. Pacient se počuti dobro in v danih okoliščinah si lahko le želimo, da bi še naprej ostalo tako. Bolnikovemu dobremu počutju pritrujeta tudi dobro spanje in apetit.

1836/234

Ljubljana, 19. oktobra 1836, sredo

221.

Gospoda grofa Benedikt in Jožef Auersperg sta še na Dolenjskem.

Njena Ekscelenca gospa guvernerjeva je danes zjutraj ob petih z baroneso Matildo odpotovala v Trst.

Gospa baronica Codelli se je včeraj zvečer z gospodičnima hčerama vrnila iz Trsta.

1836/235

Ljubljana, 20. oktobra 1836, četrtek

222.

Gospa baronica Codelli se včeraj ni vrnila iz Trsta, kot je bilo napačno napisano. Govori se, da naj bi v Ljubljano prispela šele v petek.

1836/236

Ljubljana, 21. oktobra 1836, petek

223.

Govori se, da bo gospod general pl. Pirquet prihodnji ponedeljek odpotoval na Dunaj in svojega sina pospremil na vojaško akademijo v Dunajskem Novem mestu.

Včerajšnja predstava: *Reue und Ersatz* [Kesanje in zadoščenje] je bila precej dobra.

Jutri, v soboto, bodo uprizorili veseloigro v treh dejanjih *Der Amerikaner* [Američan]. V njej bosta prvič nastopila novinca, gospod in gospa Scheibler.¹⁴

Danes naj bi v mesto prišla graška pevka gospa Ensche.¹⁵ Prav tako te dni v našem gledališču pričakujejo prihod primadone Jean. Kroži tudi govorica, da naj bi prihodnji torek na oder postavili opero *Robert vrag*, vendar tega še ni mogoče z gotovostjo potrditi.

1836/237

Ljubljana, 22. oktobra 1836, sobota

224.

Ker je v ponedeljek, 31. t. m., predvečer zapovedanega praznika (1. november, vsi sveti) in se zato ne sme plesati, bo v Kazini tombola, prihodnji ponedeljek, 24. t. m., pa bo plesna zabava.

Nova uda tukajšnjega članstva sta gospod in gospa Seitler.

1836/238

Ljubljana, 23. oktober 1836

Ljubljana, 23. oktobra 1836, nedelja

225.

Včeraj je iz Novega mesta prispel v Ljubljano baron Rechbach z gospo soprogo. Danes se je v spremstvu poročnika Aleksandra grofa Thurna odpeljal na Krumperk.

Gospod in gospa Seitler pri včerajšnjem krstnem nastopu nista požela aplavza.

1836/239

Ljubljana, 24. oktobra 1836, ponedeljek

226.

Gospod general pl. Pirquet je danes zjutraj ob pol šestih s sinom odpotoval na Dunaj.

Gledališke predstave od 23. do 30. oktobra 1836

nedelja, 23. oktobra	–	<i>Nina, oder die Wanderung nach einem Manne</i> [Nina ali kako najti moža]
ponedeljek, 24. "	–	/
torek, 25. "	–	<i>Ein Mann hilft den andern. Der Mentor.</i> [Mož pomaga možu. Mentor]
sreda, 26. "	–	/
četrtek, 27. "	–	<i>Welcher ist der Bräutigam</i> [Kateri je ženin]
petek, 28. "	–	/

¹⁴ Pravilno: Seitler.

¹⁵ Verjetno bi bilo pravilno: graška pevka Eschen, ki pa nikoli ni prišla v Ljubljano.

sobota, 29. " – *Der Ball zu Ellerbrunn* [*Ples v Ellerbrunn*]
 nedelja, 30. " – *Der Erbvertrag* [*Dedna pogodba*]

1836/240

Ljubljana, 25. oktobra 1836, torek

227.

Gospod grof Saurau je soprogo, ki se je nekaj časa mudila na Dolenjskem, včeraj pripeljal nazaj v mesto. Pričakovati je, da se bo danes gospod grof Welsperg z družino iz Trsta oziroma Gorice vrnil v Ljubljano. Menda je gospod grof naredil načrt za ogrevanje tukajšnjega gledališča in v ta namen zagotovil brezplačno dostavo železnih peči iz svoje železarne. Jutri bo baronica Elsner z gdč. Jeti odpotovala v Gradec.

1836/241

Ljubljana, 26. oktobra 1836, sredo

228.

Soproga barona Elsnerja je danes z gdč. hčerko Henrieto odpotovala v Gradec. Družina gospoda grofa Welsperga, ki je bila na poti v Trst in Gorico, se je že v ponedeljek vrnila v Ljubljano.

1836/242

Ljubljana, 27. oktobra 1836, četrtek

229.

Z nevesto barona Riharda Lazarinija oziroma baronovo skorajšnjo poroko si dajejo opravlja na vseh koncih; barona so dodobra zasuli s čestitkami. Gospa pl. Malowetz je najvišja domača vzgojiteljica male gospodične pl. Pirquet in jo dnevno spremlja, ko odide iz hiše. Pri gradnji Kazine ni večje škode, ta je nastala le na dveh obokih, potem ko je eden padel na drugega. Gradnja se nadaljuje, kot je bilo predvideno. O pogrezanju tal nihče ne ve nič.

1836/243

Vaša Ekscelenca!

Družina grofa Riharda Blagaja, ki sem ga včeraj, v četrtek, obiskal, je vsem v Vaši spoštovani družini namenila mnogo dobrih želja, ki naj Vam jih prenesem. Okrevanje gospe grofice je že zelo napredovalo. Sicer je še nekoliko šibka, videti pa je dobro; razkazala mi je celoten svoj domači okoliš. V Ljubljani ni nič novega. Pravijo, da se bo Njena Ekscelenca gospa guvernerjeva jutri vrnila iz Trsta. Še naprej se priporočam za Vašo milostljivost, Njeni Ekscelenci milostljivi grofici in kontesi poljubljam roko ter Vas pozdravljam z vsem spoštovanjem:

Vašemu Visokorodju

Ljubljana, 28. oktobra 1836

vedno hvaležni in prepokorni Franz, stotnik

1836/244

Ljubljana, 29. oktobra 1836, sobota

230.

Včeraj je deževalo. Dež je proti poldnevu prešel v sneg, ki se je popoldne krepil. Proti večeru so padavine ponehale, a še naprej je bilo oblačno.

Včeraj je umrl trgovec Friedrich.

Tudi danes rahlo dežuje in sneži.

1836/245

Ljubljana, 30. oktobra 1836, nedelja

231.

Njena Ekscelenca gospa guvernerjeva se včeraj niso vrnila, pač pa naj bi iz Trsta prispeli v Ljubljano šele v sredo.

Včerašnja predstavo *Die Jäger* [Nadgozdarjeva družina] so res dobro odigrali. Posebno zadnji prizori so bili zelo verodostojni, zato so ob koncu predstave med številnimi vzkliki na oder ponovno prišli vsi igralci!

Loža Nj. Presvetlosti gospoda grofa Leiningena je razsvetljena s svetilko.

1836/246

Ljubljana, 31. oktobra 1836, ponedeljek

232.

Danes se iz Gradca vrača gospa grofica Serafina Thurn.

Gospa grofica Welsersheim se vrne semkaj v tem tednu.

Gledališke predstave od 30. oktobra do 6. novembra

nedelja, 30. oktobra	<i>Der Erbvertrag oder das Majorat</i> [Dedna pogodba ali Majorat].
ponedeljek, 31. "	/
torek, 1. novembra	<i>Müller und sein Kind</i> [Mlinar in njegova hči].
sreda, 2. "	/
četrtek, 3. "	<i>Von Sieben die Häßlichste</i> [Od sedmih najgrša] (benefica igralca Walburga).
petek, 4. "	/
sobota, 5. "	<i>Robert der Teufel</i> [Robert vrag] (opera). Pevka Ehnes naj bi prišla danes.
nedelja, 6. "	<i>Aline oder Laibach in einem andern Welttheil</i> [Alina ali Ljubljana na drugem koncu sveta] – debi novinca, komika Scholza.

Govori se, da hoče igralec Walburg presedlati iz ljubljanskega v graško gledališče.

Vesti, ki jih prek obveščevalcev dobim z Dunaja, zagotavljajo, da se bodo povišale plače g. častnikov od praporščakov do vključno poročnikov mornarice in ritmojstrov drugega razreda.

1836/247

Ljubljana, 1. novembra 1836, torek

233.

Dosedanji adjunkt gubernijske ekspeditne direkcije Wagner je postal ekspeditni načelnik. Na njegovo mesto je bil imenovan gubernialni kancelist Pietsch (svak g. pl. Kreuzberga).

Trgovec Kanz, ki se je prejšnjo nedeljo v cerkvi na Viču poročil s Kati, hčerko lekarnarja Meyerja, je svojo trgovino na drobno na Nemškem trgu skupaj s skladiščem prodal trgovcu Mühleisnu za nekaj več kot 30.000 gld konv. veljave.

Včerašnje tombole se je udeležilo več ljudi kot doslej, še zdaleč pa ne toliko kot lani. Cena listka se ni spremenila in je znašala 10 kr konv. veljave.

Dobitke v prvi igri so prejeli:

Amba ... Stiskalnica za karte iz črno lakiranega lesa s pozlačenim okrasjem.

Gospod grof Saurau.

Terna ... Držalo za cigare z jantarnim ustnikom.

G. baron Anton Zois.

Kvaterna ... Rumeno politirana lesena delovna košara s pokrovom.

2 igralca. G. kameralni svetnik Spaun.

Činkvin ... Usnjena lovska torba.

Gdč. Terezija pl. Codelli za g. barona Franca Lazarinija, igralne lističe ji je izročil g. baron Rastern.

Tombola ... Čajnik s šestimi skodelicami iz angleške lončenine.

G. Erazem Wurzbach.

V drugi igri tombole:

Amba ... Rumena usnjena listnica s ključavnico.

Edvard Aichholzer (iz Trsta).

Terna ... Steklenica iz belega brušenega stekla, okrašena s prevleko iz rdečega stekla.

3 igralci. Soproga deželnega knjigovodje Kumarja.

Kvaterna ... Žepna spominska knjiga za leto 1837.

Soproga finančnega uradnika Pavlina.

Činkvin ... Par angleških britev.

G. grof Saurau.

Tombola ... 5 palcev visoka stoječa ura v črno politiranem lesenem ohišju.

Hči deželnega knjigovodje Kumarja.

Slednja je bila skupaj z materjo prvič v Kazini.

Ob pol desetih je bilo partije konec in družba se je razšla.

1836/248

Ljubljana, 2. novembra 1836, sredo

234.

Čeprav je gospa grofica Serafina Thurn najavila, da se bo v ponedeljek vrnila iz Gradca, je tudi včeraj ni bilo in tudi v tem trenutku še ni prispela v mesto. Tudi pevke Ehnes včeraj zvečer še ni bilo v Ljubljani, kakor je poročevalcu zatrdil direktor Funk osebno.

Danes bo imel domovinski skladatelj (kot se navadno imenuje) Mihevc koncert v Hiši Nemškega viteškega reda.

V mesto sta z Dolenjskega prišla g. grofa stric Benedikt in nečak Jožef Auersperg. Gospod pl. Jacomini se je z družino vrnil na Koroško. Licitacija ni potekala po njegovih željah, tako da je moral boljše predmete odpeljati s seboj na Koroško.

1836/249

Vaša Ekscelenca

Blagovolite milostno sprejeti moje zagotovilo, da mi je neskončno žal, da Vas zadnjič nisem mogel počastiti z obiskom in se vam osebno pokloniti. Dinéju pri mojih kameradih ni bilo videti konca, saj se je zaradi pomanjkanja strežnega osebja in osebja v kuhinji vse skupaj izjemno zavleklo, tako je bil med posameznimi jedmi precejšen časovni zamik, tudi do četrte ure. Takoj sem pohitel do hiše Vaše Ekscelence in videl, da v veži ni bilo nikogar več. Od Marijane sem izvedel, da ste se bili odpeljali pred četrto uro. Prav tako sem obžaloval, da nisem izpolnil pričakovanih milostljive kontese glede sobe in sem močno razžalostčen odšel domov. Nisem imel volje obiskati Kazine, zato je tudi moje poročilo le iz druge roke. Vaši Ekscelenci izrekam najvdanejšo zahvalo za zajca, s katerim ste se dobrotljivo spomnili name, Njeni Ekscelenci premilostljivi grofici ter milostljivi kontesi poljubljam roko, in ker si bom prihodnji petek dovolil, da Vas obiščem v Dolu, se priporočam za Vašo nadaljnjo milostljivost in Vas pozdravljam z vsem spoštovanjem:

Vaši Ekscelenci

Ljubljana, 2. novembra 1836

prepokorno najhvaležnejši Franz, stotnik

1836/250

Ljubljana, 3. novembra 1836, četrtek

235.

Včeraj zvečer so se zbrali ob igri pri g. grofu Leiningenu.

Včeraj zvečer so iz Trsta prispeli Njena Ekscelenca gospa guvernerjeva z gospo in gdč. hčerko ter baron Ant. Codelli.

V soboto se bosta iz Gradca vrnila gospa grofica Welsersheim in soproga generala pl. Pirqueta, ki je tam zbolela, zaradi česar se je morala odpovedati potovanju na Dunaj.

Danes naj bi se s Štajerskega vrnila gospa grofica Stubenberg z g. soprogom in baronesa Fani Schmidburg. Ker pevka Ehnes še ni prispela, operne predstave v soboto ne bo in je za zdaj prestavljena na prihodnji torek, 8. t. m.; potrditev sledi.

Jutri goduje Karel Borom., zavetnik gospoda grofa Welsperga, gdč. Elsner in gdč. Königsbrun.

1836/251

Ljubljana, 4. novembra 1836, petek

236.

Poveljujoči general Ilirije – feldcajgmojster princ Hessensko-Homburški – je včeraj prenočil v Ljubljani. Danes je nadaljeval pot v Gorico, kjer namerava obiskati Veličanstvo kralja Karla X.

Četrtekova gledališka predstava v korist igralca Walburga je bila dobro obiskana, prav tako naj bi jo bili

dobro odigrali. General je bil v gledališču. Walburgov dobiček naj bi znašal okoli 80 gld konv. veljave. Novi komik Scholz, za katerega se govori, da je brat znanega Dunajčana Scholza, je menda dober.

Gospod grof Welsperg se ne počuti dobro.

1836/252

Ljubljana, 5. novembra 1836, sobota

237.

Kot sem natančno poizvedel, pevka Ehnes danes zjutraj še ni prispela v Ljubljano, tako da očitno tudi v torek ne bodo uprizorili opere *Robert vrag*. Zagotavljajo sicer, da bi morala prispeti danes, a tovrstna zagotovila, ki so se prejšnji teden vrstila iz dneva v dan, se niso uresničila. Poskrbel bom, da jutri v roke dobim razpored gledaliških predstav za prihodnji teden, tako da bom lahko poročal kaj bolj gotovega. Včeraj sta v mesto prispeli gospa grofica Welsersheim in gospa pl. Pirquet; slednja je še vedno bolna. Gospa grofica Stubenberg in gospa Serafina grofica Thurn pa do sedaj še nista prispeli; govori se, da naj bi prva prišla jutri.

To jutro je pri nas rahlo deževalo; na Koroškem je zapadlo veliko snega, prav tako v Ribnici. V pismu so mi sporočili, da je v Polhovem Gradcu snežna odeja precej visoka. Soproga grofa Riharda Blagaja se zdaj počuti bolje.

Kontesa Antonija Aichelburg je z g. starim očetom že odpotovala na Dunaj.

1836/253

Ljubljana, 6. novembra 1836, nedelja

238.

Gospa Serafina grofica Thurn je v petek zvečer prispela v mesto. Gospa grofica Stubenberg in njen g. soprog bosta prišla danes s svojo ekvipažo. Grofica naj bi žal še vedno zelo trpela zaradi poškodbe ključnice, saj roke ne zmore dvigniti h glavi. Za nameček je nevšečnost še večja, ker gre za desno roko! [Dopisano pod zvezdico (*) na dnu strani:] Gospa grofica Stubenberg naj bi prišla jutri, nemara šele pojutrišnjem, ker je eden od konjev zbolel, tako da se je nadaljevanje potovanja zavleklo.

Jutri, v ponedeljek, naj bi se poveljujoči general Ilirije, princ Hessensko-Homburški, vračal iz Gorice, v Ljubljani prenočil in v torek nadaljeval pot v Gradec.

Končno je v mesto prispela pevka Ehnes, vendar bodo kljub Funkovi zahtevi opero v torek verjetno težko postavili na oder.

1836/254

Ljubljana, 7. novembra 1836, ponedeljek

239.

Danes je po dveh dneh dež prešel v sneg. Ker je snežilo vso noč, so strehe in ulice precej zasnežene. Gospa grofica Stubenberg, njen g. soprog in baronesa Fani Schmidburg so včeraj zvečer s pošto kočijo prispeli v mesto, njihove bolne konje pa pripeljejo pozneje.

Danes zvečer naj bi se poveljujoči general iz Gorice vrnil v Ljubljano.

1836/255

8. novembra 1836, torek

240.

Včerajšnja družba v Kazini je bila precej številna in plesna zabava prijetna; zavlekla se je čez polnoč. Poveljujoči general princ Hessenski je prispel ob pol dveh ponoči in namerava Ljubljano zapustiti danes opoldne.

Gospo grofico Stubenberg roka zelo boli.

Gledališke predstave od 6. do 13. novembra 1836

nedelja, 6.	<i>Aline oder Laibach in einem andern Welttheil</i> [Alina ali Ljubljana na drugem koncu sveta]
sreda, 9.	<i>Robert der Teufel</i> [Robert vrag] (opera)
četrtek, 10.	prav tako
sobota, 12.	<i>Hinko</i> (benefica g. Richterja)
nedelja, 13.	<i>Die beiden Nachtwandler</i> [Dva mesečnika]

1836/256

Vaša Ekscelenca

Sprejmite, prosim, mojo globoko preponižno zahvalo za izkazano milostljivost ob obisku pri Vas in moje ponižno zagotovilo, da sem bil v družbi Vaše Ekscelence zares srečen, ter Vas še naprej prosim za Vašo milostljivo naklonjenost. Obenem Vam vračam škatlo in bel prt, ki mi ju je bila Vaša Ekscelenca napolnila in dobrotljivo dala na pot ter izkazala skrb za nadomestilo treh goldinarjev, na kar sem sploh že pozabil! – Domov sem prišel varno in v mojem malem kvartirju je bilo vse v redu. – Tudi včeraj je bilo gledališče menda polno, uprizoritev pa dobra in je požela velik aplavz. Sicer ni v Ljubljani nič novega. – Njeni Ekscelenci premilostljivi grofici in milostljivi kontesi večkrat poljubljam roko in se še naprej priporočam za vsestransko dobrohotnost ter Vas pozdravljam z vsem spoštovanjem:

Vaši Ekscelenci

Ljubljana, 11. novembra 1836

prepokorno najhvaležnejši Franz, stotnik

1836/257

Ljubljana, 12. oktobra 1836, sobota¹⁶

241.

Novega ni prav nič. Prilagam današnji gledališki list.

1836/258

Ljubljana, 13. novembra 1836, nedelja

242.

Govori se, da je bil Pallavicino, ki je v mestu, pomiloščen in da ga ne bodo poslali v Ameriko,

¹⁶ Napaka v mesecu: pravilno november.

temveč bo z izkupičkom svojega premoženja smel živeti v Pragi. Naposled so mu tudi milostno dovolili obisk gledališča in prejšnji četrtek si je ogledal opero.

Kontese, hčerke Vajkarda grofa Auersperga, so prišle z Boštanja v Ljubljano, a se njihova mati še ni vrnila z Dunaja.

V Ljubljani imamo naenkrat bogato ponudbo umetniških prireditev, ki so naslednje:

1. razstava voščenih figur; figure neobičajnih oseb; potem rimski voz in velika *camera obscura* Anne Kath. Hahn iz Budima;

2. akrobati na konjih ter Herkulovo društvo Katharine Hahn in Emila Desorma iz Pariza;

3. dresirani pes – Mohr po imenu –, ki ga bo predstavil Michael Fersch iz Erlenbacha na Bavarskem. Prva prireditev bo v postavljenem butiku poleg deželno knežjega dvorca na Kongresnem trgu, druga v hiši g. Martinčiča na Dunajski cesti, tretja pri Zlati zvezdi na Marijinem trgu.

Nazadnje še 4. prireditev – verjetno danes, in ne šele jutri: na oder bodo postavili opero *Robert vrag!* Priložnosti, kako porabiti denar, je torej dovolj!

1836/259

Ljubljana, 14. novembra 1836, ponedeljek

243.

Za ponedeljek napovedano opero *Robert ...* so uprizorili včeraj, v nedeljo, ponovitev pa naj bi bila jutri, v torek.

V četrtek bo imela igralka Ziegler svojo benefično predstavo, verjetno bodo igrali *Dva mesečnika*. Gdč. Ehnes naj bi med dejanji odpela nekaj italijanskih skladb.

Če bo mogoče, bodo v soboto uprizorili opero *Capuleti in Montegi*.

V sredo, 16. t. m., bo prva soareja pri gospodu feldmaršallajtnantu grofu Leiningenu. Ob sredah naj bi se v prihodnje ta soareja izmenjevala s soarejo Nj. Ekscelence g. guvernerja, ob petkih pa bo pri g. feldmaršallajtnantu grofu Leiningenu še druga soareja v tednu.

Če se bo zdaj družba ob sredah in petkih zbirala pri g. grofu Leiningenu oziroma ob sredah pri Nj. Ekscelenci g. guvernerju, ob ponedeljkih v Kazini in vsako nedeljo pri gospe grofici Welsperg, bodo za obisk gledališča ostali le torki, četrtki in sobote.

Danes, v ponedeljek, gotovo prispe v mesto gospa grofica Hiacinta Lichtenberg.

Baron Ant. Codelli in gospa soproga sta se namenila že jutri vrniti v Trst, vendar se bosta na osebno povabilo gospe grofice Leiningen v sredo udeležila njene soareje in bosta šele v četrtek zjutraj odpotovala v Trst.

Jutri je sv. Leopold, tako da godujejo g. grof Stubenberg, grof Welsersheim, baron Leopold Lichtenberg in odsotni policijski direktor Sicard, ki bo, kot se govori, v Ljubljano prišel prihodnjo nedeljo, in sicer z Dunaja.

Pallavicino bo še ta teden iz Ljubljane odpotoval v Prago.

Prihodnji ponedeljek, 21. t. m., bo Katarinin ples v Kazini.

V petek bo predtržni dan pred Elizabetinim sejmom.

Kazina v Ljubljani, 14. novembra 1836

Gospe (v pisanih oblekah; le baronica Fani Schmidburg in gdč. Curter sta bili povsem v belem, ostale v rdečih, modrih ali večbarvnih oblekah):

gospa grofica Leiningen

gospa grofica Welsperg

gospa baronica Codelli, vdova
gospa pl. Klosenau
gospa pl. Jelačić
gospa soproga predsednika Raicicha
gospa pl. Curter
gospa soproga lekarnarja Meyerja
gospa Pesjak
gospa soproga dr. Tuška

Plesale so:

gospa soproga barona Ant. Codellija (le kot izbrana plesalka pri kotiljonu)
gospa Bouffleur
gospa soproga trgovca Pachlerja

Gospodične:

dve pl. Schmidburg
dve pl. Welsperg
dve pl. Codelli
ena pl. Klosenau
hči predsednika Raicicha
hči kameralnega svetnika Curterja
hči lekarnarja Meyerja
hči trgovca Pesjaka

Gospodje:

gospod grof Leiningen
gospod polkovnik baron Rath
gospod predsednik Raicich
gospod baron Ant. Codelli
gospod baron Karel Codelli
gospod podpolk. Seppenburg
gospod baron Spiegelfeld

Plesalci:

nadporoč. baron Fries
poroč. baron Egkh
poroč. baron Sterneck
poroč. grof Aleks. Thurn
dva častnika, prapor. Hummel in Schmidt
nadporoč. Vandoni
Henrik Vessel
Schonta
Jos. Pagliaruzzi
Dirnböck
Spitra

Heymann
itn. itn.

Konceptni praktikant baron Sluga je bil le izmenjaje plesalec pri kotiljonu, sicer pa ni plesal.
Nadporoč. Schwarz je kartal z g. feldmaršallajtnantom.

Gledališke predstave

torek, 15. novembra: *Robert*

četrtek, 17. " : *Schneider und Sanger* [*Pevec in krojač*], benefica gospe Ziegler

sobota, 19. " : *Montechi et Capuletti* [*Capuleti in Montegi*], opera

nedelja, 20. " : *Die beiden Nachtwandler* [*Dva mesečnika*]

1836/260

Ljubljana, 15. novembra 1836, torek

244.

Kazina je bila včeraj slabo obiskana. Zbralo se je le 13 gospa in 11 gospodičen, skupaj 24 dam; 13 jih je plesalo. Število moških v primerjavi z damami ni bilo izrazito višje. Gospod feldmaršallajtnant, g. predsednik, gospod polkovnik in nadporoč. Schwarz so odigrali partijo ombre. Plesalo se je do desete ure, sledila sta počitek in supé, nakar se je ples nadaljeval do dvanajste ure; do njih so se vsi razšli.

Gospod pl. Kreuzberg se je prejšnji teden čez Koroško vrnil z Dunaja; gospa soproga mu je šla naproti.

V mestu je tudi gospa pl. Jelačić in je bila včeraj v Kazini. Govorilo se je, da bo v Kazino prišla tudi gdč. Ehnes, kar se ni zgodilo. Menda ji je Pallavicino daroval briljantne uhane, nedvomno po predstavi prejšnji četrtek, ki si jo je ogledal. V četrtek, 17. t. m., bo Pallavicino odpotoval v Prago, na pot ga bo pospremila njegova mati, ki je prispela v Ljubljano.

Gospa grofica Hiacinta Lichtenberg je včeraj varno prišla v mesto.

Včeraj je bilo pri gospe grofici Welsersheim manjše družinsko praznovanje (za god g. grofa), ki so se ga udeležili gospa grofica Saurau, gospa baronica Pirquet in gospa Ant. Thurn z obema kontesama. V četrtek, 17. t. m., bodo uprizorili opereto *Pevec in krojač*, benefico gospe Ziegler.

V soboto, 19., naj bi izvedli opero *Capuleti in Montegi*.

V nedeljo, 20. t. m., bodo uprizorili *Dva mesečnika*.

Govori se, da bodo truplo kralja Karla X. iz Gorice preko Ljubljane prepeljali v Gradec in ga tam pokopali.

1836/261

Ljubljana, 16. novembra 1836, sredo

244.

Četudi je bila včerajšnja opera *Robert* namenjena le abonentom, je bruto prihodek znašal kar 120 gld konv. veljave. Parter in lože so bile polne, le loža g. feldmaršallajtnanta grofa Leiningena je bila prazna.

1836/262

Ljubljana, 17. novembra 1836, četrtek

245.

Včerašnja soareja pri g. feldmaršallajtnantu grofu Leiningenu naj bi bila prav lepa in precej dobro obiskana. V sobah je bilo nekoliko pretoplo, sicer pa se je ob zvokih klavirja plesalo – nadporoč. Schwarz je bil predplesalec, poleg tega pa so igrali družabne igre. Ob desetih je bilo slišati ropot kočij, ki so odpeljale v različne smeri.

Ant. baron Codelli je danes zjutraj z gospo soprogo in bratom Karlom odpotoval v Trst.

Danes zjutraj je g. Pallavicino v spremstvu policijskega uslužbenca odšel v Prago, njegova mati je malo pred njim iz Ljubljane odpotovala v Milano.

V neki ozki pasaži, v katero so zdivjali preplašeni konji, je z zaboji naložen voz stisnil ali, bolje rečeno, zmečkal nekega hlapca, ki je bil na mestu mrtev. Nesrečnik je bil v službi pri nekem gostilničarju.

1836/263

Ljubljana, 18. novembra 1836, petek

246.

Za rajnim kraljem Karlom X. je na dvoru odrejeno žalovanje.

Danes je bilo na predsejemskem dnevu malo ljudi. Razlog je bržkone v odpovedi živinskega sejma zaradi živinske kuge.

Včeraj je bilo gledališče precej dobro obiskano. Gospodu Novaku so odobrili, da je bil z družino v loži.

1836/264

Ljubljana, 19. novembra 1836, sobota

247.

Jutri naj bi se gospa grofica Vajkard Auersperg vrnila z Dunaja.

1836/265

Ljubljana, 20. novembra 1836, nedelja

248.

Danes dopoldne ob 11. uri je gospod grof Jožef Auersperg odpotoval na Dunaj, kajti tudi njegova gospa soproga z Mokric se je menda danes podala na pot proti Dunaju.

Gospa grofica Vajkard Auersperg naj bi prišla šele jutri.

1836/266

Ljubljana, 21. novembra 1836, ponedeljek

249.

Gospod general pl. Pirquet se je včeraj z dunajskega potovanja vrnil v Ljubljano.

Jutri, v torek, se bo gospa grofica Hiacinta Lichtenberg odpeljala z g. baronom Leopoldom na Jablje in tam ostala do petka, prihodnji ponedeljek, 28. t. m., pa se bo spet vrnila v Črni Potok.

Gledališke predstave

od 21. do 27. novembra 1836

nedelja, 20.	<i>Die beiden Nachtwandler</i> [Dva mesečnika]
ponedeljek, 21.	<i>Robert der Teufel</i> [Robert vrag]
torek, 22.	<i>Der Hirsch. Die Gunst der Kleinen</i> [Jelen. Korist malih]
sreda	/
četrtek, 24.	<i>Montechi et Capuletti</i> [Capuleti in Montegi]
petek	/
sobota, 26.	<i>Fra Diavolo</i> (opera); benefica g. Kreuzerja
nedelja, 27.	<i>Sylphide, das Seefräulein</i> [Silfida, morska deklica]

Jutri, v soboto, 19. novembra, je na programu opera *Capuleti in Montegi*.

1836/267

Ljubljana, 22. novembra 1836, ponedeljek¹⁷

250.

Gospa grofica Auersperg (Vajkard) se je včeraj vrnila s potovanja na Dunaj.

Gospod gub. svetnik pl. Sicard pa še ni prišel v Ljubljano, vrnil naj bi se do petka.

1836/268

Vaša Ekscelenca!

Najvdaneje se Vam zahvaljujem, ker ste se milostljivo spomnili name in mi poslali lepo pečenko. Kljub temu si drznem, zaupajoč Vaši milostljivi dobrohotnosti in neomajni dobroti, Vašo Ekscelenco prositi, da bi mi blagovolili nameniti nekaj dodatne zaloge kolerabe za zimo. Bojim se namreč, da darovana koleraba ne bo obstala, deloma pa smo jo pri nas z velikim zadovoljstvom že pojedli. Zares Vas prav lepo prosim, da milostno odpustite mojo vsiljivost. Ne dvomim o milostljivosti Vaše Ekscelence, zelo pa me skrbi, da bi z zahtevami, ki jih na ta način izražam, izgubil Vašo naklonjenost. Zato Vas z velikim upanjem ponižno prosim za milostno privolitev. Blagovolite, Vaša Ekscelenca, sprejeti moje neomajno hvaležno spoštovanje, s katerim ostajam ponižno zvest do groba:

Vaši Ekscelenci!

Ljubljana, 22. novembra 1836

prepokorno najhvaležnejši Franz, stotnik

1836/269

Ljubljana, 24. novembra 1836, četrtek

251.

Včerajšnji družabni večer pri g. feldmaršallajtnantu grofu Leiningenu je bil dobro obiskan.

¹⁷ Napaka v dnevju; pravilno: torek.

Danes se baron Franc Lazarini seli s Češenika v mesto. Zdaj že lahko vstane iz postelje in hodi s pomočjo palice.

1836/270

Vaša Ekscelenca

Blagovolite milostno sprejeti mojo preponižno zahvalo za dobrotljivo pošiljko kolerabe in zagotovilo moje zavezanosti, ki sem Vam ga dolžan spričo Vaše velike milosti in dobrote.

Venomer si prizadevam, da bi bil vreden Vaše dobrohotnosti, in Vam bom vse do groba izkazoval globoko spoštovanje:

Vaši Ekscelenci

Ljubljana, 24. novembra 1836

prepokorno najhvaležnejši Franz, stotnik

1836/271

Ljubljana, 26. novembra 1836, sobota

252.

Včeraj, v petek zvečer, so pri gospodu feldmaršallajtnantu grofu Leiningenu igrali družabne igre. Gospod gub. svetnik in policijski direktor Sicard se je ponoči z gospo soprogo vrnil z Dunaja.

1836/272

Ljubljana, 28. november 1836

Ljubljana, 28. novembra 1836, ponedeljek

253.

Včeraj je krožila govorica, da so te dni poskušali požgati sejemske hišice, zaradi česar naj bi aretirali okoli 10 mladeničev.

Včeraj popoldne sta v mesto prišla gospod grof in gospa grofica Rihard Blagaj, vendar bosta ostala le nekaj dni.

Danes jutraj se je gospa grofica Hiacinta Lichtenberg vrnila v Črni Potok.

6. ali 7. decembra naj bi bila pri Nj. Ekscelenci g. guvernerju prva soareja.

1836/273

Ljubljana, 29. novembra 1836, torek

254.

Včeraj je bila družba v Kazini precej številna. Za listek je bilo še vedno treba odšteti 10 kr. Dobitniki v prvi igri so bili:

Amba ... Glavniček za zalizke oziroma žepni glavniček v ovitku iz biserovine.

G. Julij pl. Fichtenau.

Terna ... Bela kavna skodelica iz porcelana, okrašena z zlatimi črtami in s šopkom vrtnic.

Gospod grof Anton Thurn.

Kvaterna ... Volnena potovalna torba na ključavnico z izvezenimi rožami;

Gospa grofica Vajkard Auersperg.

Činkvin ... Ovalno namizno ogledalo v okviru iz rumeno politiranega lesa, viseče na dveh

lesenih stebričkih in z zatičem spodaj.
 Gospa pl. Klosenau.
 Tombola ... Platiran aparat za pripravo 6 skodelic čaja, s špiritnim grelnikom.
 Gospa Brandstetterjeva.

V drugi igri so bili dobitniki:

Amba ... Majhna lajna iz biserovine z oznako za biserovino.

3 igralci. Sopraga uradnika Schütza.

Terna ... Mojstrsko izbrušena steklenica za čaj s steklenim zamaškom.

G. Leuzendorf.

Kvaterna ... Obtežilnik z jeklenim ročajem.

G. viceknjigovodja Riedl.

Činkvin ... Pisalo, okrašeno z violakom.

Trgovec g. Pachner.

Tombola ... Leseno dvojno držalo za pipo, črno politirano in okrašeno z violakom in zatičem spodaj.

G. grof Saurau.

G. knjigovodja Riedl in g. Leuzendorf sta si dobitka prostovoljno izmenjala.

Ob pol desetih se je tombola končala in družba se je razšla.

1836/274

Ljubljana, 30. novembra 1836, sredo

255.

Gospod grof Ig. Blagaj je včeraj z gospo soprogo in otroki za nekaj dni prišel v mesto.

Jutri, v četrtek, bodo izvedli opero *Robert*.

V soboto bo predstava v korist g. Seitlerja, uprizoriti nameravajo *Don Kihota*.

V nedeljo: *Der Eheteufel auf Reisen* [Zakonski vrag na potovanjih].

1836/275

Ljubljana, 1. decembra 1836, četrtek

št. 256.

Včerajšnja soareja pri gospodu feldmaršallajtnantu grofu Leiningenu je bila dobro obiskana.

Mladež se je ob klavirski glasbi zabavala z ugankami, recitacijami, rimami in podobnim. Starejše dame in gospodje so igrali karte.

V kratkem v Ljubljani pričakujejo barona Mladoto, ki bo s seboj pripeljal par konj, visokih okoli ali več kot 17 pesti.

1836/276

Ljubljana, 2. decembra 1836, petek

257.

Gospod polkovnik se je že v sredo zvečer vrnil iz Trsta.

Gospod grof Rihard Blagaj se je včeraj zjutraj skupaj z grofico odpeljal v Polhov Gradec.

Na današnjem koncertu v Hiši Nemškega viteškega reda bo nastopila gdč. Ehnes.

1836/277

Vaša Ekscelenca

Ker nimam svežih novic, Vas le najvdaneje prosim, da sprejmete moje spoštovanje. Jutri, v nedeljo, 4. t. m., se podajam na izlet na Krumperk; od tam se nameravam vrniti v torek, 6. t. m., opoldne. Medtem še naprej prosim za vašo milostljivost in Vas pozdravljam z vsem spoštovanjem.

Vaši Ekscelenci

Ljubljana, 3. decembra 1836

prepokorno najhvaležnejši Franz, stotnik

1836/278

Vaša Ekscelenca!

Danes Vam bodo iz Ljubljane poročali spoštovani svojci. – S Krumperka sem se srečno vrnil in Vam najiskreneje želim, da bi ostali dobrega zdravja in bi mi bili še naprej milostno naklonjeni. Medtem ko Njeni Ekscelenci milostljivi grofici ter milostljivi kontesi poljubljam roko, Vas pozdravljam z vsem spoštovanjem:

Vaši Ekscelenci

Ljubljana, 6. decembra 1836

prepokorno najhvaležnejši Franz, stotnik

1836/279

Ljubljana, 7. decembra 1836, sredo

158.¹⁸

Širijo se govorice, da bodo Nj. Ekscelenco gospoda guvernerja premestili na mesto vicekanclerja na Dunaj, namesto njega pa naj bi bil tukaj imenovan gospod grof Welsperg. Govori se, da bo gospod grof Inzaghi imenovan na drugo službeno mesto, zato naj bi prišlo do te zamenjave.

Po novicah sodeč naj bi 9 regimentov znova odkorakalo v Italijo.

Vojni komisar baron Senger je prejšnjo soboto z družino prispel v Ljubljano. Odpotoval bo v Trst, kjer bo nastopil službo.

Gospod baron Buset se vsak dan vozi po mestu. Včeraj je bil menda pri grofu Welspergu in ga prosil za zaščito pred g. grofom Hohenwartom. Nedolgo tega je kameralnemu plačilnemu uradniku, izplačevalcu Schreyu, poslal svojo pokojninsko polo s prošnjo za predplačilo na račun pokojnine v višini 25 gld konv. veljave. Ko je izplačevalec Schrey polo odprl, je v njej našel bankovce v vrednosti 60 gld, brez dvoma še ostanek pokojnine iz prejšnjega meseca, za kar pa baron sploh ni več vedel! Poleg tega je g. baron pripovedoval g. grofu Rihardu Blagaju, da ima zdaj dovolj [!] denarja, ker mu je bilo odobreno odprodati fevdno posest v Trstu, in sicer s tretjinsko obremenitvijo, na osnovi česar g. baron prejme oziroma naj bi prejel 3000 gld konv. veljave.

Danes navsezgodaj, bilo je okoli devete ure, je bilo ponovno videti ekvipažo g. barona, ki se je peljala navzdol čez Novi trg.

¹⁸ Napaka v številčenju; pravilno: 258.

1836/280

Ljubljana, 8. decembra 1836, četrtek

259.

Gledališke predstave od 4. do 11. decembra

nedelja, 4. ... *Der Eheteufel auf Reisen* [Zakonski vrag na potovanjih]
 ponedeljek, 5. ... opera *Robert*
 torek, 6. ... *Don Quixotte* [Don Kihot] (benefica g. Seitlerja)
 sredo, 7. ... /
 četrtek, 8. ... *Garrick in Bristol* [Garrick v Bristolu] (spevoigra)
 petek, 9. ... /
 sobota, 10. ... prvo dejanje opere *Montechi* [Montegi], drugo in četrto dejanje opere *Robert*
 nedelja, 11. ... *Nina, die Wanderung nach einem Manne* [Nina ali kako najti moža]

V ponedeljek, 5. t. m., je bila družba v Kazini precej številna; kaže, da je za tombolo vse več zanimanja. – Listki so bili po 10 kr konv. veljave, število lističev ni bilo omejeno. V prvi igri so bili dobitniki:

Amba ... Lesena škatlica za posetnice s kovinsko vrhno ploskvijo in s pobarvanim lesom na drugi strani, vse pa povezujejo svileni križni trakovi.
 Soproga računskega svetnika Luschina za g. polkovnika barona Ratha.
 Terna ... Lesena škotska tobačnica s črnim karirastim vzorcem.
 Gdč. Karolina Tyssen za fiskalnega adjunkta g. dr. Hladnika.
 Kvaterna ... Jeklena pečatnica z novim mehanizmom na lesenem politiranem ogrodju.
 Deželnosodni avskultant Jož. Vessel.
 Činkvin ... Lesena šatulja za shranjevanje pisem s šestimi predali, črno lakirana in okrašena z zlatimi cvetlicami.
 Policijski višji komisar g. Suchanek.
 Tombola ... Posrebren svečnik s porcelanastim senčnim zaslonom, na katerem je upodobljena pokrajina.
 Kontesa Helena Welsperg za gub. konceptnega kandidata barona Slugo.

V drugi igri:

Amba ... Kartonast copat z vtisnjeno podobo atlasa, s predalčkom ali predalčnikom za hranjenje šiviljskih potrebščin.
 Gospa pl. Jelačić.
 Terna ... Ravnilo iz jekla z intarzijami.
 Višji poštni nadzornik g. Lippert.
 Kvaterna ... dva bronasta svečnika novih oblik.
 Gospa pl. Jelačić.
 Činkvin ... Obtežilnik. Srebrno platiran konj na črnem marmorju.
 Baronesa Fani Schmidburg za barona Franca Lazarinija.
 Tombola ... Damska delovna košara iz lesa, obložena z zeleno tkanino iz tafta, s podstavkom iz rumenega politiranega lesa.
 G. kameralni svetnik Spaun.
 Po tej igri je mladež priredila še eno tombolo, kjer so bili dobitki sladkarije; kljub temu je bilo pred deseto vsega konec.

1836/281

Ljubljana, 9. decembra 1836, petek

260.

Iz Olomuca je prispela verodostojna novica o smrti podpolk. pl. Schmiela v noči s 3. na 4. tega m. Umrli še ni bil upokojen, temveč je sodil v sestavo regimenta Hohenlohe.

Sodeč po novicah mojega obveščevalca je bil feldmaršallajtnant vitez Cometti imenovan za drugega imetnika 54. regimenta Princ Emil Hessenski.

1836/282

Ljubljana, 10. decembra 1836, sobota

261.

Včeraj so pri gospodu feldmaršallajtnantu grofu Leiningenu igrali družabne igre, obisk je bil kar dober.

V četrtek je s hitro kočijo iz Gradca v Ljubljano prispel praporščak Gustav Egkh.

Soproga barona Elsnerja namerava v torek, 13. t. m., zapustiti Gradec in se odpraviti v Ljubljano.

Družina barona Sengerja je včeraj, v petek, odpotovala v Trst.

1836/283

Ljubljana, 11. decembra 1836, nedelja

št. 262.

Baron Rihard Lazarini hodi na obiske in se poslavlja ter namerava čez približno 8 dni odpotovati na Dunaj, saj je bila njegova premestitev v spodnjeavstr. kameralno pristojbinsko upravo na Dunaju odobrena, njegova poroka na Dunaju pa je predvidena za prvo polovico januarja. Teh nekaj dni, ko bo še na Kranjskem, bo preživel v krogu svoje družine na Boštanju.

Gledališke predstave od 11. do 18. decembra 1836

nedelja, 11. ... 1. dejanje iz opere *Montechi* [*Montegi*] ter 2. in 4. dejanje iz opere *Robert*

ponedeljek, 12. ... /

torek, 13. ... *Die Nachtwandlerin* [*Mesečnica*]

sreda, 14. ... /

četrtek, 15. ... *Die Nachtwandlerin* [*Mesečnica*] (benefica gdč. Fischer)

petek, 16. ... /

sobota, 17. ... *Garrick in Bristol* [*Garrick v Bristolu*]

nedelja, 18. ... *Nina, die Wanderung nach einem Manne* [*Nina ali kako najti moža*]

Včeraj, v soboto, je v mesto prispel gospod grof Barbo, jutri, v ponedeljek, pa v mestu pričakujejo še gospo soprogo in družino.

1836/284

Ljubljana, 12. decembra 1836, ponedeljek

263.

Baron Mladota je pred kratkim zaprosil za trimesečni dopust. Urediti namerava nakup posesti

Kosová Hora (nem. Amschelberg) v okrožju Beroun. Posest obsega podložno tržno mesto, 6 večinoma majhnih vasi, 3 individualna bivališča in majhno cerkev.

Danes zjutraj ob pol šestih je bilo čutiti silovit potresni sunek, ki ga je spremljalo močno hrumenje. Prvi potresni sunek naj bi bil že ob pol treh zjutraj, vendar mnogi niso čutili ne prvega ne drugega potresa.

Sodeč po novicah, ki jih je prinesel obveščevalec, je bil gospod major Miller iz regimenta Hohenlohe povišan v podpolk., stotnik Riera pa v majorja. Stotnik grof Coronini iz regimenta Hohenlohe je nastopil službo komornika pri Nj. ces. Visokosti nadvojvodi Francu Karlu.

Govori se, da je gospa baronica MacNeven v blagoslovljenem stanju.

Plača Carla barona Carla s tržaškega deželnega sodišča se je povišala na 900 gld konv. veljave.

Baron Buset je včeraj baje obiskal trgovca Nikolaja Recherja, ni dvoma, da zaradi denarja. Ni in ni hotel oditi, tako da so mu morali dati jesti. Toda baron je želel pri njih tudi prespati, zato so morali poskrbeti zanj in ga spraviti v njegovo stanovanje. Tudi danes naj bi g. baron spet delal kraval, zaradi česar razmišljajo, da bi ga razglasili za norega ali blaznega.

1836/285

Ljubljana, 13. decembra 1836, torek

264.

Včeraj je v mesto prispela gospa grofica Barbo z družino.

Včeraj se je pred začetkom druženja v Kazini manjša družba zbrala pri g. generalu pl. Pirquetu. Povabljene so bile družine grofa Welsperga, grofa Welsersheima in grofa Ant. Thurna, pa tudi g. grof Saurau z gospo soprogo.

Obisk Kazine je bil včeraj kar številen; prišlo je 45 dam; moški sicer še vedno pogosto zahajajo v Kazino, vendar obisk tombole v primerjavi s prejšnjimi leti upada. Listke so ponovno prodajali za 10 kr. V prvi igri so dobitke razdelili:

Amba ... Škatlica za sladkor iz rumeno politiranega lesa, z zaklepom.

Katastralni nadzornik gospod Rautner.

Terna ... Nitno vreteno iz rumeno politiranega lesa.

G. grof Ant. Thurn.

Kvaterna ... Črno politiran lesen bralni pult v obliki šatulje z zlatim okrasjem, 4 figurami na vrhnji ploskvi in predalom na dnu

G. podpolk. pl. Seppenburg! –

Činkvin ... Praušejev platiran kuhalnik za pripravo dveh skodelic kave s špiritnim grelnikom.

G. podpolk. pl. Seppenburg.

Tombola ... Majhna stoječa ura s platiranim ohišjem ter prav takšno številčnico in vzmetjo za navijanje na zadnji strani.

Soproga trgovca Pesjaka.

Dobitniki druge igre:

Amba ... Zgibalnik papirja iz biserovine v obliki pravega noža.

Višji poštni upravitelj g. Arlet.

Terna ... Majhen rokovnik v zlati vezavi, imenovan agenda, s trdimi platnicami, zgornjo iz medenine, spodnjo iz lepega politiranega lesa.

G. gub. prot. načelnik Bradač.

Kvaterna ... Prozorni termometer z ohišjem iz črno politiranega lesa z zlatim okrasjem.

G. baron Leopold Lichtenberg.

Činkvin ... Platirano pisalo na pripadajočem podstavku.

G. grof Saurau.

Tombola ... Velika namizna svetilka na gorilno olje v brončiranem okvirju. Zelo lep kos pohištva.

Soproga višjega carinskega nadzornika pl. Rieblerja.

Obe partiji sta se zaključili pred pol deseto. Mladež je nadaljevala s tombolo za sladke dobitke. Rezultati niso znani.

Govori se, da bodo na naslednji soareji pri g. grofu Leiningenu baronesa Fani Schmidburg, nadporoč. Schwarz in oskrbni pomočnik Dirnböck uprizorili Saphirjevo kratko predstavo *Das Schluß-Protocoll* [Zaključni protokol], a brez kostumov.

V drugi partiji tombole je g. Julij pl. Fichtenau povzročil nekaj zmede. Ker je zmotno mislil, da je imel tombolo, je zelo glasno zavpil »Tombola«, zato so mnogim iz rok popadali kozarci, izžrebane številke pa so morali še enkrat izklicati.

1836/286

Ljubljana, 15. decembra 1836, četrtek

265.

Soareja pri gospodu feldmaršallajtnantu grofu Leiningenu je bila zopet dobro obiskana. Uprizorili so dve kratki deli. Körnerjevo *Die Braut* [Nevesta] so izvedli baronesa Fani Schmidburg, nadporoč. Schwarz in preskrbovalni pomočnik Dirnböck, Castellijevo *Der Strauß* [Šopek] pa kontesa Pepi Welsersheim, nadporoč. Schwarz in podporoč. Gold. Sicer se je mladež zabavala z družabnimi igrami. Danes je gospa grofica Stubenberg priredila diné.

1836/287

Ljubljana, 16. decembra 1836, petek

266.

Gospod baron Leopold Lichtenberg je danes zjutraj odpotoval v Črni Potok in se namerava vrniti do petka, 23. t. m.

Gospa baronica Elsner naj bi jutri prispela iz Gradca v Ljubljano.

1836/288

Ljubljana, 17. decembra 1836, sobota

267.

Obisk v gledališču je bil v četrtek množičen. Ceni vstopnic so obiskovalci dodali še 60 gld konv. veljave v korist igralke, za katero so uprizorili benefično predstavo. Prihodek je v celoti znašal 136 gld konv. veljave.

Za prihodnji teden so na programu naslednje gledališke predstave:

nedelja, 18. decembra – *Nina, die Wanderung nach einem Manne* [*Nina ali kako najti moža*]
 ponedeljek, 19. " – *Robert* itn., opera
 torek, 20. " – *Die Nachtwandlerin* [*Mesečnica*] (benefica gdč. Ehnes)
 sredo, 21. " – *Der verkehrte Roman* [*Na glavo obrnjeni roman*]

Zatem bo gledališče do ponedeljka, 26. decembra, zaprto.

Včeraj, v petek, so pri g. grofu Leiningenu igrali družabne igre; pri Nj. Ekscelenci g. guvernerju se je zbralo manjše število povabljenih.

1836/289

Vaša Ekscelenca

Prenesti Vam želim prošnjo kustosa Kazine, ki mora v skladu s pravili vse časopise iztekajočega se leta vezati v knjigo. Vašo Ekscelenco v ta namen prosi, če bi hoteli vrniti časopise, ki so jih Vaša Ekscelenca prejeli od prvega meseca t. l. Nato bi celoten vezani letnik dobili nazaj v branje, če Vaša Ekscelenca to želi. Priporočam se za vašo milostljivost, Vam večkrat poljubljam roko ter Vas pozdravljam z vsem spoštovanjem:

Vaši Ekscelenci

Ljubljana, 17. decembra 1836

prepokorni Franz, stotnik

1836/290

Vaša Ekscelenca!

Blagovolite milostno, da Vam ob Vašem slabem počutju izrazim iskreno globoko skrb in sočutje s srčno željo za skorajšnje okrevanje. Te dni sem zelo žalosten, saj sem izvedel za Vaše slabo počutje, pri čemer nisem dobil podrobnejših pojasnil o Vašem zdravstvenem stanju. Hotel sem se že podati v Dol, a si tega nisem upal storiti, ker me je skrbelo, da bi bilo to do Vas neprizanesljivo. V moji naklonjenosti do Vas me bo nadvse osrečilo in razveselilo, če bom prejel sporočilo o Vašem boljšem počutju. Močno si želim, da bi se lahko Vaša Ekscelenca skupaj z Vašimi bližnjimi venomer veselila dobrega zdravja. Njeni Ekscelenci premilostljivi gospe grofici in milostljivi kontesi poljubljam roko in še naprej prosim za Vašo dobrohotno naklonjenost ter Vam ponovno želim čimprejšnje popolno okrevanje. Pozdravljam Vas z vsem spoštovanjem:

Vaši Ekscelenci!

Ljubljana, 17. decembra 1836

prepokorno najhvaležnejši Franz, stotnik

1836/291

Ljubljana, 18. decembra 1836, nedelja

št. 268.

Z današnjo hitro kočijo so na Dunaj odpotovali baron Rihard Lazarini, stotnik Glöser iz regimenta Hohenlohe in gospa pl. Jelačić.

1836/292

Ljubljana, 20. decembra 1836

269.

Gospa baronica Elsner in njena hči, gospodična Henrieta, sta v soboto popoldne po 2. uri prispeli iz Gradca.

Včeraj je bila tombola v Kazini zelo slabo obiskana. Zbralo se je le 26 dam, ki jih lahko vse po vrsti imenujem. Iz višjega stanu sta bili navzoči zgolj gospa grofica Vajkard Auersperg in gospa grofica Anton Thurn, s katero so prišle še kontese Welsperg. Gospa grofica Welsperg je bila v gledališču. Z gospo grofico Thurn je prišla v Kazino gospa grofica Rechbach, a je takoj po prvi igri z g. grofom Welspergom odšla iz Kazine v gledališče. Listke so spet delili po 10 kr konv. veljave, omejitve ni bilo. Dobitniki prve igre:

Amba ... Črno polirana lesena fidibusna čaša, okrašena z violakom.

G. deželni viceknjigovodja Riedl.

Terna ... Dva lično izdelana svečnika iz litega železa z rumenim kovinskim okrasjem.

Dva igralca. G. Konstantin Wurzbach.

Kvaterna ... Majhen termometer z ohišjem iz biserne matice, na katerega je pritrjen obroček za obešanje, z majhno mojstrsko brušeno steklenico, ki jo ovija bronasta kača, na hrbtni strani ter z majhnim zatičem na podstavku.

G. dr. Zhuber.

Činkvin ... Pisalni pribor iz litega železa.

Soproga računskega svetnika Luschina za gospoda grofa Benedikta Auersperga.

Tombola ... Čajni servis v lila barvi, sestavljen iz čajnika, vrčka za mleko, skodelice za sladkor s pokrovom in 12 skodelic iz angleške lončenine.

G. kameralni svetnik Spaun za gospo grofico Rihard Blagaj.

V drugi igri:

Amba ... Rokovnik za vse dni v letu, imenovan agenda, z zlato obrezo in s platnicami iz stiskanega usnja.

G. Seemann, poslovodja pri g. Nikol. Recherju.

Terna ... Rumeno in rdeče obarvana čaša s pozlato.

G. poročnik pl. Gold.

Kvaterna ... Platiran mali svečnik z gasilnikom in utrinjačem iz jekla.

Kontesa Pepi Welsersheim za g. gub. prot. načelnika Bradača ... Zadnjeimenovana gospoda sta si dobitka prostovoljno izmenjala.

Činkvin ... Marmoriran vžigalnik po zadnji modi.

Gospa grofica Vajkard Auersperg.

Tombola ... Biserni namizni prt iz lahke bele tkanine, potiskan s pisanimi cvetličnimi girlandami in s šopkom na sredini.

Kontesa Helena Welsperg za g. poroč. Aleksandra pl. Thurna.

Ob devetih sta se igri končali, sledila je še tombola, v kateri so se potegovali za sladkarije in hrano, ki je trem zmagovalcem prinesla četrto kopuna s kislim zeljem, par klobas s krompirjem in par klobas s kislim zeljem.

Naslednje druženje v Kazini bo v sredo, 28. t. m., kajti soarejo pri Nj. Ekscelenci g. guvernerju,

ki je bila predvidena za ta dan, so prestavili na novoletni večer; prihodnji ponedeljek je namenjen obisku gledališča, ki je bilo zdaj nekaj časa zaprto.

1836/293

Ljubljana, 21. december 1836

Ljubljana, 21. decembra 1836, sredo

270.

Gospod grof Ant. Auersperg s Šrajbarskega turna je v Ljubljani.

O nevesti Vam bodo pripovedovali spoštovani svojci.

Igralki, v korist katere so včeraj na oder postavili predstavo, je pripadel njen delež zaslužka v višini 260 gld konv. veljave. Gdč. Ehnes je moral biti dolg aplavz in izjemno navdušenje ljubljanskega gledalstva gotovo v veliko zadoščenje.

1836/294

Ljubljana, 21. december 1836 II

Vaša Ekscelenca

Ne morem Vam povedati, kako me je razveselilo sporočilo Njene Ekscelence milostljive grofice, da so Vaša Ekscelenca že bolje in da je kataralno vnetje popustilo. Novica o Vaši bolezni me je namreč zelo razžalostila, saj Vaši Ekscelenci vedno želim obilo zdravja. Prosim Vas, poskrbite, da se bolezen ne ponovi in da res popolnoma okrevate. Še naprej prosim za milostljivo dobrohotnost in Vas pozdravljam z vsem spoštovanjem:

Vaši Ekscelenci

Ljubljana, 21. decembra 1836

prepokorno najhvaležnejši Franz, stotnik

1836/295

Ljubljana, 22. december 1836

Ljubljana, 22. decembra 1836, četrtek

271.

Včeraj je bila soareja pri Nj. Ekscelenci gospodu guvernerju precej dobro obiskana. Mladež se je zabavala z raznimi igrami.

1836/296

Ljubljana, 23. decembra 1836, petek

271.

Včeraj, v četrtek, so pri g. gubernialnem svetniku Sicardu igrali družabne igre. Povabljenih je bilo okoli 30 oseb.

Govori se, da je gdč. Ehnes po njeni benefični predstavi v dar dobila več prstanov, uhanov, prsnih igel, zapestnic in zlatih verižic.

1836/297

Ljubljana, 24. decembra 1836, sobota

272.

Grof Ant. Auersperg je odpotoval na Šrajbarski turn; gospod baron Ant.¹⁹ Lichtenberg se je včeraj vrnil iz Črnega Potoka.

V ponedeljek bodo v tukajšnjem gledališču uprizorili *Mesečnico*, v torek pa opero *Robert* itn.

1836/298

Ljubljana, 26. decembra 1836, ponedeljek

273.

Na včerajšnjem druženju pri g. grofu Welspergu je bilo zelo veliko ljudi. Med povabljenimi je bila tudi gdč. Ehnes. S konteso Matildo Welsperg je zapela duet iz opere *Norma*, nato še sama arijo iz *Norme*, pozneje pa je nastopila baronesa Fani Schmidburg z arijo iz *Mesečnice*! Ta teden, kot kaže, ne bo operne predstave, saj sta oba pevca, Kreuzer in Leitner, hripava.

Zdaj je tudi že uradno potrjeno, da bo g. major pl. Miller postal podpolk. in stot. Riera major v regimentu Hohenlohe. Slednji odhaja k 3. bataljonu v Novo mesto, g. major Sühnl pa bo od tam prišel v Ljubljano.

Danes, v ponedeljek, so bili v cerkvi prvi oklici pred poroko g. barona Riharda Lazarinija.

1836/299

Ljubljana, 27. decembra 1836, torek

274.

Ko smo se danes zjutraj zbudili, so bile strehe prekrite s snegom, snežilo je od ranega jutra, potem ko je oba praznična dneva večinoma deževalo. Šele opoldne se je vreme spremenilo, a je po 4. uri popoldne spet začelo snežiti.

Baron Vincenc Schweiger je z g. bratom Edvardom prišel v Ljubljano – slednji namerava z gospo soprogo v Ljubljani ostati čez zimo, a gospa soproga še ni prispela v mesto.

Na Dunaju se je neka gospodična Arbter hotela utopiti v Donavi. Iz vode so jo potegnili živo, a je nekaj dni zatem zaradi podhladitve umrla.

1836/300

Ljubljana, 28. decembra 1836, sredo

275.

V Ljubljani je grof Nugent, sin gospoda feldmaršallajtnanta in vojaškega poveljnika v Trstu, ki služi kot nadporočnik v očetovem regimentu. Govori se, da ima namen presedlati v regiment Hohenlohe.

V gledališču zdaj potekajo vaje za uprizoritev opere *Der Schwur* [Prisega].

Novoletna soareja pri Nj. Eksc. g. guvernerju bo v nedeljo, 1. januarja.

Danes je zmrzovalo. – Včeraj je bil v Kazini društveni občni zbor; treba je bilo izvoliti nove

¹⁹ Tu se je Franz zmotil – pravilno je Leopold.

predstavnike, kajti odstopili so g. baron Franc Lazarini, baron MacNeven, župan Hradecky in apelacijski svetnik Čop, g. Bradač pa je izstopil iz odbora. Rezultati novih volitev so v prilogi.

Srčno želim, da so se Nj. Ekscelenca že povsem otresli katarja.

1836/301

Ljubljana, 29. decembra 1836, četrtek

276.

Včeraj je bila tombola zelo dobro obiskana. V družbo je bila vpeljana tudi gdč. Ehnes z njeno materjo. Tombolske lističe so, kot vedno, prodajali po 10 kr.

V prvi igri so bili dobitniki:

Amba ... Pahljača iz papirja s koledarskimi meseci. Soproga mladega Recherja.

Terna ... 1) Almanah za leto 1837, poklon gospem pl. Castelli.

Trgovec Dolcher.

2) Ročni zvonec iz litega železa, zares lep.

G. nadporoč. adjutant Schwarz.

Kvaterna ... 1) Obtežilnik iz litega železa v obliki klečččega genija, ki v iztegnjenih rokah drži daritveno posodo, pod katero je špiritni gorilnik.

Soproga trgovca Aichholzerja.

2) Listnica za vizitke s platnicami, prva ima rumeno kovinsko okrasje, druga je iz rjavo politiranega lesa.

Gospodična hči deželnega knjigovodje Kumarja.

Činkvin ... Platirana lepa svečnika z vtisnjenim okrasjem.

Gospa grofica Vajkard Auersperg.

Tombola ... Nočna ura s številčnico iz mlečnega stekla z oznakami za cele in četrte ure, z nastavkom za luč na hrbtni strani okvirja.

Soproga računskega svetnika Luschina za gospoda, ki jo je počastil z dobitkom.

V drugi igri:

Amba ... Miniaturna beležnica na držalu, v katero so dame vpisovale plesni red, z rumeno sponko za pripenjanje na prepasnico.

Soproga trgovca Aichholzerja.

Terna ... 1) Šivalni pribor v etuiju iz stiskanega srebra; v njem so igelnica, škarje, naprstnik in luknjač.

Soproga g. gub. tajnika Brandstetterja.

2) Listnica velikosti polovične pole s platnicami iz stiskanega safianskega usnja.

Gdč. Ehnes z listkom gospoda, ki jo je počastil tudi z dobitkom.

Kvaterna ... Žepna spominska knjiga za leto 1837.

Dr. prava Legat.

Činkvin ... 1) Pipa iz morske pene s cevko in ustnikom v usnjenem ovitku.

Kontesa Helena Welsperg za poroč. Aleks. grofa Thurna.

2) Delovna košara oziroma šatulja na ogrodju iz črno politiranega lesa z zlatim okrasjem.

Deželni podknjigovodja g. Riedl.

Tombola ... Namizna oziroma sobna svetilka na ogrodju iz litega železa z rumenim okrasjem.

Gospodična Jožefa Steinbauer, rejenka gospe pl. Brandstetter.

Nazadnje si je mladež omislila še tombolo za sladke dobitke oziroma hrano. Rezultati niso znani. Gdč. Ehnes in njena mati sta družbo zapustili v spremstvu g. Bradača. Vsi trije omenjeni so včeraj obedovali pri g. dvornem svetniku grofu Welspergu.

Naslednja in zadnja tombola pred začetkom plesnih zabav bo prihodnji ponedeljek, 2. januarja. Nenadoma se je povečalo zanimanje za nakup in prodajo mnogih hiš na osrednjem trgu. Večinoma gre za mlade trgovce, ki iščejo ugodne lokacije za svoje trgovine, četudi bo le eden plačal kupnino z gotovino, vsi ostali pa kupujejo na kredit:

1. Hišo gospe Zach, v kateri stanuje pl. družina Klosenau, je kupil mlajši Heimann (Gustav) za 23.000 gld konv. veljave.
2. Hišo Jož. Luckmanna pri Aichholzerjevi hiši sta kupila brata Schantel za 19.200 gld konv. veljave.
3. Hišo vdove Alton je kupil lector in svečar Homann za 24.000 gld konv. veljave.
4. Kandutsch, svak dr. Kogla, je prodal svojo hišo za 14.000 gld konv. veljave nekemu trgovcu Souvanu, ki je do sedaj vodil Dežmanovo trgovino v Špitalski ulici.
5. Pek Podržaj je svojo hišo za 19.500 gld konv. veljave prepustil trgovcema Segerju in Wallandu.
6. Gospod Azula je hišo v Špitalski ulici (Švicarska kavarna) prodal trgovcu Schreyerju za 32.000 gld konv. veljave.

Danes je novoletna avdiencia pri Nj. Ekscelenci g. guvernerju.

1836/302

Ljubljana, 30. decembra 1836, petek

277.

Včeraj, v četrtek, je bilo na prednovoletni avdienci pri gospodu guvernerju zelo veliko ljudi.

Družina barona Ant. Schweigerja je v Ljubljani. Huzar baron Karel je tu na dopustu.

Nadporoč. grofa Nugenta so včeraj predstavili v guvernerjevi hiši. Visok je – kot nadporoč. Schwarz – in govori le francosko.

1836/303

Vaša Ekscelenca!

Ob prehodu v novo leto blagovolite milostno sprejeti izraz mojega globokega spoštovanja, moja globoko hvaležna in najiskrenejša srčna želja je, da Vašo Ekscelenco v prihodnjem letu in še veliko let Božja previdnost ohrani človeštvu pri najboljšem trajnem zdravju in dobrem počutju ter Vam in spoštovani družini nameni vedno le vse najboljše. Nadejam se, da bom smel biti še naprej deležen Vaše dobrohotnosti ter Njeni Ekscelenci milostljivi grofici in milostljivi kontesi poljubljam roko ter Vam ponovno želim, da Bog ohrani Vašo Ekscelenco še na mnoga leta. Pozdravljam Vas z nadvse globokim spoštovanjem:

Vaši Ekscelenci

Ljubljana, 31. decembra 1836

prepokorno najhvaležnejši Franz, stotnik

SEZNAM AVTORIC IN AVTORJEV

Dr. Miha Preinfalk

ZRC SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa

miha.preinfalk@zrc-sazu.si

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0721-5365>

Dr. Miha Šimac

Univerza v Ljubljani, Teološka fakulteta, Katedra za zgodovino Cerkev in patrologijo

miha.simac@teof.uni-lj.si

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9035-3763>

Dr. Boris Golec

ZRC SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa

boris.golec@zrc-sazu.si

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0367-0141>

Dr. Eva Holz

eva.holz@zrc-sazu.si

Dr. Tanja Žigon

Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za prevajalstvo

tanja.zigon@ff.uni-lj.si

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3442-5790>

Dr. Tone Smolej

Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za primerjalno književnost in literarno teorijo

tone.smolej@ff.uni-lj.si

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8544-2198>

Dr. Marko Motnik

ZRC SAZU, Muzikološki inštitut

marko.motnik@zrc-sazu.si

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8938-4132>

Dr. Tomaž Lazar

Narodni muzej Slovenije

tomaz.lazar@nms.si

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4723-6064>

Dr. Katarina Keber
ZRC SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa
katarina.keber@zrc-sazu.si
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2586-4983>

Dr. Matjaž Ambrožič
Univerza v Ljubljani, Teološka fakulteta, Katedra za zgodovino Cerkev in patrologijo
matjaz.ambrozic@teof.uni-lj.si
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5552-6961>

Dr. Petra Kramberger
Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za germanistiko z nederlandistiko in skandinavistiko
petra.kramberger@ff.uni-lj.si
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9132-6692>

Dr. Vojko Pavlin
Znanstvenoraziskovalno središče Koper, Inštitut za zgodovinske študije
vojko.pavlin@zrs-kp.si
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0781-5216>

Avtorji razprav so z analizo Franzevih pisem prikazali Ljubljano v tridesetih letih 19. stoletja in njeno družbeno elito, odnose znotraj nje in njeno socialno dinamiko. Prav tako so pokazali na njene kulturne preference, poznavanje sveta, zabavo, strahove in pričakovanja. Skozi prikaz ljubljanskih višjih družbenih slojev in njihovega vsakdanjega življenja v teh študijah spoznamo Ljubljano, mesto, ki ob vsej svoji perifernosti premore veliko kulture in poznavanja takratnih sodobnih kulturnih tokov in umetniških del. Dela Kotzebueja, Nestroya, Grillparzerja, Bellinija, Meyerbeerja ali Rossinija so ob burkah in spevoigrah na ljubljanski oder prinesli vrhunska dela takratne odrske produkcije in omogočala stik Ljubljančanov z vrhunsko ustvarjalno kvaliteto.

Pisma Franca Franza baronu Erbergu so izjemno zanimiv in pomemben zgodovinski vir, študije, ki so nastale na podlagi njihove analize, pa prinašajo konceptualno in vsebinsko novo vednost o urbani zgodovini, kot je nima še nobeno drugo slovensko mesto.

dr. Marko Štuhec

Ker je posameznik vedno zaznamovan s kulturnim in družbenim okoljem, spolom in poklicem, je osebna korespondenca postala kljub določenim metodološkim omejitvam pomemben vir preučevanja vsakdanjega, tudi zasebnega življenja. Prepletanje kolektivnega in individualnega, ene od glavnih značilnosti tovrstne korespondence, odstira številne povsem nepoznane aspekte, kar ugotavljajo tudi vsi avtorji spremnih študij. [...] Pisma upokojenega častnika avstrijske vojske Franca Franza, ki je upokojenska leta preživel v najetem stanovanju v palači na Novem trgu v Ljubljani in so bila namenjena izobraženemu in visoke dvorne kulture vajenemu plemiču Jožefu Kalasancu baronu Erbergu v Dolu pri Ljubljani že zaradi svojega obsega pričakovano odstirajo številna področja življenja in kolektivnih mentalitet višjega srednjega sloja in družbenih elit v stanovsko še vedno precej razslojeni družbi pozne predmarčne Ljubljane.

dr. Dragica Čeč

34 €

zalozba.zrc-sazu.si

Založba ZRC